84 Ук6/Чеш
Н 882

Jevhen Hucalo

Předtucha radosti

JEVHEN HUCALO

PŘEDTUCHA RADOSTI

Jevhen Hucalo (nar. 1934) vstoupil do literatury v šedesátých letech jako jeden z početné generace mladých prozaiků, kteří přinesli proti velkým románům s široce rozvinutým dějem zamyšlenou komornost žánru povídky a novely. Také Hucalo začal povídkami. Hned zpočátku překvapil vyhraněným rukopisem, jehož specifičnost spočívala ve vypjaté lyričnosti a ve zcela záměrném pominutí dějovosti. Bylo zřejmé, že se objevil autor, který se vyhýbá povrchní dramatičnosti dění, že ve středu jeho pozornosti je spíše proces než výsledek, že je to autor svým charakterem povýtce analytický, kterého víc než rozlehlá mořská pláň zajímá zrcadlení v kapce rosy. Věren své koncepci neokázalé literatury, tichých nenápadných témat nestaví děj na konkrétní dramatické události, jeho děj nekulminuje, ale běží jako život v neúprosném toku všedních dnů. V tomto prostoru se odvíjely Hucalovy „výřezy" ze života. Autorovým zájmem je člověk – jeho důkladný psychologický portrét. Člověk, který je „poznáván přes psychickou intenzitu běžné situace, přes neobyčejně silnou a zaostřenou rezonanci světa v jeho duši". Taková je právě učitelka Olena Levkivna, hrdinka úvodních Vesnických učitelů. Obraz ženy, která svou dobrotou a pokorou získává sympatie a lásku všech lidí kolem, je „nehrdinským" portrétem hluboce humánního člověka, který vidí svět „svou dobrou duší". Takoví jsou ovšem i další autorovi hrdinové, kteří vytvářejí svým nenápadným, ale opravdovým životem typicky hucalovský svět velkých maličkostí.

Z ukrajinštiny přeložily Zdenka Koutenská a Vlastimila Abžoltovská.

Jevhen

Hucalo

Předtucha radosti

PRÓZA SOVĚTSKÝCH NÁRODŮ

Jevhen
Hucalo
Předtucha radosti

ODEON

Přeložily
Zdenka Kouřenská
a Vlastimila Abžoltovská

© Jevhen Hucalo

VESNIČTÍ UČITELÉ

I

Olena Levkivna vzala z plaňky dojačku – která za den vyschla a voněla mlékem a sluncem – a šla podojit Hvězdičku. Dojila ji rovnou na dvoře, pod hrušní. Před Hvězdičkou ležela otep béru, natrhaná na mezi, a kráva žrala, jako by od rána neměla v tlamě ani stébélko.

Nepozorovaně přišla sousedka Varka, stoupla si za Olenu Levkivnu, a ta si jí všimla, až když se sousedka ozvala:

„Že ale má ta Hvězdička propadlý boky, kdepak to ti honáci pásli, že je tak vyhládlá? Ta moje přišla domů taky nenapasená, hned se vrhla na chrást, hnala se k němu už od vrat."

A začala vykládat, jak který z pastevců pase. Jo, to když žene dobytek strejda Pavelko, ten není líný vydat se až k Liskům, tam je vydatná pastva a mléko je z ní tučné. Ale když pasou děcka, mají celý boží den stádo na výhoně u rybníka, chtějí se koupat, aby ne, ani za uši je z vody nevytáhneš. A jakápak je u rybníka pastva? Je to tam zdupané na mlat, darmo mluvit.

Olena Levkivna dojila Hvězdičku a poslouchala ty hovory, dobře však věděla, že Varka si sem nepřišla popovídat o pastevcích. Ale to už je takový sousedčin zvyk – nejdřív okolkuje, mlátí prázdnou slámu, a pak teprve přejde k věci.

„Kdo dneska pásl?" zeptala se učitelka.

„Ale, kdopak jinej než Ivan Huňka a Petro Marynčuk, vaši žáci! Dost možná že se učí tak, jak pasou?" Varka chtěla mermomocí připoutat učitelčinu pozornost, div nepřidřepla vedle ní, snažila se zachytit její pohled, ale marně, učitelka se dívala na pramínky mléka, jak crčí do dojačky. „Moc tomu učení nedají, však už jsou to taky habáni, nemyslí na písmenka, ale na samý povyražení! Když se jich pár sejde v klubu, div že to nevyrazí okna a dveře nevysadí z pantů."

Olena Levkivna vymáčkla krávě z vemene poslední krůpěje a povzdechla si. Hvězdička sice moc mléka nedá, a dneska ani nekopala, stála klidně, i tak ale učitelku bolely od dojení ruce.

Do jedné ruky vzala stoličku, na níž seděla, do druhé dojačku a šla do síně přecedit mléko. Varka za ní. Málem se jí lepila na záda, sledovala, jak učitelka napíná na hrnec gázu, jak opatrně mléko cedí, aby nic nerozlila.

„Páníčku," drmolila Varka, „všichni se kolem tý kapky mlíka něco natancujou, každej je živ jenom z něho. Bez krávy jak bez ruky."

„To je pravda," přitakala Olena Levkivna. Také si ráda popovídala, ale dnes se jí jazyk nějak těžko obracel. Možná proto, že se lopotila na zahradě, unavila se a že jí na hlavu pražilo slunko.

Varka pořád omílala cosi o mléce, ale když viděla, že učitelka každou chvíli zmizí v domě (dovnitř se jí nechtělo, mohl tam být Nykon Ivanovyč), hned zavedla řeč na to, co ji sem přivedlo. Pohlédla prosebně Oleně Levkivně do očí, dokonce uctivě nachýlila svou hřmotnou postavu, ztišila hlas a naříkavým tónem řekla:

„O co jsem vás to chtěla poprosit..."

Učitelka nabrala hrnkem vodu z vědra, které stálo za dveřmi v síni, a vyplachovala dojačku.

„Vy jste taková hodná, všichni vás mají rádi, všichni si vás považujou," prohlašovala úlisným hláskem Varka. „Tak jsem si k vám přišla pro pomoc. Takovej malér mě potkal, že to svět neviděl! Rohatej mi to napískal, jináč není možná! Od samýho rána jsme se mořili kolem mlátičky, mlátili jsme pšenici, tak já hloupá jsem si nasypala trošku zrní za košili. Za košili a do kabely, co v ní nosím jídlo. Věřte mi, Oleno Levkivno, udělala jsem to prvně, jiný berou porád a nepřijde se na to, a já vzala jednou a hned to na mě prasklo." Povídala to rychle, slova málem polykala, a bedlivě sledovala, co na to Olena Levkivna – jestli se jí na tváři zračí odsudek nebo soucit. Učitelčin snědý kulatý obličej však byl nadále neproniknutelný. „U hráze, jak na potvoru, mě potkala

naše předsedová. Jak kdyby tam čekala naschvál! Vzala mi kabelu, nestyděla se mi sáhnout i za košili. Najednou celá zbledla, až z ní šel strach, nic neříká, jenom se nenávistně kouká, jako bych jí rozsápala vlastní děcko..." Varka se nadechla, odmlčela se a pak dodala: „Teď to teda schytám, ta nepovolí, ta ne!"

„Pročpak jste to brala, Varko?" zeptala se učitelka.

„Teď si taky vyčítám, že jsem to vzala!" vykřikla Varka a tvářila se opravdu kajícně. „Dyť znáte naši předsedovou, ta mi to neodpustí, ta to dá k soudu, teďka přeci za to lidi jdou před soud."

„Říkáte, že nehubovala, mlčela?"

„To je právě hrozný, že mlčela. Kdyby hubovala, bylo by mi snáz... Ona se ale ovládla a teď se mám na co těšit... Oleno Levkivno, předsedová si vás považuje jako nikoho, má k vám rešpekt, nezašla byste za ní a neztratila za mě slůvko? Do smrti bych vám to nezapomněla... Povězte jí, že mám děti, že jsem to udělala kvůli nim."

„Copak ona neví, že máte děti?"

„Ví, Oleno Levkivno, ale nebude vadit, když jí to znova připomenete... Povězte jí, že jsem vdova..."

„To ona přece ví taky."

„Připomeňte jí to, prosím vás. Já bych za ní šla sama, mě ale může vyhodit, víte dobře, jaká je to bláznivka... K vám ona má rešpekt, vás si všichni považujou," mazala jí Varka dál med kolem pusy. Olena Levkivna vyslechla tu chválu, neříkala na to nic, jen koutky úst jí to podrážděně škubalo. „Naše předsedová má takovou náturu, že se měla narodit jako mužskej, a ne jako ženská."

„Tak dobře, Varko, dobře," řekla na to jenom učitelka.

Sousedka však jí pořád hleděla do očí – chce se učitelka za ni opravdu přimluvit, nebo ne?

„Nikdy vám to nezapomenu," a v hlase jí zaznívala upřímná lítost.

„Dobře, Varko, promluvím s ní, běžte už."

Varka chtěla asi ještě něco říci, zamířila však domů s leh-

čím srdcem, že si vynutila učitelčin souhlas. Když už jí to učitelka slíbila, dodrží slovo – třeba to ještě všechno dobře dopadne.

Předsedkyni kolchozu v Medvynci všichni říkali zkrátka předsedová – mladí staří. Ve skutečnosti se jmenovala Horpyna Tytivna, příjmením Sverbyusová. Byla vysoké postavy, tělnatá, tvář měla poďobanou od neštovic. Však jí za zády říkali „kropenatka". Snad pro ty neštovičky, které ji zohyzdily v dětství, se ani nevdala. Možná že ty dolíky jí pokazily povahu, zhrubla a těžko se s ní dalo vyjít. Mužští o předsedkyni potají říkali, že líp je žít s kobylou než s takovou ženskou.

Před válkou dělal v Medvynci předsedu Ksaverij Dutyš, co prováděl ve vsi kolektivizaci a měl pod pravou lopatkou kulku – památku, kterou mu vpálili do zad jedné tmavé noci. Ksaverije si vážili, byl to sice paličák, stál si vždycky na svém, ale byl to šikovný, svědomitý hospodář, nelapal bůhvíkde rozumy o zemědělské práci. Ksaverije Dutyše odvezli Němci ze vsi tři dny nato, co ji obsadili, a od těch dob ho nikdo už nespatřil. Říkalo se však, že prý ho zastřelili na dvoře okresního lihovaru.

Když se hned po osvobození vesnice snažili znovu ustavit kolchoz, stalo se nějak samo od sebe, že se v jeho čele octla Horpyna Sverbyusová. Možná proto, že v té době nebyl v Medvynci skoro žádný mužský, nebo snad proto, že i před válkou, za života Ksaverije Dutyše, patřila mezi aktivisty, už jako holka chodila agitovat lidi pro společné hospodaření. Když bylo potřeba, obcházela vesnice a pátrala po zrní ukrytém ve všelijakých skrýších a div že taky neutržila památku v podobě kulky do prsou nebo do zad – nikdo se tedy nedivil, když se stala předsedkyní a hned dostala přízvisko „předsedová", jako by se s ním byla narodila.

Kolchoz měl vlastní kancelář, jedna místnost v ní byla pracovna předsedkyně, Horpyna Tytivna však v ní patrně nikdy neseděla, pořád měla co na práci buď v hospodářství, nebo

na polích, nebo prostě obcházela lidi. Všechno, co bylo nutné řešit nebo rozhodnout, řešilo se při těchto obchůzkách, průběžně, a proto nikdy nebylo jaksi třeba svolávat porady nebo schůze do kanceláře kolchozu. Když někdo chtěl předsedkyni něco naléhavého, snažil se ji vyhledat na poli nebo u kravína, nebo šel za ní rovnou domů. Tam šli tehdy, když najisto věděli, že by měla být doma: buď brzo ráno, když ještě spala, nebo večer, když se vrátila domů, vešla na dvorek, sedla si u zápraží na lavici, ruce a nohy úplně bez vlády, a byla by tak vydržela sedět hodně dlouho.

Dřív žila s matkou, která udržovala domácnost, starala se o slepice, krmila prase – takže v chalupě bylo vždycky nějaké to vejce nebo kousek masa, každý den teplé jídlo... Matka se nepozorovaně sklonila ke hrobu, a teprve pak si předsedová uvědomila, že je to, jako by jí někdo uťal půlku života a ta druhá půle – osamělá a bezradná – teskní a naříká, touží po klidu a nenalézá ho... V hospodářství teď nedržela ani slepice, ani prase; a protože pro družstevní patálie neměla kdy ani si připravit jídlo, často nevzala dlouho nic teplého do úst. První večer po matčině pohřbu nebyla schopná vkročit do světnice, tak jí připadala najednou cizí a nepřátelská, jako rakev. Proseděla tehdy celičkou noc na lavici u záspí, úplně přitom zapomněla na ženské, které ji přišly tu noc utěšit a podepřít v jejím žalu, a od té doby si pak už zvykla sedat na lavici, bála se trochu rodné chalupy.

Dokud ještě byla naživu matka, měly i krávu, mléka bylo dost pro obě. Potom už se neměl kdo o krávu starat, a tak ji předsedová odvedla do družstevního chléva – ať se o ni starají tam, tam ať ji dojí. Lidé si mysleli, že si to předsedová brzy rozmyslí a vezme si to své hovádko zpátky. Sverbyusová si to však nerozmyslela ani pak, když to hovádko jednou uteklo z kolchozního stáda a přiběhlo domů, stouplo si na své místo ve chlévě a žalostně bučelo, aby je hospodyně přišla podojit. Předsedkyni příchod krávy ani trochu nedojal. Krávu však vydojila (mléko stejně nestačila všechno vypít, zkyslo a srazilo se, musela je vylít) a druhý den ráno ji znovu odvedla do kravína. Potom už kráva domů neběhala

a honáci ji tloukli stejně jako ty druhé ve stádě, když si usmyslela zajít do škody nebo začala střečkovat.

Někdy však bývalo v chalupě předsedkyně uklizeno, jídlo navařené – Horpynu Tytivnu navštěvovala její obstárlá teta, která žila na konci vesnice. Teta byla hubeňoučká jako tyčka navlečená do čistých ženských hadříků, bledé tváře jí nikdy nezrůžověly, na každého se dívala sice přívětivě, ale jakýmsi prázdným, prchavým pohledem. Říkalo se jí teta Lobodová, Lobodka, celý život se cítila nemocná, neustále si stýskala na zdraví, léčila se u všelijakých kořenářek a zaříkávaček, ustavičně měla v domě rozmanité byliny, kořínky, co měly utužit její zdraví, snad ale málo pomáhaly. Lobodka mluvila pořád jen o zdraví, o tom, kdo umřel a na co umřel, a taky o těch, co se nešetří a hnedle už odevzdají duši pánubohu. Chatrné zdraví však tetce Lobodové v mládí nezabránilo v tom, že se provdala za hezkého a statného mládence, porodila mu tři holky, a pak svého živitele i pochovala. Ztrhal se pár dní před začátkem války (pokácel na humnech topol, chtěl ho vlastníma rukama dotáhnout na dvůr – padl však pod tím topolem uprostřed zahrady a už nevstal; ještě dlouho potom ležel ten topol na mezi, Lobodová ho obcházela jak zlého ducha, ale nakonec se odhodlala komusi ho za pakatel prodat, jen aby ho neviděla, jen aby ho měla z očí). Pokaždé když zaskočila k Horpyně, tetka Lobodová se nejdřív zastavila na prahu, obhlédla všechen ten zmatek a bolestně křivila tenké přísné rty. Nato vyhledala koště, které nikdy nebylo na místě, a začala zametat podlahu. Když zametla, utřela prach na stole a na lavici, sundávala pohrabáčem pavučiny v rozích, a pak hned otevřela dvířka pece, vyhrabala popel a rozdělávala oheň. Věděla, že u předsedové se vždycky nenajdou kroupy nebo mouka, proto ji přinesla v uzlíku s sebou, něco ještě k tomu, a uvařila pro ni oběd nebo večeři. Předsedkyně někdy jídlo nechtěla (snad přišla najedená, nebo špatně naložená, nebo možná neměla prostě chuť), a tak se muselo nedojedené jídlo vylít hned u chléva na hnojiště.

Než odešla z chalupy své neteře, usedla tetka Lobodová na lavici, položila suché ruce na kostnatá kolena a pokaždé

myslela na to, že se Horpyně život nevydařil tak jako jiným lidem, že to snad měla psáno v osudu. A všecko pro tu nemoc, pro ty neštovice, kde jenom je chytila, všecko pro ty dolíky, které jí poničily krásu, pokazily povahu...

Vlastní nemoci tetky Lobodové, ty vnitřní, lidskému oku skryté choroby, jí připadaly přijatelnější, a hned měla nad svou neteří jakýsi pocit převahy.

„Jen pojďte dál, pojďte dál, Oleno Levkivno," křikla ze světnice předsedová – pokaždé učitelku poznala podle opatrného, kradmého klepání.

Učitelka překročila práh – a přimhouřila oči přechodem ze tmy, protože petrolejka, která vždycky u předsedkyně skomíravě blikala, svítila dnes jasně, dobře zastřižený knot vytvářel pravidelný vějíř plamene a cylindr byl vyleštěný, bez poskvrnky, nezakoptěný.

Předsedkyně zachytila učitelčin udivený pohled, upřený na lampu, chladně se usmála a řekla:

„Co jsem přišla domů, snad hodinu jsem se hmoždila s tou lampou. Než jsem vyčistila cylindr, než jsem upravila knot... V lampě se už usadilo tolik smetí, jakéhosi kalu, jako by v ní nebyl petrolej, ale bahno... Plamínek jedva skomíral, a teď zrovna plápolá, koukněte. Ani se mi nechce věřit, že má stará lampa může dávat tolik světla!... Sedněte si, nestůjte!" zvedla se hned, když viděla, jak učitelka přešlapuje.

„To nic, já postojím," zamumlala učitelka v rozpacích, že obtěžuje.

V pohledu předsedové, upřeném na učitelku, znova zajiskřily ledové krystalky. Utřela hadrem židli, Olena Levkivna na ni usedla a rázem si připadala ještě trapněji, že přišla na návštěvu tak pozdě a zřejmě nevhod.

Předsedová chvíli mlčela, než řekla: „Už se mi zprotivily ty lampy, kahany, blikalky, mrkalky, tak se mi zprotivily, že je mi z toho nanic. Ve vsi potřebujem elektriku, světlo, abysme neseděli jak jeskynní lidi."

„Kde ji ale vzít? Ve škole se taky bez elektriky ne-

obejdem. Sotva se na podzim nebo v zimě zešeří – je konec vyučování, už se musíme rozejít domů. Kolikpak se toho naučíš při petrolejce?"

„Brzo budem elektriku mít," řekla předsedová. „Už jsem si promyslela, jak na to."

Měla ve zvyku mluvit hlasitě, pánovitě, i teď tak hovořila, jako by před sebou měla půl světnice lidí.

„Jak ji ale získat?" zeptala se učitelka.

„Copak nemáme mlejn?" pokrčila ramenem předsedová a přimhouřenýma očima se dívala na hosta. „Mlejn máme. Když se pustí voda, mele. Ale v přístavku u mlejna stojí parní stroj – pročpak ten zahálí? Dřív u nás mleli na parní pohon, ne na vodu."

„Nenajde se mistr, co by ho opravil."

„Nikomu se do toho nechce... Ale mistr se najde, já ho najdu! A seženem dynamo, to bude vyrábět proud."

„Leda tak," souhlasila učitelka.

„To všecko jsem promyslela, když jsem čistila tuhle lampu," v očích předsedové se najednou mihlo vlídné světýlko, dokonce se krátce zasmála – s viditelnou hrdostí na to, co všecko dokázala vymyslet.

„Náš Plišak," to měla učitelka na mysli člověka, který měl na starost medvynecký mlýn, „si neporadí ani s žernovy, ani s elektřinou. Kdoví jestli to pochopí..."

„Když nepochopí – jen ať se to naučí. A naučí se to, protože by nerad, aby na takové výnosné místo dali někoho jiného místo něho. Plišak je tak nasáklý pachem mouky, že o lepší vůni nebude chtít ani slyšet."

„Ve mlýně také musí být poctivý člověk, a Plišak nešidí na váze, nepodvádí."

„Poctivý nebo ne, zkrátka ho nikdy při ničem nepřistihli a rodina hlady netrpí. Mají všeho – chleba i něco k němu."

Olena Levkivna usoudila, že teď je vhodná chvíle přejít k věci, která ji sem přivedla.

„Je poctivý, proto ho nikdy nepřistihli," přitakala předsedové.

„To není jako ta vaše sousedka Varka," řekla předsedová

tak, jako by učitelka měla nějakou vinu na té Varčině zlodějničce. „Dneska se z ní vysypalo půl pudu pšenice."

Olena Levkivna se zaradovala, že paní domu sama načala niť hovoru o Varce, začala ji odvíjet.

„A co se vlastně stalo?" zeptala se, jako by to slyšela poprvé.

„Co? Ta se nikdy nevrací domů s prázdnou. Jde z řípy – popadne pár řep, jde z makoviště – nabere si makovic. Když se mlátí hrách – táhne domů hrách, když dělají na pohankovém poli – zásobí se pohankou. Co může, nacpe si za košili. Kdyby přitom měla aspoň trošku nahnáno, ale kdepak ta! Ví přece dobře, že já to všecko pozoruju, ví to a stejně si tak vede dál. A je pořád drzejší a drzejší, protože se jí to trpí. Ale teď to tak už nenechám, ať má za vyučenou, a jiným ať je to pro výstrahu. Zákony platí pro všecky stejně, musí se ctít, protože jak je nectíš, už to nejsou zákony."

„Co ji teď čeká?"

„Co? Teď s tím nejsou žádný špásy – pěkně se poveze."

„Má přece děti, dokonce čtyři, děda leží jak kláda na peci, nemůžou se dočkat, až umře."

Předsedová prudce zamhouřila nazelenalé oči a upřeně se podívala na učitelku.

„Copak – snad jste se jí nepřišla zastávat? Přišla jste za ni prosit? Už to tak bude, Varka zřejmě stihla k vám zajít, postěžovat si na mě, poslala vás, abyste se přimluvila."

Olena Levkivna cítila, jak jí náhle zahořely tváře, a připadalo jí, jako by celá vzplanula – od paty k hlavě.

Předsedová si dál vedla svou – úsečně a hlasitě, jako by světnice byla nabitá lidmi a všichni mluvili.

„A že má děti, že má starého tátu – to znamená, že už může krást? Čím víc dětí – tím víc krást, je to tak nebo ne?"

„Není," odvětila učitelka a snažila se mluvit co možná nejmírněji. „Jenomže ona je jediná živitelka rodiny, nikdo jiný se o ně nepostará."

„Víte, když jí to i tentokrát prominem, krást nepřestane, bude čím dál drzejší."

„Třeba přestane," odpověděla mírně Olena Levkivna.

Předsedkyně jako by se zalkla dalšími slovy, sklopila své bdělé a studené oči – snad tam dole hledala ztracené argumenty, a když je nenašla, řekla:

„Když už jednou má takový zvyky, nezbaví se jich, ani kdyby žila v bohatství."

Už to ale neřekla tak ostře, jako by sama příliš nevěřila vlastním slovům. Znovu však sebevědomě, s jistotou zvedla hlavu, a pánovitě prohlásila:

„Varka je žena policajta. Jejího policajta zabili – taky mu to patřilo. Mužové jiných ženských přece zahynuli na frontě! A já se mám snad chovat stejně k Varce jako k té, co měla muže hrdinu? Krejt ženu policajta? Když ji budu krejt, co mi řeknou ty vdovy po vojákách?"

„Vdova vdovu pochopí."

„Já ale ne!" vykřikla předsedová. Opakovala: „Ale já ne! Pro vás jsou všecky stejné, pro mě je v tom ale rozdíl, a vždycky bude! Protože muž té jedné položil život za správnou věc, a té druhé ho zabili jako zaprodance. A vám, Oleno Levkivno, něco povím," předsedová popošla k své návštěvnici a v celé své výšce se nad ní tyčila jako hora, až se učitelka zvedla ze židle, na níž seděla jako na trní. „A vám povím, Oleno Levkivno, abyste se nezastávala nevinných i viníků . . ."

„Já viníky nehájím," skoro zašeptala učitelka, předsedkyně ji však neslyšela a hřímala dál:

„Vy se zastáváte ve vsi každého – dobrého i špatného, k vám běhají všichni se svými bolístkami a žadoní, abyste za ně u mě ztratila slovo. Vy jste se všema zadobře, buď vám to nedochází, nebo máte měkký srdce, ale já – já uvažuju chladně a srdce mi ztuhlo, protože já hledám spravedlnost, já hájím spravedlnost."

„Já jsem taky pro spravedlnost," řekla pevně Olena Levkivna, přemáhajíc rozčilení.

„Pro jakou spravedlnost?" zle se ušklíbla předsedová. „Pro takovou, aby Varka dál mohla krást, abysme ji nehnali k odpovědnosti? Pro takovou spravedlnost, ano? A já jsem pro takovou, aby Varka nekradla, aby nikdo nekradl a všichni se

měli stejně. Když zle – tak zle, když dobře – tak dobře... A proto ji potrestat musíme. A co si myslíte vy? Že ji nemáme potrestat?"

„Co já si myslím?" opáčila zamyšleně učitelka. Hovořila pomalu, jako by každé slovo pronášela s námahou. „Kdybychom mluvili o abstraktním člověku, beze jména, a ten člověk by opravdu udělal něco ošklivého... ošklivého," opakovala to slovo učitelka – jiné nemohla zvolit, slova, která jí vytanula, se zdála příliš tvrdá, „nebyla bych proti tomu, aby takový člověk byl potrestán... podle zákona, jistě, podle zákona, který platí pro všechny. Ale když se jedná o konkrétní Varku, kterou neznám přece první rok a žiju vedle ní jako sousedka, víte, nespěchala bych s trestem, přestože ta Varka udělala... něco ošklivého."

„Teď jsou takové pořádky, že se neobracejí proti člověku, ale jsou pro člověka... Jen ať se každej snaží..."

Učitelka chtěla cosi namítnout, ale najednou ji přepadla apatie a slova jí odumřela na rtech. Už neměla chuť ani se přít, ani hájit svou pravdu. Předsedovou jako by však někdo popichoval, celá rozpálená chtěla pokračovat, aby její názor triumfoval.

„Je to tak nebo ne?" tázala se.

„Je to tak, je," souhlasila Olena Levkivna, „jenže je potřeba taky s lidmi cítit, nedá se žít jako v kasárnách, jenom podle paragrafů."

„Není to tak špatné, když jsou to paragrafy správné," odporovala jí předsedkyně.

„Já půjdu," řekla Olena Levkivna a nuceně, stísněně se usmívala. „Vtrhla jsem k vám uprostřed noci, vyvolala hádku, a vy máte i tak starostí nad hlavu a je čas taky si odpočinout."

„Odpočívat budem až na věčnosti," řekla zasmušile předsedová a Olena Levkivna kloudně nepochopila, jestli to bylo řečeno žertem nebo vážně. „Máte dobré srdce, ale trpí slepotou. Jako byste se dívala svýma očima a viděla mizerně – měla na nich bělmo."

„Víte," neudržela se už návštěvnice, „někdy slepý vidí líp než ten, co slepý není."

„A jakpak to dokáže?" znovu blýskl bděly pohled plný ledových krystalků.

„Sama jste to přece pověděla – tím, že má dobré srdce."

„Hm . . .," zamumlala jenom předsedkyně, nedopověděla však, co měla na mysli, protože Olena Levkivna už vzala za kliku, už otevřela dveře. Spěchala, jako by chtěla, aby ta její slova byla poslední. Předsedkyně strnula uprostřed světnice, vtom se rozběhla za návštěvou, jako by stůj co stůj musela ještě sdělit nějakou závažnou myšlenku, na zápraží však ochladla a nic už nekřikla za Olenou Levkivnou, jejíž postava se temně rýsovala u vrat.

Olena Levkivna a její muž Nykon Ivanovyč před válkou působili jako učitelé v různých vesnicích na jihu kyjevského kraje a kolem Vinnyce. Válku Olena Levkivna přestála se dvěma dětmi – starší Tajisou a mladším Mychajlem – u svých rodičů ve vsi Nová Hráz. Za okupace toho hodně zakusila, zůstaly jí vzpomínky na celý život. Největší radost měla, když přišla sovětská vojska, a z toho, že dokázala uchránit děti. Nykona Ivanovyče povolali na frontu, ale pro své chabé zdraví ležel víc po lazaretech a působil v různých týlových posádkách – možná díky své churavosti zůstal také naživu. Nesetrval tam dokonce ani celou válku – odepsali ho jako vojenské služby neschopného. Nykon Ivanovyč se vrátil k rodině právě tehdy, když z Nové Hráze vyhnali Němce.

Byly to doby, kdy byl každý muž nápadný, žádný neušel pozornosti – proč je v týlu, proč ne na frontě, když válka ještě trvá, když armáda potřebuje posily? Nykona Ivanovyče vláčeli po různých lékařských komisích, kontrolách, kontrolách kontrol, nenašla se však ani jedna komise, která by nekonstatovala, že zdraví Nykona Ivanovyče doopravdy stojí za fajfku tabáku, že má nemocné srdce a játra, že by si měl léčit ledviny, že má nevysvětlitelné chronické bolesti hlavy – a všechny komise potvrzovaly, že není schopen plnit vojenské povinnosti. Tehdy právě se organizovaly různé pracovní brigády, protože Donbas a Kryvoroží byly v rozvalinách, bylo

potřeba okamžitě zcela obnovit průmysl, dobývat státu a armádě doněcké uhlí a kryvorožskou rudu, dodávat stroje, výzbroj – ale Nykon Ivanovyč unikl i brigádám, znova pro svůj zdravotní stav.

Je třeba dodat, že na západě ještě pokračovala válka, bylo však už nutné uvažovat o obnovení výuky ve školách, učitelů ovšem zbylo málo... Oba tedy zajeli na okresní školský odbor a dostali jmenování do vesnice Medvvnec v sousedním okrese, pětadvacet kilometrů od Nové Hláze. Vesnický sovět jim přidělil vůz, oni na něj naložili svůj ubohý majeteček, usadili děti a časně zrána vyrazili do světa, za novým životem. V Medvynci jim dali chalupu, v níž dřív bydlel německý přisluhovač, který zavčas utekl spolu se svými pány. U chalupy rostlo pár jabloní a hrušní, byla tu zahrada a v ní rozlehlá roklina, do ní na jaře stékala roztálá voda ze sněhu a dlouho se v ní držela – a pak tam bývala dobrá úroda zelí. U chalupy měli i studnu, vyloženou kamenem, ukázalo se však, že ta studna je zavalená všelijakou drtí, zdechlinami, haraburdím – všechno to Nykon Ivanovyč několik dní vybíral, vynášel vodu, bahno, sám to však nemohl vyčistit, zavolal souseda a ten mu pomohl. Stejně ještě dlouho nemohli pít z té studně vodu, dělalo se po ní špatně. A tak na pití a na vaření brali vodu u sousedů, na praní nebo zalévání zahrady čerpali svou.

Do Medvynce přijeli na sklonku léta, to už samozřejmě nestihli obdělat zahradu. Na jaře byla zarostlá plevelem – Olena Levkivna říkala, že v té zahradě vyjou v noci vlci. Vlci tam sice nevyli, ale zpustlá zahrada, o niž se nikdo nestaral, budila tísnivý dojem. Učitelka s dětmi vytrhala plevel a rozložila ho u chalupy, aby uschl a dal se spálit, a potom začali vynášet ze zahrady všelijaké železné harampádí, jakési nábojnice, kovové skříňky, zprohýbané plechovky – ležela tam spousta vojenského nářadí. Uprostřed zahrady stál ohořelý německý osobní automobil, Mychajlo s Tajisou z něho ulámali všechno, co se ulámat dalo, ale hřmotná kovová kostra tam trčela dál.

První zima v Medvynci byla pro ně těžká. Dobře, že si

v kolchoze mohli objednat trochu brambor, nějaké to zrní, protože kdyby měli všechno kupovat za vydělané peníze, sotva by vyšli. Zvlášť svízelné to bylo s palivem – přikoupili fůru chrastí, škola poskytla trochu uhlí, bylo toho však málo, a tak museli v zimě sedět v chalupě oblečení, a když se ukládali ke spánku, přikrývali se vším, čím to jen trochu šlo... Na jaře už se zato mohlo nasbírat v roklích roští do kamen, zahradu zryli a nasázeli brambory, buď koupené na trhu, nebo půjčené od lidí. Druhá zima byla snesitelnější než první, protože teď už měli nějaké ty zásoby a navíc se teď znali s lidmi ze vsi a nepřipadali jim už tak cizí.

Pár slepic měli ještě z Nové Hráze – než odjeli, dala jim je bába Kylyna na chov. Z těch několika slepic (přesně čtyř) tu první zimu jedna slípka zmrzla v chlévě, potom tedy brala Olena Levkivna ty zbylé do síně. Druhá slepice prostě zmizela, bylo jim to sice líto, ale nelitovali ji tolik jako tu, co pošla zimou. Ze dvou slepic, co zimu přežily, začala jedna na jaře kvokat a vyseděla osmnáct kuřat, z nichž dvě sežral sousedovic kocour, jedno se někam beze stopy zaběhlo, zbylá kuřátka však do podzimu vyrostla v hezké slepičky a kohoutky.

Krávu Hvězdičku koupili také ten druhý svůj podzim v Medvynci. Snad by ji nebyli kupovali tak brzy, ale trochu peněz dala Oleně Levkivně matka (kde je sehnala, to zůstalo jejím tajemstvím), a oni sami šetřili na všem možném – na jídle, na ošacení, skládali vydělaný rubl k rublu, aby si konečně mohli pořídit krávu a děti měly mléko. Krávu objevili na trhu v Kalynovce, dlouho si ji prohlíželi, snažili se odhadnout, jestli bude dobrá dojnice nebo ne; lidé, co se tlačili okolo, mluvili tak i onak, nejlákavější bylo však to, že za hnědočervenou krávu s bílou lysinkou na čele žádali celkově méně než za jiné, pohlednější.

Hvězdička jim přinesla radost i žal. Radost, že konečně mají v hospodářství dobytče, že mají vlastní mléko, ne kupované nebo půjčené. Žal proto, že toho mléka nebylo zrovna moc. Cizí kráva se trochu napase na výhoně a hned dává mléko, ale Hvězdička pár kapek – ledva smočit rty. Jiná

kráva dojí i březí, a Hvězdička měla vemeno prázdné už dlouho před otelením. A třebaže ten člověk, co ji prodával, tvrdil ohnivě, že prý Hvězdička zabřezla, ukázalo se tehdy, že je jalová, zabřezla teprve příští jaro. Byli by ji rádi prodali, báli se však, že už jim nikdo nedá ty peníze, co je stála. Měli ji tedy už čtvrtý rok a od ní dokonce tři telátka – samé býčky.

S těmi býčky bylo také dost trápení – Hvězdička se otelila časně zjara, zrovna když ani pro ni nebylo dost krmení, a než je můžeš vyhnat na zelené, dá ti to zabrat. Do léta už se to snadno vydrží – dobytče se pase na humnech, přivázané ke kůlům nebo k železnému svorníku, a když stojí ve chlévě, můžeš mu natrhat trochu svlačce v zahradě nebo plevelu v příkopech. A na podzim nebo v zimě toho býčka porazíš – a hned je maso a kůže. Maso je na boršč, všichni jsou rázem veselejší a čilejší, kůže se dá vydělat a budou z ní boty. Pravda, Nykon Ivanovyč se neodvážil vydělávat kůži sám – bál se, že by ji zničil. Dával ji jednomu člověku, který odváděl mistrovské dílo. V jedněch holínkách z té teletiny chodila Olena Levkivna, ve druhých Tajisa.

Takhle tedy začali žít v Medvynci, tak pomaloučku dávali dohromady své hospodářství. Nejvíc jim snad pomáhala sousedka Varka, která bydlela naproti – přes jejich a svou zahradu. Někdy vypomohla tím, jindy zas oním, nebo jenom přišla a poseděla. Někdy možná i překážela, ale stejně je člověku snáz, když vidí, že někdo o něj stojí, myslí na něj, přijde. Varka jim vykládala o všelijakých medvyneckých novinkách i o lidech, takže nejdřív mnoho lidí poznali z Varčina vyprávění, a pak už se s nimi potkávali na ulicích, v kolchozní kanceláři nebo při jejich návštěvách ve škole. Varka s oblibou říkala, že ten nebo onen se chová jako obyčejný člověk, se všemi je kamarád, ale ve skutečnosti si o sobě moc myslí. Nebo naopak – někdo dělá ze sebe hrdinu, nese se jak páv, a zatím se všech a všeho bojí.

„Odkud to všecko víte?" ptával se Nykon Ivanovyč. Rád si z Varky vystřelil, ale dělal to tak jemně, že si jeho výsměchu nevšimla.

„Až si tady mezi námi pobudete, taky to budete vědět," odpovídala Varka.

Radila jim, koho se mají bát a s kým se přátelit. Tomuhle se dá svěřit největší tajemství – a on je neprozradí, před tamtím je radno držet jazyk za zuby, protože jak mu řekneš slovo, on toho namluví za groš do putny.

„To vy se ke každému chováte tak, jak radíte nám?"

„Ále," mávla nejistě rukou Varka, „člověk je někdy sám sobě špatnej rádce."

Takhle tedy se tu zabydlovali, takhle pronikali pomalu do velkého, složitého světa malé vesničky.

Na druhý den po návštěvě u předsedkyně se Olena Levkivna probudila za svítání. Pokaždé se tak probouzela – pec měla špatný tah a ona musela připravit pro rodinu jídlo na celý den. Vždycky vařila všechno najednou – snídani, oběd i večeři, a pak jídlo stálo v peci, buď v popelu, nebo zabalené do staré kacabajky – aby nevystydlo a neztratilo chuť. Měla toho hodně na práci, proto vstávala brzo. Dnes však celou noc spala nevalně, boky ji bolely, jak ležela na dřevěné pohovce, hlavu měla těžkou, jako by ji neměla položenou na polštáři, ale na holém dřevě.

Přecházela sem tam, než rozdělala oheň, a brzy se v sousední místnosti probudil Nykon Ivanovyč. A hned řekl, že ona prý si pořád hledá nějakou práci. A najde si ji, i když žádná není. Tuhle větu Nykon Ivanovyč užíval velice často, myslel si, že manželka by si mohla poležet stejně bezstarostně jako on, dosnít ranní sny. Ona si to však nemyslela – Oleně Levkivně připadalo, že domácí práci není nikdy konec, čím víc jí naděláš, tím víc jí ještě zůstane.

„Kdybys radši uvázal praseti drát a zbytečně nemluvil," řekla.

Nykon Ivanovyč chodil po hospodářství a hledal drát. Když ho našel, začal ho na jednom konci ostřit, aby ho snadněji protáhl rypákem prasete. Pilníkem ho ostatně přiostřil tolik, že se div sám nenabodl. Odešel do chléva – Hvězdička na

něho teple dýchla, chtěla vstát, už se celá napjala, ale nezvedla se. Vlezl do kotce k praseti, to zachrochtalo a vyskočilo pak v naději, že mu přinesli žrát. Snažil se je poškrábat, aby se uklidnilo, ale prase běhalo po kotci a chrochtalo.

„Tys mi pěkná hospodyně," řekl Oleně Levkivně. „Nejdřív ho musíš nakrmit, pak teprv mu můžeme navlíct drát. Aby stálo klidně..."

Namíchala praseti slupky od brambor, nakrmila je. Nykon Ivanovyč se je pokoušel chytit, přidržet kolenem, prase se mu však vytrhlo, zakvičelo a jako vítr začalo lítat po kotci.

„Jedeš, ty blázne," řekl Nykon Ivanovyč a už se neodvažoval na ně sáhnout, vlastně se trochu bál, protože nikdy v životě nic podobného nedělal.

Co teď? Vyklouzl ze dvora a zanedlouho se vrátil s Varkou. Olena Levkivna vykoukla oknem – a nepoznala sousedku: hlava ovázaná nejmíň třemi šátky, ve tváři trpitelský výraz. Zmizela ve chlévě s Nykonem Ivanovyčem, ozvalo se krátké tlumené zachrochtání – drát byl protažen a Varka vyšla na dvůr.

No, teď mě rozhovor s ní nemine, pomyslela si Olena Levkivna a v prsou jí nepříjemně zatrnulo. Ale co jí jen řeknu?

Varka se usadila u dveří – zachmuřená, s trpitelským výrazem. Chraptivým, nastydlým hlasem se zeptala:

„Copak, nepoznala jste mě? Včera to byla jedna Varka a teďka je to už jiná? Sotva chodím, hlava se mi může rozskočit."

„Vy nejen že jste nám tehdy zapíchla čuníka, ale teď jste mu i navlíkla drát, že?" povídala vděčně Olena Levkivna.

„To nestojí za řeč..." Podívala se tázavě učitelce do očí, a když ta mlčela, musela se ozvat sama: „Promluvila jste s předsedovou?"

„Promluvila," vzdychla těžce Olena Levkivna, „jenže to nebylo nic platné."

Varka se bolestně zašklebila a sklopila oči.

„To já teďka do práce nepudu," řekla a zmlkla.

A hned nato povídá, táhlým hlasem, jako by jí to bylo lhostejné:

„Náš Mykola," to mluvila o svém nejstarším synovi, „dneska v noci nespal doma. A já vím, že na poli nebyl, ve stohu nespal."

„A kdepak našel přístřeší?" zeptala se Olena Levkivna. Ze sousedčina syna vyrostl ramenatý chlapec s hranatým obličejem a těžkou chůzí – kampak se na něho hrabala nenápadná Varka!

„Asi že se rozhod nakvartýrovat k nějaký ženský," stejně lhostejně a táhle řekla sousedka.

„Mykola?!" podivila se učitelka. Mykolovi bylo sedmnáct, s bídou dokončil šest tříd, tenhle podzim měl jít do sedmé.

„No jo, Mykola. A našel si pěknou – znáte Nadiju Lapkovskou?"

„Lapkovská má přece chlapečka."

„Chlapce má, ale má i chalupu, nemusí se někde tísnit, však víte, jak je to dneska těžký. A hospodářství má taky jaksepatří, ona se k práci má, nesedí s rukama v klíně."

„Mykola je ještě mladý, nemůže se takhle vázat. Měla byste mu, Varko, říct, aby nespěchal."

„Jak to že se nemá vázat? Jen ať si pospíší, co mi má viset na krku? Já se musím starat o ty zbylý děti."

„A co škola?" nemohla se s tím vyrovnat učitelka.

„Jak to škola?" opáčila nechápavě Varka.

„Kdo bude za něj chodit do školy?"

„Tak tam chodit nebude," řekla bezstarostně Varka. „Číst umí, podepsat se umí a víc nepotřebuje."

„Jakpak to – nepotřebuje?"

„Ke koňům mu to přece stačí. Ve škole se neučí, jak se oře, to ví sám."

„Ach Varko, Varko, nemyslíte na své děti."

„Já že nemyslím?" urazila se Varka. „A kdopak teda na ně myslí? Já přeju všem svým dětem štěstí. Mykolovi taky. Jen ať si nějakou najde, já mu špatnou nenamluvím, a Lapkovská – to je ženská k světu... A ty ostatní děti se budou učit a dotáhnou to někam, jak vy říkáte."

„Mykola by měl vychodit školu, ve městě se vyučit v nějakém oboru, vyznal by se ve strojích. Až vyroste, vyčte vám jednou, Varko, že jste mu to nerozmluvila, když si honem honem chtěl najít ženu, a bude vám to mít za zlé."

„Nebude," namítla klidně Varka. „Kdyby byla špatná a já mu to nerozmluvila – to by mi zazlíval, ale Lapkovská je šikovná ženská a děcko má hodný, tak co by to měl svý mámě za zlý?"

„Jenom aby se nemusel zase rychle stěhovat."

„No a co?" i na tohle se Varka ozvala stejně klidně. „Když bude potřeba, tak se zase spakuje."

„Každý by si měl najít ženu na celý život!"

„Všelijak to na světě chodí," vedla si svou Varka. „Žena je jak botka: když se stará rozedrala, musíš nazout novou."

„Kdepak, Varko, tak to není. Žena není holínka, kterou shodíš kde chceš, se ženou musíš zacházet lidsky."

„Copak říkám, že se s ní nemá zacházet lidsky...? No, já pudu," vstala Varka ze zápraží. „Ale co teďka mám dělat já?" To se asi týkalo té její nešťastné příhody a neúprosné předsedové.

Vyšla ze dvora zároveň s Nykonem Ivanovyčem – ten vyhnal Hvězdičku do stáda, přichystal si udice a vypravil se někam k rybníku na ryby.

Singrův šicí stroj měli od nepaměti – aspoň Michajlo si ho pamatoval odjakživa, protože jako malý rád otáčel hnacím kolem a matka ho pleskala přes ruce – stroj není hračka. Ať je osud zahnal kamkoli, matka dozajista s sebou brala šicí stroj, ostatní věci třeba nechávala na místě. A tak ten šicí stroj šťastně přežil válku, zahrabán do smetí a pilin ve stodole báby Kylyny, a pak, když vyhnali Němce, objevil se celý a nepoškozený před zraky rodiny.

Stroj s sebou přivezli i do Medvynce. Olena Levkivna šila nejdřív jen pro sebe a pro děti, ale brzy za ní začali chodit lidé, aby jim ušila to nebo ono – a tak byla nucena šít, ne-

brala ovšem šití od každého a všechno také spíchnout nedokázala.

Sotva Varka vytáhla paty, sotva vstaly děti a hned se také někam vytratily, přišla na návštěvu Javdoška. Bydlela přes dvě zahrady, vedle Varky. Javdoška byla buclatá, blonďatá, kolem úst a pod očima měla hluboké předčasné vrásky, oči bystré, hbité pohyby. Byla jediná dcera postarších už Chruščových, Marfy a Sazonta, kteří se zmohli na dítě až tehdy, když už v to nedoufali.

Javdoška se celá rozzářila, sotva vešla do učitelčiny světnice, jako by pro ni nebyla větší radost než vidět Olenu Levkivnu. Přece jenom je to hezká holka, pomyslela si učitelka, když se usmívá a je veselá.

„Už měsíc si tadyhle lámu hlavu," štěbetala Javdoška, „jestli mám za váma jít nebo nemám. Máte dost svejch starostí, a lidi vám je ještě přidělávají."

V rukou nic neměla, ale blůzka se jí nějak nadouvala a učitelka se domyslela – Javdoška jí přinesla nějaké šití.

„Já bych za váma nešla, nezavazela vám," pokračovala Javdoška, „ale dyť znáte toho našeho Ščerbynu. Ptala jsem se ho, jestli by mi ušil šaty, povídal, že ušije, ale nejdřív v zimě, má prej toho moc. Pravda, krejčí je to dobrej, až z okresu za ním jezdí dát si ušít sako nebo rajtky, má porád co dělat, z toho je živ. Ale řekněte sama, Oleno Levkivno, já k němu šla jednou, možná že už nikdy nepřijdu, tak by mi to mohl ušít přednostně a cizím pozdějc. On ale Ščerbyna ví, že mně si nemůže moc říct a dlouho že čekat nebudu – a tak mi to slíbil až na zimu. A co bych se šatama dělala v zimě? To není kožich, v mraze je nosit nebudu."

Ščerbyna by ti to možná ušil rychleji, ale řekl by si od nich hodně. Proto jsi to přinesla sem, mně zaplatíte jen tak aby se neřeklo, aby se nezdálo, že to je zadarmo.

„Tak se podívejte," Javdoška vytáhla ze záňadří balíček a rozbalila ho. „To se ví, je to obyčejnej kartoun, proto ho asi Ščerbyna nevzal, že je zvyklej na drahý látky. Čím dražší materiál, tím víc si řekne, ten není jako vy, Oleno Lev-

kivno. Vy berete stejně za každou látku, jenom za hedvábí trošku víc, protože s ním je moc práce."

„Copak naše medvynecká děvčata šijou z hedvábí?"

„Taky pravda," souhlasila Javdoška. „Dají si ušít kajdu ze sukna, aby byla teplá, a sako z plátna, aby nebylo tak choulostivý... Vezmete mi to teda, Oleno Levkivno?"

„Víš, Javdoško, já si sama ještě chci něco spíchnout a mám tam ležet ještě něčí látku na dvě blůzky... Až je ušiju, pustím se do tvých šatů. Mám ti vzít míru, nebo ne? Už loni jsem ti přece šila jedny šaty, tak míru mám... Jak to chceš ušít?"

„Tak jako tamty... A míru brát nemusíte, já jsem přes zimu nevyrostla," a zasmála se, jako by se zastyděla.

„Máš vatelín?"

„Na vycpávky? Nemám..."

„A třeba nechceš vycpávky?"

„Copak to jde?" rázem zvážněla Javdoška. „Vycpávky udělejte. Já na ně třeba nacupuju vatu ze staré kacabajky. Šlo by to?"

„Šlo, co by ne. A mám ti udělat výstřih, nebo ne?"

Javdoška se znova rozpačitě zasmála:

„Ten bejt nemusí. Aby to mělo límeček a dalo se to zapínat."

„Límec velký nebo malý?"

„Až jak vám vystačí látka," řekla Javdoška. „Ušijte to tak, aby nic nezbylo, pak jsou šaty těsný a nic se nedá oblíct dospod."

„Jak chceš. Nezapomeň si přinést knoflíky."

„Mám černý...," řekla tázavě Javdoška a nedopověděla.

„Na co černé," odporovala učitelka. „Máš bledě modrou látku, tak ať jsou knoflíky modré nebo bílé."

Javdoška by byla mohla snad už jít, protože si promluvila o všem, co ji zajímalo. Položila však látku na šicí stroj a nešla. Zřejmě ji svrběl jazyk, jak chtěla něco říci. Konečně si dodala odvahy:

„Co asi teď bude s Varkou?"

„Copak já vím?" Olena Levkivna skočila ke kamnům,

protože jí tam něco utíkalo. Odsunula hrnec a dodala: „A co by s ní mělo být?“

„No,“ Javdoška zvážněla, zachmuřila se a hned vypadala starší a ošklivější, „vy byste to měla vědět, včera jste přece byla za předsedovou.“

Už tedy ví i o tom! A když to ví Javdoška, to už o tom ví celý Medvynec!

„Předsedová se se mnou neradila.“

„Abyste věděla, Varka se z toho maléru div neroznemohla. Myslíte, že ji něco bolí? Nic, ale celá se ovázala, aby nemusela do práce, aby ji nechali bejt, nikam ji nevolali. Teďka bude tak stonat dlou-u-ho! Doufá, že tu smůlu nějak přebyde. Ať je to jak chce, ale s marodem se musí zacházet v rukavičkách.“

„Přišla sem chvíli před tebou, nebyla vůbec k poznání.“

„Každá by tak vypadala mít takový trápení... A její kluk – slyšela jste?, chce se nastěhovat k Lapkovské. Dyť by to mohla bejt jeho máma, ta Lapkovská!“

Olena Levkivna mlčela – jak řekne něco Javdošce, do večera to budou vědět všichni a Javdošce znova donesou, že prý ona, Olena Levkivna, odsuzuje Mykolu, že se o Lapkovské vyjádřila tak a onak.

Byla ráda, když se Javdoška rozloučila.

Nejdřív vešla do chalupy Tajisa a za ní teprve Mychajlo. Nandala jim horké krupicové kaše, před každého položila lžíci, ukrojila krajíc chleba. Mychajlo se spálil a začal jídlo srkat, Tajisa si sedla na pohovku a zpod obočí ho pozorovala.

Mychajlo byl podobný matce – měl kulatou hlavu, tmavé vlasy a dlouhý rovný nos. Nebyl velký, ale podsaditý. Měl klidnou povahu, někdy však se rozčilil, až se Olena Levkivna divila, kde to vlastně sebral. Tajisa se vrhla po tátovi – byla vyšší a hubenější, copy měla světlejší, rty nevýrazné a bradu měkkou jako celý ovál obličeje. Zdědila po Nykonu Ivanovyči i sklon k pohodlnosti, váhavost, když bylo potřeba něco udělat, a horečný spěch, když se jednalo o zá-

bavu, když chtěla jít za kamarádkami. Mychajlovi bylo jedno, co si obleče – měl košili a kalhoty, které nosil stále, na střídání neměl skoro nic a ani se toho nedomáhal. Tajisa se však ráda převlékala, často mluvila o šatech, tohle chtěla, tamto taky – matka sháněla jak mohla, je to přece děvče.

„Copak že ty nejíš?" optala se Olena Levkivna dcery. „Sedni si, nebo to vystydne a nedostaneš to do krku."

Tajisa neodpověděla – byla zřejmě s čímsi nespokojená. Mychajlo po ní zachmuřeně koukl, chtěl něco říci, ale spolkl to. Svým nevlídným pohledem jako by sestře nařizoval mlčet.

Ona však udělala pravý opak, jak se to často v podobné situaci stávalo.

„Já si s ním k jednomu stolu nesednu," broukla.

„A pročpak?"

Tajisa váhala – má to říct nebo ne. Mezitím jí Mychajlo pokradmu ukázal pěst a ona se už neudržela:

„On si hrál s lebkou!" vyhrkla škodolibě a světle hnědé oči jí zablýskaly. „A teď popadl lžíci a chleba a ani ruce si neumyl."

„Co lže!" Mychajlo pokrčil rameny a zatvářil se lhostejně, jako by se ho to netýkalo.

„Právě že nelžu!" vyvřískla Tajisa. „Že půjdu a přinesu ji!"

Vyskočila už z pohovky, ale Mychajlo se sesmekl ze židle a zastoupil jí cestu – vzteklý, se zaťatými pěstmi.

„Mychajlo, dojez tu kaši," řekla matka.

Jeho však patrně přešla chuť k jídlu. Snídaně se nevyvedla a Olena Levkivna musela začít o tom, o čem se u stolu mluvit nemělo.

„Mychajlo, umyj si ruce."

Poslušně vzal hrnek vody, mýdlo a rychle a vztekle si umyl ruce.

„Kdes ji našel?" zeptala se na lebku.

„Válela se v plevelu," odpověděl nazlobeně Mychajlo.

„Kdepak to bylo?" nechtělo se jí věřit, že by se v Medvynci tak snadno dala najít lebka.

„Blízko Fijony."

Fijona bydlela nedaleko nich – nejdřív Varka, pak Jav-

doška a potom už Fijona. Říkali o ní, že snad jídá samé droždí, protože byla pěkně nakynutá, Fijona však na to odpovídala, že to už prý je taková ráce.

„A kde?" nemohla uvěřit matka.

„Povídal jsem, že v plevelu," zlostně zabručel Mychajlo.

„A tys ji přitáhl domů?" vyptávala se tak, jako by to pořád ještě nebylo jasné.

Mychajlo mlčel jak zařezaný.

„A jak si s ní hraješ?"

Tajisa se škodolibě uchichtla. Mychajlo pořád mlčel.

„Sedí za chalupou pod bezem a kouká na tu lebku, jako by ji chtěl vykoukat," řekla Tajisa. „Ať si s ní hraje, když nemá rozum, ale on ji popadl a hnal se za mnou, chtěl mě polekat. Však jsem mu jednu vlepila! A teďka si sedl ke stolu jakoby nic."

„Žalobníček žaluje," prohodil Mychajlo.

„Sám jsi žalobníček," odsekla Tajisa.

„Já – žalobníček?" zúžil nazelenalé zářivé oči. „Takhle ty o mně mluvíš?"

„Ty jsi ale háklivka," řekla Tajisa. Opravdu se na bratra zlobila.

„Tak dobrá!" pronesl výhružně Mychajlo. Rychle odběhl k posteli, obrátil polštář, zpod matrace vytáhl jakousi obálku a z ní dopis.

Ani ho nestačil otevřít – Tajisa po něm skočila jak divoká kočka a vykřikla plačtivě:

„Dej mi to!"

„Nedám," zmačkal Mychajlo dopis ve své silné dlani. „Řekla jsi, že jsem žalobníček."

„Nejsi žalobníček, ale dej mi to!"

„A kdo je žalobníček?"

„Já, já, jenom mi to dej."

„To mám rád, když lidi mluví pravdu," pochvaloval si výsměšně Mychajlo. „Ale nedám ti to, ať máš za vyučenou."

„Mychajlo, to není tvůj dopis," zasáhla konečně Olena Levkivna, „dej jí ho!" Stála tu celá nesvá, nedokázala zarazit tu hádku mezi synem a dcerou.

„Nejdřív si ho přečtu a pak ti ho dám!"

Tajisa se rozplakala a šla k pohovce. Mychajlo rozevřel zmačkaný dopis a četl:

„Drahoušku Tajiso, píše Vám z daleké Karélie voják Ljoňa, kterého ještě neznáte. Vaši adresu mi dal Tolja Lipeško z vaší vesnice, sloužíme tu spolu. Drahá Tajiso, odpusťte..."

Tajisa znovu skočila k bratrovi a snažila se mu vytrhnout dopis. Nechtěl jí ho dát, a tak začala škrábat. Mychajlo se bránil.

„Koukněme se, s vojákama si píše," křičel, „schovává psaníčka pod polštářem... Drahoušku Tajiso," pitvořil se, „píše Vám z daleké Karélie voják Ljoňa..."

Tajisa vzlykala a už se nepokoušela vyrvat z bratrových rukou své tajemství. Matka vzala pohrabáč a přetáhla Mychajla přes hřbet. Ten hned ztichl – asi ho to bolelo.

„Na, vem si to," hodil dopis sestře. „Jenom nebuď žalobníček, drahoušku Tajiso, nebo to schytáš hůř."

„Pojď sem," řekla matka přísně.

Šel a tušil, co ho čeká.

„Nastav ucho," řekla, jako mu to říkávala, když byl ještě hodně malý.

Zamračený Mychajlo obrátil hlavu tak, že ho matka mohla pevně popadnout dvěma prsty za ucho.

„Můžeš s ním kroutit, stejně nebudu brečet."

„Nebudu ti s ním kroutit, neboj se. Veď mě za chalupu."

Lebka ležela v křoví, zely z ní prázdné černé očnice. Matka pustila Mychajlovo ucho – však už bylo rudé.

„Zabal ji," řekla matka, „a odnes ji na hřbitov."

„Našel jsem ji u Fijony," připomněl syn.

„Tam ji nemáš co vracet. Ještě by řekla, žes ji schválně odnesl k ní na dvůr."

„Možná že by se měla pochovat? A dechovka by měla hrát smuteční muziku?"

„Synu!" řekla smutně a výhružně. „Nedělej si žerty z té památky po člověku. Nevíš přece, čí je to lebka. Třeba to byla hezká žena nebo krásné děvče..."

„Jako naše Tajiska...," zamumlal Mychajlo.

„Možná že to byl milý a moudrý člověk . . .“

„Moudré pochovali,“ zase Mychajlo.

„Synu!“ hlas se jí zatřásl hněvem. „Važ si ostatních, pak i tebe si budou vážit.“

„Já ještě nemíním umřít . . . A z lebky si nedělám legraci, jen jsem se chtěl podívat, jak vypadá člověk po smrti.“

Odmlouval, ale matku poslechl – nemohl neposlechnout. Za chalupou natrhal lopuší, zabalil lebku do listů, přitiskl ji na prsa a přes celou vesnici se vydal na hřbitov. Vyhlížel mezi hroby, kam ji položit, nakonec ji uložil ve třešňovém podrostu u kamene obrostlého mechem. Už trochu poodešel, když vtom uviděl kus železa, zvedl je a vrátil se. S hekáním vyryl nehlubokou jamku, vložil do ní lebku a zasypal hlínou. Navrch zabodl to železo, aby si poznačil místo, a pomyslel si, že by bylo dobře zasadit tu nějaký strom, ale na co, když i tak je tu všecko zarostlé.

Matka se vrátila do chalupy. Tajisa nevzala do úst ani lžíci kaše, ležela na posteli, obličej zabořený do polštáře. Je citlivá, teď se dlouho neuklidní. Takhle s hlavou schovanou v peřinách je schopná ležet třeba do večera a potom, s očima napuchlýma pláčem, si nikoho nebude všímat, nic nebude vnímat.

Jistě, měla by si s ní pohovořit. O tom dopise by se snad ani nemusela zmiňovat – vypadá to jako hra a takovou hru provozuje hodně medvyneckých děvčat. Copak za to Tajisa může, že dostala dopis? Po večerech ale už se děvče nedrží doma, táhne ji to mezi mladé do party, do klubu. Na tom také jistě není nic špatného, jenže . . . Olena Levkivna si uvědomovala, že o tom všem by si měly pohovořit od srdce, vlídně – a zároveň uvažovala: jak to provést? A o čem vůbec mluvit s dcerou, která ještě sama neví, co chce, co se s ní děje?

Tajisa na posteli vzdychla zhluboka a těžce . . .

Večer k nim někdy chodíval Stepan Kušta. Těsně před válkou mu někdo ve rvačce vyrazil pravé oko, takže ho nevzali

na vojnu. Od té chvíle jako by se změnil i povahově – už nebyl takový pruďas, choval se rozvážněji. Dřív nikomu neuhnul z cesty, nikomu nic nepromíjel, teď však přišel k rozumu, neboli, jak říkali v Medvynci, „přibylo mu fištrónu". A ještě dodávali (samozřejmě tak, aby se to nedoneslo Stepanovi Kuštovi), že kdyby mu tehdy byli vyrazili i druhé oko, byl by to člověk jak dobrá hodina.

V posledních několika letech seděl Kušta už dvakrát ve vězení. Poprvé ho strčili za mříže proto, že ukradl sítě rybářskému družstvu (u velkého medvyneckého rybníka bylo odedávna rybářství), a podruhé Stepan vyfasoval zostřenou vazbu za to, že se pokusil podpálit chalupu Maksyma Lebedě. Chalupa sice chytla, ale hned se ji podařilo uhasit, zato Kuštu chytili. Jestli ho tam snad někdo v noci viděl, nebo prostě všichni věděli, že něčeho takového je schopen jedině Stepan Kušta, který byl pořád pro něco s Maksymem Lebeděm na kordy – donutili ho, aby se přiznal, a Kušta si odseděl své.

Nejzajímavější bylo to, že se Kušta po prvním trestu oženil s učitelkou na nižším stupni Nasťou Vasylivnou. Svatbu uspořádali hlučnou – hýřili kolik dní; hrála dechovka, sešlo se půl vsi. Kušta, který nikdy neodmítl skleničku, na své svatbě skoro nepil, zdravé levé oko mu šťastně zářilo a všichni říkali, že Nasťa Vasylivna a Kušta jsou párek docela k světu, a kdyby byl měl Stepan kdysi ve rvačce větší štěstí, byli by teď moc pěkná dvojice.

Nikdy rád nevyprávěl o svém pobytu za mřížemi – v hovoru se tomu zkrátka vyhýbal. Protože však už byl v kriminále, a nejen v jednom, ve vsi se ho trochu báli a Stepanovi to dělalo dobře. Po svatbě s Nasťou Vasylivnou chodíval častěji do klubu, když tam promítali nějaký film, i do knihovny, kde měli většinou knížky o válce nebo brožury s agrotechnickými pokyny, a také čas od času zavítal k některému medvyneckému učiteli na kus řeči. Snad nejčastěji chodil ke Škarubovým. Mluvíval o všem možném, vyprávěl, o čem se doslechl.

„Koukej, zase jde ten tvůj Kušta," říkával pokaždé Nykon Ivanovyč Oleně Levkivně.

„Je můj jako tvůj," odpovídala Olena Levkivna. V jejich rodině všichni žertem říkávali, že prý Kušta k nim chodí proto, aby se viděl a pohovořil s Olenou Levkivnou, jelikož prý má pro učitelky slabost.

Kušta pomaloučku překračoval práh, zvolna sundával čepici – tu čepici nosil bůhvíproč i v horku. Rozvážně zdravil. Odjakživa měl trochu hrubší hlas, a ten se tady najednou měnil – byl tlumenější, skoro tichý, medově sladký, úlisný, vlídný. Jako by z Kuštových úst nevycházela normální lidská řeč, ale bublavý potůček sirupu. Ke všemu si za každým slovem odkašlával, uvolňoval hrdlo – patrně se snažil, aby ten potůček byl ještě libozvučnější.

„Jdu zrovna kolem," začínal vždycky Kušta, „a povídám si, že bych se měl na vás podívat."

„Jen pojďte dál, pojďte dál," zval ho vlídně Nykon Ivanovyč, který si s Kuštou rád porozprávěl o všem možném.

Tázavě pokukoval po Oleně Levkivně, jako by čekal, že i ona ho přivítá.

„To jsme rádi, že jste si vzpomněl," říkala od své práce – od kamen, šicího stroje, školních sešitů.

Kušta měl vždycky nějaký důvod k návštěvě – nikdy nepřicházel jen tak. Svou novinu si však šetřil až na konec besedy, kdy se zdálo, že přetřásli už všechno a není už o čem mluvit. To pak začal zvlášť horlivě odkašlávat, jak se chystal vytasit s novinou, která pro Škarubovy někdy vůbec nebyla nová, neprozradili to však.

I tentokrát, když na prahu zaslechli známé pokašlávání, věděli už – Kušta něco nese.

A Kušta pomalu vešel, přešlapoval těžkopádně u dveří, stejně ztěžka se usadil na židli, která lomozně skřípěla a vrzala pod jeho statným tělem. Když se konečně pohodlněji usadil, usmál se Kušta dobrosrdečně na rodiče Škarubovy, kteří se oba na něho dívali, pak zachytil příhodnou chvíli, kdy se Mychajlo odtrhl od knihy – host zachytil jeho letmý pohled a dobrácky se na něj usmál. Levým okem hledal Tajisu, ale ta tu nebyla, a tak si jistě schoval do zásoby úsměv i pro ni.

Kušta začínal besedu hovorem o počasí.

„Dneska je venku hezky," řekl a odkašlal si.

„Pěkně," přitakal Nykon Ivanovyč. Měl ve zvyku dodat pár slov k tomu, co říkal Kušta, a tak povzbuzoval Stepana, aby mluvil, o čem chce.

„Jestlipak víte, že v Koťužyncích včera padaly kroupy? Na polích pršelo a nad vesnicí se sypaly takový kroupy, že v sadech všecko očesaly a v zahrádkách potloukly. Slepice byly omráčený, okna vytlučený."

Mírně se usmíval, jako by vyprávěl o něčem veselém.

„U nás přece bylo na jaře taky takové krupobití," navázal Nykon Ivanovyč.

„U nás taky," přitakal Kušta a vzpomněl si: „Fijona někam šla a kroupa jí udělala na hlavě bouli jak slívu... A Ščerbynův pes? Ten dostal takovou do kebule, že nepoznával lidi z domu a dorážel na ně. Teprv třetí den ho to přešlo. To tenkrát mohlo omráčit i člověka, až by viděl všecky svatý," vesele se zasmál – zuby měl rovné, bílé. „To je zajímavý, že?"

„Co je na tom zajímavého?" zeptal se nechápavě Nykon Ivanovyč.

„Co? Prostě je to zajímavý."

Mychajlo četl knihu, ale jedním uchem poslouchal rozhovor. U Kušty ho přitahoval, jak se mu aspoň zdálo, jakýsi překvapivý způsob uvažování, rozum, který se pokoušel obyčejné věci převracet na všechny strany, snad aby na nich uviděl něco zvláštního. Líbilo se mu, že Kušta si ze všeho trochu dělá posměch, ale odpuzovalo ho zase možná to, že Kušta se i u dobrých věcí snažil za každou cenu vidět i jejich druhou stranu, rub, který byl zpravidla ošklivý.

„Povězte mi, prosím vás," přimhouřil levé zdravé oko Kušta a jeho pohled se tím stal pronikavější. „Co je člověk?"

„To ví každý," usmál se shovívavě Nykon Ivanovyč.

„Každej to ví, ale mně to povězte."

„No... člověk – to jste vy... To je on," ukázal bradou na Mychajla.

„A tenhle chleba," Kušta popošel ke stolu a vzal do svých

tmavých rukou nakrojený bochník chleba, „tenhle chleba, to není člověk?“

„Jistě že ne,“ řekl už docela shovívavě Nykon Ivanovyč.

„Jak ono to teda je?“ rozčilil se Kušta. „Chleba není člověk, brambora taky ne, ani voda, ale z toho všeho přece je člověk živ, jí to přece a pije. Kdyby nejedl a nepil, umřel by.“

„Je to tak i není. Házíte všechno mechanicky na jednu hromadu, Stepane, zapomínáte na kvalitativní skok.“

Kušta to vyslechl s takovým výrazem, jako by měl každou chvíli uslyšet definitivní odpověď na svou otázku, a když ji neslyšel, řekl jako prve se zápalem:

„Já si myslím, že člověk je všecko, co jenom je na zemi. Je to voda, vzduch, chleba i brambora. I to, na co se člověk dívá, i to, o čem přemejšlí. Zkrátka země.“

„Jak to země?“ broukl skepticky Nykon Ivanovyč.

„Protože dokud je země, je i člověk, a když nebude země, ani člověk nebude.“

„To je moc jednoduché a zároveň moc složité. Vaše definice nedává odpověď na otázku.“

„Cože?“ nepochopil Kušta.

„Přemýšlíte o takových věcech často?“

„Jak kdy . . .“

„Nad tím si lámali hlavy nejvýznamnější géniové a nejspíš se nedobrali ničeho, a vy na to jdete útokem jak kavalerista.“

„Oni jsou něco jinýho a já taky.“

„Každý si má odpovědět na tuhle otázku sám, to je pravda. Ale není to tak jednoduché,“ znova se shovívavě usmál Nykon Ivanovyč. „Voda, brambory . . .“

„Možná že ta moje jednoduchost má blíž k pravdě než ty jejich složitosti.“

Kušta se nemínil přít, zřejmě se však cítil uražený, že nechtějí pochopit jeho myšlenky, že je odmítají. Zmlkl a díval se oknem, jako by tam hledal podnět pro obrat v rozmluvě. Náhle se však ozvala Olena Levkivna.

„Já vás chápu,“ řekla Kuštovi. „V tom, co jste prve říkal o člověku a o zemi.“

Nykon Ivanovyč posměšně dodal:

„Ze země vyšel, do země se vrátí."

„Možná že ne do země," namítl Kušta – patrně už ztratil chuť se přít.

„Ať se vrátí kam chce, jisté je, že nadobro nezmizí. Člověk je tu stále. Než se narodí, i pak, když umře. Nemůže se přece objevit zničehonic, odnikud. To znamená, že celou tu dobu existuje," říkala Olena Levkivna Kuštovi a oči jí zaplály, jako by mu svěřovala nějaké tajemství.

Nykon Ivanovyč se díval na svou manželku zvědavě a zároveň nějak nedůvěřivě – spolu se už dávno takhle nebavili.

Po odmlce se ozval Kušta:

„Mysleli jste někdy na ty, co by se byli mohli narodit, a přece se nenarodili?"

„Jak můžeme na ně myslet, když neexistují?" zeptal se Nykon Ivanovyč, znovu jako prve s pocitem převahy.

„Nejsou ani ti, co umřeli," pohodil umíněně hlavou Kušta a pokukoval jedním okem na Olenu Levkivnu, jako by právě od ní čekal, že ho podpoří, „ale na ty přece myslíte!"

„No, Stepane, tady už jste popletl koše a opálky!"

„Nepoplet! Zamyslete se trošku!" naléhal na Nykona Ivanovyče. „Moh jsem mít přece dvě děti, a ne jedno, že jo? A tak je to s každým. Mluvím o těch, co nejsou, ale mohli bejt... Rozumíte?"

Nykon Ivanovyč shovívavě pokrčil rameny.

„O těch mluvím!" rozpálil se Kušta. „A když na ně myslíme – tak to tedy jsou doopravdy, nebo nejsou? V tý chvíli jsou, že jo?"

„Kdepak by byli," skoro neslyšně odporoval Nykon Ivanovyč.

Kušta jako by ho neslyšel:

„A kdyby se všichni narodili, moc a moc se jich narodilo, měli by takovej život jako my, nebo nějakej jinej? Když taky takovej, to teda znamená, že tak se bude žít i za sto let."

Nato všichni zmlkli, dokonce i Stepan Kušta. Za chvíli se už tvářil tak, jako by litoval všeho, co tady napovídal. Jako

by i jemu bylo trapně. Donutil se k úsměvu, i když to působilo násilně, a řekl:

„No, to jsem toho tady nažvanil, že mi to samotnýmu nejde do hlavy."

Olena Levkivna se na něho podívala tak, jako by mu chtěla odporovat, a Nykon Ivanovyč také považoval za nutné říci:

„Ale jděte, Stepane, to je dobře, že přemýšlíte."

Mychajlo, který pořád poslouchal, se nějak zastyděl za otcova slova a sklonil se hluboko nad knihou.

„Jakýpak přemejšlení, když jsem vedle," Kušta jako by sám sebe huboval. „A správně přemejšlet já nedokážu. Jako abych věděl napřed, že se nemejlím, že uvažuju správně."

Nykon Ivanovyč přimhouřil oči – dělá si z něho Kušta blázny? Asi že ne, i když při své nátuře je všeho schopen.

„No, já půjdu," řekl Kušta. Zvedl se, chvíli přešlapoval a zase si sedl. To už všichni věděli, že teď konečně Stepan poví to, kvůli čemu přišel, co byl pravý důvod jeho návštěvy.

„Vám neříkali nic?" zeptal se Kušta.

„Ne, a co to mělo být?" trhl sebou Nykon Ivanovyč.

„Jakpak to, že nic?" podivil se Kušta nelíčeně. „A Nastě...," zarazil se chvilku, jak uvažoval, jestli má přidat ženino jméno po otci, a pokračoval: „A Nastě Vasylivně už nařídili, že pozejtří musí obcházet lidi, aby upisovali státní půjčku."

„Každý má svůj úsek, těch deset chalup, nebo jak?" zeptala se Olena Levkivna.

„Jo, deset."

„No co," řekl Nykon Ivanovyč, „když je to zapotřebí... Zítra zřejmě si nás všecky svolají a řeknou nám to."

„A kolik má každý dát?" zeptala se učitelka.

„Už je takovej seznam, kdo má kolik dát. Ale není to u každýho stejný, jako dycky." Kušta lišácky přimhouřil oko a rty se mu zkřivily v úsměšku k jedné straně. „Já jenom vím, kolik máme dát my."

„Kolik?" podívali se na něho zvědavě.

„No – Nasťa Vasylivna má dát osm set."

„Minulý rok jsem upsal taky tolik," řekl Nykon Ivanovyč.

„A já mám dát rovnejch šest set," Kuštovy rty se teď zkřivily zase na druhou stranu.

„A pročpak vy tolik?" podivila se upřímně Olena Levkivna.

„Copak já vím? Nikde nepracuju a mám upsat šest set." Kušta o tom hovořil takovým tónem, jako by byl zároveň rád, že od něho žádají takovou sumu.

„A na Nasťu Vasylivnu to není moc?" zeptala se Olena Levkivna.

„Je," klidně souhlasil Kušta. „Musí ale dát tolik, protože sama bude chodit po lidech a vymáhat to od nich. A jak by mohla od někoho chtít hodně, kdyby sama dala málo? To by jí lidi vyškrábali oči."

„To je pravda," přitakala Olena Levkivna.

A na nějakou chvilku se všichni odmlčeli.

Už pozítří, v neděli, obcházela Olena Levkivna svůj úsek, aby lidé upisovali půjčku. Bylo to v té části vesnice, kde bydleli, kde už každého znala a každý znal ji.

Vstala za svítání, aby obstarala domácnost. A obcházet lidi je také nejlíp po ránu, kdy jsou všichni doma, nerozešli se po práci, nerozběhli se kdoví kam.

Včera na sovětu k ní chtěli přidělit zmocněnce z okresu, Olena Levkivna však řekla, že to zvládne sama. Vskrytu se bála, že by cizí člověk mohl překazit, aby si s lidmi pohovořila. Ten, kdo se začne vzpírat, odmítat, jako by se tím obracel ke zmocněnci, a ne k ní. A když půjde sama, jí se neodváží odmítnout, říkala si, protože učí jejich děti, bydlí vedle, a není tedy radno rozházet si to s ní.

Nedovolili však, aby šla sama – připojili k ní učitele tělocviku Andrije Kindratovyče Saka, který si odbyl vojnu už po válce a zrovna se vrátil domů. Andrij Sak neměl učitelské vzdělání, ani žádné jiné, usoudil však nějak, že kantořinu zastane – a opravdu ho vzali na školu.

Ke komu jít pro začátek? Co takhle k Varce? Začnou u ní a pak už se uvidí.

Varka zrovna pekla chleba – ve světnici bylo plno kouře, pod stropem se vinul modravý dým. Varka vyndávala z díže syrové těsto, popleskávala je, tvořila bochníčky a kladla je na stůl. Pletly se tam dvě její nejmladší děti – obě černé jak cikáňata, s hustým obočím a vyšpuleným dolním rtem. Zřejmě se vrhly po svém otci.

Když Olena Levkivna se Sakem vešli do chalupy a zastavili se na prahu, děti i sama Varka všeho nechaly a civěly upřeně, bez mrknutí na hosty.

„Pečete chleba, Varko," řekla po pozdravu Olena Levkivna, napůl jako otázku, napůl jako konstatování, s pocitem poněkud trapným, a málem litovala, že začali Varčinou chalupou.

„Ale peču," řekla nepříliš vlídně Varka.

Možná že si v té chvíli připomněla, jak onehdy zašla k učitelce, aby si vymohla její přímluvu. Učitelka by si teď mohla myslet, že peče z kradeného. Zlostně dodala:

„Bez chleba to nejde. Ať máš z čeho píct nebo nemáš."

Na peci zakašlal stařecký hlas a k hostům dolehlo:

„Na chlebě a na vodě stojí svět."

Varka zlostně křikla tím směrem:

„Kdybyste radši mlčel, táto, nechal si ty moudra pro sebe!"

„No a co?" ozvalo se z oblaku kouře. „Copak neříkám pravdu?"

„Vy říkáte pravdu porád, jenomže k čemu to je!"

Na peci bylo ticho a Varka se vyčkávavě podívala na učitele. Andrij Sak přešlápl a řekl:

„Jdem za vámi kvůli půjčce. Je potřeba, abyste něco upsala."

V chalupě se rozhostilo ticho. V peci náhle zapraskalo, jako když vystřelí. Varka popadla kus syrového těsta a nehybně strnula. Děti se najednou tichounce sunuly ke dveřím, jako by se něčeho polekaly, a hbitě proklouzly mezi učitelem tělocviku a Olenou Levkivnou.

Varka nedokončila bochník a položila těsto na stůl. Vzala z pohovky šátek, zamoučenými prsty si ho uvázala na hlavu a začala se rázem tvářit jak nemocná.

A teď to začne, pomyslela si Olena Levkivna a v duchu se připravovala na to, že Varka se co nevidět začne hádat.

Varka však znovu vzala ze stolu nevypracované těsto, ze všech stran je upleskala do tvaru bochníku. Sáhla do díže a celá rudá udloubla kus těsta a znova ho začala rukou upleskávat.

I na peci bylo ticho – zřejmě i tam se čekalo, že Varka spustí lamentaci.

Mezitím hospodyně dohnětla všechen chleba a začala ho sázet do pece. Dělala to lehce a hbitě, skoro až vztekle. Oba učitelé stáli celí nesví u prahu. Konečně Varka zavřela dvířka u pece, postavila lopatu do kouta a zeptala se s pohledem upřeným někam pod nohy:

„A kolik to dělá?"

S hádkou si to zřejmě rozmyslela. Možná že si vzpomněla na tu nedávnou historku se zrním a nechtěla si uškodit ještě víc.

„Šest set," řekl Andrij Sak. Pak vyndal z kapsy seznam s příslušnou částkou u jména, a opakoval: „Šest set."

Z pece se ozvalo pokašlávání – a nic víc.

Varka seškrabávala tupým nožem zbytky těsta z díže. Div tam nestrčila hlavu, byla do toho úplně zabraná.

Teď konečně spustí takovou, že to uslyší až v další ulici.

Olena Levkivna se však mýlila. Varka vyválela seškrabané těsto, slepila z něho jakýsi kruchánek a položila ho do díže. Něco zabručela, ale neslyšeli co.

„Co je?" stáhl obočí Andrej Sak.

Neopakovala to však, jen k nim mlčky přistoupila a natáhla ruku.

„Co je?" nechápavě opakoval učitel tělocviku.

„Podejte mi pero, podepíšu to."

Oba měli pero – Andrij Sak i Olena Levkivna. Oba je rychle podávali. Varka je však vzala od Oleny Levkivny. Andrij Sak hned vytáhl z kapsy kalamář, Varka do něho zabodla pero, jako by chtěla provrtat dno.

„Kde se mám podepsat?"

Olena Levkivna jí to ukázala prstem. Varka se upřeně

zadívala na to místo, popošla ke stolu, položila seznam na zamoučenou desku a pomaloučku, písmenko po písmenku, začala malovat své příjmení – Luzharová. Konečně to zvládla, zhluboka si oddechla a podívala se na seznam tak, jako by nevěřila, že se tam právě podepsala.

„Tak to by bylo všecko," řekl Andrij Sak.

Udiveně se na něho podívala. Jako by se chtěla zeptat – jakpak že všecko?

„Peníze nám dáte hned, nebo snad je donesete na sovět sama?"

„Sama."

„Co ty můžeš donýst?" doletělo z pece.

„Vás vezmu na záda a odnesu!" řekla Varka. A nikdo nevěděl – jestli žertem nebo vážně.

„Kdyby si mě tam nechali, nic proti tomu. Třeba bych byl ještě něco platnej."

„Jakpak by ne!" řekl hlasitě Andrij Sak a usmál se. Olena Levkivna se také usmála.

Varka se na ně dívala a obličej jí trochu zjihl.

„Kolikpak upisujou lidi?" to zase z pece.

„Ještě jsme u nikoho nebyli," řekla Olena Levkivna. „Zašli jsme nejdřív k vám."

„A pročpak?"

Olena Levkivna si vyměnila pohled s učitelem tělocviku – co tu odpovědět?

„A co když ostatní nepodpíšou?" breptal děda. „Co potom?"

Varka se znova hádavě utrhla na otce:

„Podpíšou to!"

„Hm, jen jestli," nesouhlasil děda.

„Táto, táto!" Varka zlostí zrudla jak řípa.

Úlevou vydechli, když se octli na ulici. Totiž Olena Levkivna si oddechla, protože právě v téhle chalupě se bála nejhoršího. Učitel tělocviku se na ni chápavě podíval.

„Teď jdeme k Javdošce," řekla Olena Levkivna.

Javdoščino hospodářství sousedilo s Varčiným. Bylo obehnané vyplétaným vrbovým plůtkem, aby se tam nedostal

z ulice dobytek, dvůr měl plaňkový plot, na kterém se dalo sušit hliněné nádobí. Pod třešní stará dřevěná lavička, sklípek přikrytý loňským kukuřičným šustím. Okénka se zkřivila a šilhala na různé strany. V síni byla podlaha vyšlapaná tak hluboko, jako bys stoupl někam do jámy.

Za stolem seděli Javdoščini rodiče – Sazont a Marfa Chruščovi. Před sebou měli misku s bramborami na loupačku a velkou slánku. Sazont držel oloupanou bramboru, bílou, moučnatou, a foukal na ni.

„Kdepak je Javdoška?" zeptala se Olena Levkivna. V téhle chalupě měla hlavní slovo čiperná, kurážná Javdoška a učitelka věděla, že o takové věci může mluvit jedině s ní.

Teď už se na ně hospodář s hospodyní dívali zvědavě. Když se učitelé neměli k vysvětlení, co je sem přivedlo, zeptal se po chvíli Sazont:

„Třebas se obejdem bez ní?"

„Co by ne?" souhlasil Andrij Kindratovyč. „My jdem kvůli půjčce, je potřeba, abyste něco upsali."

„Kvůli půjčce?" stáhl řídké obočí Sazont a oči pod ním se snad ještě víc zúžily a zapadly. „My bysme upsali, jenže teď nemáme peníze."

„Teď nemáte, ale zítra budete mít."

„A co když ani zejtra ne?"

„Bez krejcaru nejste," prohodil s jistotou Andrij Kindratovyč.

Sazont začal konečně jíst vychladlou bramboru. Celý najednou nějak posmutněl a jako by byl duchem bůhvíjak daleko.

„Bez krejcaru nejsme," ozvala se Marfa, „ale na pytli peněz taky nesedíme."

„Poslyšte," naléhal Andrij Kindratovyč. „Všichni mluvíte tak, jako bychom my," kývl bradou na ztichlou Olenu Levkivnu, „to chtěli pro sebe."

„Jakpak pro sebe," odporovala tiše hospodyně. Před hosty jí jídlo nějak neklouzalo do krku, a tak začala vyškrabovat hrnek.

„Ne pro sebe, ale pro stát," začal vysvětlovat učitel tělocviku. „Nedávno jsme prodělali takovou válku, o všecko je nouze, a vy o tom nechcete ani slyšet." Hovořil upřímně a tak pádně, až mu na krku a na čele vystouply žíly.

„Což o to, my na to myslíme," odpověděl Sazont s očima upřenýma na bramboru.

„Myslíte a pomoct nechcete! Sedíte na svém měšci a ani se nehnete!"

Oleně Levkivně bylo po těch slovech skoro trapně – jakýpak tihle sousedé mohli mít měšec s penězi!

„Copak něco říkáme?" namítl Sazont, ale na učitele se nedíval. „Jenže Javdoška nám potom dá co proto, jestli se opovážíme to podepsat sami."

„Nejste snad její táta?"

„To jsem," přitakal.

„Copak vy o ničem nerozhodujete?"

„Javdoška rozhoduje o nás i o sobě."

„Odkdypak vejce poučuje slepici?"

„Když je potřeba, tak poučuje."

Olena Levkivna věděla, že tady nic nezmohou ani prosby, ani přemlouvání. Chruščovi s tebou zdánlivě souhlasí, nic nenamítají, ale stejně to udělají po svém, ať mluvíš co chceš.

„Javdoška chodí domů na oběd?"

„Jak kdy," odpověděla matka.

„Tak my ještě přijdeme."

Učitelé se už měli k odchodu, když se ozval Sazont:

„A kolikpak toho Javdošce předepsali?"

„Jak to předepsali?" vzplanul Andrij Kindratovyč, který se dokázal rychle rozzlobit a rychle také uklidnit. „Je to dobrovolné."

„A kolik teda dobrovolně?"

„To záleží na Javdošce. Upíše tolik, kolik bude chtít."

„My už se s Javdoškou o všem domluvíme," řekla Olena Levkivna a pokročila ke dveřím.

„To se ví, s Javdoškou, s ní," souhlasila skoro vesele Marfa, „copak my něco víme? To všecko Javdoška..."

Ta by asi pěkně zesmutněla, pomyslela si Olena Levkivna, kdyby teď tak Javdoška přišla zrovna domů.

Sazonta ani nenapadlo otočit se, když za nimi vrzly dveře.

Ulička trochu klesala a pak se kolem hlinišť vinula k rybníku. Nad hliništi bydlela Fijona. Chalupu měla dlouhou, přikrčenou, rozdrchaná střecha visí nízko nad zemí a chalupa nedůvěřivě mžourá zpodelbi svými okny. Pozemek není oplocený, dvůr je holý, neroste na něm bůhvíproč ani truskavec, ani psárka.

Fijona byla osůbka docela k světu, jenom obličej měla pobledlý, jako ta bramborová nať, co roste ve stínu, a po obličeji sem tam načervenalé, sotva patrné skvrnky.

„Přejeme dobrý den," pozdravila Olena Levkivna. „Jdeme za vámi s něčím důležitým."

„Copak mně chce někdo něco důležitýho?" zabručela Fijona.

„Vám jako jiným."

Seděla a četla nějaký dopis. Nerudně pohlédla na hosty, nerudně odpověděla na pozdrav – najednou si však vzpomněla na dopis, vyjasnila tvář a zvlídněla.

„Píše mi starší syn, Mykola," řekla. „Mám ho teď v učňovským středisku. To vám můžu děkovat, Oleno Levkivno, že jste ho přivedla k rozumu, teďka z něho třeba něco bude. Byl hloupej, musela jste ho vyhazovat za dveře, stavět do kouta, ale dotáhl to jakžtakž do sedmý třídy, dostal vysvědčení."

Fijona k nim zvedla svůj měkký, kulatý obličej, zářící radostí, a řekla:

„Mám dva a s obouma jsem se něco natrápila. Za války i potom. Kdo jich má pět nebo šest, tomu je líp, nebojí se o ně tolik."

„Kdepak je váš Vasyl?" zeptala se ze zdvořilosti Olena Levkivna.

„Vasyl? Ten někde lítá, doma se nikdá moc nedržel. Není to špatnej chlapec, je poslušnej. Ne jako ten starší, Mykola.

Mykola – to je divoch, rabiát. Třebas ho to město předělá, když to ves nedokázala."

„Město ho předělá!" zahlaholil Andrij Kindratovyč a zřejmě chtěl začít hned o půjčce, ale Fijona mu skočila do řeči:

„Už jsem za ním jednou byla. A co byste řekli? Zhubnul, tváře má propadlý. Jako by mu zůstaly jenom oči, ty mu svítí. A je teď nějak mírnější."

Ještě něco povídala o svém synovi, co se teď učí ve městě, učitel tělocviku však potměšile koukl na Olenu Levkivnu, přistoupil blíž k Fijoně a zvýšeným hlasem začal:

„To je dobře, Fijono, že z něho něco bude, ale vy nám teď povězte: upíšete půjčku, nebo ne?"

„A kolikpak mám dát?" zeptala se Fijona.

Andrij Kindratovyč vyndal z kapsy přenosný kalamář, vytáhl už ohmataný seznam a rozložil ho.

„Tady," řekl krátce a ukázal na Fijonino příjmení.

Kdepak, s Fijonou mluvit neumí, honilo se hlavou Olcny Levkivny. S ní člověk musí nejdřív pohovořit o všem možném a pak teprve přistoupit k věci.

„Podepsat se je snadný. Podepíšu to," souhlasila klidně Fijona. Podepsala se, znova upřela oči na dopis a na učitele zapomněla.

Oba vyšli tiše z chalupy.

Pantelej Pekur seděl na záspi a vyhříval si své staré kosti. Pořád je mu chladno. Celou boží zimu neslézal z pece, a když se mu zdálo, že pec pod ním už moc vychládá, navlékal si válenky. Ani v parnu mu nebylo dost teplo, pořád se otřásal, jako by se z letního jasného mráčku měl každou chvíli sypat sníh.

„Dobrý den, dědoušku," pozdravil Andrij Kondratovyč. Zdravil takhle familiárně, protože se v duchu vysmíval starcově zimomřivosti i jeho podivínským kouskům, o nichž hodně slýchal, třebaže žil na opačném konci vesnice.

„Dobrý den, jestli to myslíte doopravdy," odvětil Pante-

lej. Byl urostlý a statný, měl bílou bradu s narezlými skvrnami, oči jakési vybledlé, mžikavé.

„Vyhříváte se?"

„Vyhřívám. Sluníčko hřeje pro všecky, tak co se neohřát?"

„Bodejť," souhlasil velkoryse Andrij Kindratovyč. A stejně familiárně prohodil: „Na smrt ještě nepomýšlíte?"

Oleně Levkivně to bylo tak trapné, až poodstoupila stranou – jako by chtěla říci, že ona s tím nemá nic společného, ona se neptá.

„Ne, nepomejšlím," odpověděl zvýšeným hlasem Pantelej Pekur. „A ty snad jo?"

„Já jsem mladý," odpověděl učitel tělocviku, „já si tu chci ještě pobýt."

„To já taky."

„Copak jste si toho málo užil?"

„Málo. Kdyby hodně, tak bych si sám leh do rakve a složil ruce na prsou."

„Neříkejte!" podivil se Andrij Kindratovyč. „To byste si řekl, že umřete – a umřel byste?"

„No a co?" opáčil klidně Pantelej. „Člověk často neumírá proto, že přišel jeho čas, ale protože si to usmyslel."

„Copak přestárlí už úplně ztratili rozum?"

„Já nejsem přestárlej," důstojně protestoval Pantelej. „Četls bibli? Tam se píše, že dřív žili dvě stě tři sta let. A kdybych já chtěl taky tolik, proč se odříkat?"

„A vy tomu všemu věříte?"

„Věřím, protože jsem věřící."

„Ještě vás to neomrzelo? Nežil jste už dost? Na onom světě byste si odpočal od tohoto hříšného světa."

„Já to všecko nechci opustit."

„Co všecko?"

„Tenhle svět."

„Ani vesnici Medvynec?" z učitelova hlasu zaznívalposměšek.

„Ta je mi právě nejmilejší."

„Ani mě nechcete opustit?" přimhouřil pořouchle oko.

„Ty jsi šašek," řekl klidně Pantelej Pekur. „Ale ani tebe by se mi nechtělo opustit..."

Učitel tělocviku se zarděl jako děvče. Možná že by byl odpověděl nějak hrubě, ale po Pantelejových slovech se zarazil.

„Jo jo," zamumlal učitel, „je to tak... Velký muž Alexandr Makedonský zemřel a hotovo, a vy nechcete – a neumřete?"

„Co je mně po tom, že tamten umřel? Makedonskej je Makedonskej, a já jsem zas něco jinýho, já nechci."

„Slyšíte to?" obrátil se k Oleně Levkivně učitel.

„Vy si vedete svou a on taky," ozvala se konečně i ona.

Učitel tělocviku se asi cítil všelijak, protože na starého Panteleje zjevně neplatily jeho žertíky a stařec si jistě myslel, že učitele přetrumfl. Učitel si to uvědomil, zamračil se a řekl zvýšeným hlasem.

„Vy se tu vyhříváte, tak se hřejte, ale my máme na práci něco důležitého. Báťuška je doma, nebo někam šel?"

„Je doma," odpověděl Pantelej po krátkém přemýšlení a navíc ještě pokýval malou šedivou hlavou.

„Zavolejte ho."

Děda udiveně povytáhl obočí.

„Zajděte si za ním dovnitř."

Pantelej se svou dcerou, čtyřicátnicí Jarynou, při vyslovení jejíhož jména v Medvynci poťouchle pomrkávali, pronajímal část své chalupy přespolnímu popovi. Babky reptaly, že báťuška se mohl ubytovat u nějaké starší, solidnější ženské, o níž by se po straně nešuškalo, že má dítě bůhví s kým. Ať si konečně žije jak chce, ale na báťušku se nesluší, že se usadil u Jaryny, a když už tam bydlí, pak by měla Jaryna mít rozum a nevyvádět jako dřív... Báťuškovi všechny tyhle řečičky zřejmě donesli ti, co mu svěřovali vlastní i medvynecká tajemství a co si o sobě mysleli, že mají nejblíž k bohu, ale báťuška jaksi na nic nedbal... Nejspíš proto, že Jaryna měla velkou čistou chalupu a chutně vařila – zvali ji pokaždé, aby vařila na svatbách i na pohřbech.

Báťuška zaslechl, že se na dvoře mluví o něm, a vyšel

z chalupy. Pozdravil měkkým sametovým hlasem a malounko sklonil hlavu. Měl černou saténovou halenu přes kalhoty, opasek z nankinu, na nohou zvarhanělé, dobře vyčištěné holínky z hověziny. Na kulatém ruměném obličeji vynikaly plné rty.

„Jdete za mnou?" zeptal se a díval se někam nad jejich hlavy. V hlase byla stopa údivu – co je k němu mohlo vést?

Učitel tělocviku upadl do nevysvětlitelných rozpaků, a aby je skryl, sáhl úmyslně pomalu do kapsy a schválně beze spěchu rozložil seznam.

„Jelysej Onufrijovyč Kušniruk," přečetl důležitě a pomalu a pohlédl na popa, jako by čekal na jeho stvrzení. Báťuška lehce sklonil hlavu.

Olena Levkivna viděla popa snad poprvé tak zblízka. Když ho potkávala na ulici, dívala se na něho jen poočku, bylo jí trapné na něho civět, a báťuška ji míjel důstojně, s pocitem vlastní důležitosti, jenom na kratičký okamžik po ní zašilhal svým kulatým, vypouklým okem, v němž vzplála jakási šelmovská jiskřička. I teď stál důstojně vedle ní, zřejmě si vysoko cenil vlastní osobu, a tím jako by vyžadoval i od nich úctu.

„Tak jest, Jelysej Onufrijovyč," potvrdil pop, „světsky mě tak nazývají."

„Je potřeba, abyste upsal půjčku," řekl učitel tělocviku.

Oleně Levkivně se zdálo, jako by báťuška na okamžik pozbyl své důstojnosti, že se na chvíli snesl z výšin, kde nepochybně dlel, dolů na zemi, kde stáli oni, kde seděl na záspí starý Pantelej ...

„Půjčku na co?" zeptal se báťuška. Tentokrát se už díval na Olenu Levkivnu, jako by se ptal právě jí.

Učitel tělocviku však ji předběhl s odpovědí:

„Na obnovu a rozvoj národního hospodářství!"

Řekl to tak, jako by se pop už snažil uhnout, odmítnout a on se s ním přel.

„Kolik?" zeptal se pop klidně a nevzrušeně.

Andrij Kindratovyč věděl všechny částky zpaměti, ale pro jistotu nahlédl do seznamu.

„Dva tisíce rublů," řekl se zřejmou škodolibostí.

Když ta slova uslyšel děda Pantelej, najednou vstal ze zápsí, chvilku stál a zase si pomalounku sedl.

Pop se nadechl, zadržel vzduch v plicích, jako by ho ochutnával, a ztěžka vydechl. Učitel celým svým oživeným, napjatým výrazem přímo říkal: Jen to zkus handrkovat se se mnou!

„Kde se mám podepsat?" zeptal se báťuška, aniž se hnul z místa.

Andrije Kindratovyče jako by něco postrčilo, v jeho pohybech byl najednou podlézavý spěch. Vyndal z kapsy kovové školní pero, kalamář, sám namočil pero, jako by se bál, že si to pop najednou rozmyslí a odmítne podepsat.

„Jenomže já chci," povídá zvolna báťuška a bere zrezavělé žákovské pero, „opravit cifru u svého jména."

„Jak to?" nechápavě se zeptal Andrij Kindratovyč.

„Chci upsat," řekl pop zvýšeným hlasem, „dva a půl tisíce rublů."

Učitel tělocviku zbledl jak plátno. Všeho se od popa nadál, jenom toho ne. Myslel, že se bude vzpírat, že se s ním bude muset hádat, rozvinout všecko své řečnické umění, a zatím...

Báťuška namočil pero do kalamáře – na hrotu se zachvěla buď nitka, nebo kousíček hadříku, nebo snad nějaké smítko. Andrij Kindratovyč zčervenal, jeho prsty bezděčně sňaly z pera to neřádstvo, odhodily je... Báťuška vzal seznam a chvíli přemýšlel, kam ho položit, nakonec ho přiložil ke zdi a tam se podepsal. Potom přeškrtl číslo proti svému jménu, napsal to druhé a pak už vrátil kalamář i pero Andriji Kindratovyči.

„Děkujeme," řekla Olena Levkivna.

Pop zažmoulal rty a odpověděl šťavnatým hlasem:

„Dejž to Bůh."

A tu se učitel tělocviku neudržel, čert mu to napískal.

„Možná že byste upsal i větší sumu, báťuško?" vypálil.

Báťuška, světsky Jelysej Onufrijovyč Kušniruk, zastrčil prsty obou rukou za hedvábný pás se střapcem, jemně se usmál a prohlásil:

„To by byl hřích, synu, hřích!"

Oslovení „synu" se učitele tělocviku poněkud dotklo, buď jak buď nepatří k popovu stádečku, nepřišel sem dělat pokání, ale upsat půjčku.

„Pročpak?" zeptal se zhurta, jako by svou rázností popíral všechno, co řekl pop.

„Proto," zazněla odpověď, „že víc – to už by byla pýcha, a pýcha a hrdost pochází od ďábla, od toho proklatce zlořečeného."

Učitel tělocviku prudce zamrkal, pokoušel se pochopit, ale stejně nepochopil.

„Chcete mě poplést," řekl.

Báťuška už neřekl ani slovo, obrátil se a zmizel v chalupě.

Na záspí zakašlal Pantelej.

„Tak co," zeptal se, „podepsal vám báťuška půjčku?"

„Všichni podepisují, a tak báťuška taky," řekla Olena Levkivna. „Kdybychom za ním nepřišli, možná že by se zlobil, co myslíte?"

„A co já mám za něho myslet, ať on myslí sám za sebe." Andrij Kindratovyč přistoupil k dědovi a podal mu své náčiní.

„Vy se, dědo, chystáte žít na tomhle světě věčně, tak kdo už, když ne vy, by měl mít starost o náš stát? Když báťuška podepsal, tak to i vám sám pánbu přikazuje... Tadyhle, tady..."

Pantelej se dlouho díval do seznamu – proti jeho jménu stála nevelká částka. Přimhouřil oči a podepsal, div že nekloval nosem do papíru.

Stádo už se vrátilo z pole a Hvězdička pořád nikde. Mychajlo, který měl zahnat krávu do chléva, si pomyslel, že se možná přidala k jinému stádu (vesnice jich měla několik), že brzy dorazí domů, čas však pomalu plynul, slunce se sklánělo níž a níž a chlapec začal mít opravdový strach. V duchu huboval na Tajisu, která se včera vypravila na návštěvu k bábě Kylyně v Nové Hrázi, jako by sestra mohla za to,

že se kráva zatoulala... Chlapec přešel dvůr tam a sem, vykoukl na cestu, zamkl chalupu (rodiče už druhý den obcházeli sousedy kvůli půjčce), klíč strčil pod kámen u boční zdi a rozhodl se běžet tou cestou, kudy se dobytek obvykle vrací z pole.

Večer se ve vsi kouřilo z komínů, tu z jedné, tu z druhé chalupy lákavě voněla kaše nebo polévka, a Mychajlo bezděčně polykal sliny. Z otevřených dveří něčího chléva bylo slyšet hlasité zurčení mléka – dojili tam už krávu. A podivná obava znovu sevřela chlapcovu hruď.

Uhnul z cesty a dal se postranní uličkou, která vedla k rybníku. Ulice tu byla od pradávna, protože se propadla hluboko do země a z obou stran se nad ní černalo houští bezu, čimišníku, bolehlavu a tvořilo kolem zahrad jakoby živý plot. Všechno to trpce, opojně vonělo, až se hlava točila, takže se z ní Mychajlovi vytrácely myšlenky na krávu a nutilo ho to myslet na Marijku Melnykovou, s níž chodil do jedné třídy. Minulý podzim, když pomáhali s celou třídou sklízet kolchozní slunečnice, jí podstrčil velké červené jablko, které matka přinesla z trhu. Marijka se tehdy vesele zasmála a dlouho se kdovíproč do jablka nezakousla, strčila si je za blůzu a Mychajlo trnul, aby se o tom někomu neprořekla.

Teď jsou prázdniny, týden už ji neviděl, a strašně po tom toužil – představoval si, že udělá pár kroků a najednou se před ním objeví Marijka. Ulice však byla pustá, nikdo nešel, a v Mychajlových prsou se šířil takový chlad a taková bolest, až se z toho zadýchával.

Počítal, že Hvězdičku najde u rybníka – někde tady se odloučila od stáda a dopásala se, neviděl ji však ani na palouku, ani ve vrbinách. Ptal se několika lidí, jestli ji nepotkali, odpovídali však, že ne, že ji neviděli... Třeba je už doma? Třeba se někam zatoulala a teď se vrátila, sama zašla do chléva a stojí tam neuvázaná, čeká, až jí hodí náruč chrástu a podojí ji?... A Mychajlo utíkal od rybníka domů, co mu nohy stačily, tmavou uličkou, do níž už lehl soumrak, uháněl tak, až mu bušilo v hlavě.

Otevřel dveře chléva – kde nic tu nic. Nechtěl věřit vlast-

ním očím, protíral si je pěstmi, dokonce si stoupl až ke žlabu, jako by Hvězdička stála tam, jenom ji uvidět.

Na dvoře se potkal s matkou.

„Kde je Hvězdička?" zeptala se. Na hlase jí bylo znát, že už si dělá starost, a Mychajlo měl rázem těžké srdce a zároveň pocit křivdy: on přece za nic nemůže!

Provinile však sklopil hlavu.

„Ptám se tě – kde je kráva?"

Matka měla utýranou, potemnělou tvář, speklé rty, v zapadlých očích suchý lesk. Za těch pár dní zdánlivě zhubla a zmenšila se, hlas jako by jí zvětral, byl vyšeptalý jako podzimní klásek.

„Mámo, já běžel k rybníku," snažil se ospravedlnit Mychajlo, „všude jsem ji hledal a neviděl jsem ji."

„To ses špatně díval, když kráva není ve chlívě."

Pochopil matčina slova jako rozkaz a vyběhl ze dvora. Buď jak buď, ale jejich Hvězdička má bláznivou náturu, honáci ji nechtějí pást, a když už, tak se kráva se zlou potáže, protože je také dopaluje. Taková je to potvora, že když si umane jít do škody, nezastavíš ji, kdybys ji jak chtěl mlátil. A nezarazíš ji taky, když se jí najednou někde na poli zachce pít. Zvedne tu svou rohatou palici a pádí ze stáda, že ji člověk nedožene, je marné se o to pokoušet. A když se napije, vrátí se do stáda jakoby nic.

Kde teď vlastně je? Mychajlo běžel ulicemi, nakukoval do dvorů, do cizích zahrad. Proč vlastně dnes nešel naproti stádu k hrázi, jak mu pokaždé nakazovala matka a jak to někdy dělal? Hvězdička je sice darebnice, ale jestli se najednou ztratí, někdo ji tajně podřízne – kdepak honem seženou krávu?

Rázem mu bylo tak líto té zatracené, darebné Hvězdičky, že mu stouply do očí slzy, smáčely tváře – a chlapec se rozplakal, aniž si to uvědomoval. Kde jsi, Hvězdičko, měl chuť křiknout do tmy, jako by ho mohla slyšet a odpovědět. Zastavoval lidi, ti mu říkali, že nikde Hvězdičku neviděli, a chlapec běžel dál. Teď už si vyčítal všechno, co dělal celý dnešní den, všechno, na co myslel, místo aby myslel na Hvěz-

dičku a staral se o ni. Huboval, bloud, sám sebe, že se opovážil myslet na Marijku Melnykovou, že vzpomínal, jak jí kdysi daroval jablko.

Uběhaný a uplakaný Mychajlo obcházel ještě kolem mlýna, nahlédl do každé průrvy v hlinitém břehu a pak s těžkým srdcem kráčel domů. Ať už to dopadne jak chce...

Přikradl se v šeru až k domu a tady ho odvaha opustila. Poručil si vejít do dvora, ale nohy ho samy nesly k příkopu, zarostlému lopuším a hluchavkami, a odtamtud za chlév. Tady mezi bolehlavem, který se skláněl k jeho tváři dlanitými vlhkými listy, se Mychajlo přitiskl zády ke zdi, vyhřáté po parném dni, a zavřel oči.

Slyšel, jak vrzly dveře síně, a nastražil sluch.

„Mychajlo!" dolehlo k němu matčino volání.

Jen ať volá, volá, nedovolá se... Náhlá bolest mu sevřela hrdlo a chlapec pocítil, jak se mu na víčkách zachvěly slzy.

Bylo slyšet, že matka přešla dvůr – pak asi vyšla na ulici. Zanedlouho se vrátila a – patrně se domýšlela, že se schovává nedaleko – znovu zavolala:

„Mychajlo, pojď domů, Hvězdička se už našla. Přišla sama do chléva."

Neříkala to moc hlasitě, jako by věděla, že Mychajlo je nablízku a určitě její slova uslyší. Nejdřív chtěl chlapec vylézt hned po matčiných slovech, najednou si však řekl – co když ho matka klame, Hvězdička domů nepřišla, přece by ji byl viděl. A bylo mu ještě hůř, cítil se ještě víc ukřivděný. Ne, nevyjde ven...

Když matka zmizela v chalupě, řekl si, že se přece jenom podívá do chléva. Hvězdička nemohla sama přijít, není tam, to se ví, ale musí se podívat... Vylezl ze svého úkrytu, přikrčený a po špičkách, připlížil se ke dveřím. Napjal sluch, upřel zrak do tmy – a nic neviděl. Vztáhl tedy ruce a šel do kouta, kde měla stát Hvězdička – a najednou na ni narazil. Kráva ležela tiše, ale když ucítila dotek – zvedla se s unaveným supěním a funěním.

Mychajlo, bez sebe radostí, jí začal hladit teplé boky,

objímat kolem krku, hladil ji a lechtal mezi rohy – to měla Hvězdička nejradši. Políbil ji někam k oku, a kráva přijímala jeho něžnosti klidně, jako něco, co jí právem náleží.

Pak vyběhl z chléva, vletěl do chalupy a vykřikl:

„Mámo, naše Hvězdička přišla sama!"

Radostí v té chvíli zapomněl, že o tom slyšel právě od matky. A matka, zachmuřená (už dostala svůj díl za to, že syn zmizel), rázem vyjasnila tvář, a ta byla najednou plná dobroty, jako snad nikdy. Dívala se na Mychajla provinilýma očima a on nemohl pochopit – zdá se mu to jenom, nebo opravdu se matka na něj dívá provinile?

„Mámo," breptal neposlušným jazykem, „zašel jsem do chlíva a ona už tam stojí! Půl vsi jsem oběhl, nikde ji neviděl, a pak si povídám, kouknu se ještě do chlíva..."

V tom okamžiku už nadobro zapomněl, jak se sklíčeně tiskl k teplé zdi a bál se přijít matce na oči, jak se mu zprotivil celý svět, že se ztratila Hvězdička – kráva sice bláznivá, ale přece jenom živitelka. Najednou se zarazil, připomněl si, jak ho matka volala, jak mu řekla o krávě a on jí hned nevěřil, a zeptal se zkroušeně: „A jak vlastně přišla?"

„Teta Fijona ji přihnala. Hvězdička se pásla u nich na zahradě."

„Na jaké zahradě?" vykřikl Mychajlo. „Přece jsem se tam byl myslím podívat..."

„Povídám ti, že ji přihnala Fijona. Však to bylo křiku! Hvězdička prý jí tam všecko pošlapala a zelí prý úplně zadupala do země..."

Pokolikáté za ten večer a noc si Mychajlo uvědomil své provinění. Matka chápala, jak mu asi je, a řekla:

„Víš přece, že tohle neprovedla poprvé. Nejradši bych ji prodala, ale kdopak si takovou krávu koupí? A když si pomyslím, že tuhle prodáme a možná nic lepšího nekoupíme... Na trh se nic kloudného nevodí."

„Mámo," konečně se odvážil povědět Mychajlo to, co se často u nich doma říkalo: „A co kdybysme koupili jalovičku od dobré krávy a počkali, až vyroste?"

„To bychom mohli. Ale pěknou jalovičku si každý nechá

pro sebe nebo pro příbuzné... A co budete pít, než začne dávat mléko? A prvnička taky moc nenadojí."

„Nějak bysme to vydrželi."

„To jsou řeči! Bez krávy se neobejdeme. A nikdo bez ní nemůže být... Jez, tady máš večeři."

Postavila před něj velký hrnek čerstvě nadojeného mléka, k němu pořádný, krajíc chleba. Bylo to tak dobré, až Mychajlo mhouřil oči slastí, důkladně žvýkal žitný chléb a zapíjel ho malými doušky.

Pár lidí na svém úseku vesnice zapsali na listinu o půjčce bez potíží, to nestojí ani za vyprávění. Byli to aktivisté, lidé, na nichž stál a bude stát kolchoz, ti, co považovali to společné, kolektivní za svou věc, důležitou a základní. Neupisovali půjčku poprvé, a Olena Levkivna cestou k nim věděla, že tady nebude muset ani přemlouvat, ani přesvědčovat.

„Kdyby to šlo u všech takhle," říkal Andrij Kindratovyč.

„To víte," odpovídala mu Olena Levkivna, „všichni nejsou stejně uvědomělí. Někoho je potřeba přesvědčovat. Ale když už ho přesvědčíš, je snad horší než aktivista? Není, protože také začíná chápat, dochází mu to."

... Chalupa Pekurových stála trochu o samotě, stranou od ostatních, mezi hlinisky a kolchozním sadem a zároveň blíž k vodě. Ten kolchozní sad byl kdysi panský, rostl kolem usedlosti z cihel, která se tyčila na medvyneckých pahorcích a svítila dodaleka červenými zdmi a širokými okny. Za revoluce dům zapálili a pak ho postupně rozebírali cihlu po cihle, jak je kdo potřeboval. Zůstaly jen sklepy pod někdejším statkem – v těch sklepích zřídil kolchoz ledárnu a měl tam také sklad pohonných hmot. Sklepy byly zčásti zavalené a ve vsi říkali, že kdysi byly spojené ještě s těmi prastarými jeskyněmi-doupaty, která prý za dávných časů byla pod celým Medvyncem a v nichž lidé kdysi hledali záchranu před Tatary.

Pekurovic chalupa stála nejblíž tomu někdejšímu pan-

skému sídlu. Však v Medvynci se pořád přetřásalo, že prý Hrycko Pekur našel někde ve svém sklepě vchod do těch podzemních doupat, prý má přístup k začarovanému zlatu, které tam někdo snad schoval a obtížil kletbou. Leckdo tomu věřil, zvlášť děti, a legenda o zlatě dodávala osobě Hrycka Pekura tajemnosti a výlučnosti.

„A kdepak je hospodář?" zeptal se Andrij Kindratovyč, sotva překročili práh a octli se v hrozném galimatyáši, byl v něm však jistý řád – menší děti se tísnily na podlaze a na lavicích, starší kolem stolu a na pohovce. Všechny byly do něčeho zabrané, některé si možná pozdní návštěvy všimlo, některé ani ne.

Kateryna Pekurová stála u peci – v té chvíli nebyla večeře ještě hotová. Hospodyně pustila pohrabáč a očima náhle rozšířenýma pohlédla na učitele. Podle všeho se hned dovtípila, co je k nim přivedlo, a stiskla zarputile rty.

„Byli jste tady přece nedávno," řekla rozhořčeně.

„Líbí se nám u vás," odpověděla Olena Levkivna, které se opravdu zamlouvala jak tahle domácnost, plná dětského hemžení, tak sama hospodyně, která se asi bez oddechu točila kolem dětí a nevěděla pro samou práci, kde jí hlava stojí.

„Víte," řekla upřímně Kateryna, „já bych se nehněvala, kdybych se vám přestala líbit. Dokonce bych byla ráda," prohlásila bez obalu.

„Ach ouvej!" vzdychla jenom Olena Levkivna. Nezlobila se však na Katerynu za její odpověď – připadalo jí, že na tuhle ženu se snad ani nemůže hněvat, ať dělá nebo říká co chce.

Učitel tělocviku se jí asi bál – byla přímá a otevřená a nedokázala mlčet ani tehdy, když si vlastními slovy škodila.

Zřejmě ho celá ta rozmluva začala už trochu dráždit, nevěděl, čím skončí. Už je dost pozdě, je potřeba hovor nějak usměrnit.

„Opravdu vypadáte špatně," souhlasil na oko s hospodyní, „ale Hrycko vydá za deset. Pročpak se tedy honíte po trzích a jarmarcích, vždyť vás znají kde si jen vzpomeneš – v Kanylovce, ve Vinnyci, až do Donbasu chodíte se svými uzly,

a povídá se dokonce, že máte cestičku vyšlapanou až na Bílou Rus."

„A co má bejt?" nevyvracela mu to.

„Jak to co?" strnul Andrij Kindratovyč.

„Takto, copak to trmácení mi přidá na zdraví?"

„Kdybyste nebyla zdravá, tak byste ležela na peci!"

„No no, člověče!" vzdychla hospodyně. „Napovídal jste toho, že by se s tím vratama neprošlo. Jak můžu ležet na peci, když každý z tuhletěch," kývla znovu na houf dětí, „musím nakrmit a oblíct? Když to chcete vědět, tak tahle familie je možná závislá jenom na mně, na tom, že putuju až na Donbas. Jestli se mi chce, to už je jiná..."

„A co Hrycko, teta, toho máte jen jako zástěnu, za kterou se můžete schovat?"

„Třeba jako zástěnu, vy to asi víte líp."

„No, vy pro slovo věru nejdete daleko," zabručel Andrij Kindratovyč tiše a skoro smířlivě.

Na nějakou chvíli umlkli, jako by sbírali síly. Mám jí říct o popovi? uvažoval učitel. Ale na ni báťuška neplatí, není modlilka, do kostela nechodí.

„Už je pozdě," ozvala se Olena Levkivna. Stála tu celá nesvá, protože tušila, že tahle jejich návštěva nepovede nikam, stejně jako ta předchozí.

„Pravdaže pozdě," ochotně souhlasila hospodyně.

„Jakpak tak?" zvedl se Andrij Kindratovyč z lavice – byl tak nervózní, že nevydržel sedět. „Znamená to, že zas odejdeme s prázdnou, že nám to nepodepíšete? Že s vámi nic nesvedeme? Že vás tedy kryjeme, kryjeme spekulantku a simulantku?"

„Jak to že mě kryjete?"

„Protože jsme vás nepřiměli k tomu, abyste podepsala!"

„Uklidněte se, Andriji Kindratovyči," vzala ho za rukáv Olena Levkivna. „Nehubujte Katerynu, jsou tu děti."

On však jako by ji neslyšel. Ošklivý úsměšek mu křivil ústa, v očích mu vzplál zlověstný plamínek.

„Tak si to vemte," rozhodil rukama, „všichni pracujou v kolchoze, upisujou půjčku, jenom milá Kateryna Pekurová

si chodí po trzích, honí penízky, nechce upsat státní půjčku, a my ji máme krýt? Ne ne, vás nikdo krýt nebude."

„Tiše, no tak, tiše," tahala ho za loket Olena Levkivna.

„Je to divné, divné," nedával si pokoj. „Lidi nemají kouska svědomí. Jak vy chcete vychovat své děti, v jakém duchu? Budou z nich divousi, na všecko se budou dívat skrz prsty..."

Hospodyně rozzlobeně spustila:

„O mý děti se nestarejte, o ty se postarám sama! Vy," obrátila se k učitelce, „vy jste hodná, tak mu povězte," kývla bradou na Andrije Kindratovyče, „že nemá pravdu..."

„Jak to, že nemá pravdu?" podivila se Olena Levkivna a cítila, že v ní pomalu narůstá zlost. „Ne ne, to vy nemáte pravdu!"

„Já?"

„Vy!" pronesla hlasitě a sama se divila své drsnosti. „Protože myslíte jen na sebe, na svou rodinu."

„A na koho mám myslet?" naléhala Kateryna.

„Na všecky!"

„A vy myslíte na všecky?"

„Já," musela přemáhat rozechvělost, která jí svírala hrdlo, „já myslím na všecky! Na svou rodinu i na vaši! O všechny bych se chtěla postarat!"

„O celou zem?"

„Ano!" vmetla jí do tváře Olena Levkivna a cítila, že pronesla slova, která je schopna říci v životě jen jednou, víckrát ne.

Hospodyně užasle zmlkla. Nepustila zrak z Oleny Levkivny. Vypadalo to, že už už odpoví nějak ostře, ale neozvala se. Ta horoucnost ji ohromila.

Olena Levkivna, celá bledá, vzala za kliku.

„Ještě si to rozmyslete," říkal hospodyni Andrij Kindratovyč.

Kateryna jako by neslyšela. Pořád se upřeně dívala na Olenu Levkivnu, která už překračovala práh.

Na ten večer a na tu noc nezapomněli Škarubovi po celý svůj další život. Později si připomínali podrobnosti toho dne, každá se zdála významná, každé připisovali důležitost...

Někdy k večeru se objevila Tajisa – přišla z Nové Hráze, kde byla týden u babičky. Zrovna byli všichni doma – otec, matka i Mychajlo – a přivítali ji tak, jako by ji neviděli nejmíň měsíc. Vyptávali se na Novou Hráz, na dědu a babičku, jak se tam mají, a na všechny ty otázky odpovídala Tajisa stejně:

„No co, Nová Hráz stojí, jak stála."

Nebo takhle:

„No co, děda s babičkou žijou, vyhánějí ze zahrádky cizí slepice a hašteří se jako vždycky."

Olena Levkivna se chtěla rychle dovědět, jestli jsou zdraví, ale Tajisa nedokázala její zvědavost uspokojit.

„No co," říkala, „děda se chytá za srdce, bábi za kříž a ráno vyprávějí jeden druhému, co se jim v noci zdálo a čeho se polekali. Jako vždycky, vždyť to znáte..."

Za ten krátký týden, co Tajisa nebyla doma, jako by se s ní udála změna. Snad se zdrženlivěji chovala, nebo měla dospělejší výraz, nebo snad jí v pohledu svítilo něco nového a střežilo nějaké tajemství, které dřív neznala a právě teď se dověděla... Tajisa se dlouho doma nezdržela – hbitě vytáhla ze skříně šaty, vyžehlila je, oblékla, chvilku se natřásala před zrcadlem a běžela za kamarádkami.

Mychajlo si chtěl číst, ale nedařilo se mu to – pořád bůhvíproč přemýšlel o Tajise, o jejím zdánlivě obvyklém a zároveň nějak divném chování. Odložil knihu a šel do zahrady natrhat chrást, protože brzy měla přijít Hvězdička z pastvy. Trhal šťavnatější lupení nebo to, co už bylo po krajích zežloutlé a viselo k zemi. Škubal svlačec a taky lebedu, která rostla místy v bramborách, laskavec, vdechoval suchý pach prachu, který ho lechtal v chřípí – a v hlavě mu pořád jako dotěrný čmelák bzučelo pomyšlení na sestru.

Pak přišla Varka. Prý – půjčte mi sirky, protože v krámě je nemají. Dali jí zápalky, mohla už jít, nespěchala však.

Snad ani nevěděla co povídat, přešlapovala jen širokými bosými chodidly se záděrami kolem černých nehtů a na všechny se přátelsky dívala.

„Víte něco zajímavého, Varko?" zeptal se Nykon Ivanovyč a v hlase se mu mihl úštěpek, skrytý a vzdálený.

„Ale ne," prohlásila Varka a pak mrkla jedním okem na Olenu Levkivnu. Jako aby vyšla ven, chce jí něco říct, ale mezi čtyřma očima. A když vyšly do síně, vykoukla na dvůr, jako by se tam mohl objevit někdo nezvaný a vyrušit ji, a povídá:

„Dneska jsem se potkala s předsedovou, zrovna na hrázi, jako tenkrát, když u mě našla to zrní. Nejdřív mě minula, víte, jako by mě neviděla, ale pak se zastavila a zavolala na mě. Já jdu k ní a povídám si, znova mě bude šacovat. Stojím před ní, dívám se jí rovnou do očí, ani nemrknu. A ona mlčí, jenom oči mhouří a mhouří, jako bych nestála u ní, ale někde daleko a ona se snaží mě zahlídnout. Pak mi šmikla prstem zrovna před nosem, jak malýmu děcku, a povídá: ‚Aby to bylo naposled!' A šla si po svejch. Já se ale ještě dlouho nemohla ani hnout, nohy mi úplně zdřevěněly. Chci se vás zeptat, co ty její slova mohly znamenat?"

„Asi abyste si dávala pozor, Varko, a to, co bylo, vám předsedová připomínat nebude."

„Taky jsem si to myslela!" A obava, která houstla v jejích očích, jako by se rozplynula. „Tak vám děkuju, Oleno Levkivno, nezapomenu vám to, za dobro lidi oplácejí dobrem."

„Za co mi děkujete?"

„Copak jste zapomněla? Kdopak to šel za předsedovou, kdopak před ní ztratil za mě slovo? Podle všeho vás poslechla, copak by se jinak nade mnou ustrnula? To se ví že ne, to ona udělala z úcty k vám."

„Ale kdepak, Varko," bránila se její vděčnosti učitelka. „Předsedová má sama rozum a srdce, té se nic naznačovat nemusí."

„Rozum a srdce má, to ano... Ale vaši pomoc, vaši dobrotu vám nezapomenu, ať chcete nebo ne."

Varka jako by mi tou svou nehynoucí vděčností vyhrožovala, pomyslela si bezděčně Olena Levkivna a usmála se.

Pak přišel Stepan Kušta. Jako pokaždé, překročil pomalu práh a zlehka pokašlával. Malými krůčky přistoupil k židli, přejel po ní dlaní – je to bezpečné? – a pak už se pomalounku usazoval. Nato smekl čepici, položil si ji na klín a držel ji oběma rukama. Jeho levé, zdravé oko zářilo soustředěnou energií, prosvítalo jím jemné krvavé krajkoví žilek, když se Kušta rozhlížel. Na čele mu vyvstaly drobounké krůpěje potu (jako čistá průzračná zrníčka na černé oranici, protože slunce a vítr připodobnily jeho čelo k takové oranici).

„Co je nového, Stepane?" zeptal se Nykon Ivanovyč. Zrovna večeřel. Na nějakou chvíli odložil lžíci, pak ale se pustil do zbytku polévky.

„Co je novýho?" odkašlal si Kušta a obhlédl všechno svým vypouleným okem. „Všecko." Nato upřel zrak na Olenu Levkivnu, jako by doufal, že ta pochopí skrytý smysl, který vložil do odpovědi.

„Hm, hm," rychle přitakal Nykon Ivanovyč, jako by ve Stepanově odpovědi žádný jiný smysl neviděl.

„Moje Nasťa Vasylivna obcházela taky se seznamem," řekl Kušta a usmál se koutkem úst. Úsměv se zavlnil jako hádek a zmizel.

Oba učitelé neměli chuť o tom mluvit, ale Kušta věděl asi hodně zajímavých věcí. Znovu se mu totiž v koutku úst objevil úsměv – jako výzva k rozhovoru, jako výzva k upřímnosti.

„No a?" zeptal se nuceně Nykon Ivanovyč.

„Co by? Všichni jí to podepsali. Znáte ji přece!"

Vyndal cigaretu, zamnul ji trochu v prstech, pak si ale vzpomněl, že Nykon Ivanovyč nekouří a v tomhle domě nemají rádi tabákový kouř, a cigaretu zase schoval.

„A já půjdu dělat," řekl. Proto asi přišel, chtěl jim říci tu novinu.

„Do kolchozu?" zeptala se Olena Levkivna a dala tak Kuštovi najevo, že ona také poslouchá a že ji rozmluva také zajímá.

„Co bych chodil do kolchozu s jedním okem," pokrčil rameny Stepan. „Tam pro mě nic šikovnýho nemají."

„A kam tedy? Třeba půjdeš vejš, dostaneš se až na oblast?" zažertoval Nykon Ivanovyč.

„Na oblast bych nešel, i kdyby mě tam posílali. Tam je i beze mě dost...," odmlčel se, nedopověděl, čeho že je na oblasti dost. „Mě berou jako porybnýho."

A pohlédl vážně na oba, jaký to na ně udělalo dojem.

„Tebe jako porybného?" podivil se upřímně Nykon Ivanovyč. „Nechce se mi věřit, že by v rybářském družstvu zapomněli na tvé hříchy."

„Nezapomněli, to se ví," souhlasil Kušta. „Nezapomněli, ale do práce mě vzali."

Tvářil se tak, jako by jim právě předvedl důmyslné kouzlo. Celý zářil uspokojením, nejvíc mu svítilo ze zdravého oka, ale i z toho mrtvého, přikrytého víčkem, jako by proudila radost.

„Hm, běda teď pytlákům!" zakroutil hlavou Nykon Ivanovyč.

„Se zlou se potážou!" přidal se Kušta. „Já znám všecky cestičky kolem rybníka. Vím, kde ryby berou a kde ne, vím, kde kdo klade vrše, kde natahuje sítě. Kdopak by už to měl vědět, když ne já?"

„Ne, ne, teď tu pytlákům pšenice nepokvete," přidala se k mužovi i Olena Levkivna.

Kušta ale zakroutil svou kosmatou, nečesanou hlavou, jako by chtěl tím pohybem říci, že možná to tak bude a možná že nebude.

„A co, pokvete?" postřehl ten pohyb Nykon Ivanovyč.

Stepan odpověděl příslovím, k němuž se často uchyloval, když nechtěl odpovědět přímo:

„Uvidíme, řekl slepej, uslyšíme, řekl hluchej," a znovu se mu v koutku úst zatřepetal úsměv.

A pak se ukládali k spánku. Nykon Ivanovyč si vzal něco na čtení, Mychajlo také. Petrolejka však stála na peci, kde ležel otec, a tak Mychajlo četl ve stoje na pohovce, aby i on měl dost světla. Olena Levkivna si nikdy nešla lehnout

zároveň s ostatními – musela připravit všechno na zítřek. Co všechno? Proprat brambory a slupky pro prase, aby zítra mohla jen zatopit a uvařit je. Oškrábat brambory pro rodinu – na snídani a na oběd, zalít je vodou a postavit do pece. Všelijakých prací měla dost a dost, uléhala poslední.

Tajisa se vrátila, až když v chalupě zhasli petrolejku. Matka ještě něco kutila při světle lampičky. Tajisa vešla potichounku, chtěla se rychle svléci a vklouznout do postele, ale matka se zeptala, kde se doteď toulala.

„Byla jsem u Marijky Melnykové," snažila se co nejnevinněji odpovědět Tajisa.

Dřímající Mychajlo zaslechl to jméno a náhle ho celého zalila horká vlna.

Když všechno poklidila, zhasla matka i lampičku. Svlékla se a strnula s blůzkou v ruce. Děti už spaly – obě oddychovaly zhluboka a pravidelně. Nykon dýchal krátce, ztěžka, chvílemi hvízdavě supěl. Vždycky usíná takhle, než si aspoň trochu odpočine... Patrně ji přepadla nějaká nejistota, nebo něco jiného, najednou však Olena Levkivna cítila kolem sebe zdi chalupy, strop i střechu jako něco živého, jako kůži podivného tvora, která ji ze všech stran obrůstá a drží ji v zajetí. Stejně tak noc, která nahlížela do oken, jí připadala jako živá bytost, a ne jako slepá neživá tma.

Snad ji k tomu přinutily tyhle pocity, nebo snad nějaké jiné, těžko sdělitelné, že Olena Levkivna s blůzkou v ruce zamířila ke dveřím. V temné síni na okamžik strnula a naslouchala, co se děje venku, a pak teprve sáhla na závoru. Závora, jako pokaždé, zarachotila v pantech, kvílivě zaskřípěla, načež se dveře s táhlým vrznutím otevřely.

Zdálo se to Oleně Levkivně – nebo možná opravdu něco zapleskalo někde za chlévem a zašustělo pak mezi slunečnicemi na mezi? Šustot utichal a znovu se ozýval, nebo nebylo slyšet vůbec nic. Někdo patrně běžel, krčil se a chvílemi zastavoval, noc však byla tmavá, měsíc nesvítil, člověk se ve tmě nerozkoukal.

Olena Levkivna se nejdřív přitiskla k veřejím, aby nebyla vidět, teprve až úplně utichlo šustění a pleskání, snad na

Varčině nebo Javdoščině zahradě, teprve pak vyšla ze síně na dvůr. Chtěla se podívat, co se děje tam, za chlévem.

Udělala čtyři pět kroků a náhle se zastavila, nohy se jí podlomily a nemohla se pohnout – na chalupě, v bočním štítě cosi řeřavělo. Nejdřív nechápala, co jen to tam může zářit, a přitom je to pořád jasnější a víc to rudne. Konečně se jí podařilo odlepit nohy od země, nadechla se zalykavě – protože předtím ani nedýchala – a jako slepá, nic nerozeznávajíc, vlétla do chalupy.

„Hoříme!" vykřikla a sama neslyšela svůj hlas. Proto znovu zvolala: „Hoříme! Poběžte, děti, Nykone!"

Tajisa se hned rozplakala, jako by předtím nespala. Nykon Ivanovyč se probudil, něco se optal, ale nečekal na odpověď, všechno pochopil, proniklo to do jeho ospalého vědomí – a padl jako těžký pytel na pohovku, na Mychajla, který se zrovna probíral, bolestivě uhodil ramenem Olenu Levkivnu, praštil se o dveře do předsíně, protože neviděl na cestu, a za chvíli už pleskal bosýma nohama po dvoře.

Mychajlo stahoval všechno ložní prádlo z pohovky a křičel:

„Vemte deky a povlečení, tím to budem hasit!"

Když Olena Levkivna uslyšela o hašení, popadla dvě plná vědra a vyběhla z chalupy, nedbala, že vyšplíchává vodu.

Tajisa seděla na posteli, vzlykala a dívala se do oken – nejvíc ji snad děsilo to, že u nich teď hoří, jde jim o život, a všude jsou okna temná, není vidět plameny, není slyšet žádný halas... Mychajlo táhl ven prostěradla a přikrývku, praštil Tajisu pěstí do zad a vykřikl:

„Co bulíš, pojďme hasit chalupu!"

Než děti vyběhly na dvůr, byl požár snad už zdolán. Otec přistavil ke zdi žebřík a bušil lopatou do došků, potom nad hlavami dětí něco zašustělo – to otec odtrhával došky a házel je na zem. Olena Levkivna mu podala už dvě vědra vody, a když je vylil, táhla celá udýchaná okov ze studny, a ten rachotil po cementových dlažkách. U chléva cosi hořelo jasným plamenem. Tajisa přiběhla k tomu ohýnku a nechápavě na něj zírala. Mychajlo se vydrápal na žebřík a hodil

na střechu – sám nevěděl, kam to hází – všechny lůžkoviny ze své postele.

„Co to vyvádíš?" zeptal se Nykon Ivanovyč zuřivě. „Cos to tam hodil?"

„Hasím oheň," odpověděl Mychajlo, celý roztřesený rozčilením, neviděl však, že by na domě ještě něco hořelo. Jenom to tu páchlo kouřem a spálenou slámou.

„Maž odsud!" vykřikl otec, popadl všechno to, co Mychajlo přinesl, a hodil to dolů.

Po žebříku se teď zase drápala matka, a Mychajlo, který před sebe vůbec neviděl a nechtěl překážet, skočil dolů. Nad hlavou mu zašustěl došek a žuchl dolů – otec pořád ještě strhával slámu ze střechy. Olena Levkivna vylila vědro vody, načež otec nakázal – snad jí, snad dětem:

„Uhaste oheň u chlíva! To hoří něčí kacabajka, zjistíme potom, čí."

Mychajlo přiskočil k ohni, jako by ho chtěl popadnout do rukou, nebylo však možné přiblížit se. Napadlo ho vzít ze síně rýč a za chvilku už ryl zem a sypal ji na plameny. Zpočátku se nevzdávaly, draly se zpod nasypané hlíny, ale Mychajlo s hekáním a supěním vytrvale házel hlínu, takže za chvíli oheň dával o sobě vědět už jen světlým kouřem.

„Udupej, udupej ho!" nakázal Tajise, která stála ve zmatku vedle a snad ani nedýchala.

Jako by se probudila ze sna, začala Tajisa dupat po navršené hlíně, po proužcích bílého kouře. Mychajlo také začal udusávat zem, patami cítil, jak jsou hlína i neshořelé hadry teplé.

Zase byla tma, jen na domě byly sotva patrné obrysy otcovy postavy a bylo slyšet, jak skřípe rumpál – matka čerpala vodu ze studny.

„Mychajlo, přines lampu!" křikl otec.

Poslušně rozsvítil lampu, vyšplhal na žebřík a chtěl ji podat otci. Ten ale najednou řekl:

„Zhasni, už ji nepotřebuju!"

Mychajlo ji poslušně zhasl a pomyslel si, že opravdu už na střeše není nutná. Možná že oheň není ještě uhašený, že

ještě vskrytu doutná, je v doščích na číhané. Při světle lampy by ho mohli přehlédnout, ale ve tmě ho otec uvidí, sotva se opováží vyšlehnout.

„Pomozte matce vytáhnout okov!" zavelel znovu otec.

Brzy byla celá střecha zalitá vodou – tam, kde chytla, i tam, kde mohla chytit. Přichystali pro každý případ ještě pár věder – stála dole u žebříku, aby byla po ruce. Otec dřepěl na střeše a přidržoval se holých trámků.

„Jděte si lehnout, já tady ještě chvíli zůstanu," řekl otec cizím hlasem.

Žádný neposlechl a nešel do chalupy. Tajisa si sedla ke studni a polekaně se rozhlížela – nemohla ani pomyslet na to, že se vrátí do chalupy, pořád se jí zdálo, že se tam neschová, že tam je past. A Mychajlo chodil se zaťatými pěstmi kolem chalupy, jako by tu chtěl přistihnout nějakého zlého člověka.

Děti usnuly až za svítání – vsedě u chalupy. Matka je přikryla, zabalila. Sama nezamhouřila oka, stejně jako Nykon Ivanovyč, který pořád ještě neslezl ze střechy.

Nykon Ivanovyč vyhrabal ten nedohořelý hadr, bedlivě ho prohlížel, ale copak něco poznáš, když je skoro celý spálený? Měl to uhasit dřív, ale musel přece zachraňovat chalupu... Když shazoval ze střechy ten oheň, všiml si, že na zem padá něco jako kazajka. Někdo vzal svou starou kacabajku, samozřejmě už k nepotřebě, namočil ji do petroleje, přikradl se k chalupě, zapálil kazajku a hodil ji na střechu. A hned nato vyšla na práh Olena Levkivna. Žhář se schoval za chlév a potom utekl po mezi kolem slunečnic. Nykon Škaruba prošel i tu mez, jako by se snažil najít nějakou stopu, ale copak ji najdeš...

Kdo to byl?

A proč to udělal?

Protože nevěděl, kdo by to mohl být, byl s to podezírat každého. Díval se na chalupy sousedů a zdálo se mu, že z každé vane nepřátelství vůči němu. Ano, oni se sem při-

stěhovali, jsou v téhle vesnici cizí. Ale za to se přece nepodpaluje chalupa! Ke všemu není jejich, přidělil jim ji sovět... Jenže to je už jako jejich, založili tedy oheň u nich, u nikoho jiného.

Toho dne přišla jako první Javdoška. Nepřišla z té strany, co hořelo, proto si ničeho nevšimla. Přinesla knoflíky ke svým šatům – bílé, se čtyřmi dírkami.

„Dávno jsem měla přijít, ale teď je taková hromada práce, že člověk všecko nestihne." Jak mluvila, kolem úst se jí dělaly jemné vrásky a pod očima se jí chvěly jako pavučinky. Rty měla tenké a dokázala je stisknout, že byly jako nitka – o takových lidech v Medvynci říkali, že jsou mamonáři.

„Já to ještě ani nestihla střihnout," řekla Olena Levkivna. „Tolik jsem se nachodila s tou půjčkou, že jsem neměla na šití ani pomyšlení."

Javdošku také s Andrijem Kindratovyčem zapsali do seznamu – ne ten první den, kdy byli u Chruščových, až ten druhý, zašli tehdy do jejich chalupy brzo ráno.

„Co toho na ty kantory nakládají," pravila soucitně Javdoška, ale v jejím tónu se ten soucit jaksi neprojevoval. Holka dovedla být potměšilá, uměla i zalhat, když bylo potřeba.

Olena Levkivna se musela nutit k hovoru – jako by jí tu kazajku namočenou v petroleji hodili do srdce, a tam teď bylo všecko popálené a bolavé.

Javdoška semlela živé s mrtvými, nechala knoflíky na začerněné dlani Oleny Levkivny a odešla. Hned však se vrátila – na tvářičkách jako kobližky jí utkvěl upřímný údiv.

„Pročpak máte strhanou střechu?" zeptala se.

Učitelka odpověděla se sklopenýma očima:

„Někdo nám chtěl dneska v noci podpálit chalupu, tak jsme hasili."

Snad jsem to ani neměla říkat, uvažovala s těžkým srdcem. Přece jsme nevyhořeli... Stejně se to ale dovědí. A nač to tajit? Jako bych chtěla někoho krýt... Jestlipak proto, že mně samotné se pořád nechce věřit, že je to pravda? A je to hřích myslet si to nejhorší o celé vesnici, viník je přece jen jeden.

Javdoška najednou jako by se celá naježila – tvář jí zdrsněla, v pohledu jako by měla ostré jehličky.

„No, víte," řekla, „cizej podpálit nepřijde."

Vyslovila to – a sama se asi polekala toho, co jí vylétlo z úst. Platilo to přece na lidi z vesnice, na sousedy především. Olena Levkivna nebyla schopna se na nic ptát. Vlastní i cizí slova jí padala do mozku jako kameny a bolestivě zraňovala vědomí.

Nykon Ivanovyč zaslechl Javdoščina slova a přistoupil blíž, aby ji povzbudil k mluvení.

„Jistě, cizí a vzdálený to neudělá, ale někdo blízký, koho potkáváš denně. Nemyslím při tom na vás, Javdoško, i když bydlíte blízko, ani na vaše rodiče. Ale kdo by to tedy mohl udělat, co?"

Nykonel chtěla ho Olena Levkivna zarazit, ale jazyk jí zdřevěněl.

„Copak jsem ho viděla?" odpověděla Javdoška. A svým tónem jako by chtěla říci: I kdybych viděla, stejně bych to neprozradila, tak hloupá nejsem.

„Jistě, neviděla, nikdo to neviděl, ale říkala jste přece, že někdo vzdálený to nemohl být, že to udělal někdo zdejší."

Javdoška uhnula očima, chvíli uvažovala a odpověděla: „Nic takovýho jsem neřekla."

Nykon Ivanovyč údivem spráskl ruce a div si nesedl. Javdoška však bez mrknutí snesla jeho zmatený pohled.

„Tak možná něco zaslechnete . . .," řekl, aniž chtěl.

„Teď kolem toho bude řečí . . ." Zkrabatila čelo, že by se bylo dalo sledovat, jak v ní zraje nějaká nečekaná myšlenka. Obrátila se k Oleně Levkivně: „To mi teďka třeba ani neušijete šaty?"

Učitelka hned nechápala – kam tím míří?

„No tak když nemůžete, vezmu si látku domů, abych vám nepřidělávala práci," pokračovala Javdoška.

„Jen ať to tu ještě leží, za nějaký čas to ušiju . . ."

„Ale ne, Oleno Levkivno, teď máte jinačí starost. Děkuju vám i za to, že jste látku vzala, že jste mě neodmítla . . ."

Naléhala, aby jí látku vrátili, a tak učitelka zašla do domu

a přinesla balíček. Javdoška jí začala děkovat tak, jako by šaty byly ušité. Pak strčila látku pod blůzu a uháněla pryč. Teď tedy za nějakou půlhodinku bude vědět o tom ohni celá ves; jedni se přijdou podívat hned, jiní později, stejně ale nevynechají končiny, kde stojí chalupa Škarubových...

Nykon Ivanovyč se díval ženě do očí smutně a zároveň prosebně. Celý zešedl, zbledl, jako by se od paty k hlavě pokryl tenkou vrstvou popela. Rozkousané rty působily skoro jako neživé.

„Za co? A kdo to mohl udělat?" otázal se jí konečně na to, co ho nepřestávalo trápit celou tu dobu. Řekl to tak, jako by si vynucoval odpověď, kterou určitě musel znát. „Aspoň ta Javdoška to snad nebyla, nechovala by se tak. Možná že by přišla, náturu na to má, že by se přišla podívat, kdyby zapálila, ale Javdoška to nebyla... Ani Varka ne, že ne? Přece ty jim všem pomáháš, ona by nemohla – to už by musela být opravdu bestie... Ani Kušta to nebyl, Kušta ne, i když už si to vyzkoušel, už ví, jak podpálit."

„Nykone!" řekla jenom. Polekala se, že takhle se dá uvažovat o každém člověku v Medvynci – vyloučit ho z podezření nebo ho podezřívat dál.

„No co?" nepochopil, proč vykřikla.

„Copak takhle na to přijdeš?" vyčetla mu prosebným hlasem. „Takhle to neuhodneš."

Zmlkl – souhlasil s ní, že takhle to neuhodne.

Už bylo načase vyhnat Hvězdičku do stáda. Ona však by to asi teď nedokázala. Jenom na chvilku si představila, že jde ulicí k výhonu, že se všichni na ni zvědavě dívají, začínají se vyptávat – ne, nemůže... Připadala si, jako by se nějak vůči lidem provinila. Ne oni vůči ní, ne, to ona.

„Mychajlo, vyžeň krávu do stáda!" zavolala na syna.

„Takhle, nepodojenou?"

Opravdu, co se to s ní děje, na nic není schopná se soustředit... Podojila krávu a Mychajlo ji vyhnal na pastvu. Olena Levkivna postavila mléko v síni na malý stolek – vždycky je tam stavěla, než je procedila. Náhle vzhlédla ke stropu – připadalo jí, jako by se ten strop měl na ni zřítit.

A celou dobu cítila v sobě hrůzu a neodbytné přání vyjít ven na dvůr a přesvědčit se, že je všude klid.

Pak si přece jen prohlédla ohořelý hadr – ležel pohozený u květinového záhonu. Je cítit petrolejem a kouřem. Tady se zachoval nějaký šev a tady ten útržek byl pod paží... Šla na to místo, kde Mychajlo hasil kazajku, kde se černala vyrytá zem. V dřepu tam začala hrabat ve zbytcích popela a vaty. Prsty nahmatala cosi tvrdého – sebrala to, ofoukala nalepenou zem, dokonce to otřela o sukni.

Držela v ruce knoflík. Kovový knoflík s hvězdičkou od vojenského pláště. Po válce si kdekdo přišíval takovéhle knoflíky, protože jiné nebyly. Anebo si místo knoflíku přivazoval dřevěný kolíček. Nebo si prostě přepásal kazajku či hazuku, jak říkali v Medvynci krátkému kabátu, řemenem nebo provazem.

Těchhle knoflíků je však stále méně a méně, leda že by je někdo schovával. Teď je v krámě dost jiných, dají se koupit... U koho jenom viděla takový vojenský knoflík, a zrovna na kazajce? A že ho viděla, o tom ani trochu nepochybovala, pokaždé se dívala, co kdo má na sobě, co na hlavě, prohlížela si boty. Je to jisté, u někoho zahlédla takový knoflík na kazajce, nepřikládala však tomu důležitost, nepamatovala si to, proč taky zatěžovat hlavu všelijakými malichernostmi.

Ne a ne si vzpomenout, a tak stiskla ten knoflík v hrsti, nějakou chvíli ho držela a pak si ho schovala do kapsy u saka.

Kolem poledne zajela k jejich chalupě předsedkyně Horpyna Tytivna na jednospřežní bryčce. Bryčku nechala u hrušně, kde v létě dojili Hvězdičku, a zadívala se na chalupu. Zamířila k ní, našlapujíc mužsky zeširoka a ztěžka. Když nic neviděla na jednom štítě, přešla ke druhému. Tam si přistavila ke zdi žebřík, vylezla nahoru, rozhlížela se... Kopla špičkou popraskaného střevíce do rozryté země na dvoře. Rty měla energicky sevřené a poďobaný obličej, stejně pořád

podmračený, byl tentokrát zachmuřený jak nebe před bouřkou.

„Kdy se to stalo?" zeptala se Škarubových. Zřejmě už všecko věděla, pověděli jí to, chtěla to však slyšet i od nich.

Olena Levkivna jí začala páté přes deváté vykládat, jak včera večer všecko poklidila, zhasla světlo a seděla potmě, napůl svlečená, a pak jako by jí něco říkalo, aby vyšla ven, něco jako by ji tam mermomocí táhlo.

„Že by táhlo?" předsedkyně nedůvěřivě nakrčila kosmaté obočí.

Stejně tak nevěřila, když slyšela, jak šustěly a zase utichaly slunečnice podél meze.

„Že šustěly? Přece to nebyl zlej duch!"

Chvíli se zamyslela a pak připustila:

„No, když to chtělo zapálit, tak to bylo něco jako zlej duch... Máte na někoho podezření?"

Otázka byla vyhnána na ostří, muselo se na ni odpovědět. Ale co mohla na to říct Olena Levkivna? Nic. A stejně tak Nykon Škaruba. Prostě se utápěl v dohadech, a tím to končilo.

„S kým se nesnášíte?" vyptávala se předsedová. Všimla si, že se Olena Levkivna celá schoulila, a zvýšila hned hlas: „Copak, nechcete to říct? Chtěli u vás zapálit, sprovodit vás ze světa, a vy se mi tu ještě červenáte a stydíte, bojíte se prozradit své nepřátele! Sami sebe nelitujete? A není vám líto dětí?"

„My nemáme nepřátele," řekla učitelka.

„Jo tak, to podpálil nějakej váš přítel?" Pak už se ptala Nykona Škaruby: „Třeba mi to řeknete vy? Na koho máte podezření?"

Ten se usmál nejistým, skoro cizím úsměvem:

„Můžu si to myslet o každém... teď."

„To jsou všichni tak špatní?" ušklíbla se předsedkyně.

„Kdybyste byla v mé kůži, možná že byste to řekla taky. My jsme s nikým nebyli na kordy... Nikoho jsme zkrátka nepovažovali za svého nepřítele."

„A třeba někdo považoval vás?"

„Kdopak ví . . .“ Zmlkl a dodal: „Teď jsem vstavu se bát každého. Jako by každý byl nepřítel.“

„Nykone!“ div nevykřikla Olena Levkivna. „To přece nemyslíš vážně?“

„Co by ne?“ zabručel a podíval se na rozpáranou střechu.

Olena Levkivna sledovala jeho pohled a tvář se jí utrápeně stáhla. Sepjala prosebně ruce a řekla:

„Nykone, prosím tebe, slyšíš, Nykone . . . Snaž se položit ty došky co nejdřív, ať ty trámy nesvítí jak holé kosti, ať to lidi nechodí okukovat. Takhle to vypadá, jako když vystavujem na odiv rány, jako že se prosíme o soucit jak o almužnu! Slyšíš, Nykone, dáme se do toho spolu hned.“

Při jejích slovech bral předsedkyni čert. Nakonec se švihla bičem po noze a řekla zlostně:

„No ne, jen si ji poslechněte! Co to povídá? Vidím, že si vedete tak, jako byste sami chtěli honem honem zahladit stopy cizího zločinu. Je to tak? Bojíte se, že to všichni uvidí? A pročpak se bojíte?“

„Nejsme žebráci, neprosíme se o soucit,“ odpověděla Olena Levkivna, která se také hněvala na předsedovou – co se má co plést do jejich života, rozhodovat o nich?

„Něco mi tady nejde na rozum,“ řekla nechápavě předsedkyně. „Ale už tomu možná začínám rozumět, no jo . . . Vy, Oleno Levkivno, máte strach ani ne tak proto, že vám zapálili dům, jak spíš proto, že vám připadá, jako by tím podkopali vaši autoritu. To je ono . . . Povídáte si asi, jak to jenom přijde, vždyť mi ve vsi říkají svatá spravedlivá – ta se každého zastane, za každého se přimluví, když je potřebí, a najednou jí někdo podpálí chalupu . . . Chtěla byste, to se ví, aby se o tom nikdo nedověděl, aby to nikdo neviděl . . . Chcete přece být dál na všecky hodná a na vás mají být taky všichni hodní . . . Jenže, milá zlatá, takhle to není, všem nemůžete vnucovat svou dobrotu, s někým je potřeba zacházet tvrdě. To je spravedlivé, a ne to, co myslíte vy! Tak se mi zdá, že byste nechtěla toho paliče prozradit, i kdybyste ho znala. Mám pravdu, nebo ne?“

„Žádného paliče neznám,“ odpověděla Olena Levkivna.

Při těch slovech vsunula bezděčně ruku do kapsy saka, prsty nahmatala knoflík. Vyndala ho a nechápavě, tupě si ho prohlížela. Rty se jí už pohnuly, jako by chtěla něco říci, neřekla však. Strčila knoflík zpátky – nikdo si toho nevšiml.

Předsedová snad už trochu zkrotila svůj temperament a pokračovala klidněji, bez křiku:

„Vy, Oleno Levkivno, byste nejradši všecko urovnala, uhladila, přetržené konce navázala, aby bylo všecko neporušené, rovné a hladounké. Plivli vám do tváře a vy jste se utřela – a maucta, jako byste si toho ani nevšimla, jako by se to ani nebylo stalo. To, co je špatné, o tom byste nejradši pomlčela, zato o tom dobrém byste vyklopila kdekomu všecko... Ptám se znova: s kým jste na kordy? Protože tohle byla pomsta. Nějakej váš kamarádíček vám něco oplatil."

„Nám nemá nikdo co oplácet," trvala na svém Olena Levkivna. „A nepřátele jsme nikdy neměli a nechceme je mít ani teď."

„Nepřátele si ani nemusíte dělat, najdou se sami, někdy to na nás ani nezáleží."

„Trochu to snad na nás záleží, nějaké důvody tu jsou..."

„Cože?" znovu vzkypěla předsedkyně a div se na učitelku nesápala. „Není důvod už to, že prostě žijem, jsme na světě? Nestačí to?"

„Ne, já to takhle nenechám," ozval se vtom Nykon Ivanovyč, hlas se mu zatřásl slzami a on je zaplašil dupnutím. „Já teď budu uvažovat o všech, každého v duchu proberu do poslední nitky a přijdu na to sám, kdo to provedl! Poznám mu to na očích!"

„To víte," řekla posměšně předsedová, „on asi přijde, abyste se mu mohl kouknout do očí... Nebo přiběhne a přizná se sám... Poslyšte, co vám poradím. Lidi vám toho teď napovídají kopu, zapište si to všecko pěkně za uši. Někdo přece musí něco vědět, není možná, aby nezůstaly žádné stopy. Lidi vám můžou něco prozradit pod pečetí tajemství, i ze vzteku..."

„Už jsme přežili ledacos – přežijem i tohle," řekla Olena Levkivna.

„Cože?" nepochopila předsedkyně. „O čem to mluvíte?"

„Povídám, že podruhé už zapálit nepřijde."

„Nežijete v Medvynci sama," odpověděla úsečně předsedkyně. „Myslíte, že když to jednou dobře dopadlo – tím to končí? Ne ne, jednou je to zločin – a ten musí být potrestaný. Protože nepotrestaný zločin namlsá ty další. Myslíte jen na sebe, nechcete si to s vesnicí rozházet, já ale musím myslet na všecky, já odpovídám za kolchoz."

„Komu za něj odpovídáte?" zeptala se docela tiše učitelka.

„Komu? Ale přece všem těm, co mě zvolili! A taky sama sobě... Spravedlivé, věřte mi, Oleno Levkivno, není slitovat se nad žhářem a ukrýt zločin, ale zločin odhalit a žháře potrestat!"

„Lehko se to mluví, dokud to všecko jsou domněnky, dokud neznáme žháře," povzdechla si Olena Levkivna. „A kdybychom ho chytli, tak co potom? Na místě bychom ho potrestali, nic by se v nás nepohnulo?"

Věděla už přece, dobře věděla, že předsedová není tak zlá, že i ona má srdce, ale nedalo jí to, zasvrběl ji jazyk.

Předsedkyně na to neřekla nic, jen ty své mongolské oči, pronikavé a přilnavé, upřela na učitelku – a ta to nevydržela a uhnula pohledem.

Nykon Škaruba řekl předsedkyni na rozloučenou:

„Teď si budem dávat pozor na každého, dostali jsme za vyučenou..."

Ani ve dne teď nenechávali chalupu bez dozoru. Někdo vždycky zůstával doma, jako na číhané. Tušili sice, že podruhé už jim nebezpečí nehrozí, že už se nemusí bát, stejně se ale nemohli zbavit strachu.

Čas však plynul a oni se trochu uklidnili, strach ustoupil, třebaže někdy se ohlásil tetelivým zamrazením u srdce.

Aby mohli vyspravit střechu ve štítě, museli přikoupit trochu slámy u Fijony. Pravda, nechtěla nic za ni vzít (možná že se pořád zlobila kvůli Hvězdičce, která jí tehdy pošlapala půl zahrady), říkala, že jí to nevadí, i když měla tu slámu

pro sebe, chce dělat novou střechu na své chalupě – Olena Levkivna však naléhala, aby Fijona přijala peníze, vzala je tedy, ale zatvářila se při tom, jako by kousla do kyselého jablka.

Když už teta Lobodová mlčela, tedy mlčela jako zakletá. Jakmile však v ní dozrála nějaká myšlenka – těžce a neodvratně – pak už se musela podřídit té myšlence, tomu rozhodnutí a udělat to, k čemu ji to ponoukalo.

Čas plynul, roky utíkaly a s nimi i život, a jí pořád víc připadalo, že i ona, tetka Lobodová, je vinna tím, že její neteř Horpynu Sverbyusovou minulo štěstí. To se ví, Horpyně už dávno není dvacet ani třicet, má hlavu na krku, měla by si ji sama lámat. Zřejmě ale nechce, a život ubíhá – hnedle z ní bude stará ženská, a jak je jednou konec ženskejch let, už se nedá nic změnit. Ne, ne, musí jí to připomenout, pomoct jí slovem, nejsou přece cizí a Lobodová taky něco pochytila na tomhle světě.

Jednou přišla do domku předsedové, jako vždycky celá v černém, bledá, celým svým vzezřením dávala najevo, že je nemocná teď i nadále. Jakž takž poklidila, navařila jídla, i když moc nedoufala, že se to všecko sní, neodešla však domů, zdržela se. Na stole se válely nějaké noviny a časopisy, a tak si v nich Lobodová začala číst. Oči nepřivyklé písmenům slzely, řezalo v nich, jako by do nich napadal písek, Lobodová však pomalu hýbala rty, jako by přežvykovala slova a věty, a zároveň se divila, jak jen to všecko Horpyna může číst a k čemu jí je tolik toho potištěného papíru.

Když předsedová překročila práh, svítila v chalupě petrolejka se staženým knotem, aby tolik neubýval, tetka seděla na lavici s rukama v klíně a vypadala, že přemýšlí. Vysoká, hubená a bledá, budila vždycky v předsedkyni lehkou nevraživost, které se nemohla přes všechnu snahu zbavit.

„Čekám tady na tebe," ozvala se tetka. „Sedím tu od samýho poledne a ty porád nikde."

„Je moc práce," připomněla předsedová. Když takhle se-

děl ve světnici někdo cizí, nevěděla čeho se chopit, připadala si tu zbytečná.

„Všecku práci nestrhneš, holka," řekla tetka to, co ráda opakovala, a předsedkyně se při těch slovech zamračila. Mlčela však, protože se nechtěla s příbuznou hned hádat. „A bylo by dobrý, kdybys nemyslela jen na práci, ale i na sebe. Porád nosíš v hlavě lidi a jejich starosti a víc nic."

Říkala to všecko mírně, měkce, jako by jí nic nevyčítala. Předsedkyně se při odpovědi snažila nezvyšovat hlas:

„Ale to právě myslím na sebe, když nosím v hlavě ty ostatní. Mám už takovou povahu, nemůžu za to."

„Povaha je povaha, zůstávej si taková, když ti to vyhovuje," tetka na oko couvla, jako by s Horpynou souhlasila. Chvilku mlčela a pak se zeptala: „A pročpak neopatříš svý mámě pomník?"

„Mámě?" nečekala takovou otázku předsedkyně.

„No ano, svý matce. Už je to pár roků, co umřela, a hrob je dodnes holej. Rostou tam ty kosatce, co jsem zasadila já, roste tam hedvábná travička, ale měl by se postavit pomník."

„Jaký pomník?" nechápala pořád předsedkyně.

„A jakýpak pomníky mají na hrobech lidi? Někdo kříž, někdo kámen s nápisem. Byla jsem na hřbitůvku v Turbově, tam mají na pomnících i fotografie, je to moc krásný."

„Kříž tam dát nechci!"

„Kříž snad nemusíš, jsi ve straně, mohli by ledacos povídat."

Předsedkyně se podívala prosebně na tetku:

„Copak nechodím na hrob? A vy taky chodíte, staráte se o něj... Moje máma přece neobživne, když jí tam dáme pomník?"

Tetka, strašně dotčená, celá zrudla.

„No tohle! Nemáš kouska studu před lidma ani před bohem... Boha neznáš, tak aspoň kvůli lidem... Tak dej postavit pyramidku s hvězdou, jak to teď leckdo dělá. Jako by máma byla voják," slzy jí vstoupily do očí a tetka zavzlykala.

„Tak jí dám na hrob hvězdu, když chcete!" už se neudržela předsedová.

„Jen dej, dej," popichovala ji kysele tetka. „Ať se ti všichni vysmějou... Ty se přeci za mámou nejdeš podívat o velikonocích nebo na jiný svátky, jenom ve všední den... Možná že bys nejradši chodila na hrob o revolučních svátcích?"

„Já tam o takových svátcích chodím," odpověděla zvysoka předsedová.

„Tak si choď," nepřela se s ní tetka, „oucta se dá projevit dycky, když je to pravá oucta... Ale pomník postavit dej. Ne pro matku – ta ho snad opravdu nepotřebuje. Pro sebe taky ne, máš o tom svý mínění... Měla bys ho ale postavit kvůli lidem, aby nepovídali všecko možný."

„Tak ho mám teda postavit pro lidi?"

„A proč ne? Copak nežiješ mezi lidma? A nežiješ s jedním člověkem nebo se dvouma, co jsou ti po chuti, ale se všema. Se všema, dokonce i s takovejma, co ti nevoní! V životě si člověk nemůže vybírat... A jestli nechceš, tak dám postavit pomník já sama, a ne ledajakej, ale podle svýho. Žádnou pyramidku, kdepak..."

Předsedkyně odpověděla v tichém zoufalství:

„Pomník bude, jenže pořád jsem se k tomu nemohla dostat."

„Pamatuj na ty živý, ale na mrtvý nezapomínej. Podle toho, jak se staráš o ty mrtvý, budou usuzovat, jak myslíš na ty živý."

„Pročpak?"

„Proč? Dneska jsme tady, zejtra tam a kdo ví, kde je člověku líp, kde je jeho život věčnej."

Předsedová se zamračila, jako by ji rozbolel zub, ale znova se ovládla a nehádala se s tetou. Ať se vymluví.

„Nezapomínej ale, holka, že živí musejí myslet na život," pokračovala chladně teta a dívala se někam na zeď před sebou. „A ne myslet na ledaskoho, ale na sebe. Co se máš co starat o jiný, když zapomínáš na sebe? Nezlob se, ale já to musím říct – ty nežiješ, jak bys měla."

„A pročpak ne?" usmála se smutně Horpyna Tytivna. Ani

nevyslechla tetino povídání do konce a už předem věděla, o co půjde.

„Zkrátka nežiješ! Nejseš jen tak někdo, ale představená kolchozu, všichni tě sledujou, pozoruje tě i takovej, co by se možná nejradši otočil a vůbec tě neviděl. A když už jsi jednou nahoře, nemůžeš žít tak, jak chceš, jak to zrovna jde, ale tak, jak se má žít."

„A jak se má žít? Že byste mi poradila?" v její otázce probleskoval posměšek, ale teta si toho nemínila všímat. Vedla si klidně dál svou, nedívala se přitom na neobvykle ztichlou předsedkyni, ale někam do zdi, jako by to z ní četla.

„Však sama víš, jak je potřeba žít, ale můžu ti poradit, když chceš. Stejně jsem ti to chtěla povědět už dávno. Vím, že mě stejně neposlechneš, ale musím to udělat, vždyť jsem tvá teta a žádný blízký příbuzný už nemáš... Bez rodiny, Horpyno, nemůžeš žít, pořiď si rodinu, muže."

„Copak si ji vydupu ze země, tu rodinu a muže?" uklouzlo předsedkyni.

„Pročpak ze země? Tak jako ostatní lidi."

„A jak ostatní? Tak mi poraďte," donutila se ke klidu a teď už snad byla ochotná vyslechnout všechno bez námitek.

„Poradím, poradím. Nemáš přece dva životy, ale jenom jeden a my dvě nejsme cizí lidi. Když si zatím žádnej mužskej nenašel tebe, tak si ho koukej najít sama."

„A kde ho najdu? Kde teď jsou všichni ti mužští? Všechny válka vybila, zůstali samí mrzáci a nedochůdčata!"

„Jaký nedochůdčata!" protestovala tetka Lobodová. „Mužští byli a jsou, jenom se musí hledat."

„Ať si je hledá stará Blažková!"

„Stará Blažková hledala a našla, a zbytečně se kohoutíš."

„Co je mi po mužských? Všichni mají přece ženy!"

„Je to tak a taky trošku jinak. Dneska má jednu ženu, a zejtra zas jinou."

„Ne," odmítla rázně předsedkyně. „To není nic pro mě. Nechci žádné slzy a žádný cizí žal."

„Jsou přece vdovci," řekla teta.

„Jací vdovci, a kde?"

„Když ne u nás, tak v jiný vsi. Můžeš přece počkat, porozhlídnout se, poptat se lidí... Když je někdo vdovec a má kopu dětí, tak nečekej, že za tebou přijde sám..."

„Hm-m-m," zamumlala předsedkyně tiše a hněvivě. „A copak mi ještě poradíte?"

„Hodně ti můžu poradit," nedbala teta ani trochu na její výhružný tón. „To je pravda, že mužskejch je teď pomálu, že každá kouká nějakýho urvat pro sebe, ať je jakej chce. Ty ale nemusíš šilhat zvlášť vysoko. Sama přeci máš postavení, a pěkný."

„To mám nařídit někomu, kdo se mi zalíbí, aby opustil rodinu a odešel ke mně?"

„To se nedá nařídit," nechtěla teta pochopit její žert. „Ale měla bys mít kouska rozumu, nebylo by to na škodu, jenomže ty se v tomhle neřídíš rozumem, zapomnělas, že ho máš."

„Tak dost," přerušila ji předsedkyně. „Sama vím, že pro ženu by se patřilo mít rodinu. Ale já ji prostě nemám! Zkrátka to tak dopadlo. Copak bych nechtěla mít muže? Jenže nemám, nikomu jsem nepadla do oka. A ať o tom hovoříme kolik chceme – tím ho nepřivoláme."

„Mluvením ho nepřivoláme," přitakala zamračeně teta.

„Tak vidíte! S vizáží jsem měla smůlu, a s mužskejma taky," uzavřela už docela klidně předsedová.

Jen si mluv, pokývala nesouhlasně hlavou teta. Máš moc škrupulí, až je to na škodu. Kdybys tak často nemluvila o svědomí, bylo by to lepší. A lidi, o který se staráš, by na tom nebyli o nic hůř.

Nahlas promluvila:

„Život není provázek, když se přetrhne, už ho nenastavíš."

„Ále," máchla lhostejně rukou předsedová, „moudrejch slov kopa, a co z toho?"

„To je ono, to je ono," opakovala teta – bůhví co tím chtěla říci. „Já pudu, holka, a ty se aspoň zamysli nad tím, co jsem ti povídala..."

Když tetka Lobodová vycházela z domu, Horpyna se už

na ni vůbec nezlobila – vždyť to s ní teta opravdu myslí dobře, po svém, proč se tedy zlobit... Ulehla ke spaní, ale snad do samého rána oka nemohla zamhouřit. Přemýšlela o svém osudu, o osudu sobě podobných. A bylo jí tu noc trpko, jen co je pravda. Snad by se necítila tak okradená, kdyby celý život seděla s rukama v klíně nebo se starala jen o sebe. Lopotila se přece tak, že by toho mělo deset lidí až nad hlavu, snažila se rozhodovat za všecky, nejen za sebe, myslet na všecky... Proč tedy se za své dobré skutky nedočkala vděčnosti, příchylnosti lidí, po níž tak toužila, které se tak domáhala a nikdy snad ji nezískala? Jí by přece stačila jen trocha, nepotřebuje moc lidského tepla, není chamtivá – chtěla by prostě, aby se v chalupě pohyboval někdo živý, s nímž by mohla prohodit slovo, komu by mohla vylít své srdce, nebo dokonce se u něho vyplakat...

Už dávno jí nebylo tak jako tu noc. Věděla předem, že se v jejím životě nic nezmění, protože ona nemá na to povahu, aby najednou předělala vlastní osud. Ale stejně toužila aspoň se politovat, trochu si zatruchlit, však truchlivé myšlenky přicházely samy...

Se senem pro krávu na zimu to celý ten čas nebylo snadné. Medvynečtí – většinou – měli za domem humna a z nich seno na zimu. Ti, co bydleli poblíž polí, mohli leccos donést i z pole. Ale kde to měli brát Škarubovi, učitelé? Nebydleli ani u rybníka, ani u pole, ale prostě uprostřed vesnice. Každé léto měli trochu puškvorce – Olena Levkivna brala s sebou děti, všichni si navlékli staré háby, šli k rybníku a sekali puškvorec. Jenže puškvorec nežali jen oni, a tak toho moc domů nepřinesli.

A co se jenom při tom natrápili, až hrůza! Byli sice oblečení, ale medvynecké pijavky se už dokázaly dostat na tělo, stejně tak spousta vodních blech a jiné havěti, co se líhla ve spleti kopřiv. A kopřivy taky žahaly... Vlekli puškvorec na břeh, aby z něho stekla voda, a pak ho svázaný nebo v plachtě odnášeli domů a rozprostřeli na dvoře, aby uschl. Teprve

potom ho vynesli na půdu, složili do kouta a říkali si: jak málo je toho krmení a kdy už se jim podaří připravit ho tolik, aby stačilo na celou zimu!

Nechodili jen na puškvorec, ale také do pole na bér. Kolchozní řípa se sice jednotila, stejně ale v ní zůstávalo tolik plevele, že se denně dalo přinést hezkých pár pytlů. Mléč a svlačec, které také natrhali v řípě, dávali Hvězdičce do žlabu hned, ještě čerstvé, bér a dlouhý polní laskavec sušili a ukládali na půdu do zásoby na zimu.

Kromě toho museli ještě od někoho koupit seno. V Medvynci byli lidé, kteří nechovali krávu, ale na humnech trávu měli. Ti prodávali Škarubovým krmení. Jednou dvakrát se Nykonu Ivanovyči podařilo domluvit se s hajným z chomutyneckého lesa, a ten jim také prodal. Jednou přivezli auto řepných výtlačků z cukrovaru v sousední vsi, ale Hvězdička výtlačky ne a ne žrát a od té doby je už nesháněli.

S krávou si dělali starosti proto, že se snažili mít pro děti mléko. Jenže chtěli pít mléko, a ne se pořád starat, a stejně bylo mléka málo.

Radili jim, aby Hvězdičku prodali, něco přidali a koupili si za ty peníze jinou krávu. Nejvíc je přemlouvala jejich sousedka Varka. Dokonce se chystala, že s nimi půjde na trh a pomůže s prodejem.

„Kdybych prodávala krávu, která za něco stojí," říkala Olena Levkivna, „šla bych na trh třeba hned zítra."

„Prodat kloudnou věc není žádnej kumšt. Ale zkuste utržit slušný peníze za takovou bláznivku, jako je ta vaše."

„Ne, já ji prodat nepůjdu."

„Pročpak?" žasla Varka. „Nač se máte takhle trápit? Sami sobě škodit?"

„Já na trh nepůjdu, stydím se prodávat Hvězdičku. Jak bych se tomu kupci mohla podívat do očí? Vždyť bych s ním nemohla ani mluvit. Až by se zeptal, jak Hvězdička dojí, řekla bych mu celou pravdu. A taky bych řekla po pravdě, co to je za zvíře."

„Nač to přiznávat?"

„Když já jinak nemůžu."

Jedna druhou nemohla prostě pochopit – Varka se divila učitelce, a učitelka jí.

Zanedlouho se jejich Hvězdička znova ztratila, objevili ji až v sousední vesnici, v cizím stádu. Po tomhle Nykon Škaruba prohlásil, že už není schopen dál se s ní trápit, že ta kráva ho připravila o hezkých pár let života, a když ji na trh nechce dovést Olena, odvede tam krávu sám. Odvede, a taky ji prodá, třeba za polovic, jen když se jí zbaví, jen když ji bude mít z očí.

A opravdu ji odvedl, hned tu první neděli. Šla s ním Varka, ta dodržela slovo. Zároveň tam chtěla sama udělat nějaký obchod. Oleně Levkivně bylo divně, když kráva vyšla ze dvora ne do stáda, jako pokaždé, ale na trh, a neměla se už odtud vrátit. Měla podobný pocit, jako když vynášejí z chalupy nebožtíka.

Celý den neměla nikde stání – ať dělala, co dělala, pořád myslela na Hvězdičku. Za ta léta si na ni zvykla, jako na člověka, jako na člena rodiny, jako by i Hvězdička s nimi sdílela všechny radosti i nezdary. A najednou jí vyprovodí ze dvora, prý už jim nevyhovuje, už by chtěli mít lepší. Olena Levkivna si připadala, jako by se na někom provinila.

Za poledne se vrátil Nykon Ivanovyč s Varkou. Vesele začali vyprávět a skákali si při tom vzájemně do řeči, jak vedli krávu na trh, kde na tržišti stáli a jaký skot byl kolem, co kdo o jejich Hvězdičce říkal. Říkali všelicos, ale darmo tam nebyla Varka, ta dokázala každému zavřít pusu, všem tvrdila, že Hvězdička je náramná dojnice. A našel se člověk, co uvěřil, koupil jejich krávu. Ten člověk je ze Zbaraže, pracuje tam v kolchozní konírně. S Nykonem dokonce pili litkup, i Varka jim pomohla, taky si lízla.

Olena Levkivna se ptala, co to je za člověka. Moc si však toho nepamatovali – prý trochu kulhá, chodí o holi, to je všecko. A možná měl taky šedivé kníry...

Varka jim radila, aby šli koupit krávu do Radavce. Že prý tam před válkou měli plemenného býka, kterého vozili nejen na oblastní výstavu, ale ještě dál. Dodnes tam mají po tom býkovi pěkný dobytek. Pravda, všichni v Radavci si vysoce

cení své zboží, každý kouká nejen, aby netratil, ale aby někomu strčil čertvíco třikrát tak draho. Jenomže ona, Varka, tam má příbuzné, s jejich pomocí všechno už vyzví, aby se Škarubovi nenapálili. Olena Levkivna poslouchala ten rozhovor a sama pomalu také viděla všecko v růžovějších barvách, nebylo jí už tak těžko a nestýskalo se jí tolik po Hvězdičce...

Ještě tu neděli k večeru vběhl však do chalupy Mychajlo a zvolal s očima navrch hlavy:

„Hvězdička se vrátila!"

Škarubovi se na sebe podívali celí zkoprnělí.

„Co to meleš?" vypravil ze sebe otec.

„Vrátila se, na mou duši!" radoval se Mychajlo, ústa roztažená od ucha k uchu přihlouplým úsměvem.

Hvězdička se opravdu vrátila. Stála pod hruškou a honila hladovým jazykem zbytky krmení, co jí dali ráno před odchodem na trh. Hvězdička zahlédla hospodyni, natáhla k ní hlavu a z tlamy se jí vydralo tlumené zabučení, podobné vzdechu. A znova začala paběrkovat kukuřičné a slunečnicové listí, za den uvadlé.

Všichni stáli a mlčky ji pozorovali. Nykon Ivanovyč se konečně ozval:

„Hvězdičko, Hvězdičko! Ty tulando jedna! To utekla kupci a sama došla domů. Oleno, jdi ji podojit."

„To bychom toho nadojili... Mychajlo, natrhej jí trošku trávy."

Celá zkormoucená pak řekla:

„Copak to jde? Kráva není naše a my ji budeme dojit. Ani mléko od ní nám už nepatří," ani se jí tomu nechtělo věřit. „Co si počnem? Krávu máme doma a peníze za ni přitom v kapse."

Bylo to opravdu hloupé. Jak teď toho kupce najdou, jak mu mají krávu vrátit? Poradili se a rozhodli, že se Nykon zítra vypraví do Zbaraže, není to přece za horami, a tam už snad nebude tak těžké vyhledat toho kulhavého, o holi – třeba už všichni vědí o té příhodě s živou koupí, která utekla bůhví kam.

Nazítří ráno Hvězdička bučela, chtěla mermomocí do stáda, ale nepustili ji. A Nykon Ivanovyč, jako by neměl nic důležitějšího na práci, se vypracoval do Zbaraže a v duchu proklínal všechno, co se stalo. Sotva byl hotov, vešel na jejich dvůr neznámý menší člověk – Olena Levkivna se hned dovtípila, kdo to je, protože měl v ruce hůl a na tváři mu jako dva přikrčení šediví holubi seděly kníry.

Dívala se na toho člověka upřeně, celá zmatená, jako by právě ona měla vinu na tom, co Hvězdička vyvedla. Muž přistoupil nesměle blíž, a když poznal Nykona Ivanovyče, v hloubi očí mu nějak zasvítilo, ale ne natolik, aby se pohled zdál přívětivý.

„Poznáváte mě?" zeptal se.

Nykon Ivanovyč mlčel a muž se teď docela zachmuřil.

„Tak vy mě nepoznáváte?"

Olena Levkivna se honem zeptala:

„Vy jste ze Zbaraže?"

„Ze Zbaraže, odkudpak odjinud. Včera jsem koupil vaši krávu a ona mi utekla. Tak jsem se přišel zeptat, jestli náhodou nepřiběhla k vám domů, to se stává."

„A já se zrovna vypravoval za vámi," řekl Nykon Ivanovyč.

„Za mnou? Tak to teda o krávě víte, když jdete za mnou," povídá kulhavý tak, jako by mu spadl kámen ze srdce. A jeho nehybný obličej změkl, zvlídněl.

„Kráva tu je, přišla včera k večeru ... Pročpak jste ji pořádně neuvázal?"

„Copak ji udržíš?" odpověděl potměšile muž a dokonce přimhouřil lišácky jedno oko.

„Měl jste ji pevně uvázat," říkal skoro naléhavě Nykon Ivanovyč.

„Nepovedlo se," ten zas skoro omluvně pokrčil rameny.

„Tak se na ni podíváte? Dali jsme ji krmení, aby nevyslábla," mluvil o Hvězdičce jako o cizí.

Muž nepospíchal s odpovědí. Nykon Ivanovyč řekl proto zostra:

„Tak už si ji vemte a odteďka ji pořádně uvazujte."

Nato si člověk rozepjal vestu, odmotal provaz, kterým byl přepásaný, a podal ho učiteli:

„Vemte si provaz, co jste na něm vedli svou krávu."

„A pročpak?" zbledl hospodář.

„Když jsem nedokázal udržet krávu, musím vám vrátit i provaz."

„Ale vy . . .," začal Nykon Ivanovyč, nedořekl však, protože pochopil, kam tím míří včerejší kupec. „Nezajdeme dovnitř, nepohovoříme si?"

„Vevnitř nebo venku – vyjde to nastejno. Tu máte provaz a vraťte mi peníze."

Teď tedy Nykon Ivanovyč zalitoval, že vedle něho není Varka jako prve na trhu. Tehdy dokázala Hvězdičku prodat a teď by se dovedla zbavit toho člověka ze Zbaraže, co přišel vymáhat zpátky peníze.

„My jsme měli zboží a vy peníze," říkal nepříliš jistě. „Copak se peníze vracejí?"

„A zboží se snad vrací?"

„Nedokázal jste ho udržet."

„Já to nedokázal, tak ho držte vy . . .," – a znovu se ten človíček naježil, jako by měl obličej plný bodlin. „Nebo snad nechcete uznat, že jsem v právu?"

„Uznávám, co by ne, jenomže . . ."

Olena Levkivna se jim vmísila do řeči – nemohla už dál klidně poslouchat toho člověka.

„Vaše peníze jsme neutratili, vrátíme vám je," natáhla ruku a vzala od kulhavce provaz.

Dotčený Nykon Ivanovyč nevěděl co říci. Mávl nakonec rukou, vešel do chalupy a vrátil se s penězi – bankovky byly zabalené do novin a převázané modrou stužkou. Kulhavce ani nenapadlo, aby si je přepočítal, hbitě je strčil do kapsy a radostně řekl:

„Zaplať pánbu, že to takhle dopadlo. Děkuju vám!"

„Za co nám děkujete?" zeptala se nevesele Olena Levkivna.

„Jak to za co?" podivil se kulhavec. „Kdybyste chtěli, ne-

museli byste mi taky peníze vrátit! Řekli byste – vem si zboží a peníze ti nevrátíme."

Nykon Ivanovyč se vyčítavě podíval na manželku – vidíš, sami jsme naletěli.

„Ne," řekla Olena Levkivna, „my jsme učitelé, my nechceme nikoho napálit."

„To já vím, že jste učitelovic, říkali mi to v Medvynci. Tak sbohem, třeba se ještě potkáme."

Neodpověděli mu – ne snad proto, že by se s ním nechtěli potkat. Prostě se nezmohli na slovo ...

A muž se lehce, trochu skákavě vzdálil z jejich dvora: hůlkou se rozháněl, jako by ji neměl z nutnosti, ale z fraječiny, a jeho chůze prozrazovala, že je mu veselo.

Varka nikdy nezašla k učitelovým jen tak. Tu přinesla Oleně Levkivně droždí, tu zase drobet šmolky. A když ani jedno, ani druhé, tak nějakou novinu ... Po tom nepodařeném založení ohně slíbila, že bude poslouchat všecko, co říkají o té události ve vsi, a že určitě vypátrá paliče. Olena Levkivna ji prosila, aby se o to nestarala, vždyť to vlastně žádný palič nebyl a není – chalupa přece nevyhořela. Varka však jen vyčítavě potřásala hlavou, jen si mluvte, a nemínila se vzdát svého plánu – vypátrat žháře.

To ona přinesla zprávu, že Jaryna Pekurová, dcera děda Panteleje, chodí s outěžkem, už potřetí. Má moc hezké děti, jen co je pravda, ale každé má jiného tátu ... A teď zase chodí s břichem.

„Kouska studu nemá," pohoršovala se Varka. „Bydlí u ní přece báťuška, kdyby pomyslela aspoň na něj, když už nemyslí na sebe, teďka budou lidi mít řečí jak mouky."

„Co by měli?" odporovala jí učitelka. „Jaryna má děti ráda, dvě jí nestačí, tak ať si má další."

„Copak je to možný?" trnula Varka. „Kdyby je měla se svým mužem, ale dyť je má bůhví s kým."

„Chce mít děti," vysvětlovala rozpačitě Olena Levkivna.

„Děti mít chce, jenže nepomyslí na to, jakej budou mít život bez táty. Lepší je nemít vůbec, než je mít takhle."

„Vám se to, Varko, lehko řekne, sama máte čtyři."

„Mně prej se to lehko řekne!" spráskla ruce Varka. „Má to někdo těžší než já?!" Zmlkla, skryla v sobě kdovíjak tíživé výlevy o svém životě, o svém muži-policajtovi, který skončil jak pes, a jejich děti nemohou za nic, za nic. Po chvíli se ozvala: „Ne, na děti ona nechce myslet, jenom na sebe... Teďka všichni jenom čekají, kdy od nich odejde báťuška."

„A proč by chodil? Vždyť mu tam není tak zle."

„Nebylo, ale bude... Lidi toho namelou, a on není zrovna svatej, tak by měl odtamtud utýct. Báby začnou remcat, proč tam bydlí dál."

„Ať reptají nebo ne – kde najdou jiného popa? Teď je o ně také zle. Copak se někomu bude chtít do Medvynce?"

„To je pravda," souhlasila Varka, „remcat by báby neměly, jenomže..."

To Varka, kdo jiný, jim přinesla i další novinu – o svém Mykolovi, který se nastěhoval k Nadiji Lapkovské. Jo, nastěhoval, jenže teď se vrátil domů, protože se poškorpili. A jak by taky ne, vždyť Lapkovská ho brzo ráno budila a večer mu pozdě stlala, chtěla na něm, aby dělal všecku práci. On se snažil, ale přetrhnout se nemohl, tak se na všecko vykašlal a vrátil se domů. Řekl, že k Lapkovské už nohou nevkročí. Má ještě čas, aby se takhle mladý vázal a kazil si život. Olena Levkivna prý měla tenkrát pravdu, ale Varka ji neposlechla, nerozmluvila mu to, chtěla, aby se měl líp... Líp – a vida, jak to dopadlo.

„A on mi teď chce odjet do města, jenže předsedová nedovolí, aby někdo ze vsi odešel. Byl u ní, aby mu to povolila, aby mu dali průkaz, ale ona, že ne. Říká, že v kolchoze jsou taky potřeba lidi, že ona tady z našeho Mykoly taky udělá člověka. Slyšíte, Oleno Levkivno? Povídá – kdyby ses přihlásil na Donbas nebo na Sibiř, to bych dovolila, ale pustit tě do města, aby ses tam flinkal a hledal snadnej chlebíček – to teda ne... Sama bych šla za předsedovou a po-

prosila ji, ale po tamtom," Varka narážela na případ, kdy ji předsedkyně potkala u hráze a našla u ní zrní, „ale po tamtom nepudu. Dělá, jako že na to zapomněla, ale teď mi to může připomenout, to ona umí!"

„Musí si přece lidi držet, aby měl kdo obdělávat půdu."

„To se ví, že musí, dyť to povídám. Ať si drží ty ostatní, ale našeho Mykolu by mohla pustit. To jí nestačí, žu tuhlenc já se od rána do večera z pole nehnu? Jak ji jenom mám chytit na vějičku, to mi teda nejde z hlavy."

Naznačovala tím patrně, že by Olena Levkivna mohla znova u předsedkyně ztratit slovo, tentokrát za syna. A chtěla, aby se učitelka sama dovtípila. Jenže učitelka se nějak nechtěla dovtípit, jako by nemluvila k ní...

Varka přinesla ještě další novinu – a moc se divila, že v domě Škarubových o tom ještě nevědí. Jak to, že to nevědí, vždyť Javdoška nežije za devatero horami, ale v sousedství, takže když se ti to zrovna nedonese, uvidíš to na vlastní oči. A co? Chacha, to, že Javdoška si přivedla mužského. Už postaršího, ze sousední Radavky. Povídá se, že opustil ženu, no a žena má obyčejně i děti. Ten Javdoščin mužský je tady od včíra. Javdoška už zařízla mladou slípku, nosnici, a dneska i jediného kohouta. Běhá po chalupách, půjčuje si samohonku, tak se chce zavděčit. Sazont, Javdoščin táta, chodí nachmelený, gatě mu padají, a je celý blažený, darmo povídat. Proč že se tak raduje? Protože s tím mužským i jemu kápne něco lepšího. Javdoška je trošku lakomá, drží tátu div ne o hladu, aby se snad pánbu chraň nerozjedl, pořád si chystá věno, myslí si, že pro to věno si ji někdo vezme. Konečně tedy dosáhla svého, raduje se a Sazont s Marfou jsou kvůli ní taky rádi.

„Však ten mužskej z Radavky eště neví, kam se to dostal," ušklíbala se mnohoznačně Varka. „Až se rozkouká, bude pozdě, žena už ho zpátky neveme. Mazaná Javdoška ho bude den dva napájet a krmit, než si ho ochočí, a pak vystrčí drápky jak kočka."

Javdošce se zřejmě nepodařilo vystrčit drápky. Už na druhý den totiž přišla Varka s jinou novinkou, která Škaru-

bovy překvapila stejně jako ta první. Dnes ráno prý přišli k Javdošce na dvůr nějací návštěvníci – ženská a dva chlapci, už pěkní pořízci. Vy jste opravdu nic neslyšeli? Kde máte uši, vždyť Javdoščina chalupa je blízko a slyšel to celý Medvynec a běžel se podívat. No, celý Medvynec ne, ale jejich ulice celá.

Tak tihle lidi toho mužského vzali s sebou. Byl to muž té ženské a vlastní táta těch dvou pořízků. Ti mu pořádně namlátili, pak ho za ruce zvedli ze země, upravili na něm gatě a košili, utáhli mu jaksepatří opasek a odvedli si ho. A myslíte, že nechtěl, že nešel? Kdepak, pěkně si to šlapal, jenom hlavu hodně sklopil, aby se na nikoho nemusel podívat.

A Javdoška se nejspíš doteďka bojí ukázat na dvoře, sedí zavřená doma.

„Spoušť, hotová spoušť," opakovala dokolečka Varka. „Ta si teď bude pamatovat, co to je svádět cizího muže. Kdopak by si to pomyslel? Pravda, holka už není nejmladší, ale takhle vyvádět?"

„Není ještě tak stará, ještě ji potká štěstí."

„Copak jí to nepřeju? Nic proti tomu, přeju štěstí každýmu, i jí. Ale takhle svádět... Spoušť, hotová spoušť!"

Srpen byl suchý, slunečný. Půda vysychala a všechno na zahrádkách a v sadech také usychalo. Když jel vesnicí automobil, zvedal se za ním hustý závoj prachu a dlouho visel ve vzduchu, protože bylo bezvětří. Bílá vrstva toho prachu pokrývala plevel a trávu u cesty. Sady byly také posypané prachem, zdi domů celé zešedly.

V takový den, kdy slunce pálilo a nad Medvyncem každou chvíli stoupal prach jako bílý kouř, sešli se učitelé ve škole – dát ji trochu do pořádku, brzy začne nový školní rok. Ředitel školy, Vitalij Hryhorovyč Bojko, prosil kolchoz o výpomoc, ale předsedkyně odpověděla, že jim hoří žně, chybí lidi, aby všecko sklidili a dodali státu obilí, tak ať už si nějak poradí sami. Jak sami? Jednoduše – ať se učitelé se-

jdou, zavolají na pomoc žáky a školu ať dají do pořádku sami. Tak kolchoz tedy s ničím nepomůže? Proč ničím, ona, předsedkyně, jim přidělí nějaký potah, ale člověka k němu jim nedá, to musí už někdo z učitelů...

Potah jim opravdu dali – byl to kůň tahoun, mohutný hnědák, který se těžko přiměl k pohybu a stejně těžko pak zastavil. V několika třídách bylo třeba vyspravit omítku, vozili tedy s hnědákem hlinku. Ještě že hlinisko nebylo daleko.

S koněm jezdil Andrij Sak. Oblékl se ten den do jakýchsi podivných hader, starých, ošumělých, těžko jste v nich poznali statného, urostlého učitele tělocviku. Pomáhali mu Tajisa a Mychajlo – matka je vzala s sebou, aby doma neukrádali pánubohu čas. Kromě nich přišlo ještě pár žáků. Mezi nimi Fijonin mladší syn Vasyl, buclatý chlapec s kulatým obličejem, podobný své matce. Díval se lhostejně na všechny lesklýma narůžovělýma očima. Nejpodivnější bylo, že na školním dvoře byl i Borys Horbokoň – zůstal dva roky sedět v šestce a tenhle rok se chystal opakovat šestou třídu potřetí. Povahu měl veselou, družnou, rozum bystrý, ale učení ne a ne zvládnout. Pravda, do školy víc nechodil, než chodil, protože buď pomáhal své nemocné matce doma (žili jenom s matkou), nebo ho nutně potřebovali v kolchoze, protože chlapec byl vyspělý a k práci se měl. Borysu Horbokoňovi učení tedy vůbec nešlo. Zato dneska, sotva se dověděl o brigádě ve škole, přišel sám, jako by chtěl učitelům připomenout, že i letos chce zasednout do lavice.

Opravili omítku, vymalovali, natřeli stropy. Ve všech třídách nebyla podlaha z palubek, v některých byla jen hliněná, vymazali tedy i tu. Olena Levkivna bílila prosnou štětkou chodbu a sborovnu. Nykon Ivanovyč ťukal kladivem – v jedné třídě vyměňovali s ředitelem zborcená nebo shnilá prkna v podlaze.

Celý den měli co dělat, zbyla práce na zítřek i na pozítří. Žáci i učitelé se rozcházeli se slibem, že přijdou i nazítří. Brzy zůstali ve škole jen Olena Levkivna, ředitel a Nasťa Vasylivna. Borys Horbokoň se také zdržel, ale ometal se

opodál, nešel blíž, a pak vyšel na dvůr a vyhledal si tam nějakou práci.

„Co jsem se to chtěl zeptat, Nasťo Vasylivno," ozval se ředitel měkkým, chlapeckým hlasem. Hlas se nápadně nehodil k jeho vysoké postavě, k velkému ducatému obličeji protkanému krvavými žilkami, jež zbarvovaly obličej trvalou drsnou červení.

„Tak se ptejte, Vitaliji Hryhorovyči," řekla učitelka nižších tříd – dnes snad ještě nevyřkla jediné slovo.

„Už jsme o tom hovořili dávno," řekl ředitel váhavě, jako by se mu nechtělo pokračovat, „a zas o tom musím začínat..."

„O čem, Vitaliji Hryhoroviči?" zeptala se učitelka a podle toho, jak jí náhle potemněly oči, se dalo soudit, že ví, o čem bude řeč, a ta rozmluva je jí nepříjemná.

„Ale o ikonách, o svatých obrázcích, co visí u vás doma. Slíbila jste mi, že je sundáte, a neudělala jste to. Znova mi o tom lidi říkali. Prý učitelka má doma na zdi svaté obrázky. Co vy na to?"

„To nejsou moje ikony," odpověděla Nasťa Vasylivna. „Patří matce."

„Řekněme matce. A to vy nemůžete nějak na svou matku působit?"

„Už jsem jí domlouvala," řekla po chvilce mlčení Nasťa Vasylivna. Pověděla to zřejmě, aby zarazila nepříjemný rozhovor.

„Jakpak že jste jí domlouvala," nevěřil ředitel, „když mi to dneska připomněli?"

„Kdo to připomněl?" zeptala se rychle Nasťa Vasylivna.

„Není to jedno? Připomněli mi to a hotovo."

„To je lež," řekla Nasťa Vasylivna. „Matka měla všechno sundat, mluvila jsem s ní."

„No uvidíme, uvidíme," významně pronesl ředitel. „Když jste je sundali, je dobře. Uvažte sama, jak to působí? Škola není velká, učitelů pár, měli by lidi učit, jít příkladem, a co my? Vypadá to, že jsme zajedno s popem, pomáháme mu rozsévat náboženské předsudky. Vy přece, Nasťo Vasylivno,

jste učitelka, pracujete ve škole, ne v kostele. Kdybyste byla v církvi, nemluvil bych s vámi já, ale někdo jiný, takhle však musím já . . .“

Uklízeli třídy, aby tu do zítřka nenechali špínu a smetí. V tu chvíli se chodbou mihla postava Boryse Horbokoně. Nasťa Vasylivna ho dohnala u východu, něco mu řekla – a chlapec hbitě zmizel.

Chystaly se už s Olenou Levkivnou k odchodu v domnění, že se ředitel zdrží ve škole. Ředitel však šel s nimi, ačkoliv neměl stejnou cestu. Možná že jde na sovět? Ne, i sovět už minuli. Tak snad do obchodu? Ale i obchod zůstal za nimi. Učitelky si vyměnily kradmý pohled . . .

„Co říkáte, Oleno Levkivno,“ ozval se konečně ředitel a přerušil tím dlouhé mlčení, „co kdybychom zašli k Nastě Vasylivně a podívali se, jak bydlí?“ Přelétl lstivým pohledem po jejich tvářích. „Neměla jste snad v úmyslu, Nasťo Vasylivno, nás pozvat?“

„Neměla,“ přiznala se statečně Nasťa Vasylivna, dost skoupá na slovo. „Když ale máte chvilku čas, tak jen pojďte.“

Celým svým vzezřením však jako by chtěla říci: Jděte a kontrolujte, Vitaliji Hryhorovyči, a dokažte mi, že jsem lhala. Ale mě neusvědčíte!

„Co kdybyste šli beze mě?“ pokoušela se vykroutit Olena Levkivna, protože neměla chuť se do toho plést.

„Ne, ne, pojďme oba,“ naléhal ředitel.

Olena Škarubová se podřídila, ale co chvíli se podívala na Nasťu Vasylivnu tak, jako by ji prosila za prominutí.

V síni se Nasťa Vasylivna zastavila a pustila hosty napřed. První vstoupil ředitel, po něm Olena Levkivna a pak teprve Nasťa Vasylivna. Vešla v přesvědčení, že ikony už na stěně nejsou – a najednou zůstala jako do země vrostlá: zvedla hlavu a viděla, že svaté obrazy visí na zdi, jako visely. Ředitel jim věnoval jen krátký pohled, jako by nepřišel proto, ale Olena Levkivna se temně zarděla, jako by ji usvědčil z něčeho nečestného, nepěkného, jako by ona byla vším vinna.

Vzápětí vklouzla do světnice matka – byla asi někde na zahradě, protože nesla pár zelených cibulek. Nastina matka měla podlouhlou tvář se svěží a čistou pokožkou, jako by nikdy nezažila palčivé podolské slunce.

„Mámo," řekla bolestným hlasem Nasťa Vasylivna, „kdypak jste pověsila obrazy na zeď?"

„Kdy? Přece jsem je nikdá nesundala, dceruško," odpověděla mírně matka. „Copak to nevíš?"

Nasťa by se byla do země propadla.

„Copak jsem vám to nikdy neříkala?"

„Ale říkala, říkala," souhlasila matka. „Jenže já tě neposlechla a taky neposlechnu. Tys přece poslala taky Boryse, Horbokoně... A já neposlechla ani toho."

„Co to slyším?" ozval se ředitel. „Copak to jde, aby v domě, kde bydlí učitelka, visely ikony? Ještě budou lidi povídat, že se modlí."

„Ona se nemodlí," řekla matka.

„Mámo..."

„Taky že jsem tvá máma, a co dál?" Stařena se nehádala, nekřičela, mluvila klidně, rozvážně, důstojně.

Ta rozvaha a ten klid začaly ředitele dráždit:

„Copak vy to nemyslíte se svou dcerou dobře?"

„Jak by ne, myslím."

„Tak proč máte na zdi ty obrazy?"

„Copak jí překážejí? Nepřekážejí. A když se na ně nechce koukat, tak ať se nekouká. To já jsem si je pověsila, já se na ně koukám."

„Jenže ona je učitelka a žijete obě pod jednou střechou," rozčiloval se ředitel čím dál víc. „Copak to nechcete pochopit?"

„Já to chápu, rozum mi ještě slouží. Proč bysme nežily pod jednou střechou, když je to moje dcera! Přece mě nevyžene z chalupy, pravda že ne?"

„Ne, jenom si ji poslechněte," obrátil se ředitel bezradně k Oleně Levkivně. „Nemůžu se přít, když někdo nepochopí jediné mé slovo."

„Opravdu," obrátila se k stařeně Olena Levkivna, „měla

byste pomyslet na svou dceru. Učí přece ve škole, a děti vědí, že v jejím domě visí svaté obrazy . . .“

„V Medvynci visí takový obrazy skoro v každý chalupě,“ prohlásila umíněně matka. „A žáci se tomu nediví, zvykli si.“

„Měla byste ty své bohy sundat,“ přešla její námitky Olena Levkivna, „a někam je uložit – do komory nebo někam jinam. Přece budou i tak s vámi, podíváte se na ně, kdykoliv budete chtít.“

„To se rozumí,“ zaradoval se ředitel, „budou s vámi, ale ne na očích.“

Matka se ani chvilku nerozmýšlela:

„Já se nemám za co stydět, nemám proč je schovávat. Ať je schovají ti, co nemají čistý svědomí. Mně je dobře, když visí tam na tý zdi . . . Třeba něco dělám, kouknu na ně, oni se mi podívají do očí – a je dobře. Jako by mi něco pěknýho pověděli.“

Ředitel se chytil za hlavu a zacpal si uši.

„Kde jsem se to octl,“ zašeptal, „a tady žije naše učitelka!“

„Ale ale,“ řekla stará, „pročpak se hned chytat za hlavu?“

U vrat ředitel prohlásil:

„Já se vám divím, Nasťo Vasylivno . . . Nemáte ukončené vzdělání, měla byste studovat a studovat. Ve škole jste jenom proto, že nemáme dost lidí . . . Tu to máme – nejste schopna zapůsobit na svou matku. A potom – vy jste mě oklamala. Copak je to možné? Třeba si takhle počínáte i s dětmi? To je nepřípustné, naprosto nepřípustné . . .“

„Vitaliji Hryhorovyči . . .,“ ozvala se Nasťa Vasylivna a umlkla.

„Nepřejem vám nic zlého, nikdo vám to nepřeje. Ale musíte dbát i na svou reputaci. To jenom u vás jsou svaté obrazy, jinak je nikdo z učitelů nemá . . . Přemýšlejte o tom.“

Sklopila hlavu a stála před ním jak školačka. A Oleně Levkivně bylo v té chvíli, jako i předtím, Nasti Vasylivny tak líto, skoro jako vlastního dítěte.

„Zanedlouho máme nový školní rok,“ pokračoval ředitel.

„Brzo bude okresní učitelská konference. Chcete snad, aby se o tom všem dověděli na okresním školském odboru? Aby se o tom mluvilo na konferenci? Stačí aby se to řeklo jen jednou, a už se na to nezapomene, už se to bude každý rok připomínat... I kdybyste třeba ty ikony dávno neměly, dávno je sundaly."

„Sundám je," slíbila Nasťa Vasylivna. Slíbila to se strachem, protože se obávala, že to ředitel zase bude považovat za lež.

„No uvidíme," řekl nejistě. „Jenom jestli si poradíte se svou matkou? Spíš si ona poradí s vámi... No tak uvidíme..." A pomalu vyšel.

Také Olena Levkivna najednou spěchala – nemohla už tu být ani chvilku. Vtom vyběhla z chalupy ještě stařena, zamířila k nim, chtěla jim snad říci něco naléhavého. Ne, ona nechce zasahovat do sporu, ať se sami usmíří, ať se spolu dohodnou, cizí člověk tady sotva nějak pomůže, spíš uškodí. To všechno jsou věci příliš choulostivé, příliš ošemetné, než aby se do nich takhle strkal nos, vnucovaly se lidem rady a ponaučení. To musí oni sami...

Olena Levkivna měla den trochu volnější a sedla si k šicímu stroji. I sobě chtěla onehdy něco spíchnout, ale nedala to dohromady, přendávalo se to z místa na místo, a také lidé, od nichž vzala látku, se ptali, kdy to budou mít hotové. Kolikrát už si říkala, že nikomu šít nebude, jenom pro sebe, pro děti, jenže jak mohla odmítnout, když přišli za ní domů, když ji začali uprošovat. Posílala je k Ščerbynovi – copak se mu ona může rovnat, ten když něco ušije, tak to sedí – oni však kdovíproč k Ščerbynovi jít nechtěli, šli s prosíkem za ní.

Přebírala různé balíčky látek – z téhle veselé má ušít blůzku, z toho také, je to sice smutné, ale vždyť je to pro starou babku, ne pro děvče. Tohle je na šaty a tohle také – přinesli stejný vzorek, zřejmě ho sehnali v jejich krámě ve stejnou dobu. Tohle je na sukni, to nedá tak moc práce, bude to rychle hotové. A co je tohle za černý hadřík? Už zapo-

mněla ... Aha, z toho mají být kalhoty, to přinesla Fijona na jaře. Olena Levkivna to nechtěla vzít, protože nešila ani mužské, ani chlapecké věci, ale Fijona ji moc prosila, povídala, že nespěchá, že je to pro Vasyla do školy a ona že počká do podzimu.

Podzim je však už tady, ačkoliv se to skoro nezdá. Fijona se sice ani jednou o těch kalhotech nezmínila, ale copak má čekat, až jí to připomene? A Olena Levkivna odložila všechno ostatní a pustila se do kalhot. Míru Vasylovi nebrala, nepotřebovala ji – věděla, jak je vysoký, kolik má v pase, a střih pro medvynecké chlapce byl stejný, co pamatuje, nezměnil se.

Šití jí šlo rychle. Tohle dneska odnese, zajde s tím sama – Fijona by měla být doma, někdo říkal, že postonává ... Než šla, vylezla Olena Levkivna na půdu a začala se přehrabovat ve všelijakém haraburdí, hadrech, starých botách. Vzpomněla si, že ten Fijonin Vasyl chodí pořád do školy v botách tak děravých, že mu z nich koukají prsty i paty. A u nich se tady válí boty sice obnošené, ale obout se ještě mohou. Nemá mu dát tyhlety Nykonovy střevíce? Na jeden se sice musí dát příštipek, ale chodit se v nich ještě dá.

Snesla boty z půdy, vyčistila je, namazala tukem – leskly se jako nové. To bude mít Fijona radost, a jak bude děkovat, až z toho bude brnět hlava.

Fijona ležela na široké dřevěné posteli. Když uviděla, že učitelka překračuje práh, mihlo se v její bílé tváři cosi jako zmatek. Přitáhla si hrubou přikrývku až k bradě a odhrnula z obličeje pramen narezlých vlasů, přes který špatně viděla.

„Ušila jsem vašemu Vasylovi kalhoty, tak vám je nesu," promluvila Olena Levkivna. „Dobrý den ... A copak že jste se rozstonala o žních, to jste si nemohla vybrat příhodnější dobu?"

„Nemoc se neptá, jestli se to člověku hodí," odpověděla Fijona. „A za kalhoty děkuju, nevím, jak vám je zaplatím."

„Platit za ně nemusíte, nějak už se bez toho obejdu."

„Kdepak, kdepak, dyť jste pracovala, marnila čas. To by vám nosili všichni zadarmo ... Jenomže teď nemám pe-

níze, porád musím pomáhat tomu svýmu staršímu, co je v učení . . .“

„Třeba nám pomůžete vybrat brambory . . . Nebo mi na jaře přijdete pomoc se zahradou.“

„Do jara je daleko, je ještě za horama. A s bramborama vám pomůžu.“

Kalhoty vzala, ale neprohlížela je. Odložila je stranou nějak lhostejně. A podívala se tázavě na Olenu Levkivnu, jako by ji pohledem vybízela, aby už šla, že by ráda ležela o samotě, v klidu a tichu. Olena Levkivna jako by tomu nechtěla rozumět. Zašustila novinami a rozbalila boty, ukázala je Fijoně.

„Jsou pro vašeho Vasyla, ať v nich chodí do školy. Na pravou dejte příštipek, jinak jsou ještě pevné, málo nošené.“

Fijona zřejmě něco takového nečekala, zvedla se v posteli, narůžovělé oči vyvalené.

„Pročpak nám je dáváte? Jsou ještě jako nový, někdo by je moh nosit.“

„Dám vám je, protože váš Vasyl chodí do školy div ne bos, tak ať má boty.“

„Vy jste si vzpomněla na našeho Vasyla? Copak můžete opatřit boty všem?“

„Všem ne, to je pravda, ale ať má aspoň on co obout.“

„Dyť já bych se taky o to postarala,“ říkala Fijona, jako by byla tím dárkem uražena.

„Jistě, postarala, ale nemáte jenom jeho,“ jemně se hájila Olena Levkivna, aby opravdu neranila Fijonu byť jediným neopatrným slůvkem.

„Copak vy nemáte děti . . .“

„Já mám taky děti,“ přitakala měkce učitelka. „Ale my to nemáme tak těžké, jsme na to s Nykonem Ivanovyčem dva, a vy jste sama . . .“

Zmlkla, protože si všimla, že Fijoniny světlé oči se hned zalily slzami. Olena Levkivna nemohla odtrhnout pohled od těch očí, čekala, že z nich už už skanou slzy jak hráchy. Rychle řekla:

„To přece nestojí za řeč. Vemte si je a ať je ve zdraví nosí."

Fijona padla zpátky na polštář.

„Snad jsem vás něčím neurazila?" konečně se zeptala dokonale zmatená učitelka.

Fijona zadržovala slzy a neodpověděla.

„Věřte mi, to jsem nechtěla... Nic takového jsem neměla v úmyslu, myslela jsem to dobře," hájila se Olena Levkivna, aniž věděla proč.

Fijona se pořád kousala do rtů.

„Když vy takhle, tak to já půjdu," řekla učitelka a nevěděla – má vzít přinesené střevíce, nebo ne.

„Vy jste opravdu hodná," vydralo se ženě odněkud z bolavého nitra, „a já... a já..."

Zřejmě chtěla říci něco důležitého, ale...

„Uklidněte se," prosila ji učitelka. V tu chvíli by byla opravdu ráda udělala pro Fijonu nějakou laskavost, pomohla jí, nevěděla však, čím by se jí mohla zavděčit.

„Ne, nemůžu... já nemůžu!" vykřikla Fijona, jako by ji popadl přilnavými prsty za hrdlo sám žal a začal ji rdousit. „Lidičky zlatý! Lidičky zlatý..."

„Fijono, slyšíte, Fijono...," opakovala zkoprnělá učitelka.

Žena na posteli zmlkla. Po chvíli rozevřela těžká víčka a podívala se na Olenu Levkivnu tak, jako by ji nemohla poznat.

„Děkuju," řekla. „Děkuju za všecko... Do smrti vám to nezapomenu." Tváří jí to zaškubalo, ale Fijona se přemohla a nerozplakala se. „A teď jděte," zaprosila, „jděte..."

„Mám vám nějak pomoct?" zeptala se Olena Levkivna, ale nehnula se z místa.

„Děkuju i za to, že jste se přišla podívat... Jděte, je mi těžko, protože se vám nemůžu podívat do očí," opakovala žena.

Učitelka se nahrbila, jako by z chalupy vynášela kus toho žalu. Teprve když se její postava mihla kolem oken, Fijona vstala z postele, vzala z lavice přinesené střevíce a rozmáchla

se, jako by jimi chtěla praštit o podlahu. Ruka jí však strnula ve vzduchu, jako by si to žena rozmyslela ...

Z čista jasna zemřela Kateryna Pekurová, ke které Olena Levkivna šla tehdy upsat státní půjčku. Stonala, to je pravda, vypadala chorobně, ale nezemřela patrně na ty nemoce. Skákala přes příkop, zvrtla si nohu a upadla. Nic, počkala, až bolest přejde, a pokoušela se vstát. Noha však znova zabolela, a tak se žena rozhlédla, jestli to nikdo nevidí – styděla se – a po čtyřech lezla domů. Zdolala tak zahradu, pak dvůr a tam ji zahlédlo některé z dětí a zeptalo se, proč tak leze. Matka se rozpačitě usmála a vysvětlila, že si vymkla nohu a nemůže chodit. Trošku si poleží, než bolest pomine. Po čtyřech také lezla síní, po podlaze ve světnici. Vylezla na postel, zkřížila ruce na prsou a řekla dětem, co mají dělat, aby v domě bylo všecko v pořádku. Děti vykonávaly její příkazy, běhaly, smály se, matka mezitím zavřela oči a usnula.

Už se však nikdy neprobudila.

Smrt Kateryny Pekurové otřásla celým Medvyncem. Sotva se lidé dověděli o jejím úmrtí, pomysleli hned na osm Kateryniných dětí – sirotků a na Hrycka Pekura, vdovce, kterému ti sirotci zůstali na krku.

„Ne, to není pravda!" zvolala Olena Levkivna, když se dověděla tu strašnou novinu.

„Proč myslíte, že to není pravda?" zeptala se Varka, která tu zvěst přinesla.

„Ta nemohla umřít. Copak je to možné, když měla tolik dětí? Co jim to vyvedla, takhle najednou umřít!"

Varce připadalo, že učitelka – vždycky taková rozvážná, s jasnou hlavou – nemá teď všech pět pohromadě.

„Člověk si nemůže sám vybrat život nebo smrt," řekla Varka. „To už přijde samo sebou ..."

„Ta nemohla umřít," znovu opakovala Olena Levkivna, rozpřáhla ruce a strnula tak. Jako by chtěla uchopit podstatu toho, co se stalo, ale bylo to nad její síly.

Toho večera zašel k Pekurovým snad každý. V Medvynci

nebyl patrně člověk, aby nepřišel aspoň postát na dvorku, když už nezašel do chalupy. Mladší děti si k sobě vzali příbuzní, ty starší chtěli také odvést, ale ty nemohly být jinde, táhlo je to domů, uvidět ještě matku, třebas bez života...

Hrycko Pekur byl zrovna u mlátičky, když přicválal na koni z vesnice jeho nejstarší syn a řekl mu, že matka zemřela. Otec zprvu nepochopil, co mu to říká, možná že nerozuměl slovům v hukotu mlátičky. Nato oběma rukama stáhl syna z koně, sám se na koně vydrápal, chytil ho za hřívu a přes strniště uháněl do vsi... Oleksa se rozběhl za tátou, klopýtal, několikrát upadl a popíchal si obličej o strniště, křičel něco za otcem, jako by ho ten mohl slyšet, plakal a zajíkal se nezadržitelným vzlykotem.

I teď se na Pekurových dvoře tiše hovořilo ani ne tak o nebožce, jako o Hryckovi – co bude s dětmi. Kdyby tak měl jedno nebo dvě, i tři nebo přinejhorším čtyři, našla by se žena, která by to s ním dala dohromady a pomohla by mu, i když by to neměla lehké, kdepak! Ale kde najdete takovou, aby se smířila s osmi dětmi? Takovou nenajdete. Hrycko je sice šikovný hospodář, ale jednou je jisté, že svobodná si ho v jeho situaci nevezme, i kdyby ji lákali jako vosu na med. Může si ho vzít žena, která má sama jedno dvě děti, ale zkus to a dej do kupy takové hejno dětí, a potom – mláďata ze dvou hnízd se navzájem udolají!

Sotva vyšel na dvůr Hrycko Pekur, všichni zmlkli a dívali se na něho, a jeho až u srdce mrazil bezpočet těch posmutnělých a žalem zjihlých pohledů, a tak klopil oči a snažil se na nikoho nedívat.

Mluvili i o tom, že Hrycko může děti rozdělit po příbuzných – svých i ženiných. Každý by si vzal jedno a staral se o ně. Jistě, byla by škoda roztrhnout rodinu, navíc takovou soudržnou. Kdyby tak mohla žít dál pohromadě – jenže je potřeba dostat ji nějak z toho neštěstí.

„Pročpak dávat děti jenom příbuzným?" řekla na to Olena Levkivna. „Copak se nenajdou jiní, co by si je chtěli vzít na vychování? Já bych si taky vzala, třeba to nejmenší, však už jsem nejspíš zapomněla, jaké to je chovat dítě v peřince."

Souhlasili s učitelkou – to se ví, najdou se i mezi cizími dobří lidé, co pomůžou v nouzi.

Katerynu pochovával celý Medvynec, i ze sousedních vesnic přišlo hodně lidí. Slunce pálilo, v oblacích prachu se vznášel tlumený, srdceryvný pláč. Rakev vezli na voze vystlaném slámou a kolem rakve seděly děti. Ty starší plakaly, mladší nic nechápaly a zvědavě se rozhlížely. Ten jejich nechápavý, klidný pohled rozlítostňoval snad nejvíc... Na hřbitově se Hrycko Pekur chytil za srdce a padl v mrákotách. A nato se stalo něco neuvěřitelného – všichni ožívli a rozpovídali se: nesmí si to tak brát, nebo z dětí udělá úplné sirotky. Nejstarší syn Oleksa zaběhl do nejbližší chalupy, přiskočil s vědrem vody, otce vzkřísili. Zvedli ho ze země celého bledého, pohled měl hrozný, jako šílený. Všichni už ho jenom prosili, aby se tak netrápil, že jeho žalem nebožka neobživne, nevrátí se, a on že musí myslet i na děti.

Ze hřbitova se Olena Levkivna vracela s předsedkyní. Horpyna Tytivna vypadala, jako by to neštěstí padlo na její bedra. Během pohřbu jako by zhubla, zestárla, všechno na ní prozrazovalo smrtelně unavenou bytost.

„Já mu řeknu o jedno dítě, o to nejmenší," řekla učitelka. „Už jsme o tom s Nykonem mluvili. Vezmeme si ho za vlastní, naše děti budou mít sourozence."

„Jaká adopce, když je táta naživu?" odpověděla zachmuřeně předsedová. „Zeptali jste se aspoň Pekura? Třeba nebude chtít?"

„Že by nechtěl?"

„A proč by měl chtít? Ztratil ženu a teď má ztratit ještě děti?"

„Ale vždyť...," pokoušela se něco namítat Olena Levkivna, zmlkla však. Je to pravda, bude chtít Pekur rozbít svou rodinu, zbavovat se dětí? Když jich má tolik, zřejmě je mít chtěl, a teď se na tom nemohlo nic změnit.

„Rodinu rozbíjet nesmí," řekla rázně předsedkyně. „Děti musejí vyrůstat pohromadě."

„Kdyby se to podařilo..."

„Přece není možné, že by se nenašla žena, co jim nahradí matku."

„Kdopak by měl tu odvahu?"

„Najde se," prohlásila předsedkyně, jako by nemluvila do větru, ale měla už na mysli některou, co by se odvážila stát se matkou cizích dětí.

Smuteční hostina žádná nebyla – lépe řečeno přichystali ji, cosi navařili, napekli, ale lidé, co se tu sešli, se skoro ničeho nedotkli: nemohli se patrně na jídlo ani podívat, nedokázali by jíst, jídlo by se jim vzpříčilo v hrdle. A předsedkyně seděla mlčky, obrácena do vlastního bolavého nitra. Dívala se na starší děti, co zůstaly doma, a v očích jí to chvílemi zajiskřilo myšlenkou, která v ní zřejmě zrála a rýsovala se čím dál zřetelněji.

Z Pekurovy chalupy odešla toho večera pozdě, a kdyby jí někdo byl řekl, aby tam zůstala, poslechla by. Neřekli jí však, a ona sama zůstat nemohla. Domů se vracela s uzrálým rozhodnutím a každým okamžikem si uvědomovala víc a víc – musí udělat to, co si umínila, určitě to udělá. Tím rozhodnutím jako by se jí ulevilo, rozjasnilo v hlavě a cizí hoře se jí už nezdálo tak bezútěšné.

Ráno měla v úmyslu zajít hned za Hryckem Pekurem a říci mu, k čemu se rozhodla. V půli cesty se však zastavila – připadalo jí, že to nevypadá dost důstojně. Jako by se ponižovala, jako by prosila. Ne, takhle to nejde, musí na to jinak, aby na Pekura zapůsobila, aby každé její slovo mělo svou váhu.

Zašla do kolchozní kanceláře, do své pracovny, kde skoro nikdy nebývala. Stály tu podél stěn staré židle s odřenými čalouněnými opěradly, psací stůl s dvěma řadami zásuvek, na něm masivní kalamář, ve kterém už dávno zaschl inkoust. Vdechla nakyslý, zatuchlý pach nevětrané místnosti a zamračila se. Mělo by se snad otevřít okno... Jo, to se lehko řekne, ale okno je ještě od zimy zatlučené. Zatlačila loktem, víc, a ještě víc, hřebíky zvenku se ohnuly a okno zadrnčelo a otevřelo se. Do nevlídné pracovny vnikl svěží ranní vzduch, skrovné teplo.

Zahlédla účetního, který byl vždycky v kanceláři první,

a kývla na něj prstem. Účetní, o němž říkali, že má raději počítačku než svou ženu, přidal do kroku, když uviděl předsedkyni, a za chvilku už stál u okna.

„Semene Semenovyči," řekla předsedkyně a vyhýbala se podlézavému pohledu účetního, „zavolejte mi Pekura. Řekněte, že má přijít do kanceláře, že na něho tady čekám."

„Okamžíček," prohlásil Semen Semenovyč, chápavě se usmál a hbitě zmizel.

Pročpak se usmál? přemýšlela mrzutě předsedkyně. Jako by se něčeho domýšlel, jenže to přece nemůže, a přesto se šklebí. Je to sice dobrák, ale moula . . .

Zanedlouho se účetní vrátil, řekl, že Pekur slíbil, že hned přijde, a zavřel dveře. Horpyna Tytivna zůstala znovu sama a najednou cítila, že ji zmáhá rozčilení – zalilo ji a stoupalo k hrdlu. To by tak scházelo, řekla si. Není přece proč . . .

Na Pekura si musela počkat hezky dlouho, ale chápala, že má teď jiné starosti než chodit po vsi, i když je to do kolchozní kanceláře. Právě že do kolchozní kanceláře, nemá tu přece co dělat . . . Zvedla se mu v ústrety, dokonce k němu pokročila, jako by mu chtěla podat ruku, stanula však uprostřed kanceláře a dívala se na něho upřeným, pronikavým pohledem. Od přírody snědý Pekur, trochu jako Tatar, jako by ještě víc zčernal a zmenšil se, zhubl v ramenou. Na tvářích se mu kadeřil neholený porost, na konečkách vyrudlý od slunce.

„Ano," řekla jenom předsedkyně, protože všechna připravená slova jí najednou vyletěla z hlavy. Přemohla zmatek a pokračovala: „My vám ve všem pomůžeme. Kolchoz vám dá všecko, co potřebujete."

Pekur mlčel, jako by svým vzezřením chtěl říci – nic nepotřebuju, tady už nic nepomůže.

„Žijete mezi lidmi," říkala předsedkyně a zároveň cítila, jak suše znějí ta slova. „Je to hrozné neštěstí, ale musí se překonat."

A zas Pekur mlčel, neodpovídal. Se skloněnou hlavou popošel k židli a sedl si, hlavu pořád sklopenou.

„Jste náš nejlepší mechanizátor," drmolila Horpyna Ty-

tivna. „Bez vás se neobejdeme, jsme jak bez rukou. Kolchoz se postará o výchovu dětí, všecko zajistíme... Co máte v plánu?"

„Já nevím," ozval se konečně Pekur.

„Musíte si najít ženu!"

„To musím," souhlasil Pekur.

A tu se odvážila říci to, co už si v duchu promyslela, to, kvůli čemu zavolala Hrycka Pekura sem do kanceláře.

„Já jim nahradím matku."

Vyslovila to a dívala se na něj s nadějí, že na jeho tváři zahlédne aspoň jiskřičku radosti. Žádnou neviděla, a tak rychle spustila:

„Nerozbíjejte rodinu, nerozdělujte děti po lidech. Ty děti musejí vyrůstat spolu. Matku nemají, tak aspoň u táty. Jenom nekouskujte rodinu, dejte na mou radu, Hrycko, myslím to s vámi dobře. Bude vám sice těžko, ale vy jste přece bojoval, na vojně vám bylo hůř."

„Na vojně mi bylo snáz," řekl tiše Pekur.

„Já vám pomůžu, nahradím jim matku, slyšíte, se vším si poradím, ať je to starostí kolik chce."

Pekur patrně uvažoval o jejích slovech. Proč ale v jeho pohledu nebylo ani trochu vřelosti?

„Vy si, Horpyno Tytivno, nebudete vědět rady," řekl muž konečně bezbarvým hlasem.

„Vědět rady?" bezděky opakovala předsedkyně.

„To se ví, že ne, to není nic pro vás. Vy jste nikdá neměla děti, neumíte to s nima."

„Zvyknu si!" vykřikla.

Ale Pekur docela klidně dodal:

„Vy nejste žádná hospodyně."

„Že nejsem hospodyně?" opakovala bezděčně znova.

„Bodejť že nejste," a Pekur udělal rukou pohyb, jako by ukazoval na ten zmatek, který panoval v kanceláři.

Předsedkyně sledovala očima to jeho gesto – a najednou se jí bolestně dotkla zanedbanost té místnosti.

„A taky se nedržíte vůbec doma," pokračoval dutým hlasem Pekur.

„Mám už takovou práci."

„Copak říkám, že ne? To se ví, ta vaše práce taková je, na jinou nejste zvyklá, Horpyno Tytivno," oslovil ji i jménem po otci a tím jako by se jí ještě víc vzdaloval. „Už si neodvyknete, i kdybyste chtěla. A co se máte vázat, zašmodrchat si život, řekněte sama?"

„Ale copak nejsem žena, nejsem ženská?" vytáhla poslední, hlavní argument.

„Jste ženská, jakpak by ne," přitakal velkomyslně Pekur. „Jenomže matku mejm dětem nahradit nemůžete."

„Matku jim nenahradím, nikdo ji nenahradí, ale zastoupit bych ji mohla..."

Cosi podobného úsměvu se dotklo sinavých Pekurových rtů.

„To se vám nepovede, Horpyno Tytivno! Děkuju vám za všecko, za ty vaše hezký slova, ale na to vy nejste... Já vím, že byste chtěla, ale nesvedete to."

„Ale dokáže to vůbec někdo?"

„Co by ne, dokáže," odpověděl prostě Pekur.

„Kdopak asi?" zeptala se příkře předsedová.

„Třeba moje sestra, co bydlí ve Zbaraži. Je sama, nikoho nemá, tak povídala, že se k nám nastěhuje. Ta už si poradí."

Předsedové se ulevilo.

„To máte hodnou sestru, Hrycko."

„Jakpak by ne, hodná ona je," souhlasil Hrycko.

„Tak ať vám to klape... A na mě nezapomínejte, třeba vám budu ještě k něčemu dobrá."

„Děkuju vám i za to dobrý slovo," Pekur poděkoval a vstal. „Tak už můžu jít, Horpyno Tytivno?"

„Běžte, běžte," uhýbala před ním pohledem.

Ve dveřích se zastavil:

„Tydle dni nebudu moct jít k mlátičce, ať si tam nějak beze mě poradí."

„Však si poradí... jděte už..."

Když zůstala sama, pocítila úlevu. Celou ji zalil stud, cítila, že jí hoří uši. Zamkla dveře, protože se bála, že by mohl teď někdo vejít a vidět ji takhle, takovou... Na Pekura se

nehněvala – měla zlost na sebe, hněv ji zaslepoval a v hlavě se jí tmělo.

Hodně dlouho tak seděla u stolu za zamčenými dveřmi. Někdo na ně klepal, kdosi nakukoval do okna, a tak se zaklidila až do rohu, aby ji neviděli. Slyšela, jak za zdí v účtárně Semen Semenovyč s kýmsi hovoří, a jí se zdálo, že to mluví o ní, a stud ji neopouštěl.

Vyšla ven skoro až o polednách. Semen Semenovyč si ji vyčíhal a vyběhl z kanceláře do šeré chodbičky polepené plakáty. Řekl, že volali z banky, chtěli s ní mluvit. Tázavě se na ni díval, jako by chtěl vyčíst, co se to děje v jejím tajemném nitru.

„Však ještě zavolají," odpověděla nevraživě a vzdálila se, zeširoka našlapujíc. Účetního, ke kterému měla vždycky chladný, klidný vztah, teď najednou nenáviděla.

V tomhle roce, jako i v minulém, musela Olena Levkivna dělat zápis dětí do školy ve své části vesnice i ve svém uličním okrsku.

Nejmladší dítě Varky Luzharové šlo do první třídy, dvě děvčátka do třetí. Nejstaršího Mykolu Varka také chtěla posílat do školy.

„Sama jste říkala, aby se učil dál," řekla Oleně Levkivně. „Nevyšlo mu to s Lapkovskou – tak nešť. Předsedová mu nedovolila jít že vsi – taky dobře. Ale když je to tak, nedostane ho ani kolchoz. Dám ho zpátky do školy. Říkáte, že už škole odrost? Nevadí, všichni jsou tam teď takoví. A když ne všichni, tak aspoň ten můj. Ať si chodí do školy, ale do kolchozu nepude, i když o to předsedová stojí."

„Nač mi je ta škola," huhlal v koutě Mykola a zlostně loupal po matce očima. „Pudu do kolchozu, začnu dělat a pak se uvidí."

„Ty buď zticha, ty troubo!" nařizovala Varka. „Do kolchozu můžeš jít dycky, ale učení nepočká!"

„Co člověk teďka z toho učení má, není to k ničemu," nevzdával se Mykola.

„Dycky to k něčemu bylo, to jenom ty nejsi k ničemu. Ale já tě přivedu k rozumu sama, když ty ho nemáš."

„Houby přivedete," posmíval se jí.

Učitelka zapsala tedy i Mykolu – do šesté třídy. Předem už věděla, jak bude chodit do školy – obden, domácí úkoly dělat nebude nebo napíše páté přes deváté. O přestávkách bude laškovat s děvčaty, odrostlými škole jako on, při vyučování se budou bavit, posílat si psaníčka. Bude docházet do školy nějaký čas a pak odpadne, určitě odpadne a přihlásí se do práce v kolchoze, protože i matka nakonec řekne, aby šel ke koním, když nechce chodit do školy... Takových případů bylo dost i předtím, a bude jich hodně i teď, dokud budou ve třídách děti, které nemohly za války chodit do školy.

„Tak se tedy, Mykolo, musíš učit!" řekla Olena Levkivna. „Matka to s tebou myslí dobře, poslechni ji."

„Ále," mávl neurčitě rukou.

Na šestou třídu byl už příliš vyspělý, jistě. S těmihle rameny, s takovými pěstmi – to bude asi ouvej jeho spolužákům, až si s ním něco začnou. A v očích má jakousi mlhu, pražádnou chuť do učení. Ale Olena Levkivna přesto opakovala:

„Jen se uč, Mykolo, potřebuješ to."

Na ulici ji oslovila Javdoška. Vynořila se za rohem, přiběhla rychle k brance a prohodila sešpulenými rty, až se jí kolem nich sebraly nitky jemných vrásek:

„Copak, Oleno Levkivno, zapisujete děti do školy?"

Učitelka řekla – ano, zapisuju.

„Tak zapište i mě," zažertovala Javdoška.

„Tebe, Javdoško, zapíšu možná až napřesrok, do první třídy jsi ještě moc malá."

Odpověděla žertem – a hned se polekala. Co když to Javdoška jako žert brát nebude? Urazí se snadno – jako snadno vzplane suchá sláma. Javdoška si mohla vyložit ten žert po svém, jako narážku na svá léta, kupodivu ji to však nenapadlo.

„Když nechcete, Oleno Levkivno, nevadí, už se nějak pro-

tluču bez té školní moudrosti... Zapisujete všecky děti, tak zapište i ty moje."

„Tvoje, Javdošku?" zeptala se učitelka. Zadívala se upřeně na Javdoščinu tvář, dokonce nasála opatrně vzduch – není snad její sousedka opilá? Ta však byla zřejmě střízlivá. Třeba měla jen chuť si zažertovat.

„A čípak, moje! Nebo si myslíte, že já děti mít nemůžu?"

„Pročpak...," Olena Levkivna se pořád snažila najít slova dostatečně opatrná.

„Nebo myslíte, že moje děti se učit nemusejí?"

O čem to vlastně mluví? Olena Levkivna tentokrát pro jistotu nic neřekla, ale Javdoška na ni vyjela:

„Vidíte, Oleno Levkivno, tak pro moje děti se ve škole místo nenajde, co?"

Mluvila tak, jako by opravdu měla děti a chtěla je posílat do školy. – Olena Levkivna byla už docela zmatená a nevěděla, jak se má k jejím řečem stavět. Její zkoprnělý výraz konečně Javdošku rozesmál.

„To jsem vás vylekala, co?" radovala se. „Dyť jste, Oleno Levkivno, bledá jak stěna, k nepoznání!"

„Ale kdepak," pořád ještě vybírala ostražitě slova.

„Nebojte se, žádný děti nemám, nemusíte nikoho zapisovat. Nic si z toho nedělejte, Oleno Levkivno. Já děti nikdy mít nebudu," řekla drsně, „nikdy je nebudete muset zapisovat."

„Copak to povídáš?" vzpamatovala se konečně učitelka. „Nejsi snad, Javdošku, jako ostatní? Jsi taková jako cy druhé, a děti taky budeš mít."

„Jen mě utěšujte, Oleno Levkivno, utěšujte, myslíte, že se mi tím uleví?"

„Já tě neutěšuju, říkám pravdu," a sama se trochu styděla za to, co povídala.

„Já tý vaší pravdě nevěřím, a vy sama jí taky nevěříte. Ale nešť, jen povídejte, dobrý slovo si člověk dycky rád poslechne."

„Ty máš, Javdošku, život ještě před sebou," mumlala zdřevěnělým jazykem.

„To se ví, že před sebou, protože za sebou nemám nic...

Nemyslete si, že jsem se zbláznila, že mě štíp střeček, když jsem toho tolik nažvanila. Koukejte, támhle letí!" ukázala prstem někam nad zahradu, zasmála se a odešla do chalupy.

Fijonu doma učitelka nezastihla, ale nepochybovala o tom, že svého Vasyla do školy pošle. Chlapec byl svědomitý, třebaže mu všecko nešlo. Byl by rád běhal s ostatními dětmi, rád by byl vyváděl neplechu při vyučování, ale když ho napomenuli, hned se zarazil, přikrčil – zřejmě si vzpomněl na matku, která ho honila k učení pádnými slovy nebo i štulcem, netrpěla mu dovádění, jako jiné matky svým dětem. Takže zapíše Vasyla do páté třídy a s Fijonou si pohovoří, prohodí pár slov.

Dědu Panteleje doma nezastihla, ani Jarynu. Jaryna – ta je jistě v kolchoze, ale kde by mohl být starý?... Chvíli stála v prázdné světnici, pak vyšla ven, a když už se blížila k vrátkům, zastavil ji čísi hlas. Obrátila se – u kůlny stál báťuška. V tmavé košili přes kalhoty, v rukou sekyru. Zřejmě sekal v kůlně dříví, dovtípila se učitelka.

„Přišla jste nám něco vyřídit?" zeptal se pop krásným melodickým hlasem, který volně a lehce plynul z hlubin jeho hrudi.

„Přišla jsem vlastně za Jarynou... Nebo za dědou Pantelejem," odpověděla Olena Levkivna celá nesvá.

„Možná že bych vám mohl pomoct já?"

„Nevím, jestli mi pomůžete... Chtěla jsem mluvit s matkou..."

„A co když přece?" jeho hlas nabyl naléhavosti.

„Víte, dělám zápis dětí, tak jsem se chtěla zeptat, jestli Jaryna zapíše ty své a do které třídy."

„Řeknu vám to za ni," báťuška položil sekyru u kůlny, pokročil k učitelce – a ji kdovíproč překvapilo, jakou má čistou a bílou pokožku, a tváře má tak pěkně svěží, jako by byly poprášené růžovým pudrem, lehkou a jemnou vrstvou. „Obě půjdou do školy – mladší i starší."

„Tak jsem si to taky myslela, že půjdou obě," odpověděla plaše učitelka, „ale musím navštívit matku, víte, pohovořit s ní, protože v rodině se může stát ledacos."

„Jistě," souhlasil báťuška, jako by nepozoroval její rozpaky. Řekl to tak, jako by měl právo starat se o Jaryniny děti stejně jako jejich matka.

„Děkuju vám," poděkovala učitelka, „tak já už nebudu Jarynu vyrušovat a zapíšu je. Na shledanou."

„Přeju všecko dobré," odpověděl, zamířil ke kůlně a zvedl ze země sekyru.

Rozpaky Olenu Levkivnu neopouštěly a ona nemohla pochopit proč. Měla pocit, jako by nečekaně, proti své vůli, nahlédla do cizího života, a postřehla to, co vidět nechtěla. Sama sobě si však nechtěla přiznat, co to bylo. Může se přece mýlit, ledacos jí mohlo připadat jiné, než je to ve skutečnosti.

„Copak že chodíte za báťuškou, když je Jaryna na poli?"

Naproti ní šel Stepan Kušta a ušklebovał se. Šel bos, kalhoty vysoukané ke kolenům, v ruce veslo. Patrně vylezl zrovna z loďky a šel na oběd, protože tahle ulička vedla k jejich chalupě.

„Dělám zápis dětí do školy," řekla Olena Levkivna. „Jarynu jsem nezastihla, tak jsem si promluvila s báťuškou."

Kušta blýskl zdravým levým okem a ještě šibalsky zamrkal:

„Copak o to, s báťuškou se můžete poradit, ten ví o všem, co se děje v domě. Jaryna si ho tak osedlala, že se neodváží ceknout. Nevěříte? Nedávno za ním přijela popka, s tou nežije od tý doby, co nastoupil tady do Medvynce. Ona se sem bůhvíproč přestěhovat nechce. Tak si usmyslela, že báťušku přetáhne zpátky, až k ní se donesly ledasjaký zvěsti... A co byste řekla? Báťuška povídá, že nikam jet nechce, v Medvynci že už zůstane celej život. Nechci a hotovo, povídá, co bych jezdil k tobě, když jsi mi neporodila žádnou dcerku a žádnýho syna. A pak se k tomu nachomejtla Jaryna a tu popku pěkně kalupem vystrnadila."

„Vystrnadila?" opakovala nevěřícně Olena Levkivna.

„Jak jsem koupil, tak prodávám," ušklíbl se Kušta – těžko říci, v čem mluvil pravdu a kde lhal. „Jako byste neznala Jarynu. Ta zvábí, koho si umane. A copak báťuška není mužskej? Je jako každej druhej. Není žádnej světec, boží člo-

věk ... Měla byste vidět tu jeho mátušku! To je ženská! Psi v Medvynci prej dodnes štěkají, ne a ne se utišit!"

Raději šla, protože Kuštu člověk nezarazí. Jen se s ním zastavíš, bude řečnit a řečnit, pořád o jednom a tomtéž, slova z něho budou padat jak plevy a konec tomu nebude... Šla, a třebaže Kuštovi moc nevěřila, protože si často rád zaprášil, vložil mazaně své myšlenky do cizích úst, cítila, že v jeho slovech kus pravdy je, a ten kus možná není zrovna malý... A kromě toho – i ona má oči a ledacos viděla, ledacos vycítila, mýlit se nemůže. No co, když je to oba těší, ať si, ale co na to teď řeknou zbožné medvynecké babky, smíří se s tím?

U Pekurových zastala podle očekávání Hryckovu sestru. V chalupě se nic nezměnilo od toho dne, kdy sem Olena Levkivna přišla kvůli státní půjčce. Ledaže bylo tentokrát ve světnici míň dětí, patrně někde běhaly, a že u pece už stála jiná žena... Sestra byla neobyčejně podobná svému bratrovi – stejně tatarsky snědá, obličej kulatý jak slunečnice, vypouklé černé oči, pomenší postava. Zrovna jako kdyby Hrycka najednou oblékli do ženských šatů a vydávali ho za ženskou, aby někoho obelstili. Mluvila Hryckovým hlasem, i pohled měla jako on, dokonce i chodila zrovinka jako on. Olena Levkivna tím byla tak zaražená, že zpočátku nemohla ani kloudně promluvit. Zeptala se, jak se jim žije – a zmlkla.

„Jak se nám žije?" rozpovídala se Hryckova sestra, která mu teď v chalupě hospodařila. „Copak to nevíte? Žít se musí, nic naplat. Já jenom koukám, aby už byl večer. Naběhám se, utrmácím – a jsem ráda, že už je noc, že si můžu jít lehnout a spát. Dočkat se večera – to je má největší radost. Však znáte našeho Hrycka – od rána do noci v kolchoze, jako by to tam bez něj nešlo. Prej nešlo, říká. To teda je trouba, když to nechal dojít tak daleko, že si bez něj nevědí rady... A tak tady všecko leží na mně."

„Máte to těžké," řekla s účastí Olena Levkivna.

„Těžký? Ale kdopak to má lehký? Kdyby mi nebylo těžko tady, bylo by mi těžko jinde. O děcka se musí někdo postarat, samy nevyrostou... A já jsem tak hloupá, tak hloupá,

kdybyste věděla – ono si to ukopne palec, přiběhne domů zakrvácený – a mě z toho rozbolí hlava. Kdyby byl na nebi pánbu, vymodlila bych si u něj, aby všecky bolesti těch děcek seslal na mě, abych trpěla já a ne ty děti. Řekněte sama, copak se nějak provinily? Co provedly, že ztratily matku a teď ještě musejí trpět? Nehřešily přece, ani Kateryna, země jí budiž lehká, co ta se natrápila se svejma nemocema. A Hrycko taky nemá nic na svědomí, víte to sama... Tak za co je potkal takovej osud?"

Ptala se, jako by Olena Levkivna musela znát odpověď. Učitelka však ji také neznala a stála po těch otázkách jak do země vrostlá.

„Hodný děti má Hrycko, jen co je pravda. Ty starší mi pomáhají, už všecko chápou. Ale ty menší," ukázala na mladší děti, co si hrály pod stolem, „se mě doteďka ptají, kdy se vrátí máma. Tak jim říkám, že brzo, ať jenom čekají, čekají..."

Olena Levkivna by se byla nejraději obrátila a šla – tak nesnesitelně těžko jí bylo. I zdi jako by ji tísnily, strop jako by na ni padal, dusil ji.

„Však jsem přišla za dětmi," obrátila hovor jiným směrem. „Dělám zápis do školy. Budou chodit?"

„No, ty mladší ještě ne," řekla Hryckova sestra, „kdepak ty a škola. Zbejvají teda tři. Nejstarší, Oleksa, taky nepude. Měl by jít asi do sedmičky? Ten nepude, nechce. Říká, že ten rok si dohoní pozdějc, teď že musí pomáhat tátovi a mně. Ani slyšet nechce od táty, že by se měl učit. No, Oleksa má hlavu na všecko, ten se ani bez učení neztratí, ten ne."

Co na to mohla Olena Levkivna říci? Aby nenechávali chlapce doma, aby ho rozhodně posílali do školy? To povědět nemohla, a tak byla zticha.

„Olka pude do třetí třídy a Viktor s Haňou do čtvrtý. Ale do který pude Charyťa? Zapomněla jsem, na mou duši, zapomněla..."

„Do páté," napověděla učitelka.

„Bodejť, do páté. To je moudrá hlavička, má nejlepší po-

mocnice. Udělá všecko, o co poprosím, a pak veme knížku a čte si. Bez knížky ani ránu."

„Charyťa vyšla čtvrtou třídu se samými jedničkami, a kdyby byly lepší známky, mohla by dostat ještě lepší. To říkají všichni učitelé."

„Ona je taková," řekla potěšeně hospodyně. „Hrycko z ní má velikou radost, má ji nejradši. Připomíná mu Katerynu... S Charyťou je mi hej. Nebejt jí, nevím, co bych si počala... A ještě předsedové mám co děkovat, chodí sem, když Hrycko není doma. Sedne na lavici, posedí – a zase jde. Nic třeba neříká, ale víte, člověku je přeci jenom líp, že se někdo cizí přišel podívat. Ta předsedová má zřejmě dobrý srdce, jenomže o tom ví málokdo. Povídá se o ní, že je přísná, že nikomu nic nesleví. A zatím když se tak na ni podívám, jak tu sedí na lavici, říkám si: panebože, vždyť ta předsedová je jak děcko! Člověk by nejradši šel a pohladil ji po hlavě. Vypadá to, že se nemusí pro nic trápit, ale přesto není moc šťastná, nosí v sobě nějakej zármutek. Já takhle pozoruju lidi, všímám si, ledacos jsem viděla a řeknu vám, že i šťastnej člověk je někdy pro něco nešťastnej, něco mu nedopřává klidu, je to tak?"

„Je," musela jí přitakat učitelka.

„My žijem sice těžko, ale žijem. No řekněte, neměla bych to taky tak, kdybych všecky ty děti porodila já, kdyby to byla má rodina? Plahočila bych se taky tak... Rozdíl je jenom v tom, že Hrycko není můj muž, ale vlastní bratr. Jinak je všecko úplně stejný... Už jdete? Vzpomeňte si na nás, přijďte se podívat, my každýho rádi uvidíme."

Okresní učitelská konference trvá několik dní, a kdyby na ní Olena Levkivna vysedávala každý den až do konce jednání, vracela by se domů někdy ve dvanáct v noci, dřív ne. Ale zavedli si to tak, že na všech těch každoročních konferencích setrvával od začátku do konce Nykon Ivanovyč, ona se tam jen ochomýtla a ukázala se tomu, komu bylo potřeba, pak ještě zaběhla do obchodu s potravinami, koupila chleba

a snažila se co nejrychleji dostat domů nějakým kolemjedoucím autem.

Ne že by se nechtěla zdržet na konferenci až do konce, nechodila mezi lidi tak často. Měla mezi učiteli na okrese známé, byla by s nimi ráda prohodila pár slov, pohovořila o svém životě. Musela však spěchat domů, za dětmi.

První den letošní konference také utekla dřív, neoznámila to dokonce ani Nykonu Ivanovyči. K domu se blížila, právě když se před ním mihla Hvězdička a zmizela na dvoře.

Mychajlo dal krávě žrát, omyl jí vemeno, vzal dojačku a chystal se k dojení. Nedělal to poprvé. Kromě toho věděl, že matka je dnes utahaná, protože odešla z domu už za svítání, a tak jí chtěl pomoci.

Olena Levkivna vešla do chalupy, svlékla černý kostým, ve kterém se dnes pěkně pařila, protože se udělalo horko, a pak, bolestně se šklebíc, sundala boty. Kdyby je častěji obouvala, netlačily by ji, ale takhle ležely neužitečně od jedné konference do druhé.

„A kde je Tajisa?" zeptala se, když vyšla na dvůr.

Podle toho, jak se Mychajlovi zachvěly dlouhé řasy, jak se změnil jeho výraz, uhádla, že čekal jenom, až se na tohle zeptá.

„Nevím," zalhal Mychajlo a křikl na krávu, aby stála, nekopala.

„No, nemusíš mi to říkat, když jste se spolu spikli proti matce!"

„My že jsme se spikli? Proč? Když chcete, řeknu to... Je s vojákem."

„S jakým vojákem?"

„S jakým – s tím, co za ní přijel... Jednou jí přece psal, ten Ljoňa." A Mychajlo se opičil po tom psaní, které četl ještě ne tak dávno: „Drahoušku Tajiso, píše Vám z daleké Karélie Vám neznámý voják Ljoňa..."

„Aha," řekla jenom Olena Levkivna – teprve teď jí všechno docházelo.

„No ano," přitakal zlomyslně Mychajlo, „on přijel."

Vztekle tahal kravské cecíky a kráva div že nezvrhla dojačku.

„Stůj, bláznivá!“ křikl Mychajlo.

„Kde jsou? Kam šli?“ nevěděla ani, jak se má na všecko vyptat.

„No kam!“ střelil po matce kosým pohledem Mychajlo. „Měla jste ji vidět, když zaklepal na dveře, když vešel dovnitř. Byla jak stěna. A zřejmě už ho čekala, protože si oblíkla nové šaty a dokonce vyškubala obočí... Víte, odkud je ten Ljoňa? Trošku jsem si s ním povídal. Z Kuravy, to je blízoučko. Tolja Lipeško, kluk tady od nás, mu dal Tajisinu adresu, sloužili spolu na vojně. Tenhle už se vrátil a Tolja ještě vojančí.“

„A co oni... dělali tady doma?“

„No co! Nejdřív mlčeli, potom vyšli na dvůr a sedli si támhle,“ ukázal na lavičku u studně, „seděli a taky mlčeli. Nebýt mě, tak se nezmohli na slovo.“

„A kde jsou teď?“

„Kde by byli! Celý den dřepěli za humnama. Šel jsem tam za nima, a oni i tam mlčeli.“

„Ukaž, synku, já se už postarám o Hvězdičku sama, běž za humna a zavolej Tajisu, ať jde domů.“

„Oni už tam nejsou, šli do kina,“ prohlásil Mychajlo a rychle zmizel.

Pomalu v ní vzrůstal hněv a zároveň obava. Rozhodla se, že dceři vyhubuje, až se vrátí domů. Prostě jí vyhubuje a víc se jí ptát nebude. Postupně však hněv mizel a Olena Levkivna cítila jen únavu, která se znova ozvala. Ani pak se ten hněv v ní nerozhořel s novou silou, když se syn vrátil z klubu a řekl, že Tajisa přijde domů až po filmu, protože je moc zajímavý...

„No dobře,“ řekla vyčerpaně Olena Levkivna.

A Mychajlo nevěřil svým uším: opravdu matka řekla „dobře“? To už je jí to jedno? Kdepak jsou ty hromy a blesky, které, jak s určitostí očekával, měla matka metat na Tajisu, že za ní chodí ženiši, a navíc mládenci po vojně?

I on sám jako by ochladl, a to, že v této chvíli sedí Tajisa

v klubu a dívá se na film s „vojákem Ljoňou", co za ní dorazil až z Kuravy, už ho tak nezaráželo, připadalo mu to normální, všední.

Tajisa se vrátila skoro v jedenáct. To ještě Nykon Ivanovyč nebyl doma z konference. Doma nespali – matka něco kutila u šicího stroje a Mychajlo četl. Vrhl rychlý pohled na sestru i na matku a s hraným zájmem se znova zahleděl do knížky.

„Spi, Mychajlo," řekla Olena Levkivna.

Poslušně odložil knížku, přetáhl si pokrývku přes hlavu a ležel tak s otevřenýma očima.

Tajisa se vyhýbala matčinu pohledu. Vyndala z pece hrnek, nalila si vystydlý boršč a vstoje ho jedla. Obličej jí zjasněl, ale dosud na něm byly znát vybledlé stopy nedávného planoucího ruměnce. Matka se na ni poočku podívala a viděla jakoby poprvé, že její dcera je štíhlá a zároveň půvabně zaoblená. Je už velká, pomyslela si, ale ani v duchu si nechtěla přiznat, že je už dospělá.

Tajisa halabala povečeřela a málem si myslela, že se jí možná podaří vyhnout se rozmluvě s matkou. Svlékla se, už si chtěla lehnout – schválně to dělala pomalu, aby dala najevo svou nezávislost – když vtom se matka zeptala:

„Kdepak jsi byla?"

Tajisa pokrčila rameny a podívala se na matku skoro nějak nespokojeně: jako by chtěla říci – víte to dobře od Mychajla, tak nač to zbytečné vyptávání?

Olena Levkivna odpověděla krátkým pohledem a povzdechnutím – dobrá, nemusíš nic říkat, já nenaléhám, já opravdu vím všecko.

No právě, jako by říkal vyčítavý a posmutnělý Tajisin pohled.

„A kde je voják Ljoňa?"

Přikrývka, pod níž ležel Mychajlo, se prudce pohnula a Tajisa se podívala na postel s pohrdavým odsudkem.

„Řekla jsem mu, aby šel domů," snažila se odpovědět co nejtišeji.

„Kam, až do Kuravy?" podivila se matka.

„Do Kuravy."

„Dvacet kilometrů, v noci? Vždyť dojde až za svítání!"

„No a co?" opáčila Tajisa.

„A proč jsi ho nepozvala sem?"

Dělá si matka legraci nebo co? Myslí to asi vážně, třeba se jí nechce vysmívat.

„Sem nemá co chodit," říkala Tajisa. Pořád ještě stála u postele, v témže postoji, při němž ji zastihla první matčina otázka. „Řekla jsem mu, aby už do Medvynce nechodil."

„Proč jsi mu zakázala chodit do Medvynce?"

„No, do Medvynce ne," upadla do rozpaků Tajisa, „ale za mnou ať už nechodí. Já nechci."

„Ale proč, proč?" matčin hlas už zjihl, dokonce se usmála, zřejmě se nezlobila.

„A co já s ním?" zeptala se přímo Tajisa.

„Přece jste si psali, ne?"

„No psali."

„A on za tebou přijel?"

„Proč za mnou? Přijel domů. Viděli jsme se, a to stačí."

„Ale proč?" naléhala matka, Tajisa však ne a ne pochopit, jakou že to odpověď na ní vymáhají.

„Ať už sem nechodí. Nebo se mi budou všichni smát," stáhla Tajisa obočí, udivena, že jí matka nechce rozumět.

„Tak to je konec?" matka se znovu usmála.

„Co já s ním?" odpověděla Tajisa málem zlostně. „Nechodíme přece spolu do školy. A kdybychom chodili, já bych se s ním nekamarádila. Je takový nějaký... Nelíbí se mi a hotovo. A holky by se mi smály..."

„Proč?"

„Proto! Smály by se!"

Děcko, pomyslela si tesklivě Olena Levkivna, je to ještě hotové děcko. Dál už se však nevyptávala na nic. Věděla, že její rady by sotva přišly vhod, kdoví zda by dcera dbala matčiných varování. Ale proč varovat? A jak? Všecko ať je tak, jak to je, jak to nese život.

Nykon Ivanovyč se vrátil, až když už děti spaly.

Ráno prvního září se Mychajlo probudil zároveň s matkou. Lehl si k ní a začal se probírat v jejích dlouhých černých vlasech. Dělal to rád už od útlého dětství – tehdy to dělal neuvědoměle, hrál si, a matka měla ráda doteky jeho něžných ruček. Teď se přitiskl k jejímu teplému tělu a vdechoval suchou vůni, jakou voněly jedině vlasy jeho matky.

„Rozpleť mi vlasy," poprosila ho.

Vždycky jí rád rozplétal a zaplétal copy, ale ona se kdovíproč zlobila, když to dělal. Ale dnes si mu řekla sama. Možná proto, že je prvního září, dnes se jde znova do školy, že ona má dobrou náladu a chce, aby ji měl i on? Chlapec jí začal opatrně a pomalu rozplétat copy, načechral jí vlasy a ty se jako černé potůčky, šustivé a suché, rozlévaly po polštáři, lechtaly ho na tvářích. A matčina hlava už celá zmizela v té černé záplavě, ta se rozlila už i po ramenou a Mychajlo do ní padl tváří a utopil v ní pohled.

„A teď je mám zaplést?" zeptal se.

Matka mu to nikdy nedovolila, ale dnes řekla:

„Můžeš."

Mychajlo pečlivě rozdělil vlasy pěšinkou a začal zaplétat copy. Matka neprotestovala, třebaže všecko dělal neuměle, a chlapec se divil, pročpak asi je dneska na něho taková hodná?

Nakonec mu jemně vyprostila vlasy z rukou, omluvně se usmála a řekla:

„To stačí, teď už já."

Mychajlovi bylo tak dobře, že se na matku ani trošku nezlobil, když si celý účes po něm opravila.

Brzy vstávali už všichni, v takový den nemohli vyspávat. Mychajlo také vstal, oblékl si vyžehlené kalhoty a košili, co mu matka připravila už večer.

„To se tak chystáš do chlíva?" zažertovala Tajisa, která vstávala později a připadlo na ni nějak míň práce.

„Hm, do chlíva," přitakal bratr.

„Mychajlo, nikde moc nelítej," nabádala ho Olena Levkivna. „Vyžeň Hvězdičku do stáda a hned ať jsi zpátky."

„Copak to nevím . . ."

Dnes vyháněl Hvězdičku do stáda dřív, za prvé proto, že stádo nesháněli dohromady na výhonu, blízko jejich chalupy, ale mnohem dál, na humnech za vsí. Za druhé proto, že by nebylo dobře přijít pozdě do školy hned první den.

Vyhnal Hvězdičku sice brzy, ale stádo už bylo pohromadě. Ženské, které přihnaly svůj dobytek, stály v houfu a živě o čemsi hovořily, chlapci stáli zvlášť, trochu opodál. Mychajlo pustil Hvězdičku mezi skot, a sám zamířil k chlapcům. Kdyby byli všichni pastevci na místě, mohli by už dobytek vyhnat na pastvisko, ale jeden pastevec ještě chyběl, museli počkat.

Vasyl, syn tetky Fijony, zřejmě už do kluků dlouho hučel, že prý v lomu poblíž Čerepašynců se nedávno našel tritol, patrony a bomby, co tam zůstaly ještě z války. Co kdyby tam šli a nabrali si trochu tritolu, mohli by omráčit ryby v jejich medvyneckém rybníce.

Jedni byli ochotni jít, jiní to radili odložit na zítra nebo na pozítří, dneska musejí do školy. Fijonin Vasyl byl do toho celý žhavý, řekl, když to budou odkládat a čekat, že všechno seberou jiní, šikovnější, a na ně nezbyde nic.

Nejvíc snad naléhal, aby se tam šlo, Petro Kozyr – syn jejich kolchozního stájníka a hlídače. Kozyr senior byl divný hlídač, ne takový, jaké měli jinde. Jinde objížděli pole na koni nebo v bryčce, aby si při obhlídce mohli zároveň zdřímnout na měkkém seně. Ale Kozyr si někde sehnal kolo – jedno z prvních v Medvynci – a jezdil kdovíproč po polích na kole, i když to často nebylo pohodlné. Dělali si z něj legraci, říkali, že se na koni jezdit bojí, ale Kozyr – v jádru hodný a dobrosrdečný člověk – odpovídal, že nechce trápit koně a takhle prý kolo trápí jeho.

„Nikdo o tom tritolu neví," vysvětloval rychle chlapcům na průhoně Petro, „protože nikdo do lomu nevlezl, lidi se báli. A teď tam někdo vlez – a objevil to. Myslíte, že to tam takhle bude ležet dlouho? Houbelec. Až se to strejci dovědí, všecko to vytahají. Tam je možná schovaný ledacos."

„A co? Co asi?" ptali se ho, jako by to Petro Kozyr musel vědět.

„To je otázka! Když je to starý vojenský skladiště, co tam může bejt. Ledacos užitečnýho."

„Ale co?"

„Všecko možný!" Petro Kozyr už se zlobil, že mu nechtějí rozumět.

Chlapci si na chvilku to „všecko možný" představili, každý po svém, a najednou je posedla netrpělivost, proč jsou ještě tady, u dobytka, musejí přece pospíchat do lomu.

„Hm-m," vzdychl jenom Fijonin Vasyl, jako očarovaný vším tím, co se objevilo v jeho představách. „Fakt by tam nemuselo nic zůstat."

„Ale zůstane," pokoušel se kdosi o nesmělou námitku. To byl patrně poslední rozvážný hlas. Na pochybovače se podívali nevlídně – a ten zmlkl a už se podruhé neozval.

„Školu stihnem," naléhal Fijonin Vasyl. „A když přijdem pozdě na první hodinu, žádný zle."

Teď se ozval Mychajlo, který stál stranou a sledoval spor:

„Dalo by se jít i po vyučování."

Všichni se na něho podívali.

„Však tebe my s sebou nevemem," řekl Vasyl. „Obejdem se bez tebe, a nedoprošuj se."

To je proto, říkal si Mychajlo celý zrudlý, že jsem učitelskej synáček. A odpověděl:

„Mně je to jedno, kdy půjdu. Můžu jít hned, co na tom, že přijdem pozdě do školy?"

Jeho odpověď, odpověď učitelského synka, se zalíbila Vasylovi i těm, kdo ještě váhali. Teď už se snad nikdo nevykrucoval. A Vasyl řekl:

„No dobrá, tak vemem i tebe."

Chystali se vyrazit, právě když se objevil i druhý pastevec. Sehnali dobytek dohromady a nejdřív šli se stádem, protože měli stejnou cestu, a pak stádo předešli, aby se dostali rychleji k čerepašyneckému lomu. Chlapci už byli kousek před stádem, vtom si však všimli, že ze stáda za nimi běží něčí kráva. Zastavili se a koukají, čí že to je kus a proč běží jak střelená.

Poznali Hvězdičku a podívali se na Mychajla s výčitkou i posměšně.

„Hele, běží za tebou," řekl Vasyl. „Zaraž ji a zažeň do stáda, za takovou bláznivkou se pastevci honit nebudou."

Co měl Mychajlo dělat? Zlostně si kousal spodní ret a běžel obrátit Hvězdičku. Zastavil se a křikl na chlapce:

„Ale beze mě nechoďte!"

„Však nás doženeš!" zavolal někdo a chlapci vyrazili.

Mychajlo, div ne v slzách, přiskočil ke krávě, chtěl ji chytit za roh nebo kopnout do slabin, ale kráva se na místě prudce otočila a uháněla do polí, dál od stáda. Slzy mu zalily oči, celý svět mu utonul v mlžném příkrovu a Mychajlo, rozdurděný, vzlykající, běžel se stále větším vztekem za krávou. Popadl jakýsi klacek, co se válel v plevelu, a hlasitě vyhrožoval Hvězdičce, že jí spočítá tím klackem všecka žebra, jen co ji dožene.

Kráva snad rozuměla Mychajlovým pohrůžkám, proč by jinak před ním tak utíkala se zvednutou rohatou hlavou? Sotva v běhu přidal, ona také běžela rychleji, jakmile zvolnil, i ona mazaně zpomalila . . . Mychajlo se ještě víc rozlítil a teď už hrozil Hvězdičce všemi možnými tresty.

Hledal očima kluky – už je nebylo ani vidět, zmizeli v úžlabině. Tak ať si jdou, on zná cestu k čerepašyneckému lomu, však je tam najde. Určitě je vyhledá, protože pak by se mu posmívali, že se bál přijít. Ale on se vůbec nebál a nebojí, sami mu přece řekli, aby zahnal Hvězdičku do stáda, kdopak prý by se s ní páral.

Ale co, ať se ta Hvězdička třeba pomine, ať si utíká kam chce, co on se má za ní honit? Tak dost, už se naběhal jak hloupý a teď ať se ona toulá, kde se jí zamane.

Po tomhle rozhodnutí se zastavil. A sotva se zastavil, všiml si, že Hvězdička se také zastavila a podívala se na něj skoro tázavě.

„Jdi si za stádem!" křikl vztekle Mychajlo, rozpřáhl se a hodil po ní klacek.

Klacek nedoletěl až k ní, ale kráva se hnula a zamířila –

Mychajlo nevěřil svým očím – přímo do stáda, které se už rozptýlilo po strništi a páslo se.

Chlapec naposledy vzlykl a zamířil do čerepašyneckého lesa.

První školní den bývala Olena Levkivna nejvíc rozčilená.

Přišli ti z vyšších tříd, tváří se suverénně, smějí se na sebe – samozřejmě že se v létě často viděli, ale přesto se tady ve škole dívají jeden po druhém tak, jako by chtěli zpozorovat něco zvláštního, právě to, co se skoro nepostřehnutelně objevilo ve známých tvářích během letošního léta.

Avšak Olena Levkivna, když prochází chodbou nebo po školním dvoře, se častěji zahledí do tváří těch dětí, co jdou do první třídy, prvně dnes překročily práh školní výuky. Koukají jak vyplašená, ostražitá zvířátka, jako by už už chtěly zmizet domů, aby nemusely být tady v tom zmatku a hluku, který je trochu děsí... Proč se tolik dívá na jejich čisté obličeje, vymydlené jako dosud nikdy? Možná že chce mezi nimi zahlédnout své vlastní dětství, své zvědavé oči, kterýma kdysi taky tak pronikavě a ostražitě střílela kolem sebe? Je jí trošku smutno, že tohle tam nevidí, a nechce se jí skoro věřit, že kdysi možná taky takhle přišla do školy a trochu vylekaně stála v klubku školáků, v obavě, aby do ní někdo nevrazil, neuhodil ji nebo tak něco...

V chodbě potkala Varku Luzharovou – mezi neposednými děcky působila jako mechem obrostlý kámen v bystrém říčním proudu – držela pevně za ruku nejmladšího synka.

„Tuhletoho jsem přivedla do první třídy, tak kam ho mám poslat?" zeptala se Varka, potěšená, že konečně vidí Olenu Levkivnu.

„Nikam ho neposílejte, pusťte ho, ať si tady chodí mezi dětmi," poradila učitelka.

„Jo, pustím, a on mi uteče domů."

Varčin chlapec se opravdu tvářil tak, jako by už už chtěl odsud zmizet.

„Ráno jsem ho začala vypravovat do školy," vyprávěla

Varka, „nejdřív nic, seděl klidně, a najednou si postaví hlavu, za žádnou cenu nechce poslechnout a rukama nohama se brání, do školy že nechce. Já mu povídám, ať se nebojí, že ve škole potkáme vás, Oleno Levkivno, vy mu nedáte ublížit, pak teprv poslech. Tak jsme přišli, chodíme sem tam, a vás nějak nevidíme... Vidíš," obrátila se k malému, „tuhle je Olena Levkivna a ty ses bál."

Když Varčin chlapec uviděl sousedku, nebyl už tak nadurděný. A když ho učitelka vzala za ruku, byl už zas ve své kůži a rozhlížel se kolem už kurážněji.

„Koukej přijít domů, ne aby ses někde coural," nařizovala mu Varka už na odchodu.

„Přijde, to víte, že přijde, teď už je velký," řekla učitelka a chlapec celý ožil a přikývl.

Potom jejich ředitel, Vitalij Hryhorovyč, promluvil na uvítanou k dětem. Každý rok je takhle vítal pod starým kaštanem, který rostl uprostřed školního dvora, a školáci se shromáždili okolo. Říkal pokaždé asi jedno a totéž, dokonce i ruku pokaždé stejně zasouval pod knoflíky saka, jako by mu to mohlo dodat vážnosti a sebejistoty. Naslouchali mu vždycky pozorně – žáci vyšších tříd proto, že už znali obávaného ředitele, a mladší, co právě přišli, proto, že o něm hodně slyšeli.

Zacinkal zvonek a volal je na první hodinu, kolem Oleny Levkivny se hemžily děti, pospíchaly do tříd, aby zabraly nejlepší místa, na nichž budou muset sedět celý školní rok... Olena Levkivna odvedla Varčina chlapce do první třídy a posadila ho do první lavice, hned vedle katedry – sem se podle tradice každý bál posadit, a kdo to tu obsadil dobrovolně, byl u ostatních šplhoun a žalobníček.

„Tady seď," řekla Olena Levkivna, „tady budeš všecko nejlíp slyšet a vidět, tady budeš muset nejvíc myslet na učení."

Když odcházela, hošík se za ní smutně díval, jako by provázel vlastní matku.

První hodinu měla v šestce – tam byla třídní. Děti ji měly rády a přivítaly ji úsměvy. Nečekaly na její pozdrav

a pozdravili první, ona jim odpověděla a leckdo pozdravil znova. Někdo se tomu uchichtl, pak se zasmáli hlasitěji – a Olena Levkivna pocítila, že už skoro vplula do atmosféry nového školního roku.

Ale proč jenom není vidět Mychajla? Ještě jednou bedlivě obhlédla třídu, on tu však opravdu nebyl. Popošla k Tajise – chodila s bratrem do jedné třídy – naklonila se k ní a šeptem se zeptala, kde je Mychajlo. Tajisa vykulila oči a pokrčila rameny – co já vím . . .

Začala vyvolávat žáky – kromě jejího syna jich chybělo ještě několik, a to jí bylo divné: děti obvykle nikdy nepřišly pozdě na zahájení nového školního roku, ten první den bylo procento prezence nejvyšší, jak říká jejich ředitel. Dobrá, až se Mychajlo objeví, hned ho pošle do kouta – budou se mu sice smát, ale jen ať si tam postojí, učí se dobře a chová se potom tak, jako by si mohl všecko dovolit. Jen ať se mu smějí, aspoň dostane za vyučenou a bude si to pamatovat.

Ve škole učila chemii, biologii, zoologii a ještě kdovíproč němčinu. Proč právě jí přidělili němčinu – nevěděla sama. Patrně proto, že neměli odborníka a někdo němčinu učit musel, když byla v osnovách. Olena Levkivna otvírala před každou hodinou učebnici, pokaždé se všechno dřela znova, protože to zapomínala . . .

Povídala si s dětmi o všem možném – kdo kde byl, co tam viděl. Pokoušeli se odpovídat všichni najednou, jeden druhému skákal do řeči, každý chtěl rychle povědět něco o sobě. Všichni se vesele smáli. Oplácela jim nuceným úsměvem, cítila, jak jí nejasná obava stále víc svírá srdce. Tajisa vytušila matčinu náladu, nepřipojila se k všeobecnému veselí a dokonce se na spolužáky dívala skoro nevraživě. Co tak křičíte? jako by se ptala celým svým výrazem. Nevidíte, že matce není teď do smíchu, že jenom předstírá pozornost a zájem, a ve skutečnosti má na mysli něco jiného? Ani ona však nedokázala uhádnout, co matku tíží, a proto z ní nespouštěla tázavý pohled.

Nejvíce sebejistoty z celé třídy měla asi Marijka Melnyková.

Věděla, že je hezounká, že chlapci šilhají jenom po ní, ba i děvčata po ní koukají a bezděčně obdivují její půvab. Marijka – snědá až do bronzova, s očima jak zralé višně, bystrýma a neustále rozzářenýma, seděla nedbale, jako by si nikoho nevšímala a zajímala se jen o sebe. I Olena Levkivna se proti své vůli na ni dívala častěji než na jiné děti, dokonce víc než na Tajisu, dívala se na ni sklíčeně, jako by se právě jí chtěla zeptat, kde teď zrovna vězí Mychajlo, proč není ve třídě.

Někdo ze žáků poslal Marijce psaníčko, hodili jí ho na lavici, Marijka však dělala, jako že jí na něm nezáleží, nejzajímavější je teď pro ni vyučování. Nato někdo z lavice za ní natáhl ruku a sebral psaníčko – a Marijka si toho zase nevšímala.

Nakonec už se Olena Levkivna po celou dobu dívala jen na Marijku Melnykovou, a ta pod upřeným pohledem učitelky skláněla hlavu níž a níž, až ji položila na lavici – a teprve potom se začervenala . . .

Tak skončila ta první hodina.

Olena Levkivna vstala od katedry a vtom oknem zahlédla Mychajla. Běžel po cestě a každou chvíli pohlédl do školních oken. – No počkej, za chvilku budeš ronit slzy, chlapče, naučím tě poslouchat, moc ti odpouštím, moc ti povoluju.

Vyšla rychle ze třídy, chtěla na něj počkat u vchodu do školy, aby mu jich pár střihla, než děti o přestávce vyběhnou ven. Zavřela raději školní dveře a opřela se o ně zády, aby nikdo nemohl vyjít ven, a čekala na syna.

Sotva Mychajlo zahlédl matku, zvolnil krok. Kalhoty měl zastříkané blátem, mokrá košile mu vylezla zpod opasku, vlasy měl rozježené. A na Olenu Levkivnu hleděly jakési neznámé, šílené oči.

„Tak pojď, pojď," zvolala, „co stojíš? Já ti ukážu, jak se chodí do školy, zopakuju si s tebou první hodinu, udělám ti tu ostudu, celá škola to uvidí! Kdes to běhal? No tak pojď, pojď!"

„Mami . . .," ozval se zpovzdálí a už ze sebe nevypravil ani slovo, jako by mu uvízla v prsou.

„Jen pojď, pojď, ať vidí celá škola, jak vychovávám svého syna!“

„Mami, slyšíte,“ a znova mu slova uvízla v hrdle.

„Slyším, slyším, jen pojď blíž.“

Poslušně se blížil – a ona zapomněla na svou zlost, když viděla jeho vyděšený obličej. Ozval se v ní strach, bodlo ji u srdce a v hlavě... Ustoupila ode dveří, protože z druhé strany na ně už bušili – a rázem kolem ní, aniž ji vnímali, proletělo s křikem a smíchem klubko žáků... Olena Levkivna vzala Mychajla za ruku, odvedla ho stranou a s předtuchou něčeho zlého zahrnula chlapce otázkami:

„Co je s tebou? Kdes byl? Proč jsi nebyl ve škole? Tak povídej, co mlčíš?“

Věděl, že matka ho jistě potrestá, a proto se bál přiznat.

„Byl jsem v čerepašyneckém lomu,“ zamumlal polohlasně.

„V lomu? V jakém lomu? Kam tě tam čerti nosili?“ div neplakala, chtěla se všechno honem honem dovědět.

„Šli jsme tam pro tritol,“ přiznával se se strachem.

„Pro jaký tritol? A s kým? Panebože, nač potřebovali ten tritol?“

„Šli jsme s klukama.“

„Posílala jsem tě tam? Tak pověz, kam jsem tě posílala – do lomu, nebo do školy?“

Odmlčel se nadobro, a tak mu zalomcovala ramenem:

„No tak! Co jste to tam vyváděli, pověz honem!“

„Já s nima nebyl,“ rozplakal se Mychajlo, „já přišel později... Slyšel jsem jenom, jak to vybuchlo,“ Olena Levkivna při těch slovech zbledla jako plátno, „a když jsem přiběhl, tak už tam leželi.“

Cítila, že jí celé tělo ochabuje, že každou chvíli klesne.

„A ty? A ty?“ koktala. „Co je s tebou? Tobě není nic?“ Ohmatávala ho rukama, protože nevěřila svým očím, že stojí před ní živý a bez úhony. „Tys tam ničím nehýbal, nic nebral? Panebože, já snad přijdu o rozum...“

„Nebral,“ zamumlal Mychajlo. Teď ho nejvíc skličovalo to,

že matka pláče, ne to, že je už zpovzdálí začínají školáci pozorovat.

„Jak to, že tam leží? Co je s nimi? Roztrhalo je to? Tak mluv, co mlčíš?"

„Roztrhalo," řekl Mychajlo.

„Ó-ó-ó," zasténala a popadla se za srdce. „A proč jsi tam chodil? Proč tam šli oni? Tys je navedl, co?"

„Já ne... Navedl je Vasyl."

„Čí Vasyl?"

„No čí... Fijonin."

„Ó-ó-ó," vydralo se z ní znovu. „Co se to jenom stalo, co se to stalo!"

„A Petra Kozyra to pořezalo, obličej má zalitý krví, ale snad je živý," řekl to tak, jako by ji tohle mělo nejvíc potěšit.

„Ne, to není pravda!" vykřikla a dívala se na něho, jako by ho nutila potvrdit, že to tak není. Mychajlo stál se sklopenou hlavou. Olena Levkivna si otřela slzy a spěchala do sborovny. Náhle se zarazila, popadla Mychajla za ruku a táhla ho za sebou.

Na prahu potkali Marijku Melnykovou – ta hned vyběhla, sledovala Olenu Levkivnu i Mychajla. Dívka měla najednou cizí tvář, plnou zmatku, neživou, v pohledu se jí zračil soucit a otázka – co se to stalo, co? A Mychajlo si v této chvíli nesmírně hluboce uvědomoval její přítomnost, jako by to byla ta nejdražší, nejbližší bytost, a zalila ho záplava nevýslovné bolesti, div neztratil vědomí, někde v hrdle mu zaklokotaly slzy, a on je zadržoval a kousal se do rtů. Koutkem oka si povšiml, jak zkrabatila čelo, jak se jí bolestně stáhlo obočí, a bylo mu z toho ještě hůř, v té chvíli jako by strašlivě jasně pochopil, co se to vlastně stalo a jaký to bude mít význam pro celý jeho život...

Žáci běželi v houfu za nimi chodbou a pátravě jim zahlíželi do tváří, jako by z nich mohli vyluštit tajemství, a pak se shlukli u dveří sborovny, aby se dozvěděli, co se vlastně přihodilo.

Ve škole už se toho dne neučilo.

Učitel tělocviku Andrij Sak si stoupl u školy doprostřed cesty a zastavil vůz, který rachotivě ujížděl někam na kolchozní dvůr. Řekl vozkovi pár slov, ale ten zřejmě nic nepochopil. Učitel znovu řekl, aby mu dal vůz, stalo se neštěstí, musí se okamžitě jet k čerepašyneckému lomu. Strejc ho vyslechl a nakonec pobídl koně, chtěl pokračoval v cestě. Andrij Sak se rozlítil, něco na strejce zařval, stáhl ho oběma rukama z vozu, ten málem padl na záda, učitel však už vyskočil na vůz, popadl otěže, zvolal hyjé – a koně se rázem dali do klusu, vůz zarachotil a žebřiny drnčely na celou vesnici.

Část žáků se rozešla domů, část jich zůstala u školy. Někteří nemohli snést tu nejistotu a vydali se za vozem, který se s rachocením vyřítil ze vsi.

Strašlivá zvěst se rychle šířila po Medvynci. Chodily matky – zeptat se, jestli jejich dítě bylo dnes ve škole nebo ne. Každé v očích doutnala obava, a tu vystřídaly vlahé jiskérky po sdělení, že jejich Maksym, Anatolij, Ivan nebo Andrij seděl dnes ve škole. Pak se rozešly, jako všichni ostatní.

Do školy přiběhla i Varka – o své děti se neobávala, ty všechny přišly domů, chtěla se jenom zeptat, co se to tam stalo, koho to roztrhalo.

Část učitelů zůstala ve sborovně. V koutku seděl Mychajlo se svěšenou hlavou. Všichni se na něho dívali jak na zázrak a nevěřili svým očím. Olena Levkivna se už několikrát rozplakala, ale všichni ji uklidňovali. Na chvíli se ovládla, ale pak jí znovu žal i strach stoupaly až k hrdlu a tlačily z očí slzy.

Ženy, které zašly do sborovny, se s nadějí, prosebně dívaly na Mychajla; na tom, co jim řekne on, záviselo všechno... Otec Petra Kozyra přijel do školy na kole, a když se dověděl, že jeho syn je pořezaný a nevidí, sedl znova rychle na kolo a chtěl jet, najednou se mu však zlomil paprsek v kole. Jediným strašným trhnutím ho vyrval, vztekle odhodil a odjel, skloněn hluboko nad řídítky.

Ředitel byl zachmuřený jak mrak. Zavolal na sovět, žádal, aby ho spojili s okresem, dlouho držel sluchátko, ale nějak ho pořád nespojovali. Praštil sluchátkem do vidlice, těžkým krokem přešel po vrzavé podlaze sborovny – a všichni se dívali, jak jde, i na jeho zamračenou tvář. Pak vyšel na dvůr a dlouho stál vprostřed cesty, zřejmě čekal, až pojede kolem nějaké auto na okres. Konečně zastavil zaprášený náklaďák, ředitel se neohrabaně vydrápal do korby a skrčil se za kabinou, jako by se schovával před celým širým světem. Automobil zahrčel a odjel.

Oleně Levkivně to připadalo, jako že ředitel prchá a nechává je tady všechny napospas událostem.

Mychajlo seděl v koutku a nezvedl hlavu, ani když na něho mluvili a on musel odpovídat... Po nějaké době už se ho nikdo na nic neptal a chlapec jen neslyšně dýchal. Osude, uvažovala Olena Levkivna, za co jsi ke mně tak milostivý, jak se ti mám odvděčit za tvou dobrotu? A pořád myslela na to, že Mychajlo byl také v lese, viděl všecko, viděl mrtvé kamarády – jak se teď bude dívat na život, na ni?

Řekla tiše Nykonovi, aby Mychajla odvedl domů, že si tady připadá jak na pranýři, ať sedí doma, snad to bude lepší pro ni i pro něho... Otec vzal syna za ruku a pomalu vyšli, prošli nehybným zástupem školáků, ubírali se domů zachmuřeně, se svěšenými hlavami.

Konečně někdo na dvoře vykřikl, že jede vůz – žáci se pohnuli, všichni vyběhli na cestu, běželi naproti. A pak pomalu vycházeli na dvůr i učitelé a vyhýbali se navzájem pohledem.

Andrij Sak šel podle vozu, v jedné ruce držel otěže, v druhé lískovou větev se zeleným listím – tu větev asi ulomil v čerepašyneckém lese. Na voze se nedalo nic rozeznat, protože všecko bylo přikryté zelenými ratolestmi. Po stranách i vzadu šli žáci a také babky, ženské, muži; všichni plakali.

Andrij Sak měl přepadlý obličej – jak to, že tak najednou zhubl? Rty měl sinalé a čelo také. Šel podle vozu, jako by šel sám, jako by se prostě vracel z pole se snopy.

Zahnul na školní dvůr. Olena Levkivna si dodala odvahy, přistoupila blíž a viděla, že v zeleném listí, tváří dolů, leží v bezvědomí Fijona, Ruce, kterými snad cosi objímala, sebou mrtvě házely a hlava také, jako neživá.

„Doneste vodu," řekl Andrij Sak prázdným cizím hlasem. „A polijte Fijonu, snad už přichází k sobě."

Všechny chlapce pochovali ve společném hrobě – jako padlé vojáky.

Petra Kozyra se však podařilo zachránit.

Ve chvíli, kdy kamarádi čímsi kroutili, když to vybouchlo, stál trochu stranou, proto zůstal jediný naživu. Vlna exploze jím mrštila na zem, pádem ztratil vědomí, a když se probral, nejdřív nic nechápal. Ohmatával si zkrvavený obličej, sahal na oči a nemohl pochopit – jak to, že přestaly vidět. Strachy vykřikl, doufal, že mu někdo z kamarádů odpoví, ale nikdo se neozval a on dostal ještě větší strach.

Zvedl se na všechny čtyři, postavil se na roztřesené nohy a chtěl běžet, utíkat odsud, z těch lomů, co se pro něho ponořily do tmy a kde mlčí, slůvkem se neozývají jeho kamarádi. Jednou rukou si pořád ještě ohmatával obličej a druhou tápal před sebou, jako by osahával cestu, a najednou, jak tak nejistě našlapoval, narazil na cosi měkkého. Sklonil se a přejel po tom dlaní, ucítil, že to tu leží někdo z kamarádů, chtěl ho zavolat, ale prsty mu uvízly v čemsi měkkém, teplém – a on sebou vylekaně trhl, vykřikl a dal se na útěk. Zakopl a upadl, nějakou chvíli ležel nehnutě, jako by čekal, že se každým okamžikem na něho zřítí cosi neodvratného a strašlivého, zavalí ho to, čekal na nový výbuch, rachot... Nic však nevybuchlo, nerachotilo, a tak se znovu zvedl a lezl po čtyřech, protože tak se cítil jistější, pak po svahu už šel vzpřímeně a brzy se octl v lese.

Mychajlo, který právě v té chvíli seběhl do lomu z opačné strany, uviděl nejdřív docela blízko čerstvý kráter, hrudky vlhké hlíny a těla rozmetaná do všech stran. Bál se k nim jít, protože už se dovtípil, jaký to výbuch k němu dolehl.

Když zahlédl Kozyra, který se na protější straně drápal do svahu, zavolal na něj, ale Petro kdovíproč neslyšel. Mychajlo nechtěl běžet přes celý lom, a tak rychle vyběhl zpátky do svahu a utíkal kolem lomu naproti kamarádovi. Křičel na něho, aby počkal, ale Petro si jednou rukou přikrýval obličej a druhou jako by ohmatával cestu a na to volání se ani neotočil. Konečně ho dohnal – a v první chvíli se bál přistoupit blíž. To, co se zdálky podobalo Petrovi Kozyrovi, bylo mu zblízka málo podobné. Potrhané šaty, zkrvavená kolena, místo tváře jakási souvislá červená hmota, a oči se dívají a nevidí.

„Petro," zvolal Mychajlo – už se domyslel, že kamarád asi oslepl, proto nevidí na cestu.

Konečně k ohluchlému Kozyrovi dolehl hlas, chlapec se vylekaně zastavil, protože nevěděl, odkud zvuk přichází, na kterou stranu se má obrátit.

„Kdo je tady?" zeptal se.

„To jsem já, Mychajlo Škaruba."

„Mychajlo?" chlapec tomu asi nevěřil. „Tebe to neroztrhalo?"

„Ne, já jsem teprve teď přiběhl."

„Aha," protáhl Petro Kozyr a zmlkl.

„Kde jsou kluci?" zeptal se Mychajlo. Ptal se, jako by to neviděl na vlastní oči, jako by to právě neslyšel.

„Roztrhalo je to," řekl Kozyr.

„A co je s tebou?"

„Nevidím. A taky špatně slyším – jako přes vodu, jako když šumí hodně vody. Nešumí tu voda?"

„Ne," odpověděl Mychajlo a také poslouchal – třeba opravdu šumí a on ji neslyší?

Petro se už trochu vzpamatoval – možná se cítil jistější, že u něho byl kamarád.

„Já si tady sednu," řekl a chytil se za kmen habru. „A ty běž do vsi, třeba se dají ještě zachránit... Slyšíš, nekřičí někdo?"

Jeho rozbitý obličej se bolestně, děsivě zkrabatil, jak naslouchal.

„Ne, to se ti zdálo," řekl Mychajlo.

„Běž, ale rychle," a bojácně se svezl k zemi, přidržuje se rukou kmene. A opakoval dutě s hlavou sklopenou k zemi: „Běž, honem . . ."

Mychajlo vyskočil a nohy pod sebou necítil.

Otec zastihl svého syna tam pod habrem. Seděl tam skrčený a rukama si zakrýval obličej. Chtěl ho nejdřív posadit na kolo a tak ho rychleji dopravit do nemocnice, ale osleplý chlapec teď nedokázal držet rovnováhu, seděl na rámu a pořád se nakláněl na jednu stranu, pak zas na druhou, a otec musel položit kolo u cesty, Petra vést za ruku a pořád ho pobízet ke spěchu.

V polích se potkali s předsedkyní – pospíchala k opuštěného lomu v kolchozním automobilu. Chlapce posadila do kabiny, otec sedl do valníku a jeli do okresního města. Otec se celou dobu díval slídovým popraskaným okénkem do kabiny, viděl zakrvavenou synovu hlavu – nemohl se nedívat, nemohl se odtrhnout.

Horpyna Tytivna se do vsi vrátila k večeru, přijela spolu s ředitelem. Oba byli v nemocnici, oba uprošovali lékaře, aby udělali možné i nemožné, aby zachránili Petrovi Kozyrovi nejen život, ale i zrak.

„Povídali, že levé oko se sotva dá zachránit, ale na to pravé že vidět bude, na dvacet procent. Dokonce bude moct chodit do školy a učit se."

Když to říkal, měl ředitel radost, opravdovou radost, jako by o to, že Petro Kozyr bude vidět pravým okem na dvacet procent, se zasloužil i on, Vitalij Hryhorovyč.

Jednou v podvečer seděla Olena Levkivna u šicího stroje a hrbila se nad šitím – dávala dohromady vlněnou blůzu pro tetku Lobodovou. Ani neslyšela, jak vrzly dveře do síně, nevšimla si, že se otevřely ty do světnice, a vtom vidí, že na prahu stojí Fijona, stojí tak už asi hezkou chvilku a upřeně se na ni dívá utrápeným pohledem. Olenu Levkivnu až píchlo u srdce, mráz jí přeběhl po zádech.

„Pojďte dál, pojďte dál, Fijono... to jste mě polekala."

Ta se dál trpitelsky dívala a nehýbala se.

„Vynesete nám spaní, sedněte si," prosila ji, jako by se na Fijoně něčím provinila.

„Přinesla jsem vám ty botky," řekla Fijona.

„Jaké botky?"

„Ty, co jste dala našemu Vasylovi. On už je teď, dej mu pánbu věčnou slávu, nepotřebuje, tak vám je vracím... Dala jsem mu ty, co jsme měli doma, naše, i když byly starý, vaše jsem mu nechtěla nazouvat, aby tam nechodil v cizejch," vydechla uštvaně, dlouho se pak nadechovala. „Aby tam nechodil v cizejch a nehuboval svou mámu, že se mu nedokázala postarat o boty."

Olena Levkivna mlčela – co jí mohla odpovědět?

„A tuhle jsem dala příštipek," pokračovala Fijona, „sama jsem ho přišila, jak jsem uměla, tak se na mě nezlobte."

„Co bych se zlobila?" usmála se podbízivě učitelka, a sama se divila, kde se to v ní najednou vzalo.

„Lidi jsou všelijaký, někdo by se mohl zlobit."

„Ale vracíte je zbytečně," odvážila se konečně namítnout Olena Levkivna.

„Proč zbytečně? Dala jste je Vasylovi, a ten už není mezi náma..."

„Máte přece toho staršího..."

„Ten je nepotřebuje, ten dostane ve městě všecko... A ty kalhoty, co jste ušila, jsem Vasylovi oblíkla, bude tam v nich chodit, děkuju vám, byly mu teď akorát, dobře jste je ušila, i když jste mu nebrala míru. Pravda, na co míra, copak jste ho nikdy neviděla, byl přece váš žák..."

Oleně Levkivně se zdálo, že se Fijona už už rozpláče, a učitelka se celá vnitřně schoulila, jak čekala na tu chvíli. Fijona položila boty na truhlu, co stála u dveří, složila hadr, do něhož byly boty zabalené, dala si ho do kapsy obnošeného plátěného saka a povídala:

„Děkuju vám, noste je vy."

„To jste nemusela, Fijono..."

„Jakýpak nemusela, musela. Přece je nepudu prodat, ne-

mám to zapotřebí." Znovu těžce vydechla a pomalu vdechovala vzduch do plic. „Třebas i já už brzo umřu, co mají žít takový ničemnice, když umírají mladí. Umírají, a přitom se ničím neprovinili... Víte, Oleno Levkivno, já bych vám ráda řekla ještě něco."

„Tak jen do toho, Fijono!" pokoušela se ji povzbudit učitelka.

„Já vím, co mluvím," důstojně a klidně odpověděla Fijona. „O čem mám mluvit, když ne o tom? O všem na světě se musí mluvit, když už je to člověku souzený... Já, Oleno Levkivno, jsem vás přišla poprosit, abyste mi odpustila."

„Co vám mám odpouštět, Fijono? Přece jste se vůči mně nijak neprovinila?" usmála se učitelka. Neměla tušení, o čem by to teď Fijona mohla mluvit.

„Ale provinila..."

„A jak?"

„To já jsem u vás zapálila."

Olena Levkivna se pořád ještě nedůvěřivě usmívala, ale rty jí pomalu začínaly tuhnout, dřevěnět.

„Pročpak si vymýšlíte, berete si hřích na svědomí?" zeptala se vyčítavě, protože nemohla uvěřit, že je to pravda.

„Hřích jsem si vzala na svědomí, když jsem vás chtěla vypálit, a teď vás chci prosit za odpuštění."

Olena Levkivna si najednou pomyslela: třeba ta žena mluví pravdu, proč by se tu jinak objevila, zdrcená zármutkem, nešťastná, proč by sama sebe osočovala? Ještě pořád ale nemohla uvěřit, dívala se užasle a po těle jí běhal mráz, a rty se jí už samy svíraly a neusmívaly se.

„Jak jste mohla...? Proč?"

„Měla jsem na vás vztek, Oleno Levkivno. Že se vám všecko v životě vede. Muže máte, nezabili vám ho na frontě jako mně. A děti máte u sebe, dobře se učí, rozum berou. Krávu máte, a dům jste lehko nabyli, cizí dům. Lidi si vás váží, protože jste se všema zadobře. Rozzlobila jsem se tehdy na vás, že vaše kráva zašla k nám do škody, pošlapala mně zahradu... Tak jsem šla a zapálila jsem. Nohy mě sem donesly, a ruce už samy podpálily."

A vtom Oleně Levkivně blesklo hlavou: tamten vojenský knoflík s hvězdou opravdu viděla na kacabajce u Fijony, u nikoho jiného! Tak tedy nelže, přiznává se, upřímně vykládá, jak to všecko bylo.

„Vy jste tehdy," pokračovala Fijona, „vyšla z chalupy uprostřed noci, něco vás vytáhlo ven, asi jste měla předtuchu, že se děje něco zlýho. Tak jsem utekla po mezi. A pak jsem si lehla na zahradu, do konopí, a koukala jsem, jestli hoří nebo ne. Slyšela jsem vás, jak hasíte, už jsem věděla, že chalupa neshoří – a žrala jsem se vztekem, že i tentokrát jste měli štěstí."

„Pro boha živého, Fijono, vzpamatujte se," zašeptala učitelka. „Já vás nepoznávám."

„Pánaboha nevolejte," řekla tiše Fijona. „Jak já vás nenáviděla, když jsem se převalovala nemocná v posteli, žádnej u mě, jenom kluk, nikdo za mnou nepřijde a najednou vy . . .! Měla jste mě potrestat za to moje darebáctví, proklínat do pekel, a vy, vy jste ušila našemu Vasylovi kalhoty, přinesla mu boty! I tehdá jste vy byla ta hodná a já ta ničemná, protože jsem vás nenáviděla za tu vaši dobrotu! Nenáviděla – a zároveň k vám cítím něco takovýho, že bych vám líbala nohy. Když chcete, věřte, když nechcete, nemusíte, já ale říkám pravdu, tehdá to takhle se mnou bylo."

Olena Levkivna přebírala její slova – nemohla nevěřit v jejich upřímnost – ale uvěřit ne a nemohla!

„No a teď . . . Naše děti tam šly společně – náš Vasyl a váš Mychajlo. Pročpak to dopadlo tak, že si Hvězdička postavila hlavu, že se váš chlapec s ní musel mořit? Přišel do lomů pozdějc – a zůstal naživu. Co na to řeknete, třeba vám pomáhá rohatej, když pánbu není a vy v něj nevěříte? Povězte mi, proč já musím snášet všecko trápení, co je ho jenom na světě, valí se na mě jedno za druhým, a vám se na hony vyhejbá?"

Ne, Olena Levkivna neřekla, že ani jí se trápení nevyhýbá. Copak se daly srovnat její žaly s Fijoniným neštěstím?

„A vzpomínáte si, Oleno Levkivno, jak jste si pak přišla

ke mně pro slámu? Pro slámu, abyste mohli nadělat došky a vyspravit střechu, kterou já podpálila."

„Vzpomínám si," hlesla učitelka.

„Kdo vám jenom poradil, abyste šla za mnou?"

„Nikdo, sama jsem přišla."

„Opravdu nikdo?" nevěřila Fijona.

„Opravdu. Viděla jsem u vás jednou snopky, tak jsem se přišla zeptat."

„A já si tehdá povídám – určitě ví, že to já jsem zapálila, a přišla se mi podívat do očí, chce, abych se já sama ke všemu přiznala..."

„Ne, Fijono, nevěděla jsem to."

„Já bych byla tehdy dala tu slámu zadarmo, jen abych vás už neviděla, abych s váma nemusela mluvit."

Olena Levkivna sevřela rty a oči jí obestřela hořkost. Slova jí zamrzla na jazyku.

„A potom jsem si celou dobu myslela, že víte všecko, že to nemůžete nevědět," pokračovala Fijona. „Že mě chcete jenom potrápit, vyzkoušet. A já se bála s váma potkat, obcházela jsem vás už zdálky, jenom abych se s váma neviděla. A když někde o vás mluvili – jako by mi na srdce kladli kámen."

„Fijono..."

„No jo, Fijona... Taková jsem já – Fijona. Ale když jste přinesla boty – začala jsem si myslet něco jinýho – že už se vás nemusím bát, protože nic nevíte. Kdybyste věděla, nikdy byste ty boty nepřinesla. Nejste sice taková jako jiný lidi, ale jste taky jenom člověk. Jenže hodnej člověk, hodnější než ty ostatní."

„Nevěděla jsem, jak to bylo, Fijono, a nedovtípila jsem se. A o vás jsem si to myslet nemohla."

„Nemohla...?"

„Ne."

Fijona umlkla, přemýšlela. Nakonec řekla:

„Mně je teď všecko jedno, všecko protivný, tak jsem vám přinesla ty boty, nepotřebuju je přece, a zároveň se přiznávám, že to já u vás zapálila. Dělejte se mnou co chcete.

Dejte mě k soudu, zapalte mi chalupu, abysme si byli kvit."

„Fijono..."

„No co? Je mi tak hořko, že jsem šla a přiznala se. Nebejt toho neštěstí s Vasylem, nikdá bych to neřekla, ale teď je mi všecko jedno. Teď vidíte, jaká jsem. Strašná, sama tomu nemůžu věřit. Ale já taková nechtěla bejt a nechci, to život mě zmrzačil, copak to nevidíte, dyť se na mě podívejte... O tom, že jsem vás chtěla vypálit, řekněte všem, ať to vědí, já sama to říct nemůžu. A žalujte mě u soudu."

Olena Levkivna zavrtěla hlavou:

„Ne, Fijono, já vás žalovat nebudu."

„Ale proč?"

„Dům neshořel, stojí neporušený."

„Ale mohl shořet, lehnout popelem!"

„Ne, Fijono, stojí a bude stát. A vy jděte domů – nemůžu se teď na vás ani podívat, odpusťte, že vám to říkám po pravdě... Musíte žít, máte ještě jednoho syna, toho musíte vychovat."

„Takhle teda!" pronesla Fijona. „I teď máte nade mnou vrch, nad hloupou a slepou ženskou, i teď mě litujete, omlouváte. Dyť jsem vám ublížila, slyšíte, ublížila!"

„Ublížila jste sama sobě, Fijono. Nejdřív ublížil život vám, a teď vy sama sobě."

„Sama sobě?"

„Zřejmě ano. A mně jste žádnou škodu nezpůsobila."

Fijona mlčela, dívala se nevidoucíma očima, jako by se zahleděla do vlastního nitra, pokoušela se nahlédnout do vlastní duše.

„Co já si teď počnu?"

„Co? Budete žít. Život je taky těžká povinnost, když nejste sama, když se o někoho staráte."

Po těch učitelčiných slovech Fijona vyšla ven – stejně tiše, jako se objevila.

Pak se vrátil ze školy Nykon Ivanovyč. Měl dnes asi nějaké nepříjemnosti – s ředitelem nebo s žáky, protože byl nakvašený. Sebrala v sobě sílu zeptat se, jestli se něco ne-

stalo. Bodejť ne, odpověděl, stalo: po vyučování se chlapci kvůli něčemu porvali, a Mychajlo byl mezi nimi. Ať z nich páčil jak chtěl, proč se prali, nikdo se nepřiznal. Samozřejmě, že mlčel i Mychajlo, třebaže to asi schytal nejvíc. Chtěl říci, aby zítra přišly matky do školy, ale copak mohl, když byl mezi nimi i ten jejich? Nechal je tedy po škole, aby na školním políčku vykopali krmnou řípu, už je čas.

Poslouchala muže a uvažovala: má mu povědět o tom, že tu byla Fijona, nebo ne? A pevně se rozhodla: neřekne mu to.

„Máma s tátou vás zvou, a i já vás prosím . . .“

Ljuba Plišaková stojí v dlouhých bílých šatech, které jí ušila Olena Levkivna. Družičky, které zčásti vešly dovnitř a zčásti stály na dvoře, se choulí, protože dneska je venku chladno, několikrát se dokonce rozpršelo. A Ljuba Plišaková přišla v dlouhých bílých šatech, pestrobarevné stužky jí visí až k pasu. A tváře má červené – asi nejen proto, že přišla ze zimy do tepla.

„. . . zvu vás na chléb a sůl, na svatbu.“

Ljuba měla na nohou bílé střevíčky na vysokých podpatcích a její nohy, zvyklé na hrubší a pohodlnější obuv, se každou chvíli zvrtnou na těch vysokých podpatcích, jako by chodidla chtěla vyklouznout z těsné a nepoddajné obuvi. Ljuba se asi cítí trochu nesvá v učitelské domácnosti, její družičky také, ale nevěsta i její kamarádky to maskují úsměvy. I Olena Levkivna se jim v odpověď usmívá:

„Přijdu, přijdu, děkuju pěkně.“

Mezi družinou dívek stojí i jejich Tajisa, naparáděná, s červenou a modrou stužkou v copech, také se usmívá. Tajisa má radost, že si ji vybrali za družičku, že takhle chodí od chalupy k chalupě a zve spolu s nevěstou na svatbu, a teď je nesmírně ráda, že zašli k nim domů, že zvou její matku a otce.

Mezi družkami zahlédne Olena Levkivna i Marijku Melnykovou – v klubku dospělejších děvčat se kupodivu necítí nejistá, patří tam. A srdce Oleny Levkivny se bezděčně svírá,

že tam vidí Tajisu i Marijku – bolestně se svírá, ale pak ho zaplaví úlevná vlna teskné radosti.

„A koho si to bereš, Ljubo?" ptá se Nykon Ivanovyč.

„Jako byste to nevěděl," říká Ljuba. Je půvabná, a dnes obzvlášť; oči neodtrhneš od té krásy, těšíš se z její radosti.

„My to nevíme," říká Olena Levkivna. „Nechceš se přiznat? Však až přijdem na svatbu, uvidíme to sami, nepodaří se ti ženicha utajit."

Tajisa si vyměňuje s Marijkou Melnykovou spiklenecký pohled, jako by v tom dívčím klubku měly ještě své tajemství, které nehodlají nikomu vyzradit. Marijka při tom pokukuje na dveře sousední místnosti, jako by doufala, že odtud každou chvilku vyhlédne Mychajlo. Ten ale kdovíproč nevychází, ačkoliv jistě slyší, že přišla nevěsta s družkami a zve všechny na svatbu.

„Však já to netajím," směje se Ljuba. „Beru si Andrije Kindratovyče..."

„Andrije Kindratovyče?" zeptali se dvojhlasně Škarubovi.

„No ano," usmívá se pořád Ljuba. „Andrije Saka."

Oba jsou opravdu překvapeni tou novinou. Jejich učitel tělocviku neřekl ve škole ani slovo o tom, že se žení! Nepodřekl se. A najednou je Ljuba zve na svatbu.

„Přijdeme," slíbili Škarubovi. „A jakýpak svatební dar ti máme přinést?"

„Copak na tohle se lidi ptají?" skoro se zlobí Tajisa v hloučku družiček. Až do té chvíle se chovala, jako by tu byla cizí, ale teď už to nevydržela a ozvala se.

„Nejhezčí dárek bude, když přijdete," našla odpověď Ljuba, a všem se líbí, co řekla.

„Děkujem," ještě jednou děkuje Olena Levkivna. „Přijdem, bez nás se přece kaše neuvaří, svatební koláč neupeče," žertuje.

„Bodejť," souhlasí Ljuba – taky si ráda zažertuje. „A elektrika nebude hořet, když nepřijdete."

„Jaká elektrika?" zvedl obočí Nykon Ivanovyč.

„Copak to nevíte?" říká znova jejich Tajisa mezi družičkami, jako by se pořád ještě zlobila na své rodiče.

„Vážně, jaká?" ptá se i Olena Levkivna.

„Ale ve mlýně už dali do kupy dynamo," vesele vysvětluje Ljuba.

„Slyšel jsem, slyšel," říká Nykon Ivanovyč, „ale teprve nedávno."

„Nedávno," přitaká Ljuba. „Jenže my bydlíme nejblíž mlýna, tak nám táta zavedl elektriku..."

Družičky si vyměňují pohledy – a tak hezky se usmívají a v očích mají veselé jiskřičky.

„Tak přijďte k nám," povídá zase Ljuba, „nejenom na chleba se solí, ale i podívat se na světlo."

„Přijdeme, aby nezhasínalo, aby pořád svítilo," odpovídá Olena Levkivna, a je jí dobře už jenom proto, že má před sebou tolik mladých a šťastných tváří.

Vycházejí společně ven, a Olena Levkivna se tiskne k oknu a dívá se, jak jdou po dvoře, jaké mají rozpálené tváře. A bodá ji u srdce, že jejich Tajisa si počíná mezi děvčaty jako dospělá. Kampak mají namířeno teď? Přechází do sousedního pokojíku – ten má okna do ulice. Aha, zašly k Varce, pozvou i Varku, však ona je snad Ljubčina kmotra... Olena Levkivna se za nimi dívá, dokud nezmizí za keři čimišníku.

V temném koutku sedí Mychajlo, oči sklopené, a čte knihu. Jako by neslyšel, že k nim zašla nevěsta s družinou zvát na svatbu, nezaslechl jejich kroky pod okny. Olena Levkivna se odtrhla od okna a udiveně se otočila:

„Mychajlo..."

Byl tak pohroužený do četby, že zvedl hlavu, až když ho oslovila podruhé. Zamračeně k ní vzhlédl.

„Mychajlo, neslyšels, přišla za námi nevěsta!"

„No a co má být?"

„Jak to co? Přišla nevěsta, pozvat nás na svatbu, máme zítra přijít."

„Tak jděte," odsekl Mychajlo.

„A co ty... To přišla Ljuba Plišaková. A s ní Marijka Melnyková. Tobě je to jedno?"

Protože mu to jedno nebylo, odpověděl:

„Zas je teda o jednu chytrou míň."

„To je napsáno v té knížce?"

„V knížce je to jinak, ale podobně."

Jako by svým zachmuřeným pohledem matku prosil, aby už nic neříkala, je mu i tak trpko, a proč trpko, – nemínil nikomu vysvětlovat. A Olena Levkivna, která důvod jeho nálady neuhádla, mlčky vyšla.

Tak tedy začaly ve vsi svatby, pomyslela si. Její někdejší žáci se žení a vdávají – někdo teprve až vychodí jejich medvyneckou sedmiletku, ale jiný nechá školy a založí rodinu. To se ovšem stávalo spíše v prvních letech jejich zdejšího působení, loni už to nebylo a letos asi taky ne. Ljuba Plišaková dokončila sedmou třídu minulé léto, chtěla jít na nějakou střední školu, nepodařilo se jí to, ale nic si ze svého neúspěchu nedělala. Doma je stárnoucí matka, která potřebuje péči, mladší bratr... Ljuba šla na kolchozní farmu, pracuje tam jako dojička. Práce to jistě není lehká, za ten rok při ní Ljuba zesílila v těle a tvář má dospělou... To je dobře, že si ji bere Andrij Kindratovyč. Sám začal navštěvovat v oblastním městě jakési kursy, třeba i svou mladou ženu přiměje k učení, nebude chtít, aby seděla nečinně, neučila se.

Olenu Levkivnu zvali její žáci hodně často na svatbu, ale ona nikdy nešla. Slibovala, že přijde, děkovala za pozvání, přála jim hodně štěstí, hezký život, ale na svatbu kdovíproč nešla. Nikdo se pro to na ni nezlobil. Možná že byli raději, že nepřišla, kdopak ví, přece jenom je to učitelka a oni by se na vlastní svatbě před ní cítili jako ve škole. A její bývalí žáci nebyli už přece školáci...

Tentokrát však šla. I svého Nykona přemluvila, třebaže se vymlouval na to a na ono. Přemluvila ho, že prý nemohou nejít, vždyť Andrij Kindratovyč je učitel, ještě by se mohl zlobit, má přece takovou přímou a prudkou povahu.

„A co na té svatbě budu dělat?" brumlal cestou Nykon Ivanovyč. „Nikdy přece nechodím..."

„Budeš dělat to co jiní mužští," radila mu Olena Levkivna.

„Copak můžu pít tolik co jiní?" připomínal své nepříliš pevné zdraví.

„Pít se snad vůbec nemusí . . ."

„Jaképak radovánky bez pití," namítl položertem, polovážně.

Co si Olena Levkivna z té svatby pamatovala nejvíc? To, jak půvabná a svěží byla nevěsta: připomínala jí rozkvetlý polní kvítek – chrpu ve slunci, v trávě s krůpějemi rosy. A Olena Levkivna si na okamžik vybavila svatby, o nichž slyšela nebo které letmo zažila – svatby bez hudby a bez hostí, kdy se dvojice potají domluvily a tajně spolu žily. Svatby, kde se často jedno hoře spojilo s druhým, kde jedno neštěstí podávalo svatební ručníky druhému, jako by to mohlo přinést útěchu. Kdo ví, možná že někteří v tom útěchu také nacházeli. Vzpomněla si na svatby, kdy si zmrzačený muž bral vdovu s dvěma nebo třemi dětmi, nebo kdy se mladá dívka vdávala za člověka, pro něhož nebyla první ani druhou ženou . . . Vzpomínala, jak se lidé brali v dobách útrap, žili spolu měsíc dva, rok, aby přečkali válečnou vřavu, rychle se dali dohromady a pak se stejně rychle rozcházeli, někdy beze slova na rozloučenou. Hodně toho slyšela za poslední roky, hodně toho viděla, a všechno to se Oleně Levkivně připomnělo jako živé obrazy, živá rána, a aniž si to uvědomila, rozplakala se – tichounce, že si to ani neuvědomovala.

Varka, která seděla vedle ní, se poplašila:

„Pročpak pláčete?"

„Já že pláču?" podivila se učitelka a přejela si dlaněmi po očích. „Opravdu, pláču," podivila se a omluvně se usmála.

„Musíte se radovat," mumlala tiše Varka. „Jen se podívejte na nevěstu, je taková hezká, jako by ji z vosku vyloupl."

„Copak se neraduju?" vzchopila se Olena Levkivna. „Mám takovou radost, že se to vypovědět nedá."

Pod okny bylo slyšet nějaký hluk, dupot, několik mužů vstalo od stolů a vyběhlo ven. Olena Levkivna si všimla,

jak se změnila nevěstina tvář – poslouchala ten rámus, zbledla a strnula v napětí. Brzy se muži, celí zrudlí, vrátili do chalupy. Vrátil se i Nykon Ivanovyč, ten prve také vyběhl.

Co se to tam dělo, zeptala se ho pohledem Olena Levkivna.

„Znáš Boryse Horbokoně?" zeptal se udýchaně.

Olena Levkivna kývla, vzpomněla si na urostlého, hezkého žáka, s nímž nedávno dávali do pořádku školu – byl to ten, co ho Nasťa Vasylivna posílala za svou matkou, že má sundat ikony.

„Tak ten se přišel poprat s Andrijem Kindratovyčem."

„Proč poprat?" nechápala.

„Bít se s ním! Říká, že on měl nevěstu taky rád, chtěl si ji vzít a Andrij Kindratovyč mu ji vyfoukl před nosem."

Olena Levkivna se bezděčně usmála.

„Co se směješ?" zeptal se nechápavě Nykon Ivanovyč.

„Ale jen tak," odpověděla. „A co, podařilo se to urovnat?"

„Podařilo, jakpak by ne..."

Stepan Kušta s Nasťou Vasylivnou přišli na svatbu se zpožděním. Popřáli novomanželům štěstí, objali se s nimi. Šťastný Andrij Kindratovyč jim oběma dlouho tiskl ruce, jako by jim děkoval za dnešní hezká slova, i za ta, co jim možná řeknou za chvíli.

„Já jdu teprve od rybníka," začal tiše vykládat Kušta a usadil se vedle Škarubových. „Nemoh jsem přijít dřív, protože jsem se zdržel s pytlákama."

Nalili mu a on si šel přiťuknout s novomanželi. Ťukl si, vypil a vrátil se na své místo. Zajedl huspeninou a pokračoval v hovoru:

„Asi jenom čekali, kdy odejdu na svatbu. Věděli určitě, že pudu. A já je pěkně napálil. Schoval jsem se v kukuřici, a když přišli se sítí, vylezl jsem ven."

„Aspoň tady kdybys nevykládal o těch svých pytlácích," vyčítala mu Nasťa Vasylivna.

„A o čem mám vykládat?"

„Lidi se radujou a ty pořád o těch svých zlodějích!"

Stepan Kušta na nějakou chvíli zmlkl. Napil se a přisunul si talířek čerstvé vonící smaženice.

„A víte, že naše babka sundala ikony?" obrátil se k Oleně Levkivně.

„Vážně?" podivil se Nykon Ivanovyč – také slyšel o tom, jak jejich ředitel šel odstraňovat svaté obrazy.

„Sundala!" zavrtěl prudce a pobaveně hlavou Kušta. „A sama, nikdo ji už nenutil."

„Kdybych to neslyšela od vás, nevěřila bych tomu!" prohlásila Olena Levkivna.

„Sundala, sundala," potvrdila i Nasťa Vasylivna, potěšená, že teď říká pravdu, nikoho neklame jako tehdy – s hanbou na to vzpomíná – ale to taky nechtěla klamat.

„A to všecko potom, co umřela Kateryna Pekurová," vyprávěl Kušta. „Naše babka přišla z pohřbu, půl dne seděla jak socha na lavici a dívala se na ty svý svatý, a pak je do jednoho sundala. Já se jí ptal, proč je sundává. A víte, co ona na to? Povídá, když není spravedlnost na zemi, tak není ani v nebi. Prej kdyby byl pánbu, nedopustil by, aby Kateryna umřela, aby z jejích dětí byli sirotci."

„Nepovídejte," divila se Olena Levkivna.

„Jenom si pomyslete! Všecky je sundala, zabalila do ručníků a naskládala do truhly. Teď leží ikony v truhle."

„Zašla i za naším ředitelem," dodala Nasťa Vasylivna. „Povídala, že sundala ikony, a prosila, aby se na mě nezlobil, ona prý je vinna, ona je v chalupě paní, ne já, tak se má o všecko postarat."

Když se na prahu objevila předsedkyně, zpočátku si toho ani všichni nevšimli. Táhla však někoho za ruku, ten někdo se vzpěčoval, nechtěl dovnitř – a nachmelení svatebčané, rozpálení a všeteční, valili oči na tu scénu: co se to tu děje?

Ale hned nato se všichni zasmáli – předsedová konečně vtáhla přes práh dovnitř Petra Kozyra. Zasmáli se a hned ztichli a zvědavě si chlapce prohlíželi. Pořádně mu tehdy ten výbuch zohavil tvář – byla jako popálená, horní ret a část nosu rozbité, obočí spálené. Levé víčko měl sešité tak, že

byl vidět jen kousíček oka, a ten kousíček se leskl jako živá, bolavá rána. Na pravé oko snad viděl trochu líp.

„Jen pojď, pojď!" pobízela ho předsedkyně. A svatebčanům vysvětlovala: „Zrovna jedu sem, a on na mě ze dvora křičí, abych i jeho vzala na svatbu. Tak jsem ho posadila do bryčky. Dojel se mnou k chalupě a dovnitř se bojí. Přitom mi říkal, že by moc chtěl vidět nevěstu. Slyšíš, Ljubo, na tebe se chtěl podívat, jak ti to sluší."

Ljuba se radostně usmívala.

„Tak se teda podívej," div neporoučela předsedkyně Petrovi. „Je to moc hezká nevěsta, radost se podívat. Vidíš, že?"

Petro Kozyr nepatrně kývl hlavou.

„Tak vidíš, nebo ne?" naléhala předsedkyně.

„Ale vidím," zamumlal nesměle Petro Kozyr.

„Když vidíš – tak je dobře! Ať ti teda přeje štěstí, abys i ty jednou uviděl svou nevěstu a my se poveselili i na tvé svatbě. Slyšíš?"

Petro Kozyr neodpovídal.

„Tak slyšíš, nebo neslyšíš?" křikla předsedkyně.

„Slyším," zamumlal Petro Kozyr.

„Tak je to v pořádku."

Všichni se hlučně rozesmáli. Předsedkyně pustila Petrovu ruku a chlapec horempádem vyklouzl ze dveří.

Všecko je tak pěkné, tak pěkné, pomyslela si Olena Levkivna. Kdyby to takhle bylo pořád.

Podívala se dokořán otevřeným oknem ven – na jasném, pozvolna hasnoucím nebi zářil srpek mladého měsíce, bledý v posledních slunečních paprscích. Pohlédla níž a spatřila svého syna Mychajla. Stál u vrat, soustředěný, pobledlý, a hledal pátravým, teskným pohledem v zástupu dívek jednu, která se při hudbě nakrucovala na dvoře . . .

II

Na podzim rozkvetla mladá třešeň.

Rostla na kraji pozemku, u cesty, mezi švestkami, i jedna planá hrušeň tam rostla. Nikdo možná tu třešničku ani nevnímal, jako by tam nebyla, ale když rozkvetla – najednou padla do oka všem.

Po zahradách sice visela ještě na stromech jablka i hrušky, listí však už žloutlo a pomalu opadávalo, ve větvoví se třpytily pavučinky babího léta a probouzely bílý smutek, čirý žal... Dech podzimu byl ve dne lehký jako dech spícího dítěte, ráno však podzim vdechoval a vydechoval plnými plícemi mlhu a po zemi se hbitě plazil chlad.

Třešnička však rozkvetla.

Z tuhých pupenů, kterých si zprvu nikdo nevšiml, se vyklubaly růžovobílé kvítky, neduživé, slaboučké, rozpukly se, rozvily – bylo to zvláštní dívat se na mladou třešeň obsypanou řídkým květem na podzim, kdy se už všecko v přírodě chystá k zimnímu spánku.

Kdykoliv šel někdo kolem, zastavil se a zíral na ten div, a když byla nablízku Olena Levkivna nebo Nykon Ivanovyč, každý zaručeně řekl:

„Jestlipak víte, že vám kvete třešinka?"

Nebo: „Rozkvetl vám stromek!"

Jejich sousedka Varka zašla dokonce až do chalupy s tou novinou.

„Rozkvetla vám třešeň, vedle toho pláněte. Copak to asi znamená?"

A zase šla, jako by přišla jen kvůli tomu.

Škarubovi každý den takhle čekali, kdy už k nim někdo nakoukne a zmíní se o tom divném stromku. Když si popovídali o rozkvetlé třešničce, měli vždycky příjemnější pocit, veselejší a lepší náladu.

Jedni říkali, že rozkvetlý strom nevěstí nic dobrého, prý něčí smrt. Druzí byli zas jiného mínění. Je to prý dobré znamení, strom rozkvetlý na podzim věstí nějakou nenadálou radost, jenže jakou, zkus to uhádnout! Když Škarubovi poslouchali ty první, věřili jim, a pak zas věřili těm druhým.

Jednou v noci uhodil mráz, kvítky se zkrabatily, zkřehly. Přes den na slunci svraštěly, zčernaly, okvětní lístky se zkroutily. Za nějaký den dva nezůstalo z těch posledních poupat nic, jako by třešeň ani nebyla kvetla. A nikdo už se nezastavoval u plotu a nikdo o ní nemluvil.

Potom v zimě však pořád vzpomínali, jak kvetla. Olena Levkivna to často připomínala, i Nykon Ivanovyč. A jejich děti měly ještě dlouho v duchu před očima ten bíle kvetoucí stromek. Vyběhnout tak ven, pohlédnout k plotu – a tam pod černou pláňkou roste malá třešnička, stojí tam dětsky roztomilá a bezbranná a vypadá jako zavátá studeným jarním sněhem.

Ve vlastní studni neměli dobrou vodu – nebyla právě čistá a byla jakoby něčím cítit. Když chtěli napojit krávu, čerpali vodu ze své studně, když ale dostali chuť na lepší vodu, pak Mychajlo nebo Tajisa popadli vědro a šli k Sazontovi Chruščovi. Ten má studnu hlubokou a vodu v ní průzračnou a studenou tak, že polkneš jednou dvakrát a musíš si odpočinout, protože bere dech, svírá hrdlo.

Na praní nosili vodu z rybníka – byla měkčí a prádlo se v ní líp vypralo... Olena Levkivna vzala vahadlo a dvě vědra a vydala se k rybníku, protože už se u nich nastřádalo hodně špinavého prádla, pořád se nemohla pro všelijaké starosti k praní dostat.

Na lávce u mlýna se zastavila a zahleděla se na protější břeh. Byl hodně vzdálený, protože rybník byl doširoka rozlitý, zarostlý tmavým rákosím, a za rákosím se bělalo podzimní strnisko pokoseného pole. Vanul z něho smutek a prázdnota, třebaže tonulo ve slunečních paprscích.

Když se dost vynadívala na daleké smutné pole, zahnula

Olena Levkivna u mlýna doprava. Chtěla nabrat vodu hned u mlýna, z hloubky. Sotva sestoupila po strmé, srázné pěšině k vodě, uviděla za keři čimišníku Nasťu Vasylivnu a její matku Sekletu.

Stály za mlýnem dole pod srázným břehem. Najednou uslyšely nad hlavou kroky, spíš těžký dusot, a dolehl k nim hlas Stepana Kušty. Mluvil schválně hlasitě, aby to tam nad vodou uslyšely.

„Tak, hoši, a teďka si pohovoříte se svejma učitelkama, když se mnou kloudně mluvit nechcete." Zavolal: „Nasťo Vasylivno! A vy, Oleno Levkivno! Pojďte sem, uvidíte tady svý žáky."

Učitelky se na sebe podívaly a potom se vydaly nahoru. Olena Levkivna opatrně našlapovala – nesla v každé ruce vědro a váhy zatím držela pod paží. Stará Sekleta nechala praní a taky šla učitelkám v patách, třebaže zrovna ji nikdo nevolal.

Nahoře stál Stepan Kušta, v jedné ruce měl kabelu s rybami a tou druhou držel Ivana Huňku, který zřejmě ty ryby nalovil. Ivan Huňka měl široký mongolský obličej, šikmé oči a nízké ploské čelo. Ramena široká, krk jako peň, ale jinak je malý, podsaditý. Chodil do šesté třídy, kde je Olena Levkivna třídní. Teď se na ni díval zpříma, drze a v jeho pohledu nebyl ani náznak kajícnosti.

Trochu opodál stál Borys Horbokoň, jeho spolužák, a na jeho usměvavé tváři ustrnul bolestný, provinilý výraz.

„Tak vida," řekl Kušta, a rty mu to podrážděně zaškubalo. Bylo vidět, že je rozzlobený, lomcuje jím hněv. „Tadyhle vašeho žáka jsem dopadl při krádeži, měla byste si s ním pohovořit."

Ivan Huňka pokrčil rameny a ušklíbl se. Ten se zřejmě nebál nikoho – ani porybného, kterému padl do rukou, ani dvou učitelek. Neztrácel jistotu, v pohledu jeho malých černých oček se zračila shovívavá nadřazenost.

„Pročpak, Stepane, voláš nás?" zeptala se Nasťa Vasylivna. „Ty hlídáš rybník, tak si s ním popovídej ty. My se jich ve škole natejráme dost, a sebe taky."

Ivanovi Huňkovi radostně zajiskřily oči.

„Jakpak to?" řekl rozzlobeně Kušta. „Ve škole je to váš žák a tady ne? Tady se nemusí skřípnout?"

„Tak ho skřípni ty!" řekla Stepanova žena.

Ivan Huňka se hlasitě zasmál a to už se Olena Levkivna nemohla na to dál mlčky dívat. Ty nerozumný klacku, ty hlavo děravá, plemeno divoké, tak ty se ještě budeš smát, dělat si z lidí legraci!

„Ivane!" řekla. „Tadyhle," a dotkla se prstem jeho hrudi, „tadyhle, kde mají lidi srdce, kde by mělo být svědomí... máš ty tam něco, nebo tam nemáš nic?"

Ivan Huňka zavrtěl hlavou. Prý že nic, nemám ani srdce, ani svědomí.

Ucítila, jak jí vzplanuly tváře, rty měla najednou také horké a v hrdle ji pálilo, jako by jedla papriku.

„A ty... Borysi," obrátila se skoro bez dechu k Horbokoňovi, „ty taky... s ním?"

„Já...," začal Borys Horbokoň celý zmatený, „oni šli, tak jsem šel za nima."

Po té odpovědi se Oleně Levkivně trochu ulevilo.

„Co jste se pustili všichni do měl" vyhrkl zlostně Ivan Huňka. „Copak lovím jenom já? V Medvynci chytá ryby, kdo si jenom zamane."

„Ale tenhleten nechytá!" ukázal porybný na Boryse Horbokoně.

Ten stál tak schlíple, jako by ho obviňovali z nějaké špatnosti.

„Však ještě bude chytat!" prohlásil výsměšně Ivan Huňka. A otočil se k Oleně Levkivně: „Vy myslíte, že váš Mychajlo nechytá?"

„Jistě že ne," a znovu ji polilo horko.

„Jestli ještě nechytá, tak bude... Koupil ode mě dva háčky, i vlasec jsem mu prodal... přeci to nemá na hraní."

„Ty jeden šmejde!" nalilo se krví jediné oko Stepana Kušty. „Co tady nasazuješ na druhý?"

„Nenasazuju," odsekl nedbale Huňka. „Jste vy snad lepší než já? Copak vy jste nepytlačil?"

Kušta se prudce rozmáchl kabelou s rybami, chtěl uhodit, ale Sekleta, která tu zatím stála beze slova, ho chytila za kabelu a div neupadla.

„Nemlať ho!" vykřikla jak bez rozumu. „Co ho biješ? Asi ti nevoní, že mluví pravdu?"

„Vy mi nelezte do rány, mámo, nebo...," nedopověděl. Rty se mu třásly, jako by ho žahla kopřiva.

„A co, kluk asi lže?" nelekla se jeho pohrůžky a znovu zaútočila: „Copak je to dávno, Stepane, cos byl taky takovej? Pročpak ses teďka utrh jak z řetězu?"

„Mě sem dali, mámo, kvůli pořádku. Já už mu říkal snad stokrát – aspoň se schovej, když jdu, ale to ne, sedí, jako by měl ujímání, a drží udici... Já vás zavolal přeci proto, abyste vy, učitelky, s nima pohovořily, napravily jim hlavu, a vy... Ále!" máchl odevzdaně rukou, jako by tím pohybem chtěl říci: Ať to jde všecko k čertu! Kabelu hodil do rybníka a na Ivana Huňku vyjel, jako by mu plivl do tváře: „Běž!"

Ten si mnul strnulý loket, za který ho rybář držel, a řekl vztekle:

„Proč jste mi zahodil kabelu? Kdo pro ni teď má lízt?"

Kuštův obličej jako by někdo postříkal řepnou šťávou. Ještě chvilku, zdálo se – a vrhne se na klučisko. Ivan chvíli postával, na všechny se zpodelbi díval zlými, pichlavými očky, pak se obrátil a loudavě se vzdaloval. Šel, jako by se nebylo nic stalo.

Borys ještě chvilku otálel, krčil se opodál a provinile pokukoval po učitelkách. Pak se s hlavou vtaženou mezi ramena vydal za spolužákem.

„Máš to těžkej chlebíček, synku," řekla tchyně.

„A copak ony mají lehčí?" kývl na obě zkoprnělé učitelky. A jeho napjatá tvář rázem zjihla a přeběhl po ní paprsek ztajeného úsměvu. Obrátil se k Oleně Levkivně: „Nezlobte se, copak jsem věděl, že to takhle dopadne, že si pustí hubu na špacír? To jsou mi dětičky, s takovejma ve škole věru není dlouhá chvíle... Já už v životě zakusil ledacos, ale s takovýmhle zbojníkem bych si nevěděl rady."

„A my," kývla na Nasťu Vasylivnu, „my to musíme zvládnout, když už jsme se na to daly... Ale nemyslete si, Stepane, že ve škole jsou všichni takoví. Je tam dost hodných dětí, poslušných, rozumných, a učí se rády..."

„Je to tak," přidala se k ní nějak nejistě Nasťa Vasylivna.

„Copak takoví, jako je tenhle, se dají napravit?" zeptal se nedůvěřivě Kušta. „Jo v kriminále – tam je to jasný, tam na to mají svý metody. Ale ve škole? Škola není kriminál."

„Takové dítě se snad nenajde, aby se nedalo přivést k rozumu," pravila Olena Levkivna. „Musí se k němu jenom najít cestička, člověk musí být psycholog... I takovéhle dítě má lidské stránky, určitě má."

„Může děkovat tady babce," kývl Kušta na svou tchyni, „ta se za něj přimluvila."

„Však za tebe se taky lidi přimlouvali," zamumlala stařena a pustila se po svahu dolů k vodě.

Vitalij Hryhorovyč chodíval obvykle v stařičkém ševiotovém obleku ještě předválečného střihu. Oblek byl vždycky pečlivě vyžehlený a puky na kalhotech bezvadně rovné a ostré. Když se ale Vitalij Hryhorovič objevil ve škole v modrých jezdeckých kalhotách a vojenském kabátě barvy khaki, když procházel chodbou a hlučně vrzal naleštěnými holínkami, na žáky se nedíval vůbec a na učitele zhlížel chladným, oficiálním pohledem – to se všichni snažili držet se zpátky, mluvit tišeji.

Právě dnes přišel Vitalij Hryhorovič do školy v rajtkách a vojenském kabátě, ozdobeném dvěma řadami stužek vyznamenání. Ve sborovně zavládla hned napjatá, pracovní atmosféra. Dokonce i učitel tělocviku Andrij Sak, který vždycky mluvil hlučně, rázem ztlumil hlas – nebyl teď sice o nic slabší, ale nezněl už tak drsně.

O velké přestávce, kdy se ve sborovně shromáždil skoro celý kolektiv, zvedl se ředitel za svým masívním stolem u okna (pracovnu ředitel neměl, ve škole nebylo dost místa) a požádal všechny:

„Po vyučování se prosím nerozcházejte."

Vitalij Hryhorovyč prodělal málem celou válku na frontě, utrpěl několik zranění, dvakrát měl pohmožděnou hlavu – to všechno nechalo stopy jak na jeho vzhledu, tak v jeho chování. Někdy jako by zapomínal, že je ve škole, a ne v armádě, a jednal s učiteli jako velitel s podřízenými.

Vyučování skončilo a Vitalij Hryhorovyč znovu povstal za stolem. Při řeči měl ve zvyku stát v pozoru, prsa vypnutá a ramena zpříma.

„V procesu výuky," začal ředitel, „neexistují věci podružné. To ví každý z nás."

Někteří učitelé seděli, jiní stáli. Pedagogický vedoucí Makar Tychonovyč Repta stál vedle svého stolku, zavaleného třídními knihami, instrukcemi, výnosy, sešity žáků, a na jeho žlutém, vrásčitém obličeji byl pozorný a soustředěný výraz. Po slovech, že v procesu výuky neexistují podružné věci, Repta souhlasně pokýval oplešatělou hlavou. Měl už takový zvyk – přitakávat i tehdy, když s něčím nesouhlasil.

„Předem prosím, abyste mi prominuli má slova, ale jsem nucen je vyslovit," pokračoval ředitel a obhlédl přísně všechny přítomné. „Od žáků vyžadujeme nejen píli a disciplinovanost, ale i úpravný vnější vzhled. Na žácích to vyžadujeme, ale jestlipak vždycky na sebe dbáme i my? Chápejte, ten, kdo nedbá na sebe, nemá právo vyžadovat to od jiných."

Makar Tychonovyč Repta znovu přitakal a dokonce zaťukal tužkou na stůl – opatrně, nehlučně.

„Takový Nykon Ivanovyč . . .," řekl ředitel a udělal pauzu.

Skoro všichni se otočili po Nykonu Ivanovyči – obličeje byly pohotově nasadit patřičný výraz, podle toho, co poví ředitel.

„Nykon Ivanovyč může každému z nás být příkladem," řekl ředitel a několikrát pevně sevřel čelistní svaly.

„Jistě, jak by ne!" uniklo Andriju Sakovi. „Ale ten má Olenu Levkivnu!"

„A vy snad nemáte mladou ženu?" zeptal se ředitel. „Máte, a dobrou ženu, jenže vy někdy chodíte po škole celý rozhalený, tričko vám kouká . . ."

„Co s tím má co dělat manželka?" vzplanul Andrij Kindratovyč. „Rozhalený, učím přece tělocvik!"

„Ve všem musí být pořádek," ředitel jako by nedbal těch námitek. „Nesmíme zapomínat, že děti nás pozorují a berou si z nás příklad, následují nás... Kdopak kdy viděl, aby se při vyučování jedlo? Dětem to zakazujeme, ať jedí o přestávce, a my sami? Třeba vy, Pavle Pavlovyči..."

Pavlo Pavlovyč, učitel zeměpisu, vysoký a tělnatý, s vyčnělým ohryzkem na bílém krku, zvedl udiveně jedno obočí... Za chvíli zvedl i to druhé.

„Jistě," pokračoval ředitel, „zeměpis – to je složitá věda, když tak člověk cestuje po všelijakých zemích, vysílí se, a než si prohlédne všecky ty divy, dostane hlad, ale ... víte ... při hodině ... vytáhl jste z tašky slepičí stehýnko ... a před žáky..."

„Zhřešil jsem!" vesele se přiznal Pavlo Pavlovič a zařehtal se. Měl to ve zvyku – chechtat se, i když k tomu zdánlivě není důvod. „Jenže jsem se obrátil k oknu, aby to nikdo neviděl. Děti v té chvíli psaly kontrolní práci a vy, Vitaliji Hryhorovyči, jste nahlédl v nevhodnou chvíli do třídy."

„Právě že ve vhodnou," nepřistoupil ředitel na jeho žertovný tón.

„Už se to nestane," slíbil učitel zeměpisu a smazal z tváře úsměv.

„Já to chápu," pokračoval odměřeně ředitel, „když kolchozník vyjde do pole, unaví se, vyhladoví, že si sedne a posilní se. Ale vy? Hodina netrvá tak dlouho, je přestávka, snězte si to stehýnko ve sborovně, když už jste si je vzal do školy... Jiní učitelé to tak dělají," dodal nespokojeně.

„Stane se!" slíbil Pavlo Pavlovyč.

A Repta na to souhlasně pokýval oplešatělou hlavou a v jeho neměnně dobrých, moudrých očích zaplápolaly potměšilé ohýnky.

„Chtěl bych vám říci ještě něco," pokračoval ředitel. „Vy, Pavlo Pavlovyči, jako byste zapomínal, že jste učitel, a na učitele se kladou jisté nároky... Řekněte mi, proč sedíte ve třídě v plášti, nesvléknete ho? Jestlipak to není proto, že

někdy pod pláštěm máte jenom nátělník, že si zapomínáte obléct košili?"

„Nezapomínám," zvedl se neohrabaně učitel zeměpisu. „Stalo se mi to dvakrát... Zkrátka jsem pospíchal, bál jsem se, že přijdu pozdě. Hodil jsem na sebe plášť a alou! A tak jsem musel sedět v něm, copak jsem ho mohl svléknout?"

Někdo se uchichtl – pokradmu, otočil se stranou.

„Tady žádné omluvy neplatí," říkal ředitel a vypjal ještě víc širokou hruď. „Tohle není konírna, zapamatujte si to prosím. Na stájníka jsou jiné nároky, na učitele také jiné, a ten rozdíl je potřeba pochopit."

„Ale já ho chápu," hlesl zkormoucený Pavlo Pavlovyč, a už si nesedl, zůstal stát, opřen povislým ramenem o roh skříně.

Ředitel se odmlčel a ostatní mlčeli také.

„To je jedna věc," Vitalij Hryhorovyč si zastrčil pravou dlaň za klopu kabátu. „A vaše obuv... to je totéž."

Učitelé sklonili hlavy. Nykon Ivanovyč byl spokojen – jeho černé polobotky se leskly. Koutkem oka zahlédl, že Olena Levkivna zčervenala – snad ne proto, že podpatky střevíců má už dávno ochozené, měly by se opravit... Dobrá, dnes tomu věnuje volnou chvilku, nebude to už odkládat.

„Předevčírem vy, Makare Tychonovyči," obrátil se k pedagogickému vedoucímu, a tomu se hned protáhl a ztuhl obličej, „jdete po chodbě a nemáte zavázané tkaničky, táhnou se za vámi po zemi jako sumčí vousy."

Andrij Sak se neudržel a potají vyprskl. A pedagogický vedoucí se na svůj věk překvapivě svižně sehnul a prohlédl si své střevíce. Tkaničky měl zavázané, narovnával se však mnohem pomaleji. Tvářil se rozpačitě a skoro uraženě.

„Dále...," ředitel umlkl a nasupil čelo, jako by váhal. Konečně si odkašlal a dodal: „Naše pionýrská vedoucí Valentyna Nejižchlibová..."

Nejižchlibová – svěží, snědá (černé obočí jako by jí někdo namaloval sazemi a pod plachými řasami smolné peklo černých žhavých očí) se dotkla rudého šátku na prsou a hned nasadila výraz bedlivé pozornosti.

„... je plná elánu, každého dokáže nadchnout pro věc," pokračoval ředitel, „a já nemám vůči ní žádné výhrady kromě jedné... Valjo, ty jsi hezké děvče, všichni tě mají rádi, i já tě mám rád, vážím si tě, jednou z tebe bude dobrý pedagog, jenže... jenže, Valjo, nemůžeš se tolik voňavkovat."

Tvář Nejižchlibové znachověla jako podzimní obloha při západu slunce.

„Rozumíš?" a v ředitelově hlase zazněly mírné, skoro omluvné noty.

„Ano," odpověděla chraptivě Nejižchlibová.

Všichni se neznámo proč zasmáli její odpovědi. Pionýrská vedoucí se udiveně rozhlížela, nemohla pochopit důvod toho smíchu. Posléze se tázavě podívala na Olenu Levkivnu.

„Moc ti to sluší, Valjo, proto jsme se zasmáli," vysvětlila jí Olena Levkivna.

Nejižchlibová patrně zas nic nepochopila, ale sama se už pokusila o úsměv, protože vytušila v chování všech, že jsou jí nakloněni a myslí to s ní dobře.

Při návratu domů řekla Nasťa Vasylivna – vzrušená, málem pobouřená – Oleně Levkivně:

„Seděla jsem a celá jsem se třásla, že i na mně najde nějaký hřích, že i mě bude jmenovat. A zatím mě to minulo! Ale když to tak člověk vezme, říkal pravdu, i když nepříjemnou. Opravdu ponenáhlu pustnem, nepomyslíme na to, na co se zapomínat nemá... Sama jsem viděla, jak Pavlo Pavlovyč přišel do školy v nátělníku. Ve třídě před dětmi si možná dával pozor, ale sotva zašel do sborovny, rozepjal si kabát – a já celá ztuhla, jestli se mi to nezdá – prsa chlupatá a tričko něčím pobryndané, snad kompotem..."

Pedagogický vedoucí počkal, až se všichni učitelé rozejdou, a pak řekl Vitaliji Hryhorovyčovi, který se zdržel a přehlížel ještě mzdový výkaz:

„K čemu je tohle dobré?"

„A co?" a ředitel přimhouřil zvědavě oči, jako by od Repty čekal nějaký komický výrok.

„Víte, autorita se může podrýt jednou jedinou poznámkou

a jak ji potom znova získat? Mohl jste mi to říct mezi čtyřma očima."

„Drahý Makare Tychonovyči," zasmál se vesele ředitel a kolem úst mu zatančily vrásky, „víte co, budeme brát jako vtip to, co jste mi povídal."

„Jako vtip?" Repta nasupil čelo a zíral nedůvěřivě na ředitele. Pak smutně přitakal: „Tak dobře, ať je to tedy vtip."

Potkali se u rybníka, a třebaže se dnes už viděli o vyučování ve škole, byl Mychajlo strašně překvapen setkáním. Horko ho polilo a srdce se mu sevřelo tak bolestně a sladce, až se mu zatočila hlava.

„Kam jdeš, Mychajlo?" zeptala se Marijka vesele a bezstarostně, višňové rty se jí při tom zachvěly v úsměvu a bylo to, jako by se z nich linuly neviditelné paprsky.

„Jdu domů, byl jsem za klukama..."

„Neviděls naše husy?"

„Vaše husy?" zeptal se Mychajlo. Byl rád, že stojí od sebe hodný kousek, že mu teď nemůže vidět hluboko do očí. „Ne, neviděl..."

„Někam zaletěly a už je večer," řekla Marijka Melnyková – chtěla, aby to vypadalo sklíčeně, ustaraně, ale hlas měla rozpustile zvonivý.

Mychajlo pohlédl na širé zrcadlo rybníka – tamhle po něm plavaly čísi kačeny... i u břehu, za nímž ležel tmavý hřbitov, se ráchaly kachny, bílé, čisté.

„Nevidím je," řekl Mychajlo smutně. Tak smutně, že Marijka přistoupila blíž a udiveně se na něho podívala. Uhýbal pohledem a zeptal se: „Třeba jsou na pastvisku v ohradě?" Vidíš, támhle myslím se něco bělá. Třeba jsou to husy..."

„Vypadá to tak," Marijka přimhouřila oči a upřeně se dívala na protější břeh. „Budu muset jít. Už je pozdě, brzo se setmí, kdepak je potom budu hledat..."

Chtěl říci, že půjde s ní, pomůže jí hledat, ale jazyk měl jako dřevěný. Teprve když Marijka popošla kousek po strázném břehu, zarostlém plevelem a planými švestkami, zvolal:

„Marijko!“

Rázem se zastavila, jako by čekala jen na to zavolání. Běžel k ní, a i když stála blízko, zadýchal se a potom ještě dlouho oddechoval.

„Půjdeme oba,“ řekl. „Třeba je najdem dřív.“

„Pojďme,“ zaradovala se a vděčně k němu vzhlédla. A než mu otrnulo, než se vzpamatoval po záchvatu odvahy, ona cosi vyprávěla svým chraptivým, vrkavým hlasem, usmívala se při tom a blýskala svými podivuhodně živýma očima jako trnky. „Je podzim, naše husy blázní, a nejenom naše... Šlapou si to po zahradě jakoby nic, a zčistajasna zakejhají, zamávají křídly – a už jsou ve vzduchu. Letí nízko, vysoko se nedostanou, jsou těžké. Některá nestačí, zůstane na zemi a kejhá tak žalostně, že je z toho člověku úzko, nedá se to poslouchat.“

„Slyší divoké ptactvo vysoko na nebi, nejradši by taky táhly v hejnu oblohou.“

„Jistě, i domácí husy by rády letěly na jih, na podzim to všecko letí do teplých krajů, prchá před zimou... Naše husy vždycky trošku popolítnou a zase si sednou, a tak asi zalítly někam daleko.“

„Však my je najdem,“ řekl Mychajlo tak, jako by to teď záleželo jen na něm.

Najednou se Marijka zastavila celá zmatená – teď ještě byl vedle ní Mychajlo, mluvili spolu, a najednou je pryč, jako by ho odnesl nějaký zlý duch. Mezi planými švestkami něco šustí – není to on? Tamhle se hýbá podrost a větvičky se chvějí...

Za chvilku opravdu vyklouzl z houští a nabídl jí hrst drobných modrých švestiček.

„Vezmi si,“ řekl. Zavanulo od něho povadlými kopřivami a lopuchem.

„Vždyť jsou jak trnky!“ ušklíbla se, sotva ochutnala.

„Já je mám rád. Víc než ty ze zahrádky. Jak tudy jdu, pokaždé tam vlezu a natrhám si.“

Stmívalo se. Přešli po hrázi, která vedla k rybářskému družstvu, pak zabočili doleva. Před nimi se prostíraly louky,

obestřené měkkým, skoro nadzemským tichem. Kdesi v dálce probleskovalo něco šedavého a bílého – až za vzdálenými olšemi, které rostly u břehu. Oba se zadívali na ty nejasné body a šli tím směrem.

„Chceš," zeptal se najednou po lehkém zaváhání Mychajlo, „řeknu ti básničku... O podzimu."

„Tos ji napsal sám?" ozvala se živě.

„Ne, jeden básník, Maksym Rylskyj."

A odmlčel se, protože mu hrdlo sevřelo rozechvění. Marijka se udiveně dotkla dlaní jeho ramene, aby se k ní otočil, protože se díval do země a nějak stranou.

„Tak říkej," vybídla ho jemně.

Mychajlo vzdychl.

„Ale nedívej se na mě," poprosil. Zahleděl se na tmavé jeteliště vlevo od nich a začal mile, důvěřivě, ztišeným, ale Marijce se zdálo, že nějak cizím hlasem.

Proso je pokosené, pole větry hostí,
a ani chladnou modří prostoupený den
už nepřivolá nazpět pranic z minulosti,
jež uběhla a zdá se okamžikem jen.

Kolika krásnými sny pod oblačnou vébou
se jaro zelenalo a celý svět s ním!
Kde je ten zlatý potok? Zůstal jsem sám s tebou
pod dobře známým nebem – modrým, vysokým.[1]

Dorecitoval a rychle vzhlédl na Marijku, jako by chtěl podle jejího výrazu vyčíst, jaký to na ni udělalo dojem. Marijka však nějak posmutněla, sklopila zrak a zamyslila se. Teď se nejvíc bál toho, že si z něho začne tropit smích, vtipkovat, a už předem trpěl a trápil se... Marijka však zvedla hlavu, podívala se na něj jasným a trochu zkormouceným pohledem a řekla:

„Moc hezky je to napsané."

[1] Verše Maksyma Rylského, citované i dále v textu, přeložil Jaroslav Kabíček.

Nemohl zadržet úsměv – zalil mu celý obličej jako teplý příval slunečních paprsků a srdce mu zaplavila rozechvělá něha – že slyšel ta slova od Marijky, že jde vedle něho.

„Já jenom nechápu," pokračovala Marijka zamyšleně a jeho náhle jako by lehce píchlo někde u srdce. „Nerozumím tomu, co se tam říká o minulosti, že uběhla a zdá se okamžikem... Proč okamžikem?" Vytáhla tázavě obočí, a protože nespěchal s odpovědí, pokračovala: „Já si pamatuju moc dobře na všecko, co bylo dávno, kdybych začala vyprávět – vyprávěla bych deset dní, a ještě by mi nestačil čas... Ne, to nebyl okamžik."

Mychajlo také kloudně nevěděl, co znamenají ta slova, cítil, že to neumí vysvětlit, ale řekl:

„Okamžik, protože se zdá, že to nebylo! Jako by minulý život nebyl!"

Mluvil a sám sobě tím odhaloval rozechvívající tajemství cizí hluboké myšlenky.

„Nebyl?" dívala se na něho nechápavě a zároveň skoro vyčítavě. „Ne, tady něco nehraje." A najednou se rozzářila, jako by ji zalily poslední paprsky slunce, které už zmizelo za obzorem: „Koukej, to jsou opravdu naše husy!"

Ze strniště šlo hejno husí, jedna za druhou, husím pochodem. Volata jim visela, nabitá zrním, vyklenutá nacpaná břicha se div nedotýkala země. Husy mírumilovně kejhaly. Když se přiblížila Marijka s Mychajlem, husy se zastavily, shlukly do hejna a natáhly krky.

„Husy, vy jdete k vodě?" zeptala se Marijka. „Snad nechcete domů doplavat? Vy cikánky toulavý, vy bláznivky! Budete muset jít pěkně po travičce, po břehu, my za váma plavat nemůžeme, musíte jít vedle nás, pěkně v hejnu, abyste znova nezabrousily někam do světa."

Hnali husy v hejnu před sebou. Místy se husy pokoušely zahnout k rybníku, ale Mychajlo je dlouhým klacíkem zahnal na travnatou pěšinku. Setmělo se, jenom na západě jako by za mraky ještě skomírala slabá záře. Mychajlo měl blažený pocit, už nebyl tak rozpačitý z toho, že vedle něho jde Marijka Melnyková. Občas se dotkl ramenem jejího teplého ra-

mene, vždycky ho to rozechvělo, bylo to jako jejich malé společné tajemství, o němž by ale zanic jeden druhému neřekli.

„Poslouchej, Marijko," řekl Mychajlo hlasitě a pevně, třebaže nemohl úplně potlačit chvění hlasu, „já znám ještě jednu báseň, poslouchej:

Rajská jablíčka červenala,
povadlé trávě rzivěl vlas.
U čerta, je jen žalost stálá,
pokavad srdce tluče v nás!

Modré nebe a chryzantémy,
tvůj jasný pohled, jenž se chvěl . . .
Bylo to v jedné krásné zemi,
v které však, už jsem zapomněl.

Mychajlo nevěděl, o jaké žalosti se mluví v té básni, bylo mu to vzdálené a nesrozumitelné; ale celá nálada básně jako by tlumočila jeho vlastní pocity, jež by on sám lépe nevyjádřil. Připadalo mu, že i Marijka by to měla vycítit – je to přece jako o nich dvou, o jejím pohledu – milém a jasném:

Co zbude z kouzel, jimiž nyní
tvou duši šálí krajina?
Nad strží žloutne pole dýní,
hlídaci bouda usíná.

Spleť větví sehne tíže plodů
a věř, mé dítě, jako tu
bude nám dobře na pochodu,
z kterého není návratu.

Hrdlo se mu sevřelo, v očích mu zaštípalo a on se zastavil – rozechvělý do hloubi duše, pln jakési němé a velké bolesti, která sežehla celou jeho bytost, jeho mozek – a zhluboka se nadechl, jednou, podruhé.

Marijka šla za hejnem, zastavila se však a zavolala: „Mychajlo!“

Tím oslovením jako by se probral ze sna, vydal se rychle za ní, pohlédl jí do poplašených, nočních očí a řekl provinile: „To nic...“

Dál už šli mlčky, jako by se mezi nimi navázal jakýsi tajemný, nepostižitelný, jako nitka babího léta křehký vztah a teď se ho báli porušit byť jediným neopatrným slovem.

Minuli hráz. Po obou jejích bocích tvrdě spal ponurý rybník a jeho hladina připomínala rozprostřená velká, unavená křídla. Pocítili tu závany chladného větříku, který se zvedal z vody, opatrně je míjel a znovu se rozbíhal lehkými, neslyšnými krůčky dál po vodě.

Mychajlo doprovodil Marijku až k jejich chalupě, pak stál na ulici ve stínu třešní a poslouchal, jak Marijka zahání ospale kejhající husy do chlívka, jak z chalupy vyšla Marijčina matka, na něco se zeptala a Marijka jí odpověděla.

Pak vrzly dveře a zavládlo ticho.

Mychajlo měl pocit, jako by mu v nitru všechno vychladlo, zůstalo jen bolestivé trnutí. Rukou se odrazil od kmene třešně a zamířil domů. Myslel na Marijku a slova další básně mu slétala se rtů jako topolové chmýří a sladce čeřila jeho vědomí:

Ve slunném čase vinobraní
ji potkal. S párem mulů pomalých
k dvoru se navracela strání,
jasná jak sad a radostná jak smích...

Ivan Huňka nebyl několik dní ve škole a Olena Levkivna si umínila, že se podívá k nim domů.

V Medvynci žilo více Huňků, spojených příbuzenskými svazky. Když se někdo z mladších Huňků oženil, nastěhoval se blíž k příbuzným, a tak všichni měli hnízda pohromadě, za hřbitovem. Olena Levkivna, která ráda pozorovala lidi v Medvynci, si všimla, že všichni Huňkové jsou si podobní – všecko

to jsou pořízkové s velkou hlavou a ježatými smolnými vlasy, oči mají uhýbavé a zlé...

Zahrada ubíhala po svahu k rybníku; letitý sad s rozložitými stromy se vyjímal smutně v bledých slunečních paprscích. Chalupa byla patrně ještě starší než sad, ale udržovaná, vylepšovaná. Na trámcích pod střechou žlutě zářily kukuřičné klasy, cibule se leskla jak červené zlato.

Z chléva bylo slyšet kdákání, prase hladově kvičelo. Olena Levkivna se zastavila a zadívala se na vchod do chléva – brzy odtud vyděšeně vyletěly jedna za druhou dvě slepice a hned za nimi vyšla Ivanova matka, rozzlobená, celá rozcuchaná. Šla přímo k učitelce, jako by ji neviděla, proto Olena Levkivna poodstoupila a první pozdravila. Žena ji asi chtěla bez pozdravu minout, ale v poslední chvíli si to snad rozmyslela, prudce se zastavila a nepřívětivě pohlédla na učitelku. Na její temné tváři jedině oči svítily nečekaně mladě.

„Copak chcete?" zeptala se a dívala se na Olenu Levkivnu, jako by byla vzduch. A když se nedočkala odpovědi, otočila se a křikla někam ke chlévu: „Čert aby vás vzal, praskněte třeba, za chvíli sežerete i mě!" Sklopila hlavu a křičela už jakoby do země a zároveň jako by to říkala Oleně Levkivně: „Máme kanečka a svini, brzo mě, mrchy, sežerou i s botama! A mít je musím, selata prodám a něco za ně utržím, za ty potvory zatracený!"

Zadívala se upřeně na Olenu Levkivnu, nemohla ji poznat – ale poznala, protože její snědý obličej najednou se zjevným úsilím nasadil provinilý úsměv.

„Vy... jste ze školy... učitelka?"

„Učitelka," odpověděla s úlevou Olena Levkivna.

„A já, hloupá, si povídám – kdopak to za tebou přišel, Lyzaveto? No, když je to tak, tak poďte dál. Asi něco máte, jináč byste nepřišla."

Už se tvářila vlídněji a hned se zdála hezčí. Podlaha v chalupě páchla čerstvou hlínou a suchým hnojem. Stěny byly ověšeny vyšívanými ručníky. Lyzaveta vzala hadr a otřela lavici u stolu. Olena Levkivna si sedla – před ní na stole

ležela hromada jablečných křížal, pokrájených na tenko a usušených na slunci. S rozkoší vdechla jejich zavadlou, vinnou vůni.

„Já vím, proč jste přišla, já vím, nemusíte mi nic povídat," řekla Lyzaveta, stoupla si k peci a zkřížila na prsou těžké žluté ruce. „Přišla jste kvůlivá Ivanovi, já vím ... Vy se tam ve škole mordujete s jedním a já s dvouma ... Co myslíte, komu je hůř? To se ví že mně! Asi mi na to řeknete, že Ivan je můj syn, já že se mám o něj starat. Je to tak, je ... Bože, bože ...! Ten druhej, Andrij, je starší, a myslíte, že je rozumnější nebo hodnější? Oba si vedou, jako bych byla jejich nepřítel ... Jiný mámy ... Ale vy sama víte, jaký děti mají jiný mámy. A já ...? Víte, co si Andrij vzal do hlavy? Tenhle podzim ho berou na vojnu, brzo dostane povolávací rozkaz. A on si vzal do hlavy, že se ožení!"

„Před vojnou?" ozvala se konečně i Olena Levkivna.

„Ale dyť vám povídám, že ho za nějaký tři neděle povolají!" div nevykřikla Lyzaveta. „A víte, jakou si bere? Takovou, že se to stydím povědět, hanbím se přiznat vám i lidem. Je starší než on – nevím o kolik, ale starší je. Dyť bude na tý vojně štyry roky. Štyry roky! Tak na co potřebuje ženu? A co já s ní tady? Než se vrátí z vojny, ona bude stará – ani ji nepozná, nemám pravdu? Co je to za módu teď mezi medvyneckejma klukama – ženit se před vojnou? Žijou nějakej ten tejden spolu, potom jde on na vojnu a ona kolíbá dítě a čeká, až se jí vrátí živitel ... Napraví jim někdo hlavu, co myslíte?"

„Život jim ji napraví," řekla Olena Levkivna.

„Napraví, ale moc ne. A rozum dostanou taky pozdě ... Ale jestli se ožení, tak uvidí, co já dokážu. Ať si chodí za holkama, baví se, užívá si před vojnou, ale svatbu já mu žádnou strojit nebudu, sem ji přivíst nesmí, hodit mi ji na krk. Ať si dřepí u svý mámy!"

„Třeba se mají rádi?"

Hospodyně zmlkla a udiveně pohlédla přimhouřenýma očima na učitelku – asi dobře neslyšela. Ale po chvíli řekla:

„Jakápak láska dneska!"

„Ba ne!“ namítla učitelka. „Oni jsou mladí, líp vědí, co jim srdce poroučí.“

„Mají poslouchat, co jim poroučí a radí máma, a pak to k něčemu bude! A jejich srdce? Dyť je mladý a nezkušený, snadno zabloudí, a kdopak je vyvede na správnou cestu?“

„Jen neříkejte, pravou lásku najdeme někdy právě u mladých, u hodně mladých lidí. Milují, jak umí. A jak jsou starší, získají zkušenosti – to už všecko vypadá jinak.“

„Ať si jinak, ale berou to s rozumem.“

„Někdy už je to jenom rozum a žádná láska.“

„Taky to tak bejvá,“ souhlasila Lyzaveta. „Ale třeba je to lepší – jít na to s rozumem. Jen když to klape, bez hádek a nadávek... Jestli mi ji sem přivede – nepustím ji přes práh!“

Olena Levkivna se nevěřícně usmála:

„Když si ji přivede, bude snacha vaše dcera a vy ji budete mít ráda.“

„Ráda?“ užasla Lyzaveta.

„Oblíbíte si ji jako vlastní krev... A já jsem přišla za vámi kvůli Ivanovi, proč nechodí do školy.“

„Nechodí, taky nač,“ odpověděla bez váhání.

„A kde je teď?“

„Copak já vím?“ pokrčila rameny.

Olena Levkivna usilovně přemýšlela – má se zmínit o té patálii u mlýna, nebo ne? Ivan měl tehdy pravdu, když říkal, že v jejich vsi neloví ryby jen on, ale každého že nechytnou. Ale choval se přitom drze... drze a vyzývavě, na ně všechny se díval nenávistně... Ne, matce to říkat nebude, v jejich rodině se zřejmě dějou takové věci, že by si i čert nohu zlámal.

„Do školy chodí málokdy a učí se všelijak. A kdyby chtěl, mohl by se učit dobře.“

„Nač by mu to učení bylo?“ zabručela Lyzaveta.

„Jak to?“ nepochopila Olena Levkivna.

„Teďka z toho učení nic nekouká. Ať se učí nebo neučí, stejně musí jít dělat. Když se to tak vezme, bude mu snad líp bez toho učení.“

„Proč myslíte?"

„Co si má odmala ždímat mozek? Ať si šetří zdravíčko, kdepak je potom nabere?"

„Moje povinnost je," řekla pevně Olena Levkivna a cítila, jak se jí nahrnula krev do obličeje, „vašeho syna učit... A vaše povinnost jako matky nekončí tím, že jste ho porodila a postavila do života, musíte dbát, aby z něho vyrostl rozumný člověk s jasnou myslí!"

„To je možný," řekla nejistě Lyzaveta. „Já myslela, že mám koukat, aby přežil válku, aby ho to nezabilo a neumřel hlady. A teď už je klacek, tak ať si láme hlavu sám. Já v jeho letech taková nebyla. Sice jsem se neučila, ale stejně mi není proto líp. Jenže i kdybych se toho naučila víc – vedlo by se mi taky takhle."

„S vámi je těžká řeč," řekla upřímně Olena Levkivna. „Nechcete věřit, že to myslíme s vámi i s vaším dítětem dobře. Chováte se tak, jako bych za vámi přišla se zlým úmyslem."

„Ale ne, se zlým ne," velkomyslně připustila Lyzaveta. „Jenomže byste mohla uvážit, že každýmu patří to jeho."

„Co tím myslíte?"

„To, že z vrabce jestřáb nebude, a z jestřába jasnej sokol taky ne."

Olena Levkivna vytáhla tázavě obočí.

„Chci říct tolik," ochotně vysvětlovala hospodyně, „i kdybyste našeho Ivana učila kdovíjak, stejně z něj nic nebude."

„Pročpak?"

„Každej si to už nese ve vínku. Jeden, že bude chodit za pluhem, druhej – že bude celej život číst moudrý knížky nebo třeba učit ve škole. Není to tak? Vy si to taky možná myslíte?"

„Ne, nemyslím. Ovšem pod nehybný kámen voda neteče... Víte, když má člověk pracovité ruce, není líný – je dobře. Ale ani mozek nesmí být líný, ten musí taky pracovat, myslet... Vidím, že vy pracovitá jste a děti jste taky asi učila, aby si vážily práce..."

„Jo, ty si tak vážej práce!" odporovala Lyzaveta. „Dneska

se toho tak člověk od dětí dočká! Zažily přece válku, nedostatek, a přitom dělají asi tak, jako když voda hoří."

Dívala se na Olenu Levkivnu a jako by tím pohledem říkala: vy uvažujete takhle a já zas jinak – vy se držíte svého, já taky, tak už jděte spánembohem domů...

„Vy tedy říkáte," začala zase Olena Levkivna, „že vám je jedno, jak se váš Ivan učí."

„Nic z toho učení nekouká, proto je mi to jedno. Dřív když člověk uměl trošku číst a psát, měl už ve vsi vážnost, byl rozumnější a doopravdy lepší. A teď? Učil ses, nebo neučil – je to fuk, na čele to nemá napsaný ten ani ten."

„Proto váš syn utíká ze školy, že ho takhle vedete. Tak si s ním promluvíme my, přivedeme ho možná k rozumu a něco zmůžeme."

„Jen to spánembohem zkuste," a v jejím hlase zazněl výsměšný tón.

„Vyloučit ze školy – to je to nejlehčí."

„Copak mu tím uškodíte? Ten vám ještě poděkuje."

„A vy?"

„Já taky. Dyť vidím, že se v tý škole trápí, že mu není k ničemu – a je mi ho samotný líto."

Oleně Levkivně bylo najednou těžko, jazykem sotva hýbala.

„Žít bude jen jednou, dvakrát ne. A potom už svůj život nepředělá..."

„Co by ho taky předělával? Myslíte, kdyby žil podruhý, že by všecko bylo jiný? Kdepak! To samý, takže je lepší si ten život odbejt jenom jednou!"

„Takováhle moudrost není k ničemu," protestovala unaveně Olena Levkivna. „Viděla jste někdy, že by si někdo sám... sekyrou... podtínal kořen? A vy ho podtínáte... vlastní kořen... vlastní budoucnost."

„Kdo co podtíná?" nepochopila Lyzaveta. „Copak jsem praštěná, abych něco podtínala?"

„Jen se trochu zamyslete a pochopíte to."

Konečně snad jí v očích zahořel ohýnek jakéhosi pochopení.

„Zamyslím se," slíbila pomalu. „Jenomže co z toho budu mít..."

„Člověk se musí učit," řekla Olena Levkivna už u dveří. „Celý život se musíme učit, všichni."

„Vy taky?"

„Já taky, my všichni. Jinak to nejde," říkala to tak, jako by na to přišla sama a hluboce si to protrpěla. „Nejsme tráva ve větru, nejsme plevel. Jsme lidi, byl nám dán rozum."

„To jo...," nejistě přitakala hospodyně.

„Přeju vám to nejlepší," řekla Olena Levkivna. „Však za vámi učitelka nepřišla proto, že to s vámi špatně myslí, myslí to s vámi dobře."

„Lidi si to dobrý představujou každej po svým."

„Ať si to každý vykládá jak chce, ale dobro je jen jedno."

V hlase jí bylo znát rozčilení a snad právě to donutilo Lyzavetu umlknout a možná se i zamyslet nad jejími slovy.

Stála u peci jako prve se založenýma rukama, jenom tvář měla posmutnělou, pohaslou.

„Tak spánembohem," řekla, když Olena Levkivna odcházela.

Lyzaveta vyšla na práh, jako by chtěla dodat ještě to nejdůležitější, jenom však stála a dívala se, jak učitelka jde zelenou ulicí a jak se jí kmitá po obličeji mihotavé krajkoví stínů třešňových větévek.

Domů přišla k večeru; Nykon Ivanovyč se ještě zdržel ve škole. Vkročila na dvorek, pohlédla před sebe a překvapeně se zastavila. Na jejich zahradě vykopávala jakási k zemi skloněná žena brambory. Olena Levkivna prudce zamrkala, jako by chtěla zahnat zrakový klam, mámení... Vešla do světnice, položila knihy a sešity na šicí stroj a podívala se oknem – ne, nezdálo se jí to, opravdu tam někdo kope!

Najednou se žena na konci brázdy narovnala, pootočila – a Olena Levkivna poznala sousedku Fijonu.

Nechápavě vyšla z chalupy a zamířila k ní. Zkypřená půda silně, skoro omamně voněla. Na hromadě ležely čisté svěží

brambory. Olena Levkivna se beze slova zastavila. Fijona ještě nějakou chvíli soustředěně kopala, otočená zády k učitelce, pak vycítila, že za ní někdo stojí, a obrátila se – tvář měla napjatou a pohled také napjatý, zkalený.

„Buďte zdráva," pozdravila Olena Levkivna. „Tak se na vás dívám...," a nedopověděla, nějak jí slova nešla z úst.

A Fijona stála, trochu předkloněná, a z tváře jí nemizela zachmuřenost.

„... dívám se a věru nevím, co to tady děláte..."

„Vybírám brambory," její naběhlé rty se sotva rozevřely.

Olena Levkivna upřeně pohlédla na zem.

„A proč to děláte?" zeptala se.

„Jak to, proč? Chci vám pomoct," Fijona se konečně narovnala a bolestně zkřivila tvář – zřejmě jí zdřevěnělo celé tělo.

„Přece jsem vás o to nežádala," řekla učitelka co možná mírně.

„Nežádala, a co na tom? Copak nemám svědomí? A oči? Dyť vidím, že vy se k tomu nemůžete dostat."

„Nemůžu, ale jednou na to taky dojde."

„Dojde, dojde," řekla nevěřícně Fijona. „Máte tolik všelijakejch starostí, že by vám ani štyry ruce nestačily."

„Pomáhají mi přece děti," připomněla Olena Levkivna.

„Tajiska? Mychajlo? Pomáhají, to se ví, ale jsou spíš na to učení, tak toho moc nenadělají... Však se podívejte, lidi už ze zahrádek všecko sklidili, brambory uložili – někdo do sklepa, jinej do krechtu. V noci a po ránu bejvá mrazejk, snad byste nechtěli, aby vám to pomrzlo?"

„To nechceme, kdepak," souhlasila Olena Levkivna. „Jenomže... Chtěli jsme na to jít všichni, dát se do toho..."

„Však můžete," a Fijona ukázala na ještě nevybraný cíp bramboříště.

„A vy už jste svou zahradu sklidila?"

„Co já?" na to Fijona. „Já neučím ve škole. Zůstanu den dva doma a je to hotový."

„Tak vidíte," vzdychla usouženě Olena Levkivna – měla pořád trapný a tíživý pocit, že vidí Fijonu na své zahradě. „Na to své jste zapomněla a přišla jste pomoct nám."

„Nezlobte se, jestli něco není jak má bejt," a znovu zaryla motyku do země.

Když Olena Levkivna slyšela tuhle omluvu, cítila se teprve všelijak. Ale nemůže přece Fijonu vyhnat, když přišla sama a pomáhá jí – mohla by ji ještě nadosmrti urazit, a jí se život něco naubližoval, natrápil, až bůh brání.

Chystala uvnitř večeři a pořád přemýšlela o Fijoně, o jejím životě. A pořád jí bylo těžko – sama se tomu divila, když viděla oknem Fijonu na zahradě.

Když přišly děti, řekla jim, aby vzaly pytle a odnášely brambory do sklepa, ale ať si moc nenakládají.

Za soumraku šla znovu za Fijonou.

„Už to nechte, je tma," řekla a styděla se za svá slova. „Zbytek už vybereme sami. Děkujem vám."

„Děkovat mi nemusíte. To já vám musím poděkovat," řekla Fijona.

„A za copak?"

„Za to, že jste mě nevyhnala, že jste mi dovolila pomoct vám."

„Takhle nemluvte," div nezasténala Olena Levkivna.

„Děkuju vám," opakovala Fijona.

„Jistě jste vyhládla, pojďte s námi povečeřet."

„Budu jíst doma," odmítla Fijona.

Olena Levkivna ji podruhé nezvala – Fijonu by možná teď živou mocí nedostala do jejich světnice.

Fijona očistila motyku škrabadlem, vzala do ruky vědro – přinesla je s sebou z domova. Už byla na odchodu, už vykročila, ale znova se zastavila.

„Víte, na co často myslím?" dívala se zhloubi, soustředěně a v jejích očích bylo cosi nezemského, vzdáleného. „Že mě pánbůh potrestal, když k sobě povolal Vasyla . . ."

„Za co by vás to trestal?"

„Potrestal mě jako mámu, za to, že jsem lidem přála leccos zlýho . . . Copak jste zapomněla? Lidem jsem to přála, a sobě jsem to přivolala. Do smrti si neodpustím, že jsem vám chtěla zapálit dům. Mám ale ještě jedno dítě, tak se musím držet. Jenom ať se mu v tom městě nic nestane, život je dlou-

hej a to přece nemůže bejt, aby děti pykaly za matčiny hříchy."

Olena Levkivna ji chtěla utěšit, uklidnit, stála však jako zkamenělá.

Fijona se unaveně otočila a zvolna kráčela rozrytou brázdou. Ztěžka pohybovala nohama, jako by je každým krokem přikovávala k zemi a musela je odtrhávat... Děti nosily brambory do sklepa, vesele se smály, a ten smích jejich matce připadal neskutečný, vzdálený a jitřil její citlivost.

O pěkném nedělním ránu k nim zašla Varka.

Těžký podzimní vzduch zprůzračněl mléčným slunečním svitem. Pavučiny babího léta se zachytily na plevelu u studny a třpytily se na nich krůpěje rosy. Na zahradě pod hrušní se matně leskly omyté melouny. Slunečné ráno slibovalo stejně slunečný den.

Varka zahlédla Nykona Ivanovyče, jak cosi kutí na schodech do sklepa – uteploval ho na zimu slunečnicovými stvoly a kukuřičným šustím. Varka k němu přistoupila a pozdravila ho tichým, mírným hlasem – takovým hlasem venkovské ženy mluví jen o velkých svátcích. Nykon Ivanovyč se na ni podíval trochu udiveně a pak se podivil ještě víc. Varka, která vždycky chodila v ušmudlaných šatech, se dnes naparádila a její zardělý obličej slavnostně a šťastně zářil.

„To jste se tak nastrojila, že je neděle?" zajímal se ze zdvořilosti Nykon Ivanovyč.

„Možná proto," odpověděla Varka. „Protože je neděle. A vaše paní je doma? Olena Levkivna?"

„Není, vypravila se už za svítání na trh do města. Musí všelicos nakoupit."

„To je škoda," upřímně se povzdechla Varka.

„Pročpak vás to mrzí?"

„Chtěla jsem se vidět s ní i s vámi... Ale třeba půjdete sám, Nykone Ivanovyči? Zvu vás k nám, pojďte."

„Copak to tam máte? Nějakou sešlost?"

„Žádnou sešlost, to jenom tak... Zašel k nám fotograf,

ten, co jezdí po vesnicích... Možná že ho znáte, byl v Medvynci onehdá. Vysokej, hubenej, v koženým kabátě..."

„Možná že jsem ho někdy viděl."

„Zkrátka jsme se rozhodli, že se dáme celá rodina vyfotit. Nás už vyblejskl a já přišla k vám, abyste se dali společně s náma."

„Jak s vámi?" nechápal Nykon Ivanovyč.

„No, vy nejste zdejší, přišli jste a můžete odejít. A my bysme chtěli mít na vás památku... Nestyďte se, Nykone Ivanovyči, a poslouchejte, co vám povím. Vy s Olenou Levkivnou jste oba hodný lidi, takovejch je na tomhle světě málo, a když se s náma dáte vyfotit – bude to, jako byste zůstali tady u nás. Já bych ten obrázek dala zasklít, pověsila na zeď a vy byste byli v naší světnici porád, jako byste odtud nikdá neodešli. Ať se ti naši halamové na vás koukají a myslejí si, že učitel přišel za nima až domů a nespustí z nich oko."

Nykon Ivanovyč byl zpočátku skoro zmatený – co má odpovědět? Odmítnout je trapné, ta žena se může urazit, jenže souhlasit s tím...

„Tak dobrá," řekl, „abych se snad převlékl, vidíte přece...," a rozhodil rukama, protože byl v letitých kalhotech a kazajce, kterou si bral na práci u krávy nebo v prasečím chlívku.

„Ale dyť je to dobrý," řekla Varka, potěšená, že učitel souhlasí.

„Ne, kdepak, to se nepatří," odpověděl Nykon Ivanovyč. Zašel do chalupy převléknout se.

„Táto, kampak ses tak vystrojil?" zeptal se Mychajlo a hlas mu zněl trochu posměšně.

„Ale...," otec kdovíproč upadl do rozpaků. Když si pak uvazoval kravatu před skříňovým zrcadlem, vysvětlil, kam má namířeno.

„No tohle!" zasmál se Mychajlo.

Když vyšel Nykon Ivanovyč na dvůr, Varka se při pohledu na něj nečekaně zarděla.

Fotograf seděl před Varčinou chalupou na lavici, vedle

něho stála velká mísa s jablky a hruškami. V obou rukou držel po nakousnutém jablku – v jedné antonovské, ve druhé čínské. Tři Varčiny holčičky stály opodál a zvědavě se na fotografa dívaly. Děda Luzhar seděl na hromadě snopů, na klíně višňovou sukovici, a Mykola obcházel kolem stativu, který stál uprostřed dvora. Každý si oblékl, co měl nejlepšího, děda Luzhar v obnošeném plátěném saku a vojenské košili si důkladně natřel holínky solidolem a teď mu po nich skotačila sluneční prasátka.

Sotva fotograf zahlédl Varku, odložil obě nakousnutá jablka, vzal si další celé a strčil je do kapsy. Na Nykona Ivanovyče se zadíval s přimhouřenýma očima, snad poněkud skepticky. Když se zvedl, byl najednou o dvě hlavy vyšší než učitel a tak hubený, že se člověk málem styděl na něho podívat.

„Tak jste je přivedla?" zeptal se Varky.

„Jo, přivedla," odpověděla Varka a tlumila rozpačitý úsměv. „Odpusťte, že vás zdržujem, přidělávame vám práci, ale my chcem, aby se s náma vyfotil i Nykon Ivanovyč. Škoda že tu není i Olena Levkivna, to třeba až podruhý, až zas k nám přijedete..."

Fotograf vzal z lavice mísu s hruškami a jablky a postavil ji stranou.

„Vy si sedněte tady," usadil Nykona Ivanovyče doprostřed, „a vy, dědoušku," kývl prstem na starého Luzhara, „vy pojďte sem, sednete si tady, napravo."

Děda se ztěžka zvedl a zvolna k nim popošel. Řiďounké, prokouřené kníry mu žalostně visely nad ústy. Dopadl toporně na lavici, odsedl si od učitele až na kraj.

„Blíž, hezky blíž," nařídil velitelsky fotograf. „Nebo vypadnete ze záběru, dědo, a nikdo vás neuvidí."

„Žádná škoda," odpověděl děda, ale přisunul se blíž.

„Vy si sedněte nalevo," fotograf vzal Varku za ruku a ukazoval jí, kam si má sednout. Varka se také posunula až na kraj, ale fotograf ji silou postrčil k učiteli.

Poodstoupil pár kroků a s přimhouřenýma očima si představoval, jak by to mohlo vyjít na snímku.

„Ty," ukázal na Mykolu, „si stoupni dozadu, vedle učitele."

Mykola se nespokojeně načepýřil a stoupl si neochotně za matku. Jeho hrubě utvářený obličej byl rudý a rozpačitý.

„Děvčátka si sednou na zem před lavici."

Holčičky se poslušně posadily na pytel prostřený před lavicí. Nesedly si ovšem tak, jak chtěl fotograf, a tak k nim přistoupil, zvedl jim hlavy a posunul je blíž k sobě. Znovu poodstoupil a zadíval se na ně, jestli už sedí dobře.

„Tak pohyb," zabručel nespokojeně Mykola. Varka se ani neohlédla a řekla hněvivě:

„Budeš ještě dlouho remcat? Jen co se vyfotografujem, tak si s tebou promluvím."

„Jen si promluvte. I dědu jste stáhla z pece..."

„Bodejť že stáhla, ty neřáde... Abys na něj měl aspoň památku. Prvně se s dědou fotíš, prvně a ještě bručíš! Že se nestydíš před Nykonem Ivanovyčem."

„No dobrý, dobrý...," zamumlal smířlivě Mykola. „Vás stejně nikdo nepřehádá."

„Tak dost!" zavelel fotograf. „Odkdypak vejce poučuje slepici?"

Jedna z holčiček se neudržela a vyprskla.

Fotograf se sehnul ke stativu a zakryl si hlavu černým kusem látky. Něco pod ním kutil, pak shodil látku z hlavy a zamířil ke skupince.

„Nehrb se," řekl Mykolovi. „A vy, děvčátka, se přitiskněte víc k sobě a usmívejte se. Co se tak mračíte? Musíte být veselé. Ale ale, hospodyňko, nesvírejte tolik pusu, nebude to pěkně vypadat."

Znova si zakryl hlavu a zase nebyl spokojený.

„Trošku veseleji!" nařizoval bujarým, zvučným hlasem. „Vy, pane učiteli, taky hlavu výš, prsa vypnout..."

Konečně zavelel:

„Pozor, mačkám spoušť!"

Zvedl ruku a všichni bez mrknutí sledovali, kdy ji dá dolů. Tvářili se soustředěně a přísně. Jenom Nykon Ivanovyč si zachoval svůj klidný a dobrácký výraz... Najednou fotograf

něčím cvakl, ruku spustil – a menší děti byly zpočátku zklamané, že všecko skončilo tak rychle.

Sotva se zvedli z lavice, na dvorek vběhla Javdoška. Přes sebe bohatý květovaný šátek, dlouhé třásně jí tančí po zádech a na prsou, na sobě má bledě modré hedvábné šaty, v jakých ji ještě nikdo neviděl. Nohy se jí podlamují, lýtka třesou – Javdoška nazula nové střevíčky, které si minulou neděli koupila v okresním městečku.

„Tak už jste připravená?" zeptal se jí fotograf. Javdoška tady už zřejmě byla. Obhlédl ji přimhouřenýma očima a mlaskl jazykem: „Přirozená krása!"

Mykola se zašklebil, zřejmě ho napadlo něco veselého, a pak se usmál. Varka se dívala na svou mladou sousedku s úžasem a nadšením – nepomyslela si, že ji někdy uvidí takhle hezkou.

„Kam si mám stoupnout?" zeptala se Javdoška a celá zářila spokojeností a radostí.

„A co kdybychom udělali snímek vsedě?" zeptal se fotograf.

„Já chci ve stoje," odpověděla Javdoška. Chvilku se zamyslela a pak se zeptala: „A když budu sedět, budu tam celá?"

„Budete," uklidnil ji fotograf.

„Tak to může být vsedě," odpověděla ochotně Javdoška.

Nykon Ivanovyč by byl mohl už jít, zdržel se však ještě chvíli. Kdoví, možná proto, že ještě neviděl Javdošku tak šťastnou, její radost přímo bila do očí.

Javdoška si sedla na lavici a ohrnula levý rukáv – a všichni viděli, že má hodinky na černém řemínku. Javdoška nastavila ruku tak, že bylo hodinky dobře vidět.

„Pozor, už to bude!" zvolal fotograf, schoval hlavu a zvedl dlouhou ruku se žlutými prsty.

Děvčátkům, co stála stranou, na chvíli strnuly tvářičky samou zvědavostí. I Javdošce ztuhl obličej a bohatý ruměnec vypadal najednou uměle. Jenom Mykola se výsměšně šklebil – věděl, že Javdoška si navlékla staré hodinky svého otce Sazonta Chrušče a že ty hodinky už dávno nejdou.

Konečně i ji vyfotografovali, Javdoška si radostně od-

dechla, třebaže i ona byla snad trochu zklamaná, že všechno šlo tak rychle. Vstala na nejistých nohou, roztřesených z těsných střevíců s vysokými podpatky.

Tím zřejmě všechno skončilo a Varka začala neklidně pobíhat. Vzala misku s jablky a hruškami a nesla ji fotografovi, aby si všecko vzal s sebou. Fotograf si nastrkal do kapes pár jablek a zbytek odmítl, že prý to nemá kam dát.

„Co kdybych vám dala mošničku?" nabízela Varka.

„Až podruhé," odmítal fotograf. „Až vám přivezu obrázky, vezmu si jablka."

„Ale vy zapomenete..."

„Jen abyste nezapomněla vy! A když zapomenete, připomenu vám to."

Vzal své náčiní a vyšel ze dvora. Varčina děvčátka se loudala za ním, lákalo je chodit za fotografem po lidech, které se chystal fotografovat.

Šťastná Javdoška, zářící ve svém pestrém šátku, také hbitě vyklouzla ze dvora

Děda Luzhar zhlížel nezúčastněně na celý ten veselý, neobvyklý mumraj, pak přešel k hromadě snopů, sedl si na ně a svěsil hlavu na prsa.

„Aspoň vy si vezměte od nás jablíčka," Varka začala Nykonu Ivanovyči strkat do kapes jablka. „Vytrhla jsem vás přeci z práce, vyrušila vás."

Učitel se vydal domů, vzrušená Varka šla vedle něho s prázdnou miskou v rukách a rozkládala:

„Náš táta je starej, moc starej. A tak když nám pánbu seslal toho fotografa, povídám si – co se dát pohromadě vyfotit. Jednou přeci táta umře, nebude tady věčně, a já kouknu na obrázek, uvidím, jak tam sedíme všichni pohromadě, a svejm očím neuvěřím, že to tak doopravdy bylo... Třeba se jednou budou na to dívat i děti a dojde jim to..."

Doprovázela ho až k jejich stavení a pořád mluvila, rozkládala a neustále děkovala – ještě pořád byla rozčilená, plná vzrušení. Poslouchal a sledoval ji bedlivě, jako by v ní objevoval novou bytost, které si doposud nevšiml, člověka s hlubokým vnitřním světem, v němž ještě všechno nepocho-

pil, protože dřív mu nevěnoval mnoho pozornosti. Cítil se proto podivně provinilý před tou ženou i sám před sebou.

Měl by uteplovat vchod do sklepa, ale práce mu nějak nešla od ruky. Před očima měl pořád celou tu scénu s fotografováním, z hlavy mu nešel Varčin hovor... Viděl se na Varčině dvoře, v klubku jejích dětí, vedle dědy Luzhara, představoval si sám sebe na budoucím snímku – a radost, podobná nejasnému, tichému údivu, prostupovala celou jeho bytost. Radost, že ho zavolali, že se s ním chtěli vyfotografovat, že jsou mu vděčni, že jsou vděčni Oleně Levkivně. Ne, říkal si, ta naše práce není marná.

Mychajla zpočátku nohy samy nesly, ale čím víc se blížil k Marijčinu bydlišti, tím víc odvahy mu ubývalo. A sotva zahlédl známou střechu pod jasany – zamrazilo ho a byl celý stísněný. Překonal váhání a vkročil na dvůr. U plotu se tísnily husy. Sotva houser zahlédl Mychajla, sklonil krk k zemi, vyrazil proti němu a hlasitě syčel, jako by mu z hrdla unikala stlačená pára. Pak se vrátil k hejnu, vítězně zakejhal, a husy také radostně kejhaly.

Ten rámus přilákal Marijku. Vykoukla ze síně a vůbec se nepodivila, když spatřila Mychajla – jako by ho byla čekala. Její rozesmátá ústa se podobala zralým višním omytým krůpějemi deštivého léta a odlesk těch krůpějí jako by se chvěl v jejích vlahých, vyzývavých zornicích.

„Marijko...," oslovil ji, protože sotva ji zahlédl, hned pociťoval víc jistoty i naděje. „Marijko..." Stejně však nedokázal říci to, k čemu se chystal, a tak uhnul: „Copak děláš?"

„Loupám fazole."

Mychajlo přistoupil blíž – na podlaze v síni byla prostřená plachta, na ní ležela hromádka vyloupaných strakatých fazolí a vedle pár naježených otýpek tuhých lusků.

„To máš vyloupat všecky?"

„Máma řekla, že všecky. Pomůžeš mi?"

Zašla do síně a sklonila se nad plachtou. Mychajlo si klekl vedle ní, vzal pár lusků a začal je vylupovat.

„Já ti ale přišel říct . . .," začal posmutněle a umlkl.

„Copak?"

„Ale že do Medvynce dorazil fotograf . . . Co kdybys šla a dala se vyfotit?"

Ani se už nezmínil o tom, že ji chtěl původně poprosit, aby se dala vyfotografovat s ním. Byla by to od něho troufalost, proč by se taky Marijka měla honem s ním fotografovat? Ale sama – to je něco jiného.

„Opravdu?" zaradovala se, jako by jí pověděl o bůhvíjaké vzácnosti.

„No vážně . . . Zašel k Varce Luzharové, a ta hned zavolala našeho tátu, aby se s nima dal vyfotit . . . Půjdem?"

Marijka vstala, oči jí šťastně plály jak rozkvetlé aksamitníky, byla by běžela třeba hned.

Dveře světnice se otevřely a na prahu stála Marijčina matka. Byla to žena s ustavičně sklíčeným pohledem. Smutek jí vězel v pavučinách jemných vrásek kolem očí, v rýhách kolem úst. Nad žlutým čelem se jí zpod šátku dral pramen předčasně zešedivělých vlasů.

„Kampak se to chystáš, dcerko?" zeptala se. Zřejmě slyšela celý jejich rozhovor. „A kdopak za tebe vyloupe fazole? Pořád jenom bys někde lítala. Nikam nepůjdeš, dokud tohleto nedoděláš," ukázala bradou na otýpky fazolí.

„Mámo . . .," řekla jen prosebně Marijka.

„My to potom doloupem," dodal Mychajlo.

„Dcero," řekla znovu matka, „já chci, aby z tebe něco bylo. A co z tebe vyroste, když budeš znát jenom zábavu? Sama mě potom budeš hubovat, že jsem tě nepřivedla k rozumu . . . Nejdřív práce, a potom teprve zábava."

„Ale on může zatím odejít, ten fotograf," ozval se Mychajlo, protože Marijka mlčela a klopila hlavu.

„Žádná škoda," odpověděla matka, a dveře za ní se zavřely.

Co jim zbývalo? Pustili se do fazolí a loupali je o sto šest. Mychajlo si už říkal, že by byl udělal líp, kdyby za Marijkou neběžel a nepůsobil jí nepříjemnosti.

„Husy už nikam nezaletěly?" zeptal se.

„Ale lítají," ozvala se nějak nejistým hlasem. „Jenomže blízko . . . daleko už nelítají."

„Brzo bude zima," řekl.

Viděl v duchu znova, jak šli za soumraku hledat husy a jak jí recitoval básně, a v nitru mu vzplál vzdálený chladný odlesk toho duševního stavu, který tehdy zachvátil celou jeho bytost. Zkoumavě se podíval na Marijku – třeba i ona si teď vzpomněla na ten večer, možná že teď z jejích očí vyčte to tajemství, které je tehdy spojovalo?

Marijka však měla hlavu sklopenou a oči, zakryté dlouhými řasami, se jí vlhce leskly.

„Marijko," řekl tlumeně. „No tak Marijko . . ."

Vytáhla obočí – co je?

„Vzpomínáš si . . .," a umlkl. Pak si dodal odvahy: „Co kdybych ti řekl báseň, jako tehdy?"

„Tak povídej," řekla jakýmsi cizím hlasem.

Mychajlo se usmál ztuhlými rty a začal:

Kořenně voní podzim ze všech stran
tabákem, jablky a chladem jinovatky
a hvězdy aster září z předzahrádky
pod oknem otevřeným dokořán.

Zelený koník skrytý v otavě
na housle hraje. Kdo nás jarem klame
teď, kdy jak plody tiše dozráváme
a moudrost ukládá se v stříbru na hlavě?

„Hm," řekla Marijka.

Utal báseň v půli a tázavě se na ni podíval. Marijka pokrčila omluvně ramenem a neřekla už nic. Na její tváři zahlédl však takový cizí, podivný výraz, že se mu najednou nechtělo přeladovat se na vlnu té nálady, kterou měla báseň, a neměl už chuť působit jí na Marijku.

Když se Marijka převlékla do nových šatů a oba vyběhli na ulici, ani jim nepřipadalo, že loupali fazole tak strašně dlouho. Kde teď mají fotografa hledat? Rozhodli se, že

zajdou do kolchozní kanceláře a tam se někoho zeptají – protože kočovný fotograf je postava ve vsi nápadná, každý ví, kam zašel.

„Nehněváš se na mámu?"

„Ne, kdepak," řekla po pravdě.

„Víš co," konečně si Mychajlo dodal odvahy, „co kdybysme se dali vyfotit spolu?"

Rozzářeně se na ni díval a čekal, co odpoví.

„Spolu?" opakovala Marijka a stáhla obočí podobné vlaštovčím křídlům.

Mychajlovi se bolestně sevřelo srdce a uši mu zrudly jak papriky.

„Tak jo," řekla Marijka.

„Cože?" nevěřil a díval se na ni široce rozevřenýma očima, jako by ji chtěl celou obsáhnout pohledem.

„No tak dobře," řekla Marijka a nedívala se na něho.

Mychajla rázem polilo horko, chtěl se nadechnout, ale jenom zachraptěl, bylo to jako vzlyknutí. Chtěl dodat, aby o tom nikomu neříkala, ale neudělal to, to přece musí vědět sama ... A zas bylo Mychajlovi pěkně – stejně jako tehdy večer u rybníka.

Vyšli na silnici a zamířili po jejím okraji ke kolchozní kanceláři. Vzadu zahrčelo nákladní auto a zvolna ujíždělo po medvynecké silnici. Když je auto míjelo, zahlédl Mychajlo v korbě člověka, který seděl opřen zády o řidičovu kabinu a držel v ruce stativ ...

Byl to fotograf.

„Už odjel," řekl zmatený Mychajlo.

Marijčina radost pohasla, na tváři se jí rozhostil smutek.

Nákladák už byl hodný kus před nimi, vtom se Mychajlo rozběhl za ním a křikl:

„Kdy k nám zase přijedete?"

Běžel, cosi křičel a nákladák se vzdaloval víc a víc ... Fotograf se na chlapce zvědavě díval, ale nemohl už slyšet, co ten za ním haleká.

Mychajlo se zastavil s pocitem palčivé urážky a zoufalství, a když se otočil – Marijka už na silnici nebyla ...

Škola každý rok vypomáhala kolchozu, protože pokaždé se s něčím zdrželi – buď nestihli do zámrzu vykopat řípu, nebo včas vybrat brambory. To pak předsedkyně běžela za ředitelem školy Vitalijem Hryhorovyčem – prý pomozte. A ředitel i učitelé šli potom s celými třídami na pole.

Toho roku byl suchý a teplý podzim, mohli tedy dokončit řípu i brambory. Na slunečnice ale nějak zapomněli, a tak se z kolchozu znova obrátili na školu s prosbou o pomoc. Tři dny strávili učitelé a žáci na poli, tři dny uřezávali slunečnice a odváželi je na kolchozní farmu. Byl tu i pedagogický vedoucí, mlčel a choulil se zimou, i Pavlo Pavlovič Pšenyčnyj – kolem toho se kupily děti a smály se, protože celou dobu vtipkoval a vyprávěl všelijaké historky.

První den přišly skoro všecky děti, druhý den jich bylo méně a třetí den ještě míň. Nejvíc soudržnosti měla snad šestá třída Oleny Levkivny. Každému žáku se možná také nechtělo mrznout na poli a dýchat si na oznobené ruce, měli však rádi svou učitelku, nechtěli jí způsobit nepříjemnost, a tak šli.

Ivan Huňka nebyl s dětmi ani první, ani druhý den, ukázal se teprve třetí den v poledne. Žáci právě rozdělali oheň v cípu slunečnicového pole, hřáli se u plamenů, svačili tam to, co si přinesli z domu. Najednou kdosi zvolal:

„Koukejte, jde Ivan Huňka!"

Pedagogický vedoucí Makar Tychonovič Repta se usmál ztuhlými rty a řekl:

„Pozdě, ale přece!"

Ivan Huňka šel po poli a ztěžka nakračoval. Když přišel blíž, zastavil se, něco křičel a mával čímsi ve vzduchu.

„Co to má v ruce?" zeptal se Makar Tychonovyč a mhouřil krátkozraké oči.

„Zajíce, co jiného," odpověděla Olena Levkivna a sama se divila: kde sebral zajíce?

„Hurá, zajíc!" volali žáci a někteří se rozběhli po poli k Ivanovi, který neustále mával svým úlovkem.

Mychajlo chtěl také běžet, podíval se však na matku – a zůstal u ohně, třebaže se mu nohy třásly netrpělivostí.

Děti obklopily Ivana Huňku a zaclonily ho očím učitelů. Makar Tychonovič Repta si zavolal Boryse Horbokoně a poručil mu, aby přivedl svého kamaráda mezi ostatní.

Za chvíli přišel Ivan v klubku žáků k ohni. Byl celý rozpálený, mongolské oči mu divoce jiskřily. Zajíce držel za uši a nesl ho před sebou ve vztažené ruce, aby ho všichni dobře viděli. Připadal si jako hrdina, kterého musí všichni obdivovat.

„Kdepak jsi tohle ulovil?" zeptal se vesele učitel zeměpisu, který měl takové příhody rád.

„Jdu takhle přes řepný pole...," sotva dechu popadal Ivan, „v ruce mám klacek... a on sedí... spí – já nevěřil svejm očím. Prásk ho po hlavě – ani se nehnul. Tak já ho vzal eště jednou, pro jistotu."

„Nelžeš?" nevěřil mu Pavlo Pavlovyč.

„Já nelžu," odpověděl důstojně Ivan.

„Ukaž, podíváme se na něj," povídá Pavlo Pavlovyč. Vzal zajíce, prohlíží si ho a v jeho dobráckém, vždycky veselém pohledu jako by se mihl dravčí spár.

„Může eště obživnout," řekl Borys Horbokoň. „Tys ho akorát omráčil. A jak ho pustíš na zem, hned se zmátoří – a jenom se za ním zaprášíš."

„Nepovídej!" nevěřícně odporoval šťastný Ivan Huňka.

„Ba ne, má pravdu," připojil se k němu i učitel zeměpisu. „Viděl jsem to jednou na vlastní oči – střelili zajíce, krev z něj crčí, a najednou žádný neví, kde je mu konec..."

„Tak co, mám mu dát jednu nádavkem?"

„Jen mu dej!" poradil mu Pavlo Pavlovyč. „Říkejte si co chcete, ale zaječí čepice se jen tak na cestě neválí."

Než se Olena Levkivna vzpamatovala, než pochopila, co se má vzápětí dít, vzal Ivan učiteli zajíce z rukou, trochu poodstoupil od hloučku dětí, rozmáchl se klackem a udeřil zajíce po hlavě, a ještě jednou... Obličej měl při tom pořád rozradostněný, červené tváře mu planuly jako předtím.

Pavlo Pavlovyč zakroutil hlavou, jako by se divil Ivanově troufalé ráznosti, a děti se všechny odmlčely a zorničky se jim zúžily.

„Okamžitě přestaň!“ zvolala Olena Levkivna později, než původně mínila. „Co to děláš?“

Ivan Huňka se na ni zaraženě podíval.

„Dyť je stejně mrtvej!“ řekl.

Mychajlo v tu chvíli hleděl na matku a bylo mu jí nesmírně líto. Krev se mu nahrnula do tváře a sklopil hlavu.

„Jdi domů a tam si vyváděj, co chceš, ale tady ne,“ pokračovala Olena Levkivna, celá bez sebe hněvem.

„Tak já jdu,“ ušklíbl se Ivan Huňka a čile si hodil zajíce na ramena.

„Ne, to není správné,“ ozval se konečně i pedagogický vedoucí a zahýbal rty, jako by slovo nejdřív přežvykoval, než je poví. Žáci otočili hlavy k Makaru Tychonovyči. „To není správné,“ opakoval. „Copak to jde – všecky děti pracují a jeden chytá lelky, podrývá pracovní kázeň.“

„Tak mám zůstat?“ zeptal se Ivan.

„Zůstaň tady se svou třídou,“ nařídil Repta.

„Žádný zle,“ neměl nic proti tomu Ivan a podíval se vítězně na své kamarády. „Jenomže čím budu řezat slunečnice, když nemám nůž?“

„Tumáš,“ a Borys Horbokoň mu podal svůj.

A co si Ivan zase nevymyslel? V jedné ruce držel mrtvého zajíce a druhou se pokoušel řezat slunečnice. Slunečnice se vymršťovaly, vyklouzávaly mu z rukou, žáci se na něho dívali a řehtali se. Olena Levkivna poodešla stranou a dělala, že nic nevidí, pedagogický vedoucí také, a Pavlo Pavlovyč, který slunečnice odřezával obratně a hbitě, se nenuceně smál se školáky.

Mychajlovi připadalo, že se vysmívají jemu. Ještě před chvílí mu bylo dobře – naslouchal šustotu slunečnicových stvolů, vdechoval pach povadlého plevele, pokoušel se uhádnout, proč Marijka nepřišla na pole, a s neurčitou nadějí pohlížel na šedou polní cestu – třeba přijde? A teď byla ta nedávná nálada přehlušena zlostí, soucitem s matkou. Dobrá, Huňka nic nechápe, dělá ze sebe hlupáka, je pořád stejný, ale ti ostatní! Proč se smějí a tím smíchem Huňku povzbuzují, aby si tropil posměch z nich ze všech?

„S tím zajícem je kříž!" vykřikl vesele Ivan. „Překáží mi v práci... Co kdybys řezal slunečnice sám, co ty na to?" A předstíral, že chce zajíci vtisknout nůž mezi pracky. Zajícovi visela hlava na stranu, zuby měl vyceněné.

Makar Tychonovyč Repta byl nucen ohlédnout se, co je to za rámus, a čekal, kdy se utiší. Oči pod brýlemi mu slzely, žalostně mrkal.

Učitel zeměpisu čiperně řezal slunečnice, ukládal je na plachtu, prostřenou poblíž, a jeho plné, ruměné tváře se nadouvaly smíchem jako bílé bochánky těsta, které kyne v díži.

„Mít tak ještě jednoho ušáka, to by si s tímhle rychle poradili!" vtipkoval Huňka.

A to už se Olena Levkivna neudržela. Šla k Ivanovi, popadla ho za loket a stiskla jak nejvíc mohla. Pohlédl na ni zkoprněle – z očí se mu ještě nevytratila rozjařenost, jenom jí začalo ubývat. Olena Levkivna jím mlčky smýkla, táhla ho ven z hloučku dětí a paličatý Huňka šel poslušně s ní.

Školáci nechali práce a zvědavě je sledovali.

Olena Levkivna odvedla Ivana stranou a už chtěla říci, aby odešel a nepřekážel jim v práci, v poslední chvíli ji však něco zadrželo. Co – to by sama nemohla povědět. Slova, kterými chtěla Ivana vyhnat, zůstala nevyslovena a místo toho vyhrkla:

„Polož zajíce sem!"

Ivan rozevřel prsty a vylínalá mrtvolka padla do béru.

„Přikryj ho trávou."

Huňka natrhal listí a zaházel zajíce.

„Pamatuješ si, kde leží? A teď pojď za svými spolužáky. Já tě prosím, Ivane..."

Nedopověděla, oč ho vlastně prosí. Vracela se, Ivan šel vedle ní, snad trochu zpražený, avšak nepřemožený. A učitelce se pořád vnucovala myšlenka: Poslechl! A taky přece poslechnout nemusel, od něho se to dalo čekat!

Potom už všecko klapalo – děti se pustily svorně do práce, řezaly slunečnice a nosily je na hromady. Když přijel z kolchozu gazík, začaly nakládat a brzy bylo auto plné. Olena Levkivna také nakládala, něco žákům říkala, usmívala se,

ale někde na dně duše jako by jí ležela usazenina... trpká urážka... nebo snad pelyňková polní hořkost... pročpak asi?

Pavlo Pavlovyč uděloval jakési příkazy, ometal se poblíž ní, ale ona před ním uhýbala očima. Jako by se bála, že střetne-li se s ním pohledem, nepřečte si učitel v něm vlídnost, jako předtím, ale odsudek... Však on asi něco vytušil, vycítil změnu v jejím postoji k sobě, protože k ní šel a se vší sobě vlastní bezprostředností se jí zeptal:

„Vy se na mě asi zlobíte, že, Oleno Levkivno?"

Zavrtěla hlavou, že se nezlobí.

„Tak promiňte, jestli jsem se vás svou domněnkou dotkl," řekl učitel zeměpisu.

Na okamžik ji dojala jeho omluva, jeho přirozená citlivost.

„Jednou si o tom pohovoříme, Pavle Pavlovyči," řekla. Uvědomovala si, že teď není vhodná chvíle na ty její pocity, ani vhodná chvíle pro rozmluvu. A mám vůbec právo říct mu, co si myslím o tom, jak nabádal žáka, aby utloukl zajíce?

„Když jednou, tak jednou," souhlasil Pšenyčnyj. „Tak teda proti mně přece něco máte!"

Mezitím přemlouval Horbokoň Ivana, aby šli na úhor, kde zabil zajíce. Chlapci se domluvili, že vyrazí, až všichni půjdou domů. Mychajlo stál nablízku a slyšel jejich rozmluvu. Zlost na Ivana už ho skoro přešla. Možná proto, že by byl s kluky také rád šel.

„Půjdeš taky?" zeptal se Borys. „Ten zajoch tam jistě nebyl sám, musíme se kouknout, třeba tam mají pelech..."

„To určitě, pelech," odpověděl posměšně Mychajlo.

„Klackem ho zabil!" říkal nadšeně Borys.

„Já nepůjdu," řekl Mychajlo, i když ho to moc lákalo. Najednou si vzpomněl, jak docela nedávno hnali dobytek z výhonu za vsí, jak se chlapci vydali do lomu v čerepašyneckém lese a on se doprošoval, aby ho vzali s sebou. A tvrdohlavě opakoval: „Nepůjdu..."

Možná podvědomě tušil, že kdyby šel s Huňkou na úhor, nějak by tím zarmoutil vlastní matku, zradil ji?

A pak se škola vracela ze slunečnicového pole do vsi. Bylo už hodně pozdní odpoledne, na západě se černaly nízké mraky a z nich proudily k zemi kosé šípy chladných, bledých paprsků. Mychajlo šel se sklopenou hlavou, jako by se nakazil nedávnou matčinou náladou. Viděl, jak se od zástupu oddělil Huňka s Borysem Horbokoněm, a namířili si to žloutnoucím lánem kukuřice, jenom hlavy se jim vynořovaly hned tady, hned zas tam. Znovu se v něm ozvalo přání jít za nimi, ale potlačil je.

Rašelinu na zimu nakopali a navezli domů už v létě, kdy měli trochu volněji. O dříví se chtěla Olena Levkivna domluvit s některým šoférem, ale pořád se to nedařilo – slibovali, že dřevo brzo přivezou, a zatím nikdo nic nedovezl... Měli ještě pár kuláků z loňska, Mychajlo je posekal – nemít železný klín, sekyra by si s těmi špalky neporadila. Sbírali i suchý plevel – na příkopu u zahrady, u cesty.

Jednou Nykon Ivanovyč seděl a psal přípravy, vtom koukne oknem a vidí Tajisu, jak vchází na dvůr s velikánskou otepí klestí. Jde ztěžka, s hlavou skloněnou, otep se jí hrozivě kymácí na zádech, jen spadnout. Tajisa hodila otep pod hrušeň a utřela si dlaní zpocené čelo – byla unavená, oči měla zčervenalé.

Nykon Ivanovyč vyšel z chalupy a zeptal se, kde to chodila.

„Kde asi?" odpověděla se zřejmou rozmrzelostí Tajisa. „Byla jsem na klestí."

„Kdopak tě tam posílal?"

„Nikdo, sama jsem šla..."

Cítil, jak v něm stoupá zlost. Zlost na dceru, která přinesla domů palivo, stojí před ním umořená a nechápe, proč se táta hněvá. Chodila přece i dřív, někdy šli ve třech – s Mychajlem a matkou. Copak na to táta zapomněl?

„Za chvíli nám dojde dříví," řekla, „tak jsem se s děvčaty vypravila do lesa. Marijka Melnyková taky šla..."

„Co sem pleteš tu svou Marijku!" zabručel podrážděně. „Ta ať si jde, ale tebe nikdo neposílal!"

„No tohle!" ozvala se Olena Levkivna, která šla právě ze zahrady – vybírala ze záhonu zavadlou cibuli a teď ji nesla v košíku. „Copak ji hubuješ? To je dobře, že přinesla dříví... Jdi dovnitř, Tajiso."

Dívka si uraženě hryzala rty a rychle zamířila do domu. Nykon Ivanovyč vztekle kopl do otepi a řekl:

„Co se má dřít? Nikdo ji neposílal! Lidi mají oči, pomyslí si, že své děti týráme!"

„Netýráme," namítla klidně manželka. „Když můžou jiné děti ve vsi – naše taky. My jako jiní. Ať si odmala zvykají na práci, pak je to nikdo nenaučí... Co tě to popadlo, Nykone? Copak sis dřív nevšiml, že nosí otýpky? Anebo puškvorec od rybníka? A copak já to taky nenosím, jako oni?" Olena Levkivna cítila, že i ji začíná brát čert. „To jenom ty nechceš ani poklidit prase, sedíš si spíš u knížek, a já do těch knížek nahlédnu moc málokdy. A jsem přece učitelka jako ty, a taky bych ráda, nemyslíš?"

Nykon Ivanovyč viděl, že začíná hádka a že za chvíli jeden druhému napovídá ledacos, co by je oba mohlo mrzet. Byl skoro překvapen – jeho Olena, vždycky tak vyrovnaná, rozvážná – a zlobí se na něho, pouští se do sporu?

„No dobrá," řekl smířlivě, „je zbytečné o tom mluvit..."

„Není. Kdyby ses postaral o palivo ty, šla by Tajisa do lesa? Kolikrát jsem to těm šoférům připomínala, slibují, neříkají ne. Jenže doteď dříví nemáme a zima je na krku... Já bych taky mohla vysedávat u knížek nebo jít do kina, ale kdo to za mě všecko polítá?"

Zřejmě ji to už dávno pálí, když se neovládla, když vyčítá. Nykona Ivanovyče přešel všechen vztek, bylo mu líto ženy, zabolelo ho to.

„A není potřeba zchlazovat si žáhu na děcku. Sami jsme vinni a děti hubujeme."

„Tak mi to odpusť," řekl provinile.

„Ale co," mávla smířlivě rukou. „Opravdu by se dalo o lecčems mluvit, ale copak řeči pomůžou?"

Šla chystat večeři, ale Nykon Ivanovyč se už nemohl vrátit k přípravám. Prostě... nemohl. Nedávný hněv pominul, místo toho však učitel pocítil náhlou nespokojenost se sebou. Je to pravda, vždycky manželce nepomáhá, a ona nesedí ani minutu nečinně, nelehne si, neodpočine. Vždycky byl pyšný na její pracovitost, patřičně ji za to ctil, ale... stačí to? Jistě že potřebuje uznání, to ano, ale kdyby převzal větší díl starostí o domácnost – bylo by to lepší... Najednou ho bodla slova: „Já do těch knížek nahlédnu moc málokdy." To je pravda. Olena Levkivna o tom nikdy dřív nemluvila, a dneska se neudržela, vyčetla mu to. Vida, i na prase si vzpomněla, že není schopen se o ně postarat. A když to připomněla, když mu to vyčetla – je vidět, že je toho na ni moc.

Když člověk uváží, kolik toho má na bedrech – děti, hospodářství, školu... Věnuje se všemu opravdově, celou duší, a pak to všecko táhne, vleče, dokonce si nikdy ani nepostěžuje, jako by všecky ty starosti považovala za největší štěstí, jako by si nepřála mít jiný život. Ale když se člověk nad tím zamyslí – je toho na ni moc, má to těžší než on. Těžší také než některá venkovská ženská. A ještě jí leckdo závidí – jakpak by ne, je učitelka, má vzdělání, vydělává si, a ne v kolchoze, na poli, ale ve škole. Jestlipak ti závistivci vědí, že nejnižšího věku se dožívají letci a učitelé?

Poslední dobou si spolu málo povídají. Možná proto, že jeden s druhým soucítí a chápe ho beze slov? Možná ale proto, že on, Nykon Ivanovyč, zlhostejněl... otupěl... uzavřel se do ulity, a vůbec neprojeví zájem o to, co má na srdci ona, Olena, kterou kdysi miloval, velice miloval... a najednou se přistihl, že řekl slovo „kdysi"... Kdysi? Proč takhle uvažuje? Opravdu jenom kdysi? A teď? Co k ní cítí nyní, v tomhle okamžiku?

Z paměti se mu nořila jakási šedivá omluvná slova... o čase, všedních dnech, starostech o chleba, slova o tom, že lásku zaměnil zvyk, city přátelské, rodinné, příbuzenské... chtěl by se spokojit s tím ospravedlněním... jenom kdyby... kdyby jen necítil, jak je falešné, že neobsáhne celou pravdu,

ale jenom odlesk té pravdy, a pravda sama že je ukryta hlouběji, dál, a že je potřebí se nad tím vším zamyslet.

„Přeju dobrý večer...“

Otočil se – stála před ním Varka, v nezvykle dobré náladě, usměvavá, s omládlým pohledem.

„Přinesla jsem fotku,“ držela v tmavých, zkornatělých prstech snímek. „Podívejte se!“

Na Nykona Ivanovyče pohlédly oči Varčiných dětí i starého Luzhara, který svíral úzké rty. Varka měla pohled sice pevný, probleskoval v něm však náznak obavy. Nykon Ivanovyč pohlédl na sebe – měl přímý, otevřený, dokonce neobvykle odhodlaný pohled. Bylo to k neuvěření, že ten den, kdy se fotografovali, už je minulostí... Copak z toho už minulého dne zůstane jenom tenhle snímek, který je teď čistý, bílý, brzy však zežloutne a vybledne?

Jakási úzkostná myšlenka, vyvolaná tou fotografií, myšlenka na pomíjivost vlastního života se dotkla lehce jako křidélkem vědomí Nykona Ivanovyče, hned však odletěla.

„Zajděme do světnice,“ řekla Varka, „ukážeme to paní...“

Říkala to s neskrývanou hrdostí. Byla zřejmě ráda, že na snímku jsou její děti, které vypiplala, její krev, její radost. Že je na snímku její starý otec. Že se jí lidé neštítí, že je tam s nimi Nykon Ivanovyč...

Když Olena Levkivna vzala fotografii a začala si ji prohlížet, Varka se přímo přisála pohledem k její tváři. Čekala, co poví učitelka. Olena Levkivna postřehla v jejím zraku to očekávání a vložila do svých slov jakýsi zvláštní smysl:

„Tohle je váš život, Varko...“

„To je,“ souhlasila Varka s nepokrytou radostí. „Až děti dorostou, rádi se podívají, jak vypadaly. A já taky, až budu stará...“ Neudržela se a přímo se zeptala: „Ale pěkně to vyšlo na obrázku, že? V životě to není tak pěkný jako na fotce! V životě se ledacos přihodí, a na obrázku jsou všichni hezký, sytý, spokojený, nikdo se nehádá, nejsou tam zachycený žádný vády, žádný trápení. Jednou se na to podívám a pomyslím si: To nám bylo dobře! Protože na všecko zlý se zapomene.“

Varka si popovídala a šla. Snímek jim nechala a jim to připadalo, jako by jim štědře věnovala kousek sebe samé, své radosti, aby i oni se potěšili.

Tajisa umístila snímek na poličce vedle knih a dlouho si ho prohlížela. Ani se neotočila a řekla:

„Taky bychom se měli takhle dát, že?"

„Rozhodně musíme," řekl otec a pohlédl na matku. Četl v jejích očích souhlas – a hned mu bylo líp u srdce. Měl chuť jít k ní a políbit ji, stěží se přemohl.

Část budov medvyneckého kolchozu stála ve vsi a část za rybníkem, hned za hrází. Tam byla kovárna, kterou sem přestěhovali z vesnice asi před dvěma lety, právě když tu začali stavět. Byla tu i velká drůbežárna – husy měly blízko k vodě a slepice volně pobíhaly po rozlehlém pozemku, po poli, po louce. Za rybníkem byl i vepřín a u něho přípravna krmiva, kravín i konírna. Zpočátku měl kolchoz konírny dvě, koní však ubylo, a tak zůstala jen tahle konírna za hrází.

Nykon Ivanovyč tady nebýval právě často. Snad jenom tehdy, když sem zašel za kočím a pro povoz, jakmile bylo potřeba pro něco dojet... Nykon Ivanovyč šel teď po kolchozní farmě a rozhlížel se. Už se chtěl zeptat dojiček, kde by našel předsedkyni – řekly mu, že prý se vypravila sem – když vtom sama Horpyna Tytivna Sverbyusová vyšla z dokořán otevřených vrat kravína.

Měla pánský zelený plášť z celtoviny, který jí byl po paty, keprové holínky, jež vykukovaly zpod sukně pestře květovaných šatů. V kravíně zřejmě s kýmsi žertovala, asi se tam dosyta nasmála, protože ještě teď se jí na tváři třepotaly pablesky toho smíchu a v jeho záři se její husté dolíčky po neštovicích zdály půvabné.

Předsedová se s Nykonem Ivanovyčem pozdravila a žertem se zeptala:

„Jdete k nám za pasáčka?"

„Však já jsem pastýř... pastýř dětských duší," odvětil Nykon Ivanovyč, potěšen, že předsedkyně je v dobré náladě.

To tedy jejich rozhovor nebude tak svízelný, jak se zpočátku obával.

„Ve vsi jsou samí pastýři," řekla Horpyna Tytivna. „Náš báťuška je pastýř, učitelé jsou pastýři, všichni kolchozní honáci a pasáci jsou pastýři. Snad bych se měla taky dát k pastýřům, abych nebyla bílá vrána?... No dobrá. Vy jste sem asi nepřišel žertovat? Tak se přiznejte, co vás přivedlo?"

„Žertovat jsem nepřišel," přitakal Nykon Ivanovyč. „Táhla mě sem jak na oprati jiná věc."

Cítil se podivuhodně klidný a sebejistý, a tak začal o tom, jak je to každý rok těžké s palivem, nejen ve škole, ale i v domácnostech všech učitelů. Předsedkyně to jistě ví sama, ale asi na to každý podzim zapomíná pro jiné starosti. Takže jí to přišel připomenout. A nejen připomenout, ale ještě povědět tolik, že učitelé snad mají taky nějakou hrdost, že se pro ně asi nehodí chodit pro otepi do lesa nebo trhat suchou trávu. Musí hledět na svou autoritu, brát na ni ohled, lidé je přece sledují, žáci si z nich berou příklad.

Nykon Ivanovyč řekl všechno, ba víc než všechno – nic neskrýval. Předsedová ho vyslechla a její oči, které dokázaly jiskřit jak ledové krystalky, tentokrát zůstaly bůhvíproč vlídné, přívětivé. A Nykon Ivanovyč se vskrytu radoval, že jsou vlídné.

„Tak co byste chtěli?" zeptala se konečně předsedkyně, když Škaruba skončil. „Palivo vám kolchoz přidělí. A dá vám povoz. Jenom lidi vám neslibuju, je podzim, nic nemůžem stihnout... Budete muset jet do lesa sami, všecko sami."

„A co když se nám podaří někoho uprosit?"

„Jen proste. Jenomže já lidi na tuhle práci posílat nebudu. Souhlasím s tím, že máte hledět na svou lidskou důstojnost. Ale copak ji jiní nemají, nebo horší než vy? Ostatní mají taky svou důstojnost, svou hrdost."

„Jistě," souhlasil Nykon Ivanovyč. „Copak jsem měl v úmyslu někoho ponížit?"

„Neměl, jenže... jenže mluvíte jedině o své hrdosti, a ne už o hrdosti těch ostatních!"

Nykon Ivanovyč celý zaražený zmlkl a nepřel se.

„Vy jste přece moudrý člověk," pokračovala předsedová. „Pracujete, ale máte i čas na přemýšlení... Prostě si sednout, na nic nedbat a popřemýšlet si o tom, co vás zajímá. Máte na to čas, že?"

„Mám," soukal ze sebe Nykon Ivanovyč – nevěděl, kam tím předsedová míří.

„Tak mi teda řekněte... ponižuje práce člověka nebo ne?"

„Ne, neponižuje. A když to vezmeme z jiného hlediska, dokonce ho povznáší!"

„Dobrá, souhlasím s tím hlediskem. Povznáší... Ale přemíra práce... když chybí ruce, když člověk musí od rána do večera, a nejen za sebe, ale za dva, za tři... když nemá čas ani zvednout hlavu... když není čas na přemýšlení... Řekněte, taková práce člověka ponižuje nebo povznáší?"

„Horpyno Tytivno, sama dobře víte..."

„Ne, neuhýbejte! Možná že na takovou práci je taky potřeba se podívat ze zvláštního hlediska? Pomůže tady, nebo nepomůže to vaše hledisko?"

„Vždycky přece nejste v takové tísni, nebývá to tak často."

„Často ne, ale někdy ano... Kdo teda pomyslí na jejich lidskou důstojnost, když oni na to nemají kdy? Vy, nebo já? Nebo snad oba společně? Někdo by přece o ně měl dbát a myslet na ně..."

„Kdybych svým přemýšlením mohl pomoct," říkal zkroušeně Nykon Ivanovyč, teď už nerad, že začal tenhle rozhovor. Měl na to asi jít docela prostě – zkrátka, potřebujem dovézt učitelům otop na zimu a hotovo, bez zbytečných slov, jenže on...

Předsedkyně asi pochopila jeho rozpoložení, protože řekla smířlivě:

„Teď je podzim, to je zle v kolchoze i ve škole, musíme se připravovat na zimu. Školáci nám pomáhali s kukuřicí a se slunečnicemi, a budou muset zřejmě jít i na řípu..."

„Byli loni," připomněl Nykon Ivanovyč.

„Loni je loni, teď je jiný rok..."

„Děti chodí do školy, aby se něco naučily, a ne aby..."

„Nevadí," přerušila ho předsedová a její oči byly najednou jako posypané sněhovým popraškem. „A je to snad pro děti dobrý příklad, když na polích zůstane nesklizená úroda? Copak si toho nevšimnou, nebo to nepochopí? Neučí se přece kvůli učení, ale pro život, aby si dovedly vydělat na chleba, to si já myslím... Jo, jo, Nykone Ivanovyči," vzdychla předsedová vyčítavě. „Vy a vaše manželka... vážím si vás obou... s nikým si tak dlouho nepovídám jako s vámi, vždydesetkrát promyslíte. Ale řeknu vám upřímně, někdy je pocky to tak nějak vyjde... vy uděláte krok a předtím si ho třeba prostě vykročit a jít... prostě jít a nedělat z toho žádnou tragédii."

Škaruba zavrtěl hlavou, Horpyna Tytivna si toho však nevšimla, protože se dívala stranou – na kolchozní hospodářství. Po celou tu rozmluvu pozorovala, co kde dělají, kdo šel kam a s čím.

„Chcete ještě něco, nebo jste řekl všecko?" zeptala se a z jejího tónu bylo patrné, že spěchá.

Nykon Ivanovyč by měl poděkovat a jít, a zatím se rozhodl povědět ještě něco, o čem snad neměl mluvit on.

„Náš pedagogický vedoucí má hrozně starý domek, jedna zeď už se naklání, brzo spadne... a dveře taky nestojí za nic. Snad byste mu mohli pomoct, co říkáte? Ale jestli on sám už za vámi byl, tak odpusťte..."

„Ne, nebyl," odpověděla předsedkyně a podívala se na Škarubu s novým zájmem. Zadumala se a ryze mužským pohybem se plácla po kapsách celťáku, jako by hledala kuřivo. „Víte, že lidi mají pravdu? Říkají totiž, že muž a žena, když spolu dlouho žijou, se začínají podobat jeden druhému. S vámi a Olenou Levkivnou je to taky tak..."

„Co tím myslíte?" nechápal Škaruba.

„Vzpomněla jsem si na tu řípu," usmála se předsedová. „Pojďte kousek se mnou..."

Kráčela rázným krokem hospodáře a Nykon Ivanovyč s respektem seznal, že tahle žena stojí pevně nohama na zemi a ví, co chce. A ví to nejen o sobě, ale i o jiných – co ti mají chtít a po čem toužit.

„Tak se podívejte," stanula předsedkyně na vrstvě roztroušené pšeničné slámy, která pod jejími těžkými holínkami jemně zavrzala, jako na poli. „Vidíte?"

Předsedkyně ukazovala na nedokončenou dlouhou stavbu – snad kravín, nebo teletník. Střecha svítila holými trámky, jenom z jedné strany osiřele svítila záplata došků – zřejmě začali pokrývat střechu a nechali toho.

„Kravín," řekla předsedkyně. „Nestihli jsme ho dodělat, a musíme, ještě letos... Já vám něco povím, Nykone Ivanovyči... Když některému kolchozníkovi padá chalupa, nekřičí o pomoc. Řeknu to rovnou – on ani nedopustí, aby se mu chalupa rozpadala. Víte, co udělá? Vyhrne si rukávy a opravuje. Bez řečí... Já si Repty vážím – je to už starší člověk a zřejmě dobrý učitel. Ale i učitelé si musejí něco udělat sami. No, aspoň chalupu si opravit. Leckterý asi pro všelijaké kantorské starosti zapomněl, jak se to všecko dělá. Všichni ne, to se ví, o vaší ženě se to nedá říct – Olena Levkivna všecko umí, ve všem se vyzná. Co kdyby i Repta to zkusil – nečekal, až se o něj postarají a přijdou mu pomoct, ale sám, s ženou... Nemám pravdu?" A protože Škaruba nespěchal s odpovědí, řekla: „Kde je pomoc kolchozu nutná, kde to bez nás nejde – tam pomůžem, i když je to těžké. Ale kde si můžete poradit sami, tam se vynasnažte, jestli jste dbalí své důstojnosti."

Nykon Ivanovyč to všechno nerad slyšel, popuzovalo ho to, pořád se mu však vnucovala myšlenka, že Horpyna Tytivna není darmo ve vsi předsedkyní. Ani leckterý mužský nemá takový rozum, není tak upřímný. Jiný by leccos nasliboval, ona však je přímá, neschovává se za slovíčka, ani za mlčení. Cítil, že ona má nad ním vrch, to ho dráždilo, zároveň si však uvědomoval, že je to převaha oprávněná, zasloužená.

„Tak tedy my učitelé se domluvíme a do lesa se vypravíme sami," řekl.

„Dobrá," přimhouřila oči. Stála před ním pevně rozkročena a v jejím pohledu už nebyla vlídnost, jenom slabé záblesky studené modři.

Při odchodu cítil, že se předsedkyně za ním dívá, a běhal mu z toho pohledu mráz po zádech.

Počasí v neděli se vydařilo, a tak se s celou rodinou vypravili do lesa na houby.

Olena Levkivna musela ráno vstát, uvařit, Nykon Ivanovyč se postaral o prase, Tajisa nakrmila slepice, Mychajlo zahnal krávu do stáda – a teď už jdou. Opustili vesnici, zahalenou do matně bílé mlhy, vyšli do tichých, zamyšlených polí – a rázem jako by se ta vlídná nálada v přírodě přenesla i do jejich nitra. Olena Levkivna se dívala na muže, na děti – měly svěžejší obličeje a na nich výraz uvolnění, a jí se nechtělo ani věřit, že teď nemá nic na práci, prostě si jde, těší se pohledem na pole, a vdechuje nahořklý dech podzimní prsti.

Opravdu – ta černá zoraná země, jejíž zčeřené vlny se vzdouvají podél cesty, voní nahořkle, ba teskně. Jak to, že si toho dřív nevšimla?

Lehké mráčky se rozplývaly a jejich klidné, vybledlé barvy – ještě nedávno, v létě, byly výrazné – budily také dojem pohasínání. A Olena Levkivna si pomyslela, že nejen tráva a květiny vadnou, ale i mraky, obloha, dokonce i vzduch nějak zbledl a zešedl, kam se poděla jeho blankytnost, vypůjčená od oblohy!

Za žlebem se černal les, když se však přiblížili, zdál se jim světlejší, protože listí bříz a osik už žloutlo, místy nachovělo... Tajisa s Mychajlem utíkali napřed, oba teď už zmizeli mezi stromy, a vtom se z lesa donesla ozvěna – to křikl Mychajlo. Když se Olena Levkivna dívala na běžící děti, sevřelo se jí srdce, pocítila nečekané rozechvění a radost – jenom při pouhém pohledu na to, jak její děti vesele běží do podzimního lesa. A byla v duchu Nykonovi vděčná, že ji vytáhl, přestože se vymlouvala na všelijaké povinnosti. Povinnosti počkají, ale copak je možné přijít o takovýhle den, neužít si ho, copak je možné odříct dětem tenhle jejich společný, rodinný výlet do lesa?

Když vkročila mezi stromy, když uviděla, jak se po jejich kmenech zhůry rozlévají jakési až mléčné sluneční paprsky a jak v těch paprscích měňavě pableskuje listí, když ucítila vlhkou, silnou vůni lesa, pach tlení – usmála se, zdánlivě bez důvodu, a ten úsměv, zároveň zmatený a šťastný, jí už snad po celý den nemizel ze rtů.

Prvního máselníka našel Nykon Ivanovyč. Kolem mladé žlutavé houbičky, podobné hrudce žluklého másla, se shlukla celá rodina. Prohlíželi si ji, jako by viděli něco zvláštního, a pak se rozprchli mezi mladé borovičky. A brzy se ozval Mychajlův radostný křik – objevil celé hnízdo máselníků a volal Tajisu na pomoc.

Olena Levkivna šla mezi stromy, dívala se pod nohy do vysoké trávy a brzy uviděla pod lískou hříbka – měl hnědý klobouček, byl velký a pěkně se tam vyjímal. Klekla si k němu a rozhrnovala trávu kolem něho, jestlipak není poblíž další krasavec, ne tak ješitný? A opravdu jich našla pod loňským listím ještě několik, mladých, kluzkých, vyrýpla je a pak i toho největšího.

Dala hříbky do košíku, kutálely se tam po dně – a najednou jako by jí něco roztálo v paměti a ona zřetelně viděla sebe samu jako devítiletou holčičku v takovém lese. Měla bílou plátěnou košilku (matka jí poručila svléknout nové šaty, aby si je nezazelenila, a musela je nosit pod paždí), viděla i svou matku, která stejně jako teď ona klečela na lesní mýtině před rodinkou hříbků – všechno to Olena Levkivna viděla, a najednou se jí zdálo, že je právě ten den a ona že je docela malá, je jí devět let, že nebyla válka, nebyl žal, to všecko že se jí jenom zdálo... Silou vůle odehnala představy, ty se rozplynuly, Olena Levkivna ztěžka vstala z kleku s pocitem, jako by pohlédla do hluboké studny času, kde až na samém dně – v znělé, vzdálené hloubi – uviděla sebe i své dětství na lesní mýtině.

Jako tmavozelené zrcadlo se zalesklo jezírko, v němž se mlčky zhlížely duby – co chtěly ve svém obraze objevit, jaké tajemství? A vedle se vesele bělaly břízky a v jejich rozpuštěných kadeřích žhnulo zežloutlé listí jako chvějivé ozdoby. Za

břízkami se prostírala paseka bez stromů a Olena Levkivna si vzpomněla, jak tu v létě sbírala jahody – bylo jich tu zralých a voňavých, jako když krev se rozleje.

Nedaleko zněly hlasy dětí, výrazné v průzračném podzimním vzduchu, pak Nykonův hlas, a Olena Levkivna pocítila příliv štěstí. Už ve vsi, když teprve mířili k lesu, zaplavovalo zvolna její bytost, a teď ji zalilo celou a srdce jí sladce tonulo v záplavě štěstí jako zlatá rybka ve vlnách...

Javdoška patrně viděla ze svého dvorku, že se vrátili z lesa – a nepřišli s prázdnou, ale se dvěma košíky hub – protože za chvíli už k nim přiběhla. Měla zbrusu novou černou sukni a květovanou blůzku z měkké látky, a Olena Levkivna si pomyslela, že poslední dobou si Javdoška příliš často řídí nové věci, a neukládá je do skříně, nosí je. V neděli se třeba několikrát za den převléká.

„Byli jste na houbách? Ukažte... Jé, ty jsou pěkný! A máte jich hodně? Pročpak jste mě nezavolali? Já bych byla taky šla, už dávno jsem nesbírala houby. Kdypak naposled? Předloni... Na naší zahradě pod švestkama rostou podtrnky, tak jíme ty... A jak je v lese, hezky?"

Otázky létaly jako veselé včelky, bzučely, hučely; Javdoška patrně vůbec nečekala na odpověď – měla chuť mluvit sama. Olena Levkivna s dětmi čistila na dvorku houby, Javdoška jim začala pomáhat, ale Olena Levkivna po ní houby brala a znova je prohlížela.

„Nejchutnější houba je špek a maso, že je to tak?" zažertovala se smíchem Javdoška a kolem jejích bdělých, pátravých očí se vytvořila pavučina vrásek. „Dneska bylo možná hodně Medvyneckých na houbách? Říkáte, že jste nikoho ze vsi nepotkali? No, dyť les je velikej... A já jdu od rybníka, proti mně pět děcek Hrycka Pekura. Každý nese košík a všichni ho mají plnej. To šly všecky jejich děti, doma zůstaly ty nejmenší. Jak jsem se na ně podívala – bylo mně jich tak líto, že to ani vypovědět neumím. Zůstaly bez mámy,

siroty. Jak jenom si s nima Hryckova sestra poradí? Ta má srdce z másla, na chleba by se mazat mohlo."

„Jak žes to řekla, Javdošku?" zvedla hlavu Olena Levkivna. A děti také zvedly hlavy a tázavě se na ni zadívaly. „Jaké že má srdce?"

„Říkám že z másla," opakovala Javdoška. „No a nemá?"

„Svatá pravda," souhlasila učitelka a bezděčně se zamyslila. „Až vyrostou, jestlipak se svý tetě odvděčí? Rozlítnou se do světa a zapomenou. A co se ta ženská s nima natrápí, sama nemá žádnej život."

„Třeba je to pro ni největší potěšení – starat se o bratrovy děti? Možná že nic jiného ani nechce," řekla přemýšlivě Olena Levkivna.

„Leda tak," Javdoška snad souhlasila, snad se nechtěla přít. „A to o Jaryně Pekurové už víte, ne?"

„Nevíme, copak je s ní?"

„Cože?" Javdoška zazářila jak rozkvetlá slunečnice. „Vy jste ještě nic neslyšeli?"

Div se netřásla vzrušením, že jim sděluje tu velkou novinu první. Rozhodila rukama a vyhrkla:

„Jaryna má chlapečka!"

Mychajlo se podíval na matku – pane, to je novina, to se mají čemu divit. Tajisin obličej planul zvědavostí, ta zvědavost mu dodávala zralosti.

„Chlapečka?" opakovala Olena Levkivna. Chtěla poslat děti pryč a zeptat se Javdošky na to, na co se člověk před dětmi neptá, ale rozmyslela si to. „Kolik jich to teď má?"

„Tři!" řekla vesele Javdoška. „Jedno s prvním mužem, druhý... to se narodilo bůh sám ví jak, a to třetí... Báťuška prej je moc rád!"

„Pročpak ten má radost?" zeptal se zachmuřeně Mychajlo.

„Protože chce!" odpověděla Tajisa, která zřejmě pochopila víc než její bratr, a zasmála se.

„A já myslela, že už všecko víte, proto jsem byla zticha. U Pekurů se už vystřídalo půl vsi, všecky ženský. To víte, každej se chce podívat, jaký má báťuška děcko – takový jako ostatní, nebo jinačí... Je to pěknej chlapeček, já jsem se

taky šla podívat, to víte. Vy byste taky měla jít, Oleno Levkivno, copak vás to nezajímá?"

„Zajímá, co by ne. Však ho uvidím, až se naskytne příležitost."

„To se ví, můžete i příležitostně... Hnedle to Jaryně závidím, má už dvě a teď se narodilo ještě třetí."

„Vidíte, pročpak jste si nevzala báťušku na byt vy?" zažertoval Mychajlo.

Tajisa vyprskla do hrsti.

„Cos to řekl?" rozhněvala se nečekaně matka na Mychajla. „Ty jeden holomku!" A rozpřáhla se na nčj.

Mychajlo v mžiku uskočil, a aby nepokoušel osud, raději vyšel ze dvora.

„Děti zkrátka dorůstají," řekla trpce Olena Levkivna. „Ale kdo je tohle učí?"

„Teďka je to jedno – učitelovic děti, nebo jiný," prohlásila Javdoška. Mychajlův žertík se jí zřejmě vůbec nedotkl. „Já bych si chtěla promluvit s vaší Tajisou..." A omluvně se na Olenu Levkivnu usmála. „Ale někde stranou, abyste vy neslyšela."

Tajisa lehce pokrčila ramenem a dokonce se trochu začervenala – bylo jí trapné, že může mít před matkou nějaké tajemství.

Javdoška ji odvedla ke studni, kde kvetly aksamitníky a husté keříky jiřin, a tam pohlédla Tajise do očí lstivým, spikleneckým pohledem.

„Pamatuješ, jak za tebou v létě přišel ten voják?"

Tajisu píchlo u srdce a ve spáncích jí zabušila krev, až se jí udělalo mdlo.

„Pamatuju," odpověděla. Chtěla uhnout očima, ale nebyla schopná.

„Tak mi dej jeho adresu," Javdoška teď šeptala a ohlédla se kradmo na Olenu Levkivnu.

Tajisa byla přesvědčená, že nikdo v Medvynci kromě lidí z rodiny nemá tušení o té příhodě, a vida – Javdoška to ví. Odkudpak? Asi viděla, jak oni dva tehdy chodili po lukách u rybníka a pak šli do kina... Rozhlédla se, jestli není na-

blízku Mychajlo – vzpomněla si, jak si z ní tehdy dělal posměch, když našel ten cizí dopis.

„A nač chceš jeho adresu?" zeptala se.

„Já bych ji na tobě nechtěla, kdybych věděla, že o něj stojíš. Ale ty o něj přece nestojíš, že ne?"

„To víš že ne," odvětila Tajisa. Ten rozhovor s Javdoškou byl pro ni zároveň svízelný i zajímavý. A bylo jí také příjemné, že na ní chce adresu dospělá dívka.

„Nedávno jsem se dala vyfotit," povídala šeptem Javdoška. „Fotograf mě vzal a udělal hodně snímků. A na co já je všecky potřebuju, nebudu je přece nakládat do soli? Poslala jsem fotku jedněm známejm, druhejm, třetím... Tady ve vsi jsem jich taky pár rozdala. Teďka si povídám, jestli nemám poslat taky tomu vojákovi, co jsem ho viděla s tebou. Je docela k světu, že jo?"

Tvářila se při té otázce tak, jako že stačí, aby Tajisa řekla o vojákovi něco špatného – a Javdoška jí rázem uvěří a rozmyslí si to s tou fotografií.

„Hm, je takový klidný," řekla Tajisa co možná vážně.

„To je dobře," zaradovala se Javdoška. „Já jsem si myslela, že je to hodnej člověk. Tak mi dej tu adresu, já mu to neprozradím, od koho ji mám."

„Bydlí v Kuravě..."

„To je docela blízko," podivila se Javdoška. „Kdopak by si to pomyslel! Tak děkuju. Jednou ti to oplatím. Však jsme sousedky, ne?"

„To jsme," přitakala Tajisa a konečně odvrátila zvážnělý pohled a utkvěla jím na aksamitníku.

Javdoška se čiperně vydala po mezi domů a její chůze byla rázná a zároveň křepká.

Tajisa si myslela, že se jí matka zeptá, o čem mluvily, a umínila si, že řekne pravdu, Olena Levkivna se o tom však slovem nezmínila, pohroužena do vlastních myšlenek. Dívce se postupně ulevilo a měla nakonec dobrou náladu.

Jenomže asi neměla Javdošce tu adresu dávat. I když si na něho už skoro nevzpomene, i když o něho nestojí, stejně nemusela tu adresu dávat.

Pavlo Pavlovyč Pšenyčnyj na ni asi schválně čekal na dvoře. Sotva totiž Olena Levkivna překročila práh školy, učitel zeměpisu rázem přerušil rozhovor s několika žáky, kteří si hned běželi hrát s volejbalovým míčem, přistoupil k Oleně Levkivně a díval se na ni polo podlézavě, polo prosebně... Pavlo Pavlovyč měl široký obličej a plochou bradu, obočí lehce načrtnuté a rozlétlé, měl ve zvyku se smát třeba i nevhod, vypadalo to, že je to u něho skoro nemoc. Tvář měl pořád zardělou, dnes však jako by buclaté, vypasené tváře zaplavila bledost.

Pavlo Pavlovyč Pšenyčnyj byl člověk otevřený, dobrácký, Oleně Levkivně se však někdy zdálo, že ze sebe prosťáčka jen dělá, ve skutečnosti že je mazaný, má za ušima.

„Ve škole se člověk uondá tolik, že ani na poli se tak neutahá," navázal hovor Pšenyčnyj. „Já přece bojoval a válka je válka. I na vojně to bylo ale snadnější než ve škole."

„To je pravda, kantorský chlebíček není lehký," přitakala zdrženlivě Olena Levkivna.

„A říká snad někdo, že je lehký? Těžší ho možná nemá nikdo, a leckdy ani neleze do krku."

„Vybral jste si osud sám, tak si teď nenaříkejte."

„Naříkat si nenaříkám, ale člověk by si rád aspoň pohovořil, otevřel srdce... A tady už bydlím. Co kdybyste k nám zašla, Oleno Levkivno? Pracujeme přece v jedné škole, vidíme se každý den, a abyste k nám zašli na návštěvu – to ne."

Pšenyčnyj se zastavil u své chalupy, zastoupil Oleně Levkivně cestu a naléhavě ji zval... Chalupa to byla docela obyčejná – ještě ne stará a taky už ne nová, s převislou střechou, na střeše rozhlasová anténa. Na dvoře stojí u hromady chrástu rudohnědé telátko a cosi žmoulá vlhkou tlamičkou.

„Vy taky přece k nám nezajdete," připomněla Olena Levkivna.

„Nezajdeme, to je pravda, ale je to tak správné?" horlivě souhlasil Pšenyčnyj a hned si začal vyčítat: „Pořád je tolik všelijakých starostí, že už člověk ani neví čí je."

Olena Levkivna pořád ještě váhala – má jít dovnitř, nebo

ne? Vždycky snad Pšenyčného snášela, byl jí možná skoro lhostejný, jenomže od toho dne, co na slunečnicovém poli radil dětem, aby utloukli zajíce... po téhle příhodě jí byl nějak nepříjemný, něco v něm ji odpuzovalo, ale co – to ani kloudně neví.

Zajdu na chvíli, rozhodla se, je to pravda, jsme oba na jedné škole už pár let, a ještě jsme u nich nebyli, ani on u nás.

Hospodyně byla doma – pracovala v kolchozním vepříně, slušně si vydělávala, ale Pavlo Pavlovyč se vskrytu styděl, že se jeho žena stará o prasata, byl by ji rád dostal k jiné práci – obstaral jí místo aspoň v kolchozní účtárně, nebo by to mohla dotáhnout i na vedoucí klubu, až se to místo uvolní... Ona sama však nechtěla nechat své práce, říkala, že ji má ráda a o jinou že nestojí.

Teď si právě myla ruce nad vědrem. Když viděla, že do chalupy vchází Olena Levkivna, nějak ožila, měla rychlejší pohyby, a celá její milá tvář, na níž spočíval výraz odvěké únavy, se přívětivě rozjasnila. Oleně Levkivně se rázem ulevilo a měla dobrý pocit, že svou návštěvou udělala v tomhle domě takovou radost.

„Sofijo," oslovil pán domu ženu, „tos nečekala, že k nám přijde Olena Levkivna, viď?"

„Milý host vždycky potěší," ozvala se Sofija měkkým hlubokým hlasem a kvapně si utírala ruce.

„Neměla bys dát něco na stůl, co říkáš?"

„Dám, jakpak by ne. Nedávno jsme zapíchli selátko, tak je všeho habaděj."

Olena Levkivna se začala o překot bránit, omlouvala se, že jim přidělává práci, skoro ji však neposlouchali, Sofija obratně prostírala, Pavlo Pavlovyč jí pomáhal... Jak to že jsou tak potěšení, divila se Olena Levkivna, a co si dělají takovou starost... A když se na stole objevila láhev kořalky – bylo jí opravdu všelijak. Dívala se na tu láhev jak uhranutá, už však mlčela, protože jí něco říkalo, že se nevykroutí.

„Tak se napijme," usmíval se od ucha k uchu pohostinný

Pavlo Pavlovyč. „Napijme se, aby naši nepřátelé poscípali a dobří lidi ať se mají dobře!"

„A pročpak si s námi nesedne taky hospodyňka?" zeptala se Olena Levkivna.

„Já mám tolika běhání!" vymluvila se mírně Sofija a vyklouzla hbitě ze světnice.

„Ona si nikdy s hosty nesedne," vysvětlil Pšenyčnyj, „všecky pohostí, obslouží, a sama jde pryč..."

Olena Levkivna odmítla pití, ale Pšenyčnyj jí nedal pokoj, musela trochu pít. A čím naléhavěji ji Pavlo Pavlovyč přemlouval, čím hlučněji se smál – tím víc jeho chování Olenu Levkivnu dráždilo. Nedávala to na sobě sice v nejmenší míře znát, ale čekala jen na vhodnou chvíli, aby poděkovala za pohoštění, zvedla se a šla.

„Říkala jste pravdu o tom kantorském chlebíčku," brebentil Pšenyčnyj a nepustil návštěvnici ke slovu, „je zatraceně těžký. Někdy je s brouskem, někdy s osinami, málokdy je kyprý a bílý. Je to tak! A vy říkáte, že vám chutná, ať je jaký chce... No to teda máte dobrý žaludek, požehnej pánbu...

Vy jste studovala na vysoké, že? Na pedagogické... A víte, jak já se octl ve škole? Neměl jsem možnost studovat. Nemusel jsem chodit na žádnou vysokou, kdepak. Ve třicátých letech bylo učitelů pomálu, hrstka, a děti je potřeba učit, dát jim nějaké vzdělání. Zkrátka, já měl za sebou deset tříd, neučil jsem se líp než jiní, ale taky ne hůř. Vyšel jsem školu, a najednou mě volají na okres. Prý – chceš být učitel? Já povídám – jak můžu být učitel, když jsem sám nedávno přišel ze školních lavic? Na to mi řekli, že prý mě všecko naučí, jen když budu mít do toho chuť... No, chuť jsem měl, tak mě poslali na tříměsíční kursy. Slyšíte dobře – tříměsíční kursy! To není fakulta, kde prošoupáváš čtyři nebo pět let kalhoty a hromadíš znalosti... to, co z tebe dělá odborníka... Po tříměsíčních kursech jsem šel učit. Dobře, že mi dali první třídu, co bych si počal v těch vyšších? Já přece nedávno sám chodil do téhle školy a v deváté a desáté třídě zůstali někteří chlapci a děvčata, se kte-

rými jsem ještě včera chodil do školy, se kterými jsem si hrával... Řeknu vám, bylo mi všelijak..."

„To si dovedu představit," ozvala se s účastí Olena Levkivna.

„Od těch dob už uteklo času! Za tu dobu jsem nabyl zkušeností a ledacos jsem se naučil sám. Stejně ale – nemám to vzdělání, nemám takovou přípravu, jaká se teď vyžaduje."

„Tak studujte," poradila mu Olena Levkivna. „Ještě není pozdě."

„Copak nechci?" řekl upřímně Pšenyčnyj. „Moc bych chtěl. Svěřím vám tajemství... nikdo ve vsi to neví, jenom ředitel... Dvakrát jsem se hlásil na pedagogickou... na dálkové studium, a pokaždé jsem... neudělal zkoušku, nepřijali mě. Kdyby mě přijali, snažil bych se, namáhal, dřel jako mezek, jen abych už dostal ten diplom, abych ho měl, teď se bez něj nehneš... Jenže mě nevzali."

„Zkuste to znova," zmohla se na radu návštěvnice, kterou už začaly Pšenyčného nářky brát za srdce.

„Zkusím – a co když znova proletím? Jo jo, Oleno Levkivno! Já vím, že papír o ukončení tříměsíčních kursů už nestačí, ale jak já se zmůžu na ten diplom, kdopak mi ho dá? Jsou prý všelijaké postranní cestičky, leckdo si prý sežene diplom i bez studií... Ale jakpak já se dostanu k takovým lidem, žiju na vsi a nikoho neznám? A i kdybych nakrásně sehnal takový falešný diplom, tak co z toho? To bych musel z Medvynce mazat za hory doly, tady přece všichni dobře vědí, jaké mám vzdělání... Takže ať dělám co dělám, pomoci mi není, Oleno Levkivno..."

„Na studium není ještě pozdě, nezoufejte," vypravila ze sebe návštěvnice. Teď bylo těžké zvednout se od stolu a jít.

„Není to, jak by to mělo být," vzdychl si sklíčeně Pavlo Pavlovyč, vyprázdnil odlívku a chroupal nakládanou okurku. „Když mě tehdy poslali na tříměsíční kursy, přijali bez jakékoliv zkoušky a já pak učil tolik let, sloužil tělem duší... co by teda teď měli udělat? Měli by mě znova poslat, teď ale už na vysokou, abych si doplnil vzdělání. Takhle to vypadá, že mě chytili na lep, když jsem byl mladý a nezkušený, a teď

mě házejí přes palubu, když už mě nepotřebujou, když jsou tu chytřejší, studovanější."

„Ano, časy se mění," souhlasila Olena Levkivna.

„Ať se mění, nic proti tomu!" prohlásil ohnivě pán domu. „Ale spravedlnost musí být! Co se stalo, když po válce nebyl v medvynecké škole učitel zeměpisu? Nikdo se neohlížel na to, že nemám příslušné vzdělání. Počítali s tím, že to nějak zvládnu. Já řekl, že to zvládnu, že zeměpis není algebra. Tak mě jmenovali... Slyšíte, nikdo se nepozastavil nad tím, že mám jedině tříměsíční kursy! A já už si odkroutil hezkých pár let jako učitel zeměpisu, všichni byli spokojení, nikdo si nenaříkal... Souhlasím, teď jsou studovaní lidi, vědí víc než já. Ale co mám dělat já? Kdo mi poradí? Vy, Oleno Levkivno, jste moudrá žena, všichni si vás váží, dokážete žít spravedlivě, se všemi vycházet v klidu a míru... Tak mi povězte, co mám dělat? Chtěl bych přece studovat, jenže mě na studie neberou."

Olena Levkivna mlčela.

„To jsem si mohl myslet!" potřásl nešťastně hlavou Pavlo Pavlovyč a jeho plnými, ruměnými tvářemi jako by teď zevnitř, zpod kůže, prosvítalo bledé světlo. „Řeknu vám... přiznám se upřímně... Myslíte, že se bojím, že nenajdu práci? Kdepak, práci bych našel, jsem přece mužský, a nejsem lenoch! Ale za všecky ty roky... za tu spoustu let jsem se možná vnitřně změnil, třeba jsem se už upnul na školu, nemůžu bez ní být? Chápete? Tohle mě trápí! Jenže teď... já to cítím, vidím... se nade mnou stahujou mračna a já nemůžu nic dělat. Čekám zkrátka, až uhodí hrom. A uhodí brzo, nebudu už muset dlouho čekat... Copak já za to můžu, že tehdy byly jiné doby? Ne takové, jaké teď nastaly naší pionýrské vedoucí – Valentyně Nejižchlibové..."

„Ta si přece za okupace taky vytrpěla své. Každý má něco," ozvala se Olena Levkivna.

„Jistě, každý má něco, ale ta už studuje na vysoké, je teď ve čtvrtém ročníku... Říkejte si co chcete, ale když pomyslíme na budoucnost – komu je líp, jí nebo mně? Jí, Valentyně Nejižchlibové..."

Olena Levkivna ještě chvíli seděla a poslouchala, nakonec se však odhodlala vstát. Pšenyčnyj, zkrušený zoufalými myšlenkami, ji už nepřemlouval, aby zůstala. Když Olena Levkivna vyšla z domu, hledala pohledem hospodyni, aby se rozloučila – Sofija byla nad čímsi sehnutá až na konci zahrady. Olena Levkivna řekla hlasitě: „Na shledanou," věděla však, že ji Sofija neuslyší – a hospodyně opravdu neslyšela, protože se neotočila.

Pšenyčnyj vyšel ven a vypadalo to, že se trochu vzchopil, pookřál, znovu hýřil hezkými slovíčky. Doprovodil Olenu Levkivnu k silnici, stiskl jí ruku – což neměla ráda – a významně pronesl:

„Děkuju vám za návštěvu. Jste hodná, pochopila jste mě a jistě mě podpoříte v tísni, nic jiného od vás taky nečekám."

Cestou domů si však Olena Levkivna znovu bezděčně vzpomněla, jak Pavlo Pavlovyč ponoukal na slunečnicovém poli žáka, aby utloukl zajíce, který by ještě, nedej bože, mohl obživnout, a účast s učitelem zeměpisu, která v ní ten večer vzrůstala, zvolna mizela.

Uprostřed noci kdosi tichounce zaťukal na okno.

Nykon Ivanovyč se probudil a pomyslel si, že se mu to zdálo. A už klížil oči, když znova někdo buď drápl po skle nehtem, nebo po něm přejel bičem. Šel k oknu, přitiskl k němu tvář – za oknem jako když někdo stojí, rýsuje se ve tmě, ale copak je něco vidět?

Vklouzl do bot, přehodil přes sebe kazajku a vyšel ven. Nevěřil ani svým očím, kolik hvězd se rozsypalo po obloze, a všecky velké, třpytivé, jako obalené bílou jinovatkou. Pod nohou mu zavrzal zelný list – a jemu až přeběhl mráz po zádech.

Za chalupou stál vůz tažený dvěma koňmi, na voze se choulila shrbená postava muže. Druhý muž stál u okna, a když Nykon Ivanovyč přišel blíž a napnul zrak, poznal souseda, Sazonta Chrušče. Vanul od něho pach tabáku a pra-

žených slunečnicových semínek. Naklonil se k uchu Nykona Ivanovyče a zašeptal:

„Odpusťte, že jsme vás probudili, ale něco vám chcem..."

Byl zřejmě nachmelený, protože se zapotácel a dotkl se teplými rty ucha Nykona Ivanovyče, až to zalechtalo.

„Jste můj soused," šeptal Sazont, „a já váš, zaplať pánbu, že jste hodnej člověk, protože předtím žil v týhle chalupě takovej dobytek, hrůza vzpomínat... Já bojoval v první světový ve Francii, naši jednotku tam poslali, já viděl ledacos, všelijaký lidi... A jak začla druhá válka, tak to se v našem Medvynci vystřídalo národa! Němců tu bylo jak hnoje, Maďaři tady ložírovali, nechyběli ani Taliáni a Rumuni se sem na vozejkách hrnuli jak sarančata. Viděl jsem všelijaký lidi..."

Muž, co seděl na voze, cosi nespokojeně zamumlal a práskl bičíkem. Sazont pohlédl tím směrem, vzal Nykona Ivanovyče za rukáv kazajky a pokračoval:

„Kočí se hněvá, tak o tomhle si pohovoříme jindá. Ale to vám povídám, jak u svatý zpovědi – jste moc dobrej soused." A najednou bez jakéhokoliv přechodu povídá: „Nekoupil byste od nás pšeničku? Vám ji dáme lacino, nevemem moc."

„Jakou pšenici?" nechápal Nykon Škaruba.

„Jste přeci kantoři," mumlal Sazont tichounce a přátelsky, „vy ve škole nepracujete za deputát, za zrno, nebo za brambory, za slámu. Vy to všecko musíte shánět po lidech. Přikupujete si přeci cukr od babek, co dělají na řípě? A seno taky máte od lidí. Prase si držíte, tak máte maso a sádlo... Máte, že jo?" zeptal se naléhavě, jako by rozhodně vyžadoval odpověď. „A na zahradě žito a pšenici nesejete, tak volky nevolky musíte kupovat všecko krmení..."

Kočí znova práskl bičem, koně přešlápli, oj zaskřípěla a kola tlumeně zavrzala. Sazont máchl na vozku zlostně rukou – jako by říkal, dej pokoj a nech mě pohovořit si se sousedem – a zas povídá:

„Nevemem moc, eště nám budete děkovat."

„Pročpak jedete uprostřed noci?" Nykon Ivanovyč se už

probral a měl jasnou hlavu. „Brzo bude přece svítat... Odkud je ta pšenice?"

„A není to jedno odkud? Jenom aby zrno bylo pěkný a nechtěli za něj moc. Víte, tehdá ve Francii, ještě v první světový..."

Učitel přerušil hovorného souseda:

„Kupovat nic nebudu, my máme svoje."

„Jak to?" zeptal se zkoprnělý Sazont. „Taková láce se vám už nenaskytne."

„Pšenice je kradená?" zeptal se bez okolků Nykon Ivanovyč. „A kdo to je ten na voze?"

„Toho vy neznáte... Vám to přeci může bejt jedno – co je to za pšenici. Teďka toho člověka vidíte a zejtra jako byste ho nikdy nepotkal. Odjede za hory doly a vy budete mít pšenici."

„Já si ji nevezmu!" řekl Nykon Ivanovyč. Řekl to hlasitě, aby ho slyšel i ten na voze.

„Když se vám to teda nehodí...," ozval se kysele Sazont.

Kočí mlaskl, koně se pohnuli, kola unaveně zasténala. Sazont ještě chvilku trčel na místě, zjevně skleslý, za chvíli však se beze slova vzdálil.

Tak vida, přemítal Škaruba. Přivezli na prodej kradené. Každému, to se ví, to nenabízejí, jenom tomu, kdo je neprozradí, nevyzvoní to po vsi... To znamená, že o nás, o Škarubových, jsou přesvědčeni, že to neoznámíme. Zloději nám věří... To jsme to dopracovali! Ale jak to, že se Sazont dal naverbovat za pomocníka? Ten, co byl s ním, není asi zdejší, je cizí, ale proč zabloudil až do Medvynce?

Myšlenky se mu rojily v hlavě a Nykon Ivanovyč do chalupy nepospíchal. Ta příhoda vyburcovala všelijaké dohady. V jejich životě patrně není všecko, jak má být, když k nim přijeli v noci s kradenou pšenicí. Měl pocit urážky a ten mu nedal pokoj... Rozhodl se, že Oleně Levkivně neřekne ani slovo.

„Je mu tam líp, vašemu Vasylovi," povídala tetka Lobodová na zádušní hostině čtyřicet dní po pohřbu. Byla bledá, celá v černém (jiné šaty snad nikdy ani nenosila) a pohled měla prázdný jak poušť – dívá se na vás a snad vás ani nevidí. „Je mu tam líp, Fijono, dej mu pánbu věčnou slávu. To už je osud. Váš Vasyl to měl psáno takhle, někdo zas jinak. Asi byl pánubohu milý, zamlouval se mu, když ho vzal k sobě ještě mladýho."

„Líp kdyby ho ten pánbu rád neměl," ozvala se nevlídně Varka. „Kdyby radši k sobě bral ty starší, co už si na tomhle světě pobyli. Ty starší taky věří, že ten pánbu je, tak ať je k sobě veme. A děti vůbec nevěří, nemyslí na něj, tak načpak by mu byly?"

Tetka Lobodová důležitě vykládala:

„Malý děti si bere za andělíčky, copak může mít z dědy nebo báby anděla?"

„To se ví, že ne," odpověděla zachmuřeně Varka. „Leda čerta, aby míchal smůlu v pekelným kotli."

„Všichni nemusejí míchat smůlu."

„Mně je to stejně jedno, co tam se mnou bude. Je mi to fuk! Ale není mi jedno, co bude tady, na zemi! Vy, teto Lobodová, porád hájíte boha. Já si ale myslím ... že nemá srdce, když si bere k sobě takový malý děti."

„My to soudit nemůžem, my ne!"

„A kdo teda, když ne my? Copak to nejsou naše děti, my že nemáme právo soudit? Tohle já nemám ráda, když se všecko svaluje na boha – dobrý i špatný."

„Vy jste asi nikdy nevěřila?" zeptala se vyčítavě tetka Lobodová.

„Možná že dřív jsem věřila, nepamatuju se. Ale po tý minulý válce – to už jsem na něho docela přestala myslet ... Vy řeknete, že ty trosky a to hoře bylo za naše hříchy. Tomu nevěřím, lidský hříchy nejsou tak strašný jako tamta válka. A jakejpak potom Všemohoucí, když je tak zlej ..."

„Všecky netrestal stejně ..."

Olena Levkivna poslouchala mlčky, pak se ale neudržela a usmála se:

„Jednomu větší trest a druhému menší? Jako v kolchoze pracovní jednotka – kdo odpracuje víc, že?"

Hned ale zaplašila ten svůj mírný úsměv.

„A možná že je tu válka proto," poučovala jednotvárným hlasem tetka Lobodová, „aby se lidi očistili, pro výstrahu, aby ve svejch hříších nezašli ještě dál."

„Koho to zabilo, ten už moc daleko nezajde," rýpla Varka. „Ten už je očištěnej a vystrašenej až až..."

Fijona naslouchala tomu rozhovoru, který se vedl zdánlivě klidně ve světnici za stoly – za vlastním i za cizími, vypůjčenými pro tuhle příležitost, a cítila, že se jí to v hlavě stále víc mate, zachvacuje ji bolest, a ta bolest sílí a každičká myšlenka se svíjí tou bolestí. Věděla, že ať se tu mluví o čem chce – ty hovory nejsou s to vzkřísit jejího Vasyla, lidská soustrast jí syna nenahradí... Když na něho vzpomínali – jaký byl, co a kdy komu řekl – jenom ji těmi vzpomínkami trýznili, jako by do otevřené rány sypali sůl.

A když řekla učitelka Olena Levkivna, jak byl Vasyl žhavý do učení a matka že dbala, aby chodil do školy, a ne za školu, Fijona už se nemohla ovládnout – vyšla ze světnice, přitiskla obličej ke košatinovému plůtku kolem bramboříště a rozplakala se.

Mezitím rozhovor ve světnici nepohasínal, stejně jako vlhká žitná sláma – sice nehoří plamenem, ale také neskomírá. Varka se dívala zachmuřeně a sklíčeně na Olenu Levkivnu, jako by mluvila především k ní, a říkala:

„Myslíte, že bych nechtěla, aby ten pánbu byl? Jéje a jak! Aby to všecko tady spravoval – zem i lidi, aby měl všecko ve svejch rukách. Takovej moudrej a hodnej pánbíček, jak my říkáme. Aby spravedlivě trestal i odpouštěl. Aby člověk věděl – tohle můžu a tady ouha, protože přijde odplata za dobré i zlé. Panečku, to by potom byl na zemi pořádek! Namouduši, ukrutně bych chtěla, aby ten pánbu byl. Jenže není – to je ta bída. Není, a my všecko házíme na něj. Sotva lidi vyvedou něco zlýho – svalujou to na boha, prej on to seslal. Udělají dobrej skutek – taky se ohlížejí na něj, jestli

jim jako nedá písemnou pochvalu, jako dávají dětem ve škole. Pánbu není, a tak je zbytečný o něm přemejšlet."

„To máte těžkej život," řekla tetka Lobodová. „Máte těžkej život, když takhle mluvíte."

„To mám," přikývla Varka. „Ale já za svý soužení nežaluju na boha, ale na sebe a na lidi."

„Je ve vás málo dobroty!"

„Dobroty?" zamyslela se na chvíli Varka. „Ba ne. Dobroty je ve mně tolik, že by stačila pro všecky."

Tetka Lobodová rozšafně pokračovala:

„Bůh je pro toho, kdo v něj věří. A kdo nevěří – pro toho není... Pro vás, Varko, není a nikdy nebude, protože vy nechcete."

„A pro vás je?" vyjela na ni Varka. „Kde je? Ukažte mi ho!"

„Ten, kdo věří, má boha v srdci, tam se musí hledat, nikde jinde... Vy ho v sobě nenajdete, Varko, nespatříte ho," usmála se tenkými bezkrevnými rty.

Olena Levkivna se nechtěla mísit do besedy – za svůj život se už toho něco naposlouchala! Ale takovýhle spor ji vždycky zajímal – snad proto, že se v něm mohly odhalit rozmanité lidské povahy, že jaksi zvedal oponu nad hlubokými tajemstvími cizí existence. Teď se jí Varka líbila svou otevřeností, samostatností soudů, k nimž se musela protrpět. Tetka Lobodová jako by však opakovala cizí slova, ani v jejím tónu nebyl stín bolesti, osobního prožitku... Ale třeba to všechno uměla maskovat klidem, dovedla potlačit dojetí?

„S bohem je život lehčí," říkala tetka Lobodová, „zato bez boha, ach, to je tíha! Svatost – ta působí na duši, dává křídla a mír lidskému srdci. Ale ti, co žijou bez boha... Copak není lepší věřit, že tam, za víkem rakve, je další život? Pánbíčku nebeskej, to se ví, že je to lepší! Člověk si připadá důležitější... ví, že není jen hrst prachu... A bezbožníci – ti práchnivějí zaživa."

„Takový řeči jenom zaslepujou lidi, protože zakrývají člověku to, co má dělat teď, tady," odporovala umíněná Varka a její pichlavé, přimhouřené oči se zúžily na škvírky, jakoby

prořízznuté ostřicí. „Věřím tomu, co vidím, co mám. Věřím v chleba, když ho mám já i mý děti. Nebo v živou vodu, když se s ní můžu pokropit. Ale když mi někdo tisíckrát říká, že bílý je černý – věřit nebudu ani zanic!"

„Slepí od narození nikdy neprohlídnou," tetka Lobodová pomalu, skoro nepostřehnutelně žvýkala nakládané zelí. „Nikdy neuvidí a nebudou vědět, co je boží svět. Nebudou vědět, co je to modrý nebe a duha nad hlavou. A neuvěří tomu, co jim o tý duze řekneme."

„Kdepak," namítla Varka, „slepí třeba uvěřej, jak to můžeme vědět."

„Ženský, ženský," řekla kterási z přítomných návštěvnic, řekla to mírně, úlisně, „přišli jsme sem vzpomenout dítěte, uctít jeho památku."

Všichni na nějakou chvíli zmlkli, pomalu jedli. Vtom se znovu ozvala Varka – omluvným, skoro provinilým tónem:

„Vzpomínáme, jak umíme... Mluvila jste o slepejch... A řekněte, náš báťuška Kušniruk – ten není slepej? Kdo už by měl vidět líp než on? Takovej se v Medvynci nenajde, že jo? Pročpak teda náš báťuška žije tak, jak žije? Opustil svou popovou, nastěhoval se k Jaryně Pekurové... jako obyčejnej kolchozník. A zčista jasna se jim narodilo dítě. Udělal dobře, nebo se dopustil něčeho zlýho? Jakou odplatu za to zaslouží?"

„I v dobrém stádu se najde černá ovce," odpověděla chladně tetka Lobodová.

Předtím vešel do světnice děda Luzhar. Zvolna se usadil na konci stolu, přistrčili mu misku s huspeninou – a on se beze slova pustil do jídla a poslouchal při tom hovor. Když zaslechl, že se tu mluví o báťuškovi neuctivě, řekl:

„Ale mši slouží jak pánbu, až je člověku do pláče."

Ženské se přidaly k starému Luzharovi:

„Báťuška je to svědomitej, zkus najít takovýho v jinejch vesnicích!"

„A jak uděluje poslední pomazání a jaký krásný pohřby dělá!"

„Na křtiny přijde vždycky, nikdy neodmítne!"

„Má pochopení! U zpovědi mu řekneš všecko, ani trošku těch špatností si pro sebe nenecháš!"

Starý Luzhar zrovna pookřál tím hovorem a jeho šedá brada se znovu sklonila nad huspeninou.

„Byl to dobrej pop, ale už není," prohlásila tetka Lobodová, když se trochu ztišili, a její prázdný pohled bloudil kdesi v dálavách. „Budem žádat, aby nám dali jinýho."

„Nejlíp by bylo, kdyby kostel zavřeli," řekla Varka, „odtud se šíří jenom zmatek, k ničemu to není."

Varčin táta, starý Luzhar, přestal žvýkat, chtěl patrně protestovat, rozmyslel si to však – doma si to vyřídí, před lidmi se nehodí hádat se s dcerou.

Mezi hosty se vrátila Fijona a s ní nějak bokem proklouzl do světnice Petro Kozyr. Nazrzlý, s popálenou tváří, jedno oko zakryté víčkem, a to víčko se nezvedá, druhé se dívá upřeně, jako by planulo neuhasitelným ohněm. Sešitý horní ret a potrhané nozdry dodávaly jeho obličeji děsivý výraz. Všichni se k němu obrátili a všichni měli při tom stejnou myšlenku – že on byl tehdy spolu s Vasylem v čerepašyneckém lomu, že Petro měl největší štěstí z celé party: je sice zmrzačený, ale je naživu.

„Vyšla jsem na dvůr, koukám – jde sem Petro," povídá Fijona. „On byl přece nejlepší kamarád našeho Vasyla, byli porád spolu ... Sedni si, Petro, ke stolu, něco pojez a vzpomeň si na Vasyla ..."

Zachmuřený Petro Kozyr sklopil rozježenou hlavu, sedl si neohrabaně vedle Varky, která z něho nespouštěla soucitný pohled, vzal si krajíc chleba a začal ho žvýkat. Nedíval se kolem sebe, soustředěně jedl, ani nehlesl.

„Vem si trošku zelí, Vasyle, nejez suchej chleba," pobízela ho tiše Fijona.

Všichni stísněně, sklesle mlčeli. Oleně Levkivně stály v očích slzy.

Starý Luzhar se šoural vzadu a šoupal podrážkami sešmatchaných střevíců. Dlouhé nohavice mu plandaly po zemi, chy-

tala se mu na ně sláma, vytroušené peří, zvedal jimi obláčky prachu. Před Luzharem šla Varka s Olenou Levkivnou, šly zvolna, kdopak utíká po zádušní hostině? Varka vykládala:

„Nemám ráda takový lidi, jako je Lobodová. Možná že přejou všem jenom to dobrý, ale myslí v první řadě na sebe, to je ono! Přejou jinejm všecko dobrý, mají tak aspoň pokoj, nehryže je svědomí. Kdyby ale pro ně bylo lepší lidem ubližovat, ti by se něco naubližovali, naškodili... A vám se divím, Oleno Levkivno. Nejste přeci obyčejná ženská, jste učitelka, šla jste na zádušní shromáždění a víte sama, že se tam sejdou všelijaký lidi. A jak jsou pohromadě, semele se pátý přes devátý, co byste třeba ani neměla poslouchat. Jako dneska... Nemyslete si, že si vás nevšímají, všichni koukají a čekají, co na to povíte. Dobře, že jste aspoň teďka mlčela, ale je to skoro divný, vy přeci nemlčíváte, vždycky k tomu řeknete svý."

„Já musela přijít, Varko," řekla Olena Levkivna. Ve výrazu její snědé tváře setrval ještě tichý smutek, který ji obestřel při hostině. Ten smutek měl zvláštní, nahořklou příchuť. Opakovala: „Musela jsem přijít... Fijonin Vasyl mi pořád stojí před očima, a kdykoliv na něho začnu myslet – v hlavě se mi tmí."

„Tak nemyslete," poradila jí Varka, „bude vám líp. Já kdybych porád myslela na toho svýho zabitýho policajta, tátu mejch dětí – dávno bych přišla o rozum. Já na něj ale nemyslím, on si to nezaslouží!"

Zastavily se u Varčiny chalupy. Starý Luzhar, dosyta najedený, spokojeně funěl, minul je, ale do světnice nezamířil – uvelebil se na dvoře u nevelkého stohu slámy, chtěl si posedět na večerním sluníčku.

„Lidičky," řekla Varka, „kdyby už si tak pánbu vzal našeho tátu k sobě, co se má takovej starej člověk trápit, dyť už není k ničemu."

Olena Levkivna neřekla na to nic – bylo jí trapné poslouchat ten upřímný výlev. Ona by takhle nikdy nedokázala uvažovat o svých rodičích, natož to říct nahlas...

„Hele, tamhle běží váš Mychajlo," pohlédla Varka na

konec uličky. „Možná že je to něco nutnýho, koukejte, jak pospíchá."

Olenu Levkivnu píchlo u srdce – snad se něco nestalo. Varka se také změnila ve tváři, popošla blíž k chalupě, nešla však dovnitř, čekala.

Olena Levkivna šla synovi vstříc – celým svým výrazem se ptala, co se děje. Mychajlo oddechoval, pokukoval poočku na Varku a zadýchaně řekl:

„Mami..."

Utkvěla na něm vyčkávavým pohledem, její přimhouřené oči – dva strnulí pavoučci – uvízly v pavučině vrásek.

„Mami, přišel k nám Kušta a povídal...," znovu blýskl pohledem po Varce, „a povídal, že ve vsi hledají samohonku."

„Samohonku?" vrásky se vytratily, oči se zase zaokrouhlily, už to nebyli pavoučci.

„Pátrají po samohonce, tak abysme... jestli nějakou máme... ji schovali, ať to zůstane pěkně pod pokličkou..."

„Dítě!" dívala se na něho ustrnule. Nevěděla – má plakat nebo se smát. Ulevilo se jí, jako by jí ze srdce spadl těžký balvan. „Máš to v hlavě v pořádku, Mychajlo?"

„No co? Kušta byl takový vylekaný, povídá, abych honem za tebou běžel, našel tě."

„Je to od něho hezké, od Stepana, že se o nás tak bojí... Ale ty, Mychajlo... copak nevíš, že jsme samohonku nikdy nepálili, že nemáme ani ten přístroj? Tys mě ale vylekal!"

„On mi to povídal a já běžel," hájil se Mychajlo a tvářil se zároveň provinile i zahanbeně.

„My ji jaktěživi pálit nebudem," říkala matka, „u nás nikdo nepije a prodávat ji nebudem. Přece to víš, Mychajlo..."

„Třebas máme schovanou nějakou láhev pro všecky případy," vymlouval se, „tak já myslel..." Rozhořčeně se obrátil a odcházel pryč, aby ho dál od matky tolik nepálila hanba.

„Ten Stepan!" smála se rozpačitě Olena Levkivna. Mezitím se už docela vzpamatovala. „Myslí to dobře a dopadne

to hrozně." A na tázavý pohled Varky, jež se pomalu přibližila, odpověděla: „Všecko je v pořádku... je to prostě nedorozumění, zrovna k smíchu. Mychajlo povídá, že ve vsi dělají prohlídku, hledají samohonku, tak ať prý ji doma schovám. Co mám schovávat, my ani nevíme, jak se vlastně pálí..."

„Prohlídka, říkáte? To se ví, u známejch firem, co ji pálejí ve dne v noci... No, já pudu. Mychajlovi poděkujte. Víte, já taky nepálím samohonku, ale kapku jí mám... koupený... tak se na ni mrknu... Třeba ke mně ani nezajdou, proč by taky chodili, ale stejně..."

Starý Luzhar spal pod stohem světle žluté slámy a červený kohout u něho stál jako na stráži.

Celý týden chodil Vitalij Hryhorovyč do školy ve svém ševiotovém obleku, dnes však, kdy měla být metodická porada, přišel v šedomodrých jezdeckých kalhotech a vojenském khaki kabátě. Na kabátě se mu skvěly řádky vyznamenání, holínky měl pečlivě nablýskané.

Pšenyčnyj se potkal s Olenou Levkivnou na chodbě. Byl bledý a vylekaný. Stěží pohyboval rty, jako by je měl ztuhlé mrazem.

„Viděla jste – přišel ve vojenském. Teď už nemůžu spoléhat na nic. Oleno Levkivno, prosím vás... neznáte mě přece první rok..."

Nedořekl, máchl rukou a odešel – záda nahrbená, chůze nezvykle nemotorná, jako by nešel po podlaze, ale závějemi vaty.

Na dnešek byla svolána metodická porada, na níž budou učitelé rozebírat hodinu zeměpisu, kterou měl Pavlo Pavlovyč v šesté třídě. Hodina se odbyla už ráno, ale Pavlo Pavlovyč se po ní dosud nevzpamatoval. Připadal si úplně vyždímaný. Vlastně už do školy přišel dnes nevyspalý, oči zapadlé – zřejmě se pečlivě připravoval a byl přetažený.

Všichni se shromáždili ve sborovně. Ředitel přikázal, aby se na poradu dostavili i učitelé z nižších tříd, a tak přišla

i Nasťa Vasylivna. Byl tu i učitel tělocviku Andrij Kindratovyč, patrně potěšený, že ho pozvali, a pro tu příležitost si oblékl bílou košili, uvázal kravatu a dokonce se slabě postříkal kolínskou.

Pavlo Pavlovyč seděl za velkým společným stolem, před sebou hromadu sešitů – opravoval domácí úlohy žáků. Střapaté vlasy (včera večer si asi umyl hlavu) mu padaly do čela, každou chvíli je prudkým pohybem odhazoval. Opravoval sešity s násadkou v ruce, pero však bylo suché – nenamáčel je, nedělal žádné poznámky ani opravy.

Pedagogický vedoucí Makar Tychonovyč Repta se tvářil slavnostně. Stál u svého stolku v rohu sborovny, listoval v jakýchsi papírech s výrazem maximálního soustředění. Skla brýlí mu chladně, nepřístupně zářila. Tenké rty občas našpulil, jako by se chystal říci něco závažného, snad se ale na nic závažného nevzmohl a rty se mu znovu sevřely v úzkou čárku.

Do jejich školy dojížděl učitel ruštiny a ruské literatury Dmytro Ivanovyč Skrypka. Blížila se mu pětatřicítka, vypadal však jako mladíček: vytáhlý, hubený, s živýma přívětivýma očima, ježaté světlé vlásky měl vždycky krátce ostříhané. Teď se učitel Skrypka dohadoval s ředitelem, aby ho pustil z porady domů, prý že má dalekou cestu, až do okresního městečka, ale ředitel, který si vážil učitele ruštiny jako dobrého odborníka, nechtěl zanic souhlasit. Říkal, že Dmytro Ivanovyč se i tak málokdy účastní společných akcí kolektivu jejich školy, pokaždé stojí stranou, odbude si své hodiny – a alou domů, tak aspoň dneska ať zůstane. Učiteli Skrypkovi se asi zdálo, že se mu podaří ředitele uprosit, znovu ho začal přesvědčovat, a tvářil se při tom tak přívětivě a uctivě, že snad i mrtvý by vyhověl jeho prosbám, ředitel však zůstával neoblomný... Učitel najednou zesmutněl jak dítě, poodešel k oknu a patrně hloubal o tom, jak pozdě se dnes dostane domů.

Sotva se Skrypka vzdálil od ředitelova stolu, zavládlo ve sborovně ticho – všichni věděli, že teď začne porada. Pšenyčnyj opravoval sešity jako prve, ale jeho pero zůstávalo

suché. Pedagogický vedoucí se upřeně díval do lejster a skla jeho brýlí párkrát blýskla zvlášť oficiálně, nepřístupně.

Už aby to začalo, pomyslela si stísněně Olena Levkivna a pohlédla na svého muže, který se naklonil k Sakovi a něco si s ním šeptal.

„Čím dřív začneme, tím dřív skončíme," řekl ředitel, jako by uhádl, na co Olena Levkivna myslí. „Tak tedy..."

Točil v prstech plnicím perem, jehož používal pro svůj ředitelský podpis na různých dokladech, usneseních, rozhodnutích, žádostech, a Makar Tychonovyč bezděčně sledoval to pero, jako by to byla kouzelnická hůlka.

„Pavle Pavlovyči, my vás teď poprosíme... že ano, poprosíme, abyste nám pověděl, jak jste se připravoval na hodinu, jaký jste měl při tom cíl, jak jste dokázal spojit proces vzdělávací a výchovný..."

Pšenyčnyj chtěl položit sešit na stůl, sešit však mu vyklouzl na podlahu, Pavlo Pavlovyč se kvapně sehnul, aby ho sebral, a jeho tvář se při tom pokrývala stále víc nachem červené řepy. Andrij Sak se ušklíbl, Repta však se zachmuřil a stiskl přísně rty.

Učitel zeměpisu se jal zevrubně vykládat, jak se připravoval na hodinu, jak ji vedl, na co zvlášť žáky upozorňoval, jakými prostředky se snažil udržovat zájem o téma, aby jejich pozornost neochabovala... Pavlo Pavlovyč hovořil nepřesvědčivě, pletl se, opakoval to, co už řekl. Mluva Pavla Pavlovyče byla vždycky čistá, propletená místními medvyneckými slovy, dnes však mu z úst vyletovaly výrazy, jako „vzhledem k tomu, že", „maje na zřeteli", „z toho hlediska", „dialektické protiklady", „neodkladné úkoly výchovného procesu". A nejen tyhle výrazy, ale ještě mnohem složitější, krkolomnější... Olena Levkivna pozorně poslouchala a bylo jí opravdově líto učitele zeměpisu, že je tak rozechvělý a tolik se bojí, jak pro něho dopadne tahle metodická porada.

Pšenyčnyj skončil a rozpačitě se podíval na ředitele, pak na pedagogického vedoucího, chtěl ještě něco dodat, zmlkl však – zřejmě ztratil nit. Z výrazu ostatních učitelů se pokoušel uhádnout, jaký na ně svým výkladem udělal dojem,

ale jejich tváře se mu zdály cizí a vzdálené, dokonce i Olena Levkivna jako by se na něho dívala jinýma očima.

Slova se ujal Makar Tychonovyč. V rostoucím nejistém tichu si jakýmsi osobitým, pomalým, neohrabaným pohybem posunul brýle, které mu i tak dobře seděly na nose, odkašlal si, jako by z prsou dobýval zvuk co nejsušší, nejkřaplavější, hlas co možná nejvíc bezbarvý, pak zaklonil hlavu a utkvěle se zadíval na strop. Jeho vlhké, žlutavé čelo se chladně lesklo, když promluvil:

„Soudruzi, byla nám svěřena výchova ...“

Makar Tychonovyč hovořil důležitě, soustředěně, a třebaže mu z úst proudila slova tak často používaná, vypadalo to, jako by se pedagogický vedoucí sám k nim dopracoval, jako by to byl výsledek jeho nepřetržitých úvah, protože mluvil důstojně a byla z toho patrná vážnost k pronášeným slovům i k vlastní osobě... Učitel Skrypka se ironicky zašklebil a narezlé, sluncem vybledlé obočí se mu čepýřilo. Oleně Levkivně se zdálo, že do sborovny zalétla na jemných žlutých křídlech nuda, lítá, lítá – podívala se k oknu a viděla, že to naráží na sklo velká podzimní moucha.

Pšenyčnyj poslouchal pedagogického vedoucího a trochu se vzpamatoval, nabyl odvahy, vypjal hruď, narovnal se... Oleně Levkivně se dokonce zdálo, že se po některém slově Makara Tychonovyče jejich učitel zeměpisu už už rozchechtá svým veselým, bujarým smíchem, který ho někdy najednou popadá, až se celý svíjí, a stejně náhle zase utichá.

„Avšak!“ řekl zvučným hlasem Repta a v nitru Pavla Pavlovyče jako by se cosi sesulo, zatrnulo. „Avšak... soudruh Pšenyčnyj, který celkově udržel hodinu na vysoké výchovné a poznávací úrovni a dosáhl výrazných výsledků, se nevyvaroval jistých chyb ...“

Všichni oživli. Ředitel na chvíli přestal otáčet v prstech plnicím perem. Pavlo Pavlovyč sklopil hlavu a díval se teď zpode lbi přímo na břicho Makara Tychonovyče, který stál v rohu před ním.

„Nevyvaroval se chyb... A za největší z nich považuji to, že dal vyšší známku Borysovi Horbokoni. Žák zasluhoval za

svou odpověď slabou trojku, ale vy, Pavle Pavlovyči, jste mu dal dvojku a ještě jste ho před celou třídou chválil – prý koukejte, jak se pěkně připravil! Je zbytečné dodávat, že lepší známkou jste vážně uškodil nejen žákovi, ale škodu utrpěl celý výchovný proces!"

Pavlo Pavlovyč vyvalil své šedé oči a příkře namítl:

„Známka je zasloužená."

Repta nahlédl do papírů a řekl, že žák neznal to a ono, odpověděl zmateně na tu a tu otázku. Kromě toho si počínal tak, jako by nebyl na opakování vyvolán on, ale jako by měl odpovídat sám Pavlo Pavlovyč. Vlastně to tak skoro vypadalo, víc odpovídal na kladené otázky učitel než žák.

„Stejně jsem ho ale nepřecenil!" opakoval umíněně Pavlo Pavlovyč, když vyslechl Reptovo vysvětlení. „A řeknu proč. Kolik let už Horbokoň sedí v šesté třídě? Dva roky, teď už třetí. Minulý rok jsem ho vyvolal na stejnou látku a on kupodivu dostal ode mne jedničku. Co tedy udělám, když ke mně přišlo tolik učitelů na hospitaci? Znova vyvolám Horbokoně. A proč? No všichni přece vědí, že neopakuje druhý rok, ale už třetí, tak jsem chtěl všechny překvapit jeho znalostmi. Věděl jsem přece už od loňska, že látku dobře zná!"

Ředitel nemohl potlačit úsměv. Repta zachytil ten úsměv, zachmuřil se, jako by uvažoval – má se také usmát – nenašel však pro to dostatečný důvod.

„Všecko přece nemohl zapomenout," pokračoval rozpálený Pavlo Pavlovyč. „Kladl jsem mu tedy pomocné otázky... Jenže ten Horbokoň má náturu, řeknu vám! Ten chlapec je schopen schválně předstírat, že to nezná. A uvážili jste, že žákovi mohlo něco z hlavy vypadnout, když viděl ve třídě tolik učitelů pohromadě? Jak jsem mu tedy mohl dát slabou trojku, když dobře vím, že tu látku si už loni výborně osvojil!"

„Tak to ji zapomněl," mhouřil vyčítavě oči Repta. „Naučil se ji tedy neuspokojivě. A vy nemáte dávat známky za minulé zásluhy, vy máte hodnotit objektivní stav věcí..."

„A když objektivně – zaslouží si dvojku! Ještě bych chtěl dodat – je potřeba žáka povzbudit, nebo ne? Třetí rok sedí

v šesté třídě! Jak dlouho v ní má ještě být? Člověk by ho z ní rád už vystrčil do sedmičky, aby vyšel školu a šel pracovat. Je to statný chlapec, co má zahálet? Myslí mu to? Myslí! Má rozum? Má! Pomáhá své matce? Pomáhá. Je ho vidět často i při práci v kolchoze. Nejsme tedy povinni chlapci umožnit, aby vyšel ze školy dřív?"

„Povinni jsme," řekl Makar Tychonovyč se skrývanou podrážděností, „ale musíme o to usilovat pedagogickými metodami."

A Repta pohlédl na ředitele, jako by ho prosil o pomoc v tomhle sporu. Vitalij Hryhorovyč se však rozhodl nepřerušovat učitele zeměpisu, aby mohl Pšenyčnyj vyslovit všechny své názory.

„Kromě toho," řekl s důrazem Repta, „domnívám se, že jste se ukvapil, když jste vyhodil ze třídy Ivana Huňku. My všichni víme, že je to neukázněný žák, chová se vzpurně, nechce se učit, svým jednáním dává špatný příklad celé třídě, ale tentokrát jste ho vyhodil neprávem. Co udělal? Snažil se do lavice hodit psaníčko, papírek nedoletěl a spadl na zem ... A vy jste Huňkovi poručil vstát a poslal jste ho za dveře."

„Poslal," ozval se Pšenyčnyj, přesvědčen, že si počínal správně. „Jinak by mi narušil celou hodinu. Nekoukal by na to, že je tam komise. Raději tedy ať trpí on sám, než aby trpěla celá třída."

„A vy jste přesvědčen, že se chystal narušit hodinu?"

„Vím to," prohlásil nevesele Pavlo Pavlovyč tišším hlasem.

„No, když tak dobře znáte jeho psychologii, nebudu se s vámi přít," Reptova slova zněla uraženě. Zalistoval v úhledném zápisníku, zamnul si čelo, jako by si chtěl z hlavy zlostně vyrvat nějakou odvážnou myšlenku, a řekl: „To by bylo všechno."

Učitel Skrypka promluvil hned po pedagogickém vedoucím. Zřejmě se ještě nevzdal naděje, že odejde ze schůze dřív. Mluvil o velkých životních zkušenostech Pavla Pavlovyče, o tom, jak mu tyto zkušenosti pomáhají ve vztahu k dě-

tem. Chválil ho, že nevysedává s dětmi ve třídě, ale že své hodiny přenáší do lůna přírody – docela nedávno měl Skrypka příležitost vidět, jak šel Pavlo Pavlovyč s žáky páté třídy k rybníku, seznamoval je s živou přírodou... Učitel Skrypka hovořil pěkně, dobrosrdečnost z něho přímo sálala, každé jeho slovo bylo plné taktu a úcty k Pavlu Pavlovyčovi, a ten se celý rozzářil a z čela mu mizely chmury.

„Dmytro Ivanovyči," ozval se nespokojeně ředitel – patrně se nemohl dočkat konce té chvalořeči, „co vy můžete říct o té hodině, kterou dnes analyzujeme? Udělala na vás také tak silný dojem jako celý životopis Pavla Pavlovyče?"

Učitel Skrypka souhlasně pokýval hlavou, jako by chtěl říci – udělala, ovšem. Ústa však neotevřel.

„Máte nějaké poznámky?"

„Ani svatý není bez chyb," řekl učitel Skrypka.

To bylo celé jeho hodnocení. Sedl si a dal tím na srozuměnou, že skončil, že byl přiměřeně objektivní a víc už z něho nedostanou.

Ve sborovně zavládlo tísnivé ticho. Každý si přál, aby porada už skončila. Bylo by dobré, kdyby vůbec nezačala.

Pak promluvil Nykon Ivanovyč. Začal zeširoka, jako učitel Skrypka... Hodina zeměpisu, kterou měl Pavlo Pavlovyč v šesté třídě, se Škarubovi nelíbila, podobala se spíše vesnickým hrátkám, na kterých Pavlo Pavlovyč představoval šprýmaře a veselého poštívače; dopustil se spousty chyb v jednání s dětmi (ze všeho bylo patrné, že se k Pavlu Pavlovyči nechovají jako k učiteli, ale jako k vesnickému kmotrovi, od něhož čekají všelijaké „legrácky"), Škaruba však to nebyl schopen říci nahlas. Nemohl, věděl, že se pak s Pšenyčným rozhádají, a oba přece musí žít v jedné vesnici, učit na jedné škole.

Mezi prohřešky Škaruba také počítal nadnesené hodnocení Boryse Horbokoně a to, že učitel poslal za dveře Ivana Huňku. Snadno mohl uvést tuhle výtku, protože už zazněla z Reptových úst. Aby se jeho hodnocení nezdálo Pavlu Pavlovyči příliš ostré, řekl nakonec:

„Abych řekl pravdu, Ivan Huňka by to stejně dopracoval

tak daleko, že by ho vyhodili, pak tedy raději dřív než později."

Pavlovi Pavlovyči zazářily vděčně oči.

„Děkuji," řekl ředitel už dosti stroze a čelo mu pokryly drobné vrásky. Bylo nesnadné uhádnout, jestli děkuje opravdu nebo ironicky.

Nykon Ivanovyč nedbal na ředitelův tón – byl rád, že už má příspěvek za sebou. Měl výčitky svědomí, že nebyl upřímný, skryl svůj skutečný postoj, na druhé straně však rád byl: zachová si dobré vztahy s Pavlem Pavlovyčem a to je při jejich práci hodně důležité.

Ostatní učitelé si také proti Pavlu Pavlovyčovi příliš nepřisazovali, třebaže byli odvážnější a víc se drželi pravdy než Nykon Ivanovyč Škaruba. Každý uvedl nějaký svůj postřeh, celkový obraz hodiny začal blednout, a ke konci se už všecko to dobré, co bylo o učiteli zeměpisu řečeno, utopilo ve spoustě připomínek.

„A co vy, Oleno Levkivno," optal se ředitel, když už se všichni vyjádřili. „Jste přece třídní v šestce."

„Nebyla jsem na té hodině, ale když už mám něco říct..."

Pšenyčnyj se podíval s nadějí na Olenu Levkivnu. Prosím, pomozte! volal jeho trpitelský pohled.

„No, když jste nebyla na hodině, tak ji asi nemůžete ani analyzovat," řekl ředitel. „Podle mě není těžké uhodnout, co řeknete..."

Pšenyčnyj, jako se předtím celý rozzářil, když padlo jméno Oleny Levkivny, stejně rychle teď sklesl. Vida, není těžké uhodnout, co řekne. Ředitel ví, že Olena Levkivna vždycky hájí pravdu, nepřipustila by, aby ho zesměšňovali.

„Shrneme naši diskusi," řekl unaveně ředitel. Na nějakou chvíli se zamyslel – a najednou jako by mu kůže na obličeji ochabla, náhle zestárl, zošklivěl. A leckdo z učitelů si připomněl jeho zranění a válkou otřesené zdraví. „Metodická porada, kterou jsme dnes svolali, by měla být pro každého z nás lekcí... lekcí občanské zásadovosti a mravní čistoty." Když to říkal, díval se do dálky, ale Nykonu Ivanovyčovi připadalo, že ta slova platí jemu, a nejen on měl ten dojem.

„Když analyzujeme odborné možnosti Pavla Pavlovyče, vystavujeme všeobecné pozornosti především sami sebe. Kdo se přetvařoval, jednal pokrytecky, kdo mlčel – uškodil sám sobě v očích těch ostatních. Nevedla ho k tomu moudrost, ale strach, bázlivost, a strach i bázlivost člověka ponižují. Největší štěstí pro člověka je mluvit pravdu a hlásat až do konce své ideály. Pravda a čestnost jsou hlavní přikázání pro učitele – ostatně pro každého člověka. Mrzí mě, že jsem musel tahle slova použít . . .“ Olena Levkivna sice nediskutovala a to, co teď říkal ředitel, se jí zdánlivě netýkalo, ale stejně se cítila prabídně, protože jí bylo Pavla Pavlovyče líto a také by mu neřekla do očí pravdu. Uznávala oprávněnost ředitelových výtek, ale prostě by nemohla – a hotovo!

„Ještě jednou opakuji: ať se tahle porada stane pro každého z nás lekcí občanského postoje . . . To je patrně všechno?“ A ředitel se tázavě podíval na pedagogického vedoucího.

„Ovšem . . .,“ začal Makar Tychonovyč – měl patrně na mysli to, že v závěrečném slovu se ředitel nezmínil o oné hodině zeměpisu, včas se ale odmlčel.

Ředitel zasunul do kapsy plnicí pero a unaveným, nenuceným pohybem si třel strnulou kůži na čele. Učitelé ještě nějakou dobu seděli. Pavlo Pavlovyč měl pocit, jako by mu z ramen padala hora. Věděl sice, že tím není konec nepříjemnostem, avšak na rtech se mu usadil neurčitý, rozpačitý úsměv a ústa se mu uboze chvěla.

První se vzpamatoval učitel Skrypka – čekala ho ještě cesta do okresního městečka.

Večer přišla Varka, přinesla bochníček chleba zabalený do bílého plátýnka.

„Zrovna jsem ho vytáhla z pece, ještě je horkej.“

Olena Levkivna vzala bochníček – začal ji pálit do dlaní. Vůně čerstvého chleba jí sladce polechtala chřípí.

„Děkuju,“ řekla, „zrovna jsem se chystala zítra péct, došel nám chleba. Takhle to odložím na pozítří.“

„Víte, co já dělám nejradši?" na to Varka. „Peču chleba! Připadá mi, že bych ho mohla píct ve dne v noci, a nikdá bych se neunavila, nepotřebovala si odpočinout. Jsem při tom jak vyměněná – všecko to ve mně zpívá, všecko je mi příjemný a milý."

„Moje máma peče pěkný chleba," řekla zasněně Olena Levkivna. „Když jsem byla malá, nešlo mi to na rozum – jak to že z mouky a vody je chleba? Že máma dává do pece těsto a vytahuje červené bochníčky?"

„Říkejte si co chcete, ale podle mě není nad domácí chleba. A cizí mi nechutná, jenom ten, co mísím vlastníma rukama a sama upeču. I když leckdo má tady dobrej chleba... Já jsem tak ráda, že už nám dali něco za jednotky, zrno jsem dala semlít a mám svou mouku. Jak člověk doveze kupovanej chleba z oblasti nebo z okresního města – to není chleba, to je bláto. Ale jak sama začnu mísit těsto, sotva to zavoní moukou na celou sednici – mám radost jak dítě. Kolikrát jenom nakouknu do díže, než těsto vykyne! A potom mě to porád ponouká podívat se do pece, jestli už červená... Já asi peču chleba tak ráda, jako tetka Lobodka chodí ráda do kostela."

Olena Levkivna se podivila tomu Varčinu srovnání – péci chleba je jako chodit do kostela!

„Ty mladší," pokračovala Varka a na chvíli posmutněla, „už nedokážou píct chleba jako ty starší. Některá tu šikovnost možná eště podědí, ale spíš asi ne... Dojedou si do města, přivezou si chleba v košíku – jedí ho tejden a pak znova nakoupit... Jak by to taky mohly umět, když se do toho samy nepustí? To ho chtějí věčně kupovat ve stáncích a v krámech? Dyť jak ho pečou v těch pekárnách? Všelijak, protože ho nepečou pro sebe."

Byla z toho upřímně zkormoucená.

„Někdo to ještě umí," uklidňovala ji Olena Levkivna. „Třebas vy jste to nezapomněla. A vaše děti se to naučí od vás."

„Jen aby! To je snad u mě to jediný pěkný, co bych chtěla, aby zdědily... Řeknu vám – teď neumějí ani studny

kopat tak jako dřív. Mistři studnaři vymírají a po nich už nikdo není."

„Netrapte se, Varko, vody bude dost pro všecky, jen když budem živí a zdraví."

„Máte pravdu, ale jen aby byl ve světě klid."

Vůně čerstvě upečeného chleba, který přinesla Varka, plnila místnost, vnikala do duše Oleny Levkivny. Uloupla kus kůrčičky, okusila – a hned si představila žitné pole, zrající klasy...

„Chtěla jsem se vás zeptat... je mi to trošku hloupý, ale zeptám se... už máte seno na zimu pro Hvězdičku, nebo ještě něco přikoupíte?"

„Nanosili jsme skřípinu, bér, sveřep... Však víte, Varko, jak je to s krmením, pokaždé je ho málo. Chcem ještě přikoupit trošku sena, na hůře v koutku máme ještě hrstku, párkrát na vidle..."

„Poslouchejte, o něco vás poprosím... Sazont Chrušč nemá krávu a na humnech má trávy dost. Já už se s ním domluvila, že mně prodá seno, ale on si potom postavil hlavu, že ne, že už slíbil vám."

„Ne, my jsme s ním o tom nehovořili... Možná Nykon Ivanovyč..."

„Nykon Ivanovyč taky ne, to starej Sazont se vytáčí a věší mi na nos bulíky, myslí si, že od vás by mohl vzít o nějakou tu pětku víc. A vy byste víc dali, abyste nemuseli seno shánět po světě, když je máte u nosu. Prosím vás, Oleno Levkivno, neberte od něho to seno, jo? Když je nevemete vy, dá je on mně a neřekne si víc. To víte, pro mě je to taky pohodlný, Sazont je i můj soused, a kde já mám vzít peníze, abych platila majlant keťasům? Já nemám na vyhazování."

„O tom senu já nic nevím," řekla Olena Levkivna celá nesvá. „A od Sazonta je nevezmu, když je takový šejdíř, nebudu vám stát v cestě."

„Třeba ani není šejdíř," řekla velkomyslně Varka, „to víte, každej by chtěl za to svý trhnout víc, a kupec by rád dal míň, jakpak by ne..."

Za nějaký den k nim Sazont opravdu kvůli senu přišel,

Škarubovi však řekli, že si je nevezmou, teď že nemají peníze. A ještě ten den Varka s dětmi – třemi děvčátky a Mykolou – nosili v plachtách a pytlech krmení z cizího pozemku na svůj. Dokonce i starý Luzhar vzal jednou dvakrát náruč, ale Varka se na něho osopila, aby seno nenosil v rukách, že ho moc vytrousí.

V šesté třídě neměli hodinu ruštiny – venku lilo jak z konve a učitel Skrypka se zřejmě kvůli počasí nedostal z okresního města do Medvynce. Byla to první hodina podle rozvrhu a nikdo nemohl Skrypku zastoupit – takhle po ránu bylo učitelů ve škole málo, každý přišel na svou hodinu. Dětem dali nějaké samostatné cvičení a žáci zašustili sešity a učebnicemi, zašramotili pery v kalamářích.

Marijka Melnyková přišla pozdě. Myslela nejdřív, že je ve třídě učitel, pootevřela nepatrně dveře a dívala se štěrbinou, pak ale uslyšela šum, který obvykle zavládne, když je učitel pryč, a rázně překročila práh.

Chvilku stála na místě – a hned se jí pod nohama utvořily dvě kaluže. Promokla, ale byla veselá, její višňové rty se šibalsky, šťastně zachvívaly. Sundala šátek, u tabule z něho setřásla vodu. Pak se oklepala sama jako velký pták, snažila se setřást dešťové kapky z copů a ze šatů.

Mychajlo se bezděčně usmál, když ji tak viděl. Zádumčivá nálada, vyvolaná počasím, ho opustila, v mysli se mu vyjasnilo a čelo jako by mu ozářil vnitřní jas.

„Kluci, víte co," řekl Mykola Luzhar, „vemem ji za ruce a za nohy a vyždímáme, je mokrá do nitě!"

Ten návrh se zalíbil, pár chlapců vyběhlo z lavic, přiskočili k Marijce a chtěli ji popadnout za ruce a za nohy. Marijka vzala učebnicemi po hlavě Mykolu, ten byl nejdotěrnější, pak to schytal Borys Horbokoň, který se jí se smíchem snažil obejmout, něco utržil i Ivan Huňka: ten se k ní valil jak medvěd a chechtal se od ucha k uchu.

Mychajlovi se zpočátku Mykolův žertík zamlouval, taky se chtěl vmísit do té chumelenice, něco ho však zadrželo a teď

jenom s rozpačitým úsměvem sledoval zápolení u tabule. Pak si všiml, že Marijka má smíchy v očích skoro slzy, protože kluci už na ni doopravdy dorážejí, pudilo ho to pospíšit jí na pomoc, už se zvedl z lavice, ale... zarazil se, úsměv mu zmizel z tváře, teď už strnulé.

Nakonec Marijka v sebeobraně bolestivě uhodila Ivana Huňku do nosu. Popadl se za něj a odešel k oknu. Chlapci viděli, že mu teče z nosu krev, a nechali Marijku na pokoji. Celá červená a udýchaná šla na své místo. Přihlazovala si rozcuchané vlasy a oči jí zlostně jiskřily. Mychajlo z ní nemohl spustit pohled – rozzlobená, rozpálená byla teď hezká jako nikdy předtím.

Mezitím někdo běžel na chodbu k sudu s vodou, namočil kapesník – a Ivan Huňka zaklonil hlavu a snažil se zastavit krev. Třída byla potichu, zaražená tím, co se stalo. Ivan Huňka také neřekl slovo. A Borys Horbokoň vrhal na Marijku výmluvné pohledy – počkej, teď to schytáš za ten rozbitej nos!

„Proč jste jí nedali pokoj?" řekla hlasitě Tajisa, která upřímně cítila se svou kamarádkou a zároveň se o ni bála – co bude asi dál, Ivan Huňka to tak nenechá, ten ne. „Nedali jste jí pokoj, tak jste si sami nadrobili. A ten, co dotíral nejvíc, to teď slíznul."

„Vyždímat mě chtěli!" podívala se Marijka zle na Mykolu Luzhara. „Vida je chlapy! Div že nechodí po hlavě... jsou rádi, že tu není učitel."

Ivan Huňka si sedl do lavice, u nosu si držel kapesník a zase zaklonil hlavu. Mlčel a čekal, až se zastaví krev. Jeho mlčení zřejmě začalo děsit nejen Tajisu, ale i Marijku, protože se na něho párkrát podívala polovylekaným, polosoucitným pohledem. Patrně už litovala, že ho praštila do nosu, i když nerada.

Ivan Huňka pustil nos a naklonil se dopředu – krev už mu netekla. Neohrabaně, pomalu se zvedl...

„Povstaň, kdo srdce chrabré máš," zadeklamoval Borys Horbokoň a sledoval pohledem kamaráda.

Ivan prošel mezi řadami lavic tam a zpátky. Tvář měl

strojeně lhostejnou, nazelenalé oči skryté v úzkých štěrbinách mezi víčky... Zastavil se u lavice, v níž seděly Marijka s Tajisou.

„Odplata katanům!" zvolal šaškovsky Borys Horbokoň.

„Co tady rámusíš!" obořila se na něho Tajisa.

Marijka, jako by ani Ivan u ní nestál, otevřela sešit a začala psát cvičení.

Huňka stál chvíli u ní, koukal, koukal, pak vyšel doprostřed třídy, sedl si za katedru, položil na ni ruce a řekl:

„A teď, milé děti, začneme. Co jste měly za domácí úkol? Starosta třídy ať vstane a řekne... Co, starosta tu není? Zaspal, nebo je nemocný? Děti, kdo je starosta vaší třídy?"

„Marijka Melnyková," ozval se Mykola Luzhar, potěšený, že bude znova zábava a povyražení. Byl sice ze třídy nejstarší a největší, ale choval se, jako by byl nejmladší.

„Vstaň, Marijko," kývl na ni Ivan Huňka. Dělala, že neslyší, a tak se zeptal Mykoly: „Neřekneš mi to ty? Melnyková asi ohluchla."

„Měli jsme za úkol... měli jsme za úkol...," zakoktal Mykola a dělal hrůzné grimasy, aby rozesmál třídu. „Já to zapomněl..."

„To je opravdu chvályhodné, že jsi zapomněl," napodoboval hlas učitele Skrypky Ivan Huňka. „Ale tos nezapomněl, jak ses nakvartýroval k Naďce Lapkovské?"

„Já... já...," takovou otázku Luzhar nečekal, „to jsem taky zapomněl, nepamatuju se."

Třída se svorně rozchechtala. Všichni si rádi poslechli, že se jejich spolužák nastěhoval k medvynecké mladé ženě s dítětem. Dokonce i Marijka s Tajisou zvedly hlavy od učebnic a sešitů.

Ivan pokračoval učitelovým hlasem:

— „Stůj rovně, jak má žák stát, nekymácej se jako topol ve větru. A odpovídej pořádně, div že ta slova chudáky nepolykáš. Teď nám pověz... před celou třídou pověz... proč jsi Lapkovskou nechal. Nebo tě vyhnala sama?"

„Kdopak ví," pokrčil rameny Mykola Luzhar. „Už jsem zapomněl."

„Asi jí ve všem nevyhověl," přisadil si Mychajlo, a Tajisa se na něho vyčítavě a dotčeně podívala.

„Asi že nevyhověl, to může být," přitakal Ivan Huňka. Dotkl se rukou nosu, jestli znova nekrvácí, a zeptal se: „Tos asi, Mykolo, nechtěl dělat otčíma jejímu děcku?"

„To se máte čemu smát, vy hloupí," broukla tiše Marijka.

„Kdo to tam napovídá?" zašilhal po ní Ivan Huňka. „Ty, Marijko? Počkej, hned tě vyvolám, uvidíme, jak ses připravovala. Dobrá, Mykolo, sedni si, máš trojku... slabou trojčičku, tohle nevíš, tamhleto nevíš, všecko jsi zapomněl. Máš mizernou paměť, musíš s tím něco dělat, nebo budeš k stáru úplně vedle. Buď si musíš léčit paměť, nebo nesmíš chodit za Naďkou..."

„Už nebudu," zasmál se dunivým hlasem Luzhar.

„Kdo se chce ještě dát vyzkoušet? Třeba ty, Borysi?"

„Já nejsem Mykola..."

„Chceš říct, že ses neučil? Nenapsals domácí úkol?

„Nenapsal."

„Tak máš čtyrku... slabou čtyrku. Vidím, že se nikdo nepřipravil. Jediný Luzhar něco věděl, ale i to málo zapomněl. Takhle to nejde, děti, takhle to nejde. Moc mizerně jste si osvojili látku, jsme pozadu za osnovami. Mám vás nechat do večera po škole? Nechal bych, ale musíte domů a máte to daleko... No dobrá, děti, A teď si poslechneme naši výtečnou žákyni Marijku Melnykovou. Nemohla se dočkat, napovídala Mykolovi, možná že je našprtaná, chce se pochlubit... Prosím, Marijko! A vstaň, když s tebou mluví učitel."

Marijku to však ani nenapadlo. Málo to Huňkovi nandala, když se tak rychle oklepal, baví celou třídu a z ní si chce vystřelit. Ale to se mu nepovede, ona není dnešní, ona se nedá.

Mychajlo chtěl Marijku uchránit před zesměšňováním, vstal a řekl:

„Já se dám vyzkoušet."

„Ty?" přimhouřil oči Ivan Huňka. „A umíš úlohu?"

„Naučil jsem se to nazpaměť."

„Na to jsi ještě malý, tobě ještě teče mlíko po bradě... sedni si."

Mychajlo si celý červený (zlobil se sám na sebe, že se červená) a naježený sedl.

„Tak tedy Marijka Melnyková," pokračoval „učitelovým" hlasem Ivan Huňka. „Co ses naučila z téhle látky? Možná žes to zapomněla jako Mykola Luzhar, já ti to tedy připomenu," v duhovkách mu to zle, potměšile blýsklo. „Přivedu tě k látce pomocnými otázkami a ty si to pěkně rozvaž, nespěchej s odpovědí... Jestlipak máš v okresním městě známé? Našeho učitele Skrypku samozřejmě nepočítám..."

„Jaké známé?" ozvala se konečně Marijka Melnyková, vstala v lavici a z jejího pohledu vyšlehla ostražitost.

„Další pomocná otázka: Ti známí z okresního města – přišli za tebou domů? A jestli ano, kdy to bylo?"

Marijka rázem vzplanula jako pochodeň – a Mychajla, který ji pozoroval, píchlo někde až u srdce. Tajisa mlčela, nepřerušovala Ivana Huňku – zřejmě i ona, jako ostatní, byla zvědavá, co uslyší dál.

„Ale, Marijko, ty jsi přece výborná žákyně," dobíral si ji Ivan, šťastný, že má konečně možnost pomstít se jí za rozbitý nos, a předem už triumfoval, „ty přece všecko umíš, tak odpovídej, co mlčíš... Řekni, jak se ten tvůj známý jmenuje, jestli náhodou nepracuje v okresním mlýně, tys tam přece s matkou vyměňovala pšenici za mouku..."

„Buď zticha!" vykřikla Marijka s takovou prudkostí, jako by uvnitř celá hořela.

„Na učitele se nekřičí," potřásl vyčítavě hlavou Ivan Huňka. „K učiteli se chováme uctivě... Pověz nám, nejmenuje se ten tvůj známý náhodou Levko Barvinskyj? A nenosí námořnický opasek s velkou přezkou? A nemá na prsou pod nátělníkem nahou mořskou pannu s rybím ocasem?"

Marijka začala rychle sbírat učebnice. Mychajlo nemohl zaboha pochopit, na koho se to Huňka ptá a proč se to Marijky tak dotklo.

„A neptal se náhodou Levko Barvinskyj tvé matky, jestli by neměla nic proti tomu..."

Na chvilku se odmlčel a Marijka se na něho prosebně podívala – neříkej to, prosím tě... Huňka byl však neúprosný:

„... neměla nic proti tomu, kdyby se s tebou oženil?"

Teď bylo slyšet jenom, jak venku leje.

Ivan Huňka řekl už všecko a teď stál za katedrou a připadal si jako hrdina. Mrkl dokonce spiklenecky na Boryse Horbokoně – hele, to čubrněj! Mychajlo seděl celý bledý, cítil, jak mu ztěžkly ruce a dech se v něm zaráží. Tajise hořely uši, jako by před celou třídou zostudili ji, a ne její kamarádku.

„S matkou mluvil, ale se mnou ne," řekla Marijka hlasem chvějícím se slzami.

Popadla knihy, zachumlala se do šátku až po oči a rázně zamířila ke dveřím.

„Venku prší!" křikl za ní Mykola Luzhar.

„To tobě asi kape na mozek," odsekla Marijka, vzala za kliku a stoupla na práh.

Náhle se octla tváří v tvář řediteli. Vitalij Hryhorovyč strnul překvapením. Když Marijka uviděla ředitele, už nemohla zadržet pláč, slzy jí vyhrkly dvěma proudy po tváři – a lily se jak ten podzimní déšť venku...

Mykolu Luzhara, Boryse Horbokoně a Ivana Huňku si ředitel pozval do sborovny. Šla s nimi i Marijka. Pár žáků se potloukalo kolem sborovny, dokonce tiskli ucho na dveře, nic však neslyšeli. Za nějakou chvíli vylétl odtamtud Borys a Mykola – oba červení jak vaření raci. Ivan Huňka vyšel později a hned ho všichni obstoupili.

„No co," ušklíbl se bezstarostně Ivan – zřejmě ho rozhovor s ředitelem nevyvedl z míry, „povídal, že do školy už nemám chodit."

„Dneska?"

„Vůbec nikdy."

Ze sborovny vyšla Marijka. Tvářila se provinile a byla celá sklíčená

„Prosila jsem, aby tě nevyhazovali ze školy," řekla Ivanovi, „jenže oni neposlechli."

„No no, jen se nerozbreč," Ivanův hlas zněl klidně a sebevědomě. „Bez školy budu taky živ."

Všichni se na něj soucitně dívali. Jemu zřejmě bylo taky všelijak, ale pokoušel se dělat hrdinu.

„Teď už víš, co je to hrát si na učitele," řekla Tajisa – také jí bylo Ivana líto.

„Myslíš, že jsem to schytal za ten dnešek? Za všecko!" řekl Ivan skoro chlubivě. „Připomenul mi všecky hříchy, na nic nezapomněl... Odkudpak jenom ví, že jsem se opil na veselce mýho bráchy? Ten ví dočista všecko, jako by na tý veselce sám byl!"

„Já opravdu nechtěla...," nemohla se uklidnit Marijka.

„Nemám rád to ženský fňukání, leze mi to na nervy," zašklebil se Ivan. „Na co já potřebuju školu? Eště jim poděkuju, že mě vyhodili. Myslíte, že budu prosit, aby mě vzali zpátky? Houbelec! Pudu dělat. Teďka si lidi bez škol vydělají víc než ty učený... Tak já teda du!"

A před celou třídou zamířil ke školním dveřím. Všichni se otočili a dívali se za ním.

„Zapomněls tady učebnice!" křikla za ním některá žákyně.

Ivan se otočil – tvářil se spokojeně a vesele.

„Načpak je budu potřebovat, ty knížky? Ať si je veme někdo, kdo je nemá."

„Přinesu ti je!" zvolal Borys Horbokoň.

„To ať tě ani nenapadne!"

Zmizel za školními dveřmi – zmizel v šedém podzimním dešti jak v propasti.

Marijce se vlhce leskly oči, kousala se do rtů, aby se nerozplakala.

„Jdu zrovna kolem a povídám si, co kdybych se na ně šel podívat..."

Olena Levkivna pohlédla na Kuštu a nevěřila svým očím: je to on, nebo není? V rukách tiskne čepici, neví kam s ní...

„Nelekněte se, jsem to opravdu já," řekl Stepan Kušta, když si povšiml jejího údivu. Na jeho plných, vyšpulených rtech se chvěl slabounký úsměv, sílil a zase slábl. „Pěkně mě zmalovali, že jo?"

Zmalovali ho opravdu k nevíře: modřiny na čele a na obličeji se už začaly ztrácet, na světle však hrály do fialova, do zelena, do červena. Na krku měl dlouhé modré pruhy. Dokonce i pravé oko, to, co mu vyrazili ve rvačce před několika lety, ač potažené nehybným bělmem, vypadalo jak živá rána na Stepanově potlučené, zohavené tváři.

Olena Levkivna se neodvážila zeptat, kde že ho tak zřídili, Stepan však začal vyprávět sám, jako by se tím chlubil:

„Štěstí, že jsem zůstal naživu, kůže se zahojí... budu ještě hezčí. Však i oni dostali na pamětnou, dlouho budou na mě vzpomínat, než se z toho vylížou. Darmo jsem dvakrát neseděl v kriminále, něco jsem tam pochytil a to se neztratí... Celej tejden jsem ležel doma a dneska, sotva se smrklo, jsem šel ven. Povídám si, kam tak jít? Dostal jsem chuť si popovídat, tak jdu k vám. Kdybyste mě byli viděli hned po tom, zatepla! Máma s Nasťou Vasylivnou mi nestačily dávat náčinky... Nasťa Vasylivna vám nic neřekla? Mlčela, bodejť, není čím se chlubit. Ta má nátura už jí jde na nervy, ale co naděláš, tentokrát za to nemůžu."

„Odpusťte, Stepane, že se na vás nedívám," ozvala se Olena Levkivna, která cosi kutila u své singrovky. „Jak jsem se na vás podívala, všecko ve mně zatrnulo... srdce mě zabolelo..."

„To vám věřím," řekl Kušta. „Jsou lidi, co se nedokážou podívat na ránu, zvedá se jim žaludek."

„Mě bolí srdce, jen když o tom vyprávíte."

„To vám věřím," opakoval návštěvník. Zmlkl a rozhlížel se po světnici, nemohl se však udržet a vypravoval dál: „No, však oni taky dostali co proto, to mi věřte. Byli čtyři, já na ně sám. Jdu takhle v noci, a oni se na mě za mlejnem sesypali. Jednomu jsem vyrazil zuby a rozmašíroval nos, pak mě povalili na zem, jenže já dostal jednoho pod sebe. Oni mě tlučou hlava nehlava, a já tisknu tamtoho, škrtím ho. Kdyby

mě od něho neodtrhli, byl s ním ámen, takhle si ještě trošku na tom světě pobyde."

„Pročpak vás přepadli?"

„Vy to nevíte? Kvůli rybám, pro co jinýho! Já jim nedal pokoj, nemohli lovit, tak se domluvili, že mi dají na pamětnou... To se ví, dřív jsem byl taky takovej, rád jsem si vyrazil lovit do vrše nebo do sítě. Ale teď jsem porybnej, musím hlídat, aby pytláci nekradli ryby – tak hlídám. Teď už uvažuju jinak než předtím – a oni – mí kamarádi, kdo jinej – si mysleli, že budu žít jako dřív. Já už to ale nemám zapotřebí, už dávno je ze mě jinej člověk. A Nasťa Vasylivna..."

„Vy jste je poznal?"

„Ty, co mi natloukli? Poznal. Ale ani mě nenapadne to oznámit."

„Neoznámíte to? Ale vždyť vás mohli zabít!"

„Mohli," přitakal klidně Kušta. „Jenže nezabili, přepočítali se... Já je neudám, Oleno Levkivno, ne. Ale neodpustím jim to, pěkně jim to osladím. Byla jich na mě celá banda, a já byl sám. Teď se mě budou bát jak moru, abych si je někde za rohem nevyčíhal."

„A co když někdo udá vás?"

„Mě?" přivřel zdravé pravé oko Stepan Kušta. „Mě oni neudají, budou se bát, já přece toho na ně vím ještě víc než oni na mě... Jenom uvažte, mám já zapotřebí udávat je? Co byl já včera? Chodil jsem, hledal práci, koukal, kdy se natrefí něco pořádnýho. Natrefilo se – a tak jsem porybnej. Ale budu to dělat pořád? Někde uklouznu – a už se povezu. A ten, kterýho jsem honil od rybníka jak prašivýho psa, ten, co jsem mu bral sítě – ten už sedí na mým místě. Co myslíte, snad by ani nebylo moudrý udávat je? Kdopak ví, jak by to pak se mnou bylo."

„Vy říkáte, že se s každým musí vyjít, ale vy jste tedy s nimi zadobře nebyl, když vás ztloukli."

„To už je taková práce – se všema nevyjdeš. Já konečně nejsem u rybníka sám, je nás víc, a když uděláme zátah a někoho chytíme – nemáme s ním slitování, nepustíme ho."

„Máte to těžké," řekla Olena Levkivna.

„Jak kdy. Ale copak vy ve škole nemáte to samý?"

„Ve škole? Naše práce je přece docela jiná."

„Je jiná, ale nestává se to u vás taky? Nechcete si to rozházet s některým učitelem, a tak mu neřeknete pravdu?"

Nemluví to o Pšenyčném? Nenaráží na jejich metodickou poradu? Nasťa Vasylivna tam přece také byla, mohla svému muži povědět o tom, že leckdo mluvil opatrně a bral si ubrousek, aby nedej bože nepřestřelil. Kdyby byli otevřenější a odvážnější, mohli mu říct do očí hodně pravdy. A ona, Olena Levkivna, vůbec mlčela... Jak to tehdy řekl ředitel? Ať se ta porada pro všechny stane lekcí občanské odvahy, takhle to snad řekl...

A najednou Olena Levkivna pochopila, že postoj Kušty, který nechce ohlásit jména těch, co mu ublížili, se velice podobá postoji učitelů na metodické poradě... i postoji jejímu, třebaže ředitel ji mluvit nenutil, protože nebyla na hospitaci... Ale má-li si to přiznat sama sobě, byla ráda, že nemusí diskutovat. Znamená to, že se chtěla také zachovat pokrytecky? Ne, nechtěla (teď se jí to lehko řekne). Chtěla tedy říct Pavlu Pavlovyčovi pravdu? Ne, celou pravdu by mu asi nemohla povědět... Jak ze všech těch rozporů vyváznout, jak z jejich klubka vytáhnout spásnou nitku pravdy, čestnosti, spravedlnosti, tu jedině možnou, žádnou jinou? Ale možná, uvažovala Olena Levkivna, že oni, učitelé, nejsou vinni tím, že byli nuceni se tak zachovat... ani Kušta za to nemůže, něco jiného je vinno, to, co je v pozadí, co je nutí počínat si tak. Ale co to je?

Neviděla už před sebou šití, jako by měla před očima mlhu, musela potřást hlavou, aby se vzpamatovala.

„Nikdo neví, čím bude zítra," pokračoval Kušta, jako by uhádl její myšlenky. „To se ví, kdyby člověk věděl, kde klopejtne, dal by tam včas polštář. Ale na co máme zkušenosti, nejsou přece zbytečný? A když má člověk zkušenost... nebo jak tomu říkají v knížkách? Pud sebezáchovy, ne?"

Třeba je to tak, pomyslela si Olena Levkivna, ale kromě pudů má přece člověk ještě rozum, smysl pro dobro a spra-

vedlnost, a jestlipak tohle se vždycky dá sladit s pudem sebezáchovy? Patrně ne. Někdy snad by měl člověk stát vědomě nad svou odvěkou zkušeností, nad chaosem temných pudů, měl by umožnit, aby v něm triumfovalo všechno to, co právě z něho udělalo člověka, aby triumfovala čistota, dobrota, lidskost... Takhle tedy uvažovala, ale ty dvě úvahy ji teď plně neuspokojovaly, zvedaly jen nepatrně oponu nad činy jejími i cizími, ale samy ty úvahy se neproměnily v čin, nestaly se skutkem... Jestliže však si něco jasně uvědomíš – je to možná už první krok k činu?

Když došla až sem, podívala se pozorně na Kuštu: připadalo jí, že teď rozumí nejen sobě, ale i jemu, chápe všechny skryté pružiny jeho myšlenek i činů. Chystala se ho příkře odsoudit, něco ji však zadrželo – má na to vůbec právo?

„Povězte mi, Oleno Levkivno," říkal Kušta a celá jeho strašně zohavená tvář se křečovitě zachvěla mírným úsměvem, „kdo je šťastnější: ten, kdo žije v nedostatku a sní o štěstí, nebo ten, kdo má všecko a nesní už o ničem?"

„Jak jste to řekl?" zeptala se ohromená Olena Levkivna. „Kdo je šťastnější?"

„Jo," podíval se na ni mazaně pravým živým okem, levé, skryté pod víčkem, sebou prudce cuklo, jako by se také nutilo pohlédnout na ten boží svět.

„Asi ten bohatý," řekla Olena Levkivna. Zdálo se jí, kdovíproč, že Kušta je stejného mínění.

„Ano i ne," namítl, „šťastnej je ten chudší, jenomže neví, že je šťastnej, chce mít všecko, chce zbohatnout... a sám sobě škodí... Vysvětlete mi, proč je to tak? V čem je to tajemství? Já to nevím."

„Ještě se mě zeptejte, proč člověk žije a v čem je smysl jeho života," vyhnula se učitelka žertem odpovědi.

„Zeptal bych se, kdybyste to věděla. Ale vy to nevíte, že ne?" Přendal čepici z jednoho kolena na druhé, jako by pro ni hledal vhodnější místo. „Ani proč žije, ani jak žije..."

„A možná v tom, jak žije, je právě ten smysl?" zeptala se Olena Levkivna ani ne tak jeho jako sebe. Sama se podivila

své otázce, protože v ní byla zároveň obsažena i odpověď. Prostá, srozumitelná odpověď.

„A jak lidi žijou? Každej žije, jak může, jak to komu vyjde. Všichni by chtěli žít líp."

„To je to – líp!" A celá se rozzářila, protože ve svých slovech rázem našla obsah, jen jí pochopitelný.

„Každej den něco novýho, nová pravda. Pro mladý znamená něco jinýho než pro nás. A až zestárnem – co si potom budem myslet? To samý co teď? To asi ne..."

Jistě ne, pomyslela si v duchu Olena Levkivna. Život – to je přece směřování k pravdě, snaha dosáhnout jí, odhalit její tajemství. Někdo sáhne hlouběji, někdo jen pod povrch, a nikomu asi není dáno spustit se až docela na dno. A je vůbec nějaké dno? Je vůbec na konci cesty patrný nějaký zjevný, ztělesněný smysl, který by si člověk mohl ohmatat, dotknout se ho?

„Hlavní je – jak žít," řekla s přesvědčením.

„To asi ne," přimhouřil Kušta to živé oko. „Každej přeci žije po svým, všichni nemůžou žít stejně. To teda je tolik pravd, kolik je lidí?

„Bylo by to snad zlé, kdyby jich bylo tolik? Je hodně a různých pravd, ale všecky směřují k jedné, společné."

„Bude ale společná pro všechny?"

„Kdo ví?" řekla nejistě. „Jednotlivci možná ani není souzeno to znát, protože za ten krátký život se to nestihne dovědět, nemá na to dost času."

„A kdo se to doví?"

„Národ, lid," odpověděla tiše Olena Levkivna.

„No, když národ..." Nedopověděl. Patrně se snažil postihnout hloubku toho, co slyšel.

Jeho tvář, černá podlitinami, ztlučená, znetvořená, potemněla ještě víc. A jeho zbrázděné, zpocené čelo se černalo jak oraniště zkropené jarním deštěm. Jak oraniště, z něhož už už vyrazí zelené šípy obilí.

Při odchodu opatrně zavíral dveře a Olena Levkivna zůstala sama se svými myšlenkami. Venku šuměl chladný vítr, k okennímu sklu se přilepily dva lístky z jabloně.

Vrátil se Nykon Ivanovyč s Tajisou – byli v kině.

„A kde je Mychajlo?" zeptala se Olena Levkivna.

„Copak není doma?" podivila se Tajisa. „S námi v klubu nebyl."

„Třeba šel za kamarády," řekl otec.

„Jacípak kamarádi, je už pozdě," pohlédla na hodiny Olena Levkivna. Ještě chvíli se obírala šitím, nejasná obava však ji tísnila víc a víc. Věděla už od ředitele, co se dnes stalo v šesté třídě, i Tajisa jí leccos řekla. Složila šití, zakryla šicí stroj pokrývkou z hrubého plátna, oblékla se a vyšla ven.

Mychajlo nešel po vyučování domů – pociťoval smutek a trpkost. Ploužil se blátivou cestou a pak zabočil doprava, do propadlé, hluboko vyjeté uličky, nad níž se skláněly ponuré, tiché stromy. Pod nohama se spadané listí lesklo, na větvích však viselo osiřele a opuštěně. Písek u rybníka byl zrezavělý deštěm, po vodě přebíhaly drobné, zlostné vlnky. Mychajlo přešel po hrázi na druhý břeh – cosi ho pudilo ven ze vsi. Cestou po hrázi ho chladný, vlhký vítr šlehal do tváře, rval ho za kabát, chvílemi zvedal z hladiny drobnou spršku a stříkal po něm.

Tady na lukách nedávno spolu hledali husy. Vzpomněl si, jak se ve večerní temnotě zabělala dlouhá šňůra husí, jak recitoval verše, a ty verše zněly sladce a dojímavě... Připomněl si výraz její tváře, prozářené vlídností, dobrotou, pochopením. Byla to vzpomínka tak živá, že Mychajlovi připadalo, že jsou tu znova spolu... tmavomodrý večer... kouzelná hudba veršů... a kolik snů s sebou neslo zelené jaro, šumící jak zlatonosné bystřiny! A ona ho přece tehdy chápala, byla mu tak blízká, milá... Srdce ho zabolelo a chlapec dupl po mokré trávě, zaplašil vzpomínky – a znova byl na lukách sám.

Minul farmu a šoural se po rezavém strništi ke stohu, který se tyčil opodál. Zašel do závětří a začal ze stohu vybírat mokrou slámu. Když vzniklo pořádné doupě, zalezl do něho – a hned mu bylo teplo a cítil se bezpečný. Aby se skryl před

světem a chránil před chladem, začal vyškubávat všude kolem slámu, hrnul si ji na nohy a zakrýval také východ z doupěte. Brzy už otvor nadobro zmizel, v brlohu zavládla tma, pach suchého, ještě letního prachu zesílil, i vůně pelyňku, chrp a zrna. Nablízku tichounce pištěly myši, bylo slyšet, jak pobíhají, šramotí; chvílemi zapraskalo stéblo slámy a jeho praskot se tady v doupěti zdál neobyčejně hlučný.

Mychajlo se zahřál a trochu snad i uklidnil a teď už mohl klidněji přemýšlet o tom všem, co se přihodilo ve třídě. Zpočátku se mu nechtělo věřit, že Ivan Huňka říká pravdu, domníval se, že si vymýšlí, že si chce Marijku dobírat, ale když dívka sebrala knížky, zachumlala se do šátku a zamířila ke dveřím, aniž se na něho vůbec podívala, Mychajla zamrazilo: vypadá to, že všechno, co slyšel, je pravda, jinak by neutíkala, nebrala by si to tak! Pokolikáté už probíral v duchu všecko, co říkal před celou třídou Ivan Huňka... námořnický opasek s kovovou přezkou... mořská panna s rybím ocasem... s matkou mluvil o svatbě... a všecko všeličko... jak se kluci smáli, jako by to pro ně byla ta největší zábava... Žádná z holek nestojí za to, aby na ni člověk myslel, každá má v hlavě jen to jediné – jak se co nejrychleji vdát... za kohokoliv... a tvé city jedině pošlapou, nepotřebujou city, ale... Mychajlo nevěděl, co potřebují místo citů, a jen žalostně vzdychal.

Znova si vzpomněl, jak šli toho modrého večera přes louky a před nimi se bělaly husy. A verše: minulost nazpět nepřivoláš, uběhla a zdá se okamžikem jen. Opravdu, jako by nic nebylo, jako by to byl jen sen, jako by byla stále jen urážka a tupá bolest v prsou... Copak se tolik přetvařovala? A přetvařovala se i tehdy, když se chtěli dát spolu vyfotografovat u kočovného fotografa a matka je donutila loupat fazole?

Nechtělo se mu věřit, že byl už tehdy klamán. Mychajlo si však říkal – ano, už tehdy, už tehdy tě vodila za nos, a tobě se zdálo, že se k tobě chová upřímně, že nelže... Odteďka už na ni okem nekoukne, a když na něho zavolá, bude dělat, že neslyší, půjde dál – hluchý, neúprosný, krutý. Všechny jsou stejné, povrchní, prolhané, nejsou schopny oce-

nit, nedokážou pochopit, že je možná pro ně... odhodlán obětovat život... ale copak o to stojí?

Rdousil ho smutek, že byl tak drsně oklamán, odmrštěn, že se mu posmívali. Chtěl pochopit příčinu té nespravedlnosti, kruté falešnosti – ale nemohl.

Jak tak seděl v tom tichu, usnul. Byl to spánek temný jak propast. Když se probudil, nebyl s to si zpočátku uvědomit, kde je, co je s ním. Hmatal před sebou rukama, hledal východ, ale nenašel ho. Pojala ho hrůza, zježily se mu vlasy, vykřikl nehlasně, jako by ho strach popadl za hrdlo, podařilo se mu však rozhrabat slámu, vysoukat se z díry, a když se vynořil, přišel na to, že seděl ve stohu a usnul tam... Byla tmavá noc, studená a větrná, dobře, že nepršelo. Kudy se dostane do vsi? Obešel stoh, snažil se zahlédnout ve tmě aspoň jediné světýlko, a taky je spatřil – na farmě bylo vidět v několika okénkách slabé světlo. Ulevilo se mu, ale ztěžklou hlavu sotva unesl a cítil, že promrzl na kost. Šel zpočátku pomalu, protože měl zdřevěnělé nohy, pak už běžel. Světýlka na farmě se přibližovala, byla jasnější, obešel je a brzy se octl u rybníka, a sotva stoupl na hráz, už se vůbec nebál.

Běžel až k silnici, rozstřikoval bláto, náhle se však zastavil: viděl, že ve tmě se rýsuje čísi nehybná postava. Mychajlo napínal zrak a uhnul stranou, aby postavu obešel.

„Mychajlo!" zavolala postava matčiným hlasem. Hlas zněl vlídně a zároveň nejistě – jako by matka nevěřila, že je to on, Mychajlo.

Projela jím radost a chlapec beze strachu, že ho matka začne hubovat nebo mu dokonce dá pohlavek, se k ní přiblížil a přitiskl se k ní. Chvíli tak stáli, jako by splynuli vjedno, pak vzala matka Mychajla za ruku a šli domů. Když ušli kousek a ona už se trochu uklidnila, zeptala se, kde byl, za kým šel.

„Neptej se, mámo," zaprosil Mychajlo.

„Jak to – neptej se?" zeptala se uraženě Olena Levkivna a v hlase jí zazněl i hněvivý tón.

„Neptej se," jazyk se mu těžko obracel, „jednou ti to povím."

Nepochopila patrně docela, jak úpěnlivá je jeho prosba, vytušila v ní však bolest, utrpení, a už nic neřekla. Děti berou na vědomí jen své prožitky, své nepříjemnosti, nechápou trápení a nepříjemnosti svých rodičů. A jak musí ještě dospět, kolik radostí a kolik žalu poznat, aby si jednou uvědomily svou krutost, někdy až bezcitnost.

Znovu začalo krápat, přidali tedy do kroku.

Otec s matkou se uložili ke spaní a on poslouchal, jak dýchají: otec krátce a ztěžka, trochu supivě, matka lehce, pomaleji, v jejím dechu bylo něco ptačího... Mychajlo rozsvítil lampu, kolem ní nastavěl knížky a noviny, aby světlo padalo jen na stůl, a pustil se do geometrie. Cítil v sobě velkou prázdnotu, jako po nemoci, nebo jako by jeho nitrem proletěl vichr, všechno zpřevracel, vytrhal i s kořeny a zanechal po sobě jenom mrtvou spoušť.

Přistihl se při tom, že nevnímá příklad, že si není s to zapamatovat vzorec, i když ho už desetkrát opakoval. Bezmocně položil ruce na stůl a zahleděl se na titulek v novinách: „Dodáme včas sladké bulvy." Dlouho přemítal, o jakých sladkých bulvách je řeč, a pak se mu rozsvítilo – asi o cukrovce!

Vtom se k němu tiše přikradla Tajisa a položila mu ruku na rameno. Trhl sebou tím nenadálým dotykem – stála před ním ve fialové košili po kolena a rusé rozcuchané vlasy jí padaly do čela, zakrývaly tvář. Tvářila se spiklenecky a přívětivě, a Mychajlo pochopil, že mu mermomocí chce něco říci. Teď však ho nezajímalo nic, odvrátil se a setřásl její ruku z ramene.

„Mychajlo," ozvala se kupodivu prosebně.

Díval se na ni skoro nepřátelsky – tváře měla zrůžovělé, vanulo od ní teplo. Vzpomněl si, jak seděl ve stohu, jak tam usnul – a hrdlo se mu křečovitě stáhlo.

„Mychajlo," opakovala šeptem. „Kams to zmizel po vyučování? Šla jsem ze školy s Marijkou..."

Seděl nadurděný a díval se přehnaně upřeně do učebnice

geometrie, celým svým výrazem jako by říkal – nechci poslouchat, nechci nic slyšet, počítám tady příklad.

„Všecko mi to vyprávěla... Ten Barvinskyj u nich byl dvakrát, mluvil o něčem s její matkou, ale matka mu řekla, aby už nechodil, že dcera je ještě školačka, na řeči o vdavkách má dost času. No tak, posloucháš mě?"

„Ne," řekl Mychajlo, ale natahoval uši.

„Když nechceš, neposlouchej, nemusíš, stejně ti to řeknu... Ten Barvinskyj nedávno přišel z vojny, je ze Salnyce a pracuje ve mlýně ve městě. Tam taky Marijku uviděl, když šla s mámou na trh. Přišel do Medvynce, nikdo se ho o to neprosil, Marijka dokonce utekla z chalupy, věříš? Přišel podruhé, a ona znova zmizela."

„Proč mi to vykládáš?" zabručel Mychajlo, ale ve skutečnosti se nemohl dočkat, až uslyší všecko až do konce.

„Povídám ti to, abys to věděl," řekla naléhavě. „Levko Barvinskyj s Ivanem Huňkou jsou nějak příbuzní, Ivan tedy ví od něj, že byl za Marijkou."

„Nechci nic slyšet," opakoval umíněně Mychajlo. „Jste všecky stejné, ty i ona."

„Já?" vzkypěla Tajisa. Domyslela se, že Mychajlo naráží na toho vojáka, co byl za ní v létě.

„No a kdo – já snad?" odsekl hrubě a přitom si byl vědom toho, že by se rád zasmál, vyptal Tajisy, co jí povídala Marijka, vyzvěděl to do posledního slůvka.

„No, když je to tak...," uraženě sevřela rty sestra. „Marijka mě prosila, abych ti všecko pověděla, ale když nechceš... Ještě mi řekla, že nechce o žádném Barvinském ani slyšet, že teď neotevře ani dveře, jestli přijde."

„Víš, že mně je to jedno?"

Už však nedokázal zadržet úsměv – a ten úsměv se mu nejdřív zimomřivě zachvěl na rtech, pak už mu ale jeho paprsek zažehl oči, zazářil na tváři, a Mychajlovi připadalo, že celý plane jasem toho úsměvu, žilami mu proudí oheň, mysl se rozpaluje, jeho ruce, ještě nedávno těžké a neohrabané, jsou teď lehké, podobné křídlům, která jsou připravena vznášet se, vynést jeho tělo vzhůru, z téhle světnice do noci, do světa.

„Když jsi takový . . .," hněvala se Tajisa, protože nemohla rozpoznat, jestli je k ní bratr upřímný, nebo se přetvařuje.

„Jsem takový!" Cítil však, že už ho nadnáší neznámá síla . . .

Tajisa sebou zlostně škubla a šla spát. Dlouho se ukládala, zhluboka vzdychala, něco dokonce mumlala, to všecko byla ale pro Mychajla nejsladší hudba, div že neběžel k sestřině posteli a nedal jí pusu . . . Radost v něm plála vysokým plamenem a on celý hořel v jeho jazycích. Jak je dobře, že je to všecko lež, zkrátka nedorozumění a hotovo. To je prima, že mu Tajisa řekla pravdu, že sama Marijka ji poprosila, aby to všechno bratrovi vyřídila! Jako by už vůbec nebylo to zoufalství, jako by byl neseděl ve stohu, kde to voní suchým odvanulým létem a kde piští myši, jako by se nebyl vracel až za noci domů a na cestě ho nečekala matka. To všecko jako by nebylo – všechno utonulo v jeho radosti, povznesené náladě, a teď už existovalo jenom štěstí, z něhož umdléval!

Vraceli se z lesa na dvou vozech – na předním jel Sazont Chrušč, navlečený do teplé kazajky a pevně opásaný řemenem, v keprových holínkách a v zimní čepici naražené až na oči. Vedle druhého vozu kráčel Nykon Škaruba a Pavlo Pavlovyč. Oba se také pro tu příležitost oblékli do starých, obnošených šatů a zevnějškem se nijak nelišili od starého Sazonta – venkovští strejci jako on.

V kolchoze jim dali jenom dva vozy – vozy i tahouny potřebovali na řípu. Kočí jim taky nedali, ve škole prý je učitelů dost, ať si přivezou palivo sami. Samozřejmě že jel Nykon Škaruba, on přece se byl u předsedové přimluvit ohledně dřeva, a Pavlo Pavlovyč se přihlásil sám, toho ani prosit nemuseli. Učitel tělocviku jet nemohl – jeho mladá žena se rozstonala na zápal plic a on ji kvapem vezl do okresní nemocnice. Učitel Skrypka řekl, že už palivo na zimu má, tak proč by to se ví měl jezdit do lesa? O řediteli a pedagogickém vedoucím nebylo ani řeči – jeden je nemocný

a druhý už v letech... Tak tedy zbyl Škaruba a Pšenyčnyj. V poslední chvíli přemluvili Sazonta Chrušče, aby s nimi jel, a teď, cestou domů, toho nelitovali: pomohl jim i v lese, a teď cestou by jim bez něho bylo ouvej.

Pro dříví jeli daleko – až za Salnyci; na lesní správě byli v poledne, ale než stihli tamto a ono, než se vypravili – bylo už dost pozdě. Byli rádi, že se konečně hnuli, ale Sazont jim řekl, aby se neradovali předčasně, co dříví, koně, cesta – neříkej hop, dokud nepřeskočíš.

Když jeli do lesa – hovořili o palivu, o všelijakých starostech; v lese se měli taky co ohánět, a teprve teď, když se vraceli, začali hovor o medvynecké škole. Pšenyčnyj mluvil otevřeně:

„Připadá mi, že učitelé jsou něco jako umělci... Že je to tak? V každém umělci je hodně ctižádosti, pýchy a sebeúcty. Herec si myslí, že jenom on je mistr ve svém oboru a všichni ostatní kam se hrabou... Však někteří učitelé se podobají hercům a taky tak na sebe žárlí."

Šedáci táhli těžký vůz, okolo se černaly zorané podzimní lány; hejno vran letělo chvílemi nízko nad zemí – jako černé hrudky země, s peřím a křídly. Pavlu Pavlovyčovi se naježilo světlé obočí. Kráčel lehce, křepce – tělo měl zřejmě statné a silné.

„Každý je jinak založený, každý tedy učí po svém," řekl Nykon Škaruba.

„Jistě," souhlasil Pavlo Pavlovyč. „Všichni nezpívají stejně, jeden líp, druhý hůř. A všem se taky nedostane stejného uznání, některého zpěváka by člověk mohl poslouchat pořád, a u jiného zase vypne rádio, sotva ho uslyší... Náš Skrypka, co ten dokáže udělat z hodiny! Toho poslouchají jak pěny nejen děti, ale i všelijací inspektoři a komise, co k němu chodí na náslech. Ve třídě má kázeň, vzniká nějak sama od sebe, a děti umějí všecko. Ne jako u mě, to vám říkám důvěrně..."

„To už je dar."

„To tedy je! Myslíte, že nevím, že ke kantořině je taky potřeba nadání? Často si tak říkám – mám k ní vůbec vlohy,

nebo ne? Jednou si myslím, že asi ne, podruhé zas, že snad ano, mám tu práci moc rád. Víte přece, jak jsem se dostal na školu? Po tříměsíčních kursech... Panebože, vždyť i kdybych měl nějaké schopnosti, copak by je ty kursy mohly ve mně probudit? Kdepak! A tak jsem celý život nedouk..."

Nykon Škaruba neříkal nic – ať se člověk vymluví, to pomáhá, léčí.

„Měl jsem snad možnost dostudovat? Byl jsem zapřažený do práce, nikoho ani nenapadlo mě vypřáhnout, naopak, jenom mě pobízeli, abych tu káru táhl líp. Kdybych měl jenom školu a nic víc – to by bylo výborné! Odučit si své – a domů, ke knížkám. Jenomže na učitele toho vždycky nakládali a pořád nakládají! Na vesnici je nejen učitel, ale taky kulturní pracovník, musí být u voleb, u státní půjčky, agituje na poli i v domácnostech, chodí s dětmi na mandelinku, sklízet rajčata a okurky, protože zima je na krku a hrozí tomu zkáza. Vždyť to sám dobře víte, líp než já. Sem tě tahají, tamhle strkají – a tak pomalu zapomínáš, že jsi učitel."

„To máte pravdu," přitakal Nykon Ivanovyč. „Pomáhat ale musíme, copak jiným je snáz? Po válce to nebyl žádný med. Nebudem přece nečinně sedět, když v kolchoze je potřeba každé ruky. Rodiče těch dětí, co je učíme, by si na nás ukazovali prstem."

„To jistě," nenamítal nic Pšenyčnyj. „Ale učitel by neměl zapomínat, že je učitel, nepatří se, aby se z něho dělal honák krav nebo pasák prasat."

„A když není zbytí?"

„Ani pak se to nepatří. Já byl tak zavalený, že jsem nemohl studovat, a teď bych se měl a mohl učit, jenže už mi to nejde. A nakonec ze mě stát nemá užitek, ale škodu, protože ty děti nic jaksepatří nenaučím. Chápete, já se proviňuju na těch dětech, co mi svěřili, a zároveň i na lidech, na národu. Někdy mám sám pocit, že nemám vlastně právo působit ve škole, být pedagogem, ale copak toho můžu nechat, když jsem celý svůj život znal jenom školu?"

Mluvil pravdivě a upřímně a Škaruba k němu pocítil

respekt – zřejmě je mu těžko, že se sám zatím nenašel, trápí se, bolí ho to.

„A náš Skrypka? Toho za prvé nikdo neposílal na tříměsíční kursy. Sám šel na učitelský institut, protože ho tam srdce táhlo... A teď, kdy už se i učitelák zdá málo, začal studovat dálkově pedagogickou. Za rok za dva ji dodělá – a bude mít dva diplomy. A nejenom diplomy, ale znalosti, talent! Jestlipak potom bude dál trčet v naší škole? Musel sem dojíždět, dokud pro něho nebylo místo na okrese, ale jak se něco uvolní – kdepak mu bude konec... Ten to má snazší než my. Ptáte se, proč? Odbude si své hodiny – a hajdy domů! A my po vyučování zůstáváme v Medvynci a můžem se tady přetrhnout: tuhle veřejná činnost, tamhle takový úkol, tu je potřeba jít na kolchozní schůzi, tamhle zas přemluvit tetku nebo strejce, aby si předplatil noviny. Co o tom ví Skrypka? Ten jde večer do kina. A v neděli jede do oblastního města na nějaký kus do divadla... Řekněte, kdy jste byl naposledy v divadle?"

Nykon Ivanovyč se bezděčně začervenal – v divadle byli předloni, když jeli s dětmi do Vinnyce, ukázat jim město.

„Tak vidíte!" pochopil správně jeho mlčení Pavlo Pavlovyč. „Pořád nemáme kdy, pořád není čas. A tak chátráme a pustnem... Ne ne, já tím nechci říct, že všichni lidi jsou špatní... najdou se venkovští strejci, co mají něco v hlavě, i v Medvynci jsou takoví... ale jak nemá vzdělání, tak má jiné požadavky, jiné potřeby."

„Opravdu, někteří vesničani mají po čertech bystrou hlavu!" řekl nadšeně Škaruba – zřejmě si na někoho vzpomněl.

„Najdou se takoví, všecky přece válka nevybila," souhlasil Pšenyčnyj. „Je dobře, když děti mají rády svého učitele. Vás třeba mají, a Olenu Levkivnu taky. A když ho mají rády, tak ho taky poslouchají a líp se učí – nemusí se nad nimi práskat bičem. Ale řekněte mi upřímně, jaký mají vztah ke mně?"

„Dobrý," odpověděl lakonicky Škaruba.

„Dobrý!" opakoval zahořkle Pavlo Pavlovyč. „Hodně jim povoluju, vykládám všelijaké historky, aby se smály – a tak

je to se mnou baví. Jenže si mě neváží jako Oleny Levkivny, a jak si člověka neváží, nemůžou ho taky mít doopravdy rádi. Abych pravdu řekl, nejsem na ně přísný, protože si chci najít cestičku k jejich srdci, abych je potom dokázal zvládnout, jenže... mi to nevychází, nedaří se mi to. To znamená, že něco nesvedu, o něco mě matička příroda ošidila."

Vjeli do vesnice, ze které bylo do Medvynce nějakých dvanáct kilometrů. Stmívalo se. Nízko nad cestou proletělo s neklidným kejháním hejno šedých husí. Nějaký člověk stál u příkopu a musel se sehnout, protože poslední husa o něho div nezavadila křídlem. Muž se upřeně díval na vozy i vozky, a když dojeli až k němu, zeptal se:

„Jste z daleka? Neprodali byste pár kuláků? Shoďte mi je, co vy na to?"

Muž měl kulatý, dobrácký obličej, nad kyprými rty se černaly nevýbojné kníry.

Sazont Chrušč na předním voze se tázavě obrátil k učitelům – tak co, jako by říkal, uděláme to?

„Vezem to pro sebe!" odmítl muže Pšenyčnyj.

„Když teda pro sebe...," řekl chápavě muž a loudavě vykročil po humnech, kolem zahrad.

Sazont Chrušč se otočil, hlavu vtáhl mezi ramena a nevlídně se načepýřil.

„Mezi kantory se najdou všelijací," ozval se po chvíli Pavlo Pavlovyč. „Dálkaři... Někdo měl to štěstí, že ho přijali, vypadá to tedy, že bude studovat, dá si záležet, je si vědom toho, kam se dostal a do čeho se pustil. A zatím – nic nedělá, odevzdá ročníkovou práci, odbude si zkoušky a dost. Jde jim jenom o diplom, a sotva ho mají – běda když mu něco řekneš, něco chceš – oni mají papír. Jistě, všichni nejsou takoví, ale kolik je těch, co mají v kapse diplom a v hlavě prázdno. V téhle vsi mám jednoho takového známého... je už ve čtvrtém ročníku. Když jde ke zkouškám, tak zapíchne pašíka a skoro celého veze s sebou. Lidi jsou všelijací, dáreček neodmítnou. A tak za něho pašík dělá zkoušky. A diplom dostane on!"

Škaruba se neudržel a rozchechtal se.

„Co se smějete?“ zarazil se Pavlo Pavlovič. A dovtípil se: „Smějete se těm pašíkům? Ale to je čistá pravda . . .“

U vesnického krámku, jehož osvětlený výklad mžoural na cestu, se přední vůz zastavil, a tak i jejich šedáci zůstali stát. Když se přiblížili, Sazont Chrušč prohodil:

„Neškodilo by něco na zub.“

Dneska už jednou častovali Sazonta Chrušče, věděli, co chce. Nykon Ivanovyč zašel do obchodu, koupil láhev červeného vína a starý Chrušč se napil rovnou z láhve. Jedl k tomu vlastní zásoby – chleba a slaninu, zbytek od oběda v lese. Oba učitelé také něco pojedli.

„V břiše je teď veselejc,“ prohlásil Chrušč, vypil všecko do poslední kapky a prázdnou láhev si strčil za kazajku, kde už ležela ta první. „Teď můžem jet dál. Jen abysme nepolámali vůz, to bysme museli nocovat někde v poli a napít nám nikdo nedá – sysli nepijou a lišky tu meducínu taky neznají.“

Šel vpředu a pobízel koně, v rozjařenosti jim něco brumlavě vykládal. Celou cestu se ani slovem nezmínil o pšenici, kterou nabízel Nykonu Ivanovyčovi, jako by se to nebylo stalo, jako by se to učiteli jen zdálo . . .

Jakmile se setmělo, jeli pomaleji, aby neuvízli ve výmolu nebo prohlubni, ale všecko chválabohu dobře dopadlo – dorazili do Medvynce bez nehody. Když vjeli do vesnice, Nykonovi Ivanovyči poskočilo srdce – jsou doma, teď už se nebojí, i kdyby vůz polámali.

Sotva zajeli na školní dvůr, vrzly dveře a zamířil k nim ředitel. Vanul od něho známý školní pach, dýchl z něho obvyklý klid. Zřejmě na ně čekal už dlouho. Zeptal se nejdřív, jak se jim jelo a co přivezli – smrk nebo břízu, a když uslyšel, že habr, nařídil, aby nečekali na ráno, nenechávali dříví u školy a hned je rozvezli učitelům.

„Copak podělíme všechny? A komu to máme dát?“ zeptal se Pavlo Pavlovyč.

„Nejdřív Reptovi,“ řekl ředitel. „To je typ člověka, že když mu nestrčíš kus chleba do úst, nenapadne ho se najíst.

Vedle něho bydlí pionýrská vedoucí – polovičku tedy dejte naší Valje Nejižchlibové a polovičku Reptovi. To odvezte vy dva. A tu vaši fůru," obrátil se k Sazontu Chruščovi, ze kterého už vyvanula podrouženost a teď mlčel, „zavezeme Andriji Sakovi, protože ten teď má vážně nemocnou manželku. Tam necháme celou fůru, někdy i takovéhle léky pomáhají."

Nykon Ivanovyč cítil, jak se mu bezděčnou urážkou začínají chvět rty ...

„A vy," řekl povzbudivě ředitel, jako by vytušil jejich skleslost, „vy dostanete dříví příště. Pojedeme za týden, možná že i já sám se vypravím, už jsem se o tom všem domluvil s předsedkyní. Tak co, jste pro?"

„Ale jsme, co by ne," odpověděl za oba Sazont Chrušč, jako by se ptali jeho. „Dyť je to jedno – o den dřív nebo později."

Za pár dní vyjelo do lesa víc vozů, ne už jen dva – předsedová jim dala lidi i potahy, protože jí z okresu poslali na odvoz cukrovky auta a vojáky. Tentokrát tedy bylo dříví i pro Nykona Ivanovyče a Pšenyčného.

Všechny ty dny nešel Oleně Levkivně z hlavy Ivan Huňka. Když měla hodinu v šesté třídě, dívala se na lavici, kde seděl, viděla prázdné místo, a z roztržitosti se málem chtěla zeptat žáků, kde je Ivan, proč se opozdil. Včas se ale vzpamatovala – připomněla si, že ho vyloučili ze školy. To prázdné místo – druhá lavice odzadu, u okna – ji nějak bolelo, tísnilo, zneklidňovalo ...

Ředitel si s Olenou Levkivnou promluvil – zkrátka, Ivana Huňku trpěli ve škole už kolik let, přetahují ho ze třídy do třídy jak na provaze, pořád doufají, že chlapec dospěje a zmoudří, jenže on dorůstá a rozumu víc nemá. Ivan i jeho matka otevřeně prohlašují, že se bez školy obejdou. Ve třídě je Ivan strůjcem těch nejbláznivějších akcí, děti k nim ponouká. Piplali se s ním dlouho, zkoušeli to s ním všelijak, neuměli však zapůsobit ani na jeho srdce, ani na jeho svě-

domí. Nestačila na to celá jejich kantorská zkušenost, tak co dělat? S učiteli Ivan jednal zvysoka, školní pravidla a nařízení pro něj neexistují, neuznává je, není tedy moudřejší rozloučit se s takovým žákem? Bude to přinejmenším poučení pro ostatní, třída bude teď klidnější... Není snad pro jejich školu – i pro něho, ředitele, i pro Olenu Levkivnu – dost na té strašné tragédii v čerepašyneckém lomu?

Když tak poslouchala Vitalije Hryhorovyče, byla s ním zajedno: vybavovala se jí všechna Ivanova školní léta – spíš je proflinkal, proměnil je v hrátky, zábavy, vyváděl vědomě a vytrvale všelijaká darebáctví – a říkala si: opravdu, možná bude líp rozloučit se s ním. Připomínala si svůj rozhovor s Ivanovou matkou, její nedůvěřivý postoj k učení, její pochybnosti, že ze syna něco bude, vzpomněla si, jak Ivana dopadli na rybách, i na to, jak na poli přede všemi žáky umlátil zajíce, viděla před sebou Ivanův snědý obličej se zlýma sešikmenýma očima – a nepochybovala o tom, že je citově otupělý, krutý, že nemá chuť se učit a chovat se slušně k učitelům.

Ale třeba se mýlí? Třeba ten obrázek, který si v duchu namalovala, není úplně přesný, a možná je hodně daleko od pravdy? Dobrá, nezná Ivana první rok, jiní učitelé také, ale... třeba se mýlí? Možná že neuměli v chlapci objevit to pravé, co schválně skrývá, co leží hluboko, neuměli to rozpoznat, rozvinout... pak tedy není vinen svým chováním jen on, oni taky jsou za to odpovědní, mají na tom také vinu... Ale třeba není ještě pozdě, i když ho vyloučili ze školy, ještě možná zahlédnou ten nadějný klíček, zbaví ho slupky, která mu brání růst, je třeba se postarat, aby na něj padalo sluneční světlo, aby ho hřálo...

Ať už nacházejí jakékoliv důkazy, aby zdůvodnili Ivanovo vyloučení, jednou je jisté, že ho vyloučili, je už mimo dosah školy. V kolektivu byl s dětmi a nemohla na něj nemít vliv celková atmosféra, duch školy, a ten je přátelský, příznivý. Ať má Ivan povahu jakou chce, pobyt mezi kamarády musel na něho mít dobrý vliv. Co ale teď? Bude snad to prostředí, ve kterém teď bude trávit většinu času a které

ho bude nepopiratelně ovlivňovat – bude to prostředí lepší než to školní? To sotva. Jestliže se tedy zbavili obtížného žáka, postrčili ho tím na tu cestu, kam ho to vždycky táhlo.

Co tedy z toho plyne? Ve škole ho nedokázali zvládnout, přestože si to přáli. Když byl ve škole, stále zbývala naděje, že se něco změní k lepšímu a chlapec k něčemu bude. Ale doufat, že se nějak převychová mimo školu, že ho život naučí – to je skoro beznadějné. Z toho tedy plyne, že oni všichni si uvědomili svou bezmocnost a prostě se chlapce zřekli, přitom však věděli, co ho dál čeká.

Ano, měli právo ho vyloučit z kolektivu. Zbavuje však je to morální odpovědnosti za jeho další osud? Ne, nezbavuje, a výčitek svědomí také ne.

Měla pocit, jako by právě ona nesla největší vinu. Znala se už a věděla, že časem ten pocit viny nezeslábne, jenom změní podobu, ale nezmizí. Vybavovalo se jí, co říkal ředitel o třídě, o školním kolektivu – měl pravdu, je potřeba myslet na většinu, je však správné hledět se zbavit menšiny, i když má nepříjemnou podobu Ivana Huňky? Je snazší dělat si starosti o kolektiv, když se ta starost omezuje jen na slova, ale když má dojít k činu, je doopravdy velice těžké postarat se o jednotlivého člena toho kolektivu, protože je potřeba vykasat rukávy, vzít hřeblo a vyhřebelcovat ho až do krve.

To všecko jsou jenom myšlenky; dokázaly ji trochu utěšit, přinášely úlevu, ba uklidňovaly, její svědomí zřejmě toužilo aspoň po takovém uklidnění. Byly to však jen myšlenky, nestaly se skutkem – a Olena Levkivna sice naslouchala výčitkám svého svědomí, věděla však, že tím nikomu líp nebude, a navíc ty výčitky zanechávaly v jejím nitru prázdnotu: a v ní se bolavě ozýval snad jakýsi nerv, jakási struna.

Lapala každé slovo, které kdo ve třídě řekl o Ivanovi Huňkovi: dělá v kolchoze u koní... vozí řípu do cukrovaru... předevčírem vezl celou fůru chrástu přes hráz, koně na děravém mostě zůstali stát a báli se jít dál, musel je táhnout za uzdu... Když jednou zahlédl zdálky učitelku, pobídl koně málem do trysku, na ni se ani nepodíval a oči mu planuly radostí, že kočíruje koně, že se může s větrem o zá-

vod hnát kolem učitelky a ani o ni nezavadit pohledem. Zpočátku se cítila málem uražená, ale pak pochopila, že se chtěl blýsknout, ukázat, že je doopravdy dospělý, a tak se jen omluvně a smutně usmála.

Napadlo ji povědět Nykonu Ivanovyči o tom svém soužení. Muž ji vyslechl (v pohledu se mu mihla poplašenost, jestli to manželka příliš nepřehání) a řekl:

„Ty si myslíš, že škola je pro něho to nejdůležitější. On si to ale nemyslí, a jeho matka jakbysmet. Proč vlastně soudíme jiné lidi podle vlastních měřítek, podle svých představ o dobru a zlu, a proč nám nestačí míra, kterou pro sebe vytvořili oni sami? Víš co, zkusme se na ně podívat jejich očima, ne svýma, třeba to bude správnější?"

„Počkej, Nykone," zamračila se ve snaze pochopit všecko, co říkal. „Možná že je to tak, jak říkáš, ale odpověz mi přímo: odkdy je vzdělání, výchova, osvěta jenom moje a tvé měřítko, odkdypak přestaly být v zájmu všech?"

„Možná že pro někoho je nejvyšším štěstím zachovat si rozum i srdce nedotčené, a ne přetěžované všelijakými dogmaty, omezujícími poučkami..."

„Je potřeba jim pomáhat... přesvědčovat je..."

„A možná taky donucovat, když přesvědčování nepomáhá?"

„Někdy i donucovat, když je to k jejich prospěchu," řekla pevně Olena Levkivna.

Sotva to řekla – hned ji napadlo: tohle nejsou její slova, ta slova od někoho slyšela, ale od koho? Od předsedové! Ta přece jednou prohlásila, že je někdy nutné strčit člověku nos do toho, co je pro něho dobré, když to sám nechápe; že pravdy, spravedlnosti se dá dosáhnout nejen dobrotou a vlídností, ale také silou, bojem. Tehdy se s předsedkyní hádala, vytahovala své důkazy – jak je tedy možné, že teď při výměně názorů s mužem opakuje cizí výroky? A ta slova už pro ni nejsou cizí, nejen slova, ale ani názory...

„Všechny bohužel nepředěláš, bohužel," řekl Nykon Ivanovyč. „Někdo musí zůstat takový, jakého ho chtěla mít příroda."

Příroda... i ta se mění, umoudřuje, nabývá nových kva-

lit, proč by tedy člověk měl setrvávat v okovech svého původního stavu, když sama příroda mu nakazuje, aby se měnil, vyvíjel, sám sebe hledal a nalézal se pak už jako tvor jiný, lepší, lidštější!

Pochybností a výčitek se Olena Levkivna nezbavila, nikdo a nic je nemohlo rozptýlit.

Z Nové Hráze se za nimi vypravila bába Kylyna. Měla to hodně daleko, kolem třiceti kilometrů. Trmácela se pěšky, na zádech pytel, na prsou košík přivázaný provazem k tomu pytli... Přišla a zůstala stát na dvoře, rozhlíží se, jako by se bála vkročit do chalupy nebo nevěděla, jestli je tu správně. Mychajlo vyhlédl oknem: uprostřed dvora stojí jakási žena, zjevně zmatená, neví, co má dělat. Podíval se líp – vždyť je to babička, mámina matka, na hlavě šátek uvázaný do střížky nad čelem, na sobě soukennou kacabajku, kterou dodnes neunosila, ačkoliv ji má snad od svých dívčích let, zpod černé sukně jí vykukuje spodnička z bílého plátna a pleská po holínkách z chromové kůže – taky jsou staré, prastaré, ona si je uměla ušetřit... Mychajlo vyrazil ven jak vítr, skočil k babičce, pozdravil a vzal ji za ruku, aby ji dovedl do světnice. Podívala se na něj zároveň vlídně i přísně, jako by ho teprve poznávala, jako by srovnávala – je ten Mychajlo takový, jak si představovala tam někde v Nové Hrázi, nebo je jiný. Zpočátku se jí asi zdál jiný, čelo se jí zkrabatilo, ale hned zas rozjasnilo a ona celá ne že zkrásněla, ale zdála se hodnější a mladší.

„Nepůjdu dovnitř, dítě," řekla, popošla ke chlévu, sundala pytel a košík, postavila je u zdi a teď teprve ulehčeně vydechla. Pak vešla do otevřených dveří chléva, chvíli tam chodila, něčím šramotila, a když vyšla, řekla: „Chvála pánubohu, žijete si jak lidi, máte prasátko, kravku... Musíte se uskrovnit, ale máte svůj špek a mlíko doma, a když je v chalupě špek, nemusíte pro zdraví a sílu chodit k sousedům. A kdepak je máma?" zeptala se.

„Máma a táta jsou ve škole a Tajisa taky. Já už letím..."

Radostí byl celý bez sebe, uháněl, jen se za ním prášilo.

Škarubovi nežili v Medvynci první rok, a za tu dobu je nepřišla nikdy navštívit ani bába Kylyna, ani děda Levko, přestože je zvali. „Kam bysme chodili?" odpovídali svorně. „Máme už leta, a to je nějaká dálka..." Když teď Olena Levkivna uslyšela od Mychajla, že přišla matka, nemohla tomu zpočátku ani uvěřit, dech se jí úžil.

„Babička?" zeptala se znova, jako by se jí to bylo zdálo.

„No ano, babička, sedí na dvoře a nechce dovnitř."

„To se něco stalo, jinak to není možné," uniklo jí. „Jdi pro Tajisu, je někde ve fyzikálním kabinetě, a já to řeknu otci..."

Když však přišli domů, když Olena Levkivna matku objala a políbila a zeptala se, jestli se u nich doma něco nestalo, řekla bába Kylyna, že doma je všecko v pořádku, nadělali si zásoby na zimu – nanosili do sklepa brambory, nakrouhali zelí a něco taky naložili – soudek okurek. Děda Levko sice ráno pořád kašle, ale kouření nenechá a hulí a hulí...

Mychajlo s Tajisou se dívali okouzleně na babičku – přišla k nim na návštěvu bába Kylyna!

Všichni se vhrnuli do světnice a hned se vybalovaly dárky. Bába Kylyna vytáhla nejdřív z košíku zelenou láhev s vodou – košík jí visel před nosem, mohla tedy cestou snadno sáhnout pro láhev a upíjet z ní. Pak se objevilo pár brambor na loupačku, zabalených v bělostném hadříku – byly celé, protože je bába Kylyna nestačila sníst; v hadříku také, zabaleny zvlášť, ležely dva pirožky – Mychajlo i Tajisa se do nich hned pustili, pirožky byly sladké, s jablky, naspodu trochu připálené. Pak se objevil tlustý kus staré slaniny.

„Pročpak jste přinesla ten špek?" řekla s mírnou výčitkou Olena Levkivna. „Sami nemáte, a my máme dost."

„Však se bude hodit," broukla dost nevlídně bába Kylyna.

Pak se na světle božím objevily všelijaké uzlíčky – uzlík dýňových semen a uzlíček slunečnicových. Bába rozvázala objemný pytlík, sáhla do něho pro lískové oříšky a dala hrst Mychajlovi i Tajise. Chvilku zaváhala a pak nabídla i Nykonu Ivanovyči, ten také neodmítl a začal je zuby louskat.

Tím ale nebyl dárkům konec, bába Kylyna začala vyndávat z pytle maličké sáčky, kladla je na lavici a říkala, že v jednom je semeno cibule sazečky, ve druhém česnek, ve třetím semena melounů, dala jí je dávná kamarádka. Už jí minula devadesátka, a když jí vloni chcípla koza, oplakávala ji, jak kdyby jí umřelo dítě... Bába Kylyna vytahovala uzlíčky s dalšími semínky, všecky pojmenovala, vychvalovala a slibovala, že dají pěknou úrodu.

Olena Levkivna se mlčky dívala na tu svou starostlivou mámu, neřekla ani slovo, Kylyna je sice už stará, ale pořád stejně vznětlivá jako dřív. A když uváží, že matka se vypravila takovou dálku, chtěla se něčím zavděčit, něčím je potěšit – nemůže jí nic vyčítat...

Vesele zasvítily kůrky podplamenice, s vypečenou patkou po straně, bába Kylyna ji podávala dceři a sama byla tu chvíli podobná té podplamenici – její živé, jiskrné oči, které nevybledly prudkým sluncem života, hleděly moudře, pevně, šťastně... Pak vytáhla starý vyšívaný ručník – tady máte dárek ode mě do nového domu, ať se vám tu dobře daří. Potom následovaly další dárky, každý bába Kylyna vytahovala s vážností a úctou a stejně tak je Olena Levkivna od ní brala. Konečně to poslední, co vyndala bába Kylyna ze svého jak se zdálo bezedného pytle, byla sklenička – bachratá, zelená, omotaná bílým hadříkem a ještě převázaná provázkem.

„Tohle je med," řekla bába Kylyna.

„Kdepak jste vzali med, nemáte přece včely?" podivil se Nykon Ivanovyč.

„A to my jsme s dědou Levkem nanosili sami," odpověděla potutelně bába.

„No, když je to tak...," usmál se uznale Nykon Ivanovyč, vzal skleničku, rozvázal provázek a odmotal hadřík, přivoněl: „A jak pěkně voní!"

Bábě se zamlouvala ta pochvala, a začala rychle vyprávět a pokyvovat k tomu hlavou, co je to med a jak kdysi vyléčila medem Olenu, když byla ještě malá. Zmínila se o jejich novohrázských včelařích, jací jsou to všecko pašáci, urostlí

jak panny, statní, červenolící, jakého dlouhého věku se dožívají, a jejich děti – radost se na ně podívat, jsou ve vsi nejzdravější a nejhezčí. Bába toho zřejmě věděla o medu hodně, začala vykládat, jak je léčivý a jak pomáhá, zvlášť když se užívá s mrkvovou šťávou nebo se šťávou s ředkve, nebo když je potřeba, i s řepnou či křenovou šťávou. Nemoc hned zmizí, protože takových lektvarů se bojí. A když začne bolet hlava, píchat a bušit ve spáncích – užívá se med s cibulovou šťávou, a budeš-li to brát takové dva měsíce – máš hlavu jak sklíčko, lehkou jak mladice... Tajisa i Mychajlo to zvědavě poslouchali – odkudpak to bába Kylyna všecko ví a jak si to tak všecko může pamatovat?

Nato se ozval Nykon Ivanovyč:

„Když zemřel v Persii Alexandr Makedonský, Římané uložili jeho tělo do medu a přivezli je do vlasti neporušené."

„Kterého to Alexandra?" zeptala se bába Kylyna tak, jako by zrovna byla řeč o nějakém medvyneckém kmotrovi.

„Ale to byl takový vojevůdce ve starověku," pospíšila s odpovědí Tajisa.

„To jo!" řekla bába Kylyna a udiveně pokrčila rameny: co jenom si ty lidi nevymyslejí. „Však hojí i rány a spáleniny, tak to může bejt, co by ne, že toho Alexandra vezli domů v medu."

Souhlasila sice, ale z hlasu jí stejně nemizel údiv a zazněla v něm snad i nedůvěra.

Zatímco Olena Levkivna s Tajisou připravovaly oběd, vyptávala se bába Kylyna na všecko – na školu, jak se jim tam učí, jestli jsou zadobře s ředitelem, kolik si vydělají; ptala se, jaké mají sousedy, jestli dobré nebo špatné... Všecko jí to pověděli, jenom o tom, že jim chtěli zapálit chalupu – o tom se nikdo slovem nezmínil, ani děti. Bába Kylyna chtěla vědět, jak se zásobili na zimu palivem – jestli si přivezli sami na kolečku rašelinu, nebo jestli jim kolchoz dal koně, a to dříví, co je složené u chléva, jestli od někoho koupili nebo zda škola byla tak štědrá; když se dověděla, že jim to přidělil kolchoz, tvář jí zjihla a hlas zvlídněl.

Při obědě bába Kylyna mlčela – zvolna nabírala z misky boršč, opatrně ho nesla k ústům, pod lžící nastavený kousek chleba, a nezvučně polykala. Děti se na ni dívaly a také se snažily jíst pomalu, nepředhánět se, jídlo i chleba jako by bylo najednou posvátné. To na ně působilo babiččino chování u stolu, oba byli také zticha a chovali se klidně. Nakonec bába Kylyna vytřela kouskem chleba lžíci, snědla ten kousek už bez boršče, poděkovala, vstala a hledala očima svaté obrazy na zdi. Když je nenašla, vzdychla, pokřižovala se obrácena tváří do rohu, zašeptala pár slov modlitby a znova se pokřižovala.

Tajisa a Mychajlo si nabrali do kapes babiččina semínka a vyběhli z domu. Ve světnici zůstali tři dospělí. Nějakou chvíli vládlo ticho, Olena Levkivna sklízela ze stolu a pak poděkovala matce, že je navštívila, že se nebála plahočit se takovou dálku.

„Jsem už stará a zima je na krku, kdo ví, jestli ji přežiju. Já chtěla někdy přijít, vždyť jsem neviděla ani tenhle kraj, ani zdejší lidi, ani vaši chalupu."

„Už jsme si zvykli na ten kraj i na lidi," řekl Nykon Ivanovyč. „Bez práce nikde nejsou koláče."

„Všude je zem ta samá a lidi taky, všude je dobře, ale doma nejlíp," nesouhlasila tak docela se zetěm bába Kylyna. A hned na ně vyrazila s otázkou – zřejmě o tom hodně přemýšlela a nejvíc ji to znepokojovalo: „A co chalupa?"

„Chalupa?" zeptali se oba zároveň – nevěděli, co tím bába míní.

„Jak to máte s chalupou? Bydlíte tady," ukázala rukou kolem sebe, „a chalupa není vaše, je cizí."

Když se kdysi dověděla od Oleny Levkivny, že bydlí v domě někdejšího německého přisluhovače, který utekl i se svými pány, neřekla jí bába Kylyna nic. Nezapomněla na to ovšem, leželo jí to v hlavě a teď, když se dostala do cizí vesnice a viděla, jak a kde její děti bydlí, už nemohla mlčet.

„Dům patří státu," řekl Nykon Ivanovyč. „A přidělil nám ho sovět."

„Sovět...," nespokojeně zamumlala bába Kylyna. „Ještě kdyby ho tak byl ten sovět postavil... A co když se ten člověk vrátí a řekne, abyste mu chalupu dali nazpátek?"

„Ten už se nevrátí," řekl zeť.

„Tak teda jeho děti!"

„Utekl s celou rodinou."

„Třeba neutekl, kdopak to tak přesně ví? Je někde za mřížema, odsedí si to – a hybaj sem, začne si vyběhávat, aby mu vrátili chalupu. A kam vy pak pudete – budete bydlet někde v díře."

„Třeba v díře," odporovala Olena Levkivna. „My jsme nikomu chalupu nezabrali, nikoho jsme nevyháněli, řekli nám, abychom se nastěhovali sem – tak jsme tady, patří to teď škole."

„Patří, patří, je to ale cizí," nedala se bába Kylyna. „Německej pohůnek, přisluhovač, nejlíp by bylo, kdyby hnil někde v zemi, když tejral lidi, jenže jestli je v kriminále, odbyde si trest a sem přijde čistej jako sklíčko."

„Jako sklíčko," ušklíbl se ironicky Nykon Ivanovyč. „Copak by se mohl lidem podívat do očí?"

„Já to povídám proto, abyste se tu zabydleli, abyste pomejšleli na svůj vlastní domek. Ať je státní nebo jakej – když si na něj nastřádáš, když si sám seženeš každej trámeček – je tvůj, nikdo si na něj nedělá zuby. A státní – ten je dneska váš, zejtra cizí. Vaše děti ho přece nezdědí? Musíte myslet i na ně. Pro vás možná je tahle chalupa dobrá, ale pro ně?"

„Máte pravdu," přitakala Olena Levkivna, nechtěla matce odporovat. „Jak se trošku zmůžem, budem o tom uvažovat."

Nykon Ivanovyč nejistě kývl. Bába Kylyna byla zřejmě spokojená, že prosadila své, že jsou s ní všichni zajedno.

„Můžu ti s něčím pomoct, Oleno?" zeptala se. „Třeba to sama nestačíš, máš těch starostí habaděj."

Kylyna patřila k pracovitým, čilým lidem, nebyla zvyklá sedět s rukama v klíně, celý svůj život dřela, a Olena Levkivna věděla, že by ji urazila, kdyby jí řekla, aby si sedla

a po cestě odpočinula. Proto matku poprosila, aby si vzala nůž a nakrájela jablka na křížaly, chce je usušit v peci na zimu.

A tak se bába Kylyna do večera nezastavila – sama připravila krmení praseti, šla nasypat slepicím, každou ohledala (slepice se Kylyny nebály, samy k ní šly), Hvězdičku ale podojit nešla: řekla, že každá kravka je zvyklá na svou hospodyni a té že dá víc mléka.

Nic jí zřejmě neušlo, všecko viděla, na všecko si sáhla, všecko si zapsala do paměti. Olena Levkivna potají matku sledovala a nevycházela z údivu, že zůstala i ve stáří taková živá, čiperná, sama si uvaří, vypere, všecko si donese, nikdy si nepostěžuje, že ji něco bolí, třebaže ani ji to nevynechá. Když se tak dcera na matku dívala a přemýšlela o ní, měla pocit skoro zbožný, oči jí zářily, jako by spatřila něco podivuhodně radostného.

Už se stmívalo, když k nim zaběhla Varka. Přišla asi před chvílí z pole, z řípy, protože byla zachumlaná do dvou kacabajek a do tlustého šátku, tváře měla až černé, ošlehané větrem a chladem na poli, na tvářích jí vystupovaly krvavě rudé žilky a tvořily dva ruměnce. Přišla si něco vypůjčit, když ale uviděla bábu Kylynu, hned zapomněla, pro co přišla: dívala se na ni němě, jako by celou bytostí vnímala každé bábino hnutí, výraz jejích očí, to, jak chodí po světnici, jak mluví. Stála mlčky na prahu a pak se zeptala:

„Vy jste matka Oleny Levkivny, že?"

Bába Kylyna se rozzářila, že ji poznala neznámá žena podle její dcery, a zeptala se:

„Jsme si podobný?"

„No jéje a jak!" stiskla Varka rty do úzké čárky a udiveně kroutila hlavou. „Tak podobný, že bych vás poznala třebas na trhu v tlačenici. Jak když si z oka vypadnete! A obě jste pilný jak včelky, neposedíte bez práce, kdepak. To teda máte společnej kořínek a rodí ty samý jablíčka. To jste ráda, Oleno Levkivno, že máte takovou mámu." Zachytila pohled Nykona Ivanovyče, který sešíval dratví Mychajlovy boty, a obrátila se k bábě Kylyně: „A vy jste ráda,

že máte takovou dceru . . .," a dodala ještě: „Nezlobte se, že na vás pořád koukám."

„Copak je na mně k vidění?" řekla dobrosrdečně bába Kylyna. „Jen se koukejte, když vás to baví. Však mě neubude . . ."

A Varka opravdu nespustila z báby Kylyny oči – a z pohledu jí nemizel údiv, že chodí a mluví jako jiní lidé, nabírá čtvrťáčkem vodu z vědra a pije a pak si utírá ústa hřbetem dlaně. Varka se dívala upřeně, ale bába na to nedbala – hleděla si svého, jako by v chalupě nebyl nikdo cizí.

„Tak vám děkuju," řekla na odchodu.

„Tahleta ženská má asi těžkej život," řekla po chvíli bába Kylyna.

„Nemá ho snadný," přikývla Olena Levkivna. „Jak jste to uhodla?"

„Na tom nic není. Copak ho má někdo snadnej?"

Když už se nadobro setmělo, když se na nebi zatřepetaly hvězdy jako chladné krystalky, překročila práh jejich chalupy předsedkyně. Olena Levkivna zpočátku nevěřila svým očím: předsedkyně nebyla u nich právě častým hostem, asi tedy nepřišla jen tak, má něco důležitého . . . Měla tmavý květovaný šátek, jaký sluší spíš děvčatům než ženám jejího věku, ale ten šátek ji dělal ve skutečnosti mladší a snad i hezčí, nebýt těch neštoviček na jejím obličeji.

„Jestlipak uhodnete, proč jsem přišla?" zeptala se Horpyna Tytivna žertovným tónem a její chladné modravé oči přímo jako by prosvětlily jejich světnici září podivných plamínků. Sama si odpověděla na svou otázku: „Přišla jsem se podívat na vaši matku, tak je to, Oleno Levkivno! Kampak jste ji schovala? V Medvynci už mi povídalo kolik lidí, že za Olenou Levkivnou přišla maminka . . . Je to hotová událost, však jste to nečekali, že?"

Oleně Levkivně stoupla krev do tváře dojetím a srdce se jí svíralo vděčností. Byla vděčná Horpyně Tytivně i ostatním lidem z Medvynce, že tak hezky mluví o její matce.

Zvenčí přišla bába Kylyna – nevelká, snědá, pečlivě, třebaže všedně oblečená; působila tak, jako by v Medvynci

a v tomhle domě žila bůhvíjak dlouho, sžila se s tím tady. V rukou měla prázdné vědro – nesla krávě pití. Pozdravila se s předsedkyní, jako by ji dávno znala a v téhle chalupě často viděla. Pak znovu vyšla pro něco ven.

Předsedkyně posmutněla a rázem se nezdála už ve svém květovaném šátku tak mladá a tak šťastná.

„Tak já už půjdu, buďte tu zdrávi."

Odešla a vzala s sebou svůj tíživý smutek.

Olena Levkivna měla pocit, jako by se něčím před ní provinila. Snad tím, že má ještě matku a ta ji přišla navštívit? Dotrmácela se až do Medvynce, donesla dárky, ale nejdražší dárek je ta radost ze setkání.

„Znova se na mě přišel někdo podívat?" zeptala se po chvíli bába Kylyna, když zasedli k večeři.

„Na vás, mámo."

„Kdepak, dceruško... Nepřišli se podívat na mě, to se koukali na tebe."

Celý večer si Olena Levkivna lámala hlavu, co tím chtěla matka říci, stejně ale na to nepřišla.

Po vyučování Tajisa zaskočila domů, spěšně se najedla (bába Kylyna rozzlobeně bručela, že má jíst jako člověk, kdopak takhle zachází s chlebem, s potravou), řekla Mychajlovi, že se smluvila s Marijkou, že půjdou na olšové listí, popadla v síni pytel a letěla.

Mychajlo nějakou chvíli klábosil s babičkou, pak šel na mez nasbírat hrušky hniličky, kterých bylo na zemi jak nastláno, něco mu však nedopřávalo klid. Šel hledat do komory a do předsíně... ještě sám nevěděl, co hledá, zrál v něm jakýsi nejasný plán, a pak se zeptal báby Kylyny:

„Kdepak bych našel nějaký pytel, tady žádný není!"

Sotva se zeptal, hned mu bylo jasné, kam to chtěl jít, a zároveň byl plný jakéhosi sotva patrného, nepostřehnutelného zmatku.

Bába Kylyna mu dala starý záplatovaný pytel, který byl cítit slepicemi (snášely na tom pytli vejce, někdy se na

něm motaly od rána do večera a snesly teprve v noci), a Mychajlo se vypravil za ves do olšin. Nejdřív šel rychle, pak se však okřikl – nač spěchat, co jestli Tajisa zašla k Marijce a zdržela se u ní a on přiběhne do olšoví dřív než ony? To by se nasmály, zvlášť Tajisa, která si mnohé domyslí nebo to ví dokonce od Marijky.

Poslední dobou, po tom památném dni, kdy učitel Skrypka nepřišel na první hodinu, Mychajlo s Marijkou po sobě jenom pokukovali, nemluvili však spolu, jenom jednou, když se Mychajlovi rozskřípalo pero, dala mu Marijka své rezervní a řekla: „Vem si je, ještě jsem s ním nepsala." Mychajlo si tisíckrát opakoval ta slova – doma před spaním, cestou do školy i při vyučování, pořád mu v paměti tanula Marijčina tvář při těch slovech, a byla to sladká a zároveň bolestná vzpomínka ... bolestná proto, že mezi nimi přeběhla černá kočka a teď se k sobě chovají jak cizí. Už se na Marijku nehněval, ale nebyl schopen za ní jít, oslovit ji nebo se na něco zeptat.

Nebyl schopen – a přitom ho to trápilo.

V úzké uličce, která vedla k hliništi (za hliništěm se temně rýsovaly olše), se někomu převrátila fůra rašeliny. Sotva Mychajlo přišel blíž, spatřil Andrije Kindratovyče Saka, který seděl pod keřem bezu a pokuřoval. Zaradoval se, když uviděl Mychajla, a poprosil ho, aby mu pomohl naložit rašelinu na vůz.

„To není ulička, to je čertovo oraniště," rozpovídal se s chutí Andrij Kindratovyč. „Deště to tu vymlely, vyhloubily takové jámy, že si člověk div nohu nezlomí ..."

Mychajlo v duchu proklínal deště a výmoly, nakládal rašelinu na vůz a čekal jen na jedno – až mu Sak řekne, že může jít, že už si poradí sám. Andrij Kindratovyč se k tomu však neměl, pomalu nakládal jednu cihlu rašeliny za druhou a pořád při tom cucal cigaretu. Chlapec měl čím dál větší zlost a jenom mu přál, aby fůru převrátil ještě jednou, ale až bude Mychajlo trošku dál, aby neslyšel jeho volání a nemusel mu pomáhat.

„Děkuju ti," řekl Andrij Kindratovyč, když bylo všecko

na fůře. „A teď to po straně přidržuj, aby se vůz znova nepřevrátil... Všichni si už dávno rašelinu navozili, jenom já se k tomu ne a ne dostat, teprve dneska jsem sehnal koně."

Mychajlo tedy zaťal zuby a podpíral ramenem vůz, aby se nezvrhl. Když se ale koně dostali na rovnější cestu a Andrij Kindratovyč už zdánlivě na něho zapomněl, obrátil se chlapec na patě a co mu nohy stačily uháněl uličkou zpátky... Holým větvovím jasanů a topolů se prodíralo bledé odpolední slunce, v očích se mu míhalo světlo a stín, světlo-stín, konečně je za vsí, v hliništi se vrší šeré hromádky vydolované hlinky, za hliništěm rostou černé olše.

Za vsí šel už pomalu, třebaže mu to nohama trhalo; bál se že přijde pozdě, že děvčata listí už nasbírala a on je zastihne při návratu. Má tam jít, nebo nemá? Co jim řekne, až se potkají? Přece ho nezvaly. A Mychajlovi se udělalo najednou slabo – bylo mu trapně a smutno. Ke všemu si pomyslel, že ho možná zdálky uviděly, pozorují ho, řehtají se... Vkročil do olšoví jako do studené vody a rozhlédl se. Nikde nikdo. Je tu jaksi chladněji než v hlinisku a snad i víc smutno. Možná proto, že na větvích zůstalo tak málo listí a to, co ještě visí, se tak nějak žalostně a osiřele chvěje! Nebo snad proto, že olše ztichla, je němá, není slyšet ptačí hlasy? Kdyby aspoň zafoukal vítr, možná že by se necítil tak opuštěný, jako by se octl daleko od lidí, od všeho živého, mimo svět.

Za zády – docela blízko něho – se ozvalo:

„Mychajlo!"

Překvapením ho zamrazilo, obrátil se a pátral, odkud ho to Tajisa volá. Za keřem kaliny uviděl dvě hlavy – Marijčinu a Tajisinu – děvčata seděla na pytlech nacpaných listím a mlčky něco pozorovala.

Přistoupil k nim a cítil, jak mu srdce bolestně, vysíleně tluče – před dívkami na trávě leželo zlostně naježené, šedavé klubíčko.

„Ježek," ozvala se Marijka a její hlas měl jakousi tajemnou, kouzelnou hloubku a zněl vlídně. Vůbec se nepodivila, že tu Mychajla vidí, ani Tajisa se nepodivila, a tak chlapec

hned pookřál a byl plný vděčnosti k nim... Marijka tiše pokračovala a oči upřené na ježka jí zvědavě svítily: „Čekáme, kdy se rozmotá a uteče, ale on se nás polekal, leží a nehejbá se."

„Uvidíme, kdo má větší trpělivost," řekla Tajisa.

„Asi my, on pozná, že se nás nemusí bát, a poběží."

Mychajlo si také dřepl na spadané listí a civěl na ježka, ačkoliv ho to tak lákalo podívat se na Marijku... čekal však, až se ozve, pak se bez obav na ni podívá.

Obklopovalo je nesmírné podzimní ticho. To snad dokázalo začarovat jejich oči, aby viděly jenom ježka, začarovat jim nohy, aby seděli pořád takhle pod keřem kaliny, která jim svítila žhavými červenými koulemi, dokázalo začarovat jejich city a myšlenky, aby se obíraly jedině tím schouleným, ostražitým ježečkem, ničím jiným... Nějakou chvíli byl Mychajlo strnulý jako socha, připadalo mu, jako by splynul s olšovým hájem, a málem rozuměl jeho tajemnému, chladnému šepotání, potom však potřásl hlavou, jako by od sebe odháněl ten těžký podzimní spánek, ochromující van podzimu, a řekl:

„Možná že tu má někde doupě, nechce asi běžet domů, aby nás nepřivedl na stopu."

Marijka zvedla prst ke rtům, aby mlčel, a hned nato řekla vyčítavě:

„Už začal vystrkovat čumáček, a když jsi promluvil, tak se lekl."

Znovu zatajili dech. Mychajlo by byl mohl takhle zevlovat celou věčnost, jen kdyby vedle seděla Marijka a on cítil, jak se mu v celém těle vzdouvají a rozstřikují mocné vlny radosti, jak mu její zurčivé pramének bublají v hlavě, jako by se tam vzdáleně ozývaly hlásky sýkorek... potřásl hlavou a rozhlédl se kolem, jestli opravdu není nikde vidět sýkorky.

Ježek se rozvinul, nehlučně popolezl kupředu, strnul, jestli mu nehrozí nebezpečí, ještě kousek se šinul... a zastavil se, jako by narazil na neviditelnou překážku, děti však za ním neběžely, nechtěly ho vyplašit, protože by byly moc rády věděly, kam to poběží, kam je dovede... Zvedly se, teprve

když už se ježek octl na konci palouku. Ježek zmizel v lískovém keři, a když tam doběhly – už ho nikde neviděly. Hledaly ho, rozhrnovaly listí; Mychajlo cítil na své tváři teplý Marijčin dech, chvílemi se ho dotkl pramínek jejích vlasů a ten dotek ho nevýslovně rozechvíval...

Ježek jako by do vody zapadl. Děti, celé rozpálené a vzrušené, byly skoro uražené, že je takový neohrabaný filuta takhle napálil. Na Marijčině obličeji se zračilo zaujetí a zároveň nevěřící údiv a v pohledu touha přijít na kloub tomu, kam zmizel, přece se nepropadl do země?

Dívky nahrabaly Mychajlovi pytel rezavého i purpurového listí, všichni zamířili domů. Čím víc se vzdalovali od olšin, tím víc mluvili o ježkovi, nepřestávali se divit jeho mazanosti a byli by se málem vrátili zpátky a hledali toho bodlinatého falešníka, přece se musel někde tam v lískách schovat.

Mluvili o všem možném, smáli se, Tajisa se potutelně dívala tu na Mychajla, tu zase na Marijku, a ten pohled říkal, že toho o nich hodně ví, nic před ní neskryjí, i když mluví o ježkovi nebo třeba o škole... A Mychajlovi bylo příjemné, že v tom bystrém sestřině pohledu jsou oba s Marijkou spojeni jejím podezřením, jejím dohadem, a to, že se dovtípila, ho ani trochu neděsilo, neuráželo, naopak, při tom pomyšlení mu přebíhalo tělem vzrušivé chvění, ožil a bylo mu dobře.

Na sivém nebi kvetlo zimomřivé slunce, chladné okvětní plátky jeho paprsků spočívaly na Marijčiných tvářích a odleskem slunce jako by prosvítal svěží podzimní ruměnec.

Do rána napadl sníh.

Zvečera se zdálo, že se vzduch choulí chladem, husy schovávaly červené zobáky pod křídla a stály tak dlouho, v polodřímotě, jako by naslouchaly čemusi neviditelnému, nepostižitelnému... Hroudy na zahradách jako by ještě více zčernaly, naježily se. V paprscích večerního slunce, které zalily vesnici jakýmsi nepravým, mrtvým zlatem, se všechno zdálo

zachmuřené, ponořené v neradostných, trpkých myšlenkách: jilmy u družstevní kanceláře a u klubu, i vesnické sady... Na rybníku bylo to mrtvé zlato jakoby potaženo tmavozeleným povlakem měděnky, vlnilo se roztavené po hladině a nechtělo se spojit v hrudku, když se však slunce ukrylo za obzor, potopilo se až na dno. Jenom na lemu mračna ještě chvíli plálo zlato, žluté a matné – a ta zář byla jako tiché bolestné sténání...

A do rána napadl sníh. Zakroužily vločky, lehké jak pírka a skoro neviditelné, ukryly lesy, pole, snášely se na Medvynec, jako by mu žehnaly studenou kropenkou zimy, a když se začalo rozednívat a z mraků začalo prýštit chorobné světlo, takže i vzduch nabobtnal těžkým, jakoby unaveným svitem, zabělal se konečně sníh – nejdřív nesměle, čím dál však výrazněji; jako by nasákl tím zimním světlem a sám je vyzařoval. Medvynec, ještě zesmutnělý a podmračený od včerejšího večera, nabýval hned slavnostního vzezření, jako by si byl vědom výjimečnosti i svátečnosti tohoto okamžiku. Zahalen do bílého, Medvynec mládl a krásněl, jako by ozdravěl po nepřetržitých podzimních deštích, po dlouhé nepohodě.

Ten den i kohouti v Medvynci kokrhali veseleji a vytrvaleji, asi rozuměli tajemným změnám, které se děly v přírodě, chtěli rychle pozdravit lidi...

Olena Levkivna se ráno probudila, popošla k oknu, a když odhrnula záclonku, uviděla modravým sklem bílý sněhový příkrov na dvoře, na zahradě. Přikryla děti, protože se v noci odkopaly, nevydržela to však a znova šla k oknu a kochala se pohledem na první sníh.

Když se vejde do sborovny, vpravo ode dveří jsou kamna, u kamen leží náruč habrových polínek a pořádný věchet slámy, zbylý po zatápění. Sláma voní žitem, letním polem, a dříví suchou lišejníkovitou kůrou. Od kamen se šíří sborovnou vonné teplo, vyzařuje ve vlnách, a útržek starých zažloutlých novin, který leží nahoře na kamnech, se chvílemi zvedá, jako by vzdychal. Okna jsou uplakaná, otevřenou vy-

hlídkou sem proniká dech mladé zimy a skoro až nasládlá vůně prvního sněhu.

Ve sborovně se shromáždili ti, co nemají teď hodinu. Kdo to nestačil doma, potají si narychlo dělá přípravy, někdo opravuje sešity. Učitel tělocviku Andrij Sak přikládá do kamen. Sotva dnes vešel zvenku do sborovny, hned otevřel dvířka od kamen, prohrabuje žhavé uhlíky, klade na ně dříví a jeho zardělý obličej, který sálá zdravím, plane v odlesku plamenů jak růže. Ne že by mu bylo zima, má však rád oheň, plameny ho přitahují.

„Svět je krutější než dřív," prohlásil dnes ráno Pavlo Pavlovyč, když kdosi začal o minulé válce. Pronesl tu větu a šel na svou hodinu, jako by neřekl nic zvláštního.

Oleně Levkivně však ta věta nešla z hlavy hodinu, možná dvě. Teď, když měla okénko a znova se ve sborovně setkala s Pšenyčným, nastavovala dlaň sálavému teplu linoucímu se z otevřených kamen a oslovila kolegu:

„Pavle Pavlovyči, prve jste říkal, že svět je čím dál krutější." Obočí měla stažené a v očích nechápavou bolest. „To podle vás znamená, že lidi byli dřív lepší a teď jsou horší? Když tedy budou pořád horší a horší, kam to povede?"

„Vy myslíte, že svět je lepší? Jestli ano, odkud se tedy berou ty hrozné války? Přece nevypuknou samy od sebe, to lidi je vyvolávají. Kdo spočítá, kolik lidí bylo zabito? Nikdo to nespočítá přesně, jenom přibližně. Milión sem, milión tam, jaký to má význam, že? A co když vypukne nová válka? Myslíte, že tady po ní ještě někdo zbude? Teď jsou přece takové bomby ... A kdyby někdo přežil, budou vůbec schopni aspoň přibližně spočítat mrtvé?"

„To nesmíme dopustit," řekla tiše Olena Levkivna.

„Jistě, nesmíme dopustit, aby byla válka! Jenže jak to provést?"

Ozval se učitel tělocviku:

„Když budeme mít víc tanků a bomb a silnou armádu, pak na nás nikdo nemůže."

„A co když i nepřátelé budou horečně zbrojit a posilovat armádu, co pak?" namítal Pavlo Pavlovyč. „Odpovězte mi

ale na tohle: když mají lidi mohutnou výzbroj, která může zničit všecko živé na zemi, co se v nich víc rozvíjí – lidské, humánní vlastnosti, nebo nějaké jiné?"

„Dokud bude ve světě nespravedlnost, potud budou potřeba zbraně, aby bránily to dobré," řekl učitel tělocviku. Stál u kamen zpříma, skoro v pozoru, možná že si teď připadal skoro jako na frontě, v zákopu, a ne ve sborovně.

Do hovoru se vmísil mírným, vemlouvavým hlasem Skrypka, který seděl u širokého okenního parapetu a psal nějaký dopis.

„Vy jste říkal, Pavle Pavlovyči, že svět je krutější... To tedy degeneruje, odlidšťuje se? Dovolte, abych s vámi nesouhlasil. Víte, člověk se nesporně vyvíjí, a pokud jde o rozumový vývoj, dospěl hodně daleko. Co je to ale člověk? Je to souhrn živočišných a lidských životních pravidel. Ta zvířecí ho táhnou zpátky a projevují se v mnoha temných pudech, ta lidská ho povznášejí, zušlechťují, vedou do budoucnosti. Člověk je něco jako aréna, kde se vede neustálý boj, kde se někdy zabíjí čest, dobrota, svědomí... V různých historických obdobích může u člověka převážit jedno pravidlo nebo druhé, ale... víte přece, že naše společnost dbá o to, aby se v člověku rozvíjelo to lidské, stojí na straně dobra, a nejen stojí, ale bojuje o to. Chápete ten rozdíl, mezi aktivním a pasivním postojem?"

„Já nic nenamítám," řekl hlasitě rozpálený Pavlo Pavlovyč, rozepnul si košili a přejel dlaní huňatá prsa – bylo mu najednou horko. „Když se o všem mluví tak všeobecně – já s tím souhlasím, ale poraďte mi, co mám dělat sám se sebou, když někdy sám v sobě cítím... nějaké zlo, nebo co... a vím, že to není v pořádku. Přeju třeba někomu něco zlého... Co si mám potom počít?"

„Ve zlosti můžete přát někomu ledacos," ozvala se Olena Levkivna. „Jenže přát – to je jedna věc, a způsobit vlastníma rukama – to už je něco jiného."

„V tom s vámi souhlasím," odhodil si vlasy z čela Pavlo Pavlovyč. „Vlastníma rukama to neprovedu. Budou mě svědět dlaně, ale neudělám to. A vy... řekněte po pravdě...

když na někoho myslíte, necítíte vůči němu v duchu zášť nebo něco jiného, nespravedlivého?"

„Ale taky," přiznal se klidně Andrij Sak a provinile se usmál.

„A vy?" skoro naléhal na Skrypku Pavlo Pavlovyč.

„Já ne," řekl Skrypka. „Já nepřeju nikomu nic zlého, i když si to leckdo zaslouží."

Pavlo Pavlovyč nedůvěřivě přimhouřil oči, dokonce na chvíli umlkl, a pak se obrátil k Oleně Levkivně:

„A co vy?"

„Já nevím . . .," řekla rozpačitě Olena Levkivna. „Asi nepřeju. Přát lidem něco zlého – to je jako přát to sám sobě, vlastně si škodit."

„Vám já věřím!" prohlásil upřímně Pšenyčnyj.

Učitel Skrypka vytáhl obočí a jemně, potutelně se usmál.

„Ale ne, ale ne!" zašermoval dlouhýma rukama Pavlo Pavlovyč. „Vám taky věřím, proč ne . . . I když člověk těžko pochopí, jak někdo může žít celý život jak světec . . . boží člověk. Možná ale že takoví lidé existují, nevím . . . Ani v myšlenkách se nedopustí křivdy, kuřeti neublíží."

Učiteli Skrypkovi pokleslo bledé obočí a z jeho mírného úsměvu se vytratila potutelnost.

„Umět poznat své chyby," řekl, „už to je mnoho, už to je nadějné . . ."

„Nadějné," opakoval ironicky Pavlo Pavlovyč. „Myslíte, že zloděj si neuvědomuje, že je zloděj? Jenže samo to vědomí ho nepopadne za ruku, aby nekradl . . . Ne, já bych chtěl, aby člověk . . . třebas já, nebo někdo jiný . . . měl jenom čisté myšlenky, aby ho netrápila jeho přirozenost, nebo temné pudy, jak vy říkáte . . . Svět je čím dál krutější, je to tak? Když to tak uvážíme, kam až dospěl lidský rozum, můžeme mu pak odpustit . . . to ostatní? Když to tak srovnáme . . . je to jak den a noc. A čím jasnější byl den, tím černější se zdá noc. Je to tak, Oleno Levkivno?"

„Den a noc?" nějakou dobu neodpovídala, přemýšlela, a vypadalo to, jako když ta nová myšlenka zraje a houstne na povrchu jejích medových očí. „Ale když je den, letní den,

slunnější a delší, pak ta krátká noc není už tak hrozná, že?"

„Jistěže," neodporoval jí Pšenyčnyj. „Pravda je všecko to, co je moudré, ale někdy je pravda... tak nerozumná, že o ní člověk nechce ani slyšet!"

„A kdepak jste se s takovou setkal?" zeptal se Andrij Sak. „Já se s žádnou hloupou pravdou nesetkal! Ano, pravda bývá nepříjemná, až se dělají mžitky před očima, ale nerozumná... kde jste na takovou narazil?"

„Takovou pravdu já říkám o sobě!" odvětil docela klidně a skoro chlubivě Pavlo Pavlovyč. „Melu o tom, jaký jsem budižkničemu, jaká jsem nula, co všecko mám za sebou, že se neubráním všelijakým myšlenkám... Copak vy o takovou pravdu stojíte? A budu já lepší, když se tady obrátím naruby? Taková pravda – je tedy hloupá, nerozumná."

Andrij Sak neodpověděl, snad s Pšenyčným souhlasil. Učitel Skrypka něco horlivě psal s vyjasněnou tváří – asi už rozhovor neposlouchal, nenacházel v něm nic pro sebe důležitého. Olena Levkivna však vstala, otevřela větrací okénko, aby tudy mohl snáze proudit čerstvý zimní vzduch, a řekla:

„Nevím, jestli pravda může být hloupá, ale ta vaše, Pavlo Pavlovyči, není vůbec hloupá, ale moudrá. Svou otevřeností, svou upřímností si zachováváte zdravého ducha. Nic v sobě neskrýváte – ani dobré, ani zlé. Chováte se tak, jak vám velí vaše nespoutaná povaha. A zároveň jste se sebou nespokojený, chcete být dokonalejší. Trápíte se, hryžete, tonete v pochybnostech – to tedy víte, co budí vaši nespokojenost a víte, po čem toužíte. A je tohle hloupá pravda? Vůbec ne!"

„Ale copak já vím, co chci?"

„Dneska to nevíte, dobrá, ale zítra už to vědět budete. Sám před sebou se nemůže člověk přece přetvařovat? Ani sám před sebou, ani před někým jiným – to z něho dělá otroka."

„Já se přetvařuju!" řekl vyzývavě Pavlo Pavlovyč. „Přetvařuju, i když nechci...! Mám já právo někoho učit? To se ví, že nemám! Co vyroste z těch dětí – možná schopných dětí, když vidí takového učitele, jako jsem já?"

„Copak jste horší než ostatní? Než my?" začal mu to

s přátelskou účastí vymlouvat Andrij Sak: „Jenom je možná opravdu lepší držet se trochu zpátky... neříkat všecko... třeba i utajit, nebo řeknete něco otevřeně, tak jak to je, a obrátí se to proti vám jak bumerang. Pravda se říkat vždycky nedá. Když ji zamlčíš – pravdy tím neubude, naopak, možná ještě víc stoupne v ceně."

„Nestoupne, Andriji," promluvil shovívavě učitel Skrypka s pohledem upřeným na nedopsaný dopis.

„Cože?" nerozuměl Andrij Kindratovyč.

„Ale povídám, že ta tvá pravda nestoupne v ceně, když ji schováš někam do kouta. Pravda má cenu jenom tehdy, když je všem patrná a všichni ji znají."

„Není dobře znát každou pravdu," prohlásil Andrij Sak a zamračil se.

„Člověk je ušlechtilejší, když nezná každou pravdu, je to tak," řekl mentorsky Skrypka, „ale vy máte právo... a naše povinnost jako občanů je znát celou, jakoukoliv pravdu... A samozřejmě nejen pravdu o sobě."

„To se vám snadno řekne, Dmytro Ivanovyči," odpověděl nevesele učitel tělocviku, „ale zkuste to poznat ji celou, do poslední podrobnosti."

„To už je jiná písnička."

„Já s vámi tak docela nesouhlasím," ozvala se Olena Levkivna. „Stačí když si vzpomenu na naše děti... když už mluvíme o pravdě. Zakusili jsme už ledacos... byla válka, kolik všelijakých hrůz! Máme tedy to všecko popadnout a zavalit je tím? Nezlomí je to? Nezmrzačíme je nadosmrti? Ne, Dmytro Ivanovyči, takhle zhurta to nejde."

„Proč by nešlo," odpověděl Skrypka. A v jeho hlase – v hlase jemného, zdvořilého člověka – zazněla podrážděnost nebo snad paličatost. „Vychováváme především občany. A potřebujeme občany, kteří se na věci dívají zdravě, a dívají se oběma očima, ne jen jedním."

„Možná že se mýlím," řekla měkce Olena Levkivna, „ale může se přece stát, že celá pravda dokáže někoho i zničit, a takový člověk už nebude chtít slyšet žádnou pravdu ani o světě, ani o sobě."

„No a co má být?" opáčil tvrdě Skrypka. „Zbudou ti, co po takovém střetnutí budou ještě silnější, ještě zdravější – a bude z nich mít užitek společnost i budoucí svět."

Vida, to není žádný tichošlápek a opatrník, říkala si Olena Levkivna. Vůli má ze železa, jenomže to nedává vždycky najevo.

„Tak jsme si pohovořili," ozval se smířlivě Pšenyčnyj. „Kdyby jenom to povídání nezasahovalo až semhle," zaťukal si prstem na spánky, „jenže ono tam doléhá a bolí z toho hlava. Jako by člověk nehovořil, ale ... znova se rodil ..."

„Právě," řekl neurčitě Skrypka.

Zazvonilo, a to zvonění je sice nesjednotilo, ale přerušilo rozhovor, kterému by jinak asi nebylo konce ... Do sborovny vešel zmrzlý Repta s prožloutlým obličejem, mnul si kostnaté ruce a blýskl po všech studenými skly brýlí.

Bába Kylyna byla u nich na návštěvě týden a déle už nevydržela: prý se jí zdál nějaký prorocký sen o dědovi Levkovi. Začala bědovat, že si tam bez ní ani neuvaří a jistě mrzne, kdoví jestli si v sednici zatopí ... Olena Levkivna jí naplnila košík (bába jí přinesla darem slaninu, a tak i ona babce dala pár kousků své domácí; zařízla kohouta, opálila ho nad plamenem a drůbky dala dovnitř; dala jí i šátek – měla takový tmavý, teplý; a ještě tam nacpala ledacos jiného). A v neděli ráno se s celou rodinou vypravili bábu Kylynu doprovodit.

Kyprý sníh vesele vrzal a mladě jiskřil na slunci; šli přes bílý Medvynec, po cestě projeté saněmi. Oleně Levkivně bylo smutno, jako by jí měli vyjmout srdce z těla. Bolelo ji pomyšlení, že se brzy bude muset rozloučit s matkou, která půjde do zasněžené dálky, a v ní bude její shrbená postavička pomalu mizet a zmenšovat se ...

Vyprovodili bábu Kylynu za ves, tam se Nykon Ivanovyč s Tajisou od nich odloučili a Mychajlo s matkou šli ještě s babičkou do sousední vesnice. V té vsi začala bába Kylyna naléhat, aby už ji nechali jít samotnou, však dojde do té své

Nové Hráze, ještě ji nohy poslouchají a donesou ji tam... Babička políbila Olenu Levkivnu a vykročila, Mychajlo s ní ještě zůstal, chtěl jí pomoci. Už byli hodně daleko, vtom se otočili a vidí – matka jde v dálce za nimi. Mávali na ni, aby se vrátila, a matka se zastavila, stála jak sloup uprostřed cesty.

Mychajlo šel pozpátku a díval se na matku, a když ji tak viděl na bílém sněhu, vedle cizí zahrady obalené jinovatkou, pocítil k ní najednou takový příliv něhy, až mu ta něha uvízla jak klubíčko v hrdle, bránila dýchat, a na chvilku mu zamžila oči horká nenadálá slza. Otřel ji rukávem a pustil se za babičkou.

Na rozloučenou mu řekla:

„Kdožví jestli se ještě uvidíme. Buď hodně zdravej a nikoho se neboj..."

A její oči se dívaly až odněkud zhloubi srdce.

Na uliční schůzi šli všichni do chalupy Sazonta Chrušče. U Fijony by možná bylo víc místa, žila teď sama, Javdoška však navrhla dřív (zřejmě ne bez postranní myšlenky – doufala, že k nim budou chodit mužští a mládenci), aby se prý scházeli v jejich chalupě: místa mají taky dost, a nejsou žádní hamouni, na večeři je sice nepozvou, ale vody a slunečnicových semínek jim líto nebude.

Javdoška se patrně dobře pamatovala na svůj slib, protože když už se u nich scházela „desetidomková" či uliční schůze, měla už napraženou celou pánev semínek, nebo i dvě, chalupa byla plná jejich vůně, a ti, co přicházeli, snad už nemohli myslet na nic jiného než na to, jak lákavě voní slunečnice pražené na oleji.

Sazont Chrušč byl rád, že se scházejí u nich, říkal proto své chalupě „klub". Neomrzelo ho žertovat: „Kdo přijde k nám do klubu, toho drbat nebudu." Jeho Marfa si nikoho nevšímala – všichni mají řečí jako vody, smějí se, a ona pobíhá sem tam, vaří večeři nebo loupá fazole, nebo si sedne a dere peří. No, když dere peří, to si leckdo vezme taky hrst

slepičího nebo husího peří a všichni derou nad velkým sítem a poslouchají Olenu Levkivnu.

Dnes jim četla z novin, a ženské ochotně poslouchaly, co se děje ve světě a co se událo u nich ve vlasti. Pravda, ženských se nesešlo zrovna moc – Varka přišla, ta vždycky poslechla, když jí učitelka něco připomněla, přišla Fijona a taky Sekleta – matka Stepana Kušty. Sekleta si přišla vypůjčit od Marfy kvásek, chtěla zadělávat na chleba. Řekli stařence, aby nepospíchala domů, aby poseděla s nimi. Sekleta poslechla, sedla si do kouta ke tkalcovskému stavu, na němž už asi dva roky nikdo netkal, a stav teď nevlídně trčel u pece, zaprášený a obetkaný pavučinami.

Sekleta mlčky poslouchala, co Olena Levkivna čte, a vypadalo to, že hltá každé slovo. A když učitelka skončila a odložila noviny – okresní a oblastní, Sekleta se ozvala:

„No a teďkon nám povězte, co se v tom božím světě děje, mám doma učitelku, ale kdepak ta, ta mi nic neřekne."

Všichni, co byli ve světnici, se nemohli udržet smíchy; co byste, babi, chtěla jiného povědět, zrovna jste přece slyšela, o čem se píše v novinách.

„Ále, to sou noviny, vy nám to řekněte podle svýho."

Olena Levkivna dodala ještě něco „podle svýho". Bába Sekleta poslouchala, pokyvovala hlavou a pak povídá:

„Už nemusíte nic vykládat."

„Teď už všemu rozumíte?"

„Rozumím, nerozumím, ale vím to i tak: všude je to samá vojna. Lidi to bez ní nevydržejí. Dokavád se nevybijou do posledního, nebude nikdež klid a mír."

„Vás tak poslat na ňákou tu konferenci," řekla Varka a zasmušile si podepřela tvář dlaní, „vy byste jim to tam nandala!"

„Však nejsem hloupější než lidi, co chodějí po těch konferencích," řekla bába Sekleta. „Oni musejí mít rozum státnickej, a já mám svůj. Sem tam něco řeknou, pak zas něco zamlčej, a já bych tam řekla všecko, koho bych se bála, dyť už sem stará . . ."

Varčina ústa se zachvěla v trpkém úsměšku: ach bábo,

bábo, vždyť na vás nedají ani ve vsi, vědí, jaká jste palice, kdopak by vás tam pustil, kdo by vás tam poslouchal...

Ozvala se Fijona – její obličej zakutaný do černého šátku se zdál bledší, než byl ve skutečnosti, a také nějak mladší – Fijona si hodně vytrpěla, obličej měla přepadlý a rysy jemnější.

„A víte, že už nemáme popa, nemáme báťušku? Že ho propustili? Dneska jsem se viděla s Jarynou, ta mi to povídala."

„Jak to propustili? Z církve?" nevěřil tomu Sazont Chrušč, jediný muž na této ženské schůzi. „Dyť to není žádnej účetní, co ukrad peníze a pak ho vyhnali?"

„Účetní to není, ale propustili ho. Mně to říkala Jaryna."

Všichni planuli zvědavostí – byla to čerstvá novina, ještě nestačila oběhnout Medvynec.

„Propustili ho," pokračovala Fijona, „že nežije s mátuškou, že má dítě s Jarynou. Však on ho dal zapsat na sebe, přijal za svý, nebál se, že budou o něm mlet jazykama. Tak to má bejt, ten chlapec je přece jeho – jako když mu z oka vypadne, kouká jako báťuška, hnedle by mu člověk políbil ruku."

„Vyhodili ho?" nemohla uvěřit Varka.

„Říkala mi to sama Jaryna, potkala jsem ji, když jsem šla na schůzi. A já se ptám, co on, báťuška, jestli ho to trápí, a ona povídá, že ne, že se netrápí, že se směje."

„To je chlap, to je kozák!" mrkl nadšeně Sazont Chrušč. A po chvíli dodal: „Chlap, to on je, jenže co teď bude dělat? Lidí je teď všude potřeba, popů je taky málo, třeba mu dají jinou farnost? Co vy na to, Oleno Levkivno?"

Všichni se k ní obrátili, čekali, co poví učitelka, jako by na ní závisel další osud jejich medvyneckého báťušky.

„Copak já vím?" řekla rozpačitě. „I kdyby mu dali novou farnost, bude chtít odsud pryč? Možná že ne, když tu má dítě a přijal je za své."

„Jaryna povídala," potvrdila Fijona, „že prej báťuška povídal, že nikam odsaď nepude. Že se mu líbí vesnice i lidi."

„No jo," rozhodila rukama Varka, „ale to není vesnickej

strejc, aby šel do kolchozu. Je to vzdělanej člověk, jenže do školy za učitele ho nevemou. Nejspíš ho neposadí ani do kolchozní kanceláře, marná práce, bejval to přece pop."

„Já už viděl pár bejvalejch popů," uškleboval se Sazont Chrušč. „Jeden byl účetní v zásobovacím podniku a ten druhej šil boty, spravoval kramfleky . . ."

Nikdo si patrně nedovedl představit, že by jejich báťuška dělal ševce nebo krejčího, a tak se ani neusmáli tomu, co říkal Sazont Chrušč.

„Nějakej čas bude doma," ozvala se Fijona, „trošku se zmátoří, všichni si zvyknou na to, že už není báťuška, a pak se uvidí. Však se na něj podívejte – dyť je to chlap zdravej, při síle. Na frontě nebyl, v kolchoze nedělal, dycky měl chleba i něco k němu, tak je zachovalej. A je i na práci, to vám povídám. Jaryna má přece dědu, ten může donýst vodu ze studně nebo otýpku dříví, ale báťuška se práce neštítí – s dědou nedávno postavili takovej plot kolem chalupy – jedna radost!"

„Postavil ohradu, aby na něj nebylo tolik vidět," utrousil Sazont.

„No a co na tom? Když je to dobrej člověk, žádnej strach, horší je, když se za vysokým plotem schovává zlej člověk," řekla Varka. „To bych ráda věděla, kdo našeho báťušku udal? Sám přeci se těm svejm ouřadům nepřiznal . . . To byla určitě Lobodka a lidi, jako je ona. Takoví se tvářej jak svatoušci, boží lidi, a načmárají udání i na svýho báťušku, nebojí se hříchu."

„Asi že to byla ona," potvrdila Fijona, „to samý řekla i Jaryna, že to musela bejt tetka Lobodová."

Bába Sekleta zatím poslouchala mlčky. Její žluté čelo zbrázděné vráskami se ve světle petrolejky olejnatě lesklo. Když se všichni vymluvili, ozvala se bába Sekleta:

„Lidičky, jakpak je to možný? Dokavád žil báťuška s Jarynou a tam nahoře," ukázala prstem někam do zimní noci, „o tom nikdo nevěděl, byl milej pánubohu i nám, moh kázat, a sotva to o něm vědí – už je špatnej, tak je to? Já ho přeci vidím často, jakej byl, takovej zůstal, káže pěkně porád, jako

dřív kázal. To je dobře, že přijal dítě za svý, ať ví, kdo je jeho táta. Bylo by snad lepší, kdyby je tu nechal, odjel z Medvynce ke svý mátušce nebo kam? A tam by mu dali kostel a moh by kázat?"

„Kdopak říká, že by to bylo lepší," povídá Fijona. „Bylo by to horší, dítě by bylo bez táty, nemanželský, a Jaryna jich má přece víc. Kdo teda má pravdu? Teďka možná zavřou i kostel, kdepak mají brát porád popy – jeden aby sloužil pánubohu a druhej byl bez práce?"

„Třeba se teď s Jarynou vemou?" optala se Varka učitelky, jako by to ta musela vědět.

„To by bylo dobře," řekla Olena Levkivna.

„Svatej a povětrná žínka," zabrumlal rozverně Sazont.

„Cos to povídal?" vyvalila na něho oči Marfa, která celý večer mlčela.

„No báťuška a ... Jaryna," znejistěl hned Sazont, protože věděl, že Marfa je mírná, hodná, ale jak se jí něčím dotkneš – sápe se na tebe, zachraň se kdo můžeš.

„Starej se radši sám o sebe," doporučila mu výhružně Marfa, a jak se aspoň zdálo, znova přestala poslouchat společný hovor – vyndala ze skříně sukni a začala si ji popouštět, je zima, chladno, v delší sukni bude když ne tepleji, tak příjemněji, nebude pod ni foukat.

„Lidičky zlatý!" potřásla zasmušile hlavou bába Sekleta. „Co teďka jenom bude! Když ti, co tam nahoře mají dbát o pořádek, takhle člověka trestají? Kdepak teď hledat toho pánaboha, když i mezi sluhama božíma se zahnízdila nepravda? Ne, ne, bůh asi že není, copak by to jináč moh dopustit, nezasáh by?"

Celá sklíčená se šourala ke dveřím, v obou dlaních kus kvásku, který si přišla vypůjčit, a zmizela za dveřmi, odkud vnikla do chalupy vlna voňavého mrazivého vzduchu.

„Je stará, potřebuje pánbíčka i báťušku – ať má ten báťuška dítě s cizí ženskou, nebo nemá," řekla Varka, ale z jejího tónu bylo patrné, že babku neodsuzuje.

Všichni mlčeli – každý po svém přemýšlel o té čerstvé medvynecké novince. I Olena Levkivna si pomyslela, jak

se někdy překvapivě zvrtnou lidské osudy. Překvapivě? To snad ne, vždyť jejich pop, Jelysej Onufrijovyč, byl asi v hloubi duše světský člověk, vedl tedy bezbožný život.

Javdoška se vrátila z klubu a všichni se začali zvedat k odchodu – už je dost pozdě, čas jít domů. První vyšla Varka a vpustila do světnice mráz, za ní Fijona, která ale vyšla čiperněji a zavřela dveře rychleji. Olenu Levkivnu však zadržela Javdoška zrovna na prahu, vzala ji za loket a podle jejích očí – pohled neměla pichlavý, jako vždycky, ale jako by změkl, roztál – se Olena Levkivna dovtípila, že jí děvče něco chce.

Nemýlila se. Javdoška vyndala zpod novin na misníku jakousi fotografii a ukázala ji učitelce. Na Olenu Levkivnu pohlédla ze snímku snědá tvář s ohrnutým nosem, vlasy hladce učesané, pohled nepřístupný, hrdý – to je mi nějaký hrdopýšek!

„Kdo to je?" zeptala se. A podívala se na Sazonta Chrušče – ten dělal, jako že nic neslyší, třebaže se tvářil potěšeně, a zrovna tak Marfa se spokojeně usmívala.

„Ale, jeden takovej, poslal mi to," nechtěla se přiznat Javdoška. „Co mu říkáte?"

„Co říkám . . .," ozvala se nejistě Olena Levkivna, protože nevěděla, co od ní Javdoška čeká.

„No jakej je to člověk?" vyptávala se Javdoška.

„Je vidět, že je mladý," odpověděla vyhýbavě Olena Levkivna.

„To je," potvrdila Javdoška. „Napsal, že je mu osumatřicet. Třeba lže, teďka jsou mužský fikaný, až bůh brání!"

„A třebas nelže," řekl Sazont. „Jenže abys člověka kloudně poznala, musíš s ním prožít celej život. Jako tuhle já s Marfou."

Marfa se ozvala:

„Dyť já doteďka nevím, co vlastně v tobě vězí . . . co od tebe můžu čekat . . . počkej, počkej, však ty se jednou spálíš a budeš litovat, jenže bude pozdě!"

Sazont si provinile odkašlal a vyklouzl ze světnice.

„Je to zřejmě solidní člověk," řekla konečně Olena Lev-

kivna a vracela fotografii. „Na očích je mu vidět, že je přísný, ale možná spravedlivý."

Javdoška se zaradovala:

„To mu napíšu, co jste řekla. Že je solidní a spravedlivej. Já si porád lámala hlavu, co mu mám napsat... Kušta povídal, že je to asi taškář, ale copak tohle se dá člověku napsat? Varce se taky nelíbil, povídá, ten se ale nafukuje, jak kdyby jezdil každej den služebním autem. Já mu napíšu to, co jste řekla vy: je sice přísnej, ale spravedlivej." Vtom se jí mihla tváří pochybnost: „Ale třeba mu to nebude po chuti? Že jako je přísnej?"

„Napiš spravedlivej," poradila jí Marfa.

Olena Levkivna vyšla z chalupy a zdálo se jí, že s sebou nese odlesk té podivuhodné radosti, kterou vytušila v cizí rodině.

V neděli ráno se Olena Levkivna vypravila do okresního města podívat se po obchodech a projít trh, protože Tajisa už má boty chatrné, úplně obnošené. Jistě, daly by se ještě opravit, ještě by v nich mohla chodit, ale... je to děvče, člověku by jí bylo líto. Chtěla by pro ni sehnat něco pěkného, třeba z chromové kůže, ale copak jsou laciné? Kabát má taky pod paží spravovaný, liščí límec opelichaný, na kabát si však musí počkat... Mychajlo by uživil nové kalhoty nebo sáčko, chlapec se zlobí, že si rodiče hledí jenom Tajisy, jenom pro ni šetří – prý on je kluk, zimu přebude v tom, co má, jaro přijde co by dup, a do sedmé třídy i jemu něco opatří.

Vyšla ven – zimní ráno jí vůní připomnělo čerstvé, studené melouny a sníh zaskřípal zrovna tak jako kůra melounu, když ho silák bere do ruky, tiskne a podle zvuku soudí, zda je zralý... Včera večer zřejmě někdo jejich uličkou vezl ječnou slámu z pole, na sněhu matně zářila vybledlá zlatá stébla.

Za vsí jí zasvítilo na cestu slunce, a sněhový příkrov, který spočíval na polích jako nebílené plátno, se teď na pahorcích

zamodral, někde víc, někde méně, na výsluní bíle zářil, a jitřní zimní pole, bílé a jemně modré, jako by žilo vlastním tajemným životem. Olena Levkivna se srdcem stále lehčím sledovala, jak se pomalounku, skoro nepostřehnutelně mění barevná škála, jak se sněžné plátno na slunci bílí víc a víc a modravé stíny mizí, roztávají. Dneska bude hezký den, pomyslela si. Kdyby byl život pořád takový...

Vzadu zahrčelo auto, Olena Levkivna se ani neotočila a ustoupila k okraji cesty. Automobil zabrzdil vedle ní, uslyšela dívčí hlasy, smích. Ohlédla se tedy – z korby se na ni smála bohatá kytice mladých tváří, všechno známé medvynecké obličeje. Děvčata zakutaná do toho nejlepšího, každá v květovaném šátku, tváře zčervenalé větrem, kolem ruměnců bílé orámování... Polní kvítí, pomyslela si Olena Levkivna, hotové polní kvítí.

V kabině seděla předsedkyně. Otevřela dvířka a zeptala se:

„Oleno Levkivno, nesvezete se s námi na okresní olympiádu lidové tvořivosti?"

V pohledu i hlasu předsedkyně byl jakýsi laškovný tón.

„Do města?" zeptala se Olena Levkivna. „Děkuju, vždyť já taky musím na olympiádu."

Natahovala se k ní spousta silných, drsných dlaní, dívky jí podaly ruce, pomohly jí na valník, rozestoupily se a udělaly jí místo za větrem. Olena Levkivna se octla uprostřed svých někdejších žaček, co teď pracovaly v kolchoze buď ve vepříně, nebo u krav. Nejblíž měla Ljubu Plišakovou, mladou ženu Andrije Saka. Vzpomněla si, jak ještě poměrně nedávno ji muž vezl churavou do okresní nemocnice, a podívala se znepokojeně na Ljubu, jak vypadá, jestli nemá v pohledu bolest, nepřemáhá utrpení, ale Ljuba se tvářila vesele, smála se se všemi a učitelka se vskrytu radovala, že to s ní tak dobře dopadlo.

Odněkud z boku se k ní protáhla Javdoška (s rozhaleným krkem, aby bylo vidět nespočetné řady korálů a korálků, které si navlékla – měla je ještě po matce, Marfa jí je půjčila snad poprvé), a dýchla na učitelku pach slunečnicových semínek pražených na oleji, když jí řekla:

„Když budete zpívat s náma, nikdo medvynecký holky nepřetrumfne, budem na prvním místě. Jaký písničky znáte?"

„Já nemám, Javdoško, na zpěv ani pomyšlení."

„A kdopak už jinej by měl mít?" zasmála se hubatá Javdoška a celý naklaďák zabouřil smíchem.

A hned zazpívaly:

Trubka spala u trumpety,
ukradla ji sukně, šaty,
pojď, trumpeto, hola hej,
do tance nám holkám hrej!

Pak spustily druhou, třetí, přejeli pole, potom i sousední ves, a zase ujížděl naklaďák zvlněnými poli a Olena Levkivna se nestačila divit – odkud znají děvčata tolik písniček, a ne těch dnešních, které denně vyřvává rozhlas, ale těch starodávných, všecky neslyšela ještě ani ona, a je starší. Ve škole se je přece nemohly naučit, zřejmě je znají od svých matek a babiček... Zpívaly o loďce, která plyne rosou, a o Marusje, co si oči může vyplakat po chlapci s kosou... O koření, které zatemňuje chlapci paměť, a on do roka zapomíná dívčino jméno... O žlutém písku, v němž jsou dvojí stopy: ...jedna ta stopa je mého milého, ta vedle ní – koně vraného. Ty čarovné písně jako by byly květy dívčích srdcí, květy dívčí radosti, jejich mladé síly – a zároveň jako by to byly živé bytosti, které cestou provázejí dívky, Olenu Levkivnu, předsedovou v kabině přes bílá zimní pole, čistotou a pohodou svátečního dne.

Auto zastavilo u okresního Domu kultury a Olena Levkivna se rozhodla jít nejdřív na trh (obchody ještě stihne). Po silnici spěchali chodci s tlumoky a košíky, vedli na provazech telata, krávy. Někteří jeli na vozech a na saních – ve slámě na nich ležely pytle s prasaty, bramborami, zrním. Vzadu šla jakási venkovanka a najednou z jejího košíku zakokrhal kohout – leckdo se za tetkou ohlédl a usmál se... Pomalu se kolem šinuly jednospřežní sáně s košatinou z vrbového proutí, za vozkovými zády červeně svítily dobře vypá-

lené hrnce; z boční uličky vyšla na silnici tetka, na zádech svazek košťat.

Jenom já nic nenesu. pomyslela si s nepochopitelným smutkem Olena Levkivna. Všichni něco dovedou, něco umějí, jenom já jdu s prázdnýma rukama a chci si za peníze odnést práci cizích rukou. To pomyšlení ji rozesmutnilo, zabolelo ji – i když věděla, že si nemusí nic vyčítat, nebylo by to spravedlivé – nemohla si pomoci, snad se to v ní ozvala krev jejích venkovských předků.

U brány tržiště potkala ženu z Medvynce – Sofiju, manželku Pavla Pavlovyče. Ta se zaradovala, když uviděla učitelku, daly se do řeči a ukázalo se, že obě chtějí koupit holínky, jenomže Sofija pro sebe. Má jedny z hověziny, nejsou špatné, chodí v nich na farmu a ještě jich užije, ale muž jí pořád nedá pokoj, že nemá žádné pěkné, sváteční, ženské z vesnice mají v čem si vyjít, a ona ...

„A na co já potřebuju parádní?" říkala Sofija a na její klidné, dobrácké tváři se neobjevil snad ani stín trpkosti. „Mám jedny chromové a to mi stačí. Kam bych v nich šla? Do klubu nechodím, co tam, a copak v Medvynci je kam jít? Sotva přijdu z kolchozu – je co dělat doma, a když člověk jde pro něco k sousedce, tak se zrovna neparádí. Leda když nás někdo pozve na křtiny nebo tak, to se člověk může oblíct a vzít si něco lepšího na nohy, ale my na návštěvu chodíme málo ... A ten můj se na mě zlobí, že na sebe nedržím."

Šly uličkou mezi stánky, kde prodávali cibuli, fazole, jáhly, kroupy a ledacos jiného v pytlíkách a sáčcích. Pak se octly v té části, kde lidé prodávali šatstvo – obnošené i nové, konfekční i doma šité, za nimi se tlačilo pár těch, co prodávali beranice a čepice, nějaký strejc popleta přinesl uprostřed zimy na prodej dokonce slamák, a za nimi se prodávaly boty. A nejen boty, ale i kůže, hotové holeně k vysokým botám, podrážky, a přecházel tam mužík městského vzezření v lehkém podzimním svrchníčku a cinkal podkůvkami a cvočky.

Sofija si hned vyhlédla boty, které jí vyhovovaly, zkusila

si je – jako ulité. Nechtěla si je však vzít, protože za ně chtěli moc, a tak začala přecházet od jednoho k druhému, prohlížela si zboží, ale nic kloudného už neviděla. Olena Levkivna vybrala pro Tajisu docela slušné botky, i velikost odpovídala, už je chtěla koupit, bez smlouvání, ale Sofija ji zatahala za rukáv – prý počkejte, nepospíchejte, já něco usmlouvám.

A začala tak krásně smlouvat s kmotrem, který prodával boty, tak se hezky na něj usmívala, štěbetala bez přestání, že poslouchal a poslouchal, hned se mračil, hned zas usmíval, a konečně slevil ne sice padesát rublů, jak chtěla Sofija, ale třicet, aby „nebylo ani po vašem, ani po mém". A když Sofija vzala nákup a šla pryč, bylo prodávajícímu zřejmě upřímně líto, že už neuslyší její štěbetání a cukrování.

„S mužskými to jinak nejde," poučovala Sofija rozpačitou učitelku. „Musí se na něj mile, hezky na něj promluvit – a roztaje jako vosk, pustí chlup."

Mezi krejčovským zbožím potkaly Pavla Pavlovyče – ukázalo se, že taky jel do města, jenomže nejdřív zaskočil ke známému, něco mu chtěl, a pak se šel podívat na trh, co tam žena koupila. Když se dověděl, že nic, začal šmejdit mezi lidmi a brzy objevil boty, které se původně Sofiji líbily. Prodávající stál na svém, že nesleví ani kopejku, a tak Pavlo Pavlovič ani nesmlouval, nařídil ženě, aby vyndala peníze a zaplatila. A Sofija – k velkému údivu Oleny Levkivny – také nesmlouvala, pokorně vytáhla peníze, zaplatila, i když dávala najevo svým výrazem, že je to zbytečné vydání, obejde se bez nich, ale když muž naléhá, tak to udělá kvůli němu.

Olena Levkivna objevila manšestrovou bundu pro Mychajla, trochu se ještě potulovali po trhu a pak šli.

Pšenyčnyj byl rád, že pořídil ženě něco nového. V každé ruce nesl jednu botu, houpal jimi, voněl k nim nebo škrábal nehtem po podrážce, nebo se zhlížel v lesklých holeních jak v zrcadle – byl strašně rád, že jeho Sofija bude chodit v takových čižmičkách.

Když se dosyta vynadíval na boty, sundal Pavlo Pavlovyč

z hlavy šedou jehněčí beraničku, udělal rukou váhavé gesto, jako by se rozmýšlel, zda má prozradit své tajemství, zřejmě si však řekl, že dřív nebo později se to všichni stejně dovědí, a tak se Oleny Levkivny zeptal:

„Tady Sofija vám nic neřekla? To je dobře, povím vám to sám. Brzy nastoupím tady, ve městě, Oleno Levkivno, abyste věděla . . ."

„Jak nastoupíte?" nechápala Olena Levkivna.

„Přestěhujeme se, viď, Sofijo?" A mladicky ji objal kolem ramenou. Sofija se rozhlédla, jestli se na ně nikdo nedívá, a shodila jeho paži. „Budem tady pracovat."

Olena Levkivna byla tou novinou úplně vyvedená z konceptu.

„Odkdypak?" nevěděla co na to říci. „Jak je to možné? A dávno jste se rozhodli? Budete tady učit, ano?"

„Ne, učit ne."

„Tak to půjdete . . . výš?"

„Moc vysoko ne, ale mně to vyhovuje. Budu v okresní knihovně, zrovna se tam uvolnilo místo. A pro Sofiji se už nějaká práce najde."

„Já ale nechápu . . .," pronesla pomalu Olena Levkivna – pořád ještě ji neopouštěl údiv.

„Nechápete?" zasmál se bezstarostně Pšenyčnyj, až se mu tučné tváře třásly. „Pamatujete se na tu metodickou poradu, kde mně propírali žaludek? Pamatujete, že? Já věděl už předtím, že jsem učitel k ničemu, nemám k tomu vzdělání ani vlohy, a pouhé přání z člověka kantora neudělá. Popadli mě tehdy jak provinilé štěně, koukni prý, co děláš a jak to děláš. Myslíte, že já už dřív nevěděl, zač stojím a co dokážu? Věděl jsem to, mám přece svědomí a hloupý nejsem, ať už si o mně myslí kdo chce co chce. A po té poradě už jsem neměl klid, žral jsem se . . . Všiml jsem si totiž, jak se ke mně chová ředitel, a dovtípil jsem se, kam to spěje. Nechtěl jsem čekat, až mi řeknou sami, mám přece co dělat se slušnými lidmi, chtějí, abych i já se zachoval slušně. Tak jsem si začal tiše hledat práci, doptávat se. No a doptal jsem se. Už jsem byl všude, kde je potřebí, se všemi jsem se domlu-

vil... Řeknu vám to po pravdě, Oleno Levkivno! Možná že bude prospěšnější, když ze školy odejdu. Já sice chtěl učit děti, ale když to neumím, tak co tam mám zůstávat? V našem okrese už propustili pár takových, jako jsem já, ti si stěžovali, pucovali kliky – nic nepomohlo. Já si stěžovat nebudu, mám přece čest v těle. Řekněte mi, dělám dobře, nebo ne?"

„A není vám líto odejít od kantořiny?" zeptala se.

„To víte, že je!" přiznal se upřímně. „Zvykl jsem si za ty roky... Ale zvyknu si i na jinou práci."

„A oblíbíš si ji," prohodila mlčenlivá Sofija.

„Jenže teď – uprostřed školního roku? Musíte hledat za sebe náhradu, a kde ji seženete?"

„Náhradu mám," usmál se smutně Pavlo Pavlovyč. „Naši pionýrskou vedoucí, Valku Nejižchlibovou. Dálkově studuje a brzy bude končit... Ať tedy už začne učit, já jí v cestě stát nebudu."

„A jak to máte s bydlením?" vyptávala se Olena Levkivna. „Ze svého domku v Medvynci se odstěhujete, nebo ho prodáte? A kde budete bydlet ve městě?"

„Vyměníme byt."

„Kdopak si to s vámi vymění? Město za Medvynec?" namítla nevěřícně Olena Levkivna.

„Už jsme někoho našli. A nemuseli jsme jít daleko." Dodal svému pohledu tajemnosti, chvíli mlčel a pak oznámil: „V naší chalupě bude bydlet učitel Skrypka a my místo něho!"

„To nemyslíte vážně..."

„Je to tak. On má starou, vetchou chalupu, a tak si dal říct a vezme si tu naši. Víte, omrzelo ho pořád jezdit sem tam, chce se usadit. To se ví, takové podivíny nepotká člověk často, aby vyměnili město za vesnici, to už zůstane v Medvynci nadobro. Ale zřejmě s tím počítá. To jste nečekala, že? Ani já ne, myslel jsem, že Skrypka ve dne v noci sní o tom, jak fouknout z našeho Medvynce, kam ho oči povedou... zmýlil jsem se v něm. On je totiž ještě svobodný, má oba rodiče, starají se o něj, pomáhají mu. Ať si, stejně je

to divné... Ale on není takový, že by něco vyvedl a chtěl utéct co nejdál."

„Člověk někdy nezná toho, s kým třeba dlouho společně pracoval," jako by sama sobě vyčítala Olena Levkivna.

„Všude dobře, doma nejlíp," řekla Sofija. „Tam člověk všecky zná a všichni znají tebe."

Rozešli se, každý kam potřeboval, svou cestou. Pak se Olena Levkivna otočila: Pšenyčnyj a jeho Sofija zabočili do postranní uličky, on jí položil ruku na rameno, něco jí povídal... Olena Levkivna zesmutněla – snad proto, že ti dva lidé pomalu odejdou z jejího života, a nejenže z něho zmizí, ale jako by s sebou vzali i kus jejího vlastního života, kus její minulosti, která odejde do nenávratna, do vzpomínek, a ty se budou vzdalovat, až pohasnou a změní se ve vrásku na čele nebo bolest v srdci...

Stála na rozcestí a čekala, až pojede nějaké auto na Medvynec – kolem přejelo několik nákladňáků, nacpaných lidmi vracejícími se z trhu, žádný však nezastavil. Půjdu pomalu, řekla si Olena Levkivna, třeba mě někdo vezme cestou... Vyšla za městečko, tam se oslnivě bělala sluncem zalitá pole – bělala se všude okolo a táhla se do dálky, jenom tam na obzoru je vidět tmavý kartáček lesa... Nebe je čisté, vysoké a tak blankytné, že se nevydržíš do něho dívat. Čím déle Olena Levkivna šla, tím větší klid měla v duši, jako by se i tam bělal nekonečný sněhový příkrov, suše vonící mrazem, jako by se i tam modrala obloha... Přemítala o všem možném – jak se dnes ráno chystala na trh, jak jela na korbě s děvčaty a jejich písněmi, pak si vybavila hluk a tlačenici na tržišti, rozhovor s Pavlem Pavlovyčem. Něco však ji tísnilo, nedávalo pokoj... Nebyla to výčitka, že pořád ještě nenavštívila Ivana Huňku a jeho matku, že neví, jak se jim vede? Už to není její žák, jistě, ale půjde se na něj podívat, pohovoří si s ním... Už dávno měla za ním jít, proč tedy otálela? Ulevilo se jí tím rozhodnutím, a znova byl den modrý jak barvínek. Šla krajem silnice a poslouchala, jak jí basově vrže sníh pod nohama. A vtom si vzpomněla, jak s celou rodinou (jako by to bylo nedávno, včera) šli

do podzimního lesa na houby... hlasy dětí se jasně rozléhaly v průzračném vzduchu... a ona stála na mýtince před skupinkou hříbků, klekla k nim, a najednou jako by nahlédla do hluboké a tiché studny času, jejíž oslizlé skruže obrostly zeleným mechem, a kdesi hluboko na dně viděla své dětství – hledělo na ni z temných vod minulosti maličkýma, skoro nerozeznatelnýma očima na mladé dychtivé tváři.

DĚVČATA NA VDÁVÁNÍ

Přistihl se při tom, že mu noční silnice, ozářená žlutavým proměnlivým světlem reflektorů, mizí nějak před očima a místo ní vidí vpředu jen kmitavé skvrny světla, které neubíhají po silnici, ale stojí na místě a blikají. Podíval se na hodinky – bude tři čtvrtě na dvě, domů to má skoro hodinu jízdy. Tak a dost, nakázal si Stepan Pasjuha, musíš se trošku rozhejbat a odpočinout si. Zajel ke kraji cesty a vypnul motor.

Stoupl na truskavec slehlý prachem – a strnul s napjatými svaly: bál se, že upadne, bolelo ho v kříži od dlouhého sedění za volantem; nohy mu naběhly a byly jak dřevěné. Uvědomoval si, jak mu trnou a tupě bolí, a vdechoval teplý dech nočních polí. Vonělo to žitem, pelyňkem, a byly to vůně hutné, vlahé, dobře známé. Stepan překročil neposlušnýma nohama příkop a vzápětí se dotkl dlaněmi tuhých chladných klásků. Jeden utrhl, přejel si osinami po rtech, po tváři... Jasné hvězdy se mihotaly na bezedném nebi a na zemi vládlo veliké ticho.

Stepan Pasjuha udělal krok dva do žita, pak se zastavil, jako by uvažoval, jestli se má pustit trochu dál do toho letního chladivého pole. Vrátil se k vozu, jehož světla ve tmě vlídně a přívětivě zářila. Zvedla se v něm vlna laskavosti, skoro něhy: má přece tak rád tu svou obrovskou kolchidu, ten dům na kolech, který se pomalu stal částí jeho bytosti...

A znovu se před ním silnice dala do pohybu. Stepan Pasjuha se už cítil svěží a sebejistý, stejně ale si vyčítal ten jeden jediný půllitr piva, které vypil na nádraží v Chmelnyckém. Je třeba dodat, že se potkal s kamarádem, měl však železnou zásadu, kterou nikdy neporušoval – když řídí, nevypít ani lok. Kamarád (je z jejich vsi, ale oženil se v Chmelnyckém, má ženu, dvě děti a dělá tam vedoucího v obchodě se

zeleninou) ho přesvědčil, že je už pozdě, na silniční kontrolu těžko narazíš, tak co by si každý nevypil aspoň sklenici piva? Ne na žízeň, ale na jejich dávné přátelství, narodili se a vyrostli v jedné vsi, kdo ví, kdy je osud znova svede dohromady...

Stepan Pasjuha rázem ucítil v ústech chuť piva a pomyslel si, že teď by bylo prima nebýt ve voze, ale u kamaráda v bytě, chutně povečeřet, upíjet vodku a připomínat si společné známé, kteří se rozběhli po světě, kloudně ani nevíš, kde je teď kdo... A na okamžik sám sebe politoval, přece jedině on mezi nemnoha jinými zůstal ve vsi, dělá šoféra v kolchoze, vozí po čertech ďáblech jahody, okurky, jablka, rajčata.

Víčka se mu sklížila a Stepan Pasjuha, přemáhaje nenadálou dřímotu, si nakázal vzchopit se, koukat na cestu a nemyslet na čert ví co. Domů už to není přece tak daleko – nějakých padesát kilometrů, víc ne. Pravda, kdyby hned za vsí, která má podivné jméno Hlásná Cibulka, zahnul doleva a namířil si to domů ne po asfaltce, ale polními cestami, byla by cesta o polovičku kratší. Co kdyby to zkusil?

Hlásná Cibulka vyplula za pahorky, pohroužená do spánku a do tmy. Když světlo reflektorů vylouplo z noci krajní domek, Stepan Pasjuha se rázem rozhodl jet kratší cestou, zahnul doleva, z asfaltky na nedlážděnou cestu, a hned se těžký nákladák zahoupal na výmolech. Stepan si pomyslel, že ty díry mu nedovolí usnout, to není jako na rovné hladké silnici. Polní cesta se kroutila, ve světle reflektorů se vždycky ze tmy vynořily tu sklípek, tam zas studna, pak zas zadní stěna chléva nebo šedavá střecha domku. „Hlásná Cibulka," mumlal si Stepan. „To je mi taky jméno! Kdopak na tohle přišel? Proč ne Hlučná Dýně nebo Uřvaná Petržel? A pak už třeba Šepotavé Konopí nebo Drbavá Řepa, chacha, Drbořepy nebo Drboklepoklasy!"

Na chvilku se mu znova sklížily oči a pak uviděl obrovského šedého psa jak tele, který vyběhl na cestu. Stepan hned otočil volantem doprava, nákladák vjel do keře šeříku (ještě že to je šeřík, blesklo mu hlavou), pak se mu mihly

před očima vysoké stonky růží a potom už na vůz zdánlivě sama narazila jakási zeď, které se už nemohl vyhnout. Stepan Pasjuha proklínal celý svět – psa, co vyběhl na cestu a on ho nechtěl obětovat, i svůj nápad nejet po silnici, ale zkratkou, zeď, která jako by se sama řítila na vůz – zabočil ostře doleva, když viděl a slyšel, jak se hroutí zeď, do níž vrazila a kterou nabrala vysoká maska nákladáku. A už zas ujížděl, přidal plyn, protože si uvědomoval, že musí hodně rychle zmizet, aby ho nikdo neviděl, aby se nedostal do maléru. Myslel na víc věcí současně – že to mohla být chalupa, ale taky to mohl být chlév. Kdyby to tak byl chlév... A co jestli, jak tak potmě vjel do bezů a pak do těch zatracených růží, pobořil něčí chalupu, a snad i někoho zabil? Ani na to nechtěl pomyslet a jenom proklínal tu Hlásnou Cibuli... Uřvanou Petržel...

Teprve daleko za vsí se zastavil. Otevřel dvířka kabiny, ohlédl se na vesnici, a samozřejmě nic neviděl. Vypnul motor, poslouchal – pořád nic.

A najednou se ze tmy vynořil velký pes, málem by byl na něho skočil, ale Stepan včas trhl klikou k sobě a dveře se s bouchnutím zavřely. Pes stál za nimi a zlostně se na celé kolo rozštěkal. A Stepanovi Pasjuhovi připadalo, že je to ten pes, kterého málem přejel, kvůli němu musel prudce zahnout a pak někomu urazil kus chalupy... Proč za ním běží, co chce? Nemá tomu bláznovi dát jednu klikou mezi oči, aby věděl, co je to říkat si o jistou smrt? Ale ne, líp si nic nezačínat...

Ujížděl spěšně domů, myslel však jen na to, co se stalo, a pořád měl před očima toho šedého psa jak tele, viděl ten šeřík a nenadálé tmavé růže, a hlavně tu zeď, co se mu sesypala před nosem.

Kylyna se vrátila domů pozdě, jako vždycky, vrátila se utahaná a rozzlobená, sotva se tváří dotkla polštáře, hned snad usnula. A měla sen, zdálo se jí, že letí letadlem, ale ne sama, letí s Arsenem Tuhajem, a už je tu země – tak

brzy! – vystupují z letadla uprostřed nekonečných polí zarostlých heřmánkem, jdou a drží se za ruce, a kolem nich měkký, mléčný sluneční svit a vlahý vzduch, jako by nedávno nepadaly z nebe kapky deště, ale teplá, příjemná sprcha. Kylyna nebyla snad ještě nikdy tak šťastná jako v tom snu, jako v té krajině, o níž se jí zdálo, šla by tak věčně uprostřed toho heřmánku, zelené trávy hedvábné jak len, jen kdyby vedle ní kráčel Arsen, její Tuhajíček, její Tuhaj-bej, jak si sám někdy říkal... Nato zaburácel motor letadla a přerušil její sen. Kylyna se málem probudila, bylo jí ale tak líto loučit se s tou sladkou vidinou, že se přinutila spát dál, chtěla dosnít ten sen, prožívat to štěstí co nejdéle... A znova šla vedle Tuhaj-beje, jenomže teď už šli mezi dřímající kukuřicí, jako hájem, a před nimi se rýsovaly zříceniny chrámu... nebo snad starobylého labyrintu, jímž měli projít, jímž museli projít. Kylyna by se byla možná sama bála přiblížit k té zlověstné zřícenině, vedle ní však byl Arsen, její Tuhaj-bej... Vešli pod nízké klenutí a najednou z vlhkého přítmí prudce vylétl netopýr, Kylyna vztáhla před sebe na obranu ruku, netopýr se jí však zakousl zuby ostrými jak jehličky do bříška prstu, Kylynou pronikla žhavá bolest, až vykřikla.

Procitla ve své posteli, nad sebou viděla strop, tak starý a chatrný, jako byla celá její chalupa, a protože jí do očí zasvítilo vycházející ranní slunce, pomyslela si, že spí a o tom slunci se jí zdá. Slunce bylo veliké, růžové a Kylyna cítila na tváři jeho jitřně chladné paprsky. Ty ve snu byly hřejivé, teplé, nebodaly, nepíchaly – to už měla Kylyna asi docela jiný sen.

Po podlaze ťapala kropenatá slípka, zastavila se u lavice a znepokojeně zakdákala.

A to už Kylyna cítila, že celá trne, zvedla se pomalu na posteli a stoupla bosýma nohama na podlahu. Kropenatá slepice rychle vyběhla a už byla na dvoře, mezi ostatními slepicemi... O těch slepicích se jí snad nezdá, jsou to snad její vlastní slepice, i dvorek je její, ne cizí, tamhle se zelená její zahrádka, vida jaký tam narostl mák, makovic jak na-

seto, radost se podívat... Ale kam se poděla postranní zeď, vypadá to, že se sesula na dvůr...? Tadyhle jsou dveře, kterými se chodí dovnitř i ven, ale proč je zeď zbouraná? Všecko to vypadá jako sen, ale není to sen... Odsunula závoru z venkovních dveří a vyšla na dvůr.

Opatrně obešla zřícenou zeď, koukne – je vidět celou světnici: pec, postel, stůl. U lavice stojí koště, jak je tam postavila včera v poledne. Nad stolem ve velkém rámu visí všecky rodinné fotografie – však tuhle je i ona, Kylyna, v dlouhých bílých šatech a s věnečkem z polního kvítí na hlavě.

Vypadá to všecko jako skutečnost, jako by to nebyl sen.

Uviděla zpřelámané růže, zmrzačený šeřík, viděla stopy pneumatik – a pořád ještě nemohla pochopit, co se to vlastně stalo. Šla po těch stopách, vyhlédla na cestu – po asfaltce jezdila auta. A vtom se dovtípila a ten prostý dohad jí projel jak blesk: v noci jí patrně vjel do zahrady nějaký opilý šofér, chlap vrazil karosérií do rohu chalupy – a zboural zeď, která by se za rok za dva možná sama sesula stářím a vetchostí, kdyby jí teď nebyli pomohli.

„Takhle je to tedy," zašeptala Kylyna a cítila, jak bledne.

Ohlédla se – nikde nikdo. Vešla dveřmi do světnice. Mohla samozřejmě projít dírou ve zdi, ale nebyla nějak schopná šlápnout nohama na kus stěny, z níž ještě trčely dva hřebíky a na nich byl pověšen vyšitý ručník, teď shrnutý a pomačkaný. A na té stěně bylo ještě jedno jediné pokřivené okénko – teď byl pod rozbitým sklem vidět truskavec zasypaný hlínou a zlomená lodyha lebedy.

Teď se chalupa vyraženým okénkem nedívala do širého světa, ale do černé země.

Kylyna bezradně sklesla na lavici a zahleděla se před sebe. Slunce se už vyhouplo nad zem a zmenšilo se. Jako by teď každý jeho paprsek vešel do rozbité Kylyniny chalupy a jenom jí předával své laskající teplo. I pole jako by ji přišla navštívit s náručí svých rozptýlených vůní. I ta třešeň, co roste u vrat, jako by se přiblížila ke Kylyně, za chvíli snad bude chtít až do světnice...

Přiběhl pes, mohutný jak tele, říkala mu Vlk. Měl široký hrudník, dlouhé silné tlapy, velkou vypouklou hlavu s bílou skvrnou. Stál na dvoře a díval se s divokou radostí na Kylynu.

„Kdepak ses doteďka coural?" zeptala se Kylyna, překvapená, že ho vidí teprve teď. „Pojď sem na kus řeči..."

Potřepala se po koleně, aby přivolala Vlka. Pes zavrtěl ocasem, obešel povalenou zeď a běžel k zavřeným dveřím, opřel se o ně a škrábal po nich s tichým kňučením. Kylyna nevstala a nešla mu otevřít. Vlk poodešel stranou, stoupl si za povalenou stěnu a neodvažoval se po ní přejít. Kylyna se znovu popleskala po koleně, aby ho přilákala. Vlk se těsně u zdi přitiskl k zemi a prosebně tloukl ocasem.

„Tak pojď, pojď!" nařizovala mu Kylyna.

Konečně Vlk uposlechl, nepostavil se však, skoro se plazil po povalené stěně těsně kolem ručníku. Uši přitisknuté k hlavě sebou lehounce trhaly. Přilezl ke Kylyně, ale z podlahy nevstal.

„Kdes byl?" zeptala se hněvivě Kylyna. „Kdopak bude za tebe hlídat chalupu? Kde já teď mám bydlet? Mám se snad nastěhovat k tobě do boudy?"

Vlk položil dlouhou tlamu na podlahu a mžoural hned jedním, hned zas druhým okem na paničku.

„Co tak loupeš očima, jako by ses provinil? Přiznej se, jestlis něco vyved!"

Vlk se však přiznat nemohl, i kdyby byl chtěl. Zarmoucené oči se mu provinile a smutně leskly.

„Ty se ale umíš kouknout, pane jo!" prohlásila Kylyna. „Až to člověka bere za osrdí... Tak běž, běž, a nečuč tak, i bez tebe mi je mizerně."

Vlk se zvedl a zamířil ke dveřím.

„Marš přes zeď!" křikla hospodyně.

Vlk opatrně přeskočil stěnu a vklouzl jak blesk do boudy.

Kylyna byla první a jediné dítě svých rodičů. Narodila se jim pozdě, a protože na ni tak dlouho čekali, dlouho doufali,

měli ji rodiče bláznivě rádi. Neužila si však mnoho jejich mazlení a lásky, protože brzy zemřeli: dívka dokončila desetiletku už jako sirotek. Jejich smrt byla pro ni jako blesk z čistého nebe. Zůstala sama v staré chalupě z hlíny, sama v širém světě.

Radili jí, aby si hned zamlada našla muže. Ale jak ho najít – Kylyna byla sice urostlá a skoro hezká, ne ovšem tak půvabná, aby se o ní říkalo, že má líčka jak malovaná. Byla pihovatá, zelené oči se dívaly zpříma a otevřeně, chůzi měla mužsky ráznou, hlas dost pronikavý, hluboký. A nebyla tak poddajná jako jiné, nerada v čemkoli ustoupila...

Protože jí bylo smutno samotné, chtěla si pořídit psa, aby byl na dvoře živý tvor, aby se tam něco ozývalo. Na psy dlouho neměla štěstí. Byli to pokaždé ubožáčci, štěkat neuměli, a byli mírní, že ani klacek na ně neplatil. U Kylyny dlouho nevydrželi – zastavila na silnici první náklaďák a prosila šoféra, aby odvezl jejího psa co nejdál. Žádný z těch šoférů nikdy neodmítl a zřejmě psy zavezli opravdu daleko, protože se žádný z nich nikdy nevrátil.

Vlk se k ní dostal před pár lety. Přes vesnici jeli tehdy vojáci, nějaká velká jednotka, a měli s sebou psy. Vojáci se kdovíproč zastavili u školy, a o přestávce ze školy vyběhl houf dětí, podívat se na jejich psy: byla to psiska velká a silná, čistokrevná. Kylyna zrovna někam šla a také se zastavila. Ze školy zazněl zvonek, děti běžely do tříd, Kylyna se však zdržela. Vojáci už se na ni začali smát a mrkat na ni. Kylyna se také na ně smála a pořád nešla.

„Nechceš jít s námi?" žertovali.

„Vemte mě s sebou," souhlasila Kylyna.

„Tak nasedej," a ukazovali jí, kam si má vedle nich sednout.

„Jo, svezete mě a pak mě někde cestou vysadíte!" oplácela jim žertem.

„Poslyš," řekl vtom staršina se zrzavým obočím a vystouplými lícními kostmi, který až dosud mlčel a teď se zřejmě rozhodl zažertovat s ní nejvtipněji. „Líbíš se mi, jak skončím vojnu, přijdu si pro tebe do té vaší Cibulky."

„Klidně přijeď," byla hned svolná Kylyna.

„A aby mi tě nikdo neukradl, nechám ti tu tohohle psa," a ukázal na tlamatého Vlka s bílou skvrnou. „Aby mi tě hlídal."

„Mě ani bez psa nikdo neukradne," zasmála se Kylyna.

„Jen neříkej, všecko se může stát."

Vojáci se hromově zachechtali. Staršina počkal, až se dosyta nasmějí, a pak řekl:

„Říkáme mu Vlk. Cestou trošku stonal, postarej se o něj." A obrátil se k poručíkovi: „Můžu jí ho dát? Musí mi hlídat nevěstu. Třeba se u ní zmátoří, u nás by pošel."

Mladičký poručík s chmýřím pod nosem na Kylynu ani nepohlédl a mávl místo svolení rukou: jen ať si ho vezme, aspoň mu nebudem muset kopat hrob.

Kylyna vzala Vlka za vodítko a on za ní klidně šel, jako by tak chodil celý život. Přivázala ho k boudě a pes si hned lehl na bok, natáhl nohy a v jeho nehybných očích se zračilo utrpení.

Vida, pomyslela si Kylyna, tak jsem si ho přivedla, aby nezdechl ve vojenském autě, ale u mě na dvoře. A najednou jí bylo nevýslovně líto toho nešťastného psa, kterému nebylo patrně souzeno dožít se zítřejšího rána, a bylo jí líto i sebe... Dala Vlkovi žrát, ale ničeho se ani nedotkl a Kylyna byla už najisto přesvědčená, že pes zdechne, nevydrží.

Pes nezdechl, zůstal naživu. Pár dní ležel s jazykem vyplazeným a skelným pohledem, ale potom začal už pít z prasklé misky, chlemtal pomalu nějaké žrádlo a konečně se postavil na nohy. Kylyna ho zpočátku ani nemohla poznat: vyhublý Vlk jako by vyrostl, tlapy měl dlouhé a chrastil žebry, která mu trčela z převislé kůže.

S Vlkem se jí žilo snáz, měla pocit větší bezpečnosti. Hned si ho zamilovala, jako by ho znala odjakživa. Teď už nebyla doma sama. Když odcházela, nezamykala dům. V noci Vlk skoro neštěkal, ale když už se ozval – věděla: někdo buď zašel na dvůr, nebo si to šine rovnou přes zahradu. Všichni ze vsi byli svorně přesvědčeni, že ten velký tichý pes

nedá své paničce ublížit. Kylynu ani předtím nenaštěvovali zvlášť často, a teď už k ní nechodili skoro vůbec.

Někdy Kylyna říkávala psovi:

„Neříkal staršina, abys mě hlídal? Jak dlouho mě ještě máš hlídat? Už by se tu měl zastavit i on, kdoví kde se na té vojně loudá."

A Vlk vrtěl ocasem, jako by se sám nějak vůči paničce provinil.

„No, nic si z toho nedělej," uklidňovala ho Kylyna. „Když to slíbil, tak snad přijede..."

A Vlk blýskal radostně a moudře očima.

Kylyna seděla uprostřed světnice s rukama v klíně a dívala se na dvůr, na širý svět – a do ničeho se jí nechtělo: ani myslet na to, co se stalo, ani vstát a jít do práce.

Viděla, že se k brance blíží Tadej Baťuta. Byl to pořez s velkou lebkou, díval se pořád do země, protože jednou našel na zemi pětadvacet rublů. S rozdrbanou hlavou svěšenou na prsa vešel na dvůr, už byl skoro u dveří, ale něco ho zarazilo. Zvedl hlavu, zůstal civět na zbořenou zeď a setkal se s Kylyniným pohledem.

Nejdřív mu to nedocházelo, jenom se upřeně díval a na jeho přisnědlém obličeji se zračilo leknutí.

„Tos ty, Kylyno?" zeptal se.

„Ne, to nejsem já," odpověděla a dokonce se ani neusmála.

Tadej Baťuta na chvíli zmlkl a zamyslel se nad její odpovědí.

„Když to teda nejsi, tak já pudu."

Nebyl však vstavu hnout se z místa, jako by mu ochrnuly nohy. Konečně dodal a nespouštěl z ní nehybný pohled:

„Když to teda jsi ty, Kylyno, tak co si děláš legraci?"

„A když to teda jsem, tak co má bejt?" zeptala se nevrle Kylyna.

„Víš," Baťuta se trochu rozveselil a ožil, poočku pokukoval po zbořené stěně a pořád nic nechápal, „dycky ode mě

kupuješ čerstvé ryby, a já teďka zrovna ňáký chytil. Vemeš si je?"

„Jsou kradený?" zeptala se Kylyna.

„Pročpak kradený?" zabručel zlostně Tadej Baťuta jako rozdrážděný čmelák. „Chytil jsem je sám, jako dycky."

„Ale chytals je v rybníku rybářskýho družstva? Tak si je odnes jinam, já je nechci."

„A pročpak?" zkoprněl nadobro Baťuta. „Dřív sis je dycky vzala, upekla a prodávala v tý svý kantýně, vydělalas na tom ňákou tu kopejku... A teď už o to nestojíš?"

„Dřív jsem brala, a teď už nechci," odsekla Kylyna.

„Něco ti asi přeletělo přes nos, s tím já nemám nic společnýho," zabručel Tadej Baťuta a obrátil se k odchodu. Teprve když málem klopýtl o povalenou zeď, nedalo mu to a zeptal se: „Copak že ti spadla zeď? Asi to s tebou nemohla vydržet, že jo?"

„Vidím, že se nechceš ani tak bavit se mnou jako spíš s Vlkem?"

Když Vlk uslyšel své jméno, vystrčil z boudy špičatou tlamu.

„S váma se tak člověk pobaví. S tebou a s ním jakbysmet," odpověděl Baťuta na půl úst, přendal si mokrou tašku s rybami z jedné ruky do druhé a pospíchal odtud.

Zanedlouho se objevila sousedka Pystyna Majorčyková. Tadej ji zřejmě potkal nebo dokonce zaskočil k ní domů, aby jí řekl tu novinu. Pystyna se chtěla nejdřív podívat jakoby náhodou, ale byla zřejmě moc zvědavá, zastavila se přímo u pobořené zdi.

„Pročpak jste přiběhla, teta?" zeptala se nevlídně Kylyna. „Vynadívat se dosyta na cizí neštěstí?"

„Copak tě to napadá!" zašveholila Pystyna. „Copak jsem ňákej nelida, abych se radovala z cizího neštěstí? Ale co se to vlastně stalo? Spadlo to samo, nebo co..."

„Samo by to nespadlo," odpověděla zachmuřeně Kylyna. „Někdo do toho v noci vrazil autem."

„A kdes byla ty?" zvědavě se zeptala zkoprnělá sousedka.

„Kde bych byla, v sednici, spala jsem..."

„A vidělas, kdo to byl?"

„Povídám přece, že jsem spala..."

„Ty máš ale spaní!" a Pystyna Majorčyková spráskla zamoučenýma rukama, protože vyběhla z chalupy rovnou od válu, na němž mísila těsto na pirohy. „Dyť tě ten hrdlořez moh zabít, kdyby byl narazil do chalupy z druhý strany."

„No to moh," přitakala lhostejně Kylyna.

„A kdopak si to teďka zodpoví... to všecko?"

„Co já vím? Někdo si to odskáče."

„Jakpak odskáče, tys přeci nikoho neviděla a nikdo jinej taky ne?"

„Třeba se mu to rozleží, vrátí se a přizná se sám."

Pystyna Majorčyková se uchichtla:

„Myslíš, že dneska se najde takovej trouba? Ufouk a má radost, že ho nechytli při činu, a ty čekáš, že k tobě přijdę na návštěvu."

„Nemůže bejt z daleka," řekla Kylyna, „někdo cizí by přece touhle cestou nejel. To byl někdo z okolí. A tihle šoféři chodí ke mně do kantýny každej den... Copak by se mi moh podívat do očí?"

„Co by ne, takovýmu je to fuk."

„Tomu nevěřím," řekla zamyšleně Kylyna.

„Tak teda nevěř! A ohlásilas to aspoň na sovětu? Jdi tam a řekni, aby zavolali na okres na milici. Co sedíš a nic nepodnikáš?"

„Copak zmůže milice, když nepřijde sám..."

„S tebou je taky řeč, Kylyno!" Bylo vidět, že sousedka už se doopravdy hněvá. „Co sedíš jak v kině, jak v tyátru, dyť je vidět ze všech stran na tebe i do tvý sednice! Kdybys tam zavěsila aspoň kus hadru!"

„Co bych věšela? Ať koukají, jak bydlím, co všecko mám."

„Jak chceš, však se před lidma schovávat nemusíš... Máš přeci takovýho psa, každej by se potázal se zlou!"

„Na psa já nespolíhám... Já jenom nevěřím, že člověk může jinýmu člověku způsobit škodu a utýct, nepřiznat se."

„No tak čekej, čekej si," broukla už jenom sousedka.

„Taky že si počkám! No řekněte, copak to udělal schvál-

ně? Bodejť že ne. A když teda ne, tak je to možná hodnej člověk, žádnej darebák, že jo? A hodnej člověk se schovávat nemusí."

Je sice teprve deset hodin, ale v kantýně při závodní jídelně je nabito – z okresu přivezli sudové pivo. Někdo si bere hned několik sklenic, postaví si je na modrý umakartový stolek – zřejmě se tu chystá strávit pár hodin. Ti, na které se sklenice nedostala, trpělivě čekají a žerty popohánějí ty šťastlivce, které ani nenapadne pospíchat.

Stálý návštěvník kantýny Tadej Baťuta se dnes opozdil, a tak musí čekat, než se pro něho uvolní sklenice. Nebaví ho čekat, přešlapuje a vrhá teskné pohledy na početné skupinky u stolků.

„Kylyno," ozve se nakonec, „nemáš tam ňákou nádobu?"

„Leda takovouhle!" odsekla zlostně kantýnská a udělala misku z dlaní.

„Takovou mám já taky," odpověděl smířlivě Tadej, teď už nerad, že ji oslovil.

Konečně Baťuta na někom vymámil půllitr a Kylyna mu čepuje pivo. Tadej bedlivě sleduje, jak nazelenalé tekutina crčí, pění, jak se pěna usazuje, a netrpělivě si olizuje suché rty.

„Kdyby tak byl ještě kousek rybky," říká tiše a kamarádsky, „tý, cos ji ode mě nechtěla koupit a upíct..."

„Když je sám chytáš, sám si je upeč," odsekává Kylyna jak sekyrou.

„A copak mi dáš na zakousnutí?"

„Tady ten hejk se mi má snad zkazit?" ukázala na hromadu mražených ryb.

Baťuta se zašklebil, třebaže pivo bylo čerstvé a studené.

„Dokud měla chalupu celou, byla to slušná ženská, a teď je na všecky jako saň."

„Jak ty na mě, tak já na tebe!"

„Copak jsem to byl já? Co na mě syčíš?"

„No tak to byl někdo z nich!" a kývla bradou na muže v kantýně.

Všichni, co sem toho dne přišli, věděli už, že v noci někdo Kylyně auťákem pobořil půl chalupy. Zatím si Kylynu pro to nikdo nedobíral, znali její prudkou povahu. Teď pomalu popíjeli pivo a poslouchali její rozhovor s Baťutou.

Kdosi zažertoval:

„Dřív jsi, Kylyno, musela mládencům otvírat, a teď za tebou vlezou bez ptaní!"

Kylyna nakabonila obočí a přehlušila svým pronikavým hlasem smích i rámus:

„Pročpak jste sem asi přišli? Na pivo, nebo si ze mě utahovat?"

„Ty bys byla taková, že bys nám nenalila?"

„Když budu chtít, tak vám nenaleju!" řekla rázně Kylyna a všichni věděli, že to myslí vážně. A trochu se ztišili.

Jenom Baťuta řekl vyzývavě:

„Snad nesvaluješ cizí vinu na nás? Copak by to někdo z nás dokázal? Dyť by mu uschla ruka, ani by nezved půllitr!"

„Však vidím, že nikomu neuschla."

V kantýně bylo už úplné ticho. Kylyna totiž mluvila tak, jako by měla někoho na mysli. Řeč se mluví a voda teče, ale zeď přece někdo povalil, v noci vjel potmě na dvůr.

„Snad si nemyslíš, že jsem to byl já?" zeptal se Tadej Baťuta.

„Myslím nemyslím, ty seš přece všeho schopnej," vyjela si na něj Kylyna.

Baťuta se zachechtal, ale ten smích zněl nějak nuceně.

„Zeptejte se radši mý holky, kde jsem byl dneska v noci!" vyhodil nejpřesvědčivější trumf.

„A za kterou teď chodíš?" dloubli ho.

„Jestli budete potřebovat svědka, tak se to dovíte!" prchlivý a prostořeký Baťuta byl už zase ve své kůži.

„Někdo se přece přiznat musí," prohlásila Kylyna. Čepovala pivo a kladla na talířky pečeného hejka. „Já bych mu to odpustila, nezlobila bych se."

„To toho moc chceš!" ozval se veselý hlas od kteréhosi stolu.

„Jak to, moc?" nechápala kantýnská.

Stála zachmuřeně za pultem, vysoká v bílém plášti, který jí dodával přísnosti. Budila dojem, že by nikdy nepochopila cizí důvody, cizí námitky, a jen si zkus s ní zažertovat – ta legraci nerozumí.

„Kdopak se ti přizná? To jako by sám sebe udal. Dneska lidi nejsou hloupí, Kylyno!"

A Tadej Baťuta na všecky zamrkal a ještě se posměšně ušklíbl.

„Tak abyste věděli!" vztáhla Kylyna ruce. „Přece ho nezabiju, hlavu mu neutrhnu. Odpustím mu to! Říkám to přede všema – odpustím! Dyť mě to nezmrzačilo, nerozmáčklo! A zeď se dá postavit znova, není to žádný neštěstí. Ale ať se přizná, to chci!"

Stála před nimi ne snad uražená, ale dotčená a přímo udivená, pořád nemohla uvěřit, že se nikdo nechce přiznat. Pevně věřila, že se viník dnes nebo zítra určitě najde.

„Uvidíme, řekl slepej," prohodil Tadej Baťuta a požádal ji: „Nalej mi ještě jednu, hrdlo jsem si sotva svlažil."

„Sud je už prázdnej, musíme narazit další."

Hned se našlo pár dobrovolníků, kteří přivalili další sud a pomohli přendat pípu. Tadej Baťuta se k nim nepřidal: je první na řadě, tak co by se honil.

Za chvilku proudilo ze sudu pivo a tvořilo na nastavené sklenici vysokou, šumivou čepici pěny. Vtom vešel do kantýny Arsen Tuhaj, agronom ze sovchozu, vešel jako hospodář, obhlédl pánovitým zrakem stolky, na někoho místo pozdravu mrkl, na jiného zamával, a hned nato obešel ve frontě několik lidí a přistoupil ke Kylyně.

I na Kylynu mrkl černým okem s temným antracitovým leskem, smolné obočí se mu svádivě a povzbudivě zavlnilo a jeho tenké tmavé rty se vlídně a trochu záletnicky pousmály.

„Tak děkuju," vzal si Tuhaj z Kylyniných rukou sklenici piva, třebaže nebyla určena jemu. Nikdo se však slovem neozval, nezareptal, všichni se dívali skoro se zalíbením, jak hezky a s chutí pije žíznivý člověk.

Kylyně bylo hned líp, když před sebou viděla Tuhaje. Předtím si připadala otupělá, zmrtvělá, a teď celá zjihla, jako by v ní vyrašily zelené výhonky radosti.

Tuhaj vypil pivo jedním douškem, znova nastavil sklenici, ani nečekal, až spadne pěna, a přitiskl okraj k žíznivým rtům. Pil a Kylyna se dívala, jak na jeho snědém čele vystupuje víc a víc zrnitých krůpějí potu. Konečně odstrčil sklenici, ztěžka vydechl a podíval se na Kylynu tak, jako by si jí všiml teprve teď a chtěl se na ni dosyta vynadívat.

„Tak je to pravda?" zeptal se, a jak Kylyna očekávala, jeho hlas zněl laskavě a mile.

„Bodejť by nebyla!" odpověděla nedbale, dokonce se i usmála, hned však cítila, že jí hlas bobtná slzami.

„To jsou lidi, to jsou lidi!" vyčítavě zakroutil hlavou. „Něco takového patří před soud – a basta!"

„Jenže se musí ten dotyčnej nejdřív chytit při činu, a pak teprv postavit před soud," ozval se Tadej Baťuta.

Agronom po něm bleskl koutkem oka a něco zamumlal, jako by tím chtěl říci: Kdyby tebe chtěli chytit při činu, už dávno by to udělali, ale však ty si to dřív nebo později odskáčeš. A obrátil se ke všem, co seděli v kantýně:

„To vypadá jako schválnost! Jako pokus o zabití!"

Po těch jeho slovech bylo najednou Kylyně sebe samé líto, jako by jí opravdu někdo usiloval o život, promyšleně, se zlým úmyslem.

„Ale dyť se jí nic nestalo!" řekl Baťuta. „Zbytečný řeči! Jedině tý zdi je škoda . . ."

„Nestalo, ale mohlo stát," odporoval mu Tuhaj. Slova mu sama klouzala z jazyka, mluvil lehce, snadno, jako by vůbec nemyslel na to, co říká. „Něco takového se neodpouští."

„A to má člověk podezřívat každýho?" vykřikl Tadej Baťuta.

„Každého snad ne, ale toho, co to zavinil," odpověděl Tuhaj skoro vesele a usmál se.

A stejně rychle, jako do kantýny vstoupil, vyšel teď ven a Kylyna se ještě nějakou chvíli dívala upřeně na dveře, za nimiž zmizela jeho postava.

Přišla domů a dala Vlkovi žrát – nosila mu z kantýny nedojedený salám nebo nějakou tu kostičku. Pes sice vyhladověl, žral však pomalu a chvílemi pokukoval po Kylyně. Jeho moudré oči se jí zdály posmutnělé a plné účasti.

Kylyna vešla do světnice dveřmi, třebaže klidně mohla jít přes zbořenou zeď. Mohla, ale nenamířila si to tudy, ačkoliv to bylo kratší a pohodlnější. Neodvážila se patrně šlapat po zdi nohama.

Co pracovala v kantýně, skoro nikdy doma nevařila. Jedině když měla volno. A teď nemohla ani pomyslet na to, že by si rozdělala v kamnech. Už je noc, oheň by byl vidět bůhvíjak daleko, snad až na konec světa! Ne, lepší bude spokojit se kouskem chleba a syrovými vejci.

Vyšla na dvůr, znovu dveřmi od světnice a pak venkovními. V zahradě vytrhla pár cibulek. Ve chlévě potmě tápala po hnízdě, kde nesly slepice, nahmatala je a odehnala slepici, která se chtěla uvelebit na vejcích, a strčila si za blůzu čtyři vejce. Dotek teplých vajíček na těle byl příjemný a něžný. Kylyna měla na chvilku zase lepší náladu.

Najednou si však uvědomila, že je jí zatěžko jít znova do světnice, tam by jí snad večeře ani nelezla do krku. Musela by taky rozsvítit, a tady venku může sedět bez světla. Líp když zůstane venku.

Rozprostřela na dvoře plachtu, vynesla si ven skromnou večeři a začala zvolna jíst. Ale i na dvoře jí to nějak vázlo v krku. Nad ní jiskřily hvězdy, noční vzduch byl mámivý a opojný. Voněla pokosená tráva a od závodního klubu sem ve vlnách doléhala hlučná hudba: tancovali tam při gramorádiu a občas, když člověk napnul sluch, mohl zaslechnout i smích.

Přišel za ní Vlk a ovanul jí tváře chladným dechem. Pak poodešel stranou a sedl si na trávu, špičatý čenich zvednutý. Něco ho zneklidňovalo, protože se mu z hrudi vydral tlumený, sotva slyšitelný zvuk, jednou, podruhé...

„Kylyno!" zaslechla volání.

Tmou se k ní přiblížila Pystyna Majorčyková.

„Jdu kolem vašich," zadrmolila starostlivě, „a stojím jak

do země vražená. Co to tam je, povídám si, co to tam je na dvoře černýho. Koukám – jsi to ty, nebo nejsi? Pročpak nejdeš dovnitř?"

„Nějak se mi nechce," řekla smutně Kylyna.

„Asi se bojíš, že jo? Teď tam může vlízt každej."

„Co by tam lezli? Nemají proč..."

„Lidi jsou všelijaký. Třeba by tě chtěli jenom vystrašit. Ani z tvýho Vlka by si nic nedělali."

„Ať si mě straší, já se nebojím."

„Tohle jsem ti přišla říct, Kylyno... Co kdybys šla nocovat ke mně? Však mý postele neubude..."

„Copak nemám chalupu?"

„Ale máš, máš. Jenomže jí chybí zeď, to máš jako bys spala na ulici. To chceš, aby na tebe lidi koukali?"

„A není to jedno? Když se někdo chce podívat, jak spím, tak ať přijde a koukne se. Se zdí nebo bez zdi..."

„Já se ti divím, Kylyno," pohoršovala se upřímně sousedka. „Kdopak to kdy viděl, aby holka spala na ulici?"

„Na ulici ne, v chalupě."

„V chalupě, jenže ne tak doslova."

Naléhavě ji prosila, aby šla přenocovat k ní, kdo ví, co se může stát, přece se sama nepožene do maléru... Kylyna si však postavila hlavu – nepůjdu a dost, mám střechu nad hlavou.

Sotva sousedka vytáhla paty, uvědomila si Kylyna, proč tak stála na svém, proč se nedala přemluvit. Doufala totiž, že za ní zajde Tuhaj. A sotva na něho pomyslela, sotva si připomněla, jak dnes přišel do kantýny, znova měla dobrou náladu, jako by už nebyla na dvoře sama, jako by právě přišel Tuhaj a sedl si vedle ní na truskavec. A teď mlčí a truchlí s ní, mlčí a raduje se, že je s ní, jako ona má radost, že je vedle ní on.

Naslouchala zvukům, které sem doléhaly z polí, z noční vsi, a cítila se opuštěná, ztracená...

Konečně si ustlala a lehla do postele. Poručila si spát, ale oči ne a ne se sklížit. Vybavovaly se jí různé představy: viděla před sebou matku, už stařičkou, jak jde od studně

a nese na vahách dvě plná vědra, a z těch kane voda, kapka za kapkou, a blyští se zářivě ve slunci... Vzpomněla si, jak běžela po louce a poranila si bosou nohu o pahýl, schovaný ve vysoké trávě, a jak dlouho plakala: tenkrát k ní přistoupil otec, položil jí dlaň na hlavu – a ona se hned utišila a slzy jí oschly...

Když po asfaltce přejelo auto, slabý odraz reflektorů pronikl až do světnice, pablesknoval po stropě, klouzal pomalu po zdech, a Kalyně připadalo, že tu leží na odiv světu jak ji pánbu stvořil, a nemůže skrýt ani svou nahotu, ani svou minulost, ani své úvahy.

A znova jí myšlenky zabloudily k Tuhajovi, připomněla si sen včerejší noci, jak šli spolu polem heřmánku... A Kylyna se dotkla studenou rukou svých prsou, pak sklouzla rukou níž, přejela si tuhé vpadlé břicho a hned rukou uškubla, jako by dělala něco nestoudného a někdo to mohl v noční temnotě zahlédnout.

Za pár dní přišel Arsen Tuhaj do kantýny se svým přítelem Valentynem Tkalyčem, učitelem místní desetiletky. Valentyn Dmytrovyč – hubený, vysoký, s plavými vlasy, které mu na hlavě trčely jak pšeničné osiny – byl člověk mladý a stydlavý. Povídalo se o něm, že se při hodině ve škole stydí i děvčat z desáté třídy a často se začervená.

Kylyna, která těch několik dní ustavičně na Tuhaje myslela, ho hned uviděla. Celou svou bytostí jako by mu šla v ústrety. Ruce, jimiž krájela chleba, byly najednou neposlušné, cizí, těžké jak centy. Tkalyč se usmál kyprými, skoro dětskými rty a kývl kantýnské hlavou na pozdrav, agronom se na ni podíval zemdleným, vzdáleným pohledem, jako by ji neviděl, jako by mu nedocházelo, že právě vidí Kylynu. Zabolelo ji tupě srdce... Tuhaj si vzal cigarety a hned se otočil k odchodu, že mu nestihla říci slovo. Učitel si však objednal tavený sýr, kousek pečených jater, lahvičku kefíru a pustil se do snídaně: do jejich vsi přijel nedávno, byl svobodný, musel se tedy o sebe starat sám.

Takových jako Tkalyč, lidí bez rodiny, bylo v jejich vsi několik, stravovali se v závodní jídelně nebo zaběhli něco pojíst do kantýny ke Kylyně. Vodku nekupovali, víno taky ne. Při jídle nespěchali a nedívali se kolem sebe. Kylyna je ráda viděla a byla ochotna dát jim jídlo i bez čekání. Občas sem zaběhl i ředitel závodu, i předseda místního sovětu nebo pracovníci sovchozu – všech si Kylyna považovala, viděla v nich prostě unavené, upracované lidi, kteří se chtějí trochu občerstvit.

Pivo nepřivezli a kantýna zela prázdnotou. Učitel žvýkal bez chuti své jídlo a díval se prázdnýma, nevidoucíma očima oknem, za nímž vítr honil po cestě prach a slámu; ze starých vysokých topolů, které rostly u jídelny, zaznívalo poplašené vraní krákání.

Kylyna najednou pocítila stesk a neklid, až ji zamrazilo... Vtom bezděčně vyhrkla:

„Pročpak vy se neoženíte, Valentyne Dmytrovyči?"

Učitel, jako by se probral ze sna, na ni pohlédl vyplašeným pohledem, v němž se zračila nechápavost.

„Co jste říkala?"

„Ale ano, proč se neoženíte. Nebo se vám děvčata v naší vsi nelíbí?"

„Pročpak, líbí se mi," odpověděl zdvořile učitel, sklonil hlavu níž a tváře mu polila jemná planoucí červeň. „Máte tu hezká děvčata."

„Měl byste se oženit, nechodit po jídelnách a bufetech," radila mu účastně Kylyna. „Z takový stravy si zničíte zdraví a budete pak klempírovat celej život."

„To máte pravdu," zamumlal jenom Valentyn Dmytrovyč, celý zrozpačitělý z toho rozhovoru.

Vzápětí se Kylyna zeptala na to, co ji teď znepokojovalo nejvíc:

„Copak se to děje s naším agronomem? Je jak vyměněnej, ani se na mě nepodíval."

„Ale, dneska ráno odvezl do nemocnice svou manželku, Antoninu Petrivnu."

„A co... jí je?" zeptala se Kylyna a cítila, jak jí vázne dech.

„Brzo ráno se jí udělalo zle, tak vzal ze sovchozu vůz a sám ji odvezl. Má něco s játry, už dávno, a dnes měla záchvat."

„Panebože!" hlesla Kylyna. „Proč jenom se takhle musí trápit!"

„Kdo?" optal se učitel, jehož myšlenky se zřejmě už toulaly někde daleko.

„Ale Arsen! Žena mu stůně a on chudák se trápí, jemu je hůř než jí."

„Nemá to lehké," odpověděl učitel a podíval se udiveně na kantýnskou.

Bledá červeň na učitelových tvářích ztmavla, odsunul nedojedenou snídani a zvolna se měl k odchodu. Kylyna si ani snad nevšimla, že učitel odešel. Dívala se oknem. Vítr ohýbal vrcholky topolů. Růže se ukláněly a řeřichy za ploty se chvěly, jako by jim byla zima... Kylyna myslela na agronoma. Kde asi je teď? Šel do sovchozní kanceláře, nebo znova ujíždí za svou ženou do okresní nemocnice? A co jeho děti, má přece dvě malé děti. Kdo se o ně asi stará?

Zamkla rychle kantýnu a vydala se Tuhaje hledat. Jsem já ale husa hloupá, praštěná, hubovala sama sebe, kam to běžíš, copak to se sluší... U závodního klubu nebyl, u závodu také ne, zamířila tedy k domům za parkem, v nichž bydleli úředníci ze závodu a sovchozu. Od rybníka vanul pach bahna a žabince – vítr zvedl asi vysokou vlnu, ta vyrvala rostliny ze dna a hnala je ke břehu. Na hřišti v parku hrála děcka kopanou, míč nedokázal letět proti větru, vítr ho pořád srážel.

Vtom uviděla Arsena Tuhaje. Stál pod akáty, skláněl se nad rukama Valentyna Tkalyče složenýma do stříšky a chtěl si připálit. Teď se agronom narovnal, modravý kouř cigarety mu hned vítr odtrhl od úst a rozvál ho – v tom okamžiku oba uviděli Kylynu spěchající k nim.

Arsen se tvářil vesele, spokojeně – a Kylyna se podivila: z čeho se to raduje? Přistoupila k němu tak blízko, že cítila chladný van od jeho tváří.

„Arsene," řekla, „Hnatovyči... Co teďka... A kdo hlídá děti? Třeba bych mohla pomoct...?"

Učitel se vyhýbal Kylyně pohledem a loučil se:

„Já půjdu. Tak se měj, Arsene."

Byl vysoký, ale hrbil se, jako by mu bylo zatěžko nést váhu vlastního těla.

„Ale děkuju," řekl Tuhaj a jeho ještě před chvílí pichlavé oči zjihly a zvlídněly. Bylo však vidět, že se cítí nesvůj, protože se párkrát rozhlédl kolem sebe.

„Neděkuj mi, Arsene, není za co," řekla Kylyna už pevnějším hlasem. „Sám si neporadíš, přišla bych a pomohla ti s domácností, měl bys po starosti."

„Děti jsou ve školce, tak jakápak starost," odpověděl Tuhaj. „A potom... lidi mají oči. Co by tomu řekli?"

Kylyna hned ztichla, má pravdu – co by řekli lidi? Odvezl ženu do nemocnice a hned si přitáh domů ji, Kylynu, jako by se nemohl dočkat ženiny smrti!

„A pročpak jsi nepřišel?" zeptala se po chvíli a podívala se na něho tak prosebně, až se mu sevřelo srdce. „Čekala jsem na tebe... všecky ty noci..."

„Jak můžu přijít," namítl a díval se na uličku dlážděnou cihlami, nad níž se ve větru houpaly akáty, „když ty teď žiješ všem na očích. Každý tam vidí, a víš, že mám rodinu... a ženu v nemocnici."

„Já vím," hlesla, jako by najednou pozbyla hlas, „jenomže dřív jsi chodil... Čekám a čekám, a ty nikde. Teprve dneska ses objevil v kantýně, ale ani ses na mě nekouk, učitel mi pověděl, co máš za soužení. Však to pomine... A já na tebe čekala, protože jsem ti chtěla říct..."

„Copak?" pohnul se netrpělivě, jako by to nechtěl ani vyslechnout do konce a už jít.

„Ale...," byla na vahách, jestli to má povědět, a na jejím náhle zbělalém obličeji se mihl trpitelský výraz.

Vtom u nich zastavilo nákladní auto, z kabiny vyhlédla cikánská tvář známého šoféra, zasvítila v úsměvu bílými zuby, z očí mu zasršely jiskřičky. Škádlivě na ně zamrkal a hlasitě křikl:

„Arsene Hnatovyči, volají vás do kanceláře! A ty, Kylyno, máš prej jít do kantýny!“

Tuhaj mu pokynul – jako že má počkat, hodí ho do kanceláře. A Kylyny se znepokojeně zeptal:

„Tak cos mi to chtěla říct?“

„No...,“ pořád ještě váhala a přemýšlela, říkala si přitom – to je dobře, že motor vrčí a šofér neuslyší, co povídá, i kdyby poslouchal: „Jsem v jiným stavu, Arsene, a je to tvoje...“

„Moje?“ zeptal se – ještě mu nedocházelo, o čem to mluví. Najednou však to pochopil, ale jeho tvář nestačila ještě vyjádřit ani znepokojení, ani zmatek. A znova se zeptal: „Moje?“

Ulevilo se jí, když mu to řekla – teď už to tedy ví a ona nemusí skrývat tajemství. A proto příkře opáčila, jako by byla uražená:

„A čí jsi myslel, že to je?“

„Arsene Hnatovyči, jedem!“ křikl znovu šofér a smál se od ucha k uchu, jako by byl ten nejšťastnější člověk na světě.

„Aha, ano, ano,“ zakoktal Tuhaj a cítil, jak mu přeběhl po zádech mráz, chladilo to a svědilo současně. „Ano,“ řekl ještě jednou. „Máš pravdu. A co chceš ode mě?“ Nečekal na odpověď a obrátil list: „Volají mě, musím jít. Promluvíme si později... Tak na viděnou!“

Skočil na schůdek u kabiny, dvířka za ním práskla a vzápětí vůz ujížděl alejí akátů a zahnul za roh domu.

A Kylyna ještě chvilku stála a v duchu si říkala, že Arsenovi asi telefonovali z okresu, z nemocnice, proto ho volají do kanceláře.

Možná že by se byly to léto ani nesetkaly, třebaže se narodily a bydlely v jedné vsi, totiž v Hlásné Cibulce, a třebaže spolu chodily do školy. Přišel však den tak parný, že se nedalo v kantýně vydržet. Kylyna vystihla příhodnou chvíli, kdy neměla zákazníky, rychle zamkla, vyběhla přes sklad za jídelnou a už byla u rybníka.

V létě k nim do vsi jezdí letní hosté z Moskvy, z Leningradu, ze Severu. Jak by taky nejezdili – je tu velký rybník, starý park, který za vsí přechází v dubový a březový les. A v létě jsou v jejich Hlásné Cibulce třešně, hrušky, jablka i mléko. Pravda, ovoce ani mléko nejsou v tu dobu o moc lacinější než ve městě, zato je všecko čerstvé, nemusí se pro to daleko...

Kolem rybníka se i teď hemžila spousta lidí, hostů i zdejších – někteří leželi na břehu, jiní si hráli s míčem, někdo šel plavat. Chechtali se a stříkali na sebe a ten mladý smích Kylynu dráždil. Šla trochu dál, za keře, tam se rychle svlékla a hupla do vody. Když si zaplavala, vyšla na břeh, lehla si na břicho do trávy a dívala se před sebe – zelená tráva se ve slunci leskla, žhavé paprsky se ve vzduchu přímo tetelily a výbuchy mladého smíchu se ozývaly hned tady, hned zase tam. Za chvilku ji přemohla dřímota – probudila se tím, že ji někdo polil studenou vodou. Mrštně se obrátila – nad ní stála Nasťa Ušetová, se kterou chodila do školy od první do desáté třídy, a z jejích roztažených prstů ještě stékaly na Kylynu kapky vody. Nasťa se hlasitě, zajíkavě smála a její půvabná tvář byla snad ještě hezčí než jindy.

Kylyna se zaradovala, vyskočila a objala Nasťu a také se nespoutaně rozesmála. Za chvíli už ležely vedle sebe na trávě, zvědavě si jedna druhou prohlížely, zasypávaly se otázkami, odpovídaly něco jiného a znova se ptaly. Konečně pominulo počáteční vzrušení, Nasťa už se stačila dovědět, že Kylyně nějaký vagabund v noci zbořil zeď, že teď je vydaná na pospas lidským očím. A Kylyna se od Nasti dověděla, že ta už příští rok končí tu svou techniku, že práce v jejím oboru je habaděj, protože hydroelektráren staví teď tolik, že si ani nevydechneš.

Na chvíli umlkly a pak Kylyna řekla:

„A ty jsi pořád stejně hezká, jako jsi byla... dokonce ještě hezčí."

„No to sis našla téma!" prohodila nedbale Nasťa, ale bylo vidět, že jí ta slova dělají dobře. Mrkla na Kylynu

a žertem povídá: „Mládenci nejsou pro mě problém, problém je, jak se jich zbavit!“

„Vážně?“ zeptala se Kylyna, ale hned své kamarádce uvěřila; bylo to tak kdysi ve škole, a patrně je to stejné i teď na fakultě.

„Jeden dokonce přijel až do naší Cibulky, tamhle je,“ a ukázala na hlouček lidí, kteří hráli volejbal.

„Přijel sem?“ zeptala se nedůvěřivě Kylyna. „Jsi s ním zasnoubená, vezmeš si ho?“

Nasťa se rozesmála na celé kolo – na tvářích, meruňkově opálených, se jí prohloubily a také zasmály dva veselé dolíčky.

„Co bych si ho brala? Pro tenhle špás ať si najde jinou.“

„A proč teda přijel?“ nechápala pořád Kylyna. „Co si pomyslí tví rodiče? A všichni u nás ve vsi?“

„Ať si myslí co chtějí, nikdo jim to nebere... Je to zkrátka můj kamarád, pobude si tady chvíli – a zas pojede zpátky.“

„Kamarád...,“ řekla pomalu Kylyna. „Proč teda přijel na prázdniny za tebou, proč nejel domů?“

Nasťa se znova neudržela a rozesmála se.

„Já nemám na vdavky ani pomyšlení. Na to je času dost, zbytečně se vázat...“

„Ledacos se může stát,“ prohlásila nejistě Kylyna a její pihovatá tvářička se zakabonila.

„To víš, když člověk dřepí v naší vísce, tak na moc kluků zrovna nenarazí, jak ale vyrazíš do světa – je jich jak máku, každej po tobě hodí okem, utrousí pár slov, když jde kolem tebe.“

„Víš, já...,“ řekla Kylyna sotva slyšitelně, najednou však jako by jí těžká ruka stiskla hrdlo, sevřela a pustila.

Nasťa na ni šibalsky, spiklenecky zamrkala:

„Chceš, seznámím vás? Je to slušnej chlapec a k světu, líbil by se ti...“

„Co já s ním,“ prohodila co možná hodně lhostejně a nenuceně. „V naší Cibulce máme tohohle artiklu taky na kopy.“

„No, neřekla bych,“ namítla Nasťa a její hluboké hnědé

oči jako by zastřel chladný opar. „Kolikpak tady zůstalo kluků z naší třídy? Dva, protože se nikam nedostali a pak už uvízli doma."

„Chutirnyj a Hloba," jmenovala je Kylyna. „Teď dělají v továrně."

„A kolik je tu děvčat! Ty berou míň i na vysokou, i když třeba zkoušku udělají dobře. A k nám na techniku jich vůbec berou málo."

„A proč?" zeptala se Kylyna.

„Proč! Protože holka študuje, študuje, pak se najednou vdá a zůstane doma. A společnost se s ní hmoždila, vynakládala čas a peníze... Kluk ukončí vysokou a jde pracovat – musí, vydělává přece na živobytí, musí živit rodinu."

„Máš asi pravdu," přitakala Kylyna. „A holky z naší třídy, co zůstaly v Cibulce? Třeba já... Nebo Valja Šatochová – třikrát dělala pohovor a letos už se nikam nehrnula. Marijka Povnycjová se hlásila dvakrát, pokaždé na sadařskou školu, ale tam je velký nával. Nina Skoropostyžná dělala ve Vinnyci v továrně na žárovky, ale teď je doma, protože jí stůně máma. Julka Jalovcová dělá pionýrskou vedoucí ve škole. No a Teťana Prychožajová a Svitlana Korzunová šly rovnou do kolchozu jako dojičky. Tak kolik nás to je? Sedm? To jsme snad už všecky?"

„Ne, všecky ne," odporovala vysokoškolačka. „Zapomnělas..."

„Na koho?" stáhla obočí Kylyna. A vtom se zasmála: „Jak jsem mohla zapomenout na Zinu Dejnehovou? Ta taky nechtěla odsud, z naší Cibulky...! Pamatuješ, Zina se vdala, sotva jsme měli po maturitním večírku, tejden po něm! Nemohla se chuděra dočkat! My jsme tehdy nemluvily o ničem jiným než o její svatbě... S prvním mužem se rozvedla, a teď se snad chystá vdát znova. Za jednoho ze závodu, je tam novej, poslali ho sem až z Kurska. Brzo si vyhodíme z kopejtka na svatbě..."

„Zinka nemarní čas, když si zamane, vdá se potřetí, té člověk dávat rozumy nemusí... A pročpak ty se nevdáváš?"

„S mou náturou?“ vyhrkla Kylyna. „Leda až naprší a uschne. Sama jsi přece říkala, kam se poděli chlapci z Hlásné Cibulky. A přivíst si ho z daleka, to každá nedokáže.“

„Chceš, přenechám ti toho svýho, seznámím vás?“ nabídla jí podruhé Nasťa a přimhouřila jiskrné hnědé oči. „Jsi vysoká a štíhlá . . . Budeš se mu líbit.“

„Copak to jde?“ zarazila se Kylyna. „Ne, takhle já to nechci.“

„A jak teda?“ usmívala se Nasťa.

„Takhle ne,“ zavrtěla hlavou Kylyna.

„Jseš hloupá,“ řekla Nasťa. „Seznámili byste se a pak by se vidělo. Já ho stejně nechci.“

„A já ho snad chci?“

„Třeba ti bude vyhovovat . . .“

„Dyť jsem ho v životě neviděla!“

„Kylyno, Kylyno! Čím jednoduššeji na tomhle světě, tím líp, je zbytečný dělat všecko složitější,“ a v Nastině hlasu se vzdáleně ozval povýšený a výsměšný tón.

„Tak člověk ke štěstí nepřijde,“ neurazila se pro ten posměšek Kylyna. „Nemůžeš na to jít tak jednoduše, nebo zas moc mazaně.“

Nastina tvář rázem ztuhla a zpřísněla: „Možná že máš pravdu . . . Pojď se radši ještě vykoupat.“

Znova se jí obličej radostně rozzářil, popadla Kylynu za ruku a běžely spolu po teplé měkké trávě pod duby do vody. Smály se jako v dětství, když sem chodily v létě se svými spolužáky, a teď jim bylo taky tak dobře.

„Pověz mi, Kylyno,“ zeptala se studentka, když vyšly na břeh a znova si lehly na teplou trávu, „taky bys chtěla být šťastná, viď?“

„Kdopak by nechtěl,“ opáčila Kylyna a zadívala se zpříma do Nastiných očí, do jejich vlídné hloubky.

„A co by sis přála?“

„Není toho moc . . . No, aspoň abych nežila sama . . .“

„Chceš se vdát?“

„To je jedno, vdát se, nebo zůstat svobodná . . .“

„Jak to – zůstat svobodná? Ty bys nechtěla mít dítě?"

„Co by ne? Chtěla!" přiznala se upřímně Kylyna. „Starala bych se o ně, měla bych je ráda. Jéje!"

A Kylyna se zasmála, jako by už prožívala tu budoucí radost. Nasťa posmutněla, měla najednou cizí pohled a cizí tvář.

„Haló!"

Stál u nich vysoký mládenec s hranatými rameny a dobráckým obličejem. To je on, dovtípila se Kylyna, a najednou ji zamrazilo u srdce. Rychle na sebe hodila šaty a měla se kvapně k odchodu – musela už do práce.

„Zaskočíme za tebou!" křikla za ní Nasťa.

Dnes se zdržela v kantýně hodně dlouho, protože v závodě i v sovchoze byly výplaty... Šla po hrázi, vdechovala svěží pach vody, vůni puškvorce a rákosí, a v uších jí pořád zněl rámus, křik, zpěv.

Za mostem, kde měla zahnout doprava, do vrbin, ji dohonil vůz, zastavil krok před ní a někdo ji zavolal jménem. Kylyna popošla blíž – za volantem seděl Arsen.

„Prosím," a otevřel jí dvířka. Poslušně vlezla dovnitř. Tuhaj jí ještě řekl, aby si sedla za něj, na zadní sedadlo, a vyjeli.

Kylyna si pomyslela, že jedou k ní domů, už však minuli temnou noční vesnici, vůz vjel na polní cestu.

„Kam mě vezeš?" zeptala se a položila mu ruku na rameno, kostnaté a teplé.

„Projdeme se," řekl po chvíli.

„Teď v noci?" podivila se.

„A kdypak my se můžem projít?" namítl Tuhaj. Kouřil krátkými tahy cigaretu; při řeči se na Kylynu neotáčel a díval se upřeně před sebe.

To má pravdu, pomyslela si Kylyna, ve dne na procházku nemůžou, ve dne se snaží ani se na sebe nepodívat. A večer za ní Tuhaj taky nemůže přijít, když ta zeď... I kdyby tam zavěsila plachty nebo prostěradla – stejně ji to nezachrání,

neukryje; ať je to tedy radši tak. Jedině takhle – v noci, potají, ve voze, jak si vymyslel Tuhaj . . .

Poblíž okresního městečka zahnuli doprava a jeli ještě pár kilometrů. Cestu lemoval temný les, Tuhaj odbočil stranou a zaparkoval mezi stromy. Vypnul motor a světla. Nějakou chvíli seděli mlčky. Arsen seděl bez hnutí jako socha a zdálo se, že pořád upřeně sleduje cestu před sebou.

„Arsene," ozvala se nejistě Kylyna, aby neporušila to ticho.

„Co je?" trhl sebou, ale neotočil se k ní obličejem, jako by se pokoušel ho před ní schovat.

„Tak jsme na místě, Arsene?" řekla napůl jako otázku, napůl jako hotovou věc.

Otevřel dvířka, vystoupili. Z vozu ještě sálalo teplo a pach benzínu, ale to všechno přehlušovala těžká, vlhká vůně nočního lesa. Stromy před nimi byly mohutné a pochmurné a teď ve tmě Kylyně připadaly jako živí tvorové.

Tuhaj se usmíval mátožným úsměvem, který se ve tmě zdál Kylyně rozpačitý. Kylyna k němu přistoupila, objala ho a přitiskla mu hlavu na prsa. Také ji objal, ale jen lehce, skoro lhostejně. Kylyna to vycítila, chvilku jako by poslouchala tlukot jeho srdce a snažila se tak uhodnout, co se v něm děje, pak pomalu zvedla hlavu a zeptala se:

„Co je s tebou, Arsene?"

„Ale nic," odpověděl nejistě, protože se pořád neodvažoval začít rozhovor, kvůli kterému sem vlastně jel.

„Neříkej, že nic, já to přece vidím, pověz mi to," naléhala Kylyna. Konečně zpozorovala, jak je zaražený, a uvědomila si, že sem asi nejeli proto, aby se podívali na les v noci.

„Víš, Kylyno . . ." A hned zas zmlkl – nenašel dost odvahy. Pak dodal: „Pojď si tady sednout . . ."

Šli dál, do hustšího porostu, Arsen začal lámat z keřů olistěné větve a klást je na zem: větve lísek praštěly a šustivě padaly na zem, a Kylyna, která pomáhala lámat, se občas zachvěla bezděčnou obavou. Za chvilku už seděli na měkké podestýlce, seděli trochu dál od sebe, jako by mezi nimi náhle vznikl odstup, který bylo těžké překonat.

„Co chceš podniknout?“ zeptal se Tuhaj a položil jí ruku na rameno.

„S čím?“ nepochopila, o čem mluví.

„No, jsi přece těhotná ... Říkalas, že je to moje. Když je to tak, musíme o tom přemýšlet oba.“

Zamyšleně mlčela a pak pohnula ramenem a shodila jeho ruku.

„To jsme jeli až sem proto, abychom mluvili o tomhle?“

„A kde jsme si mohli promluvit? Všude plno očí a my si musíme dávat pozor ... nezapomínej, že mám rodinu, Kylyno.“

„Já na to nezapomínám,“ řekla váhavě. „Už jsi přivezl ženu z nemocnice? Co to vlastně bylo?“ Cítila, že se jí nedostává slov.

„Záchvat ... Neměla to poprvé. Játra, ledviny ... Teď je už doma. Nebylo to tak hrozné ... Co budeš dělat, Kylyno?“ ptal se už s větší jistotou a naléhavěji.

„Ani jsem o tom nepřemýšlela.“

„Myslet na to musíme teď, aby pak nebylo pozdě. Konečně jaké přemýšlení, všecko je jasné i tak.“

„Co je jasné?“ nechápala, kam tím míří.

„Tys poprvé takhle ... otěhotněla?“

„Prvně ...“

„Tak to teda bude složitější. Složitější, ale vyjde to nastejno, protože ty, Kylyno, nejsi sama na světě, to je třeba brát v úvahu.“

„O čem to mluvíš, Arsene?“ zeptala se a měla pocit, jako by ji celou pronikl noční chlad a vlhkost lesa.

„Ty bys snad chtěla dítě?“

„Až co řekneš ty, Arsene ...“

„Co já řeknu!“ neudržel se a vykřikl, jako by zapomněl, že jsou teď v černém lese bez jediné hvězdičky. „Mluví tak, jako by opravdu nevěděla, co řeknu já!“

„A co teda řekneš?“ zeptala se a sama neslyšela svůj hlas.

„Co bys myslela?“ neskrýval už svou podrážděnost.

„Já ...“

„Nesmíš myslet jen na sebe! Musíš myslet i na mě, na to, že nežijem v džungli!“

„Já bych možná dítě chtěla, už mám na vdavky leta. Víš, Arsene, chtěla bych dítě, abych nebyla sama, samotný se mi těžko žije,“ svěřovala mu důvěřivě a měkce. Arsen ji nepřerušoval a poslouchal s hlavou svěšenou. „Kdo ví, jak bude dál vypadat můj život. Možná bude horší, možná lepší, copak člověk uhádne svůj osud?“

„To je sice pravda, Kylyno... Tobě na tom nezáleží, jsi sama, teď je hodně takových matek. A jejich děti taky žijou, a nežijou špatně. Jenže v naší vsi se brzo domáknou, čí je to dítě, ještě se ani nenarodí, a už to budou vědět.“

„Tak ty mi to zakazuješ, Arsene?“

„Na to nemám právo, ale taky nemám právo s tebou to dítě mít, mám přece rodinu! Scházeli jsme se potají, Kylyno, a bylo nám spolu dobře, viď? A vůbec jsme nepomysleli na dítě. Je to tak? Jenže co bude teď?“

„Nic nebude, Arsene, když nechceš...“

„Ne že bych nechtěl,“ pokusil se jí říci něco příjemného, „ale mám na to právo?“

„No dobře, dobře,“ začala uklidňovat rozčileného Tuhaje. „Udělám všecko tak, jak budeš chtít ty.“

„Tu máš,“ položil jí do dlaně tuhý svitek, „vem si nějaké peníze. Půjdeš do nemocnice... Nebo možná budeš muset někde pokoutně... Budou se ti hodit.“

„Ale ne, schovej si je, obejdu se bez nich.“

Kvapně schoval peníze do kapsy. Připadal si hanebně, u srdce měl tupou bolest, v hlavě jakési třasovisko bez jediné myšlenky. Kdyby se Kylyna s ním hádala, kdyby protestovala, dalo by mu to možná víc jistoty. No to nic, říkal si, všecko přejde, všecko se urovná. A když sváry nebo žaly pominou – zapomíná člověk na ně, jako by ani nebyly.

„Tak pojďme,“ řekla Kylyna hlasem najednou nějak cizím a zvedla se.

Také hbitě vstal a v náhlém přílivu něhy se ji pokoušel obejmout.

„To nemusíš,“ řekla a šla k vozu.

Celou cestu zpátky do vsi mlčeli. Arsen kouřil, útržkovitě vyprávěl, s kým se dnes viděl, kdo mu co říkal, ona však seděla nachýlená, dívala se upřeně před sebe na mihotavé světlo reflektorů, jež se rozlévalo po cestě, a její pevně stisknuté rty se svíraly pořád víc a víc.

Po nějaké době jel Stepan Pasjuha znovu přes Hlásnou Cibulku. Bylo poledne, slunce přímo oslňovalo, a tak si nasadil tmavé brýle, aby se chránil před ostrými paprsky. Chtěl se dokonce zastavit u závodní jídelny, zajít do kantýny, třeba tam potká nějakého známého. Pohovořili by si o všeličems a třeba by přišla řeč na tu šlamastyku, kterou způsobil... Od těch dob neměl totiž kouska klidu, v mysli se mu vynořovaly různé představy, jedna děsivější než druhá. Odháněl od sebe ty hrůzy, snažil se na nic nemyslet, jenomže ty myšlenky se mu vybavovaly samy.

I dnes by se samozřejmě mohl vydat tudy... tou zkratkou. Tou cestou, kterou si tehdy ke své smůle vybral. Nemůže si ale zahrávat s osudem, někdo ho mohl tehdy ve tmě zahlédnout, a dneska ho uvidí znova, zapamatuje si číslo. Když už vyjížděl ze vsi, koukl doprava, ale copak je něco za stromy vidět? Kolem silnice vedla alej jasanů a javorů a za nimi se zelenaly zahrady.

Už minul Hlásnou Cibulku, znovu se ohlédl – a nevěřil svým očím: krajem boční cesty běžel velký šedý pes s bílou lysinkou na hrbolatém čele a plašil husy, co se pásly na truskavci. Stepan v něm hned poznal toho psa, který mu tehdy div nevběhl pod kola, psa, kvůli kterému on, napůl v dřímotě, vjel na cizí dvorek... Teď, při denním světle, si Stepan psa dobře prohlédl – velký je namouduši jak tele, má špičaté uši, mohutnou lebku šelmy s dlouhým čenichem.

Pane, takový když na tebe skočí, povalí tě a neubráníš se mu, pomyslel si se strachem Stepan, jako by mu už ocelové zvířecí tesáky stiskly hrdlo.

Ten pes přece, tehdy po tom maléru, místo aby zalezl do nejbezpečnějšího koutku a byl rád, že vyvázl, zachránil se

před jistou smrtí, místo toho se vyřítil na vůz a jak šílený běžel za ním bůhvíjak daleko... I dneska uviděl, nebo snad čichem poznal jeho vůz, určitě, proto ho pronásleduje. Možná že ten pes pořád teď vychází na silnici a číhá na jeho auto, číhá na něj, na Stepana? Strach i zlost v něm stále vzrůstaly.

No počkej, pomyslel si vztekle Stepan, já tě tehdy uchránil, nepřejel tě, a moh jsem, ale jestli se mi teď naskytne příležitost, už se ti nevyhnu a to pak budeš koukat, jak ti chřupnou kostičky!

Přidal prudce plyn, vůz zahučel, roztřásl se a začal předjíždět jiná auta. Když Stepan po několika kilometrech vykoukl bočním okénkem a ohlédl se, psa už při kraji cesty neviděl. Neubral rychlost až k okresnímu městečku, teprve tam zvolnil, nebyl však docela klidný, ještě několikrát se ohlédl zpátky.

Měl jsem ho přejet, honilo se mu pořád hlavou, měl, měl! No nevadí, však já tě jednou vezmu klikou po hlavě! A hned se cítil jistější a dokonce ho popadla jakási lovecká vášeň a nenadálá rozjařenost, a ty rázem vytlačily jeho nedávné obavy i zlost.

Tetka Majorčyková zašla ke Kylyně pro vodu, protože prý z její studny táhne nějaký pach. Kde by se jakej pach vzal, pomyslela si Kylyna, ale neřekla nic.

Pystyna Majorčyková pomalu otáčela rumpálem a šmejdila svýma pronikavýma vypoulenýma očima po dvoře i po chalupě, která teď byla pro každého dokořán.

Tetka konečně vytáhla vědro vody, udělala s ním pár kroků, postavila je doprostřed dvora a znova civěla na chalupu. Pak se zeptala:

„Tak co, přišel ten blázen a přiznal se?"

„Však přijde, neuteče mi," odpověděla Kylyna.

Tetka měla zarudlý, skoro černý obličej, tváře s krajkovím drobounkých žilek, které jako by vystupovaly z kůže. Pohled měla bystrý a uhýbavý.

„Tak čekej, čekej, dokavad je léto, ale jak se ochladí, však ty přijdeš k rozumu."

„Nevím, nevím," odpověděla Kylyna, „jen jestli nějakej mám." Prala na dvoře v neckách a sousedka jí nepřekážela.

„To máš pravdu," souhlasila tetka Majorčyková. „To máš pravdu, že žádnej nemáš." Její pohled zabloudil na pole, na pšenici zvlněnou větrem, který asi zmizel někde mezi klasy. „Jsi ještě mladá, musíš se učit žít," poučovala tetka. „Myslíš, že všecko už víš, všecko jsi už poznala? Houbelec! Já tě znala takovouhle," a ukázala na píď od země, „pamatuju se na tvou mámu, na tátu, nikdá jsme se spolu nehádali, žili jsme ve shodě, ne jako jiný sousedi. Byl by to hřích, kdybych ti neporadila, nevarovala tě."

„Vy ale máte řečí," zavrtěla hlavou Kylyna a odhrnula si mokrý pramen vlasů, který jí padl do očí.

„Všecko jsem ještě neřekla. Musíš ho, Kylyno, pořádně stisknout, držet ho a nepustit, děj se co děj. A neber si žádný servítky, buď jak ze železa . . ."

„O kom to mluvíte?" napřímila se nad neckami Kylyna.

„Ale dyť ty to víš," dívala se sousedka na Vlka, který ležel u boudy a položil si velkou hlavu s bílou lysinkou na natažené tlapy. „A když to vím já, víš to ty taky, co si hrát na schovávanou . . ."

„Já nic neschovávám . . .," začala Kylyna a hned se kousla do jazyka, protože jí blesklo hlavou: nežvaní to o Arsenovi?

Nevyslovila nahlas jméno, ale podle toho, jak náhle zčervenala, jak byla najednou zmatená, tetka hned uhádla, že i Kylyna pochopila, o koho jde, a spokojeně kývla hlavou: „Bodejť, o něm mluvím!"

Kylyna se kvapně shýbla nad neckami a horečně přemýšlela: sousedka se něčeho dohaduje, nebo to ví určitě? Před tou se nic neutají. Je úplně jedno, jestli má chalupa zeď nebo nemá.

„O něm, o agronomovi, o kom jiným," řekla teď už otevřeně, koho mínila, jako by jí Kylyna svým zmatkem a mlčením dávala k tomu právo. „Kdo ví, jestli s ním nejsi v jiným stavu?"

Kylynu jako by něco vymrštilo a z úst jí vylétla slova:

„Co to melete? Co je vám po tom?"

„Ale dyť ty sama," zachichotala se tetka a zpražila ji krátkým pichlavým pohledem, „ty sama jsi mi povídala, že můžu mluvit co chci. Tak to teda povídám, a je to pro tvý dobro. Myslíš, že já z toho něco mám?"

„Jste vy to ale drbna," utrousila Kylyna, protože co mohla říkat? A znova se shýbla k praní.

„Možná jsem a možná taky ne... Jsem už stará, já, holka, dělala i bábu babicí, když bylo potřeba, já vidím všecko, jak to je, přede mnou se neschováš. Povídáš, že jsem drbna... Tak si to povídej, když pro mě neumíš najít lepší slovo."

„Ani je nechci hledat," odsekla Kylyna.

„Víš přece, jak to bylo po válce?" dělala tetka Majorčyková, že neslyší. „Mužský vybitý, a tak přibylo dětí bez táty. Některý matky byly vdovy, ale ty ostatní měly tajně děti ta se sousedem, ta zas s invalidou... Jenže teď už to tak není, a tak musíš, Kylyno, bejt rozumná a uvážlivá... On tě bude přemlouvat, abys dítě dala pryč, ty ho ale neposlouchej! Nebuď hloupá, Kylyno! Uděláš to – a on ti stejně nepoděkuje. Hned na tebe zapomene, jako by tě nikdá neznal, a bude rád, že se dostal ze šlamastyky..."

„Pročpak jste taková zlá, teta?" zeptala se nepřívětivě Kylyna.

„Já zlá?" škubla sebou Pystyna Majorčyková. „Zlá, že to s tebou myslím dobře?"

„To vaše dobro je takový nějaký..."

„Jaký je, takový je," odsekla tetka. „Jenom si to, Kylyno, rozvaž. Narodí se ti dítě. Za první, nebudeš sama, budeš mít na stáří bohdá pomoc. Za druhý, agronom má nemocnou ženu, ledacos se může stát... Třeba si tě jednou vezme, kdyby se něco přihodilo, dyť bude mít s tebou dítě. A jak si dítě nenecháš – ani po tobě nevzdechne a najde si jinou."

„Tak ať si ji hledá, slyšíte!" zvolala a cítila, jak ji bolí srdce i hlava ze všech těch řečí i z vlastního soužení.

„Však ji najde!“ řekla výhružně teta Majorčyková. „Najde, když budeš taková.“

Kylyna měla pocit, že jí visí nad hlavou palice, už už jí dopadá na temeno, až se v očekávání rány schoulila.

„A pak,“ pokračovala tetka Majorčyková, „uvaž ještě jednu věc. Dyť je to hřích zabíjet plod! Hřích, Kylyno, je to přeci taky člověk, i když nenarozenej!“

„Ještě nevíte, jestli je to opravdu tak, a už odsuzujete, už byste člověku lezla do svědomí!“

„Copak ti sahám do svědomí?“ řekla tetka Majorčyková. „Třeba to doopravdy tak není – proč si to teda tak bereš? Možná že jsem řekla víc, než bylo potřeba... A o tom agronomovi jsem se zmínila zbytečně... Může to pro tebe bejt ponaučení pro budoucnost. Každej takhle za tebou nepřijde, Kylyno, každej ti nepoví celou pravdu. Možná že se ti to těžko poslouchá, ale někdo ti to říct musí, to mi věř. No, tak já pudu.“

„Jděte už, jděte...“

„Kylyno, Kylyno!“ pokývala sousedka vyčítavě hlavou a její pohled znova bloudil v zeleném nekonečnu sluncem zalitých polí. „Vidíš, jsem na odchodu a to nejhlavnější jsem ti neřekla.“

„Čím mě chcete ještě strašit?“

„To víš, že tě postraším! Ale pro tvý ponaučení... Tys prvně v jiným stavu, Kylyno, já vím... Abys věděla, po prvním potratu nemusíš už nikdy otěhotnět, to se často stává... Dneska se holky ničeho nebojí, do všeho se ženou, a pak ke stáru budou litovat, jenže pozdě... Budeš neplodná jak ten kámen, a kdo si tě potom vezme?“

„A chci já někoho?“ zeptala se, aby něco řekla.

„Tak mluvíš teď. A neví se, jakou budeš zpívat zejtra nebo pozejtří. Kylyno, dyť ty se sama ještě neznáš, jsi mladá, a já už něco zažila, něco jsem viděla a slyšela... Jen se neošklíbej, sama vím, že nerada slyšíš, co ti povídám, ale kdopak jinej ti to řekne? Mámu nemáš, tak ti to říkám aspoň já.“

„Tak buďte zdráva," honila ji ze dvora, už neměla sílu poslouchat to do konce.

„Ty buď taky zdravá," vůbec se neurazila Pystyna Majorčyková – dávno a dobře znala povahu své sousedky. Věděla, že ji nevlídně přijme a nevrle vyslechne, ale pak o tom bude přemýšlet, její slova padnou na úrodnou půdu.

Kylyna pohlédla do modrého nebe – v jasném blankytu strnul nehybně jestřáb a pátral po kořisti hluboko dole na zemi. Dlouho se tam dívala, až se jí zatočila hlava a musela si na dvoře sednout, vedle necek s nedopraným prádlem. Přešlo ji to a trochu se vzpamatovala, vtom si však vzpomněla na to všecko, co jí napovídala Pystyna Majorčyková, a vztekle bušila pěstmi do země, jako by chtěla svým hněvem a vztekem vydláždit tu černou zem.

Panebože, co mám dělat? Kylyna pohlédla otvorem v povalené zdi do světnice, klouzala pohledem po lůžku, po stole, na němž ležel chleba ze závodní jídelny, položený na vyšívaném ručníku (to převzala od matky – klást chleba na ručník a od nedávné doby jí to každodenně připomínalo matku), u pece, v níž zřídkakdy topila, stál starý železný pohrabáč... A najednou jí připadalo, že ona sama je takhle vystavena cizím pohledům, že všecko v ní – její myšlenky i její naděje, všechno nejtajnější, nejposvátnější – všecko je obnažené a všem dostupné. Tenhle pocit však Kylynu kupodivu nermoutil, neskličoval, naopak, říkala si s jakousi lhostejností a zlostí, ať je to tak, ať si, není přece zlodějka, ani vražedkyně, nemá žádné špatné úmysly, tak co se má co skrývat. A se stejnou zlostí si řekla, že tu zeď stavět nebude, ať si ji postaví ten, kdo ji zboural, musí ji přece postavit, musí, jestli v něm zbyla ještě trocha lidskosti, aspoň kapička svědomí.

Neslyšně se k ní přiblížil Vlk a položil jí hlavu na rameno. Škubla sebou tím dotekem, ale hned se usmála a utřela si nečekanou slzičku.

„A co mi poradíš ty?" zeptala se. „I ty mě možná lituješ, že je to tak?"

Vlk se na ni díval moudře a pozorně.

„Mlčíš – i za to ti děkuju," řekla Kylyna a objala psův pevný krk. „Na světě je spousta dobrých duší – a ta tvoje není mezi nima ta poslední, že ne, Vlku?"

Zinka Dejnehová, ta, co s nimi chodila do školy, co se vdávala týden po maturitním večírku, si opravdu zamanula strojit svatbu podruhé – se svým kurským ctitelem. Lidí Zinka nepozvala moc, jen pár příbuzných a děvčat, spolužaček.

Na její první svatbě Kylyna nebyla – šla teprve na tu druhou. Přišla tam pozdě – když už hodně hostů odešlo. Jak by taky ne, když tam neměli hudbu, jenom rádio. Na stole bylo jídlo i pití, ale toho veselí nějak pomálu.

Kylyna políbila nevěstu, stiskla ruku ženichovi, který byl možná dvakrát tak starý jak Zinka, ale vypadal docela k světu – kulaté bříško, ducaté tváře, v pohledu spokojenost dobře živeného člověka. Zřejmě na sebe drží a povahu má dobrou, nic neříká, jenom se na všecky dobromyslně dívá velkýma světlýma očima a usmívá se.

Na svatbu přišla všecka známá děvčata – Valja Šatochová, Marijka Povnycjová, Julka Jalovcová, Teťana Prychožajová i Svitlana Korzunová. Kylyna by se byla ráda viděla s Nasťou Ušetovou, ale řekli jí, že tam pobyla chvilku a hned se loučila.

„Byla tu sama?"

„Ale kdepak!" odpověděla Marijka Povnycjová, která prodávala v jejich krámku s průmyslovým zbožím a vždycky měla na sobě nějakou úzkoprofilovou novinku. „Přišla s tím svým studentem, ta je teď moc ráda, že se za ní hnal za devatery hory!"

„Ty bys byla taky ráda," prohodila Kylyna a podívala se na ženicha.

Líbil se jí, líbilo se jí dokonce i to, že už má pár těch křížků a nějakou životní zkušenost.

„Myslíš, že to naše Zinka dobře chytla?" všimla si jejího pohledu Marijka Povnycjová. „Jaká šla, takového našla...

Není její první, ale copak ona je jeho první?" šeptala, aby to ostatní stolovníci neslyšeli. „To přece není možný, aby takhle starej člověk nebyl aspoň dvakrát ženatej! Proto se možná objevil u nás, protože doma ho znají jak svý boty a takovýho by si žádná nevzala!"

„No Marijko, to už si vymejšlíš!" odporovala jí Kylyna a cítila, že jí pití stoupá do hlavy.

„To se ví, je to taky mužskej, má to kalhoty..."

„A mně se líbí," přerušila ji Kylyna. „Líbí se mi, že je starší. A že byl možná ženatej... Užil si svý, má nějakou tu zkušenost, ví, co to obnáší, nebude lítat po čertech ďáblech... Jako dnešní kluci. Dneska si holku vezme, zejtra ji nechá..."

Okolo začali poslouchat, o čem si to povídají. Ženich nejdřív natáhl jedno ucho, pak obě a potom se také ozval:

„To máte pravdu! Starší mužskej má víc rozumu, je na něj spoleh. Ten neoklame, a zejtra neuteče..."

Zinka se hlasitě zasmála:

„Teď jsou mladí všichni – pionýři i penzisti. Je to tak? Koukáš – někomu je přes čtyřicet, možná i padesát, a vede si jak mladík, jako by toho měl před sebou ještě hromadu!"

„Život je teď lepší!" prohlásil ženich.

„Jistě že je lepší, ale mládí člověku nepřidá!" vykřikla Marijka Povnycjová, jako by to adresovala ženichovi.

„A možná že přidá, chceš se přesvědčit?" mrkl na ni potutelně ženich.

„Teď se nikomu nechce umřít, nejen mladýmu," řekla Zinina matka, která dnes měla na sobě tytéž šaty jako o té první svatbě své dcery. Byla ráda, že se dcera dlouho nepočítala mezi rozvedené, vždyť některé se nepodařilo provdat se ani jednou. Zeť se jí líbil: vždycky měla respekt k silným, vykrmeným mužům.

„Nemluvme o smrti na svatbě, to nesmíme!" zvolala Kylyna.

„Mladý dneska nespěchají s dětma," řekla vyzývavě Marijka Povnycjová. „Nejdřív chtějí dosyta užít mazlení a milování a teprv potom..."

„A co by ne? Nač spěchat?" obrátila se k celé společnosti Zinka.

„Opravdu není proč pospíchat," pokrčil rameny ženich a usmál se jen koutkem úst.

„Ne, ne, tyhle řečičky se mi nelíbí – pospíchat, nepospíchat. Když se už o tom mluví takhle věcně, když se plánuje – zač to potom stojí? Nač se teda ženit a vdávat, když lidi nechtějí děti?" kabonila se Marijka.

„No, však to nějak už bude," ozvala se smířlivě matka nevěsty.

„To si myslím," sklonila se Marijka nad stolem a tváře jí úplně zbělaly.

Veselý rozmar se někam vytratil. Několik hostů vstalo, jako že se jdou provětrat na dvůr, žádný se však už nevrátil. Kylyna se začala bavit s Marijkou o nové prodejně, kterou u nich ve vsi staví už třetí rok a nejsou schopni ji dokončit. Pak zvedla oči, podívala se ke dveřím – na prahu stojí Arsenova žena Antonina Petrivna, za ruku drží svou mladší holčičku Olju a mezi nimi vystrkuje moudrou hlavu s bílou lysinkou na čele Vlk ...

Tak ji to překvapilo, že se div nezajíkla, zamrazilo ji a měla ošklivý pocit, že se jí nedostává vzduchu.

Antonina Petrivna prosila za prominutí, že jde tak pozdě, nemohla přijít dřív, doma je fůra práce, nakonec ale přišla, chce poblahopřát ... Na jejím pohublém, zežloutlém obličeji byly dosud patrné stopy někdejší krásy, hovořila měkce a vlídně. Kdysi možná vypadala tak jako teď Olja – živá, rozumná tvářička, v pohledu něha a poslušnost, na čelo padají vlnité vlasy zářivé jak sluníčko.

„Pročpak jsi přišel?" hubovala Kylyna Vlka. „Chtěl ses taky povyrazit na svatbě?"

Vlk chtěl už proklouznout do předsíně, ale Olja mu položila na hlavu svou tenounkou holou ručku, aby nešel pryč.

„Je tu se mnou," řekla. „To já jsem ho zavolala."

Všichni u stolu se rozesmáli.

„On sice nikoho nekousne, ale to se nehodí, vodit psa

na svatbu," zlobila se Kylyna. „Běhají tady děti, ne, tady nemůže zůstat."

„Já ho dám vedle do pokoje," řekla nevěsta. „Umí přece poslouchat, počká tam."

Odvedla Vlka do vedlejší místnosti, zavřela dokonce dveře, aby nevyběhl.

Antoninu Petrivnu začali hostit, jako by byla návštěvnicí nejvzácnější a toužebně očekávanou. Kylyna se vnitřně celá schoulila a dívala se na Antoninu Petrivnu se srdcem sevřeným, pokradmu, kupodivu však k ní necítila nepřátelství, naopak, jakousi palčivou zvědavost a bezděčnou náklonnost. Možná že se jí líbila proto, že to byla Tuhajova žena a na něm se jí líbilo všechno? Měla ráda i obě jeho dcerky, zvlášť tu menší, Olju, která si teď šla hrát na schovávanou se sousedovic chlapcem – kudrnatým cikánětem se zvonivým hláskem. Nejdřív lezli pod stůl a schovávali se lidem pod nohy, pak vyběhli do síně, ukrývali se za díže a kádě a oba se celou dobu smáli, a ten smích připadal Kylyně jak sladký balzám, jako by se to smály její vlastní děti...

Konečně děti vyběhly ven a pořád se kočkovaly.

„Proč se teď tak často rozcházejí a rozvádějí mladí manželé?" říkala Antonina Petrivna a její hluboký sametový hlas přehlušoval lehký hovor u stolu. „Dřív byla žena na mužovi ekonomicky závislá, on vydržoval domácnost, živil rodinu. A teď? Teď si i žena dost vydělá, někdy víc než muž. Děti může dát do jeslí, do školky, pak jdou do školy... A rozvedená žena má stejnou vyhlídku, že se znova vdá, jako svobodná."

„To máte pravdu!" řekla nevěstina matka, sevřela rty a důležitě se zatvářila.

„Ženy se dnes nebojí žít bez mužů," pokračovala Antonina Petrivna, „jsou teď vnitřně samostatnější a nezávislejší a taky morálka naší společnosti je jiná."

„To teda je," řekla Marijka Povnycjová zlověstným tónem a Kylyna se na ni varovně podívala, jako by chtěla říci: neplácni nějakou hloupost, jestli máš na mysli někoho z pří-

tomných. Marijka se však neudržela a zeptala se Antoniny Petrivny:

„A je to snad lepší, že je dneska jiná morálka? Vy jste učitelka, co vy tomu říkáte?"

„Změny jsou změny, člověk si na ně musí zvyknout a snažit se je pochopit . . ."

„Tak vidíte," řekla vítězně Marijka Povnycjová. „Lidi se utrhli z řetězu, nic jim není svatý."

„Ale neutrhli," opravila ji jako ve škole Antonina Petrivna, „jsou jenom svobodnější, rozumnější, zbavili se spousty předsudků."

Kylyna poslouchala Arsenovu manželku a cítila k ní sympatii. A zřejmě nejen ona. Ale co že ta Marijka je taková kousavá, taková útočná? Když se jí nelíbí, že se lidi teď berou a hned zas rozvádějí, tak proč šla Zince na svatbu? Zinka se přece taky vdává podruhé.

A vtom v sousední místnosti hlasitě zaštěkal Vlk. Hosté se koukli na Kylynu – proč jako štěká?

„Ale to on jen tak," řekla Kylyna. „Zaštěká si a přestane."

„Žena si konečně uvědomila, že má stejná práva jako muž," pokračovala Antonina Petrivna, „a to změnilo zásadně její psychiku i chování. Dřív byla závislá, měla v rodině druhořadé postavení. A dnes? Dnes nestrpí vedle sebe muže, který ji ustavičně sekýruje, uráží její lidskou důstojnost, nesnese člověka podlého a ničemného."

„Svatá pravda!" hlučně jí přitakala červená, rozpálená Zinka a podívala se významně na ženicha, který snad pochopil její pohled tak, jak chtěla. „Pojďte si připít na tu rovnoprávnost, aby se neotročilo ani v rodině, ani jinde!"

Někteří si připili, jiní ne. A vtom znova zaštěkal Vlk a všichni slyšeli, jak drápe na dveře. Štěkal a tichounce skučel, jako by si na něco stěžoval nebo tušil neštěstí.

„Kylyno, pusť ho, z toho jeho kňučení na člověka padá

hrůza," řekla rozzlobeně Marijka Povnycjová. „Proč vlastně je na svatbě pes? Snad abysme ho ještě posadili za stůl."

„Co já ... Ať si jde ..."

„Proč má běhat po dvoře?" ozvala se stará Dejnehová. „Dyť jsou tam děti, nebo vyjde někdo nachmelenej, aby se něco nestalo."

„Ale ten nikoho nekousne," usmála se Kylyna. „Je to rozumnej pes."

„To je dobře, že je rozumnej, tak ať tam sedí."

Mezitím pes už vyl a škrábal drápy na dveře.

„Ať už jde do háje, bláznivej," zvedla se stará Dejnehová. „Jdu ho pustit, drápe, že to člověk až v kostech cejtí."

Vlk vyrazil ze sousední místnosti a s čenichem u země vyběhl kolem hostů do síně.

„Třeba si potřebuje ulevit, nebo má jiný psí chutě, tak ať si jde," brumlala stará. Pak si sedla vedle své dcery, malička, seschlá, a znova dodala své vráskité tváři výraz důležitosti a povýšenosti.

Nějakou chvíli mlčeli: pes jim překazil hovor. A Kylyna si připadala přede všemi provinilá, jako by za to mohla.

„Pes opravdu dokáže bejt po čertech chytrej," ozval se ženich – nebylo mu patrně příjemné, že se všeobecná pozornost soustředila na Antoninu Petrivnu místo na něho a na nevěstu.

„Ten můj je opravdu hotovej poklad!" chopila se toho radostně Kylyna. „Ten má rozum úplně člověčí."

„Přímo člověčí," pokrčila rameny Marijka Povnycjová, kterou dnes zřejmě všecko dráždilo.

Vtom vběhl do světnice Ihorek, zasvítil bělmy svých černých očí a znova vlezl pod stůl.

„Olja nešla domů?" zeptala se Antonina Petrivna.

„Vy mě chcete splíst," zasmál se pod stolem Ihorek. „Ona se tu schovává, tady někde, vy mě chcete splíst."

Najednou se na prahu objevil Vlk a zvučně zaštěkal s tlamou dokořán rozevřenou.

„Co blázníš, ty jeden!“ rozzlobila se doopravdy Kylyna. „Jdi už domů, nikdo tě nezval.“

Vlk jako by rozkazu své paní nerozuměl. Couvl do předsíně, ale štěkat nepřestal.

„Počkej, já ti dám!“ a pohrozila mu vidličkou. Ale toho se Vlk nepolekal. Zlobně štěkal a v očích měl strach.

„Vždyť nás volá na dvůr, pojďme ven!“ řekl ženich, zvedl se od stolu a zabočil ke dveřím.

„Pojďte, nebo jinak ten pes nepřestane,“ přidala se k němu nevěsta. Obrátila se k Antonině Petrivně: „Vy ale seďte, nedávno jste přišla.“

„Děkuju, ale musím domů, děti nespí.“

Všichni šli na ztěžklých nohou ven, Vlk před nimi couval a štěkal. Když se zastavili na dvoře, běžel ke studni u vrat a tam ve tmě štěkal. Všichni šli tedy ke studni, Vlk se opřel předními tlapami o dřevěné brlení, jako by chtěl do studně skočit.

„Co je to s tebou, ty magore!“ bručel ženich a pokoušel se nahlédnout do studny. „Nic není vidět, tma jako v pytli! Co porád štěkáš, potvoro? Budeš ztichа!“

Vlk však štěkal dál a to už Kylyna řekla:

„Ten něco cítí! Musíme se podívat do studny... Máte baterku? Tak ji přineste, podíváme se!“

Přinesli baterku a zamířili snopkem světla do hluboké studně, nad níž se naklonily hlavy. Vtom se ozvaly vylekané hlasy:

„Dítě!“

A hned nato bolestně vyjekla Antonina Petrivna.

„Olja!“

Začali okamžitě spouštět okov.

„Někdo si musí sednout do okovu... Ne, musí v něm stát, vsedě se do něj nevejde!“ křičela nepřirozeným hlasem nevěsta.

Antonina Petrivna u studně omdlela. Přinesli rychle vodu a začali ji křísit.

Mezitím si ženich stoupl do okovu a pevně se chytil ráhna.

„Spouštějte mě!“ poručil.

„Dávej pozor! Drž se pořádně, Pavlíku!" lamentovala nevěsta, jako by největší nebezpečí teď hrozilo jejímu Pavlíkovi.

„Sviťte mi! Sviťte!" přikazoval ženich a řídil okov tak, aby nedopadl dítěti na hlavu.

Olja se křečovitě držela ručkama výdřevy a nehýbala se. Vlk poodešel stranou, ale neutišil se – žalostně a neklidně kňučel, až lidem běhal mráz po zádech. Nikoho však teď už ani nenapadlo, aby ho odehnal.

„Stop!" křikl ze studny ženich. „Nesviťte na mě, ale na ni!"

Ihorek se pokoušel prodrat se ke studni a taky se podívat, ale Kylyna ho lehce třepla a chlapec zalezl do klubka lidí.

„Nemůžu jí odtrhnout ruce!" křikl zdola ženich.

Nahoře si smutně povzdechli. V tom okamžitě přišla k sobě Antonina Petrivna a zeptala se:

„Kde je Olja?"

„Nemůže jí odtrhnout ruce," řekla stará Dejnehová, která o Antoninu Petrivnu pečovala. „Ale netrapte se, dítě je živý, poděkujte pánu bohu."

„Zdvíhejte!" křikl ze studně ženich.

Zaslechla to i Antonina Petrivna a zvedla se jak zmlácená. Jen co se ze studny vynořil ženich a pak i Olja, kterou tiskl k sobě, matka mu vytrhla dítě a začala je líbat.

„Tak vidíte, a vy jste byla celá ztrápená," řekl ženich a vyskočil z okovu.

„Jenom se podívejte," žasla stará Dejnehová. „Tak je to vylekaný, že ani nepláče."

Olja opravdu neplakala.

„Třeba ztratila řeč," vzlykla Antonina Petrivna a zeptala se: „Dceruško, proč nic neříkáš?"

Děvčátko se dívalo upřeně na matku.

„No tak pověz něco, ozvi se," žadonila Antonina Petrivna, jako by se bála, že Olja už opravdu nikdy nepromluví. „Pročpak nechceš mluvit se svou maminkou?"

Dítě se zajíklo a pak se zeptalo bezbarvým hlasem:

„A nebudeš mě bít?"

„Cože?"

„My jsme si s Ihorkem hráli na schovávanou," vysvětlovala jí nesmírně vážně Olja a znova se zajíkla. „Já si sedla do okovu a ten se spouštěl . . ."

Kylyna najednou ucítila, jak ji zaštípalo v hrdle a z očí jí vytryskly slzy, palčivé a trpké. Utírala si je dlaněmi, nepřestávaly však téci.

„A kde je váš muž?" zeptal se kdosi Antoniny Petrivny.

„Ale zavolali si ho na vedení trustu, aby ho čert vzal," řekla zlostně, jako by Arsen za něco mohl. Potřebovala si však na někom vylít hněv, který ji teď celou zaplavil. Hněv, že takhle mohla přijít o své dítě.

Šla domů s Oljou v náručí. Lidé se za ní mlčky dívali, stáli v hloučku a nerozcházeli se.

„Až se Arsen o tom všem doví, ten jí to neodpustí," ozvala se do všeobecného ponurého mlčení Marijka Povnycjová.

„Že tě husa nekopne! A pročpak?" podivila se stará Dejnehová. „Copak ona za něco může?"

„A nemůže? Nedokázala ohlídat dítě."

„To je pravda," uklouzlo Kylyně. „Neuměla ohlídat dítě, máma. Sama se baví, vede moudrý hovory u stolu, a dítě . . ."

Nikdo to už nevyvracel. Je to tak, měla dítě hlídat.

„Nebejt ženicha . . .," řekla Marijka Povnycjová.

„Co já!" namítl velkomyslně ženich, očividně však hrdý na svůj čin. „Spustit se dolů v okovu, to by uměl každej, na tom nic není. Ale nebejt psa – tak je neštěstí hotový. Dítě by se vysílilo, chvilku by se ještě drželo, jenže pak by prstíčky povolily – a konec. Tomu psovi musíme děkovat, mně ne."

Všichni se hned k němu přidali – pes to cítil, škrabal na dveře, vyl, jak chtěl mermomocí ven, a jim to zpočátku nedocházelo. Dobře že ho stará Dejnehová pustila ven . . . A pes si stoupl na práh, štěká, prosí je, aby vyšli ven, a pak je přivedl i ke studni, div že se tam sám nevrhl . . . Ale kde je teď?

Koukají, hledají – Vlk nikde, zmizel.

„No, Kylyno," znova se ozvala Marijka Povnycjová. „Teď může bejt agronom i s tou jeho učitelkou do smrti vděčnej tobě i tvýmu Vlkovi, že jste jim zachránili dítě."

„Proč mně? To všecko Vlk..."

„No a čí je Vlk? Copak není tvůj?"

„Dali mi ho přece vojáci..."

„Tak i vojákům můžou poděkovat."

„A teď," řekla nevěsta, „půjdem dovnitř. Dobrej konec, všecko dobrý... A my bysme to taky měli nějak pěkně zakončit."

„To bysme měli, to bysme měli!" zasmál se hlasitě a oživeně ženich.

Hosti hlučně vcházeli do chalupy, Kylyna však se k nim nepřidala, šla ke studni a nahlédla do ní. Ve tmě nic neviděla, stejně však se zachvěla.

Vydala se domů. Z houštin u silnice se vynořil Vlk a běžel za ní. Chvílemi si sedl a nastražil uši, jako by něčemu bedlivě naslouchal.

Tadej Baťuta měl dneska volno, a tak si to šinul do kantýny; ostatně se už poránu trochu napil. Když má člověk vůz a v ruce volant, není žádné umění vydělat si na skleničku. Jednomu vypomůže tuhle, druhému zas tamhle, a každý se snaží odvděčit se, pozvat na zapití, neví se, kdy ho zas budou potřebovat... Ale Baťuta ty dny, co sedí za volantem, pije málo, skoro vůbec ne – odkládá to na volný den nebo na svátek. A když má volno, je nějaký svátek nebo má dovolenou, to potom Tadej Baťuta může prostě od rána do večera navštěvovat ty, co jim s něčím vypomohl, a ti už ho pohostí.

A tak tedy dneska už stihl někde nahlédnout do skleničky. V podroušení se zdá omládlý a hezčí, na rtech mu neustále kvete mlsný, lačný úsměv. Nehne se od pultu, stojí před Kylynou a vyptává se:

„Je to pravda? Je to všecko pravda o tom tvým psu?"

„To víš, že je to pravda, ale uhni, nepřekážej," odpovídá Kylyna.

Opilý Baťuta poslušně odchází, sedá si ke stolku, o něčem přemýšlí a sám sobě se usmívá, pomalu ucucává pivo, a pak se zvedne, znova jde za Kylynou a ptá se:

„A jak to moh ucítit, řekni mi?"

„Co se ptáš mě? Jdi se zeptat jeho!"

„A poví mi to?"

„Poví, když se ho zeptáš! A teď uhni."

Znova se vzdálí, sedne si, pije pivo a usmívá se. Pak se zadívá upřeně a pronikavě na Kylynu, jde k pultu a kývá na ni prstem, aby se k němu naklonila. A když to s nevrlým úšklebkem udělá, šeptá jí:

„Prodej mi toho psa!"

„Ale běž, ty hloupej!" odmítá upřímně Kylyna.

„A proč... nechceš?" ptá se zaraženě Baťuta. „Já bych tě nevzal na hůl..."

„A ty bys prodal mámu? Nebo svýho tátu?" namítá Kylyna.

„No to sis našla... srovnání," bručí Baťuta. A znovu na ni kývá, aby se k němu sklonila. Kylyna si toho nevšímá, dělá si své, a Baťuta pořád stojí a kývá na ni prstem. Konečně se kantýnská se štítivou grimasou k němu nakloní a Baťuta jí šeptá: „Prodej mi ho, nebo rozhlásím... že má vzteklinu... že je pokousanej... potom ho zabijou a nebudeš ho mít ani ty, ani já..."

„Kecáš," říká Kylyna a točí pivo.

Stál proti ní a pozoroval ji. Díval se minutu, dvě, tři – bez mrknutí, těžkým pohledem. Konečně se Kylyna zeptala:

„Co koukáš?"

„Já... když přijedu do Kyjeva... tak v zoologický nejdu nikam... stoupnu si před klec s opicema... a stojím tam celej den. Ostatní běhají sem a tam... a já celej den u opic..."

„Bodejť," řekla Kylyna, „aspoň mají taky nějakou zábavu."

Až někdy k večeru zaskočil do kantýny Arsen Tuhaj. Asi

se nedávno vrátil z trustu, protože vypadal unaveně a z jeho černých očí jako by stoupal šedý prach cesty jako smutný dým. Vzal si mlčky cigarety, strčil je do kapsy a sedl si se sklenicí piva u okna. Venku dohasínalo nízko nad obzorem rozžhavené slunce a Kylyna, která se dívala proti světlu, viděla jen temný Arsenův profil, výraz obličeje rozeznat nemohla.

Doufala, že k ní Tuhaj přistoupí a pohovoří s ní, on však seděl sám a o čemsi přemýšlel. Za chvíli dopije pivo, odsune unaveným pohybem sklenici a půjde... Kylyna vzala hadřík, přistoupila k jeho stolku a začala ho otírat. Arsen se na ni poočku podíval, podíval se chladně, beze stopy vřelosti, a Kylyně prudce zabolelo srdce, jako ji bolívalo v dětství, když ji někdo do krve urazil.

Tadej Baťuta, už pěkně nacucaný, se díval na agronoma těžkým, opilým pohledem. Snažil se dát dohromady jakousi otázku a nakonec se zeptal:

„Je to tak, Arsene Hnatovyči... že vám vytáhli děcko ze studně?"

Arsenova tvář sebou křečovitě škubla, neodpověděl však.

„Nebejt jejího psa...," kývl Baťuta na Kylynu a zmlkl, jak hledal následující slovo. „Ta má psa, říkám vám... Víte to, že jo?"

„Už jsem slyšel," odpověděl bezvýrazně Arsen.

Kylyna šla za pult, cítila, že teď musí sledovat každý Arsenův pohyb, musí poslouchat každé jeho slovo.

„Pes je přítel člověka," drmolil Tadej Baťuta; obličej měl zarudlý odrazem večerního slunce za oknem. „Přítel mužskejch i ženskejch. Já bych takovýho psa měl radši... než člověka. A vy, Arsene Hnatovyči... byste takovýmu psu měl postavit... pomník ze zlata..."

„Postavím," řekl sotva slyšitelně agronom.

„Cože?" civěl na něho Baťuta. Ani nečekal na odpověď a pokračoval: „Arsene Hnatovyči, tak dejte pusu tadyhle Kylyně... dyť je to její pes!"

„Co to meleš?" utrhla se na něho Kylyna. „Natrunčil ses až po típek a teď meleš nesmysly!"

„Arsene Hnatovyči . . .," Baťuta jako by to neslyšel, „dejte jí pusu . . . v současné etapě . . . je to vaše svatá povinnost."

Těch pár lidí, co bylo v kantýně, podporovalo Baťutu výkřiky – prý jen ať jí dá pusu, co je na tom, opravdu jí musí být vděčný. Kylyna trpěla, když slyšela to opilé blábolení, a horečně uvažovala, že všichni už o všem vědí, už se s tím ani netají, a proto nedají pokoj, proto naléhají.

Arsen vstal od stolu a šel k pultu. I teď měl cizí, vzdálený pohled, jako by mu z očí pořád stoupal neusazený, šedý, smutný prach cesty.

Jestli mě opravdu zamýšlí políbit, honilo se Kylyně hlavou, jak jenom najde odvahu? Čekala, že se osmělí, a zároveň se bála, za něho se bála.

„Tak jen do toho!" pobízel ho Baťuta.

„Dej mi zápalky," řekl Tuhaj.

Neposlušnýma rukama mu kvapně podala krabičku zápalek, agronom vytáhl cigaretu a zapálil si. A teprve teď si všimla, že mu nějak zešpičatěl nos a propadly se tváře.

Tuhaj, celý nahrbený, zamířil k východu.

Když se jeho schýlená postava mihla za okny, Kylyna se vztekle obořila na všecky ty mazavky, co vysedávali v kantýně. Byla tak rozzlobená, až se zdálo, že zlostí praskne a střepiny jejího hněvu tady usmrtí všecko živé a nachmelené . . . Všecky je vyhnala ven a zamkla se, i když ještě nebyla zavírací hodina. A když osaměla, teprve pochopila, že se nezlobí na ně, na své stálé hosty, ani na Baťutu, který si neviděl na jazyk, ale že se zlobí na Arsena. Nechápala, proč právě na něho, ale bylo to tak, cítila, že ho nenávidí.

Hlava jí hořela, jako by jí tam plápolal stále mohutnější oheň, spaloval jí mozek, spaloval rodící se myšlenky, a ty ohořelé myšlenky ji bolely a pálily jako čerstvé rány na živém těle . . . Nejdřív si sedla ke stolku, kde ještě nedávno seděl Tuhaj, když si ale uvědomila, že tam seděl on, vyskočila jak uštknutá, bylo jí to nepříjemné, a sedla si jinam. V paměti jí vyvstal temný noční les, kam jeli s agronomem, to, jak lámali větve lísky a stlali je na zem, i jeho slova

v noční temnotě, i to, jak se jí pokoušel dát peníze... Polil ji stud od hlavy k patě a pálil tak, že ji celé tělo zabolelo, celé se křečovitě schoulilo, a jí se zdálo, že jí z očí musí létat nazelenalé jiskry, vtom si však polekaně pomyslela: Panebože, co se to se mnou děje?

„Ne, ne!" šeptala si a už nemohla sedět, vstala, přecházela od stolku ke stolku, neměla nikde stání. Dívala se do okna, za nímž byla černá noc, opodál však blikalo světélko z čísi chalupy. Ne, to všecko není pravda, třeba to všecko bylo jinak, ona přece nemohla být tak svolná, tak snadno podlehnout jeho přemlouvání, pomýšlí přece na něco jiného, touží po něčem jiném – to nedala souhlas ona, to se do její bytosti vetřelo něco cizího a to bylo se vším svolné... ne, ne!

Aby se uklidnila, říkala si: on, Arsen, by měl přece vytušit, o čem přemýšlí, cit by mu to měl napovědět, a jestliže to tuší, musí určitě přijít sem, za ní... No co, však ona počká... Za zdí, kde byla závodní jídelna, rachotilo v dřezech nádobí, bylo slyšet pronikavé, unavené hlasy žen. Stála v neosvětlené kantýně a dívala se do noci za oknem, naslouchala. A už nebyla tak vzteklá, už se na Arsena skoro ani nezlobila, začínala chápat situaci, v níž se octl... To byl ale nápad: chtěla, aby ji políbil, aby jí poděkoval. Za co? Za Vlka? Ale to přece všecko Vlk, jemu by se mělo poděkovat... Kdyby přišel Arsen teď, patrně by ani nevěděla, co mu má říci.

Arsen však nešel. Pramínky hněvu zase začaly podemílat její klid, jehličky trpké urážky jí pronikaly do srdce, píchaly a pálily.

Jestli přijde, říkala si, všecko mu odpustím, ve všem ho poslechnu, když ale nepřijde... Copak nic netuší? Měl by se domyslet, je přece hodný, laskavý, přesvědčovala sama sebe, přijde, až bude hlubší tma, až se bude po ulicích potloukat míň lidí... A možná že na mě čeká někde venku, jako tehdy, když mě vezl do lesa?

A rychle se vypravovala domů.

Kolem poledního zašel do kantýny Marko Odaryč. Sotva ho Kylyna zahlédla, hned věděla: tentokrát sem obstárlý Odaryč nezašel jen tak pronic zanic. I to své notné bříško nesl před sebou tak, jako nesou po okraj naplněnou sklínku vodky a bojí se ji rozlít, na zarudlém obličeji mu strnul slavnostní výraz nesmírné úcty k vlastní osobě. Marko Odaryč si sedl do kouta k nejvzdálenějšímu stolku, položil před sebe buclaté ruce – jako by nepochyboval o tom, že se každý na něho se zalíbením podívá, zachytil Kylynin pohled a pak už hlasitě poručil:

„Pivo!"

Poslušně natočila sklenici piva a nesla ji ke stolku Odaryčovi. Donesla mu ji, i když pivo nikdy hostům nerozná-šela – leda nějakému mrzákovi nebo invalidovi.

Odaryč měl brokovnici, a když bylo potřeba, střílel v Hlásné Cibulce toulavé nebo vzteklé psy, nebo ty, o nichž říkali, že je takový pes pokousal. Nikdo ho tím nepověřil, ale tak už to bylo zavedené hodně dávno. Všichni tedy mysleli, že to tak má být, a když bylo potřeba, šli za Markem Odaryčem, jedině za ním.

Marko foukl do vysoké čepice pěny, pomalu upil a pak se podíval na Kylynu, která stála u stolku a dívala se upřeně na růžový ostrůvek pleše, který vystupoval z řídkého šedivého chmýří na Markově hlavě.

„Tak to bysme měli," řekl významně Marko Odaryč.

„Co to znamená, strejdo?" zeptala se Kylyna a zamrazilo ji.

Marko znova foukl do pěny, které ubylo, upil a přivřel oči rozkoší.

„Tak Vlk je pokousanej, co?" a zamhouřil obě oči zároveň, jako by zalícil brokovnicí.

„Kde jste to sebral?"

„Mluví o tom celá ves. Teď jsem potkal Tadeje Baťutu . . ."

Kylyna mu začala zalykavě vyprávět, jak to všecko doopravdy bylo, proklínala Tadeje Baťutu, vyhrožovala, že mu načepuje vařící smolu. Marko Odaryč ji uvážlivě poslouchal,

rád slyšel, že si Kylyna dělá takovou hlavu se svým psem, že se tak bojí jeho, Marka Odaryče.

„No dobrá," řekl, „dej mi ještě pivo." A když horlivě přinesla, zeptal se: „Byla jsi s ním u zvěrolékaře? Tak ho k němu zaveď, ať se na něj koukne a očkuje ho proti vzteklině."

„Ne, lidi se snad zbláznili . . .," zašeptala Kylyna.

O polední přestávce kantýnu zamkla a šla domů. Ani ji nenapadne vést Vlka k veterináři, to by musela být praštěná. Zkrátka ho zamkne ve světnici, ať tam sedí . . . Ve světnici? Teď je přece její světnice dokořán, všecko je jak na dlani!

No dobrá, když ne ve světnici, tak v síni: zavře dveře od světnice, zamkne vchod do síně – tam bude Vlk v bezpečí, schovaný. Vždyť by ho mohli ještě zabít. Odaryč by byl s ním hned hotov. Přišel by k nim a na dvoře nebo v síni by psa zastřelil, ani by nemrkl . . .

V kolchoze i v sovchoze občas nutně potřebovali dělné ruce a volali pak na pomoc všechny, kdo jenom mohl přijít – ze závodu, ze školy, z potravinářského krámku i obchodu průmyslovým zbožím, z jídelny, kanceláří a účtáren. Tentokrát je volali na sklizeň okurek, protože sovchoz jich nasel hodně v údolíčku kolem rybníka, a nedávno zapršelo, potom zas zasvítilo sluníčko a okurky rostly jako z vody.

Kylyna šla také. Za humny se potkala s Nasťou Ušetovou. Nebyla sama – vedle ní se tyčil ten student s hranatými rameny a dobráckou tváří. Za tu dobu, co ho neviděla, nechal si narůst světlou bradku, byl celý osmahlý, spálený sluncem, až se mu kůže na zádech loupala.

Vida, pomyslela si Kylyna, neodjíždí, bojí se tu nechat svou Nasťu samotnou, a jí to zřejmě dělá dobře. Je ráda, že neodjel, a přitom se tvářila, že jí na něm nesejde, dokonce mě s ním chtěla seznámit . . .

Při trhání okurek mezi sebou prohodili pár slov, ale pak Nasťa zmlkla, jako když utne. Kylyna se na ni podívala po-

zorněji a v duchu zaznamenala, že Nasťa se za tu dobu také změnila, rysy měla teď drsnější a pohled střízlivější, zkušenější, už nebyl tak laskavý a vřelý jako dřív. No, mihlo se jí hlavou, jestli se nevezmou tady, v Hlásné Cibulce, tak na fakultě už docela určitě.

Bylo vedro, po nebi líně pluly lehké modravé mráčky. Kylyna se napřímila a zadívala se před sebe – vlevo u rybníka se bělal cukrovar a přímo před ní, na protějším břehu, temný tovární park. Hráli tam volejbal, bylo slyšet smích.

Vtom přišel agronom a učitel Tkalyč. Kylyna byla tak zmožená, že ani neupadla do rozpaků, ani nebyla rozrušená z toho, že vidí Arsena, najednou jí to bylo lhostejné, neuvěřitelně lhostejné, a když se Arsen smál, nebo něco hlasitě říkal, připadalo jí, že jeho hlas doléhá z velikánské dálky, jako by ho tlumila vysoká vrstva vody. Křikl cosi i na ni, Kylyna se narovnala, a protože dobře neslyšela, čekala, že to řekne ještě jednou. On už to však neopakoval, jen se smál, a učitel se také smál společně s ním a jeho tvář, svěží a mladá, vypadala šťastně jako tvář malého dítěte. Kylyna nechápavě pokrčila rameny a znovu se sehnula nad zelenou spletí listoví.

Sběrači, utahaní a umoření vedrem, se šli vykoupat k rybníku. Kylyna kousek poodešla, aby byla sama. Vlezla do rákosí, sehnula se nad vodu a dlouho tak bez hnutí stála na jednom místě. Její nohy chvílemi uvolňovaly z teplého bahna drobné vzduchové bublinky a ty jí pak praskaly na hladině přímo před očima. Nad hlavou se jí zatřepetal bílý motýl, letěl nízko nad hladinou, až zmizel v dálce. Vznášel se tu pach rozehřátých vodních rostlin, slabá vůně rdesna. Kylyna je hledala pohledem a nemohla je najít. Málem by si tak byla i zdřímla, po krk ve vodě, najednou jí však narazilo do prsou cosi studeného, Kylyna se zachvěla, vykřikla a rychle běžela rákosím na břeh, až voda kolem ní hlučně šplouchala. Vyběhla na trávu a pořád se ještě celá třásla po tom slizkém dotyku . . .

Lehla si mezi vrbami a přikryla si oči dlaní. Postupně se

uklidnila, dokonce si chvíli zchrupla a zdálo se jí o cestě, podél níž rostl zaprášený pelyněk... Tady ji našel Tuhaj. Sedl si vedle ní a lehce ji pohladil po tváři, a Kylyna hned otevřela oči, jako by ani nebyla dřímala.

„Tak co," řekl Arsen, „co naše pracovní úspěchy? Pročpak se schováváš před celou vsí?"

Neodpovídala, jen na něho vzhlížela zdola nahoru. Jeho hladké, krátce ostříhané vlasy se smolně leskly, oči antracitově zářily. Energická, pevná ústa, široká plochá brada. Díval se na ni bezstarostně, ale na dně pohledu jako by se chvílemi mihl pátravý výraz.

„Arsene," řekla, „pamatuješ, jak jsme jeli v noci do lesa a o čem jsme tam mluvili..." Na chvíli zmlkla a zhluboka, utrápeně si povzdechla. „Já jsem si to rozmyslela, slyšíš? Já nechci..."

„N-někdo ti to poradil?" zakoktal Tuhaj.

Usmála se – a on sledoval ten chabý úsměv na jejích jakoby nemohoucích rtech; všiml si, že v jejích očích, zdvižených k obloze, se zrcadlí maličké mráčky, jako na dně hluboké studny.

„Ne," odpověděla Kylyna. „To já sama. Já sama jsem všecko uvážila."

Při těch slovech jí nešlo na rozum, že mohla něco slibovat – a není to tak dávno –, chtěla se podrobit cizí vůli, bez ohledu na vlastní přání. Ne, to nebyla ona, co jela s Arsenem do lesa, to nebyla ona, co dávala ten slib.

„Rozhodlas to za sebe i za mě, ano?" ozval se Arsen.

„Ne, proč, jenom za sebe," odpověděla klidně.

„Kylyno," řekl Tuhaj a cítil, že má hlas čím dál pevnější a přibývá mu ráznosti, „promluvíme si teď spolu otevřeně. Podívej se, o tomhle nemůžeš rozhodovat sama, musíme to řešit oba, oba to uvážit... Já jsem ženatý člověk, vzít si tě nemůžu, to přece víš..."

„Však já tě o to nežádám a nechci to na tobě," skočila mu do řeči Kylyna.

„Nemám v úmyslu se rozvést – máme děti a žena je nemocná..."

„Vždyť nemusíš, Arsene, žij si s ní dál!“ řekla Kylyna zdánlivě lhostejně a dál se dívala do nebe.

„Zapomínáš,“ pokračoval a uvědomoval si ocelový zvuk svého hlasu, „že dítě, které bys chtěla mít, by nebylo jenom tvoje, bylo by to i mé dítě.“

„Ne, bylo by jenom moje!“ vykřikla Kylyna a zakryla si dlaní oči.

„Nemluv hlouposti. Když jsme byli spolu, Kylyno ... V životě se přece přihází ledacos ... Tobě bylo dobře se mnou, mně s tebou ... Na tohle jsme tenkrát nemysleli! No řekni, mysleli?“

„Arsene, já chci mít dítě,“ řekla a pořád si držela ruku na očích.

„Někdo tě přemluvil, viď?“

„Ne,“ řekla ochable.

„Ty chceš ... Ale proč se mnou? Tohle si dej vzít a potom ... Co ty na to?“

Mlčela a zatínala rty.

„Kylyno!“ strhl jí dlaň z očí, chtěl vidět, jak se tváří, její pohled. „Slyšelas?“

„Slyšela,“ vstala ze země. „Ty myslíš jenom na sebe, mě pochopit nechceš. Je to snad tak těžký? Všecko je to přece tak jasný, Arsene, uvaž. Já jsem sama ... kdo ví, co mě čeká, a tak chci mít to dítě ... Směla jsem si to přece rozmyslet? Tak jsem si to rozmyslela. Nikdo se nedoví, že ty jsi jeho otec.“

„Ale já to budu vědět!“ díval se na ni dotčeně.

„Neřeknu to nikomu, ani tomu dítěti ... Nic po tobě nebudu chtít, nic nebudu vymáhat, nebudu ti to připomínat. Bude to moje dítě, a tím to končí!“

„Jenže já budu vědět, že je moje, já, já! Chápeš? Copak bych se s tím mohl smířit? Já nechci, aby rostlo jak dříví v lese, bez pořádné péče, bez táty ... Aby mu odmala říkali, že je panchart ...“

„Arsene, vždyť bude mít mě, já se o ně budu starat. Tak jako jiný mámy. Každá žena přece nemá muže a každý dítě tátu? A taky žijou, rostou, a docela to jde ...“

„Ne, Kylyno, ne," byl z toho celý popletený a jak omráčený. „Tohle jsem nečekal... Chceš mi zničit život. Chceš zničit život mé ženě, mým dětem... Žijeme, Kylyno, v jedné vesnici, tady lidem nic neujde... Ne, ne, Kylyno, bojím se jen pomyslet na to, co bude!"

Kylyně najednou vyhrkly slzy a tekly jí proudem po tváři. Zachycovala je nejdřív jazykem, pak je začala utírat rukou. Arsen pocítil náhlý příliv něhy, zaštípalo ho v hrdle a v očích. Sklonil se k ní, líbal ji na vlasy a žadonil:

„To nesmíš, slyšíš, to nesmíš... Přestaň plakat, slyšíš, přestaň, někdo tě uslyší, to nesmíš."

A už ji líbal na tvář mokrou slzami, a ona pokorně přijímala jeho polibky a jimi snad ještě víc pozbývala sil... Nakonec v něm nad všemi jinými pocity převládla lítost, obrátil k sobě její zjihlý obličej, posetý pihami, políbil ji na rty, a ona opětovala ten polibek – ústa měla slaná, trpná, snad až kdesi na dně polibku našel stopu vášně.

„Tak už přestaň, přestaň, uklidni se," žadonil Tuhaj a už neměl sílu bojovat s lítostí a s něhou, která ho prostoupila, a připadalo mu, že je teď plný soucitu a něhy a všechny nepřátelské pocity zmizely, roztály.

„Ach Arsene," odpověděla mu tlumeným výkřikem, podobným vzdálenému volání čejky, „Arsene..."

A její rty byly teď docela měkké a zároveň studené, jako by se jich dotkl ledový dech smrti.

Dveře od síně byly dobře zavřené, na závoru, ale ty od světnice jen na kliku, už starou a ohlazenou. A když do světnice vtrhl vítr, všechno se hýbalo, vzdouvalo, jako by najednou oživlo a začalo dýchat – vlněný přehoz na posteli, ručníky na zdech i zástěra pohozená na pekelci. A dveře od světnice drnčely; rozeschlá prkna, ze kterých byly sbity, skřípala, jako by si na cosi stěžovala.

Vlk seděl v síni a naslouchal skučení větru, který se prohánět světnicí, chvílemi se mu zdálo, že tam někdo je, a pes se zvedl, šel ke dveřím a upřeně na ně civěl... Vítr se

neprohánĕl jen po světnici, ale i po půdě, a Vlk zvedal tlamu a poslouchal.

Nakonec uvolnil silný poryv větru kliku u dveří, ty se s veselým vrznutím rozevřely, stalo se to tak náhle, že to Vlk nečekal, skočil rychle do kouta a výhružně zavrčel. Ze světnice však nikdo nevyšel, dveře se houpaly v pantech sem tam, do nosu ho udeřil vítr z polí, svěží a voňavý, a Vlk vyšel z koutku v síni a překročil práh světnice. Tam to vonělo větrem a poli, Vlk očichal židle a lavici a vyběhl po zřícené zdi na dvůr. Běžel ke své boudě, proslídil ji, pak zašel za chlév a vyplašil vrabce na šeříku, skočil do bramboříště a už utíkal zahradou, rozradostněný, že je na svobodě.

Marko Odaryč se loudal po břehu, tam, kde vždycky chytal ryby, schován ve vysokém rákosí, aby ho nebylo vidět ani ze souše, ani z vody, kdyby po ní plul někdo na loďce. Hlavu měl Marko Odaryč kalnou a v duši chmury, protože zvečera vypil skleničku na křtinách u dcery, a pít by už zřejmě neměl, nemá na to leta ani zdraví. Z těch myšlenek mu bylo smutno a zároveň byl na někoho roztrpčen, ale na koho – to sám nevěděl.

Šel tedy s hlavou svěšenou, díval se do země, a vtom proti němu cosi vyrazilo – a Odaryč celý strnul: na prsa mu skočil Vlk, díval se na něho veselýma lesknoucíma se očima a v tom pohledu byla taková opovážlivost, že se Marko neodvážil ani hnout.

No, uvažoval mlhavě, teď mě ten vzteklej pes popadne tesákama za nos a je se mnou amen. Z toho pomyšlení mu bylo nanic, polil ho studený pot. Snažil se dívat psovi do očí co nejlaskavěji a řekl vlídně a tichounce:

„Copak to vyvádíš? Jdi si po svejch a já taky pudu . . ."

Jenže Vlk, rozradostněný ze setkání se známým, který na něj nebral nikdy kámen, ani klacek a někdy mu dokonce dal kost, když zaběhl k němu na dvůr, stál uprostřed pěšiny a opíral se tlapami o Odaryčovu hruď.

Jestli to jen zkusí olíznout mi obličej, horečně uvažoval Odaryč, praštím ho pěstí mezi oči, ať už se děje vůle boží.

„Hodnej pejsánek," řekl Marko žalostným hlasem, „chytrej pejsánek, ten nekousne, kdepak . . ."

Vlk pustil Odaryče, stoupl si na cestičku a přátelsky na něj civěl. Markovi se ulevilo.

„Ne, ty nemáš vzteklinu," řekl, aby nepohněval toho vlkodlaka, tu horu svalstva, ty mohutné čelisti, „běhej si kde chceš, tak utíkej, maž pryč . . ."

Sám se však bál hnout z místa, a tak stál a čekal, až se pohne Vlk. Pes zavrtěl ocasem a Marko mu ustoupil z cesty. Pes sklopil tlamu k zemi a běžel. Odaryč se za ním díval a pomalu přicházel k sobě. Když pes zmizel za vrbami, Marko se hbitě rozběhl po mezi a pořád se ohlížel. Brzo byl na své zahradě, skočil do předsíně, vlétl do světnice. Ručnici měl uloženou v prázdné staré truhle mezi všelijakým haraburdím, které měl už dávno vyhodit. Třesoucíma se rukama nabil brokovnici – a teprve pak nabyl znova odvahy.

„Teď uvidíme kdo s koho!"

Vrátil se na břeh – ale kde byl Vlkovi konec! No, však tu někde běhá, bláznivej, někde ho potká, a střílet Marko Odaryč umí, však by toulavého psa neodkrouhnul poprvé, nabyl v tom zručnosti, nechybí ho.

Vlk od rybníka zamířil na kolchozní melounové pole, tam ho nikdo neviděl, a pak roklí, kterou se vinul mělký potůček, doběhl na humna, kde se pásl vesnický dobytek. Když ho uviděli pasáčci, nejdřív mu běželi naproti, pak ale některý křikl, že to je ten pokousaný Vlk, co má vzteklinu – a všichni se o překot rozběhli zpátky, jak když do nich střelí.

Vlk se za pasáčky nehonil. Proběhl se trochu kus od stáda, zastavil se a koukal na dva bílé motýlky, kteří si zrovna nad ním hráli na honěnou, a pak beze spěchu odklusal po humnech. Teprve pak vylezli vystrašení pasáčci z úkrytů a vykládali jeden přes druhého, jaký šel z toho Vlka strach.

A pes běžel stezkou mezi pšenicí, která už volala po kose. Uslyšel, jak poblíž zapištělo nějaké zvířátko, nějaký hlodavec – a Vlk už se málem vrhl do pšenice za tím hláskem, najednou si to však rozmyslel, obrátil se, běžel velkými skoky pšenicí a rozhlížel se dodaleka kolem sebe.

Celou dobu pociťoval nejasný neklid, a ten neklid ho bodal, poháněl domů. Sotva se Vlk octl doma na dvoře, nezůstal u boudy ani u studny, skočil hned přes povalenou zeď, otevřel tlamou dveře do síně a schoval se tam... Vítr fičel, dveře skřípěly, Vlk si tedy lehl k nim a podepřel je tělem.

Odaryč se chvíli potloukal po vsi, než pochopil, že pes, ať lítá, kde lítá, přiběhne určitě domů. Proto zanedlouho došel ke Kylynině chalupě, nahlédl do dvora – asi tam není. Aby nebyl lidem nápadný, uvelebil se v pšenici, s puškou pohotově.

Vlk ucítil u chalupy něco nepřátelského, zlověstného – možná že zachytil pach brokovnice namazané solidolem, a proto ze síně nevyšel. Jenom když vítr vanoucí z pole nalehl širokou hrudí na domovní dveře a hrozilo, že se otevřou, vysunul Vlk drápy, zatínal je do podlahy a výhružně vrčel.

Odaryč seděl ve pšenici zbytečně skoro hodinu, pak zlostně hekl, vzal pušku – nesl ji hodně nízko, aby ji bylo míň vidět – a šoural se domů.

Marijka Povnycjová zašla do kantýny, zrovna když se Kylyna chystala zavírat.

„Tak co, hodně sis dneska nahrabala?" zeptala se žertem.

„A ty?" mrkla na ni šibalsky Kylyna.

„Požehnaně... Nechceš zejtra ráno zaskočit? Mají mi snad něco dovízt."

„A co?" zeptala se lhostejně Kylyna. Ale hned dodala: „Však bez toho budu, nač mi jsou ty hadry."

„To máš pravdu," přitakala jí Marijka. „A co kdybysme šly k nám a zazpívaly si? Jako dřív?"

„Neříkej?" dělala Kylyna překvapenou. „Najednou máš chuť zpívat?"

„Co by ne..."

Dřív se spolužačky u Marijky scházely často a zpívaly ně-

kdy celý večer až do půlnoci. Všelijaké písničky. Často přišel někdo od sousedů a prosil je, aby přestaly, prý už je dávno čas spát, zejtra se musí do práce.

„Tak pojďme," souhlasila bez velkého nadšení Kylyna. „A kdo ještě přijde?"

„No, Zinka Dejnehová . . ."

„Copak ta má teď pomyšlení na písničky?"

Zinka Dejnehová však byla zrovna doma – a světe, div se – šla s nimi. Potkaly Nasťu Ušetovou, vracela se z obchodu s plnou taškou – ta šla taky, dokonce měla radost, že ji pozvaly! Ke skupince se přidala i Julka Jalovcová, která bydlela blízko Marijky. A když bude těch dívčích hlasů málo, však je ostatní uslyší a taky přijdou.

Marijka vynesla plachtu do staré třešňovky za chalupou, všecky se usadily, koukly jedna na druhou – a byly najednou nějak na rozpacích.

„No tohle!" řekla Marijka. „Pročpak jste zticha? Vyrostly jsme a už jsme si cizí?"

„Ne tak docela," řekla Nasťa Ušetová.

„Když ne docela, tak je to dobrý," usmála se Marijka. „Když ne docela, tak pojďte zpívat!"

Zamračila se usilovným přemýšlením, potemnělá víčka zakryla oči, pak se nadzvedla na kolenou a tichounce zanotovala:

Čípak jsou to v sadě včely,
a ty moje uletěly . . .

Zpívala soustředěně, chraptivým, jakoby puklým hlasem. Rty se jí sotva znatelně zachvívaly a pohled upřela přímo na bílou plachtu, jako by tam nacházela slova své písně i její motivy.

Žádné z děvčat se k Marijce nepřidalo, a tak dozpívala až do konce sama a teprve potom zvedla ke kamarádkám nechápavý pohled.

„Nějakou jinou," řekla Julka Jalovcová s vlasy tak světlými, jako by si je bílila ve slunci na louce.

„Co třeba tuhle," ozvala se Zinka Dejnehová. „Provdala mě má matička za starýho dědulu?"

„A při tom mi povídala, ať ho pěkně šanuju," přidala se Julka Jalovcová a zasmála se, a po ní se zasmála i Marijka Povnycjová.

„Copak je, děvčata?" zrozpačitěla najednou Zinka.

„To my jen tak, ani nevíme proč," odpověděla Julka.

Nasťa Ušetová, která zatím mlčela, pohroužená do nějakých vlastních vzpomínek, zvedla ruce, aby se děvčata uklidnila, a tiše zazpívala:

Umřel můj milý, umřel,
píšťalu do spíže zavřel...

Děvčata se hned přidala a připadalo jim, že je píseň spojuje, sjednocuje v jeden celek, sbližuje podobně, jako to dokázala škola, společné dětství:

A já tam šla mouku brát,
na píšťalu začla hrát.

Kylyna se při zpěvu dívala na děvčata, bylo jí dobře a dojetím se jí třásl hlas. Nejradši by je snad byla všecky zlíbala.

Pískala jsem, pěkně hrála,
že i mouka tancovala.

Sotva dozpívaly tuhle, zanotovala Julka hned Pročpak jsi nepřišel, dokud měsíc nevyšel, a všechny se s radostným zaujetím společně pohroužily do jiné melodie a jiné nálady...

„Vemte mě do party!"

To za nimi přišel kolem chalupy do sadu Julčin bratr, neuvěřitelně podobný své sestře – také světlovlasý a modrooký. Byl asi o rok o dva starší než ona, pracoval ve vozovně v okresním městečku.

„Chtěl jsem se trošku prospat, ale copak vy mi to dopřejete? Ale zpíváte pěkně! Čímpak to asi je?"

„Hádej!“ odsekla Marijka Povnycjová – asi něco proti Julčině bratrovi měla, on však na to zřejmě nedbal. „Jdi si po svejch, tohle je ženská sešlost.“

„Ženská – a zpíváte o mládencích a o mužskejch?“

„A co je ti po tom? O tobě nezpíváme.“

„Běž,“ poprosila ho sestra.

Když se vzdálil, Marijka se ještě nějakou dobu nemohla uklidnit a pořád se jenom snažila, aby si dívky ničeho nevšimly. Kylyna chtěla kamarádce přispět na pomoc, a tak rychle spustila:

Měla jsem já tři prstýnky,
všecky jsem je ztratila,
tři ženiši o mě stáli,
svatba z toho nebyla:
Jeden se mi oženil,
ten druhý se utopil
a třetího čerti vzali,
aby už k nám nechodil!

Nasťa Ušetová se na Kylynu usmívala jak sestra a byla v tu chvíli ještě hezčí než jindy. A totéž si Nasťa myslela o Kylyně – že písnička z ní udělala hezké děvče.

„Měl tatíček, měl tři dcery, a ty spolu vyrůstaly,“ zazpívala Zinka Dejnehová píseň, kterou slýchávala od své matky.

Dívky dlouho neumlkaly, jako opilé písničkami a radostí ze zpěvu. Byly šťastné . . .

„Kylyno!“

Zpočátku nevěděla, odkud se ozývá to volání. Šla po asfaltce domů, přecházela právě kolem sovětu. Ohlédla se na silnici za sebou – nikde nikdo, jenom opodál chlapec na kole šlape do pedálů do kopečka.

„Kylyno!“

U vchodu do sovětu stál jejich cibulovský předseda, zdejší rodák Vasyl Sulyma. V Hlásné Cibulce je Sulymů jak máku,

všichni jsou spolu nějak příbuzní a všichni jsou si podobní – podsaditi, ramenatí, s krátkým krkem a zrzavými vlasy.

Vasyl Sulyma byl ještě mladý předseda – stal se jím, sotva se vrátil z vojny. Kýval teď na Kylynu prstem. Chvíli uvažovala – má jít, nebo nemá? Ale co naplat, měla by, když je to ouřad.

„Copak mi chceš?"

Měl černý oblek, bílou nylonovou košili, pod krkem pestrou kravatu, uvázanou na uzel velký jak pěst. V úzkých očích se zračila chytrost a sebejistota.

„Pojďme tam ke mně," a už se obrátil a šel na sovět, ale Kylyna prohlásila:

„Tam nejdu! Řekni mi to tady."

Obrátil se a zpřísněl, oči měl najednou pichlavé.

„Proč ne, třeba tady." Stál na vysokém zápraží a ona dole pod schody. „Pročpak jsi nepřišla na sovět, ohlásit to?"

Kylyna svraštila čelo:

„Co ohlásit?"

„Vždyť ti někdo zboural půl chalupy?"

„To zboural," odpověděla skoro pokorně Kylyna. „A co bych hlásila? Víš to přece i tak!"

„Jistě že to vím, vím to od lidí. Ale musí být přece nějakej pořádek, ne?"

„To tedy musí," souhlasila Kylyna. „Pořádek, aby se nebouraly chalupy."

„Prej teď bydlíš ve světnici bez jedné zdi?"

„Bydlím."

„A proč ji znova nepostavíš?"

„Čekám, až mně ji někdo postaví."

„A kdo?"

„Ten, co mně ji zboural."

Sulyma přimhouřil oči a sevřel rty. Uvažoval, zda si z něho Kylyna dělá žerty nebo ne. Pak navázal:

„Jasně, měl by ji postavit, když ji zboural. Ale nemá zrovna naspěch, že? To bys mohla taky čekat celej život."

„Mohla," přitakala lhostejně Kylyna.

„Věř mi, Kylyno, zřejmě se už nikdo nepřihlásí."

„Žádný zle," odpověděla Kylyna. „Chalupa je už moc stará, nestojí za to, aby se s ní někdo piplal. Ať se teda rozsype sama, však mi potom hodný lidi pomůžou."

Sulyma si Kylynu podezíravě měřil – třeba se za jejími slovy skrývá něco jiného, nějaký tajný smysl?

„Jasně, chalupa je tvoje... Prej teď žiješ všem na očích a všecko máš dokořán? Ani prej se nezamykáš? To se každý, kdo není líný, může dívat, co se děje v tvé světnici, co tam děláš."

„A co dělám? Přece nezamejšlím nic zlýho?" odpověděla Kylyna a neubránila se úsměvu.

„Je to tak, je," přitakal Sulyma, „jenže... nežiješ přece v lese. Tam si můžou dělat, co se jim zlíbí... zvěř v lese. Ale mezi lidma musíš žít jako člověk."

„Co na mě křičíte?" ozvala se Kylyna – prvně v životě mu vykala, protože spolu chodili do školy a byli skoro stejně staří.

„Já že křičím?" zadíval se na ni nedůvěřivě. Pomalu se jeho pohled stával vlídnější. „Máš pravdu... Tak mi to odpusť, jestli jsem zvýšil hlas. Jenom ještě tohle... nečekej, až ti někdo zeď postaví, dej se do toho sama. Zavolej si na pomoc lidi a my ti taky něčím pomůžem, co říkáš?"

„Kdyby to byla chalupa jaksepatří," říkala uvážlivě Kylyna, „to bych si snad dala tu práci. Ale takhle – ta nestojí za tu starost, ani mou, ani vaši... Není přece možný, že by se ten halama nenašel, věřím, že se najde..."

„Věřit se musí, jistě," přehnaně ochotně souhlasil Sulyma. „Ale co když nepřijde? Až se ti rozpadne celá chalupa, kde budeš bydlet?"

„Nějak si už poradím," usmála se bezbarvě Kylyna a se svěšenou hlavou šla svou cestou.

Sulyma se za ní díval a tvář měl čím dál zachmuřenější.

Když se probudila, díval se na ni svým studeným okem, jakoby potaženým bělmem, velký žlutý měsíc.

Stál už nízko nad vesnicí a jeho unavené, churavé světlo

se lilo na zem jako lhostejný, neúčastný déšť, jako popel... Kylyna cítila v celém těle zemdlenost a prázdnotu, dívala se chvíli na měsíc a pak vstala – bylo jí tak snad trochu líp. V síni se pohnul Vlk, uslyšel asi, že paní nespí.

Kylyna přešla po vlhké podlaze a tak, jak byla, v dlouhé bílé noční košili, vyšla ze světnice na dvůr. Truskavec byl měkký a studený. Ve chlívku podivně zakdákal ospalý kohout a pak krátce a vystrašeně zakokrhal.

Kylyna utrhla růži a přitiskla si ji k obličeji; vlahá vůně jí stoupla do hlavy a zburcovala její vědomí. Kylyna se skoro zachvěla, bylo to jako by jí prudce projel blesk a ozářil jí v mozku i ta nejvzdálenější zákoutí, nejtajnější skrýše...

Z pahorku, kde stála její chalupa, pohlédla na vesnici – Hlásná Cibulka spala, ozářena matným svitem měsíce, spala hlubokým předjitřním spánkem – hlubší může být už jenom smrt. Opodál blikalo osamělé okénko: tam už byl někdo vzhůru, svítil si.

Celá v bílém vyšla za vrata, do polí. Do tváře jí zavanul svěží, hutný dech zralého obilí a spících chrp. Kdyby člověk pozorněji naslouchal – připadalo jí – uslyšel by, co se zdá keříku pelyňku nebo pšeničnému klásku.

Kylyna si přejela rukou po nahých prsou – zalechtalo ji to, až se zasmála. A sotva se zasmála, zaplavila jí nenadálá vlna štěstí a radosti a bylo jí tak hezky, že by se byla nejraději snad hlasitě rozezpívala.

Sama sebe se ptala – co se to se mnou děje?

Pohladila dlaní pšenici, jako by se s ní loučila, přebrouzdala záhonek pelyňku, přešla prašnou cestu – a už byla zas na dvoře. Nějak se jí nechtělo dovnitř, jako by ji tu někdo držel. Že by měsíc, svými neviditelnými zlatými pažemi? Natahuje je přece až k zemi, vztáhl je i po ní, po Kylyně.

Když si lehala, přejela si nesměle, skoro bojácně rukou po břiše. Jako by dlaní chtěla nahmatat, zachytit cosi tajemného. Připadalo jí, že něco cítí, a možná opravdu cítila, a už se neusmívala, byla ve střehu a celá napjatá... Jako by to, co zachytila, co nejasně cítila, jako by to všechno pře-

váděla do lidské mluvy, do slov jí srozumitelných, a bylo jí zároveň dobře a zároveň ji bodal neklid a podivná obava.

Měsíc při úsvitu zašel a Kylyna usnula, na rtech trpký, teskný úsměv.

Stepan Pasjuha projížděl okresním městečkem, vracel se z oblastního centra. Když míjel patrovou budovu ubytovny, zahlédl automat se sodovkou a zastavil – dlouho už měl vyschlo v hrdle. Nahmatal v kapse tříkopejku, vhodil ji do otvoru – voda hlučně vystříkla, zapěnila se v pohárku.

V tom okamžiku k němu přistoupil cibulovský šofér Tadej Baťuta, s nímž se Stepan znal už hezky dlouho.

„Sportu zdar!" pozdravil ho.

„Zdar!" mrkl na něho Pasjuha.

Pověděli si, kam který jede, vzpomněli si na společné známé, jak to tak bývá. Vyčerpali už všechna témata a chtěli se rozloučit, když vtom jako by se Stepanovi rozbřesklo v hlavě – vždyť tenhle člověk je odtamtud – z Hlásné Cibulky!

„Poslouchej," řekl, „co se to tam u vás stalo? Někdo mi to povídal, prej nějakej náklaďák nebo možná traktor...," drmolil a díval se na toho druhého bezelstným pohledem. „Zkrátka, něco tudy projíždělo, ten za volantem byl prej pod párou a zboural něčí chalupu a někoho při tom zabil... Je to tak?"

Tadej Baťuta se zájmem vyslechl, co že se to povídá o jejich vsi, musel však s politováním přiznat, že to pravda není.

„Není?" podivil se Pasjuha. „Něco na tom přece musí bejt?"

„Takhle to vůbec nebylo!" škubl ramenem Baťuta.

„A jak teda?" celým mohutným, statným tělem Stepana Pasjuhy přejel mráz. „Mrtvejch je víc?"

„Ale kdepak mrtvejch! Máme tam u nás takovou holku... no, spíš mladou ženskou... Tak ta bydlí na konci vsi a do její chalupy v noci někdo narazil. Jenže ta chalupa i tak

sotva drží pohromadě, je stará jak Metuzalém. Měla by se už zbourat, ale kdopak to udělá, ta holka žije sama, chybí tam mužská ruka... Chalupa má zbořenou jednu zeď."

„No a co dál?" vytřeštil na něho oči.

„Co dál? Zeď spadla a chalupa stojí."

„A kdo byl v chalupě? Co se s ním stalo?" popoháněl ho Pasjuha.

„Co by se stalo? Hospodyně se ráno probudila – leží vevnitř a zároveň jako venku, chalupě chybí zeď... No a tu zeď nemá dodneška."

„Ví se, kdo to udělal?"

„Copak se to dovíš? Narazil na chalupu a ujel, nikdo ho neviděl."

„Hm-m," zamumlal Stepan a v zamyšlení klepal pohárkem o kovový automat.

„No řekni, to by byl pitomej, kdyby se najednou vrátil a řek, že to zavinil on. Dneska nikdo není tak hloupej."

„No jo," zamračil se Stepan Pasjuha. „Dneska ne, a nikdy snad nebyl... A co je to za ženskou?" Nevesele zažertoval: „Na freje se k ní dá jít?"

„Co by ne – kdy jenom chceš!"

„Vážně?"

„Pročpak ne? Holka bydlí sama, bude ráda... Je to ale případ, to ti povím... Jiná už by dala tu zeď postavit, a tahle bydlí tak – v chalupě, a přitom jak pod širým nebem."

„A proč?"

„Čeká, že ten blázen přijde a přizná se," zachechtal se Tadej Baťuta, až se z toho rozsIzel.

„Čeká?" zeptal se nevěřícně Pasjuha. „A proč čeká?"

„Copak je na světě málo cvoků? Dost, a každej je jinak praštěnej."

„Tak říkáš, že to dopadlo dobře? A já slyšel... Jenže lidi toho namluví..."

Byl teď už veselejší. Dodal však, aby Tadej Baťuta nepojal podezření:

„Na světě jsou zlí lidi, ale hodný se taky najdou!"

„Ti zlí jsou tu proto, aby se ti dobří zdáli dobří sobě i ostatním," přidal se k němu Tadej Baťuta.

„Kudy se to k vám chodí?"

U štítové zdi stála Antonina Petrivna a přimhouřenýma očima nahlížela do světnice. Měla tmavomodrý sváteční kostým, který oblékala jen na okresní konference a velké svátky. Její kdysi půvabná tvář ještě víc zežloutla, byla přepadlá, jako by se poslední dobou přidaly k jejím obvyklým chorobám další, ještě úpornější, ještě neodbytnější. Světlé vlasy měla hladce učesané, odhalovaly jí vypouklé čelo.

„Pojďte tudy, kudy chodí všichni," odpověděla po chvilce zaváhání Kylyna.

Váhala s odpovědí, protože zpočátku nemohla otevřít ústa, jako by je měla slepená.

Antonina Petrivna nakonec zůstala stát na dvoře – do předsíně nešla a stoupnout na úlomky zbořené, rozbité a pošlapané zdi se neodvážila.

„Nemohla byste vyjít ven?" zeptala se zdvořile.

Kylyna dělala, že neslyší. Co má někam běhat. Když mi něco chceš, tak pojď dovnitř, přece tě nevyháním, zvu tě dál... Přikládala do kamen, chtěla připravit žrádlo pro slepice a pro psa.

Antonina Petrivna ještě chvilku postávala venku, otálela, a pak přece jen vešla do síně. Tam jí v ústrety vstal Vlk, přívětivě se na ni podíval, přátelsky zavrtěl ocasem. Učitelka vztáhla ruku, chtěla ho pohladit po lebce s vystouplým čelem, bála se však a uškubla rukou.

„Dobrý den," pozdravila, sotva překročila práh.

„Buďte zdráva," odpověděla Kylyna, ale uhýbala pohledem.

Antonina Petrivna stála chvíli rozpačitě u prahu a pak šla zvolna ke stolu a sedla si na židli. Podívala se ven – před ní se prostírala Hlásná Cibulka, zalitá sluncem. Učitelka si pomyslela, že takhle je to opravdu hezké, pohled je příjemný a člověk si připadá volný – ten širý prostor a krása jako by

se přestěhovaly do chalupy a člověk nežije oddělen od nich, ale v sepětí s tím širým krásným světem.

Do chalupy vlétla vlaštovka, frnkla na pec, odtud prudce zamířila do rohu nad postelí a tam polekaně tloukla křídly jako v osidlech.

„Jéje, vlaštovička . . .," řekla Antonina Petrivna, jako by byla nesmírně potěšena, že se tu najednou objevil ten ptáček.

Mladá hospodyně vstala konečně od kamen. Pořád se ještě nedívala učitelce do očí a řekla:

„Teď mají tady v chalupě eldorádo, pořád se tu prohánějí."

„Vlaštovka věstí radost," uklouzlo učitelce, ale hned litovala svých slov.

„Možná radost," přitakala Kylyna s náhlým hněvem.

Vlaštovka chvíli poletovala u stropu, pak začiřikala a vylétla ven. Učitelka ji provázela dlouhým smutným pohledem.

Zavládlo tísnivé ticho. A čím bylo hlubší, tím zlomyslnější radost měla Kylyna.

„Přišla jsem za vámi . . .," řekla po chvíli učitelka, ale zarazila se.

Kylyna nepřívětivě mlčela, nechtělo se jí nějak to učitelce usnadňovat.

„Možná že jste uhádla, že k vám nejdu s něčím radostným," znovu shledávala učitelka neposlušná slova.

„A s čím – s nějakou špatnou zprávou?" podívala se po ní úkosem Kylyna a cítila se podivně jistá a silná.

„Ale to ne," namítla Antonina Petrivna, chytila se však té otázky. „Ani sama nevím, jestli je dobrá nebo špatná. Když to musí být, nedá se nic dělat, neutečeš tomu."

Kylyna už moc dobře věděla, co sem učitelku přivedlo, a ten dohad jí dodal ještě víc jistoty.

„Někdo vás poslal?" zeptala se.

„Poslal?" opakovala učitelka. A mihlo se jí hlavou, že teď asi má na mysli Tuhaje, jestli ten ji náhodou neposlal. Rychle namítala: „Ale ne, nikdo mě neposílal, sama jsem se odhodlala."

„Pročpak jste přišla?" zeptala se Kylyna přímo.

„No . . .," a učitelka se zarazila.

„Kdo vám co napovídal? Nebyl to váš muž?"

„I s Arsenem Hnatovyčem jsem hovořila," učitelka pořád hledala mírná slova. „Jistě, jak by ne, mluvili jsme o všem. Cítí, že se na mně provinil, ano, a prosil mě za odpuštění. Ale kdyby bylo jenom to... Víte, Kylyno, i jiní lidi v Hlásné Cibulce mi o tom říkali... v narážkách, samozřejmě. Ale copak nevím, o co jde? Všechny ty narážky jsou mi jasné."

„A co chcete ode mě?" to už Kylyna pohlédla na učitelku zpříma.

„Já...?" vytáhla rozpačitě obočí. „Víte, já chápu, že v životě se může stát ledacos. Vy nemáte představu o vztazích v rodině, o rodinném soužití... Zkrátka, v rodině to nikdy nejde všecko jak po másle. Často se stane, že muž pokukuje po jiné ženě... No, na to se dá zapomenout, i když to člověk odpouští nerad. Ale časem se odpustí i to, protože rodina je rodina."

„Copak já něco od vašeho muže chci?" řekla Kylyna.

„Já vám přece nic nevyčítám," trochu se vzpamatovala Antonina Petrivna. „Znám už jeho povahu, a vám nic nevyčítám... Ale i vy byste se měla zamyslet, uvážit všecko."

„A vůbec," řekla Kylyna zlostně a pádně, „už se na něj ani nepodívám. Slyšíte? Zošklivil se mi... kvůli vám... za to, že jste musela za mnou jít a víst tyhle hovory," ozvalo se v ní cosi jako soucit s učitelkou.

„Já se na něho taky někdy nemůžu ani podívat, tak je mi protivný... ale sotva pomine ta chvíle – už jsem ochotná všecko odpustit a zapomenout... Copak člověk zná pořádně sám sebe, své srdce? Nezná ani sám sebe, ani toho druhého."

Kylynu nejvíc stísňovalo, že Antonina Petrivna mluví klidně. Kdyby se s ní hádala nebo vyhrožovala – bylo by to pro Kylynu možná lehčí. To by toho taky napovídala, že by si to učitelka za rámeček nedala. Ale takhle... Takhle tu ženu litovala čím dál víc. Když se to tak vezme, jak k tomu přijde, aby měla takovéhle trampoty? Nemá to přece zapotřebí.

Vlk si otevřel prackou dveře a vešel do světnice. Nejdřív se podíval na paničku u pece, potom na učitelku.

„Á, Vlk," řekla Antonina Petrivna a náhle jí křeč sevřela hrdlo, po obličeji jí přeběhla bolestná grimasa.

Kylyna k ní bezděčně přistoupila – co je to s vámi?

„Vlk . . .," znovu se ozvala učitelka a hlas se jí roztřásl slzami. Polkla dusivý chuchvalec, který jí uvízl v hrdle. „Vzpomněla jsem si, jak jsme se veselili na svatbě . . . A najednou se přihodí něco takového, panebože . . . věřit se tomu nechce."

„Už ať jsi venku!" zadupala Kylyna na psa.

Vlk se hbitě obrátil a vyšel do síně – dveře se za ním zavřely se slabým vrznutím.

Antonina Petrivna vstala, jako by už měla v úmyslu jít. Chvíli stála a znova sklesla na židli. Dívala se na vesnici, která ležela před ní v zeleni jako živý obraz ve velkém rámu pobořené zdi.

„Já vím," ozvala se, „že vnucovat někomu radu – to je to poslední, každý má svůj rozum a podle něho žije . . . Ale ráda bych vám řekla, Kylyno . . . Vyslechněte mě a nehněvejte se. Jste ještě mladá, nemáte žádnou zkušenost, ale brzy přijde obojí – stáří i zkušenost . . . Neničte si život tady v Hlásné Cibulce."

„V Hlásné Cibulce?" opakovala udiveně Kylyna – nechápala ještě, kam učitelka míří.

„Ano, tady . . . Chlapců je tu málo, protože každý odsud odejde a děvčata si tu těžko najdou muže. Ale tahle ves není jediná na světě. Chlapci odjíždějí a vy můžete odjet taky, někam do továrny nebo na stavbu . . . Tak to teď děvčata dělají, nečekají, protože pod nehybný kámen voda neteče."

„Co bych odsud odjížděla?" Kylyna stála celá zkoprnělá. „Copak je mi tady zle?"

„No, víte . . ."

„Tady je mi dobře, tady jsem se narodila!" odsekla Kylyna. „Kde bych hledala něco lepšího? O lepší nestojím!"

Antonina Petrivna sklopila provinile hlavu a zírala do země.

„Já jsem vám ještě neřekla všechno, Kylyno," říkala tlumeným hlasem, jako by ji opravdu zkrušovalo to, co měla za

chvíli vypustit z úst. „Ale říct vám to musím, jinak to nejde . . .“

„A co říct?“ znova se vyhýbala pohledu na učitelku.

„Víte, Arsen Hnatovyč přede mnou nic neskrýval,“ řekla významně. „Přiznal se ke všemu . . . Vím i o tom, jak jste jeli v noci do lesa a o čem jste tam mluvili. Ze začátku jste byla prozíravá, slíbila jste Arsenu Hnatovyči, že se zachováte jak náleží. Ale potom . . . potom jste si to rozmyslela . . . On je hodný člověk, měkký, vždycky se nechá dojmout, neodváží se naléhat, vymáhat to na vás.“

Měla vlídný, tichý hlas, slabě zurčel, jak jí stoupal z prsou. A Kylyna mu naslouchala jak očarovaná, v nitru však cítila mrazivý chlad.

„Víte, Kylyno, všecko je mnohem složitější, než se vám zdá . . . Mít děti s Arsenem Hnatovyčem můžu mít jen já, jeho žena.“

„Proč jste . . . přišla?“ zeptala se Kylyna skoro šeptem, protože jí selhával hlas.

„A on, jako čestný člověk,“ pokračovala učitelka, jako by poslouchala jen sama sebe, „má právo mít děti jedině se mnou, s nikým jiným.“

Antonina Petrivna se dívala s napětím na Kylynu, protože něco v jejím výrazu ji polekalo.

„Tak teda,“ řekla Kylyna, „když já nepůjdu k doktorovi, tak to on ve vašich očích nebude čestný člověk, a když půjdu – tak hned bude čestný u vás a u všech, je to tak?“

„Já bych nerada všecko tak zjednodušovala, jak mi napovídáte,“ odpověděla tichounce učitelka. „Ale . . . přece sama dobře víte . . . že žijeme v lidském společenství . . . nejsme tu sami . . . a jsou určité zásady . . . Jestli chcete, jestli vám to udělá dobře, já si před vámi kleknu a budu vás prosit, abyste k tomu doktorovi šla . . . Jste ještě mladá, ještě najdete štěstí. Co vás tady drží? Můžete přece odjet.“

Kylynin pohled jako by obestřela mlha.

„Jestli mi to udělá dobře?“ zašeptala. „Tak vy přede mnou kleknete? Budete mě prosit?“

„Budu,“ řekla pevně učitelka.

„A to mi říkáte vy?" stála před ní zpříma, urostlá, rozzlobená, s obličejem pobledlým.

Antonina Petrivna vstala až příliš rychle ze židle a ucouvla.

„Ano," řekla hlasem pořád klidným.

„Ale vždyť vy... vždyť vy...," nenacházela slova Kylyna.

Učitelka se omluvně usmála.

„Tak dobrá," řekla Kylyna, plná chladné rozhodnosti.

Učitelka se snažila z jejího obličeje vyčíst, jak se vlastně rozmyslela.

„Jděte už, nemůžu se na vás dívat," zamračila se Kylyna.

„Půjdu, už půjdu... Měla byste mě pochopit... Vy na mém místě... Co naplat, takový je život."

„Jděte už, netýrejte mě!" vykřikla Kylyna.

Učitelka mohla vyjít z chalupy jednoduše přes pobořenou zeď, byla přes ni už vyšlapaná cestička. Neodvážila se však. Otevřela dveře do předsíně, prošla hbitě kolem Vlka, který na ni krátce zavrčel. Šla po dvoře s hlavou vtaženou mezi ramena. Přála si být neviditelná.

.

.

Na druhý den se Marijce Povnycjové podařilo přemluvit Kylynu, aby si šla zatancovat. Zpočátku se Kylyna dlouho vykrucovala: prý ani tancovat neumí, neví taky, s kým, a nemá kloudně co na sebe. A tak Marijka zaběhla domů a přinesla jí pár svých svetříků a blůzek na vybranou. Kylyna si zkusila jeden svetřík, druhý, třetí jí snad opravdu slušel, postála dokonce déle před zrcadlem a prohlížela si svůj obraz trochu udiveně a skoro nevěřícně.

„Tak jdeme, Kylyno," řekla neodbytná Marijka. „Nejít v tomhle svetříku!"

„Nemám na tancování ani boty!"

„Pojďme k nám – tam si vybereš, jaké chceš!"

Střevíce si však nazula svoje, měla přece jenom vlastní, pěkné, sváteční.

Tančilo se na betonovém prostranství před závodním klu-

bem. Kolem parketu byl kdovíproč plot z kovových trubek, ačkoliv vstup sem byl vždycky volný.

Už se snesl soumrak. Slabé světlo několika svítilen pronikalo tmou. V klubu hrálo gramorádio, ale tady řval reproduktor, nebyla slyšet hudba, ale hukot a rámus. Při tom hřmotu se rytmicky pohupoval hlouček mládeže, s hlavami zaujatě nakloněnými k sobě.

Sotva se Kylyna octla u klubu, přepadla jí tesklivá, posmutnělá nálada a už litovala, že se dala od Marijky přemluvit. Kdyby sem chodila pravidelně, kdyby tu na ni někdo čekal, to by se dalo ještě pochopit, proč přišla, ale takhle – kdo tu o ni stojí? Tančí tady mladičká děvčata se svými chlapci, natřásají se tu studenti, co přijeli na prázdniny, ti vědí, proč přišli. Ale ona, Kylyna?

„Ty dělej jak chceš," řekla Marijce, „ale já tu nemám co pohledávat."

Marijka jí však stiskla pevně loket.

„A já snad ano? Myslíš, že já sem chodím často? Vůbec ne. Ale to by člověk moh taky sedět doma až do smrti."

„No, jen nech na hlavě," odporovala jí Kylyna.

„Nevěříš?" dívala se na ni upřímně a bezelstně. „Ti, co za mnou chodili, se se mnou seznámili v krámě. A víš jak? Někdo něco potřebuje, na regálech to nevidí, tak se ptá, jestli to v nejbližší době nepřijde, a kdybych jako ... A hned mi začne sekat poklony, vychvalovat, vlichocovat se. Já vím, proč mi to všecko říká, dobře to vím, ale stejně je mi to příjemný, hotovej balzám pro duši. Jsem přece ženská."

„Proč se shazuješ, Marijko?" podivila se Kylyna. Stály pod topolem u rybníka a dívaly se zdálky na taneční parket. „Přece nejsi ještě stará, nikdo nemůže říct, že máš zmeškáno. A oblíkáš se tak, že se leckteré z města o tom ani nesní!"

„Vím já, proč to tak je?" divila se i Marijka Povnycjová. „Je na světě nějaká spravedlnost?" Její živá tvářička se na chvilku zachmuřila. Pak se zeptala: „Máš s sebou klíč od kantýny?"

„Proč se ptáš?"

„Pojďme se něčeho napít, třeba nám bude veseleji ..."

Proč ne, kantýna je blízko... Ani nerozsvěcely a napily se potmě portského – po těle se jim rozlilo teplo, obě se cítily líp a chovaly se nenuceněji. I ta hudba, co sem doléhala od klubu, byla jim teď milejší, nezněla teď jen pro ty, co tancovali, ale také pro ně tady, v šeré kantýně.

„Stejně to v krámě není špatný," vyprávěla šťastným hlasem Marijka. „Vidíš se tam s lidma, seznámíš se s leckým. To není jako na farmě u krav. Jak jenom to ty naše holky dokážou?"

„No jak," ozvala se Kylyna. „Dojičky si teď slušně vydělají, ne jako dřív. Já si v té své kantýně ani na tolik nepřijdu."

„Nepřijdeš, to je jasný. Kdybys nedolívala a dávala špatnou váhu, to bys pak teplejší místečko nemohla ani mít. Jenže ty, Kylyno, taková nejsi, to já dobře vím."

„Copak potřebuju víc, než mám?"

„No, není to tady v kantýně žádnej med – samý mužský. Asi jsou dost dotěrný, že jo?" vyzvídala Marijka.

„Už jsi viděla, aby namazanej mužskej nedolízal?"

„Musíš se často bránit?" ptala se zvědavě Marijka.

„Já s nima nedělám dlouhý ciráty: když dotírá, popadnu ho za límec a marš ven."

„A tím to končí?" zeptala se zklamaně Marijka.

„Co bys ještě chtěla?"

„To je pravda," ochotně souhlasila Marijka. „Já to mám v krámě lehčí, mí zákazníci jsou střízliví... Co ty máš z té své kantýny? Víno je přece pokaždý, vodka taky... To já si v krámě můžu vybrat vždycky něco extra. Když ne pro sebe, tak pro příbuzný. Jsou mi za to hrozně vděčný... Není to zadarmo, to se ví. Takže sice nekradu, ale poctivá taky vlastně nejsem."

Znova se napily, zahřály se a pookřály – tady, v potemnělé kantýně, si byly najednou blízké, víc než kamarádky, skoro jako by byly jedné krve.

„A tak žiju v té naší Cibulce," svěřovala se Marijka, „stojím každej den za pultem. A někdy mi připadá, že nežiju ten pravej život, že je to jenom kopie nebo co, skutečnej

život že je ten, kterej bych si přála mít a kterej si zasluhuju, a ten jako by byl někde přede mnou, jako bych ho teprve měla jednou prožít. A věř nebo nevěř, Kylyno, jsou někdy dny, kdy bych se nejradši vydala, kam mě nohy ponesou, a hledala ten svůj jinej život, protože mi připadá, že když budu žít tady, dennodenně stát za tím pultem – nic si nevystojím a nic nenajdu a všecko to pomine jak sen... Nejradši bych v tý chvíli šaty na sobě roztrhala – a pryč!"

„Jseš střelená," řekla nedůvěřivě Kylyna.

„Asi jsem," souhlasila Marijka Povnycjová. Objala Kylynu, přitiskla se k ní a zeptala se: „Slyšelas to o Zince?"

„O Zince? Dejnehové?"

„No ano... Brzy k ní asi půjdem na křtiny."

„To to šlo rychle? Nedávno byla přece svatba!"

„Už je to tak. Dneska se nejdřív narodí dítě a pak se jde na radnici."

Zvenčí někdo zaťukal na okno a ke sklu se přitiskla něčí hlava. Byly za pultem jak pěny.

„Neozývej se," šeptala Kylyna. „Vida ho, jak přitáh!"

„Tak otevřte!" zaznělo hlasitě za oknem. „Já vás vidím, neschováte se."

Ale dívky se neozývaly. Muž ještě jednou zatloukl na okno, ještě jednou cosi vztekle zabrumlal a pak odešel.

Dívky se také už v kantýně nezdržovaly a za chvilku vyšly ven. Venku přepadl Marijku záchvat veselosti, smála se a hlasitě brebentila.

„Tak a teď můžem jít tancovat!"

„Ne, já nepůjdu," odmítla rázně Kylyna.

„A mně je teď tak, jako bych se byla dosyta vyřádila. Zato ty jsi nějak smutná, Kylyno. Co je s tebou?"

„Ale nic, to se ti jenom zdá."

U klubu se Marijka pokoušela vtáhnout ji na parket, ale Kylyna si postavila hlavu a nešla.

„Děkuju ti za svetr," sundala ho a vrátila Marijce.

Kylyna ušla už hezký kousek cesty po hrázi, když vtom slyší, že za ní někdo běží. Ohlédne se – Marijka!

„Co za mnou tak letíš?"

„Nešla jsem tancovat," řekla zlostně Povnycjová. „Copak můžu s tím svetrem, cos mi vrátila?"

„To je pravda," uznala to Kylyna.

Učitel Tkalyč bydlel v podnájmu u školy a chodil si pro mléko k Pystyně Majorčykové. Chodíval vždycky k večeru, po dojení, a to už měl také sám po vyučování. Kylyna ho však vídala v těch končinách málokdy, protože denně odcházela do kantýny a domů se vracela pozdě. Jedině v pondělí bývala doma celý den.

Tentokrát se Tkalyč objevil na polní cestě dřív než obvykle. Kylyna vykoukla nad vrátky a uviděla ho, jak jde s bílou konvičkou v ruce, vysoký a štíhlý, a říkala si, že sousedka ještě asi nepodojila, že učitel jde moc brzy. Měl světlý letní oblek a kravatu, světlé vlasy se mu v paprscích slunce leskly jak děcku. Zadíval se na Kylynin dvůr, a když ji zahlédl s jakýmsi šitím na klíně, pozdravil ji rozvážným pokývnutím a zmizel za keři šeříku.

Sotva Kylyna zahlédla učitele, hned jí myšlenky zabloudily k němu. Říkala si, že je až příliš mírný, měkký a citlivý: nebyla zvyklá na takové mužské a Tkalyč v ní budil údiv, přímo úžas. Zároveň však tu jeho jemnost a ohleduplnost v duchu odsuzovala.

Učitel byl hezký člověk, ale na Kylynu jeho zjev nijak nepůsobil, možná proto, že jeho myšlenky jí byly vzdálené a jeho život rovněž vzdálený, neznámý, skoro až neskutečný.

Zvedla zrak od šití a nevěřila svým očím: učitel šel k ní na dvůr. Znova se na ni podíval upřeně a vážně a zřejmě byl v rozpacích, protože jeho jemné tváře zrudly a červené kypré rty se trochu zachvěly.

Kylyna se na něho mlčky dívala a čekala, co jí poví.

Tkalyč se zastavil opodál. Postavil si k nohám plechovou konévku, a podle toho, jak zařinčela, Kylyna poznala, že je prázdná.

„Kráva není ještě podojená," uhádl, na co myslí, „budu muset chvíli počkat."

„Je brzo, kráva ještě nepřišla z pastvy. Vy jste to nevěděl?“ ozvala se Kylyna a prohlížela si učitele s lhostejnou zvědavostí.

„Já . . .,“ nenašel Tkalyč potřebná slova. „To nevadí, já nespěchám, počkám.“

„To je jasný, budete muset počkat,“ přitakala Kylyna.

Proč ale zašel k ní? Mohl by přece počkat i u tetky Majorčykové.

Učitel vrhl krátký pohled na chalupu a pak sklopil oči, jako by se něčeho polekal, jako by ho vyděsila ta pobořená zeď a ten blázinec, co byl ve světnici.

„Copak že vy pijete mlíko?“ zeptala se Kylyna, aby trochu povzbudila nesmělého učitele.

„A co má být?“ odvětil ochotně otázkou.

„No, že jiní pijou víno, vodku . . .“

„A ti jiní se vám líbí víc? Čím víc pijou, tím víc se vám líbí?“ zeptal se udiveně.

„Ale vůbec se mi nelíbí,“ jehla se jí míhala v ruce a bílá nitka poskakovala vzduchem jak člunek. „Jenomže v naší Cibulce to tak chodí. Copak vy to nevíte?“

„Vím, vím,“ odpověděl učitel. „U vás se opravdu hodně pije.“

„Protože pití je snadno k mání. Jsou tu takoví lidi, co si bez sklínky připadají jak bez ruky.“

„Já jsem si zvykl na mléko, nemůžu bez něho být. V naší rodině, Kylyno . . . Oleksijivno,“ užil i jejího jména po otci, a ona k němu zvedla udiveně zrak, pročpak ji asi tak uctivě oslovuje? – „v naší rodině byl vždycky kult mléka. Měli jsme tři krávy – nejdřív Lištičku, potom Kassandru, Malenu, měli jsme je rádi, jako by to byly rovnoprávné členky naší rodiny. Věřila byste tomu?“

„Co by ne, věřím vám to. Přilnuli jste k nim . . . Vždyť to byli taky živí tvorové, tak není divu.“

Učitel nějakou chvíli vyprávěl o Maleně, byla to velká statná kráva a dávala dennodenně dvě vědra mléka. Když měla telátko, nebylo snad v jejich vesnici v Chmelnyckém kraji člověka, který by nechtěl to tele koupit . . ,

Slunce už se chýlilo nad zemí a tím jako by se přiblížilo – předtím svítilo vysoko na nebi a teď na obzoru, ke kterému se dá zdánlivě dojít... Čím déle se učitel zdržoval na Kylynině dvorku, tím byl zřejmě neklidnější. Koukne po Kylyně – a hned odvrátí zrak, jako by se bál, že dívka vyčte z toho pohledu něco utajeného.

Kylyna se nakonec odmlčela, nenavázala už hovor, a on také zmlkl, celý rozpačitý a skleslý.

Na dvůr Pystyny Majorčykové se zřejmě už vrátila kráva z pastvy, protože bylo slyšet, jak hlasitě bučí, a zároveň se ozval sousedčin pronikavý hlas.

„Chtěl jsem vám říct, Kylyno Oleksijivno," osmělil se konečně učitel, znova mu však chyběla odvaha i slova. Vzal prázdnou konvičku a sundal víčko, koukl dovnitř, jako by tam hledal kuráž i řeč.

Kylynu popadla zvědavost – co ho to trápí? Nepřišel přece jen tak.

„Vaše sousedka, Pystyna Makarivna, mi říkala... Taky od jiných lidí jsem zaslechl... Ne, ne, já neposlouchám všelijaké řeči, nějak se to stalo samo sebou..." Kousal se do rtu, jako by se nelidským úsilím nutil pokračovat. „Zkrátka, vím, v jaké jste situaci... S Tuhajem už nejsme kamarádi, jeho jednání se mě hluboce dotklo..."

Kylyna vstala ze židle, v jedné ruce držela šití, ve druhé jehlu a zkoprněle se dívala na učitele.

Všiml si jejího napjatého pohledu a byl už úplně z konceptu:

„Promiňte mi to, nechci vás urazit, chtěl jsem si s vámi pohovořit, domluvit se... Povídala mi Pystyna Makarivna..."

„Co vám povídala?" popadla konečně dech Kylyna.

„No... že vy... Jaká jste citlivá, jaké máte ryzí, ušlechtilé srdce... Nemusíte mít obavy, neřekla o vás nic špatného, jenom to dobré."

„Kdo se jí o to prosil?"

„No, tak nějak samo od sebe... Nezlobte se na ni a na mě se taky nehněvejte."

„Kristepane!“ vydechla jenom Kylyna a připadalo jí, že jí trne a dřevění celé tělo.

Učiteli však bylo patrně ještě hůř než jí. Jazyk ho neposlouchal, ale musel mluvit, mlčet už nemohl:

„Vy, Kylyno Oleksijivno, jste opravdový člověk, máte samozřejmě plné právo být šťastná, nikdo vám nesmí nic vnucovat, vymáhat proti vaší vůli... Sdílím váš názor a přišel jsem vám říct, že... kdybyste chtěla... jenom vás prosím, abyste mé úmysly správně pochopila... Kdybyste proti tomu nic neměla... aby vaše dítě mělo otce, já...“

„Otce? Vy...?“ třeštila Kylyna oči.

„Aby dítě mělo otce, mohl bych... se s vámi oženit...,“ přece jenom vyřkl ta nejtěžší slova, kterým se jazyk nejvíc vzpíral, a zjevně se mu ulevilo. „Bylo by to, jak to má být... Ne, ne!“ zašermoval rukama, když v jejím pohledu postřehl hněv a trýzeň. „Nechci vás urazit, říkám vám to upřímně... Pro mě to není oběť, vynucené rozhodnutí, odpovídá to mému přesvědčení, mým morálním zásadám... Jste, Kylyno Oleksijivno, ušlechtilá žena, máte šlechetné srdce, a já chci vaše dobro. Chci vám pomoct jako člověk člověku... V klidu si mou nabídku promyslete, nepospíchejte s odpovědí, poraďte se s rozumem. Jestli se vám nelíbím, tak mi promiňte, já... no... nějak už to dopadne. Mluvím k vám jako přítel...“

Poslouchala jeho popletené řeči, její úžas se pomalu vytrácel, už se nezlobila, vrátil se jí klid a sebevláda. Nakonec se docela usmála.

Učitel mlčel, řekl už všecko.

„Jděte už,“ ozvala se Kylyna.

Tkalyč zvedl nechápavě obočí.

„Povídám, abyste šel, Pystyna už jistě podojila.“

„Takže vy...,“ začal učitel a zarazil se.

„Děkuju vám,“ Kylyna se lehce poklonila. „Děkuju vám, že jste přišel, a taky za vaše vlídný slova.“

„Jaká slova...? Přece ne slova...“

„Jenom mě prosím vás... nelitujte. Jsem zdravá, mám dost sil. To je to hlavní.“

„Odpusťte, jestli jsem vás urazil...“

„Ne, neurazil. Děkuju vám, že jste přišel, jenomže... Ale vy to přece musíte pochopit, nebo opravdu nechápete?"

„Chápu, ovšem," pokýval kvapně hlavou a jeho světlé vlasy v podvečerním světle zazářily přímo nadpozemsky.

„To je dobře... Tak jděte, Valentyne Dmytrovyči... A nic si z toho nedělejte; nikomu neřeknu, že jste za mnou byl."

Znova pokýval hlavou, jako by souhlasil se vším, co ona řekne.

„Ještě jednou promiňte," a zamířil k vratům – nějak bokem, protože nespustil pohled z Kylyny.

„A tolik si to neberte," řekla mu ještě na rozloučenou, protože se přece jenom cítila trochu provinilá.

Celá tahle motanice se zřejmě nemohla obejít bez Pystyny Majorčykové – za chvilku se tu objevila.

Znova mi jde mluvit do duše, pomyslela si Kylyna a rázem jako by jí na srdce padl kámen.

Sousedka se dívala na Kylynu, jako by jí dívka něco dlužila a teď nechce vrátit dluh.

„Učitel chodí ke mně pro mlíko," začala. „Přišla řeč na tebe a já mu v tu ránu řekla všecko, co vím, ani špetičku jsem nesmlčela. To bys viděla, jak si to bral! Kylyno, Kylyno, takového člověka jsi pustila k vodě! Dyť ten má srdce ze zlata!"

„Cizí zlato... já nepotřebuju," řekla Kylyna co možná mírně a smířlivě.

„A co vlastně k sakru potřebuješ? Když už nemyslíš na sebe, tak aspoň na dítě kdybys pomyslela," a dloubla Kylynu prstem do břicha.

„O jakým dítěti to mluvíte?" zamračila se Kylyna. „Kdo vám to povídal, že budu mít dítě?"

Sousedka vyvalila na Kylynu oči.

„Ty, děvečko, ses toho aspoň dočkala," potřásla vyčítavě hlavou. „Kdybys věděla, jak já chtěla mít děťátko! Aspoň jedno...! Nebylo mi to ale souzený, pánbůh se nesmiloval. A tak jsem celej život prožila naplano. Muž mě začal docela i mlátit, a pak mě nechal a prásknul do bot... Já na tvým

místě... ty ani nevíš, jak jseš šťastná! Budeš litovat, až bude pozdě!"

„Až budu tak stará jako vy, budu taky tak chytrá."

„Ty teda určitě!" zapochybovala Pystyna Majorčyková. „Kde bys nabrala rozum, když ho nemáš teď? Co je to dneska za holky, hotový mordýřky, a ty jsi taky taková."

„Teta!" div nevykřikla Kylyna, protože jí cosi vazkého stisklo hrdlo. „Co vy vlastně víte? O mně nebo o někom jiným? Nahlídla jste mi do srdce, víte, co si doopravdy myslím? A hned odsuzujete!"

„A co si doopravdy myslíš, dcerko?" naklonila k ní svůj kulatý temný obličej. „Něco jinýho si myslíš a něco jinýho děláš? Tak proč si děláš násilí, vodíš lidi za nos? Pokřiví se ti povaha a celej život budeš hrbatá."

„To má člověk někomu zkazit život, zničit ho...? To by bylo lepší, jo?"

„No, buď zdráva, Kylyno," broukla Pystyna a odšourala se domů.

Na vyhřátých polích hrčel kombajn – začínaly žně... Kylyna si přejela dlaní po tváři a setřela bříškem prstu studenou, chvějící se slzu.

Stepan Pasjuha zajel na postranní cestu a vypnul motor. Blankytný den přímo oslňoval. Na poli byla už sklizena pšenice, svítilo na něm vysoké čerstvé strniště. Před Stepanovým zrakem si líně hověla v zeleni Hlásná Cibulka, zalitá proudy slunečních paprsků. Přimhouřil oči a rozhlížel se. Pořád se ještě divil tomu prazvláštnímu jménu vesnice.

Stepan zavřel dvířka vozu a zabočil doleva, na vesnická humna. Nešel po cestě plné výmolů, ale kdovíproč po zašedlém a vylínalém pelyňku, který ho šlehal do nohavic a nechával na nich šmouhy suchého prachu. Stepan Pasjuha se tvářil odhodlaně, zaťal zuby a ostražitě se rozhlížel. Zřejmě myslel, že někoho potká, nikdo se však proti němu nevynořil.

Cesta teď zatáčí, pak je malý vršíček a na vršíčku roste

košatý šeřík s povislým, povadlým listím ... Tady mu tehdy skočil před kola ten pes, a tady tehdy on, Stepan, napůl spící, utahaný po cestě, zatočil prudce doprava, vlédl do šeříku a potom ...

Došel k vratům a zastavil se. Chalupa je nízká, došková, schýlená jak stařenka – a místo aby na něho pohlédla temnými okénky, vystavuje na odiv své útroby ... Před chalupou ležely trosky zdi, na nich šlápoty a slepičí trus; na zemi se octla i dvě malá okénka s vytlučenými skly. Stepanu Pasjuhovi zatrnulo u srdce, snad poprvé si tak pronikavě uvědomil svou vinu a pomyslel si, že už se tu měl objevit dávno ...

Otevřel vrata a vešel na dvůr.

Kdepak je asi hospodyně? Díval se do chalupy – tam nikdo, na podlaze leží bílé peříčko a nepatrně se zachvívá. Na zahrádce kvete bledě růžovým květem mák, na některých stoncích se zelenají dětsky světlé makovičky. U chléva se k sobě tulí dvě štíhlounké mladé slunečnice, kvetoucí hlavičky u sebe, a tiše se smějí.

Stál a rozhlížel se. Nikde nikdo, vzal tedy za kliku venkovních dveří. Ještě se ani neotevřely, kdy se ve skulině objevila velká psí tlama, pes se dral ven a snažil se škvírou protáhnout své statné tělo. Stepan už nestačil dveře přibouchnout, musel psa pustit.

Couvl pár kroků od chalupy a zvedl ruce jako na obranu. Vlk před ním stál, připraven skočit a zakousnout se mu do masa. Stepan se pokusil udělat krok, sotva však zvedl nohu, Vlk vycenil zuby a zavrčel tak, že Stepan strnul na místě.

Aby psa nevylekal, začal Pasjuha pomalu spouštět ruce. Okamžitě v tom psu poznal toho, co se tehdy za ním řítil po cestě. Toho, kterého málem přejel.

Vlk stál s tlapami roztaženými, šedé chlupy na hřbetě se mu lehce zachvívaly. Nevrčel, nehýbal se, ale jeho nehybné vypouklé oči byly podlité krví.

Stepan Pasjuha se pokoušel hnout nohou a už ji zdvihl, pes však výhružně pohnul nastraženým uchem a Stepan znova znehybněl.

Nad Vlkem přeletěla včela, pak zakroužila kolem Stepa-

novy hlavy a on se za ní díval, sledoval ji – a vtom se mu dolní ret zachvěl zlostí, urážkou, bolestí.

Včela nad ním ještě chvíli bzučela a pak odletěla.

Aspoň kdyby někdo přišel, uvažoval teskně Stepan. Kdyby přišel a nějak mi pomoh, nemůžu přece takhle stát celou věčnost.

Před očima však měl jenom prázdný dvorek, na němž ležely trosky zdi, opodál pobíhalo pár slepic tak dokonale lhostejně, jako by se nic nedělo. A za vraty bylo ještě vidět kus čistého bílého pokoseného pole. Občas sem dolehl hluk vozů, které do Hlásné Cibulky vjížděly nebo z ní vyjížděly.

„Matičko nebeská!"

Za vraty stála Pystyna Majorčyková. Obličej měla zkřivený údivem a strachem. Pasjuha jí začal dávat rukama jakási znamení. Tetka vešla na dvůr, zastavila se opodál a povídá:

„On tě nechce pustit, že jo?"

Pasjuha si chtěl zanadávat, ale přemohl se: bál se psa, kdo ví, co by vyváděl, kdyby uslyšel hlas. Znova dělal rukama jakási nesmělá gesta. Měla snad naznačovat, že prosí o pomoc.

„Ale to je Vlk, má vzteklinu!" znovu se ozvala Pystyna Majorčyková. „Nedávno ho pokousal vzteklej pes!"

„Cože?" vyletělo bezděčně Stepanovi z úst.

Teprve potom se polekal a upřeně se zadíval na oči toho psa. Jejich výraz se však nezměnil. Pasjuhovi se trochu ulevilo. Pohnul jazykem s pocitem, jako by měl místo něho kus ovařeného masa, a vymáčkl ze sebe:

„Dělejte něco!"

A zase beze slova strnul.

„Cože?" nerozuměla mu Pystyna Majorčyková.

Stepan se znova odvážil pohnout speklými rty: „Nemluvte tolik, poplašíte ho!" Zmlkl a čekal to nejhorší, a pak požádal: „Jděte najít hospodyni, nebo je se mnou konec."

„To víš, že pudu," ujistila ho Pystyna Majorčyková. „To bys takhle moh stát do smrti. A Vlk je chytrej pes, dali jí ho vojáci, jim div nepošel a tady se vykřesal. Kdepak, ten

tě nepustí, dokud nepřijde panička . . . A cos lezl do chalupy, když tam nikdo není? Nechtěls tam něco ukrást?"

Co mohl Stepan Pasjuha na to říct? V duchu proklínal upovídanou, loudavou babu.

„Jděte, prosím vás!" vydechl Pasjuha. „A přiveďte hospodyni."

„Kdepak ji mám hledat . . .? No, bude snad v kantýně. Jenže to není zrovna blízko, a než tam dojdu . . ."

„Ať tam teda . . . někdo zaběhne . . ."

Pystyna Majorčyková se otočila a pelášila ze dvora. Za vraty se ohlédla, soucitně zavrtěla hlavou a zmizela za šeříkem.

Stepan a Vlk stáli pořád proti sobě. Stepan kypěl vztekem, myšlenky se mu strachy mátly.

Pystyna zmizela a za nějakou chvíli se začali k vratům trousit lidé. Pystyna zřejmě všem, co cestou potkala, vyklopila, co se tady stalo.

Nejdřív přiběhl houf kluků. Zůstali stát za vraty, soustředění a zakabonění, s tvářemi zrudlými zvědavostí i strachem. Báli se jít blíž a byli připraveni prásknout do bot, kdyby něco.

Zanedlouho se objevila Zinka Dejnehová. Těhotenství bylo už znát: velké břicho jí vpředu zvedalo květované šaty. Na tváři se jí objevily skvrny, obličej zošklivěl. Zinka se zastavila mezi dětmi a při pohledu na dvůr měla ve tváři stejný výraz jako oni – hluboce soustředěný, pozorný a bolestně soucitný.

Pystyna už patrně došla až k obchodu s průmyslovým zbožím, protože přiběhla Marijka Povnycjová a za ní několik mužů, snad zákazníků.

Zpočátku tu stáli zachmuřeně a zvědavě, za chvíli se však ozvaly i žerty. V značně velkém hloučku, který se už shromáždil, byl cibulovský hrbáček, zlomyslný a potměšilý tvor, který byl schopen tropit si posměch snad ze všeho na světě. Chvíli podmračeně koukal a vzápětí se jeho široké, tenké rty začaly křivit v úsměšku:

„Tohle se stane každýmu, kdo chodí za Kylynou a nechce si ji vzít!"

Lidé v hloučku se nezasmáli, ale tvářili se už veseleji.

Hrbáč ještě poradil Stepanovi Pasjuhovi:

„Stůj a ani se nehni, nebo to ubohý zvíře k smrti vylekáš!"

Vtom přijel nákladák, z kabiny vylezla Kylyna a z korby vyskákali mužští, co byli v kantýně, zrovna když se tam objevila Pystyna Majorčyková. Byl mezi nimi i Tadej Baťuta, který byl jako všichni zvědavý, co se to tady semlelo.

Kylyna vtrhla na dvůr, vylekaná snad ještě víc než Stepan Pasjuha. Pohlédla na člověka, kterého nechtěl její Vlk pustit – ne, vidí ho poprvé, nebylo jí však proto o nic líp.

„Panebože!" zanaříkala plačtivým hlasem.

Pasjuha pochopil, že to je majitelka. Zaprosil:

„Hlavně ho nesmíte poplašit. Mírně, hezky mírně!"

„Marš odsud!" křikla Kylyna na psa.

Vlk nepohnul ani uchem, jako by to nemluvilą na něho.

„Tak slyšel jsi?" bylo jí málem do pláče.

„Přetáhni ho klackem, Kylyno!" radil jí hrbáč. „Ty mu domlouváš jak dítěti."

„Klackem ne, prosím vás!" žadonil Pasjuha.

„Já nešťastná!" hořekovala Kylyna.

Šla do síně a vrátila se s provazem. Uvázala ho psovi kolem krku, zkusila zatáhnout – a teprve teď se pes pohnul. Ale bylo vidět, že se mu nechce.

Kylyna odvedla psa do síně, zamkla, pak vyšla přímo ze světnice na dvůr a hned se obořila na zkoprnělého Pasjuhu:

„Co jste tady pohledával?" Cítila však sama nejasnou vinu na tom, co se stalo.

Pasjuha sklopil hlavu a šel zeširoka k vratům. U nich se srazil s Pystynou Majorčykovou – zrovna se vracela.

„Tak co," zeptala se ho, „už jsi vyváz?"

Pasjuha ji minul, jako by nepoznával ženu, která mu přišla na pomoc první. Bez ohlédnutí vyšel ze dvora.

„Fjú!" udiveně protáhla Pystyna.

Nějakou dobu se lidé nerozcházeli. Hrbáč řekl:

„No, Kylyno, jestli tady takhle vítáš každýho mužskýho, tak kdopak za tebou má chodit!"

Kylyna chtěla odpovědět, že nechce žádného, a hlavně

jeho, hrbatého. Vtom se ale všichni rozesmáli, a tak jí nezbylo než se smát také.

„Kdopak to byl?" zeptala se Zinka Dejnehová, když se dost nasmála a utřela si slzy.

„Copak já vím?" nakrabatila obočí Kylyna. „Viděla jsem ho prvně v životě."

„To víš, to ti akorát věříme," utrousil hrbáč.

Znova se všichni zasmáli, ale už méně, byli už smíchy celí uondaní.

„Líp byste udělali," ozvala se Pystyna Majorčyková, „kdybyste místo těch řečiček pomohli holce dát do kupy tu chalupu," a kývla na zbořenou zeď. „Je vás tady jak dobrejch, a co z toho? Jak je někdo v rejži – už běžíte a vyšklebujete se. To se máte na co koukat! Aby vás husa kopla . . . Chalupa na spadnutí – a vy na to čučíte, to je legrace, to je k smíchu!"

Všichni protáhli obličeje.

„Jakpak můžem pomoct?" zeptal se hrbáč, teď už vážný.

„Rukama!" poradila jim Pystyna Majorčyková. „Dejte se do toho a postavte zeď, jak byla. Když nemáte hlínu, tak ji rychle přivezte, támhle máte nákladák," a ukázala na vůz, kterým všichni přijeli kouknout se na to divadýlko.

„Co kdybysme přišli zejtra?" zeptal se nejistě hrbáč.

„Kdopak z vás přijde zejtra?" přisadila si i Zinka Dejnehová. „Zejtra je neděle."

„To je pravda," přikývl hrbatý. A už se obrátil k mužským: „Musíme pomoct. Do večera je to hotový!"

„Ale to nemusíte, nějak už to vydržím," odmítala pomoc Kylyna.

Patrně ji ani neslyšeli. Hrbáč zamířil jak hospodář, jako by tu byl doma, ke chlévu, štrachal tam, čímsi rachotil, a za chvilku se objevil celý sehnutý pod váhou fošny.

„Však se bude hodit!" mrkl na všechny, ale obličej měl teď už vážný.

Ke Kylyně přistoupil řidič náklaďáku, na němž přijeli mužští:

„Poslouchej, hlínu nemáš, že ne? Hned ji přivezem!" A to

už se obrátil ke klukům: „Hej, kdopak se chce svízt? Tak alou pro lopaty a pak si vylezte nahoru!“

A brzy už nákladák zvolna vyjel od Kylynina dvora...

Tadej Baťuta stál nejdřív celý nesvůj. Byl byl nejraději šel pryč, jak ale můžeš odejít, když se snad každý na tebe dívá, oči z tebe nespustí, a nejvíc Pystyna Majorčyková, ta tě očima div nepolkne. A tak začal rozebírat zbořenou zeď. Ostatní mu začali pomáhat a Tadej nespokojeně hudral:

„Copak je tohle možný? Dobrej hospodář by to takhle nenechal. Už dávno se všecko mělo dát do pořádku... Tyhle trámečky se budou hodit... A kdepak by sehnala lepší okenní rám než je tenhle?“

Zinka Dejnehová bloumala někde po polní cestě, pro cosi se shýbala, a když přišla, vysypala před Kylynou hromádku koňských koblížek.

„Máš ty rozum?“ vyčítala jí Kylyna .„Starej se teď o tohle,“ kývla na Zinčino vzduté břicho, „a nelítej mi tady.“

„Dyť se tomu nic nestane! A bez kobylinců pořádnou hlínu nenamícháš,“ odpověděla Zinka Dejnehová a znova se vypravila na polní cestu.

A co si usmyslela Pystyna Majorčyková? Přinesla z domova okenní rám, úplně nový, dokonce zasklený. „Tu máš, Kylyno, místo těch starých, vytlučených.“

„Ale já měla menší okýnka, než je tohle.“

„Mělas menší, tak teď budeš mít větší. Tím větším oknem uvidíš kus světa!“

„Děkuju vám!“

„Neděkuj, eště to držím já, nemáš to v chalupě.“

Kylyna se dívala, jak se lidé činí kolem její chalupy, a byla z toho celá pryč, nevěděla, co má dělat.

„Snad abych jim šla něco připravit k jídlu,“ ptala se sousedky. „To přece nejde – bez pohoštění.“

„To můžeš, proč ne... Do večera to budeš mít hotový. Když bude něco scházet – přinesou to z domu, ze země to vydupou.“

„Já ale doma nic nemám...“

„Když nemáš ty, mám já, nějak to dáme dohromady.“

Mužští už stavěli trámy, připasovávali je. Hrbáč se zeptal Kylyny:

„Tak pozveš nás na svatbu, nebo ne?“

„To by byl hřích nepozvat nás,“ pochechtával se Tadej Baťuta, který pomáhal hrbáči.

Při všem tom povídání a pachtění docela zapomněli na Vlka, který nejdřív seděl klidně v předsíni, když ale i tam vešli lidé, zalezl za káď a schoval se.

V okresní nemocnici Kylyna nikdy předtím nebyla a nejdřív ani nevěděla, do které chodby má zamířit a u kterých dveří si stoupnout do fronty. Stála chvilku u příjmu a poslouchala, kdo a s čím se chce dostat k lékaři. Pak si řekla, že nejlíp bude asi zeptat se sestřičky, která tu přecházela s mokrým hadříkem a něco si bručela pod nos. Bručela sice, ale tvář měla dobráckou a mírnou – tvář venkovské ženské, do níž jsou vepsány všechny její radosti, starosti, svízele.

„Copak bys ráda?“ zeptala se sestřička nebo snad uklizečka – copak to Kylyna ví, když byla v nemocnici poprvé?

„Víte, já bych chtěla . . .“

Postarší žena se na ni dívala podezíravě a s nedůvěrou.

„Není to u tebe něco ženskýho?“ zeptala se zachmuřeně.

„Je,“ zaradovala se Kylyna a přikývla.

„Tudy,“ ukázala žena do chodby. „Dveře číslo dvacet.“

„Je tam doktor nebo doktorka?“ uklouzlo Kylyně.

„Co ti na tom sejde?“ broukla sestřička. „Prohlížejí stejně, mluví stejně.“

Kylyna šla hledat dveře číslo dvacet. Aha, tady. U dveří sedí několik žen. A tahle mladičká dívka, je jí snad sedmnáct – ta sem jde taky? Asi jde, proč by tu jinak seděla.

„Kdo je poslední?“ zeptala se Kylyna.

Hned ale zmlkla, jak když utne, protože všechny se k ní obrátily a zvědavě se na ni dívaly. Dokonce i to děvče, jak se Kylyně zdálo, se na ni dívalo s přehnanou pozorností.

Nikdo jí neodpověděl, a tak si Kylyna sedla. Za chvíli se

na ni už žádná nedívala: znovu se rozproudil hovor, který zřejmě Kylyna svým příchodem přerušila.

Hovořila žena s nosem jako knoflík, tenoučká jak smrková tříska:

„Copak se přede mnou schová, když bydlíme vedle sebe a její děti si chodějí hrát s našima? Dneska se člověk s ledačím setká, ale takovou trajdu, takovou lhářku – to jsem neviděla. A to je ještě mladá. Co že jsou ty mladý dneska takový – nemají kouska srdce a cti v těle. Ta jenom kouká, kde by se pobavila, urvala ze života co nejvíc, a přitom se neohlíží napravo nalevo."

Ta slova Kylynu drásala, jako by se mluvilo o ní a k ní...

„To je nějaká máma?" nedala si pokoj „tříska". „Má dvě holky, vyroste z nich ale něco jinýho? Když mají takovou mámu a v životě nic dobrýho neviděly a neuvidí – tak jiný nebudou."

„A až se jí vrátí muž – co ten jí řekne?" prohodila některá z čekajících.

„Muž? Ten je taky takovej, o nic lepší. Taky jenom kouká, kde by jí zahnul. Oba jsou na jedno brdo, co si na nich vemeš... Je to zkrátka bída."

To však už přišla „tříska" na řadu, zmizela bleskově za dveřmi. Za okamžik však z nich také vyběhla a ještě se hádala s kýmsi v ordinaci, odkud ji zřejmě vyhodili.

„Však já si tu spravedlnost vymůžu!" křikla a uháněla někam chodbou.

Kylyna toho ještě vyposlechla, než na ni přišla řada.

V ordinaci seděla urostlá ramenatá doktorka v bílém plášti. Měla vysoký účes z rezavých vlasů, velkými prsy se opírala o stůl. Zavlnily se jí, sotva se natáhla od tlustého zápisníku ke kalamáři.

Zeptala se Kylyny na jméno, jméno otce, rok narození. Lhostejným hlasem projevila zájem, odkud je. Když se dověděla, že z Hlásné Cibulky, zeptala se:

„Tak copak ti je?"

Celou dobu se dívala mimo Kylynu – do zápisníku, do okna, na podlahu. A že se lékařka chovala tak lhostejně,

unaveně, jako by i Kylynu nakazila svým věcným postojem. Dívka se uklidnila, už nepopadala dech, nešly na ni mrákoty.

Sice se uklidnila, ale odpovědět lékařce na její otázku nedokázala.

„Tak co je ti?" podívala se na ni lékařka už pozorněji. „Snad by ses mě nestyděla?"

„Já se nestydím," odporovala Kylyna.

„Tak co je? Přišlas žádat o povolení potratu?"

Kylyna na souhlas přikývla.

„Máš muže?"

„Nemám . . ."

„A kolikátý je to?"

„Prosím?" zeptala se nechápavě Kylyna.

„Ptám se, kolikátý je to potrat? První, druhý nebo snad třetí?"

„První," řekla Kylyna a podívala se tesklivě oknem – ve slunci na nemocničním dvoře skomíraly nízké javory. Na všech už žloutlo listí spálené slunečním žárem.

„Nepovídej?" jako by se podivila zrzavá doktorka. „Říkáš první? A proč se chceš zbavit plodu? Rozmyslela sis to?"

„Rozmyslela," odpověděla Kylyna.

„A uvážilas všecko? Jako dospělá, ne jako poplašená slečinka."

„Ale uvážila," povzdechla si Kylyna. „Musí to bejt . . . Prosili mě o to . . ."

„Kdo tě prosil?"

„Ale . . .," a odmlčela se.

Lékařka jí začala vysvětlovat, jak nebezpečný je první potrat. Kylyna poslouchala se sklopenou hlavou. Bylo jí při tom těžko, ale co naděláš? Nakonec doktorka řekla:

„Teď mi ale řekni poctivě: chtěla bys mít dítě? Pověz mi to po pravdě."

„Chtěla."

„Tak vidíš," řekla lékařka a zmlkla. Znova upřela pohled bůh ví kam, jenom ne na Kylynu.

Kylyna rozpačitě přešlapovala. Někdo pootevřel dveře a netrpělivě nahlédl do ordinace.

„Tak poslouchej," ozvala se konečně lékařka. „Teď tě prohlížet nebudu. Až potom... Přijď příští pátek, ordinuju od dvanácti do tří. Dobře si to rozmysli."

„Už jsem si to rozmyslela," připomněla Kylyna.

„Znova o tom přemýšlej!" řekla rozzlobeně zrzavá doktorka. „Co spěcháš? Není proč! Nebo ti dali nůž na krk?"

„To ne, ale... Bylo by to pro mně těžký..."

„A víš vůbec, co to je těžký život? Zaručeně nevíš, a mluvíš o tom... Já jich mám pět a říkám snad, že to mám těžké?"

„Jak to můžete srovnávat?" řekla Kylyna, neměla však chuť se přít, byla dokonce ráda, že ji lékařka odrazuje.

„Proč bych to nemohla srovnávat?" podívala se na ni zrzavá doktorka nevlídně a zle. „Tak jdi. Pohovoříme si jindy."

Kylyna se opatrně otočila a opatrně šla ke dveřím. Šla – a připadalo jí, jako by jí z ramenou spadlo těžké břímě, jako by v té bílé, čisté místnosti nechávala všecky své trampoty, neblahé a ponižující.

Měla sice s sebou jen pár rublů, ale vydala se po obchodech. V patrovém obchodním domě postála nejdřív u zimních kabátů, jeden si dokonce ozkusila – šedomodrý, s bílou umělou kožešinkou. Když se podívala do zrcadla, připadala si v tom oděvu hned hezčí a mladší.

Spousta zákazníků byla v dětském oddělení, také si tam stoupla, dívala se na plastikové a gumové hračky, na panenky s obličejíky provždy už veselými nebo vážnými. Jakási venkovská žena si pozorně prohlížela kočárek pro dvojčata, Kylyna si ho tedy také prohlédla ze všech stran, dokonce ho zkusila tlačit: kočárek jel lehce a nehlučně, jako by ho poháněl vítr.

Ve štěpnici u silnice trhaly děti třešně. Na větvi seděl chlapec a házel plody do vědra, které držela dole nastavené jeho sestřička. Jedna třešně padla do vědra, druhá letěla vedle. Když třešně padala na zem, děvčátko se smálo. A smála se,

i když si její bratříček s chytráckou grimasou házel třešni do pusy.

Kylyna se na ně podívala, také se zasmála a šla dál.

Slunce vysílalo na ztichlé městečko, zmořené parnem, proudy bílých, žhavých paprsků. Kolem přeběhli kluci, do pasu svlečení – asi se šli koupat k rybníku. Kylyna se po nich několikrát ohlédla s podivnou zvědavostí.

Vtom jí zabrzdil před nosem krytý nákladák s přívěsem. Z kabiny vykoukla opálená tvář s otázkou:

„Kam jdeš? Do Hlásný Cibulky? Tak si sedni, hodím tě tam."

Poslušně šla ke kabině, na řidiče se ani nepodívala – k ní do kantýny chodila spousta všelijakých lidí, je to možná někdo známý. Když už se usadila vedle něho, koukla po něm a trhla sebou: za volantem seděl ten člověk, kterého nedávno na jejím vlastním dvoře zadržel Vlk.

„Tos nečekala, že ne?" rozesmál se řidič.

Trochu se jí ulevilo, že se zasmál. Nesměle se usmála:

„To teda nečekala."

„Stává se ledacos!" prohodil Stepan Pasjuha. Vůz se rozjel. Stepan mlčel, o čemsi přemýšlel, a pak povídá: „Ani se neptáš, jak jsem se tehdá octl u tebe na dvoře?"

Kylyna jenom pokrčila rameny.

„Když ti to řeknu, nebudeš tomu věřit... Ale třeba uvěříš. Šel jsem za tebou, nebyla to náhoda... Nemoh jsem to už v sobě dál nosit, přišel jsem povědět pravdu, ke všemu se přiznat."

„Jakou pravdu?" nechápala ani slovo.

„To je právě to!" díval se upřeně na cestu. A pak už bez váhání vyhrkl: „To já ti tehdy vjel na dvůr a... vozem ti rozboural zeď."

Myslel, že začne křičet, že mu poručí, aby hned zastavil, že s ním už nepojede ani kousek. Kylyna se však jenom usmála:

„Tos byl ty?"

„No já... nevěříš? Pak mi to nedalo pokoj, porád jsem o tom přemejšlel, dumal."

„A jak se to stalo?“ zeptala se Kylyna. Necítila se kupodivu ani zkormoucená, ani dotčená.

„Ale tak, vzal jsem to zkratkou. Jenže u tvý chalupy jsem málem přejel psa, tak jsem otočil volantem doprava – a tam najednou byla chalupa... Prásk jsem do bot, protože jsem měl nahnáno. Za vsí jsem potom zastavil, ohlídnu se... A on za mnou běží ten pes, měl jsem co dělat, abych mu ujel.“

„Vlk,“ řekla jen Kylyna.

„To teda jo, hotovej vlk. Kdes ho vzala?“

„Dali mi ho vojáci...“

„Ten dovede pouštět hrůzu! Do smrti si to budu pamatovat! Jedu třeba ve voze, všecko na světě jsem pustil z hlavy, a najednou se mi zdá, že se do mě zahryzl.“

„No a dopadlo to dobře?“ zeptala se Kylyna a dívala se stranou, okénkem ven.

„Dopadlo... Ale eště teď jde na mě hrůza, na mou duši... Takovou šlamastyku jsem eště nezažil. Povídám si, co jestli se mi zakousne do krku... To jsou tak věci! Hodně ses tehdy polekala?“

„No to víš,“ řekla Kylyna a necítila teď vůči tomu šoférovi ani zlost, hněv, jenom zvědavost.

„Udělal jsem to nerad, chápeš to,“ ospravedlňoval se – bylo mu taky těžko, pořád ještě ho to hnětlo.

„Však já si to myslela, já doufala... Že někdo přijde a přizná se. Přece to nikdo nemoh udělat schválně?“

„Já přišel tenkrát, jak mě zadržel ten pes... Stojím tehdá ani živej, ani mrtvej a říkám si: to máš za to, to je za trest... Z toho psa jde strach!“

„Je hodnej.“

„Já vím, na tebe je hodnej, jenže na mě... Ale bude jistě chytrej!“ řekl uznale Stepan Pasjuha.

Nějakou dobu jeli mlčky. Pak se řidič ozval:

„Já ti tu zeď postavím, škodná nebudeš.“

„Už mi ji postavili,“ řekla Kylyna. „Ten den, cos přišel. Sjelo se jich tam hodně, a když se do toho dali, bylo všecko do večera hotový.“

„Tak to je dobře. Ale třeba bych ti i já moh s něčím pomoct?“

„Děkuju ti už za to, že ses přiznal.“

„Ty mně ještě děkuješ?“

„Co by ne? Neudělals to se zlým úmyslem... A vlastně kvůli Vlkovi.“

„Hmm,“ protáhl udiveně Stepan. „Máš psa, že z něho jde strach. A jak je chytrej! To je pravej vlk?“

„Ne, tak mu říkám.“

Sjížděli k Hlásné Cibulce z kopečka. Shora se jim otevřel pohled na velkou podolskou ves, ukrytou v syté, bohaté zeleni zahrad.

„Vystoupíš si?“ zeptal se Stepan Pasjuha, když vjeli do vesnice.

„Zavez mě k závodní jídelně, mrknu se do kantýny, mám tam práci.“

Když vystoupila, Stepan Pasjuha se s ní rozloučil:

„Tak hodně štěstí!“

„Děkuju!“ řekla vesele Kylyna. „Přijď mě někdy navštívit. Cestu teď už znáš.“

Rozesmál se na celé kolo:

„Hlavně znám dobře toho tvýho Vlka!“

„To teda znáš!“ usmála se i ona.

„Tak já přijdu!“ slíbil a v duchu si říkal, že by to byl hřích nepodívat se za ní, když ho zve.

Díval se za ní, jak jde pod starými vysokými topoly. V jejím zjevu bylo něco, co se mu líbilo, vábilo ho a přitahovalo pohled. Když už se rozjel, znova si říkal: půjde ji navštívit, co by ne, když ho zvala, taková setkání a seznámení nezažije člověk zrovna často.

Seznámení... A ne? Mohli se přece rozejít jako nepřátelé, a zatím se rozloučili přátelsky. Asi že to děvče má opravdu dobré srdce, a na pravém místě... Ten, kdo způsobil škodu náhodou, nerad, pro ni není nepřítel... Třeba je to ten nejlepší kamarád, musí se ale všecko promyslet, rozebrat.

A Pasjuha si rázem připadal jako člověk moudrý, velkorysý, plný pochopení. To všechno díky jí, Kylyně.

Tak asi kolem poledního se kantýna začala rychle zaplňovat. Nahrnula se sem spousta dělníků z druhé směny. Zašel sem i Tadej Baťuta a tiskl k prsům kavčí mládě s lesklým černým peřím. Ptáče mělo zlomené křídlo.

„Dvakrát pivo," řekl Tadej Baťuta. „Pro mě a pro kavku."

Na okenním prkénku bylo místo, tam se uvelebil. Jednu sklenici už vypil a z druhé chtěl dát napít kavce – pořád jí strkal zobák do piva. Za chvíli mělo ptáče celou hlavu obalenou pěnou.

„Ty ničemo!" křičela na něho Kylyna. „Co to vyvádíš?"

„My si dneska dáváme do nosu," zabreptal podroušený Baťuta.

Rozzlobená Kylyna k němu šla, vzala mu ptáče z ruky a ještě se po Baťutovi ohnala loktem.

„Nonono!" obořil se na ni varovně.

Vypustila kavku pod pult, mládě tam zalezlo mezi bedny a ztichlo. Ať si tam sedí, odnese ho potom do parku a pustí na svobodu. To určitě vypadlo z hnízda: je tam hodně vraních a kavčích hnízd. Ale proč vláčí křídlo, kdo jí je přerazil?

Kylyna koukla ke dveřím a vidí, jak vchází Nasťa Ušetová s tím svým studentem. Nasťa má lehounké šaty s velkým výstřihem, student světlý oblek, kravatu, jako by dnes nebylo v Hlásné Cibulce takové vedro a všude plno prachu.

Šli k pultu – Nasťa se mírně usmívala a student byl zdvořilý a zdrženlivý.

„Přišli jsme k tobě na šampaňské," řekla Nasťa. „Pohostíš nás?"

„Šampaňské nemám," odpověděla rozpačitě Kylyna. „Vy něco oslavujete... a já to ani nevím. Nechtěli byste vodku? Nebo koňak?"

Nasťa se podívala tázavě na studenta.

„Ne," řekl zdvořile, „chtěli bychom šampaňské."

„Zaskočte si do obchodu," poradila jim Kylyna, potěšená, že za ní přišli.

„Už jsme tam byli," řekla Nasťa a bezradně rozhodila rukama. Podívala se na studenta, co na to on.

„Budeme muset zajet do města," řekl chladně.

„Ano, tam ho budou mít!" usmála se Kylyna.

Student kývl neznatelně hlavou a obrátil se k odchodu. Nasťa šla hned za ním – záda měla spálená, kůže se jí loupala... Kylyna ji provázela pohledem a pomyslela si: Tak Nasťa se nám zamilovala, chodí mu za patama... A chtěla ho přenechat mě, bláhová! No vida, tak přece se netrmácel do naší Hlásné Cibulky zbytečně, dosáhl svého... Ale že je ta Nasťa legrační!

Baťuta si zatím dosyta povykládal se strejci o fotbale a zas dostal chuť zalít dušičku. Objednal u Kylyny láhev portského, aby zapil někdejší úspěchy kyjevského Dynama a Vasyla Turjančyka, kterého si moc cenil za jeho „stoprocentní přihrávky". Vzal láhev – tak jdi už a napij se! – ale on ne, osopil se na Kylynu:

„Vrať mi kavku, je moje!"

„Tvý je to, co držíš v ruce! Flaška!" odpověděla Kylyna.

„Kams ji dala, přiznej se! Chceš, aby mě vrány udolaly zobákama?"

„Ty jseš jak klíště!" zasmála se Kylyna. „Tys měl bejt ženská, a ne mužskej."

Kylyna vylovila pod pultem mládě, schovala si je do záňadří, přitiskla loktem k tělu a vyklouzla přes sklad ven. Půjde do parku a pustí ho na svobodu poblíž vraních hnízd... Zlatavý klidný večer jako by ji doprovázel. Za ploty plály jak různobarevné ohně vysoké růže. Obloha byla modrá, milá a svěží, jako dětské oči. Kdyby aspoň větříček zafoukal, pohnul se lístek na stromě!

Šla plná vnitřní pohody, smířena sama se sebou, tiskla loktem k tělu mládě, aby jí nevypadlo. Vtom se srazila tváří v tvář s Arsenem – vynořil se z postranní uličky. Taky byl překvapen tím setkáním, zůstal však navenek klidný a jeho černé oči dokonce radostně zajiskřily.

„Jdu pustit na svobodu tohle pískle," řekla Kylyna a vytáhla zpod pláště ptáče se zlomeným křídlem.

Díval se zmateně na ptáče a nic nechápal. Sáhl spěšně do

kapsy pro cigarety, nenašel však zápalky, a tak jen rozpačitě přendával cigarety z jedné ruky do druhé.

S pohledem upřeným do země řekl:

„Odpusť mi... že se to stalo... Ve snu mě nenapadlo, že za tebou půjde."

„O kom to mluvíš?" zeptala se Kylyna.

„O své ženě... Šla bez mého svolení, nevěděl jsem o tom. Já nechtěl..."

„To se stává," řekla Kylyna a cítila se klidná a sebejistá. Sama se divila – kde se v ní ten klid vzal?

„Ano, ano," přitakal Tuhaj. „Bylo mi to trapné... Provinil jsem se, moc jsem se na tobě provinil. Všecko ale nezáleží na mně, nejsem sám," říkal jí tichým hlasem a vlastní slova se mu zdála prázdná, bezobsažná, jenže závažná slova nenašel, někam se vytratila.

Kylyna s ním rázem měla soucit, bylo jí ho líto.

„To nemusíš, Arsene," říkala mu.

„Ne, ne, musím ti říct všecko. Hodně jsem o tom přemýšlel a došel jsem k tomu, že snad... snad máš právo... rozhodnout si to podle svého. Zachoval jsem se surově, a má žena... no, však rozumíš... Teď ti chci říct, abys to vyřešila tak, jak chceš. Nebo už jsi ji poslechla?"

Kylyna si přitiskla ptáče k tváři, zoblo ji do čela a Kylyna se najednou rozesmála.

„Co se směješ?" zeptal se zkoprnělý Tuhaj.

„Jen tak," odpověděla Kylyna. „To pískle mě zoblo, tak mě to rozesmálo."

Mlčel, jako by přemýšlel o jejích slovech. Pak řekl:

„Poslední dobu mě často volali na trust, musel jsem tam jezdit... Dřív jsem ti to nechtěl říkat, ale teď ti to povím. Nabízeli mi vedení sovchozu v Kyjevské oblasti, já to odmítal, protože jsem si zvykl tady v Cibulce. Včera jsem tam byl zas... a dal už jsem slovo, Antonina Petrivna tady nechce zůstat... Budu muset odsud."

„Tak hodně štěstí, Arsene," popřála mu upřímně.

„Nechce se mi, jako se mi nechtělo předtím," mluvil s trýznivým úsilím, „ale nedá se nic dělat."

„Hodně štěstí," opakovala.

Díval se na ni podezíravě, nevěřil, že jí to jde od srdce. „Tak abych šel," vykročil se sklopenou hlavou.

Na stinných místech starého parku rostla vysoká mladá tráva. Kylyna šla mezi duby a lipami a došla k topolům, z nichž se ozývalo vraní krákání a padaly z nich suché větvičky. Kam nejlíp dát mládě, uvažovala Kylyna, kam ho dát, aby bylo v bezpečí? Nechtěla ho nechávat někde, kam je vidět, odnesla ho tedy do olšového podrostu a uložila pod převislé větve.

BOLEST A HNĚV

Slunce rozlilo po zemi studené mladé stříbro pozdního podzimu. Průzračné lesy na dněperských svazích stojí tiše v hlubokém zamyšlení před blízkostí zimy. Na rubu osamělého lístku, chvějícího se slabě na javorové větvi se třpytivě leskne jíní. Z dálky přilétá vítr, jeho dech se dotýká neživými rty tvé tváře a ty se marně namáháš vycítit z jeho polibku aspoň krůpěj hřejivého tepla.

I teď, jako každý den po všechna poslední léta, tě neodbytně pronásledují vzpomínky, musíš neustále myslet na válku, na dětství, prožité v té strašné době. Proč na to není možno zapomenout, proč nemůžeš ty obrazy vymazat z paměti a ze srdce? Je tím vinen tvůj nesmírný dětský úžas, třebaže sis ho ani plně neuvědomoval, úžas nad tím, že tě tento svět uvítal krví a strádáním, střelbou a výbuchy, křikem a bolestí? Nebo hrůza, jakou jsi v té době prožíval při pohledu na čisté modré nebe, z něhož padaly na tvou hlavu a na hlavy tvých drahých pumy a granáty? Nebo tvůj dětský strach, že hlad, bída a všechna ta hrůza nebude mít nikdy konce, že tě bude provázet po celý život, že navždy zdeptá a rozvrátí tvou duši? Proč jen, proč na to všechno nemůžeš zapomenout?

Slunce rozlilo po zemi studené mladé stříbro pozdního podzimu. A to stříbro se třepotá na mých rukou, klouže mi po tváři, dotýká se mých citů, mých myšlenek, je částí mé bytosti, drahocennou součástí přírody, kterou já oživuji svým rozumem. Dívám se na podzimní svět, nádherný pozdní krásou uvadání a svět zaplňuje mé nitro pestrou rozmanitostí. Vstřebávám ho a cítím, že i on vstřebává mě. A myšlenky se opět vracejí k tomu, co mi dodnes nedopřává klidu, a začínám stále jasněji cítit, že můj smutek není jen mým smutkem, že můj bezděčný hořký úsměv není jen mým úsměvem, že mé sny nepatří jenom mně.

Na srdci mi ulpívá popel těch, kteří zahynuli. Těch, kteří položili své životy v boji za vítězství, i těch nevinných povražděných, upálených a umučených. Vím – to oni ruší můj klid, to oni se neustále obracejí k mému svědomí. Když tenkrát umírali, netušili, že jejich radost bude jednou radostí mou, že jejich láska se stane mou láskou. Nevěděli ještě, že mi odevzdávají tento podzim, celý tento svět s jeho šedomodrou oblohou. Zato já teď dobře vím, že to všechno nepatří jenom mně, ale i jim.

Naslouchám a slyším hlasy, které už nikdy nezazní.

Dívám se před sebe – a zjevují se mi hnědé a šedé oči, které už nikdy nic neuvidí.

Proto je asi vždycky se mnou všechno, co se stalo. Odešlo to do minulosti, ale nerozplynulo se v nebytí. Všechny ty události, všichni lidé tu zůstali – existují v jednom časovém úseku, my v druhém a každým okamžikem se nenávratně od sebe vzdalujeme.

A mně s duší rozbolavělou po prožitých útrapách, nevěřícímu v smrt, ale v život, se zdá, že srdce těch mrtvých žijí, žijí, jen tomu musíme víc věřit, silněji si to přát, pevněji doufat...

Zdálo se jí, že nezamhouřila celou noc oka. Světnice pomalu vychladla, pec, na níž se synem ležela, už nehřála. Ilko se přivinul úžeji k matce a zachumlal se i s hlavou do hadrů, kterými byl přikryt. Opatrně, aby syna nevzbudila, se Chrystyna pokusila opřít o loket a vstát, ale nemohla: pocítila nesmírnou slabost, tělo ztěžklo, bylo jakoby cizí. Kousala se do rtů, chvíli ležela tiše, aby přemohla slabost a nabrala sílu, a pak se přece jen zvedla. A když už stála bosýma nohama na studené podlaze, měla najednou pocit, že se v ní něco utrhlo. Rozkročila se, aby neupadla, a bojíc se každého dalšího kroku, dovlekla se ke stěně, kde se opřela jednou rukou o okenní rám a druhou o lavici.

Trochu se jí ulevilo. Odhrnula cípek pytle, kterým bylo zakryté okno. Ze dvora na ni němě hleděla děsivá černá

noc. Chrystyna přitiskla ucho k tabulce potažené ledem a naslouchala. Doufala, že uslyší vzdálený hukot kanonády, a vskutku ho slyšela: kdesi v dálce se hrozivě těžce otřásala země, i vzduch jako by se zlověstně chvěl, ale možná, že se jí to jen zdálo, protože si to tolik přála. Chvíli dýchala na sklo zakované mrazem, dokud se na něm neutvořil malý otvor zrovna v místě, kde Ilko včera večer, než šel spát, slízl led jazykem, a tma jí už nepřipadala tak zlověstná a neproniknutelná, jako kdyby jí proráželo světlo z bílého sněhu a daleké neviditelné oblohy.

„Maminko," dolehlo k ní z pece ospale. „Je mi zima."

„Tak spi," poradila. „Ve spánku ti taková zima nebude."

Ilko se znovu zachumlal i s hlavou do hadrů. Chrystyna se oblékla. Večer položila šaty na lavici u pece, aby byly teplejší, ale lavice vychladla, a tak byly studené i šaty. Neměla by zatopit? Ne, musí počkat do rána, v noci topit nemůže. Jen aby zůstaly v hromadě popela od včerejška žhavé uhlíky, strachovala se. Zahrabala je hluboko jako vždycky, ale což se už několikrát nestalo, že přesto zhasly, nezůstala ani slabá jiskřička a Ilko pak ovšem nemohl oheň rozdmýchat, ať se sebevíc namáhal.

Vyšla na síň pro roští. Šmátrajíc dlaní po stěně došla do kouta, kde ležela za žebříkem hromádka suchých větví – když vtom zaslechla na dvoře těsně u chalupy kroky. Schoulila se, bála se vydechnout, ale ozvalo se známé zakašlání – to bude jistě sestra Vira. Zakašlání se opakovalo teď už přímo u dveří a Chrystyna je naráz otevřela.

Vira uskočila:

„Copak ty stojíš celou noc v síni a hlídáš?"

„Asi bych měla." Chrystyna se chtěla usmát, ale rty ztuhlé strachem se nepohnuly.

„Nemá to smysl, stejně nic neuhlídáš," řekla Vira smutně. Z jejího kabátku vanulo teplo příbytku, z ní samé něco jako vůně pečené cukrové řepy. „Jak je dobře, sestřičko, že žijeme tak blízko sebe, dvůr vedle dvoru, chalupa vedle chalupy, můžeme se jedna k druhé podívat třebas i pozdě v noci. Kdyby ty naše chalupy stály každá na jiném konci vesnice,

bylo by to horší. Tatínek měl pravdu, když nám radil, abychom si je postavily vedle sebe, jinak by ...“ Nedořekla, přistoupila těsně k sestře, dotkla se teplými vlahými rty její tváře a zeptala se: „Tak jak to s tebou vypadá? Když jsem večer od vás odešla, pořád jsem na tebe musela myslet a k ránu jsem se nemohla dočkat, až se rozední. Bude to už brzy?“

„Myslím, že brzy,“ odpověděla Chrystyna s dlaní přitisknutou na břicho, jako by se tak chránila před čímsi nečekaným, neznámým. „Už by to mělo přijít.“

„A jak se cítíš?“

„Vždyť ti to říkám. Cítím, že by to už mělo přijít. Myslím, že se to shoduje i na den.“

„Přesně na den to vždycky nevyjde,“ usmála se Vira ve tmě. A hned na to smutně zavyčítala: „Och, Chrysto, vybrala sis to špatně. Každou chvíli přijdou naši, kdybys tak mohla počkat.“

„Což může někdo vědět, kdy přijdou? Pavel tenkrát přiběhl z lesa domů v noci, zarostlý, opálený ... A potom jsme se už ani jednou neviděli, jako kdyby se do země propadl ... Vyřizovali mi, že je živ, ale člověku napadá všelicos.“

„Tvému Pavlovi se nic nestane, ten měl vždycky ve všem štěstí.“

Vešly do světnice. Chrystyna naslouchala. Z pece se ozývalo klidné, sotva slyšitelné oddychování – Ilko zřejmě spal. Posadily se ke stolu a seděly chvíli mlčky se svěšenými hlavami. Vtom Vira uslyšela tiché zavzlyknutí, podobné spíše tlumenému výkřiku. Přisedla rychle na lavici k sestře a přejela jí rukou po tváři. Prsty sklouzly po teplých slzách.

„Mám nějaký strach, Virko,“ omlouvala se starší sestra. „Sama nevím z čeho. Celou tu dobu nikdo o ničem nevěděl. Chodila jsem nabalená v hadrech, takže na mně nikdo nic nepoznal. Ale teď? Teď se to narodí a před nikým dítě neschovám.“

„A proč bys ho schovávala? Dítě je dítě,“ uklidňovala ji Vira.

„Tobě se to řekne, v takové hrozné válce,“ a znovu se rozplakala.

„S válkou nemají děti nic společného," řekla sestra, ale zdálo se, že sama svým slovům příliš nevěří. „Copak jsi jediná, které se v téhle hrůze narodí dítě? Moc jich není, ale sama nejsi."

„Jenže každá ho má s vlastním mužem, kdežto já..."

„I ty ho máš přece s vlastním mužem!"

„No jo, s Pavlem, ale když on je v lese..."

Odmlčely se. Chrystyna vstala, sundala z oken zatemnění – okenní tabulky se už slabě modraly jako hluboká voda v rybníce. Ilko na peci se probudil, podepřel si hlavu rukama a upřeně se zadíval do světnice.

„Musíme o tom dát vědět Myhalce," řekla Vira a měla na mysli vesnickou porodní bábu.

„Copak Myhalka, ta přijde," šeptla nejistě Chrystyna. Bylo zřejmé, že se bojí i jí, ačkoliv věděla, že se to bez ní neobejde. Pomáhala před dvanácti lety na svět také Ilkovi, byl tenkrát slunný zimní den a ve světnici to vonělo chvojím, protože Pavel topil v peci borovým dřívím. „Ilko, nechtěl bys rozfoukat oheň?" řekla synkovi.

Ilko seskočil rychle na zem, kalhoty si oblékl už dole. Odsunul dvířka, ponořil se málem až po pás do pece, něco tam hledal, funěl, foukal. Konečně se zas vynořil – bradu černou od uhlí, na nose stopy po popelu.

„Vyhaslo to," řekl a díval se na ni velkýma hnědýma očima – věděla, že zrovna takové má ona.

„Já mám žhavé uhlí, pojď se mnou," řekla Vira.

A když odcházela, pohladila Chrystynu smutným pohledem svých hnědých očí, plných porozumění a soucitu. Mám hodnou sestru, pomyslela si Chrystyna. Moje trápení ji bolí jako vlastní, moje dítě má ráda, jako by bylo její.

Ve sněhu, který v tom časném ránu vypadal jako nažloutlé mlezivo, došli mezi rozvětvenými jabloněmi, nejprve mladým sadem Chrystyniným a Pavlovým, potom starým, který vysadil ještě otec, na Vířin dvorek. Žila v trochu schýlené, ale ještě pevné chalupě po rodičích. Sotva stanula na prahu,

vynořil se za rohem vesnický policista Nazar Ljasota. Bylo zřejmé, že tu na ni čekal, že ji sledoval. Jeho široký obličej měl barvu vlhkého dříví, vpadlé oči prozrazovaly skrytá muka, v koutcích rtů mu občas slabě zacukalo, jako by ho uvnitř něco bolelo.

„Pozvi mě dál, Virko, přišel jsem se na tebe podívat," řekl.

Přimhouřil oči a nevraživě si změřil Ilka. Chlapec jeho nepřátelský pohled zachytil, ale nevšímal si ho. Vešel do světnice hned za Virou, postavil se vedle police na nádobí a zamračeně po něm pokukoval. Nazar nejprve překročil práh a teprve potom si oklepával sníh z bot.

Výraz Viřiny tváře se změnil. Nespěchala, aby dala Ilkovi uhlí, asi nechtěla zůstat v chalupě s policistou sama. Ljasota svraštil obočí, jeho zornice se zúžily.

„Co tady chceš?" obořil se na chlapce.

„Přišel si pro žhavé uhlí," odpověděla za něj Vira.

Nazar vstrčil ruku do kapsy, nahmatal sirky a podával je Ilkovi. Tu máš a vypadni. Chlapec chvíli váhal – má či nemá si krabičku vzít, ale pak si ji přece jen vzal a s chmurně svěšenou hlavou odcházel.

„Žije to jako barbaři," zabručel pohrdavě Ljasota. „Hlídají oheň, aby jim, nedej pámbu, nevyhasl."

„A kdo to zavinil?" odsekla Vira, aniž by se na něj podívala. „Válka a Němci, ne?"

„Němci mají techniku," nesouhlasil Nazar. „Mají zapalovače a sirky." Vytáhl z kapsy cizí zapalovač, otočil kolečkem a nad prsty, žlutými od tabáku, se mu zatřepotal bílý plamínek. „Ale my jsme žili v jeskyních a žijeme v nich zas. Nebo si myslíš, že tahle tvoje chalupa je o moc lepší než díra? Ta má hezky daleko do civilizovaného obydlí."

„Já jsem se v té díře narodila a prozatím jinou nepotřebuju," řekla Vira.

„Takový byl náš národ vždycky," koutky jeho úst podrážděně poklesly a zachvěly se. „Nikdy netoužil po něčem lepším, byl spokojený s tím, co má."

„To už jsem od tebe slyšela stokrát."

„Ale, jak je vidět, špatně jsi poslouchala. Měl bych ti to vtloukat do hlavy každý den, aby sis to zapamatovala. Ty, i všichni takoví jako ty. A jak se obékáte! Copak to jsou nějaké šaty? Hrubé plátno! Takové hadry nosili lidi ještě za Jaroslava Moudrého a za carevny Kateřiny."

„Každému by nádhera, jakou nosíš ty, neslušela," ukázala prstem na jeho policajtskou uniformu.

Ljasota mhouřil povýšeně oči, jeho levou tváří to několikrát škublo.

„A co tohle?" ukázal na ručníky kolem svatých obrazů. „Hostům podávají na ručníku chléb a sůl, novomanželům svazují ruce ručníkem. A co ty svaté obrazy? Vždyť je to staré jako svět. Jako u divochů."

„Nazare, netrap mě," řekla prosebně Vira. „Ty dovedeš člověka ranit a ještě posypeš ránu solí. Díváš se na všechny s patra, ale dej pozor, aby ti to jednou neoplatili."

„Možná že bych byl docela jiný, kdyby . . .," řekl významně a udělal pohyb, jako by ji chtěl obejmout.

Postřehla ten pohyb a pokročila ke dveřím sousední studené světnice, kde se v zimě netopilo. Ljasota zůstal nasupeně stát, i Vira se zastavila.

„Jsi zlá, Virko, zlá a chladná," vzdychl. „A moje povaha – to závisí jenom na tobě. Udělal bych, co bys chtěla. Ty nevíš, že je mé srdce jemnější než hedvábí."

„Nebije asi pro mě."

„Jednou budeš litovat, ale bude pozdě. Jsi tak hezká, táhne mě to k tobě. Jsi docela jiná než všechny ostatní. Když se na některou podívám, je mi nanic. Řekni mi, prosím tě, čím to je? Jsou přece děvčata ještě hezčí než ty, leckterá by o mě stála a nelíbí se mi. Jsem podivín, to je to. Ale nevěřím, víš, nevěřím, že mě odkopneš. Musíš konečně pochopit . . ."

„Co musím pochopit?" podivila se nepřívětivě.

„Že tě snad nikdy nikdo nebude mít tak rád jako já."

Mluvil pravdu, dokonce zbledl rozčilením a chladný, krutý výraz jeho očí změkl, obličej jako by zkrásněl a oživl.

Viře se sevřelo hrdlo, a když konečně mohla zas volně vydechnout, vydral se jí z prsou smích. Tlumený, těžký, zlý.

Ljasotovi, stojícímu za jejími zády na prahu studené světnice se zprvu zdálo, že se to směje někdo třetí, a dokonce se jí rychle podíval přes rameno. Stiskl pěsti tak silně, že se mu nehty zaryly do dlaní, až z nich vytryskla krev.

„Tak ty pořád na někoho čekáš?" zeptal se.

„Ne, nečekám na nikoho, jsem úplně volná," řekla už vážně.

„No, dokud jsem tu já, bylo by to stejně zbytečné."

A odešel. A v jejích očích ještě chvíli dohasínal ten jízlivý smích, tuhl jako snopečky ledových jisker.

Právě když Chrystyna dovařila kaši, přišel Juz, vesnický blázen. Mladé tváře s chorobným ruměncem. Veselé oči hledí dětsky bezstarostně. Hlava olysalá, chomáček vlasů zcuchaný.

„Není ti zima?" ukázala na jeho roztrhané střevíce s rozvázanými provázky místo tkaniček, z nichž vykukovaly promodralé prsty.

Juz se sehnul skoro až k zemi, prohlédl si střevíce, ale provázky nezavázal. Pak se napřímil a usmál se na mladou hospodyni tak upřímně a krásně, že se jí až srdce sevřelo radostí.

„I košili máš rozhalenou," napomenula ho.

Juz si přejel dlaní nahá prsa, chvíli pohyboval rty, jako by chtěl něco říci, ale neřekl nic, na jeho tváři se objevil rozpačitý výraz.

„Máš hlad, viď?" cítila stále větší soucit s tou uštvanou, ubohou bytostí.

Juz na ni hleděl jasnýma, moudrýma očima, ale neodpovídal. Vyndala z pece hrneček a nabrala lžící trochu kaše. Počkala, až vychladne a ochutnala ji. Potom naplnila dvě misky – jednu pro Juza, druhou pro Ilka. Chlapec pozoroval úkosem Juza, který přiskočil k přípecku, obratně uchopil misku s kaší a lžící, postavil se u prahu a začal hltavě jíst s miskou přitisknutou k hrudi.

„Kdyby sis aspoň sedl," řekl mu. Vždycky si Juza zvědavě prohlížel, i když se ho trochu bál.

Juz se ani neohlédl, jako kdyby se ho to netýkalo, a než Ilko stačil sníst sotva polovičku své kaše, už olízl naposled lžíci a položil ji zároveň s prázdnou miskou na přípecek.

„Jen když ti chutnalo," řekla Chrystyna.

Juz se na ni podíval, jako by ji uviděl poprvé. Jeho pohled byl teď chmurně nepřívětivý, ale najednou se mu oči zase radostně rozzářily. Ukazoval prstem na velké Chrystynino břicho, mrkal a vrtěl hlavou, jako kdyby se ptal, co se jí to stalo. Nevšímal si, že se zamračila. Teprve za chvíli snad konečně pochopil, protože začal kývat hlavou jako na souhlas, zvážněl a po tváři se mu rozlil výraz hořkého smutku.

Ilko z něho nespouštěl oči.

„Proč mlčíš, Juzyku?" zeptala se Chrystyna. „Proč neřekneš aspoň slovo? Umíš přece mluvit, když chceš."

Juzovy dětsky blankytně modré oči se rozšířily, v jejich živém skle strnula hrůza. Chrystyně se udělalo nevolno, projela jí jakási zlá předtucha. Už chtěla Juzovi říci, aby raději odešel a neděsil ji svým němým věštěním – a on věštit uměl, když se výraz jeho tváře náhle opět změnil v přívětivě laskavý.

„No tak vidíš," oddychla si Chrystyna.

Juz zvedl hlavu ke stropu a obrátil oči v sloup. Jako by něčemu naslouchal, jako by opravdu něco slyšel. Jeho obličej se protáhl a ztuhl. Ilko se mimoděk také podíval na strop.

„Věští," řekla Chrystyna. „Nebo takhle děkuje za snídani. No tak, Juzyku, to stačí, už jsi poděkoval."

Hned se dá taky do tance, pomyslel si Ilko.

Ale Juz, který svou vděčnost někdy vskutku vyjadřoval tancem, se tentokrát do tance nedal. Odvrátil oči od stropu k podlaze, jeho obličej nabyl opět dětsky přirozený výraz. A konečně promluvil – jasně, zřetelně:

„V rybníku vysekal někdo v ledu díru, ve vodě plave ženská košile a nikdo ji nevytáhne."

„A kde je ta díra, Juzyku?" Chrystyna bolestně svraštila obočí.

„Děkuju, najedl jsem se," řekl Juz místo odpovědi. Sehnul se a pokoušel se zašněroval si střevíce, ale provázek se pře-

trhl. Smutně si utržený kousek prohlížel, jeho blankytně modré oči se naplnily slzami.

Po snídani nachystala matka uzlík s jídlem: několik pečených brambor, krajíček žitného chleba, který přinesla včera večer Vira, a dva sušené karasy. Ilko je na podzim sám nalovil a usušil, zbylo jich na půdě pod trámem ještě asi pět. Podala uzlík Ilkovi a nařídila mu, aby to odnesl tetě Onysce na Slobidku. Tak se totiž jmenuje jedna ulička v jejich vesnici. Tetě prý už došly všechny zásoby, bylo by hříchem nevypomoct jí. A ať jde Ilko po vsi směle, ať se nikoho nebojí, protože kdyby některý policajt nebo Němec viděl, že se bázlivě krade, mohlo by to špatně dopadnout.

Jen si vykládejte, vykládejte, jako bych sám nevěděl, jak a kudy mám jít, myslil si Ilko. Jako bych neznal u nás ve vsi každičký keříček. Kdyby tak nebyla zima, ale jaro, to by pak už bylo docela dobré.

Venku je mléčně bílý den. Oblohu halí bílá načechraná oblaka, do nich se zamotaly sluneční paprsky a marně se pokoušejí proniknout k zemi, ale vzduch je přesto prosáknut mléčnou září, jež začíná řezat do očí. A zdá se ti, žes ucítil nahořklou vůni jara, jaká tolik vzrušuje srdce, když sníh jenom co roztál a tu a tam vystrčila hrot první bledá travička. Ilko přelétl pohledem vrby podél cesty – stály tiše vyrovnané v řadě a jemu se zdálo, že jejich smutně svěšené větve se od včerejška trochu zazelenaly a že na něco čekají.

Jejich domek byl na kraji mladého dubového lesíka, za nímž se tyčil šedý masiv starých dubů, poprášených sněhem. Musel projít uličkou kolem Vířiny chalupy a dál už byla silnice. Díval se na dveře chalupy, na planou hrušku uprostřed zahrady a litoval, že Viru ani nezahlédl. Stále se ještě nepřestával divit tomu, že tahle vlastní matčina sestra je jeho tetou, třebaže je jen asi o sedm let starší než on.

Nešel prostředkem silnice, ale po jejím zasněženém okraji, uježděném sáněmi a uhlazeném sanicemi tak, že se žlutobíle leskl. Vtom uviděl, jak se proti němu sune německé nákladní

auto s širokým tupým předkem, slyšel chřestění řetězů, omotaných kolem vysokých kol. Trochu se polekal a sotva znatelně zpomalil kroky. V kabině seděli dva – voják a řidič. Voják se tvářil, jako by ho bolely zuby. Ilka ovanul pach spáleného benzínu; kýchl a zamhouřil oči, a když je zas otevřel a otočil se, auto už míjelo Vířinu chalupu. Co to asi vezou? Cožpak to poznáš, když je všechno přikryto plachtovinou? Ó, v zatáčce se objevil ještě jeden nákladák a taky černý a na vysokých kolech. Kam asi jedou? Toť se ví, že na frontu a ta je prý docela blízko, několik vsí od nich.

Ilko zahnul doprava – po obou stranách ulice stojí šedé topoly. Stepan Jasko se opírá o nakloněná vrata svého dvoru, je celý v černém, jen na nohou má červené gumovky. Jeho jasné, zářivé oči jsou průzračné jako studánka. Ilko se Stepanem kamarádí a teď mají oba radost ze setkání.

Podali si ruce jako dospělí, dělají to už dávno, snad od prvního dne války. Stepan si rád popovídá, vždycky všechno ví.

„Nebyl u vás teď žádnej Němec?" zeptal se.

„Ale, bylo u nás plno všelijakejch lidí," odpověděl nejistě Ilko, snaže se uhodnout, co asi mu chce Stepan sdělit.

Ten se opatrně rozhlédl, jeho zářící oči zpozorněly a znehybněly.

„Povídají," začal tiše, „že nějakej Němčour chodí po chalupách, – snad je nemocnej, nebo cvok, ale možná, že je i docela zdravej, kdopak ví. Příjde prý do chalupy a pobije ze samopalu každýho, koho tam najde."

„Nepovídej!" věří a nevěří Ilko.

„Přece bych ti nelhal!" zatvářil se Stepan uraženě. „Tak dej pozor, abys na něj nenatrefil." Zas se rozhlédl na všechny strany a zeptal se: „Slyšels dnes v noci kanonádu?"

„Ne," přiznal se provinile Ilko.

„Ne?" Stepanovy oči se rozšířily údivem. „To já jsem vyšel několikrát na dvůr a poslouchal jsem. Už to bude brzy."

„A já vím . . .," začal Ilko, ale včas se zarazil. Vždyť k tomu, co věděl, se bál přiznat i sám sobě. Stiskl pevně rty, jeho obličej byl najednou neproniknutelný. Umínil si, že nic ne-

řekne i proto, že viděl, jak Stepan všecek vzplanul zvědavostí: bylo by možné, že Ilko ví něco, o čem neslyšel ani on? A Ilko pyšný na své tajemství, už míří ke vratům.

„Kam jdeš, počkej!" volá za ním Stepan, který chce stůj co stůj to jeho tajemství vyzvědět. Ale Ilkovi ani nenapadne, aby se obrátil.

Chalupa tety Onysky je na okraji vesnice. Za ní se černá hliniště. Kousek dál stranou je starý hřbitov s dřevěnými a železnými kříži, žulovými náhrobky a mramorovými deskami. Ilkovi se bůhví proč líbily nejvíc desky mramorové, když se někdy ocitl na hřbitově, stával nad nimi nejdéle. Vesnice je velká a stará, v různých dobách tu žili různí lidé, a tak jsou na hřbitově pohřbeni Poláci, ruští vojáci, kteří tady padli už v první světové válce, několik židovských dělníků, kteří pracovali ve třicátých letech ve zdejším cukrovaru a dokonce i jeden cikán. Za hřbitovem se prostírá pahorkaté pole, rozorané roklemi; prý tam kdysi dávno rostl velký dubový les, ale když stavěli cukrovar, tak ho z neznámých důvodů pokáceli, takže tu po něm nezbyla ani stopa.

V poli je ještě víc ostrého mléčného světla než ve vsi a Ilko mhouří oči, aby ho nebolely.

Teta Onyska ho asi zahlédla oknem, protože už stojí na prahu a čeká na něj. Je to vlastní sestra Ilkovy matky, je mezi sestrami prostřední, a matka tvrdí, že on má zrovna takové oči jako ona. A tak, když se k ní přiblíží, zadívá se do těch jejich laskavých, krásných, trochu smutných očí a nemůže uvěřit, že i on má takové.

„Tady vám maminka posílá trochu jídla," říká a podává tetě uzlíček.

„Sedíte sami skoro o hladu a ještě rozdáváte," bručí teta a Ilko poznává v jejím hlase přesně tentýž tón jako v hlase matčině.

Uzlík si vzala, ale určitě zas pošle něco mamince, protože taky hrozně ráda rozdává, má to v povaze, myslí si Ilko.

„Dám ti drobet konopného semene," říká teta a zve ho dál. Ve světnici je zima, teta ten svůj záplatovaný kožíšek jistě ani nesvléká.

Ilko ví, že když mu teta Onyska to semeno nebo cokoli jiného dává, je marné se zdráhat, stejně mu to vnutí, proto mlčí. Jen se rozhlíží po koutech. A nastražuje uši – možná že uslyší v síni nějaký šustot, nebo se ozvou na půdě kroky?

Kolem je však mrtvé ticho, jen v uchu mu zní.

„Ó, maminka mi zase posílá ryby," říká teta Onyska. „Vždyť já o sušené ani moc nestojím... No ale neztratí se, poradím si s nima."

Ilko se shovívavě usmál. Jen si povídejte, povídejte, teto Onysko, že ryby nerada, že je nemá kdo sníst. Já vám to akorát věřím, to jste natrefila na toho pravého.

Teta Onyska se vyptává, co maminka, jak je zdráva, jestli nemají zprávu od tatínka. Vypadá trochu ustaraně, ale Ilko vidí, že chytračí. Rád by se zeptal, jestli neví něco o strýci Andrijovi, svém muži, zná však už předem odpověď, a tak se jen v duchu diví, jaká je teta tajnůstkářka a jak je chytrá. Jedná s ním, jako kdyby o ničem nevěděl, jako kdyby nebyl slyšel, jak si s maminkou šeptaly, že se strýc Andrij vrátil tajně domů časně zrána, kdy všechno ještě spalo pevným spánkem. A nevrátil se sám, přivezli ho těžce raněného partyzáni z oddílu, ve kterém bojoval. Možná že by ho nebyli přivezli, možná že by to byl přečkal v lese, ale už tady bude co nevidět Rudá armáda a jejich partyzánský oddíl dostal rozkaz, aby ustoupil od linie fronty a přemístil se hluboko do německého týlu. A tak se teď strýc Andrij skrývá doma a teta Onyska má o něho hrozný strach, protože by ho mohl každou chvíli někdo cizí zahlédnout, a kdyby to byl nějaký špatný člověk, dověděli by se to i Němci. Byl by udělal líp, kdyby se nebyl vracel, kdyby byl zůstal v lese. Kde je schovaný, to už Ilko neslyšel, zdá se mu však, že musí být tady v chalupě, nebo někde blízko, ale kde, na to nemohl přijít, a tak se nenápadně rozhlížel a naslouchal každému šustotu, protože ho to strašně zajímalo. A že strýc Andrij ze vsi neodešel, že se pořád schovává někde tady, to ví Ilko určitě, protože ho sem maminka neposlala dnes s jídlem poprvé a určitě ani ne naposled, ačkoliv i oni sami už nemají skoro nic.

Teta Onyska mu nasypala do uzlíčku asi dvě hrstičky ko-

nopného semene, víc jistě nemohla, vždyť ho má sama málo a musí si také něco nechat, protože co by dala strýci, kdyby se tu zas zítra nebo pozítří objevil? Ilko by byl u ní rád chvíli poseděl, možná, že by se zrovna něčeho dočkal, možná že by strýce Andrije zahlédl aspoň koutkem oka – má ho nejraději ze všech asi proto, že kdysi sloužil u kavalerie, jenže vidí, že teta nechce, aby se tu zdržel, něčeho se bojí. Snad si myslí, že strýc může každou chvíli přijít. Ale ne, ten teď nepřijde, ten je opatrný, dá si pozor, aby ho nikdo zlý neviděl, přichází sem asi jenom pozdě v noci.

„Kdyby něco, hned pro mě přiběhni," nakazuje teta Onyska. „Mám o tvou mámu starost. No tak běž."

A on poslušně jde, ale u vrat ho to neodolatelně nutká, aby se vrátil a řekl tetě Onysce, že se ho nemusí bát, že všechno o strýci ví a že by ho hrozně rád aspoň zahlédl. Přemohl se však, protože chápal, že musí držet jazyk za zuby a šel ulicí mezi vysokými stříbřitými topoly naplněn hrdostí, že zná tak důležité tajemství a nikomu je nevyzradí.

Porodní bába si prohlížela Viru laskavýma dobráckýma očima. Byla vysoká, tělnatá, těžkopádná. Měla plné, podivuhodně rudé rty. Kolik jí může být? napadlo Viru. Je už stará, ale vypadá mladě. Za celý svůj život nepoznala muže a neporodila ani jedno dítě, ale zato prošla jejíma rukama snad polovička lidí ze vsi. A možná i víc než polovička.

Vyslechla Viru a slíbila, že přijde. Což někdy někomu odřekla? Nikdy. Bylo by zajímavé zeptat se jí, jestli si pamatuje, jak se narodila ona, Vira.

„Babičko . . .," začala a zarazila se.

Myhalčina tvář vyjadřovala strnulou lhostejnost a vědomí světské marnosti . . .

„No tak já zas půjdu," řekla Vira.

Jen vkročila Vira na silnici, když tu – kde se vzaly, tu se vzaly – sáně. Přiletěly s mlaskavým hvizdem, koně se v běhu naráz zastavily a dívku zasypaly chomáče sněhu zpod jejich kopyt.

„Sedni si, svezeme tě domů," vybídl Nazar Ljasota. A když váhala, vyskočil ze saní, uchopil ji do náruče a nedbaje jejího odporu, posadil ji na slámu vedle sebe.

„Takhle se to dělá," řekl druhý policista, který seděl vpředu a řídil koně.

Byl to Panas Burdejnyj, tlustý, robustní, asi padesátiletý muž s tak nízkým čelem, že se zdálo, že mu vlasy vyrůstají přímo z obočí. Přimhouřené oči, ukryté v úzkých štěrbinách, těkají vychytrale a podezíravě na všechny strany. Přesto, že toho nikdy mnoho nenamluví, drží se tak, že o něm všichni vědí. Když přišli Němci, byl přesvědčen, že jsou nepřemožitelní, že tu budou vládnout věčně, a přihlásil se za policistu. A sloužil věrně a oddaně. Ve vsi ho neměli ani dříve příliš rádi, protože byl krutý a necitelný. Teď, když se dal k nepříteli, ho přímo nenáviděli. Staří i děti. Každý se bál přijít tomu německému patolízalovi na oči, protože i při náhodném setkání vypadal, jako by ti svým pohledem házel na krk smyčku.

Vira se na saních mračila a v duchu se modlila, aby ji v této společnosti viděl co nejméně lidí.

„Copak že tak často chodíš k bábě Myhalce?" zeptal se podezíravě Nazar Ljasota, posměšně si ji prohlížel. „Nečekáš ty náhodou přírůstek?"

„Je snad zakázáno navštěvovat známé?"

„To ne, zatím ještě ne, ale k porodní bábě se nechodí jen tak pro nic za nic. Nečeká se snad Chrysta?"

„Jaká Chrysta? Ty máš nápady," odbroukla hněvivě. Mrzelo ji, že ji ti policajti viděli na Myhalčině dvoře a že teď s nimi jede v jejich saních a všichni se to dovědí.

„Počkej, počkej ... Slyšel jsem, že má tvá Chrysta nápadně velké břicho. Je to pravda?"

„Dej mi pokoj!" odsekla s neskrývanou nenávistí.

„Ale kdo by jí to udělal?" ozval se Panas Burdejnyj. „Pavlo přece zdrhnul a ona není z těch, co se spustí s kdekým."

Ljasota pozoroval upřeně Viru, jako by o něčem uvažoval, jako by naslouchal, jak mu v hlavě zraje myšlenka. Jeho obli-

čej dostal zlý výraz, v koutcích rtů mu to dravě cukalo, jako cuká kůže na tlamě čenichajícího psa. Vira se opřela loktem do slámy, chtěla ze saní vyskočit, ale Ljasota její pohyb postřehl a chytil ji včas za ruku.

„Jen hezky seď, žežuličko, když už jsem tě polapil," žertoval, ale neznělo to nijak vesele, naopak v jeho hlase se ozvala hluboko skrytá výhrůžka.

A znovu se na ni významně zadíval, jako by byl vskutku na něco přišel.

Jeli po hrázi. Po levé straně se táhla rovná zasněžená plocha zamrzlého rybníka, jen v několika místech, kde byly vysekány díry se vršily hromádky ledu. Vpravo, v klikatých březích, zarostlých vrbami se vinula řeka. Sáně se mihly kolem starého mlýna, koně zpomalili běh a stoupali vzhůru ke kostelu s modrobílými stěnami, jemně se rýsujícími v průzračném mrazivém vzduchu protkaném mléčnou září neviditelného slunce. Tady z kopce od kostela bylo vidět část vsi za rybníkem: nizoučké budovy kolektivního hospodářství, za nimi chalupy, potom klub, tři cihlové domy, v nichž před válkou žila správa a zaměstnanci závodu; o kus dál za silnicí se černal park, obehnaný nízkou zídkou a za ním se modraly budovy cukrovaru. Cukrovar po celou válku nepracoval, protože v červenci jedenačtyřicátého roku bylo celé zařízení odvezeno někam na Ural a nikdo neví, co se s ním stalo a bude-li zdejšímu závodu kdy vráceno.

Burdejnyj vystoupil u kostela, bydlel tu. Kulii se ke vratům svého domu neohrabaně jako medvěd a v jeho nahrbené postavě s široce rozkročenýma nohama bylo cosi nelidského, zvířecího.

Nazar Ljasota houkl na koně a sáně se lehce rozběhly, jako kdyby neklouzaly po sněhu, ale pluly vzduchem.

„No a teď si hezky pohovoříme beze svědků," řekl hluše Ljasota a křivě se usmál jedním koutkem rtů. „Přiznej se, cos dělala u báby Myhalky! S kým bude mít Chrysta dítě?"

Věděla, že by se měla ovládat, ale nemohla.

„Nazare, máš v sobě aspoň kousek lidského citu?" vykřikla.

„Lidského citu? Na to se mě ptáš ty? Což jsi zapomněla, proč jsem za tebou ráno přišel? Nebo to podle tebe není lidský cit? Jenže ty mi nechceš rozumět."

„To sis vybral vhodnou dobu pro vyznávání lásky!"

„Moje láska nemá s válkou nic společného," vzdychl. Hlas se mu chvěl opravdovou bolestí.

Ale Viru to nedojalo, nepocítila s ním ani na okamžik soucit.

„Nevadí mi, že jsi ještě tak mladá," řekl a ona cítila, že by chtěl říci: miloval bych tě stejně – mladou jak starou. „A nejsi vůbec tak hezká, jak si asi o sobě myslíš, když to chceš vědět," pokračoval a ona věděla, že pro něho vždy byla a bude tou nejkrásnější.

„Jaká jsem, taková jsem, Nazare," řekla smutně.

„Vyslechni mě." Vzal ji za loket, tolik si přál, aby uvěřila, že to myslí upřímně. „Říkám ti pravdu. Jsem schopen všeho, abych tě dostal, a já tě dostanu!"

Nenáviděla ho, ale teď se už musela ovládnout.

„Co by sis se mnou počal, Nazare? Je přece tolik děvčat, co by si tě rády vzaly, však to víš."

„Žádnou z nich nemohu ani vidět."

„Nezaříkej se."

Neřekl na to už nic. Jako by pochopil, že to jsou pro ni jen prázdná slova, že k ní ani nedoléhají. Zmocnilo se ho zoufalství, zatemnilo mu mozek. Svíral pevně opratě a zdálo se, že nic nevidí, nic neslyší, vnímal jen, jak lehce se koňská kopyta dotýkají sněhu a jak pronikavě sviští sáně, jako kdyby mu to svištělo v hlavě.

Vira vystoupila u své chalupy. Nepromluvil už. Odvrátil se, trhl opratěmi a zahnul s koňmi do boční uličky. Za malou chvíli zastavil před Chrystyninými vraty.

Chrystyna viděla, jak Ljasota omotává opratě okolo tyčky v jejím plotě, jak vytahuje ze slámy dva pytle a přikrývá jimi koně. Co po mně chce? polekala se, když se kolem oken mihl jeho stín. Nemá dost na tom, že pronásleduje sestru, ne-

může se ho, chuděra, zbavit. Co má co dělat ještě tady? Vylezla na pec a přikryla se hadry, ať vidí, že je nemocná, snad rychleji vypadne.

Slyšela vrznout dveře, slyšela, že se zastavil na prahu. Neozvala se. A pak uslyšela vrzání bot a hned na to skřípavý hlas:

„Snad nestůněte, Chrystyno?"

Chtě nechtě musela vystrčit hlavu. Ljasota stál uprostřed světnice, vysoký, s posměšně zkřivenými rty, jeho popelavý obličej se zdál ještě popelavější, než obvykle. Jako by ho znečistily mouchy.

„Tak copak vám schází, ženská?" zeptal se ironicky. Usedl, nečekaje na pozvání na lavici u stěny, aby na ni dobře viděl. „Nepotřebujete nějaké léky? Znám se s Němci, mohl bych vám něco obstarat."

Zavrtěla odmítavě hlavou. Nic od něho nepotřebuje.

„Jste obě pyšné, vy i Virka," řekl a úsměv na jeho obličeji vypadal jako strnulá maska. „Hrozně pyšné."

„A vy byste, Nazare, chtěl ze všeho těžit?"

„Oho, jste jízlivá. No, já vím, že máte ostrý jazýček... Před chvílí jsem viděl Virku u báby Myhalky," začal, pozoruje upřeně její tvář. „Přijdu k vám a vidím, že jste nemocná. Stůněte, ale nikdo ve vsi o tom neví. Dovedete se schovat, jste tajnůstkářka."

Tak proto jsi, neřáde, přišel! Vyčenichal jsi to, pochopila.

„Což se před vámi může někdo schovat, Nazare?" řekla ztrápeně.

„Máte pravdu, je to těžké se přede mnou schovat," řekl samolibě. „Tak koho čekáte, jestli to není tajemství – kluka nebo holku?"

„Koho mi pošle osud."

„Spoleháte na osud?" posmíval se. „Jednoho chlapce už máte, tak byste snad chtěla holčičku, ne? Abyste měla pomocnici."

„Což si můžeme poroučet?"

„Poroučet asi ne, ale kdo z nás si nic nepřeje a nedoufá? Vy jste, Chrystyno, poctivá a pořádná ženská, váš muž je

někde ve světě. Povídá se, že u partyzánů, ale lidi toho napovídají, nemám pravdu?" Stále se na ni upřeně díval a ona se neodvrátila, snad proto, že ho tolik nenáviděla, že ho proklínala za to, že ji přišel do jejího domu mučit. A on pokračoval: „Už dávno je ze vsi pryč a co tomu asi řekne, až se vrátí a najde doma nemluvně?"

Chrystyna neodpověděla. Ljasota přimhouřil posměšně oči:

„Nebo je možné, že neřekne nic, co myslíte?"

„Je možné, že neřekne nic," opakovala mechanicky.

„A já vím, proč neřekne nic!" zaradoval se Ljasota. „Proč by vám něco vyčítal, když to dítě nebude panchart, když ho máte s ním, že mám pravdu? Nebo snad chcete zapírat?"

Chrystyna měla v hlavě prázdno a každé Ljasotovo slovo bylo jako rána, každého se bála.

„Dítě je jeho, vím to na beton," pokračoval škodolibě Nazar Ljasota. „Pavel vás navštěvuje a chodí domů asi dost často. Nečekáte ho náhodou taky na křtiny? Určitě čekáte, protože jak by mohl nepřijít, když o tom ví?! Je to tak, Chrystyno?"

„Nic o něm nevím," odpověděla tiše.

„Ale, ale, nepovídejte. No a když to je Pavlovo dítě, pak mají lidi pravdu, že je tu někde blízko – u partyzánů. Měli bychom mu tady nastrojit léčku, to by byla legrace! Sotva by překročil práh, aby se podíval na svou novou ratolest, už bychom ho čapli. Co tomu říkáte, Chrystyno? Ostatně, nemusíme na něj ani čekat, můžeme sebrat vás. Máme proč – za styky s partyzány."

Jízlivě se zasmál, měl radost, že Chrystyna mlčí, že ji postrašil tak, že není schopna slova.

„Jste Chrystyno pyšná, ale taky moudrá žena, nemám pravdu? Tak proč byste se někomu přiznávala, že je dítě Pavlovo? Řekněte, že je od někoho cizího, co k vám náhodou zašel, že si už ani nepamatujete, kdo to byl," pokračoval posměšně. „Tak neudělá nikdo nic ani vám, ani dítěti."

„Nemučte mě," šeptla Chrystyna, bála se, že se neovládne, že se rozpláče.

„Mluvím s vámi upřímně a vy tomu říkáte mučení? Já

s vámi jednám jako v rukavičkách, a jak se mnou jedná Virka? Uráží mě, bezcitně se mi vysmívá! Je to vaše krev, jste obě stejné. Nechtěla byste jí domluvit, aby přestala vzdorovat, aby byla na mě hodnější? Má snad tolik nápadníků, že si může vybírat? Po válce se za ní nikdo ani neohlédne. Co mužských už padlo a ještě padne, o ženichy bude nouze. Děvčat je všude plno, všechny do rajchu nenahnali. Copak nevíte, že jsem to zařídil já, aby tam Virku neposlali taky? Bál jsem se o ni, i teď se o ni bojím, nedovolím, aby jí někdo ublížil, ale což ona si toho váží? Nemohla byste se u ní za mě přimluvit? A nemyslete si, že jsem nějaký mizera nebo zabiják. Vím, že to dítě je Pavlovo, ale nepoběhnu vás udat, slyšíte, nepoběhnu. Ale i vy mi musíte pomoct. Promluvte s Virou, určitě vás poslechne. Myslíte, že se bojím, že bude Pavel můj příbuzný, když si ji vezmu? Vůbec se nebojím. Utekl bych s ní z vesnice a ukryli bychom se tak, že by nás nikdo nikdy nenašel. Ani vy byste neměla kvůli mně nepříjemnosti, až přijdou rudí. A Virku bych opatroval jako oko v hlavě, slyšíte?"

Mluvil tiše, jeho oči byly mírně laskavé, jeho popelavý obličej se prosvětlil. Kdyby byla Chrystyna vnímala, co říká, byla by ho snad i politovala, ale snažila se potlačit soucit, poslouchala ho sotva napůl ucha a jen si přála, aby co nejdřív odešel. Věděla, že teď jí už nedají pokoj a že se bude možná muset schovat u někoho z příbuzných ... Kde jen ten Ilko tak dlouho brousí, ještě se mu, nedej pánbu, něco stane.

„Tak já půjdu," zvedl se Ljasota. „A vy si to rozmyslete. Snad uznáte, že jsem taky člověk a že by se se mnou mělo jednat lidsky."

Obrátila se na záda, protože se jí těžko dýchalo, pokoušela se o ni mdloba. Cítila v prsou ostrý tlak a bylo jí do pláče, ale nechtěla, aby Ljasota viděl její slzy, myslel by si, že ji zastrašil hrozbami a přesvědčil.

Ilko se rozhodl, že nepůjde domů přímou cestou po silnici, ale že se dá kolem kostela. Zahnul k rybníku, šel pod za-

sněženými stromy černého bezu, a když před sebou uviděl kostelní báň, zůstal chvíli stát jakoby v údivu, jak malebně se vyjímá ten jejich kostelík na vršku mezi stromy a domky, jak se tyčí vzhůru, jako by chtěl vzlétnout, jako by chtěl pozvednout k nebi i vesnici.

U kostela v domku s červenou střechou, dříve tu byla kolchozní kancelář, je teď vesnická správa. Ilko chtěl nepozorovaně proklouznout kolem a bylo by se mu to asi podařilo, kdyby nebyl zvolnil krok, aby se podíval, co tady dělá tolik lidí.

Byli to samí muži a zřejmě sem nepřišli dobrovolně, protože byli obklíčeni ozbrojenými policisty, a byl tu i Němec Otto Lümetz. Ilko ho okamžitě poznal, viděl ho jednou u tety Viry. Prohlížel si v tmavé kůlně tkalcovský stav a potěračku, co tam zůstaly ještě po babičce, ale nejvíc se mu asi líbily dvě staré ikony, které visí v tetině studené světnici: na jedné z nich je svatý Mikuláš, má takové moudré oči, plné pokory, na druhé, dřevěné, provrtané červotočem je Panna Maria, dívá se černýma očima přímo před sebe a nic nevidí. Otto Lümetz chválil stav i potěračku a ptal se lámanou ruštinou Ilka, jestli náhodou nedovede malovat světce.

Teď stál ten nevysoký dobrosrdečný blonďáček s řídkým hedvábným knírkem, který ho dělal ještě mladším, před budovou vesnické správy a upřeně se díval na cestu. Když zahlédl Ilka povzbudivě mu pokynul hlavou, jako by měl radost, že ho poznal a že ho vidí.

Ilko už minul budovu vesnické správy, když vtom se před ním, mezi starými borovicemi s osekanými větvemi vynořil policista Panas Burdejnyj, uviděl ho a kývl na něho prstem. Ilko váhal – má či nemá jít, ale dodal si odvahy a pomalu k němu přistoupil, měře si ho nedůvěřivě očima. Burdejnyj měl na sobě bílý kožich a důkladné válenky.

Uchopil Ilka pevně za loket a beze slova ho táhl za sebou. Byl z něho cítit tabák a boršč – asi přišel rovnou od oběda – a chlapci se sevřel žaludek hladem.

„Postav se mezi ostatní," poručil policista a postrčil ho

ke skupině mužů, kteří ho uvítali chmurnými soucitnými pohledy. „Lopatu v ruce držet umíš, jsi už pořádný klacek, tak hajdy kopat zákopy."

Otto Lümetz přistoupil k Ilkovi a spiklenecky na něho mrkl, ale hned se zas vrátil na své místo a zapomněl na něj. Chlapec zesmutněl, strach však neměl, zdálo se mu dokonce zábavné, že půjde kopat zákopy s dospělými muži. A ty tam neženou poprvé.

Zamračeně se rozhlížel. Byli tu skoro samí starci, nemocní nebo mrzáci. Domnívali se, že je na práci nevezmou, proto se neschovali. Ilko všechny neznal, vesnice byla velká. Mnoho lidí zahynulo, nebo odešlo, ale přišli jiní, některé dlouho neviděl, nebo na ně zapomněl, byli tu i přespolní.

Zahlédl ve skupině Havrylu Jakymachu o němž věděl, že je to nějaký vzdálený příbuzný, ale nevěděl jaký. Jakymacha byl slepý na pravé oko, pokryté do poloviny šedým bělmem. Před válkou pracoval v cukrovaru; přijímal a vážil cukrovku. Chodil zpříma s vypjatou hrudí.

Když uviděl Ilka, pokusil se na něho povzbudivě usmát, ale nepodařilo se mu to, úsměv byl nejistý a žalostný.

Za chvíli se všichni vydali na cestu v ozbrojeném doprovodu. Ilko se ocitl vedle učitele. Zprvu ho ani nepoznal – učitel byl v jakýchsi hadrech, obě válenky měl převázané provázky, krk si omotal blankytně modrou šálou a hlavu vtáhl mezi ramena, jako by mu tak bylo tepleji. Učil sice v nižších třídách, ale Ilko věděl, že se jmenuje Sava Hryhorovyč, že má čtyři děti, manželku, která také učila v nižších třídách, a starou matku a že se celá rodina tísní v malém bytě v cihlovém domku vedle školy, kde bydlely mimo ně ještě dvě učitelské rodiny.

Sava Hryhorovyč se tvářil, jako kdyby se styděl za to, že je tady a díval se pod nohy, uhýbaje cizím pohledům, ale protože se na něho Ilko upřeně díval, jejich oči se nakonec setkaly a učitel sebou až trhl překvapením. Mechanicky si upravil šálu na krku a zeptal se hluše.

„Kampak jdeš?"

„S vámi," odpověděl Ilko.

Sava Hryhorovyč zamrkal. Zdálo se, že ho chlapcova odpověď překvapila a že si to musí srovnat v hlavě.

„Na zákopy?" zeptal se po chvíli.

„Jo," a Ilko mu začal rychle vykládat, jak ho Burdejnyj chytil za ruku, jak ho zatáhl k ostatním. Učitel poslouchal a vraštil řídké obočí.

„A mně poručili, abych přišel, tak jsem se neodvážil neuposlechnout," řekl Sava Hryhorovyč a bylo vidět, že si v duchu vyčítá svou slabost.

Šli po vsi. Tu a tam se objevila v okně bledá tvář ženy. Děti vybíhaly k vratům, ale dál se neodvažovaly. Ilko zahlédl v postranní uličce dokonce Stepana Jaska – stál a díval se za nimi, ale najednou se otočil, dal se na útěk a v mžiku zmizel, jako by se do země propadl. A Ilkovi v té chvíli sevřel srdce strach a zamrazilo ho. Teď měl jen jediné přání: aby je vedli jejich ulicí Vydumkou, tam by ho možná uviděla matka nebo Vira.

A zesmutněl, když Němec, který šel vpředu, zahnul doprava – Vydumce se vyhnuli.

„Ani vidět ho nemohu," zvolala nenávistně Vira. Její oči, její jemné rty, celý její obličej vyjadřoval utrpení, zrovna jako neklidné ruce s prsty sevřenými v pěsti. „Vida ho, on jde vyhrožovat tobě! To si vybral vhodnou chvíli, mizera jeden! Já vím, já vím, jak je ti těžko, vím, že jsi bezradná. Ale co si mám počít? Neměla bych z vesnice utéct? Možná že by ti dal potom pokoj. Ale co když ne, co když se bude vztekat ještě víc? Což víš, co by bylo správné? Och, Chrysto, Chrysto, proč jsme se musely narodit do takového zmatku, proč žijeme v takové hrozné době? Ale žít musíme, děj se co děj. A nejsme samy. To je hrůza, co životů bylo zničeno! Jedni se nevrátí, zahynou někde ve světě, jiné potká zlý osud doma. Kdybys věděla, Chrysto, jak je mi protivný. Když je tak nesnesitelný svobodný, jaký bude až se ožení? Bojím se na to jen pomyslet! Jak je možné, že i v naší zemi se rodí takové zrůdy? A rodí se, kde by se jinak vzaly? Co bodláčí

a plevele je ještě v našem národě! Kdybych mohla, vlastníma rukama bych je vytrhala... Ale poslechni, Chrysto... já jsem sama, nemám rodinu, nemám děti... jestli bude ještě dotírat, snad bych ho mohla obalamutit, jako na oko svolit, co myslíš?"

„To tě nesmí ani napadnout, Virko," okřikla ji Chrystyna.

„Zatím jsem na to nemyslela, ale když je to takový podlec, proč bych ho nemohla oklamat? S takovými se přece nedá jednat poctivě. Jak oni s námi, tak my s nimi."

„Nesmíš na sebe vzít takový těžký hřích, Virko, na takové věci nesmíš ani myslet!"

„Ale vždyť bych to udělala kvůli tobě!"

„Ne, ne, vzpamatuj se, prosím tě!"

Chvíli mlčely a ta chvíle byla těžká jako kámen.

„Za tyhle dva roky jsme neměli ve vsi jedinou svatbu," ozvala se konečně zas Vira. „Alespoň o tom nevím. Protože když se přece jen někteří chtěli vzít, udělali to tajně, spíš v noci než ve dne, aby to co nejmíň lidí vidělo a slyšelo. Sešlo se pár příbuzných, zazpívali si potichu nějakou písničku a rozešli se. Na prstech by se daly ty svatby spočítat. A co ti novomanželé! Copak děvče, ale ten její... Dnes se vzali, zítra už musí utéct, musí se skrývat a čekat na lepší časy. Odejde a kdoví, jestli se vrátí. Ty to máš dobré, Chrysto, ty máš svého Pavla."

„Snad mi nezávidíš?"

„Závidím, protože věřím, že se mu nic nestane. Je šikovný a smělý, vždycky měl ve všem štěstí, všechno si dovedl zařídit, i život. Ještě dnes si pamatuju, jak k nám za tebou přišel na námluvy a pak, dva dny před svatbou na věneček. To byli tatínek s maminkou ještě živi. Kdo byl na vaší svatbě za staršího mládence? Aha, už vím, Myron Osadčyj, náš předseda vesnického sovětu. Kde asi teď je? Odešel na frontu a jeho žena nemá od něho do dneška ani řádku. Přišli tenkrát s Pavlem, přinesli věneček, na talíři ho položili na stůl a slavnostně ti ho odevzdali. A ty... pamatuješ se, jakás tenkrát byla?"

Ale Chrystynina smutně zamyšlená tvář se ani při těchto vzpomínkách nerozjasnila.

„A potom v sobotu přišly tvoje družičky, oblékaly tě, rozpletly ti vlasy a zpívaly při tom a mně tě najednou bylo tak strašně líto, že jsem vyběhla na síň, zalezla do koutka a nahlas se rozplakala. Maminka mě dlouho nemohla utišit. Dnes už ani nevím, proč jsem plakala, byla jsem ještě maličká. Maminka mě ukonejšila, ale když uslyšela píseň – počkej, jak je to?... Pluj, pluj, copánku za vodou, za hodinu, za dvě, přijdu za tebou... jak tu písničku uslyšela, dala se do pláče sama a plakala a plakala k neutišení."

Vířin zasmušilý obličej se chvílemi na okamžik rozzářil jako odleskem dávné radosti, ale hned zase zesmutněl. Chrystynu vzpomínky nedojaly, naslouchala něčemu, co se ozývalo v ní.

„Já jsem snad celý život snila o tom, abych měla takovou svatbu jako ty," pokračovala Vira. „Aby i za mnou přišli na námluvy, abych měla družbu, starší i mladší družičky, aby mi rozplétaly vlasy, aby napekly svatební koláče, aby hrála muzika a aby se zpívalo... no, všecko přesně tak, jak má být. A teď? Copak je teď na něco takového čas? A co by tomu řekli lidi, jak by se na to dívali? Kdepak. A což by byl Nazar něčeho takového schopen? Ten by chtěl mít svatbu svou, policajtskou, místo muziky by stříleli z karabin. Už to nebude dlouho trvat a příjdou naši a to potom budou jiné svatby, všechno oslavíme jaksepatří. A kdybych se nemohla veselit na své svatbě, zatančím si aspoň na cizí, hlavní je, aby lidi mohli zas konečně žít a radovat se jako lidi... Pamatuješ se, jakou písničku zpívaly starosvatky, když večer pro tebe přišly, aby tě odvedly k Pavlovi? Já ti ji zazpívám: Cestičko zelená, cestičko v lukách, po tobě přijde můj Pavel s mládenci. Krásně to zazpívaly, dodnes mi ta písnička zní v uších. A jak ti to slušelo! Byla jsem mockrát na svatbách, viděla jsem hodně nevěst, ale tak hezká jako ty nebyla žádná. A nemysli, že se mi to tak zdálo proto, že jsi má sestra."

Smutek v Chrystiných očích zastřel plamének nedůvěry.

„A víš, Virko, že já si na to na všechno už nepamatuju," usmála se trochu rozpačitě.

„No, a v neděli ráno zase přišly družičky, zase ti rozpletly copy, oblékly tě do svatebních šatů a daly ti na hlavu věneček," řekla ještě Vira a zmlkla. Na její zamyšlené tváři se objevil cizí výraz, asi se v myšlenkách znovu vrátila k svému trápení s láskou nemilovaného člověka, kterého by se tak ráda zbavila, a neví jak.

Kdosi zaťukal na okno. Sestry sebou škubly a polekaně se podívali zprvu jedna na druhou a teprve potom ven. Stál tam věrný Ilkův kamarád Stepan Jasko. Hlavu v černé beranici opíral o okenní rám, na jeho během zčervenalých tvářích proskakovaly bílé skvrny. Něco říkal, ale neslyšely ho.

Chrystyna ucítila bodnutí v boku a přitiskla si na tu bolest dlaň, jako by ji chtěla pohladit a poprosit, aby ji netrápila. Zmocnila se jí zlá předtucha, nebyla schopna pohybu a jen se němě dívala do okna. Vira vyšla ven.

„Ilka hnali na zákopy," sděloval Stepan. „Vedli ho s ostatními strejdy a byl tam taky učitel Sava Hryhorovyč... Hnali je asi k lesu, protože tam kopali zákopy už včera a předevčírem, ale to bylo asi málo..."

Zastavili se na okraji lesa; každému dali hned lopatu a ukázali, kde a jak má kopat. Kolem se už černaly vyryté hroudy, vonělo to tu podzimním polem – zemí unavenou za léto, lehce ožehnutou mrazem. Sníh byl špinavý, zdupaný. O kus dál se vedle čerstvých pařezů válely osekané dubové větve. Duby byly zřejmě poraženy včera nebo předevčírem. Němci je potřebovali na zákopy.

Ilko kopal s ostatními. Po jedné straně se vedle něho rýpal v zemi Sava Hryhorovyč, po druhé straně Jakiv Pidlatajlo, dělník z cukrovaru. Na frontu ho neposlali, měl prý něco se srdcem nebo s plícemi, vidět to sice nebylo, ale muselo to být něco vážného a nevyléčitelného, protože Pidlatajlo byl vždycky zlý a nervózní, jen se na každého vrhnout, a tak se mu lidé raději vyhýbali na deset honů.

Za Pidlatajlem stál Havrylo Jakymacha. I teď s rýčem

v ruce, přestože ho donutili kopat zákopy, se choval sebevědomě a hrdě.

Jakiv Pidlatajlo poučoval Ilka:

„Prosím tě, co pořád mlátíš do zmrzlý hlíny? Kdybys to aspoň dělal pořádně, ale ty... Najdi si, kde je zem měkká, a tam kopej, podkopávej se pod zmrzlou, tak to půjde lehčej a rychlej. Čím dřív tu práci tady uděláme, tím dřív půjdeme domů."

„Ale dyť neděláme na kolchozním, kopeme zákopy," řekl Ilko. „Nemáme kam pospíchat."

„Nech si ty řeči, ty škvrně!" vztekal se Pidlatajlo. „Navykli jste si se vším se nimrat! Nebo tu snad chceš chcípnout? Němci nemají lenochy rádi, ty udělají s flákačema a simulantama krátkej proces. Copak to nevíš?"

„I vím, kdo by to nevěděl," přikývl Ilko, ale nijak si s prací nepospíšil, jen se úkradkem díval po stranách, jestli ho nikdo nepozoruje.

Sava Hryhorovyč se za chvíli tak unavil, že nemohl dál. Stál vzpřímeně s rukou přitisknutou na prsa a těžce dýchal, jeho chorobně bledý obličej zežloutl.

„To jsou mi pracanti!" vrčel tiše Jakiv Pidlatajlo, ale tak, aby to učitel slyšel. „Jsou líný dělat pro sebe, nechtěli udělat na sovětskou vládu a teď nechtěj dělat ani na německou. Jó, jó, je vidět, že hrbatýho narovná jenom hrob."

Nevztekal se ani tak proto, že někteří práci jen odbývají, ale spíš, že by si dozorci mohli myslet, že simuluje i on, vždyť nepracuje sám, ale v jedné skupině s ostatními.

Bručel a odplivoval si tak zlostně, že Havrylo Jakymacha, z jehož obličeje ani teď nezmizel hrdý nepřítomný výraz, se nezdržel, přistoupil k němu a tiše řekl:

„Jestli nezavřeš klapačku, ty neřáde, zavřu ti ji sám tímhle," a vstrčil mu pod nos svůj rýč. Pidlatajlo uskočil, protože mu ostří rýče málem přejelo po zubech.

Jakymacha se vrátil na své místo, jako by se nic nestalo, postavil se do zákopu, který mu teď sahal až po kolena, a pustil se do osekávání dubových kořenů, protože mu překážely v práci.

Pidlatajlo zčervenal, rty mu mrtvolně zmodraly. Celý se třásl zlostí, ale mlčel, protože věděl, jak Havrylo Jakymacha, syn hrdiny občanské války, dovede být krutě nelítostný.

Sava Hryhorovyč se díval na ten výstup smutnýma nevidoucíma očima a krabatil vrásčité žluté čelo – snažil se pochopit, co se stalo, nepochopil však nic. Ještě chvíli těžce oddychoval, pak se znovu shrbil nad rýčem a namáhal se zarýt jej do země. A Ilko nemohl potlačit úsměv – takovou měl radost, že Pidlatajla umlčeli, ale na jak dlouho? Jakiva Pidlatajla neměl v jejich vsi nikdo rád pro jeho zlý jazyk, jízlivost a surovost, která mu koukala z očí a byla zřejmá z každého pohybu jeho těla. Dosud se neoženil, žádné z děvčat s ním nechtělo chodit, žádná s ním nechtěla tančit ani v závodním klubu ani venku, nenašla se snad jediná, kterou by byl směl doprovodit domů víckrát než jednou. Chlapci se ho báli, protože mohl uhodit pro nic za nic, třeba jen proto, žes mu přišel zrovna do cesty. Zakusil to i Ilko. Jel jednou na kole, které mu kdosi na chvíli půjčil – seděl na něm snad podruhé či potřetí v životě, a potkal Jakiva Pidlatajla. Jakiv z cesty neuhnul, třebaže viděl, jak se mu kola rozbíhají do všech stran, a když k němu chlapec dojel, srazil ho i s kolem do kopřiv. Ilko měl potom tělo jako v ohni. Nezapomněl na to, nemohl mu to odpustit. Jestlipak si to pamatuje i on? Možná že ho to teď mrzí. Ale asi ne, zdá se že pro něj existují lidé jen proto, aby je mohl nenávidět a dělat jim nepříjemnosti.

Ilko se nenápadně rozhlížel. Vpředu za řídkými stromy se táhla silnice do sousední vesnice Ovečače a odtud dál, přes pole k úzkokolejce, kde je prý už fronta. Po silnici projížděly s řevem těžké německé náklaďáky a všechny mířily do Ovečače, odkud se zas vracely, ale zdálo se, že prázdné. Ilko si vzpomněl, jak Jasko onehdy vykládal, že naše letadla rozbombardovala u Samhorodku velký německý oddíl, že tam byla zničena spousta tančíků i děl, a pohlédl, s očima přimhouřenýma, k nebi protkanému šedou vlnou oblak, propouštějících dolů dráždivé mléčné světlo.

Představoval si, jak tu budou Němci přebíhat z jednoho

pohotovostního úkrytu do druhého, a mimoděk mu klesaly ruce, taktak že neupustil rýč. Co ho to jen napadlo, že se vracel domů kolem vesnické správy! Nenáviděl v této chvíli všechno – zákopy, které musel kopat, policajty pobíhající kolem, dokonce i klidného, přívětivého Lümetze, který se posadil na čerstvý dubový pařez, o něčem přemýšlel a tak mile dobrácky se usmíval.

Vtom všichni ožili, jako by se probudili z děsivého chorobného snu. Z okraje silnice skočil rovnou do hlubokého příkopu jakýsi muž, a když zvedl hlavu a vydrápal se nahoru, poznal Ilko Juza.

Všechny sem nahnali, Juz přišel dobrovolně! Vypadal bezstarostně naivně, dokonce se zdálo, že šťastně. Jako kdyby nebyla válka, jako kdyby se tu ti muži sešli při jakési kolchozní práci a on se na ně přiběhl podívat, jako běhával o žních snad od nepaměti k mlátičce nebo i někam do dvora, kam přišli sousedé, aby vypomohli sousedovi. Žádná mimořádná událost se bez něho neobešla. Pracovat nedovedl, protože asi nechápal smysl jakékoli práce, ale vždycky provedl něco nečekaného, překvapil nějakým vtipným nebo nejapným žertem i zvláštním slovem, jaké by normální člověk nikdy nevymyslel, a tak ho všichni rádi viděli.

Teď se blížil ke skupině mužů a nebojácně si je prohlížel. Tváře mu hořely, jasné oči zářily štěstím. Zastavil se nedaleko Savy Hryhorovyče, který ho znepokojeně, skoro vyjeveně sledoval. Tvářil se, jako by nikoho neviděl, jako by se tu byl zastavil jen proto, aby se podíval na oblohu nad vrcholky vysokých dubů. Ilko si pomyslel, že zrovna tak obracel oči v sloup, když se dnes ráno díval u nich ve světnici ke stropu, a že se v jejich blankytu mihl zrovna takový strach nebo očekávání jako teď.

A vtom se Juz hlasitě rozesmál. Bylo to tak nenadálé, že sebou všichni trhli překvapením. Jakiv Pidlatajlo se zlostně napřímil, zdálo se, že se chce na něho vrhnout s rýčem. A možná že by to byl udělal, kdyby vedle něho nebyl stál Jakymacha. Přestože byl poloslepý, viděl dobře Juza i Jakiva.

Všem se nějak ulevilo, všichni se na okamžik zas cítili lid-

mi. Jako by je jeho příchod přenesl do minulosti, kdy se Juz zrovna tak objevoval, aby se rozesmál. Všichni měli najednou pocit, že jsou volní jako kdysi, že je nehlídají ozbrojení policajti.

Panas Burdejnyj přistoupil těžkými kroky k Juzovi a trhl mu prudce rukávem, což mělo znamenat – maž odsud! Juz však nepochopil, a přestože zavrávoral, div neupadl, nehnul se z místa.

„Tak ty je budeš popichovat!" zařval Burdejnyj, rozmáchl se a udeřil ho karabinou do prsou. Juz se svalil jako podťatý, chvíli se nehýbal, jen těžce dýchal, potom se začal po čtyřech zvedat.

Zvedal se namáhavě a nespouštěl při tom z Panasa Burdejnyho oči. Nejprve narovnal jednu nohu v koleně, potom druhou. Ilko byl přesvědčen, že jakmile se postaví, dá se na útěk, ale zmýlil se. Juz vstal, několikrát těžce vydechl, a jeho oči, upřené teď před sebe neviděly asi ani les, ani muže kolem, ani Panasa Burdejnyho. Jeho tvář vyjadřovala rozpaky a smutek a Ilkovi se zdálo, že o něčem vážně, hluboce přemýšlí.

Burdejnyj ho chtěl udeřit ještě jednou, ale Otto Lümetz, který k nim mezitím přistoupil, odstrčil jeho ruku samopalem a chvíli si Juza se zájmem prohlížel, jako by se silou svého rozumu snažil proniknout do cizího chorobného vědomí, dopátrat se, co se v něm děje. A Juz si toho zamyšleného, trochu ironického Němce prohlížel zrovna tak zvědavě. Patrně i jeho zajímalo, co si taková německá hlava myslí.

Stáli tak a mlčky se na sebe dívali a muži kolem se začali mimoděk usmívat, snad si mysleli, že uvidí něco veselého.

Vtom Otto Lümetz poodešel několik kroků zpět, zvedl samopal a vystřelil. Všichni byli přesvědčeni, že mířil na Juza, a podivili se: jak to, že se neskácel? A neskácel se proto, že mu střela Otty Lümetze prolétla jen nad hlavou, Otto Lümetz ho chtěl jen polekat, aby viděl, jak se bude ten nenormální Slovan chovat. Otto Lümetz byl dobrák, vůbec neměl v úmyslu Juza zabít.

Panasovi Burdejnymu se ten žert nesmírně líbil, jeho rty zkřivil dravý vlčí úsměšek.

„Lotři!" ulevil si tiše Havrylo Jakymacha, bledý jako plátno, ale Ilko to zaslechl a teprve teď si všiml, jak se mu chvějí ruce.

Juz asi konečně pochopil, co po něm chtějí, obrátil se a pomalu odcházel k silnici. Šel ve svých vlastních šlépějích, dokonce vlezl i do zákopu, jako předtím.

„Hněte sebou!" zavelel Panas Burdejnyj.

Sava Hryhorovyč se rychle sehnul, jako by ten rozkaz platil jen jemu, ale marně se pokoušel zarýt rýčem do zmrzlé půdy. Unaveně, těžce oddychoval.

Otto Lümetz se dobrosrdečně usmál, usedl opět na svůj dubový pařez a znovu se hluboce zamyslel. Ilko si olízl okoralé rty, odvrátil od něho pohled a uviděl, že v dálce za duby jde po okraji silnice nějaká žena. Zdála se mu velmi známá a vskutku brzy poznal tetu Viru, ale čím víc se blížila, tím víc se mu svíralo srdce neblahou předtuchou. Chtěl na ni křiknout, aby sem nechodila, aby se vrátila, nemohl však pohnout jazykem.

Nejhůř bylo asi Savovi Hryhorovyči. Nikdy se necítil dobře – ani ve škole, ani doma. Věčně měl z něčeho strach – aby nenachladl, aby se nepřejedl, aby někomu neřekl něco, co by ho urazilo. Musel se šetřit, měl slabé zdraví, v kříži ho pořád bolelo tak, že vždycky dlouho hekal, než se zvedl; i srdce měl už dávno chatrné, lékaři ho sice uklidňovali, že je to neuróza, ale on byl přesvědčen, že má srdeční vadu; věčně ho pronásledovaly nejrůznější alergie, musel se chránit před průvanem, bál se otevřít i větrací okénko, bál se vlhkého počasí, vyděsil se, když mu při mytí kápla na bosou nohu voda, protože mohl dostat hned rýmu; bál se nejen, aby on neřekl někomu něco nepříjemného, ale aby sám neslyšel nic, co by i jeho mrzelo, protože ho to pak dlouho trápilo, byl nervózní, krev mu bušila ve spáncích.

Proto se musel izolovat od světa a uzavřel se do sebe. Jeho manželka Nina Artemivna byla něžná a milá a měla pro svého muže ve všem vždy pochopení, zrovna jako děti, a Sava Hry-

horovyč byl šťasten, že má takovou rodinu, že si může aspoň doma duševně odpočinout. Byl ovšem přesvědčen, že má špatnou povahu, že se chová k lidem nesnesitelně, a vždycky se snažil všechny rozvaděné, oponenty a nepřátele pochopit, omluvit, odpustit jim, z každého nedorozumění obviňoval toliko sebe. Cítil vnitřní potřebu každého hájit, každému odpouštět, ale přitom to považoval za slabost, za nemoc jako kteroukoli nemoc svého organismu, a tím víc se proto trápil.

Dnes ho jeden z policistů náhodou zahlédl na dvoře učitelského domku a nařídil mu, aby přišel na vesnickou správu, že půjde s ostatními kopat zákopy. Manželka ho přemlouvala, aby nechodil, vždyť všichni vědí, jak chatrné má zdraví, ale on se neodvážil neuposlechnout a nenáviděl přitom sám sebe za svou pokoru a bezpáteřnost. Všechny přivedli v ozbrojeném doprovodu, jen on přišel sám. A když se zařadil mezi ostatní, dívali se na něho všichni jako na podivína, skoro jako na blázna. Cítil, že jím pohrdají, že se mu posmívají, a chtěl se vrátit domů, ale neměl odvahu.

Nejhůře mu bylo, když ve skupině mužů uviděl žáka ze své školy Ilka Šulyka. Uhýbal před ním pohledem, věděl, že je to upřímný, hodný chlapec, a styděl se, jako by všechno to násilí, všechny ty hrůzy, co kolem sebe vidí, zavinil on. Snad se mu trochu ulevilo, teprve když se vydali na cestu, když se Ilko ocitl vedle něho a on cítil, že musí promluvit, povzbudit ho. Vždyť ve škole vždycky vykládal dětem o spravedlnosti a dobru, říkal jim, že si mají vzájemně nezištně pomáhat, být čestnými, poctivými lidmi. Ale teď, v tomto chmurném hloučku mužů, které donutili, aby šli kopat německé zákopy, se mu všechna ta krásná slova zdála prázdná a ostýchal se je vyslovit.

No dobrá, jsem tady já, jsou tady ostatní muži, ale co komu udělal tenhle malý Ilko Šulyk? vrtala mu po celou tu dobu hlavou neodbytná otázka.

Jako ve snu sledoval scénu, která se odehrála po Juzově příchodu do lesa. A když se rozlehl výstřel, celý se schoulil a udělalo se mu mdlo, jako kdyby byl Lümetz vystřelil na

něho a on jako kdyby měl hned uvidět na vlastní oči svou smrt. Potom se divil s ostatními, proč Juz nepadá, proč stojí, proč není v jeho očích úlek, proč z jeho tváře nezmizel bezstarostný výraz a proč ji nepokryla smrtelná bledost.

Trpěl svou bezmocností a ponížením, trápil se, protože všechno tak bolestně prožíval, jako by bylo jeho povinností zastat se všech těchto lidí, bránit je a zachránit ne jenom sebe, ale i je. Marně se namáhal zarýt do umrzlé lesní půdy rýč a najednou cítil, jak se mu v prsou zarazil dech a zahořely mu tváře, jako by mu někdo vchrstl do obličeje vařící vodu.

Nechápaje, co se s ním děje, zhroutil se do zákopu, a když ležel na studené zemi, pocítil rázem úlevu, zapomněl na všechno trápení, ustaly výčitky svědomí.

Upadl ve chvíli, kdy se k nim blížila Vira. Opřel se bradou o travnatou hroudu a upřeně dívku pozoroval, jak jde, jak prudce mává rukama jako by si při chůzi pomáhala. I ona se na něho dívala a nechápala, co se mu stalo, že se tak bezmocně svalil do té jámy, jako kdyby se byl polekal jejího příchodu.

První se k němu vrhl vyděšený Ilko a snažil se zachytit v jeho strnulém pohledu odpověď na své obavy a strach. Učitel chvíli rychle ztěžka oddychoval, na jeho tváři se mihl výraz odhodlání, zřejmě si umiňoval, že vstane. Vira přistoupila těsně k němu a podala mu ruku, také Ilko se mu snažil pomoci. Když se konečně postavil na roztřesené nohy vypadal bezradně trpitelsky. Viře ho bylo líto, pocítila s ním soucit a její lítost se v mžiku přenesla i na Ilka, stojícího rozpačitě provinile vedle, jako by to byl zavinil on. Neřádi! chtělo se mu křiknout na Němce a policajty, pokuřující opodál. Takhle trápit lidi!

Když se Sava Hryhorovyč trochu vzpamatoval, obrátila se Vira k Ilkovi a něžně, prudce ho objala.

„Pojď odsud, slyšíš, pojď," řekla hlasem plným zoufalého smutku. Jako kdyby to záviselo na něm, zůstane-li tady nebo půjde domů.

„Chvíli bude ještě dělat a pak ho pustíme," řekl Burdej-

nyj a přistoupil k ní. Kdyby to nebyla Vira, okolo které se točil Ljasota, byl by se choval jinak. Teď se na ni jen díval kalnýma očima, v nichž probleskovala zelenými jiskrami snad lhostejnost, snad krutost.

„Zůstanu tu s ostatními," hlesl Ilko. Ohlédl se a uviděl, že Otto Lümetz poodešel hodně daleko mezi duby, stojí s hlavou zvrácenou nazad a dívá se do těžkých zasněžených korun stromů, jako by tam hledal veverku nebo naslouchal ptačímu zpěvu.

„Měli byste pustit domů aspoň nemocného člověka," řekla Vira a ukázala hlavou na Savu Hryhorovyče, jenž civěl bezradně tupě na rýč, kterým se ještě před chvílí rýpal v hlíně.

„Však on se z toho vylíže a bude zas hezky makat, je to silák," řekl beze stínu ironie Burdejnyj.

„Silák . . .," opakovala šeptem dívka a zamrazilo jí z té krutosti.

„A tebe bych prosil po dobrým: jdi odsud, tady je válečný objekt a nepovolaným je sem vstup zakázán."

Ilko se díval na tetu prosebně a bylo těžko uhodnout, jestli si přeje, aby co nejdříve odešla, nebo se naopak bojí zůstat tu bez ní. Rozhodla se přece jen, že půjde, musí uklidnit Chrystynu, říci jí, že se chlapci nic zlého nestalo a snad ani nestane.

Sava Hryhorovyč se díval, jak se vzdaluje, a v jeho zamlžené ztrápené hlavě se těžce rodil nápad: vždyť přece i on může zrovna tak odejít! Je mu z téhle práce zle, chce se mu zvracet, cítí, že pomalu umírá, ještě jednou se takhle svalí a víc nevstane. Má toho všeho už po krk, nesnese víc takové ponižování, vždyť by tím poskvrnil celý svůj minulý život, svou práci učitele, zásady, jaké vyznával a přesvědčivě vštěpoval svým žákům. Všechno v něm protestovalo, všechno se v něm vzpíralo a bouřilo, a aniž si uvědomil, jaké může mít jeho počínání následky, odhodil do sněhu rýč, který stále ještě svíral v ruce, zvedl výš těžkou jakoby cizí hlavu a odcházel, pokoušeje se sebevědomě, hrdě usmívat, ale ztuhlé rty mu zkřivil jen žalostný bolestný úsměv. Šel jako poslepu,

na nikoho se nedíval, nikoho neviděl, našlapoval těžce, jako by přemáhal nejen sílu země, která ho přitahovala, ale i odpor vzduchu, jenž mu bránil v chůzi.

Jakiv Pidlatajlo se prudce vztyčil. V jeho očích se objevil napjatý výraz, jeho úzký, jakoby omšelý obličej znetvořil zlý úšklebek.

„Stůj!" křikl na učitele Panas Burdejnyj a rozhlížel se kolem, hledaje očima někoho z Němců, aby mu přišel na pomoc, protože byl v té chvíli úplně vyveden z konceptu a nevěděl, jak se má zachovat.

Učitel, který chodil vždycky se zády ohnutými, šel teď vzpřímeně a ani se neohlédl, zřejmě ho neslyšel. Všichni se za ním dívali – někteří soucitně, jiní udiveně. Panas Burdejnyj zvedl prudce karabinu, ale Otto Lümetz, jenž se mezitím vrátil z lesa, k němu těsně přistoupil, něco mu ostře řekl a policista poslušně zas zbraň spustil.

Učitel už sešel do příkopu, chvíli se tam čvachtal ve sněhu, než vylezl na okraj silnice, po které se právě řítil na motocyklu příslušník spojovacího vojska, a stále tak s hlavou vysoko zdviženou kráčel ke vsi.

Ilkovi se rozlil v prsou blahý pocit a na okamžik se mu až zamžily oči radostí, že se učitel nebál ze zákopů odejít a že se nikdo neodvážil mu ublížit. Pohlédl na Jakiva Pidlatajla a viděl na jeho obličeji stále ten přihlouplý zlý výraz. Pohlédl na Havrylu Jakymachu – ten stál s vypjatou hrudí a jízlivě se usmíval; bylo vidět, jakou má radost, že Němci a jejich náhončí utrpěli porážku.

Otto Lümetz něco rozkázal Burdejnymu a policista se vydal za učitelem, zaplétaje se do šosů svého rozepjatého ovčího kožichu.

Jen počkejte, vy lotři, však vy ještě poznáte Havrylu Jakymachu! vyhrožoval Jakymacha denně od chvíle, kdy Němci vstoupili do vsi. Hned první den války šel na vojenské velitelství a žádal, aby ho vzali do armády, ale nevzali ho, protože špatně viděl na pravé oko. „Vždyť by tě propíchli

v prvním bodákovém útoku z pravé strany," řekl mu chmurně vyčouhlý krajský vojenský velitel s křivýma nohama. Jakymacha se odvolával na hrdinské zásluhy svého otce, účastníka občanské války, zavražděného třídními nepřáteli, vykládal, jak strašně nenávidí fašisty, ale velitele to nedojalo, a ostatně řekl, s nepřítelem je možno bojovat i na mírové pracovní frontě. O té „mírové pracovní frontě" to bylo řečeno zrovna tak chmurně a unaveně a Jakymachu to dorazilo. Cítil to jako urážku, na kterou nikdy nezapomene, a rozhořčeně opustil náčelníkovu pracovnu.

Doufal, že se mu podaří dostat se k partyzánům, o kterých se zprávy rychle šířily, ale za celou dobu okupace si cestu k nim nedovedl najít a oni ho také o pomoc nepožádali. Věděl, že brzy přijdou naši, skončí válka a on se nezmohl na jediný hrdinský čin, který přece musel vykonat. Vyžadovala to jeho hrdost, jeho nenávist k nepříteli i památka na otce, kterého znali daleko za hranicemi jeho vsi.

Jen počkejte, vy lotři, však ještě poznáte Havrylu Jakymachu!

Nejdůležitější je vytrvalost, přesvědčoval sám sebe. Hlavní je umět čekat, vyčkat, až přijde pravý čas, a ten určitě přijde, a potom využít vhodné příležitosti. Hlavní je neztrácet síly v maličkostech, které nikdo neocení, nikdo si jich ani nepovšimne. Smyslem jeho života bylo vykonat velký hrdinský čin, kterým se stane nesmrtelným a pozvedne se na roveň s otcem.

Ta nádherná touha po velkém činu povznášela Jakymachu ve vlastních očích, dodávala jeho vnitřnímu životu vášnivou náplň. Někdy míval dokonce pocit, že ten hrdinský čin už vykonal a že by to všichni měli vědět, ale bůhvíproč nic nevědí a nedávají mu najevo své nadšení.

Nebylo pro něho nic tak hanebně ponižujícího jako kopat německé zákopy, ale musel to dělat, chtěl-li přežít ve jménu své budoucí slávy. Dnes se neovládl a chytil se s Pidlatajlem, ustrašencem, ochotným líbat nepřátelům i paty, a ten se lekl a ztichl. Havrylo Jakymacha si to potom vyčítal, považoval to za slabost, vždyť se rozhodl, že nebude utrácet síly v ma-

ličkostech, jež by ho mohly stát i hlavu, a pevně si umínil, že si dá příště pozor a bude raději mlčet.

Sebral všechny své síly, aby se ovládl, když Otto Lümetz vystřelil na Juza. Ale když viděl nemocného vyčerpaného učitele, podobného víc živé mrtvole než člověku, jak beze slova odchází hrdý a volný a nikdo se neodvažuje provrtat jeho neduživé tělo dávkou ze samopalu, vzplanul chvilkovým nadšením a obdivem a napadlo ho, že by měl jít za ním, hned však ten pošetilý nápad zavrhl, protože: za prvé nebyl by první, následoval by příkladu někoho jiného, za druhé – byla by to přece jen maličkost, žádný hrdinský čin, ani kdyby ho za to na místě zabili. A Jakymacha zaťal zuby a přikázal si, že zůstane na místě a počká na vhodnější okamžik.

Když přišla k zákopům Vira Šulyková, pohlédl směrem k ní jen asi dvakrát nebo třikrát. Miloval ji, ale nikdo o tom neměl tušení. Jakymachu děvčata nikdy nezajímala, nezdálo se mu o nich, myšlenky na ně ho netrápily. Až jednou, bylo to v prvním týdnu okupace, ji potkal u mlýna; šlo bosa, uplakaná, rty okoralé neznámou mu bolestí, oči plné zoufalství – a to její hoře ho nesmírně dojalo. Snad právě v této chvíli, kdy ji tolik litoval, se zrodil jeho cit. Neuvědomoval si to, myslel však na ni od té doby stále častěji a vyhledával příležitost k setkání, aby uviděl její oči vždy plné tichého smutku ve snědé tváři, jež se mu stávala den ode dne dražší, jako by mu učarovala. Možná že se mu Vira líbila i proto, že byla sestrou Chrystyny, manželky otcova kamaráda a pobratima Pavla – prováděli společně kolektivizaci vesnice –, o němž kdekdo věděl, že je partyzánem. Viře Jakymacha o svém citu nikdy neřekl, stále to odkládal na pozdější dobu, protože považoval i lásku za maličkost ve srovnání se svým záměrem uskutečnit hrdinský čin a tak se snažil zatlačit ji na určitou dobu do nejzazšího koutku srdce.

Poslední dobou byl velmi neklidný; čím víc se blížila fronta, tím víc pociťoval jakousi vinu, která stále narůstala, vyčítal si, že promarnil v okupaci tolik času v očekávání příhodné chvíle, že nezabil ani jednoho nepřítele, ani na jednoho nevrhl granát, nepoložil jedinou minu.

A když viděl, jak hrdě a směle odchází ze zákopů učitel, chvíli mu dokonce záviděl, ale brzy našel pro sebe omluvu: jestliže se chytne s Němci, s policisty nebo s kýmkoli jiným on, Jakymacha, pak se nerozloučí se světem jen jeden!

Sava Hryhorovyč si nesl v prsou oheň, který se mu prudce vléval do žil a rozléval se po celém těle. Myšlenky v hlavě mu vířily. Zapomněl na všechny své nemoci a svou nemohoucnost, zapomněl, že existuje na světě strach, že se někteří lidé rodí možná jen proto, aby se neustále třásli o svůj život, a umírají, aniž by nalezli smysl svého bytí i nebytí. Příliv duševních sil upevnil i jeho síly tělesné, takže se najednou cítil docela zdráv a všechno, co kolem sebe viděl, vnímal bodře a radostně: i tichý dubový les po jedné straně silnice, i bílé smutné pole pod mléčnou rouškou dne; dokonce ani ponuré chalupy na okraji vesnice se mu teď nejevily tak strašné a zdálo se mu, že vidí v jejich oknech obložených bramborovou natí důležitou, zatím však ještě hluboko skrytou myšlenku. Předehnal ho s ječivým řevem těžký vojenský náklaďák, zahalil ho modrým kouřem a zasypal hrudkami sněhu, ale on neustoupil dál k okraji silnice, protože si už nesměl dovolit bát se a třást se.

Ve vsi ho ovanul z jakéhosi sklípku u cesty těžký dech spící hluboké země a teplo tlejícího listí. Bylo mu to příjemné a sám nevěděl, proč ho to vzrušilo. U studny s okrajem pokrytým ledem stál malý chlapec, zdaleka ho hlasitě pozdravil a bylo vidět, že čeká na odpověď. Učitel odpověděl a vzrušilo ho to ještě víc, protože to mohl být jeho žák a on ho nepoznal.

Něco ho však zneklidňovalo a přinutilo ho, aby se ohlédl. Uviděl za sebou policistu Panase Burdejnyho. Šel těžce, díval se kamsi stranou na zahrady, ale učitel pochopil, že jde za ním, že ho ze zákopů nenechali jen tak odejít. Nepodivil se, nijak ho to nepřekvapilo, klidně na něho počkal. Když se policista přiblížil, dýchlo na učitele z celé jeho mohutné postavy nepřátelství a slepý vzdor. Burdejnyj se tvářil, jako by ne-

čekaně narazil na překážku, která se mu neměla v cestě objevit, setřel si červenou pěstí z obočí bílé kapičky utvořené dechem a řekl:

„Tak jdeme, či co?"

Hlas, deroucí se mu z prsou se podobal příšernému hvízdání meluzíny v komíně.

„Jděte si sám," odpověděl Sava Hryhorovyč a udělal krok stranou, jako by mu ustupoval z cesty.

„Co si to dovolujete?!" Panas Burdejnyj pootevřel údivem rty, rysy jeho obličeje zkameněly.

Učitel mlčel, na jeho promodralých tvářích se objevily chorobné skvrny.

„No!" A policista sehnul hlavu jako býk, chystající se trknout. Pohled jeho očí, zamlžený vztekem, byl ještě tupější než obvykle.

„Proč bych měl s vámi chodit?" vykřikl Sava Hryhorovyč zmučeně. Jeho povznesená nálada byla tatam, jeho tělo začal spoutávat pocit beznaděje a vědomí konce.

Burdejnyj napřáhl ruku s karabinou, okamžik jako by váhal, ale pak strčil učitele pažbou do břicha. Sava Hryhorovyč vrávoravě uskočil, jeho tváře pokryla smrtelná bledost, uši zrůžověly, pak zčervenaly.

Šli teď spolu – učitel vpředu, policista za ním. Vypadali, jako kdyby už byli prošli dalekou cestu, všechno si řekli, ale nesblížili se, naopak jsou si teď docela cizí.

Sava Hryhorovyč neměl tušení, kam ho policista vede a co s ním zamýšlí, ale přece jen se zmohl na otázku:

„Kam jdeme? Co ode mne vlastně chcete?"

Burdejnyj nebyl nikdy příliš hovorný, teď však spustil stavidla výmluvnosti, jako by byl na tuto otázku čekal:

„Tak vy si myslíte, že můžete bojkotovat příkazy německý vlády? Vláda je tu proto, aby ji poslouchali. Bylo by bejvalo správný oddělat vás rovnou na místě, ale poděkujte Lümetzovi, on nechtěl, aby všichni viděli vaši smrt. Jako by to nebylo jedno, kde chcípnete. Podívejme se na něj!" rozkřikl se zlostně. „Napadlo ho, že si půjde domů – a šel! Učitel! A co kdyby to udělali všichni? Ptám se vás – co kdyby to

udělali všichni? Na vesnickej správě máme pro takový, jako jste vy, hezkej sklípek. Nějakej časek si tam posedíte, trochu zchladnete a pak si vás vezmou do prádla. A nebude se jednat jen o bojkot, připomenou vám i vaší rudou minulost... Kdepak jsou vaši bratři? U rudejch, co? Odnesete to i za ně a za všecko. Doufal jste, že to za Němců nějak přečkáte, že se dočkáte sovětů, co? Jenže ono vám to nevyjde. Já vím, že jste se mi za zády posmíval, že jsem se dal k Němcům a oni to projedou. Jenže ono se ještě neví, jak to dopadne a vy určitě neuvidíte, jestli to projedou nebo neprojedou, za to vám ručím já, Panas Burdejnyj. Chtěl byste žít, viďte? A jistě tak, aby vám nikdo nešlapal na paty, že jo? A abyste byl pořád nahoře, že jo? Ale když budete nahoře vy, budu dole já, je to tak? Jenže já nejsem takovej hlupák, abych někoho vozil na svým hřbetě. Slyšíte? Na cizím hřbetě se budu vozit já a budu popohánět toho, kdo mě poveze. Copak fouká vítr jen na jednu stranu? Myslíte, že až přijdou sověti, bude se mnou konec? Houbec! Panas není trouba, ten se nikdy neztratí a vždycky bude nahoře."

Učitelovi pohrával na rtech ironický úsměšek, a přestože mlčel, Burdejnyj cítil jeho převahu a dodal nenávistně:

„Ale vy neuvidíte ani to, já se už o to postarám, pomůžu vám co nejdřív na onen svět."

Sava Hryhorovyč si byl vědom své duševní převahy a pochopil, že se ho ten policista bojí – a to nejen proto, že by mu mohl nějak uškodit v budoucnu, bojí se ho i teď, v této chvíli – a v duši se mu rozjasnilo, myšlenky jako by se vyprostily z jeho neduživého těla a rozletěly se po širých zimních lánech. Už neslyšel, co říká Burdejnyj, oddal se cele sladkému pocitu svobody, pocitu štěstí být člověkem, před nímž se otevřely vyšší, skutečné životní hodnoty. U něho to byla v této chvíli statečnost ducha nezatíženého strachem před smrtí a jeho vlastní myšlenkový a citový svět, který si nedá nikým spoutat, ani – tím spíš – mu nenasadí pouta sám.

„Kam jdete?" zařval na něho Burdejnyj, když učitel, místo aby šel přímo, zahnul vlevo.

Sava Hryhorovyč se ohlédl a s laskavým úsměvem, jako kdyby před sebou neviděl Burdejnyho, ale své žáky, odpověděl:

„Svou cestou, domů."

„Já ti ukážu, svou cestou, ty svině!" zasyčel policista, sundal z ramene karabinu a přistoupil těsně k učitelovi. „Já ti ukážu, to budeš koukat!"

Sava Hryhorovyč zbledl, udělal krok vpřed a neobratně udeřil loktem Burdejnyho do obličeje. Policista se jen slabě zapotácel a zašklebil se překvapením. Učitel se pokusil vytrhnout mu karabinu, ale on ho odstrčil ramenem tak prudce, že se svalil do sněhu, a než se mu podařilo vstát, policista vystřelil. Sava Hryhorovyč se přece jen zvedl, přestože byl raněn – jedna kulka mu zasáhla rameno, druhá uvízla v prsou. Ještě nemohl uvěřit, že to stříleli na něho, že ho snad dokonce zabili, ale on to nechápe, protože nezná fyzický pocit smrti. Nestačil však domyslet tuto myšlenku, která ho teď kupodivu ani dost málo neděsila, když se mu navalilo na prsa cosi nesmírně těžkého, prudce jím to smýklo a on se pod tou tíhou zhroutil. A pocit té nesmírné tíže byl tím posledním, co stačilo zaznamenat jeho vědomí.

Porodní bába Myhalka chodila vždycky zadem za zahradami a chalupami, postranními uličkami, kolem chlévů, a když byla v cestě roklinka, prošla roklinkou nebo i hliništěm. Obvykle přešla celou vesnici a skoro nikoho nepotkala, často ji nikdo ani nezahlédl. Nejlepší to bylo ovšem na jaře a v létě, když se všechno zelenalo a ona se mohla v té bujné zeleni dobře skrýt. A potom na podzim, kdy se plížila po spadaném listí jako stín. V zimě si nikdy na sebe nebrala nic tmavého, aby ji nebylo tak vidět, oblékala si všechno staré, vybledlé, nenápadné. Tichá, zamlklá, s laskavýma očima a pomalými pohyby se zdála být duší samotné zimy, která si najednou zamanula vzít na sebe podobu porodní báby Myhalky.

I dnes šla Myhalka zadem sotva znatelně prošlapanými cestičkami ve sněhu, smutně pozorovala vesnici jakoby schou-

lenou zimou, a když docházela ke starému granátovému trychtýři, v němž si na jaře rádi hrály malé děti, uviděla ležet na zemi něco jako ranec – nebo to byl opilý člověk? a zastavila se. Byla by se tomu ráda vyhnula, aby si mohla myslet, že je to opravdu jen ranec, byla by bývala klidnější, ale neuhnula, šla rovně. A sotva udělala dva kroky, viděla, že je to člověk.

Pokřižovala se, zašeptala něco a přistoupila blíž. Poznala učitele a ještě jednou se pokřižovala. Učitel ležel obličejem dolů, obě ruce ohnuté pod sebou, rozvázaný blankytně modrý šál jasně planul na bílém zledovatělém škraloupu na sněhu a vedle bylo vidět stopy krve. Bába Myhalka pochopila – učitele někdo zabil. Rozhlédla se kolem, jako by věřila, že uvidí smrt, která tu na něj čekala a teď nemine ani ji.

Vesnice se zdála liduprázdná, kolem nejbližších chalup nebylo vidět živé duše. Myhalka si pomyslela, že někdo mrtvého učitele už určitě viděl, že ona není první, protože to není daleko od silnice, třebaže je to zapadlé místo. Zase se pokřižovala a uvažovala, co má dělat. V dálce uviděla jakousi postavu, vlekoucí za sebou sáňky. Zaradovala se, že vidí živou bytost, ale bála se, aby neuhnula jinam, aby tu ona nezůstala sama.

Sáňky vlekla žena. Zřejmě spěchala, nohy se jí však bořily do sněhu a šla těžce. Myhalka poznala učitelovu manželku Ninu Artemivnu. Už jí to tedy asi někdo řekl, proč by se sem jinak trmácela a ještě k tomu se sáňkami? Nina Artemivna byla bledá, oči šílené bolestí. Dýchala těžce otevřenými ústy, jako by se dusila.

Blížila se k Myhalce, upírajíc na ni pohled plný hrůzy, a náhle padla do sněhu a vztáhla ruce k tomu, kdo se jí už nikdy neozve. Myhalka viděla, jak se jí otřásají ramena pláčem, jak se její štíhlé prsty s modrými žilkami dotýkají ramen mrtvého a nechápala, proč pláče tak tiše, proč v sobě dusí křik, proč nelamentuje, proč nekřičí nahlas?

Za malou chvíli přišla Vira Šulyková, také se sáňkami. Rty měla sevřené, v očích smutek a soucit. To ona uviděla zastřeleného Savu Hryhorovyče, a zasažena cizí bolestí jako svou vlastní, utíkala přes rybník k Nině Artemivně, řekla jí

to a běžela potom domů pro své sáňky, protože na jedněch by Savu Hryhorovyče nedovezly, musí ho položit na dvoje.

„A já jdu a vidím, že tady . . .," začala vykládat Myhalka, ale Vira ji přerušila.

„Myslíte, že nikdo neslyšel, že se střílí?" ukázala rozhořčeně hlavou na nejbližší chalupy. „Myslíte, že nikdo neviděl, že tu zabili člověka? Můj Bože, zabili Savu Hryhorovyče, takovou dobrou duši! Viděli to, ale poschovávali se, zalezli do děr, nikdo nevystrčí ani nos. To nejsou lidi, to jsou švábi! A co kdyby byl býval ještě živ a potřeboval pomoc? Ten by se dočkal, ti by mu akorát pomohli."

Byla sklíčená hořem a zároveň planula hněvem na ustrašené vesničany, kteří byli slepí a hluší.

Nina Artemivna poklekla a upřeně se zahleděla na Savu Hryhorovyče, lhostejného k její bolesti. Pokyvovala zoufale hlavou, kolem rtů se jí řinuly slzy, ale nestírala je.

Vira spojila svoje sáňky s učitelčinými a ženy se pokoušely položit na ně mrtvého. Jeho dlouhé hubené tělo už příliš ztěžklo, bylo nepoddajné, ale konečně se jim přece podařilo položit ho na záda, upevnit i nohy. Blankytně modrý šál se svezl na stranu a Nina Artemivna ho narovnala a omotávala mužovi kolem krku, jako by se bála, že je mu zima. A Viře se při pohledu na ni sevřelo hrdlo ostrou bolestí, takže se nemohla ovládnout. Hlasitě se rozplakala.

Nina Artemivna na ni prosebně pohlédla, jako by ji prosila, aby se uklidnila, nervala jí srdce, a Vira si s tichým vzlykotem setřela rukávem slzy.

„A co děti? Co řeknu dětem?" šeptla učitelka.

Chopily se obě provazu a vykročily. Sáňky se rozjely, zapadaly hluboko do sněhu. Vtom se Nina Artemivna zastavila, sundala si s hlavy šátek a přikryla mužovi obličej; konce šátku mu zastrčila pod paždí.

Bába Myhalka šla vedle sáněk a dávala pozor, aby se tělo nesešinulo. Zdála se být docela klidná, jako by přemýšlela o něčem, co nemělo nejmenší vztah k učitelově smrti, ani k jeho hořem oněmělé ženě, která tu zůstala sama se čtyřmi dětmi. A zřejmě nevnímala ani zimu, ani ztichlou a ve

sněhu schoulenou vesnici. Šla zpříma, vážně, jak byla zvyklá chodit vždycky a její velké smutné oči nejevily duševní bouři, ale rovnováhu.

Tu a tam někoho potkaly, nikdo se jich však na nic neptal, nikdo se nepodivil. Někteří se na okamžik zastavili, jiní je kvapně míjeli. Bylo vidět, že už všichni vědí, co se stalo. Ženy sestoupily po mírném svahu k rybníku a vydaly se po jeho zamrzlé hladině na protější stranu. Bába Myhalka zůstala stát pod spletí vrbových větví a chvíli se dívala, jak se ty dvě shrbené postavy – žena a dívka – pomalu vzdalují a jak za nimi pomalu, jako přízrak plují spojené sáňky.

Stařičká nachýlená chaloupka, v níž bydlel Juz, stála někde uprostřed mezi hřbitovem, poblíž kterého žila teta Onyska, a ohořelými zříceninami družstevních hospodářských budov. Před chaloupkou rostlo několik silných rozložitých dubů a odraných zmrzačených švestek a višní. V jednom okně byly skleněné tabulky, druhé bylo zatlučeno prkny, třetí ucpané všelijakými hadry. Ve světnici zabírala půl stěny velká dřevěná lavice, ale stůl tu nebyl. Vedle pece stála rozvrzaná postel z hrubých prken plná slámy, hadrů, potrhaného šatstva. Tady Juz spal.

Měl tu ještě také vědro, kterým nosil vodu a protože bylo děravé, mohl se z něho napít vždycky jen jednou.

Chalupa se ovšem nikdy nezamykala, Juz nechával dveře dokořán otevřené, v peci se už dávno netopilo a ve světnici byla zima. Juz nezavíral dveře dokonce ani na noc, protože se zimy nebál. Nebál se snad ničeho na světě a měl tvrdý spánek, ale někdy se uprostřed noci probudil, posadil se v těch svých hadrech a slámě a třeba hodinu naslouchal něčemu na dvoře nebo v samém sobě.

Teď se vrátil ze zákopů a seděl doma. Neměl strach, jen cítil jakýsi neklid, jenž ho víc a víc skličoval. Vytáhl odkudsi střípek zrcátka, do kterého se rád často díval a prohlížel si v něm svůj obličej. Nevešel se do střípku celý, uviděl nejprve nesmírně prázdnou hloubku svých očí, jež ho

okouzlily tak, že se od nich nemohl dlouho odtrhnout, potom nos a pak rty tak nějak smutně povadlé, jako by mu chtěly cosi říci, ale neotevřely se, nezjevily mu své tajemství. Pak se podíval na bradu s řídoučkým chmýřím a začal od začátku – znovu si prohlížel čelo, oči, nos, rty, bradu, otáčel střípkem zrcátka sem a tam a protože se mu nepodařilo vtěsnat do něj celý obličej, nemohl pochopit spojitost čela s očima, nosem a rty, všechno existovalo samo o sobě a Juz pocítil bolest ve spáncích z toho, že to nechápe. Konečně položil zrcátko na okno, ustoupil stranou a díval se na ně s nasupeným, či spíše s vysoko zdviženým obočím, namáhaje se rozluštit záhadu, která ho už dlouho tolik trápila.

Ale snad ho ta hra se zrcátkem trochu uklidnila, protože vylezl na pec a našel tam německou foukací harmoniku, u nich ve vsi jí říkali trymba. Potom si klekl vedle postele, rozhrnul hromadu smetí a vytáhl z něj balalajku. Měl ji už dlouho a harmoniku našel vloni v létě v trávě u silnice. Asi ji některý Němec zahodil, protože se na ni nedalo dobře hrát, vydávala jen chraplavé tóny. Juz oklepal z balalajky slámu, sfoukl peříčko a zabrnkal na struny. Naslouchal drnčivému zvuku s přimhouřenýma očima, jeho obličej vyjadřoval sladkou blaženost.

Potom vyšel ven, přiložil si harmoniku ke rtům, které roztáhl, jak nejvíc mohl, zvrátil hlavu dozadu a přitiskl harmoniku k rameni. Měl tak obě ruce volné, aby mohl hrát na balalajku. Držel ji v jedné ruce, prsty druhé přejížděl po strunách a zároveň foukal do harmoniky a vyluzoval z ní chraplavé plačtivé zvuky.

Byl to celý orchestr.

Ve vsi už věděli, že Juz takhle vyhrává vždycky, když prožívá nějaký duševní otřes a když ho viděli jít po ulici s jeho hudebními nástroji a slyšeli jeho hru, věděli i to, že jde k tetě Onysce, kterou má svým zvláštním způsobem rád a vyjadřuje jí tak své něžné city. Mnozí se mu za jeho nápady posmívali, ale rádi ho viděli a rádi jeho hru poslouchali, protože v poslední době viděli a slyšeli málo veselého, znali jen hrůzu a smutek.

Juz šel úzkou uličkou po blínu, schýleném pod váhou sněhu, foukal soustředěně na harmoniku a zároveň přejížděl prsty po strunách balalajky. Jeho hra se rozléhala podivně a nepřirozeně mezi opuštěnými zahradami i v liduprázdné uličce, ale ženám a dětem se přesto líbila a přibíhaly k oknům, aby si ji poslechly. V té změti skřehotavých zvuků nebylo možno rozeznat melodii, byl v ní však motiv vášnivé radosti a slepého štěstí.

Před Onyščinou chalupou přestal Juz hrát. Přihlouple se usmíval, jeho vypoulené oči se dobrácky leskly. Vstoupil na dvůr, tanečním krokem obešel chalupu a chtěl vejít do domu postranními dveřmi, ale byly zavřeny zevnitř na závoru. Zvedl tedy na prahu pantofel, vrazil ho špičkou do úzké škvíry a stiskl kliku. Dveře se otevřely, Juz se ocitl v malé předsíňce, překročil práh do síně. Viděl, že je poklop do sklepa vykopaného v koutě u samé stěny pootevřen a zahlédl v něm rozcuchanou mužskou hlavu, tváře zarostlé štětinami, oči divoce nepřátelské. Čísi ruka trhla poklopem a sklep se rychle zavřel. Zprvu nebylo slyšet ani žádný podezřelý šustot, teprve za chvilečku cosi slabounce zadunělo, jako kdyby se skulila brambora nebo dopadla na zem hrudka hlíny a rozdrolila se. Juzovi se zdálo, že to před sebou právě viděl Onyščina manžela Andrije Kaljužného, který byl před válkou v jejich vsi předsedou, ale protože dobře věděl, že Andrij Kaljužnyj ze vsi zmizel hned první den, když sem přišli Němci, začal si myslet, že nic neviděl, že se mu to o té vyjevené mužské hlavě a ruce, jež trhla poklopem opravdu jen zdálo.

Teta Onyska stojí ve světnici u lavice u kamen. Juz spustí svůj koncert, fouká na harmoniku a brnká na struny balalajky. Otočil se k tetě Onysce bokem tak, aby ji mohl sledovat očima, i když má hlavu skloněnou nad harmonikou. Ale přesto, že ji upřeně pozoruje, se zdá, že nevidí, jak se jí třesou ruce a chvějí rty jako by se chtěla užuž rozplakat. Nebo to vidí a myslí si, že ji tak dojala k pláči jeho muzika. A hraje se zápalem stále hlasitěji, a tetě Onysce rvou ty chaotické skřeky srdce, ale jemu se zdají příjemné a sladké

a hrál by pro tetu Onysku od rána do večera, jen kdyby chtěla poslouchat a nevyhnala ho.

Konečně se unavil a zmlkl. Koutky rtů se mu hořce stáhly.

„Děkuju ti, Juze," říká teta Onyska a v jejím hlase se ozývá nejen vděčnost, ale i nepokoj. Neodbytně se vtírá otázka – viděl Juz nebo neviděl? A jestli viděl, je možné, že to někomu řekne? Zdá se, že není nebezpečný, je málomluvný, zřídkakdy slovo promluví. Vždycky se spíš dorozumívá mimikou. Určitě ji nepůjde udat, na to nemá rozum, ale přece...

Onyska se utápí v domněnkách a strachu. Neměla by si Juze nějak získat? Podává mu pirožek nadívaný bramborovou kaší a Juz se do něho hltavě pustí. Vypadá jako člověk, který se nikdy dosyta nenají a na jídlo si vzpomene, jen když se mu dostane kus něčeho do ruky.

„Juze," odhodlala se konečně Onyska promluvit si s ním a začala prosebně. „Buď rozumný, slyšíš, neříkej nikomu o tom, cos viděl. Víš přece, že tě mám ráda, Juzyku, a budu tě mít ještě radši."

Juz dojedl pirožek a upřeně se na ni zadíval. Zdálo se, že její prosbě porozuměl, protože začal horlivě přikyvovat a celý se rozzářil jakousi zvláštní, chorobně chladnou něhou.

Teta Onyska se shýbá nad výklenkem pod pecí, vyhrabe z hromady smetí už hodně obnošené, ale ještě celé střevíce a podává je Juzovi. Juz je od ní vezme a šťastně a přihlouple se usmívá. Tetě Onysce se dělá z toho jeho úsměvu mdlo a říká:

„Obuj si ty střevíce, Juzyku, jsou teplé. Copak můžeš chodit tak, jak chodíš? Vždyť ti docela omrznou nohy."

Ale Juzovi ani nenapadlo se přezout. Je ohromen takovým darem, tiskne jej k prsům jako nejdražší poklad. Ustupuje pozpátku ke dveřím a v síni klouže nechápavým pohledem po poklopu do sklepa. Ze dvora pak slyší teta Onyska jeho šťastný hlasitý smích, ale v tom smíchu je cosi zvířecího, až Onysku zamrazilo.

Chrystyna byla v chalupě sama a v hlavě se jí honily všelijaké nesmyslné myšlenky. Nejdéle se asi zdržela u vzpomínky na jedno jaro, kdy najednou roztál rychle sníh a voda zatopila louky i zahrady na konci Vydumky. Bylo jí všude plno, neměla kudy odtékat a protože se do země všechna nevsákla, zazelenaly se na zahradách brzy něžně stromy a vyrostla mladá hustá tráva. Na okraji zahrad byla voda za jasného rána blankytně průzračná, k večeru tmavě modrá, tajemně zádumčivá. Potom začala pomalu opadávat, až se stáhla do potoka pod mladými olšemi. A jen se stáhla, ryli lidé zahrady a sázeli brambory; chlapci nasadili do potoka rybí potěr a drobné rybičky sebou v jarní vodě vesele mrskaly, ale pak se začaly zalykat a jejich stříbrná tělíčka znehybněla. Když si na to Chrystyna vzpomněla, když se jí ta stříbrná tělíčka objevila někdy před očima, stáhlo se jí vždycky hrdlo a bylo jí do pláče. A pokaždé si pak umiňovala, že už nikdy nebude vzpomínat na tu velkou vodu ani na to daleké jaro, které snad ani nebylo, snad se jí o něm jen zdálo.

Byla v chalupě sama, chvíli seděla, chvíli napolo ležela, chvíli chodila z kouta do kouta, všechno jí padalo z rukou. Cítila, jak se její srdce plní něžností k tomu malému tvorečku, který v ní žije a už se začíná domáhat příchodu na bílý svět. Už teď, ještě nenarozené, bylo jí to dítě nesmírně drahé, pomyšlení na ně ji vzrušovalo, do očí se jí draly slzy. Ale zároveň se jeho příchodu bála, protože věděla, že dnešní svět neuvítá jejího malého drobečka nijak přátelsky, a zdálo se jí, že tato hrozná válka, která zachvátila celou Ukrajinu, začala jen proto, aby ji připravila o dítě. Srdce jí sevřela bolest a byla ochotna dát všechno, i svůj život, jen aby ty hrůzy skončily, jen aby přestalo to šílené vraždění.

Myslela na ženy, kterým se také narodily děti ve válce, věděla, co zakusila bídy a trápení a děsila se, že její dítě to bude mít ještě horší. A v duchu se modlila, aby se co nejdříve vrátila sovětská armáda, aby u ní byl její Pavel, který by dovedl ochránit dítě i ji.

Jen aby jim nespálili domek. Tolikrát už slyšela, že Němci

vypalují celé vesnice, že zahánějí do ohně i lidi, že nešetří ani staré ženy a malé děti, a když se někomu podaří z hořící chalupy uniknout, zastřelí ho. Slyšela toho tolik a teď na ni všechny ty hrůzy války dolehly s nesmírnou tíhou, jako by to všechno byla viděla na vlastní oči, jako by byli do ohně hnali ji, jako by byli upálili a postříleli její drahé. Snažila se ty děsivé vidiny zahnat, ale stále se vracely, nechtěly jí vymizet z paměti. A ona se potácela po světnici, hryzala si rty a sténala.

Ale nejvíc se přece jen bála, že by jí mohli spálit domek. Když si představila, jak jde usoužená s nemluvnětem závějemi, jak jim vichřice se sněhem bičuje tváře, jak dítě křičí zimou, když viděla ve svých představách spáleniště svého domku, z něhož zůstal trčet jen komín, když viděla, jak se nad ním vine modravý kouř – když se jí zjevil tento hrůzný obraz před očima, chtělo se jí vyběhnout ven, postavit se s napřaženýma rukama na práh a zabránit tomu strašnému neštěstí.

Mléčně bílý den dohasínal; jako by někdo shůry sypal na zem jemňoučký popel a tím popelem už byla posypána zahrádka, ulice i dubový lesík. A Chrystyna, jako by se v ní najednou cosi zlomilo, se pomalu svezla na zem uprostřed světnice. Oči zastřené smutkem upírala do kouta ke stropu. Z její tváře bylo možno vyčíst nejskrytější pocity ženy-rodičky a najednou to už nebyla tvář, ale podivuhodný obraz, který by každého cizího tak upoutal a dojal, že by od něho nemohl odtrhnout oči.

Sepjala ruce – unavené, upracované ruce – a v tom jejím pomalém pohybu byla nejistota. Chvíli tak setrvala bez pohnutí, zdálo se, že na něco usilovně vzpomíná, a pak si vzpomněla, zrodilo se jí to přímo v srdci, vyvstalo v paměti. A Chrystyna ani ne tak slovy jako spíš dechem vyslovila němou prosbu a drásavá bolest této prosby jí sežehla rty. Byla přesvědčena, že když vloží do prosby celou svou duši, všechnu bolest svého srdce, bude prosba vyslyšena a všechno se změní. Prosila, aby už přestala zuřit válka a aby na světě zavládl mír; aby lidé žili svorně a byli šťastni; aby nikdo

nikoho nezabíjel, aby její rodná zem už nebyla pokryta zříceninami a aby se odstěhovala bída. Chtěla vyprosit štěstí pro všechny, i pro sebe a Ilka, který teď dře někde na zákopech, a také pro Pavla, prosila, aby se mu vyhnuly kulky, aby ho žádná neranila, prosila o pokoj a klid pro své budoucí dítě a nejen pro ně, ale pro všechny děti už narozené i ještě nenarozené. A její srdce se rozšířilo velkou láskou ke všemu živému na tomto světě, takže mohlo pojmout všechno, co potřebovalo ochranu a alespoň trochu něhy a tepla. Zavřela oči. Posílila ji naděje, radostná víra, že její prosba nemůže být oslyšena, že se ve světě musí něco změnit, když si to ona tolik přeje a tolik za to prosí. Její duše se naplnila slunečným teplem, a v tom teple se hřály její naděje. A zdálo se jí, že všechno, oč prosila, se už splnilo, takže se už může jen radovat.

Potom je shromáždili a hnali společně do vsi. Nikdo z Němců ani z policajtů jim nenařídil, aby šli ve dvojstupech, seřadili se tak mimoděk sami a vlekli se v nepravidelné řadě po silnici k domovu. Šli pomalu, mlčky, zachmuření, s hlavami svěšenými, hladoví a unavení, ale přece jen se v jejich krocích ozývala naděje na návrat. Byli rádi, že mají konečně dnešní těžký den za sebou, že se doma ohřejou a najedí. Noc je dlouhá, za noc se dá leccos vymyslet, je možno se schovat tak, že tě ráno nenajde ani sám čert, nebo utéci přes pole do některé sousední vesnice k příbuzným. I tam je ovšem nutno dát si pozor před šťárou, ale když o člověku nevědí, nebudou ho tam snad hledat.

Myslel si to i Ilko. Bylo mu zima, jako kdyby mu měla zmrznout i duše. Nemohl se dočkat, aby byl doma. Už minuli první chalupy, už jsou ve vsi, ale nikdo nedává příkaz k rozchodu. Muži se udiveně dívají jeden na druhého, pak se však uklidní v domnění, že je vedou nejprve na vesnickou správu a teprve odtud je pustí domů. Šli silnicí, ohlížejíce se tesknĕ po chalupách, v nichž už tu a tam blikala olejová lampička jako zlatý kvítek a tu a tam se vinul nad komínem

řídký modravý, jakoby nesmělý kouř, a jejich oči byly plny němého stesku, jejž bylo možno vyčíst i z každého jejich kroku, z pohybu rukou, ze schýlených hlav.

Ilko šel někde uprostřed řady a sotva vlekl nohy; jeho největším přáním bylo, aby aspoň jedním okem zahlédl svůj kout na Vydumce, která se mu zdála s každým krokem dražší a krásnější. Toužil uvidět skupinku dubů, ztemnělých v podvečerním šeru a sníh, bělající se mezi jejich kmeny, úzkou uličku a domek tety Viry, no a pak svoji chalupu, a když bude mít štěstí, i maminku. A při vzpomínce na maminku si připadal nesmírně opuštěný bezmocný a docela maličký.

Vlevo se objevila nachýlená budova vesnické správy, ale Němec, jdoucí vpředu ji minul a šel rovně dál. To muže zneklidnilo a srazili se do hloučku. Otto Lümetz přistoupil k Panasovi Burdejnymu, něco mu řekl a Burdejnyj se zastavil, nadechl a hlásil:

„Jde se do cukrovaru. Přenocujeme ve skladišti, protože zítra časně ráno půjdeme zase na zákopy."

„Ale my máme hlad!" vykřikl Jakiv Pidlatajlo, dávaje průchod své zlosti a hněvu. Cítil se podveden: vždyť se celý den poctivě dřel, dokonce popoháněl i ostatní, ale nikdo si jeho snahy nepovšiml, postavili ho naroveň s touhle sebrankou! Jeho, Jakiva Pidlatajla!

„Drž hubu, Jakive!" okřikl ho výhružně Burdejnyj. Řekl to tak, jako kdyby si myslel, že je nespokojen jenom on. „Však hlady nechcípneš, máma ti přinese jídlo." A otočil se k ostatním: „Jídlo vám přinesou do skladiště ženy nebo sestry, však to vydržíte. No tak, co jste se shlukli jako stádo? Hybaj!"

Otto Lümetz přikývl a Burdejnyj se usmál, podruhé za celý dnešní den. Vlastně se neusmál, ale spíš zašklebil jedním koutkem úst.

Když potkali nějakou ženu nebo uviděli někoho na dvoře, volali na ně, že je vedou do cukrovaru, kde budou nocovat ve skladišti, aby vyřídili matce, manželce, sestře nebo sousedce, aby jim donesla něco k jídlu. Také Ilko by byl rád někoho požádal, aby řekl tetě Viře, že ho ženou do skladiště

s ostatními, ale slova mu vázla v hrdle. Nejvíc mu bylo líto, že nepřijde matka, věděl, že nemůže z domova.

Muži už nešli ve dvojstupu, promísili se a Havrylo Jakymacha, který šel skoro celou cestu vzadu, se teď ocitl uprostřed, vedle Ilka. Chlapec si mimoděk všiml odhodlaného výrazu jeho tváře. Jakymacha upřeně pozoroval policisty i několik Němců, kteří je doprovázeli, občas vrhl významný pohled i na své nejbližší sousedy a dokonce Ilko se několikrát střetl s pohledem jeho pichlavých očí.

Kostel zůstal vlevo na vršku. Muži sestupovali v hloučku k rybníku. Vpředu bylo vidět hráz a vodní mlýn, za širokou hladinou rybníka a prořídlými stromy parku se černaly budovy cukrovaru.

„Teď dej, chlapče, pozor," pošeptal sotva slyšitelně Jakymacha Ilkovi a rty mu rozčilením zbledly a chvěly se. „Teď dej pozor a dobře se dívej."

Ilko však nepochopil, nač má dát pozor a nač se má dívat.

Hlouček mužů vstoupil na hráz a začal se prodlužovat. Vpředu šel Otto Lümetz s jedním z policistů, Panas Burdejnyj a ostatní strážci nechali každého projít napřed a sami zůstali vzadu.

Mlýn stál nedaleko hráze vlevo. Jeho střecha – ve výši mostního zábradlí – byla jen o něco níž než hráz. Voda v náhonech bouřlivě temně hučela. Když se Ilko ocitl na mostě, pohlédl mimoděk vlevo dolů – proud tu byl dravý, malé černé vlnky dohánějí prudce jedna druhou, točily se a pěnily. Pod strmým břehem, hustě porostlým vrbovím, uhýbala řeka do strany a hned za mlýnem se ztrácela.

Sotva Ilko stačil celý ten obraz přehlédnout, zapotácel se, protože ho Havrylo Jakymacha prudce odstrčil, přeskočil zábradlí a vrhl se do vody. Ilko, a patrně ani nikdo z ostatních, zprvu nechápal, co se stalo. Hadovitě se vinoucí řetěz mužů byl stále ještě v pohybu, ale najednou se kdosi zastavil, ohromen Jakymachovou odvahou, a za ním se zastavili i ostatní.

Ilko ještě zahlédl, jak Havrylo Jakymacha dopadl do vody, jak se za okamžik vynořila o kus dál jeho hlava už bez

čepice, zase zmizela pod vodou, zase se za okamžik objevila – a pak zmizela za mostem docela.

Konečně se stráže vzpamatovaly, kdosi vystřelil do vzduchu, protože Jakymachu už stejně vidět nebylo, a potom se Panas Burdejnyj vrhl dolů z hráze a prodíral se našlapuje nemotorně na své krátké nohy hustou spletí čimišníku a ořeší. Ale bylo pozdě, Jakymacha už stačil vyskočit z vody a skrýt se ve vrbovém houští kolem řeky.

Obklopeni strážci stáli všichni na mostě u mlýna, dokud se nevrátil Burdejnyj. Byl vyválený ve sněhu a vzteklý a hlasitě nadával. Ale Němce, jak se zdálo, Jakymachův útěk nijak zvlášť nevzrušil. Otto Lümetz pohlédl dolů na černou vodu, zimomřivě se schoulil a poručil, aby se šlo dál.

Ilko se stále ještě nemohl vzpamatovat z Jakymachova smělého činu, jehož byl svědkem. Těšilo ho, že ho Jakymacha na to chtěl předem upozornit, když řekl: „Teď dej, chlapče, pozor a dobře se dívej," jenže on nepochopil, co tím chtěl říci. Zapomněl v této chvíli i na hlad, protože ho hřála radost z toho, že se někomu podařilo Němce a policajty tak hrdinsky doběhnout, ale snažil se svou radost skrýt. Od této chvíle však myslel jen na to, že by se i on mohl pokusit o útěk, musí jen vystihnout chvíli, kdy by ho nikdo nepozoroval a kdy by se toho stráže nejméně nadály. Bylo však zřejmé, že teď budou hlídat každý jejich krok a nespustí je z očí, protože myšlenkou na útěk se určitě nezabývá Ilko sám.

Přešli hráz a na protějším břehu jim nařídili, aby se srazili do hloučku a šli těsněji vedle sebe. Stráže je tak měly všechny víc na očích.

Vtom Ilko zahlédl na dvoře cihlového domku, kde bydlely rodiny učitelů, tetu Viru. Zatoužil celou svou bytostí vrhnout se k ní, ale musel se ovládnout. Vira ten podivný průvod upřeně sledovala, hledala asi Ilka, a přesto, že už bylo šero, nakonec ho poznala, ulpěla na něm pohledem a vykročila za muži. Blízko ji nepustili, šla tedy v nevelké vzdálenosti za nimi. Ilko se na ni díval prosebně smutně a jí to rvalo srdce, protože mu nemohla pomoci.

„Vedou nás do cukrovaru," odvážil se na ni zavolat. „Přineste mi něco k jídlu."

V cukrovaru Viru nepustili ani na dvůr, a tak stála před pootevřenou branou, nad kterou se dříve vždy vesele třepotaly dva červené praporky, a dívala se, jak chmurně se hlouček posouvá k závodnímu skladišti, umístěnému u vysoké zdi poněkud stranou od hlavních budov. Dveřmi vcházeli po jednom, asi je přepočítávali. Viře se zdálo, že mezi nimi zahlédla Ilkovu postavu – mihla se a zmizela. Sevřelo se jí srdce tak, že málem vykřikla bolestí. Před chvílí byla v bytě učitele Savy Hryhorovyče, pomáhala přistrojit jeho tělo do hrobu a slyšela zoufalý pláč dospělých i nářek tenoučkých hlásků dětí a bylo to jako kdyby jí vráželi do srdce nůž, teď však to cizí hoře ustoupilo, jako by se zmenšilo, protože ho přehlušila bolest vlastní. Věděla, že musí něco vymyslet, něco udělat, aby zabránila neštěstí.

Ale neměla sílu odejít od závodní brány, jako by Ilkovi mohla ulevit svou přítomností.

Skladiště mělo dvě patra. V prvním bývaly před válkou uskladněny pytle cukru, teď mužům pod nohama šustilo a rozlézalo se jakési zrní. Ilko se shýbl, nabral ho trochu do hrsti a vložil zrnko mezi zuby – oves! I jiní to udělali a byli zklamáni.

Zprvu se shlukli uprostřed místnosti a rozhlíželi se. Nikdo nemluvil. Ve světle jediné malé elektrické žárovky nade dveřmi měly tváře mužů neurčitě zsinalou barvu. Někteří znali toto skladiště z dřívějších dob, jiní tu byli poprvé. Šedé kamenné stěny mají ostré hrany. Není tu jediné okénko, jen několik větracích otvorů u samého stropu, kterými by se sotva mohla prostrčit lidská hlava.

Ilko si prohlížel jednu ze stěn a objevil na ní nápis „Makljak". Velká černá písmena byla snad načrtána smůlou. Příjmení Makljak nebylo v jeho vsi žádnou zvláštností, je v ní ulice, kde žijí skoro samí Makljakové a dva – bratr a sestra – chodili s Ilkem do jedné třídy. Byli to oba blonďáčci se

zvednutými nosíky, takoví smíškové. Kdo a proč tady namaloval toto příjmení těmi velkými písmeny?

Oves byl shrnut u stěn na hromady a Ilko, po vzoru starších, si na jednu z nich sedl. Konečně se ozvaly hlasy – kdosi si ulevil nadávkou, kdosi se nahlas zasmál. Ten nečekaný smích způsobil, že všichni na chvíli opět zmlkli – tak nemístný byl po takovém těžkém dni, tak podivně zazněl v této ponuré místnosti, kde si všichni připadali jako v hrobě.

Ilko pozoroval Jakiva Pidlatajla, který zřejmě stále ještě nemohl uvěřit, že se ocitl pod zámkem. Chodil sem a tam a každého si podezíravě prohlížel, jako kdyby byl přesvědčen, že se proti němu všichni spikli. Několikrát přistoupil ke dveřím pobitým železem a dokonce na ně tiskl ucho, aby slyšel, co se venku děje. Neslyšel však nic, a tak zase vztekle pobíhal mezi chmurnými postavami sedícími a pololežícími na hromadách zrní.

Jeden z mužů vytáhl tabák a sirky, ukroutil si cigaretu a už se ji chystal zapálit, ale kdosi ho včas zadržel. Řekl, že je oves cítit benzínem. Teď nabírali do hrstí a čichali k ovsu všichni pozorněji a všichni usoudili, že je to pravda, že je vskutku polit benzínem, proto tu nesmějí kouřit, nechtějí-li se sami upálit.

Po tomto zjištění se ve skladišti znovu rozhostilo ticho, jako by všichni přemýšleli o nebezpečí, které tu na ně čeká. Věděli, že jim hrozí smrt ze všech stran.

Mezi několika muži sedícími poblíž Ilka byl Myna Nitej, kolchozní zahradník s kulatým dobráckým obličejem orámovaným šedivými pichlavými štětinami. Myna Nitej měl snad největší včelín ve vsi a mohl celé hodiny vykládat o včelách, o své zahrádce, o čemkoli. Mluvil pomalu, jeho hlas plynul jako tichý bublavý potůček a Ilkovi se zdál tak sladký, že snad včely musí letět jen za ním.

Myna Nitej vykládal, že Havrylo Jakymacha je takový hrdina po svém otci, který byl zrovna tak šíleně odvážný. Vždyť tenkrát, když začala kolektivizace, ho kulaci vhodili do díry vysekané v ledu právě pro tu jeho odvahu a nebo-

jácnost. Nebál se nikoho, chodil po vsi sám i pozdě v noci, nebyl ani dost málo opatrný a tolik lidí si na něho brousilo zuby. No, a počkali si na něj a bylo to. Jeho synek je zrovna takový. Copak ho někdo nutil, aby skákal do té vody, no řekněte? Co kdyby ho byli trefili? Oni se s nikým nebaví, střílejí rovnou do živého člověka. A tak málem že nezahynuli ve vodě oba – táta i syn, jenže každý v jiné době.

Ilko starého Niteje pozorně poslouchal, věděl, že mluví pravdu, a přece s čímsi z toho, co od něho slyšel ve své chlapecké duši nesouhlasil. Jakymachovo hrdinství ho tak ohromilo, že stále ještě celý ten výjev viděl – jak ho Jakymacha odstrčil, jak se vrhl z mostu, jak se pak objevila a zmizela v černé studené vodě jeho mokrá hlava se zplihlými vlasy a jak mu uplavala čepice.

Čas míjel v nejistotě, v očekávání něčeho zlého, když vtom se otevřely dveře a objevil se v nich německý strážce. Za jeho zády stály ženy a jedna za druhou pak vcházely dovnitř. Každá tu někoho měla – manžela nebo bratra. Chmurné postavy na hromadách ovsa ožily, pohnuly se. Také Ilko vyskočil, pevně doufal, že i za ním někdo přišel, když ne matka, tedy aspoň teta Vira, vždyť viděla, jak ho sem společně s ostatními hnali. Nespouštěl ze dveří oči, ale Vira tam nebyla. Bolestně se mu sevřelo srdce, cítil se tak nesmírně osamělý, tak nešťastný, že jeho duše propukla v němý pláč.

Ženy rozdávaly jídlo, ve skladišti zavládl na chvíli zmatek. Vtom Ilko uviděl, že mu pokročila vstříc bába Myhalka a poznal z jejího plného obličeje, že hledá právě jeho a že se zaradovala, když ho uviděla.

„Jsi to ty, Ilku?“ zeptala se, jako by si nebyla jista.

„To se ví, že já,“ odpověděl a zdálo se, že se bojí, že mu neuvěří.

„Jdu od tvé maminky, posílá ti něco k jídlu. Jistě máš, dítě, pořádný hlad, posilni se.“ Rozvázala plátěný uzlík a vyňala z něho asi deset pečených brambor, krajíc chleba a dokonce plátek žlutého špeku. Ilko věděl, že špeku nemají doma ani kousíček, jistě ho máma u někoho pro něj vyprosila,

„Maminka má o tebe hrozný strach, neví, co a jak je s tebou, ale až jí řeknu, že jsi v pořádku, bude mít radost," pokračovala Myhalka.

Ilko odloupl kůrčičku a zakousl se do brambory; byla ještě teplá a tak dobrá, jakou snad v životě nikdy nejedl. A vyvolala v něm vzpomínku na útulný domov, na maminku a zas se mu bolestně sevřelo srdce a sklopil oči, aby Myhalka z jeho pohledu nic nepoznala.

„Jen se neboj, dítě," šeptala Myhalka sklánějíc se těsně k němu. „Dostanou tě odsud, nedopustí, aby ti ublížili. Teta Vira už za někým běžela, přimluví se za tebe a uvidíš, že všechno dobře dopadne, jen neměj strach."

Myhalka se ho snažila uklidnit, naslouchal jí, ale nijak se mu neulevilo, stále před sebou viděl usouženou matku a domov. Dokonce se mu ani křehká brambora už nezdála tak dobrá a ani špek mu zvlášť nechutnal.

Za Mynou Nitejem přišla jeho manželka Melanka, ještě pohledná ženička s plnými rudými rty, sešpulenými tak, že se zdálo, že se pořád usmívá. Vypadala tak, i když se zlobila. Nebyla o nic méně upovídaná než její muž, a když se teď tady ve skladišti sešli, vykládali si novinky jeden přes druhého, ale určitě si dobře rozuměli.

Ilko se díval hned na bábu Myhalku, hned na Melanku – obě si na sebe navlékly spoustu sukní a blůzek, každá byla zabalena do několika šátků. A Myhalka měla na sobě mimo to ještě dvě nebo tři kazajky. Ilko si to její oblečení pozorně prohlížel a v hlavě se mu zrodil nápad a nedával mu pokoje.

Vtom žárovka nade dveřmi několikrát zablikala a zhasla. Zprvu se rozhostilo napjaté ticho, potom se ozval ostrý mužský hlas a hned na to jako odpověď zadržovaný ženský smích.

„Babičko!" pošeptal Ilko Myhalce do ucha. „Svlékněte si, prosím vás, honem jednu kazajku, jednu sukni a šátek."

„A pročpak?" nechápala.

„Prosím vás, honem!" naléhal.

Teď už Myhalka zřejmě pochopila, co chce ten ztřeštěný Chrystynin chlapec udělat a rychle se začala svlékat. Ilko si

natahoval roztřesenýma rukama její sukni a v duchu se modlil – jen aby ještě nerozsvítili, jen aby byla ještě chvíli tma! Už má na sobě i kazajku, už si uvázal i šátek. Tělem mu projíždělo mrazivé chvění. Ještě přejel dlaní po podrážce a rozmázl si špínu po obličeji – bude to tak jistější. Čepici a uzlík s konopným semenem zahrabal do ovsa.

Žárovka stále ještě nesvítila. A vtom se otevřely dveře a jeden z policistů s baterkou v ruce zavelel:

„Ženské ven!"

Ilko se držel Myhalčina rukávu a postupoval s ostatními k východu. Strach v něm vzrůstal, ve spáncích mu bušila krev, ale zaťal zuby – buď a nebo! U dveří se ženy natlačily, jako kdyby se každá toužila dostat první z té příšerné místnosti. Konečně se Ilko ocitl na prahu. Sklonil nízko hlavu, vystříhaje se ohlížet po stranách, aby se nesetkal s pohledem některého ze strážců, ale v té polotmě pouze při světle baterky v ruce jednoho z nich, se ho nikdo nevšiml. Už minul vrátnici, v paměti mu utkvěl jen obal od německého bonbónu na vyšlapané cementové podlaze, a pak už vdechl mrazivý vzduch – byl venku. Srdce v prsou mu stále silně bušilo, něco mu svíralo hrdlo, div se neudusil. Opodál stáli dva němečtí vojáci a vesele si o něčem povídali. Když se vyvalil ze skladiště hlouček žen, rozřehtali se a Ilko si pomyslel, že se posmívají jemu. Nejvíc ho znepokojovalo, že se už nemůže ztratit v hloučku, ženy se rozešly, zůstal s Myhalkou sám a každý ho mohl vidět. Šel stále se svěšenou hlavou, pod nohama mu vrzal sníh a on myslel jen na jediné – dostat se za bránu cukrovaru a bude zachráněn!

U brány stál strážný. Ženy procházely kolem něho bázlivě, on se však po nich ani neohlédl.

Když vkročil Ilko na silnici, byl by se dal nejraději do běhu, ale zvítězila rozvaha. Teď se už nebál, otáčel se a rozhlížel ve tmě, vykračoval si směle vedle báby Myhalky, která se stále ještě nemohla vzpamatovat z překvapení z jeho odvážného kousku a uvěřit, že se mu povedl, že je volný.

„Babičko," řekl, „pojďme támhle mezi stromy, vrátím vám sukni a kazajku."

„A co když to budeš ještě potřebovat?" zaváhala.

„Jen si to vemte, protože kdyby mě v tom uviděl některý policajt, hned bude mít podezření a bude zle."

Když sundával z hlavy šátek, zalitoval, že zahrabal svou čepici do ovsa, ale Myhalka si šátek nevzala, řekla, že by si zastudil rozum, a chlapec si s úlevou oddychl.

„A teď půjdeme spolu k vám domů," pobízela. „Bože, Bože, jak ono je asi tvojí mámě. Tolik chudák zakusila strachu! Jen aby jí to dobře dopadlo."

„Já s vámi nepůjdu," prohlásil Ilko. „Copak můžu jít domů, když jsem utek? Nemůžu, hned by mě našli."

„Ale kam chceš jít teď v noci, dítě?"

„Však já už si nějaký místečko najdu," odpověděl Ilko, třebaže ještě sám dobře nevěděl, co udělá.

„Tak dej na sebe pozor," napomínala zaraženě Myhalka. „A já půjdu k tvé matce, ta bude mít radost, až se dozví, žes utekl. Ani tomu nebude chtít věřit. Však je to taky k neuvěření."

Ilko se sebevědomě usmál, teď už byl jist, že se mu nic zlého nestane.

„Řekněte mamince, aby neměla starost. Dám o sobě vědět, ať čeká. Děkuju vám babičko, za tu sukni a kazajku, bez nich bych byl nemoh nic dělat. A šátek vám vrátím, nebojte se." A znovu litoval své čepice, zahrabané ve skladišti v ovse.

„Tvá teta Vira běžela za Ljasotou, poprosit ho, aby tě vysvobodil," řekla Myhalka. „Však je to policajt, má moc."

„A já jsem se zatím vysvobodil sám," zasmál se Ilko – takovou měl radost, že je volný. Ale najednou se zarazil: „Jen babičko nikomu neříkejte, že jste mi pomohla, že jste mě viděla, neodnesl bych to jen já, odnesla byste to taky."

„Snad z toho mám rozum," řekla Myhalka, ale neurazila se.

A rázem zmizela ve tmě, jen chvíli byl ještě slyšet slabý šelest – šoupání nohou po sněhu – pak ztichlo i to. Ilko se schoulil, přitiskl se tváří ke stromu a naslouchal. Kolem bylo hluboké ticho. Vtom vzplanula na východě třepotavá, ne-

určitá záře. Vzplanula, vyzvedla vzhůru nebe a oblaka a zhasla. Tam někde se střílelo. Burácela tam fronta. A při myšlence na to, že je už docela blízko, se Ilko uklidnil, jako kdyby nebyl v této hluboké noční tmě sám, jako kdyby cítil, že se blíží pomoc odtud, kde znovu přízračně vzplanula obloha, která jako by na něho povzbudivě mrkala. No, teď už se nedám nikomu chytit, teď mě nenajde ani čert, pomyslel si. A Burdejnymu to nedaruju, jako že jsem Ilko Šulyk!

„Nazar není doma," řekla jeho matka. „Pojď dál a počkej, až se vrátí, když mu něco chceš. Není to dlouho, co odešel, řekl, že jen asi na hodinku. Kdepak bys ho teď hledala, je pozdě. A kdoví, jestli bys ho našla. Má to psí život – kam ho pošlou, tam musí běžet. Bože, bože! Určitě ho jednou někdo zastřelí, říká mi to srdce. Určitě ho zabijou, když ne cizí, tak vlastní. Jenže pro něj jsou teď cizí všickni, když se dal k Němcům."

Vira se posadila mlčky na lavici a poslouchala. Nazarova matka Hafije mluvila tiše, jako by se bála, aby ji nikdo neslyšel, její tenké bledé rty se sotva otvíraly. Byla vysoká, kostnatá, široké žluté čelo, pod očima modré kruhy, kolem rtů trpitelské vrásky. V jejích slovech, pohybech i v pohledu, bylo cosi tísnivě skličujícího a uštvaného. Takové ženy vzbuzují vždycky soucit, ale Viře, aniž věděla proč, jí nebylo ani dost málo líto. Když ji někdy ve vsi potkala, snažila se dívat jinam a teď, tady v jejím domě, se nemohla zbavit pocitu nepřátelské cizoty. Ze všeho tu na ni vanulo čímsi špatným a zlým – i z hliněných stěn a dřevěného stropu, i z vysoké truhly, přikryté kusem pestrého plátna.

„Kdyby tak mohla matka dát dítěti svůj rozum," pokračovala Hafije sotva slyšitelně. „Ale děti dnes rodiče neposlouchají, žijou si po svém. Copak ho někdo nutil, aby šel k policajtům? Copak jsem ho tam posílala? Ale zachtělo se mu panovat nad lidmi, být nahoře. Dnes je nahoře, zítra bude dole. Co jsem se mu nadomlouvala, aby seděl zticha, aby se necpal dopředu. Máš kus chleba – děkuj za něj pánu-

bohu, nemáš ho – taky se nesmíš hněvat. Já jsem celý svůj život žila poctivě, nikomu jsem neublížila, nikoho jsem neurazila. Och, Nazare, Nazare!... Ale najdou se horší lidi než on, úplný kati, že je hrozný na ně pomyslet. A on se s nimi spolčil a bude to jeho neštěstí."

U pece blikal kahánek, jeho mihotavé světélko klouzalo po stěnách jako netopýří křídla. Syn boží, Ježíš Kristus, se díval z ikony pohledem mučedníka a ten jeho pohled vzbuzoval ve Viře těžký bezútěšný smutek. Myslela na Ilka, co je s ním; tísnivě na ni doléhal truchlivý hlas staré ženy; omamovala ji vůně pelyňku z dřevěné postele provrtané červotočem – asi ho tam dávali proti blechám. Nevěděla, co Nazarovi řekne, jak ho poprosí, aby Ilka zachránil, ale poprosit ho musí, není jiného východiska, proto tu sedí a snáší taková muka.

„Co jsem se mu namluvila – uteč, uteč, než přijdou rudí, bude s tebou zle, když tu zůstaneš. Neposlechne. Je umíněný, nemá rozum. Kdepak, aby poslechl mámu!" Umlkla, sedíc shrbená u stolu s očima plnýma žalu. A za chvíli pokračovala hlasem zase tak tichým jako šepot vánku v podzimním listí: „A tebe má, Virko, rád a moc se kvůli tobě trápí. Jenže ty ho nechceš... no, to je tvá věc... a on je z toho celý pryč, někdy vyvádí jako pominutý. Ale tebe by poslechl, udělal by všecko, jak by sis přála, slyšíš?"

„Já vím," řekla Vira, protože něco říci musela.

Hafijin pohled se rozjasnil, jako kdyby ji Virina slova potěšila.

„Toť se ví, že když ho nemáš ráda, tak ho nemáš ráda, to se nedá nic dělat, ale všechny se nevdávají z lásky, Virko. Děvče se provdá, přijdou děti a to je láska. Nemám pravdu?"

Vira těžko snášela Hafijiny domluvy, její slova ji pálila v duši jako kopřivy, měla by vstát a odejít, ale jak by to mohla udělat, když přišla prosit o pomoc? Když přišla prosit o pomoc, musí tu sedět a poslouchat ty řeči, a když s něčím nesouhlasí, tedy aspoň mlčet. Copak asi Chrystyna? Co je s ní? Ne, nemůže odsud odejít, dokud se nedočká Na-

zara, dokud ho neuprosí, aby Ilkovi pomohl, protože co by řekla sestře, jak by se jí mohla podívat do očí? Nerada se ponižuje, ale co znamená hrdost, když jde o Ilkův život?

„Kdopak by neměl rád své děti?" vedla Hafije dále svou. „Takové matky snad ani nejsou. Můj Nazar je moje všecko, měla bys to, Virko, pochopit a politovat mě i jeho. Pravda, děti už o naši lásku nestojej, obejdou se bez ní. Je to, jako když se ulomí na stromě větev a už ji k němu nepřilepíš. Ale mně je i dnes do pláče, když si vzpomenu na svou nebožku maminku."

„Bez lásky není možné žít," řekla Vira chvějícími se rty. „Jaký by to byl život, kdybychom neměli v srdci lásku?"

„Máš pravdu, dítě," souhlasila Hafije. „Ani zvířata nemůžou žít bez lásky, ani dobytek, jako by bez ní mohli žít lidi? Zahynuli by, zkameněli, duše jim obrostla mechem."

Opravdu, teta, duše by jim obrostla mechem, pomyslela si Vira. Tak proč mě tedy přemlouváte, abych si vzala vašeho Nazara? Protože myslíte jen na svou mateřskou lásku, na mou zapomínáte.

A Hafije mluvila bez ustání, její řeč plynula jako bublavý potůček, v jejich slovech byla stále bolest a starost o syna, o jeho osud, ale Viru ta cizí láska nedojímala, ty cizí pocity ji tížily jako kámen a zdálo se jí, že jí pod jejich tíhou klesají ramena níž a níž. Její myšlenky se draly ven ze stěn tohoto domu, bloudily po noční vsi, myslela na Ilka, na Chrystynu a toužila se za nimi rozběhnout, dovědět se, co se s nimi děje.

Konečně se v síni ozvaly kroky, na prahu stál Nazar. Obličej zlý, nozdry se mu vzdouvaly; z jeho policajtské uniformy vanuly cizí, ostré vůně, nepřátelský pach Němců, jakýchsi neznámých jídel, nezvyklých parfémů. Nečekal, že najde doma Viru, pohlédl na ni vyjeveně a byl tak překvapen nebo podrážděn, že se ani nezaradoval. A Vira se mu dívala do očí, očekávajíc, že zjihnou, že z nich vymizí nepřátelství a vztek, které si přinesl zvenčí, ale zároveň cítila, že i ona má oči napjatě chladné, protože z nich na něj hledí její zkřehlá duše.

Nazar se posadil na truhlu, stáhl si jednu, potom druhou botu, sundával onuce. Zamračeně pohyboval ztuhlými prsty bílých žilnatých nohou.

„Vedli je po hrázi a Jakymacha skočil z mostu do vody," řekl s pohledem upřeným na podlahu. „Chcípne, blázen jeden . . ."

„A proč je zavřeli do skladiště?" zeptala se Vira. „Proč je nepustili domů?"

„Protože by se rozutekli. Myslíš, že by zítra někoho sehnali? Časně ráno je zase poženou na zákopy." Prošel se po světnici, zastavil se před Virou a zeptal se, upíraje na ni pichlavé oči: „Sebrali i tvého Ilka, co?"

„Ilka?" opáčila mimoděk a mozek jí ožehla strašlivá domněnka. „Co je s Ilkem?"

„Ale nic!" odvrátil se. „Sedí."

„Nic?" stále ještě nevěřila a nemohla pochopit, co jí říká. „Sedí?"

„No a co? Neuškodí mu to, aspoň zmoudří. A ráno ho buď zase poženou na zákopy, nebo ho pustí," řekl lhostejně.

„Nestane se mu nic?" zeptala se šeptem Vira. Nevěděla, má-li být smutná, nebo se radovat.

„Nic se mu nestane," odpověděl Ljasota. „Ale ať si dá pozor před Burdejnym, to je hrozný člověk."

Jako bys ty byl lepší, pomyslela si. Měla o Ilka stejně strach, ale náhle se rozhodla, že Ljasotu o nic prosit nebude. Když Ilka zítra ráno pustí, nebude se ponižovat.

A obrátila se k Hafiji, která kladla synovy onuce na kamna, aby uschly:

„Tak já zas půjdu. Dobrou noc."

Hafije na ni nechápavě pohlédla – proč utíká, když ještě Nazarovi nic neřekla? Takovou dobu tu na něho čekala, a jen ho uviděla, utíká. A je vidět, že i on je z toho celý popletený. Není divu, vždyť k nim nikdy nechodila.

„Proč jsi vlastně přišla?" zeptal se jí Nazar přímo a jeho zlý obličej zkřivila bolest.

Ona však už měla ruku na klice a otvírala dveře. A už se neradovala jen z toho, že se Ilkovi nic nestalo, ale i z toho,

že Nazara o nic nepožádala, že se neponížila. Bože, smiluj se nad ni a nedopusť, aby musela ještě někdy překročit práh tohoto domu.

Zastavil se před domkem Myny Niteje a posadil se v javorovém houští na bobek. Jak to, že se teta Melanka ještě nevrátila? Šla přece společně s ostatními ženskými, měla by být už doma. Kde se asi zdržela? Jak jen vstoupí na práh, Ilko k ní honem přiskočí – tak a tak, řekne, schovejte mě, teta, protože domů se bojím jít, mohli by mě tam hledat, ale u vás mě nebude hledat nikdo, vědí, že žijete sama. A Ilko shledával slova, která Melance řekne, a byl přesvědčen, aniž věděl proč, že ho u sebe nechá, vždyť ho kolikrát pozvala ještě s jinými chlapci a hostila je medem a placičkami. A schovat se u ní bude mít kde, má velký zděný sklep, má zemljanku a vedle chalupy starou nachýlenou kůlnu, a na půdě má asi tolik krámů, že se v nich jeden ztratí jako jehla v kupce sena. A sklepa neubude, když tam on, Ilko, nějakou chvíli posedí a moc práce s ním teta Melanka taky mít nebude, zaleze do nějaké skuliny a bude tam zticha jako myška.

Ale kde je ta teta Melanka tak dlouho? Nejde a nejde. Snad ani domů nepřijde, snad zašla k někomu z příbuzných a bude tam nocovat. A Ilkovi se zjevila před očima jeho rodná chalupa a cítil se najednou strašně osamělý, ale zároveň mu bylo při vzpomínce na matku tak dobře, že až tichounce zasténal. Snad ještě nikdy tolik netoužil být vedle ní, slyšet její milý, laskavý hlas, mateřsky něžný, i když se na něj zlobí; snad ji ještě nikdy tak vroucně nemiloval jako v této chvíli, kdy se mu při vzpomínce na její úsměv chtělo plakat.

Melanka se nevracela a Ilko teď už nepochyboval o tom, že šla nocovat k někomu z příbuzných. Vstal, chvíli napjatě poslouchal, pak se plížil k jejímu domku. Nešel ulicí, šel starou zahradou, vysázenou Mynou Nitejem; chvíli u domku postál, dokonce zaťukal lehounce na okno (co když přišla

teta Melanka dřív, ani nerozsvítila a hned si lehla?), ale nikdo se ze světnice neozval, a tak přešel do zahrady u sousedního domu. Zahradu tu měl každý, Myna pomáhal všem jak sazenicemi, tak radou. Ilko se kradl zadem, hledal chalupu vzdáleného příbuzného Denyse Kazandžije. A málem, že nevrazil čelem do holubníka, podle kterého ji poznal. Kazandžij měl kdysi nejkrásnější holuby z celé vsi, ale nezůstal mu ani jediný. Ilko, stojící pod holubníkem, nemohl uvěřit, že je prázdný, že v něm na jaře nebudou holubi vrkat, že nevzlétnou do vysokého nebe.

Otevřeli mu hned. Kazandžijovi asi věděli, že je docela jedno, jestli budou nebo nebudou zamykat, protože před neštěstím je zamčené dveře stejně neuchrání, a tak je měli odemčené. Teta Kazandžijová zavedla Ilka tmavou síní do světnice, kde se na něho upřely z dřevěné postele dva páry očí. Jedny patřily dědovi Kazandžijovi, nemohoucímu – kost a kůže – starci, jehož tělem každou chvíli zalomcoval dusivý kašel, druhé Kazandžijovi mladšímu, Vasylovi, muži asi pětačtyřicetiletému. Ilko o něm slyšel od matky, že je to snad nejchytřejší člověk ve vsi: nechal si narůst dlouhou bradu a vlasy jako mnich, takže vypadal mnohem starší než byl, lehl si do postele ke svému nemocnému otci a dělal ze sebe také nemocného. Proto se mu nic zlého nestalo, neboť Němci se nemocným zdaleka vyhýbají, mají strach, aby se nenakazili.

Ilko teď uviděl oba Kazandžije na vlastní oči v posteli – starého i mladého a vypadali vskutku strašidelně. Teta i oni oba se dívali na pozdního hosta mlčky, vyčkávavě, jako by s obavou, že jim jeho nečekaný příchod přináší neštěstí.

Nevybídli ho, aby se posadil, nepozvali ho ani dál od prahu, nezeptali se, proč má hlavu ovázanou šátkem. Ilko udýchaně vyprávěl, že utekl ze skladiště, a že se domů bojí, protože tam by pro něj mohli přijít a maminka se nesmí rozčilovat, protože... A tak je moc prosí, aby ho nechali u nich přenocovat, zaleze někam a...

Mladší Kazandžij ho však ani nenechal domluvit, zvedl se na své posteli (měl na sobě jakési příšerné hadry, aby vy-

padal co nejodpudivěji) a řekl hlasitě, jako by se hádal: „Máma pro tebe doma umírá strachem, neví si rady, co počít, a ty by ses chtěl schovávat u nás? Ne, ne, chlapče, jen jdi hezky domů a to hned!“

Bylo zřejmé, že jeho ústy mluví strach. Jazyk se mu v nich kroutil jako had, vrásčitá kůže na laloku se prudce chvěla.

„Ale když já jsem utek z cukrovaru ze skladiště, utek jsem Němcům,“ pokoušel se Ilko znovu vysvětlovat a díval se při tom prosebně na tetu Kazandžijovou, hledaje u ní pochopení a soucit, ale teta se odvrátila, jako by se jí to netýkalo. Ilko pohlédl na děda, snad se ho zastane on, ten však ležel nepohnutě, hluchý a němý, snad už dávno obrácený v prach.

„Hybaj!“ poručil chmurně Kazandžij mladší. „Nemůžeme tě tu nechat, když víme, jak se tvá matka doma pro tebe trápí.“

Ilko vtáhl hlavu nízko mezi ramena a obrátil se k odchodu. Teta Kazandžijová ho vyprovodila na síň a pošeptala mu, že oni sami se bojí vydechnout, že k nim mohou také každou chvilku přijít a zabít je; že by to měl Ilko pochopit, politovat je. Chlapec však její slova nevnímal, protože mu hněv a urážka zalehly uši a v skráních mu bušilo. Zastavil se znovu před holubníkem, opřel se čelem o chladný sloup a najednou se ho chopil oběma rukama a začal jím třást. Rty mu křivila strašná zlost a nenávist. Ale holubník na vysokých podpěrách stál pevně, nesvalil se, a chlapec, když dal průchod svému hněvu, se poněkud uklidnil.

Plížil se zas zadem, zahradami. Myslel na Havrylu Jakymachu, kde asi teď je? Co jestli se i on musel takhle potloukat po vsi, doprošovat se, aby ho někdo skryl? Pak to určitě nepřežil, umřel. Ale ne, to není možné, není možné, že by se vyrval z drápů nepřítele a vlastní lidé by mu pak nepomohli, nechali by ho zahynout. Jistě je už někde v teple, zahřál se, nakrmili ho. Ale nebýt Havryly, on, Ilko, by se byl sotva odhodlal uprchnout, dřepěl by v tom skladišti celou noc a ráno... ráno by ho možná zas hnali na zákopy, a možná, že ne, kdoví, ale živého by ho už nepustili. Němci

nejsou z těch, však toho o nich už dost a dost slyšel, dost toho viděl.

Kam se obrátit? Probíral v paměti všechny dobré známé, žijící nablízku, ale teď, když ho vyhnali Kazandžijovi, už skoro nevěřil, že by ho nevyhnali i jiní. A tak se rozhodl, že půjde k tetě Onysce, ta ho určitě nevyžene. Když někde schovává svého muže, schová i jeho, Ilka. Na den, na dva a pak se uvidí. Šel sehnut, každou chvíli se zastavil a se zatajeným dechem naslouchal. Už jde nad roklí, porostlou ořeším a akáty, na nichž občas zašustí suché lusky plné semen, a kdyby někoho potkal, vrhne se ze srázu dolů, svalí se na dno a tam za ním nikdo nepoběhne. Ale došel na konec rokle a nepotkal naštěstí nikoho. K tetě Onysce to měl odsud už docela blízko.

Zaklepal, ale než ho Onyska poznala, než ho vpustila dovnitř, byl úplně zkřehlý. Teta se na něho dívala vyjeveně, protože věděla, že ho zahnali s ostatními do skladiště v cukrovaru a nemohla uvěřit, že ho vidí tady, a živého, že se mu nic nestalo. Třela mu ztuhlé nohy, dala mu napít horkého kompotu z řípy. Páté přes deváté jí Ilko líčil svůj dnešní den, i o Jakymachovi ji řekl, o tom, že oves ve skladišti je politý benzínem, že do něho zahrabal svou čepici a uzlíček s konopným semenem, vykládal o bábě Myhalce i o Kazandžijových na smrt vyděšených, kteří ho vyhnali z domu, a už ani sám nemohl uvěřit, že to všechno opravdu prožil a že se mu vskutku podařilo zachránit se. Teta Onyska poslouchala mlčky a v tom jejím mlčení bylo tolik soucitu, lítosti a lásky, že Ilka škrábalo v krku a málem by se byl rozplakal.

Snědl trochu řídké kaše z ječné mouky a kulagu[1].

„Oblékni se," řekla teta Onyska.

Třepl hlavou, zaháněje spánek, a pocítil úlek – že by ho i vlastní teta Onyska vyháněla do mrazu?

„Oblékni se," opakovala teta. „A to jak můžeš nejteplejí."

A podávala mu starý kožíšek, aby si jej natáhl přes svůj

[1] kulaga – pokrm připravený z mouky a sladu, nebo sušeného ovoce.

kabát. Ještě nic nechápal, ale cítil, jak ho zaplavuje pocit těžké urážky; poslušně se oblékal, zapínal kožíšek, oči mu najednou zastřela jakási teplá jemná clona a tetin obličej se za tou clonou začal drobně zachvívat; zachvívala se i pec, jako by se hroutila.

„Schovám tě ve sklepě," řekla teta Onyska. „Proto se musíš pořádně obléct, sklep je vlhký a chladný. A nebudeš se tam bát, sedí tam už hezkých pár dní strýc Andrij, tak vám bude ve dvou veseleji. Slyšíš mě, Ilku?"

Ilko teprve teď pochopil, že ho nevyhánějí, že mu poskytují útulek, ale přesto se nemohl ovládnout a hlas se mu žalostně chvěl, když se zeptal:

„Jó? Strýc Andrij?"

A měl radost, že se jeho domněnka potvrdila.

„No ano," odpověděla tiše teta Onyska. „Někde ve světě ho zmrzačili, ale podařilo se mu dostat se domů a skrývá se tady."

Vyšli do síně potmě, ani kahánek s sebou teta nevzala. Dopadalo tam jen slaboučké světlo z pootevřených dveří. Teta Onyska přistoupila ke stěně vlevo, kde stál žebřík, vedoucí na půdu. Bylo slyšet, jak odstrkuje díži, jak zvedá poklop a jak ten těžký, železem okovaný poklop zakvílel v závěsech. A potom už Ilko tetu neviděl ani neslyšel, protože zmizela ve sklepě. Zatajil dech, naslouchal, ale ze sklepa nebylo nic slyšet. Pak se objevila ve tmě u poklopu jakási postava a řekla tetiným hlasem:

„Pojď sem, ale dej pozor, ať nezakopneš."

Ilko přistoupil blíž a nohou nahmatal otvor. Ze sklepa ho ovanula vůně brambor, řípy, kysaného zelí a pach prázdných soudků.

„Sestupuj za mnou," vybídla teta.

Spustil do jámy nohy, nahmatal žebřík a opatrně sestupoval dolů, dávaje pozor, aby nešlápl tetě na hlavu nebo na rameno. Když se ocitl na pevné zemi, uchopila ho tetina ruka lehce za kožíšek. Bál se, aby do něčeho nenarazil obličejem a přimhouřil oči, ale vtom prozářil tmu záblesk kapesní elektrické svítilny.

V nejzazším koutě odklopil kdosi jednu z rohoží z orobince, jímž byl sklep obložen a za hromadou brambor vyhlédl černý obličej strýce Andrije. Jeho tmavé velké oči planuly chorobným leskem, ale pohled byl ostře pevný.

„No tak si vlez sem ke mně, Ilku," řekl. „Nějak se tu už směstnáme, což?"

Ilko si klekl na hromádku brambor, které se pod ním rozkutálely a lezl po čtyřech k strýcovi.

„Jestlipak jsi mě poznal?" zeptal se strýc a jeho zachmuřenou tvář přelétl dobrácký úsměv.

„Poznal," zašeptal Ilko.

„Tak je to dobré. Pojď sem ke mně, budu ti vyprávět o tvém tátovi."

Strýc Andrij odsunul rohož stranou a Ilko uviděl za jeho zády otvor do malého výklenku, osvětleného elektrickou svítilnou. Strýc trochu uhnul, Ilko se protáhl vedle něho a ocitl se ve výklenku. Pod koleny mu zašustila slehlá sláma a patrně i kukuřičné listí.

„Víc už nám sem žádnou návštěvu nevoď, ženo," řekl strýc Andrij. „No a můžeš zas zaházet naše doupě bramborama."

Teta Onyska přikývla, strýc Andrij spustil rohožku a postavil před ní několik k sobě sbitých prken. Hned na to bylo slyšet na druhé straně rohože šustot – to k nim teta Onyska přihrnovala brambory, aby zamaskovala jejich doupě.

„Uveleb se tu, chlapče, na nejlepším místě a vypravuj mi o svých hrdinských činech," vybídl strýc Andrij.

Zhasl svítilnu a výklenek zalehla černá mrtvá tma.

Konečně přišla bába Myhalka i Vira a Chrystyna se od nich dověděla o Ilkovi. Poslouchala je a hned měla oči plné slz, hned jí rozjasnil obličej úsměv. Měla radost, že to s tím jejím uličníkem tak dobře dopadlo, je vidět, že má povahu po otci, vždyť Pavel se zdá taky takový rozvážný a někdy provede kousek, že se člověk nestačí divit. Ale kde je Ilko teď, kam šel? Jistě se mezi svými lidmi neztratí, ukryjí ho, ale

snad měl přece přijít domů. Vida ho, nechce ji přivést do neštěstí, má strach, že by si pro něho mohli přijít a vzít jí ho před očima. Pavel byl zrovna takový, všechny starosti bral vždycky na sebe, jen aby to ona měla lehčí. Vzpomínala, přemýšlela a naslouchala, neozve-li se venku nějaký šustot, jestli snad Ilko přece jen nepřišel a tajně se před ní neschoval někde ve chlévě nebo ve sklepě.

Cítila, že na ni už každou chvíli přijdou porodní bolesti a prosila sestru i porodní bábu, aby ji nenechávaly samotnou. Ležela na dřevěné posteli na zádech s očima upřenýma na strop. Myhalka seděla u stolu a žvýkala chléb. Před ní stála začatá láhev domácí kořalky. Chrystyna věděla, že když Myhalka asistuje u porodu, ráda si přihne, proto pro ni připravila trochu kořalky už předem. Myhalka říkávala, že pije, aby se jí vyjasnil mozek a aby byla veselá, protože je hřích uvítat dítě na svět v pochmurné náladě.

„Už je vám veseleji, babičko?" zeptala se Vira. Její oči orámované modrými kruhy se zdály ještě hlubší a krásnější.

„Copak já teď už potřebuju?" slabě se usmála Myhalka. „Ale v životě jsem toho vypila až dost, a teď to začínám na sobě cítit. Proč myslíš, že piju? Abych měla radost, až přijde dítě na svět a zapláče."

Vtom se otevřely tiše, ale prudce dveře. A Vira uviděla na prahu Havrylu Jakymachu. Vypadal příšerně. Mokrý oděv na něm zmrzl a nalepil se na něj sníh. Těžce oddychoval vyčerpán snad během, snad strachem, z pootevřených úst se mu dral slabý přerývaný hvizd. Upíral na ženy těžký prosebný pohled.

Chrystyna se na posteli nadzvedla, Vira se dívala ohromeně. Zdálo se, že jen Myhalku to nevyrušilo z klidu.

„U vás mě nebudou hledat," řekl Jakymacha. Bylo zřejmé, že si tato slova předem připravil. „U vás mě určitě nebudou hledat, věřte mi."

Byl k politování. Bál se, že ho přece jen vyženou a opakoval:

„Věřte mi, že ne. Komu by napadlo dělat prohlídku v domě, kde má hospodyně každou chvíli rodit?"

A hledal uštvaným pohledem Chrystyniny oči. A ona si pomyslela: Jestli Havrylu vyženu, potká mě neštěstí. Vždyť i Ilko někde zrovna tak prosí o úkryt a mohou ho odehnat od prahu.

„Náš Ilko taky utekl. Ze skladiště," řekla chmurně Vira. „Mohli by sem pro něho přijít."

„Ne, ne, jen ať tu zůstane!" zvolala kvapně Chrystyna. „Nevyháníme tě, Havrylo, můžeš tu zůstat, slyšíš?"

Jeho rty se křečovitě chvěly, patrně chtěl vyjádřit svou nesmírnou vděčnost.

Bába Myhalka k němu přistoupila s láhví kořalky v jedné, s plným kalíškem v druhé ruce. Jakymacha kalíšek mlčky vyprázdnil a pohlédl prosebně na láhev. Myhalka mu ji ochotně podala. Pil kořalku jako by to byla voda – chvatně, hltavě.

Pak se v síni rychle svlékl, Vira mu tam podala starý Pavlův oblek. Když vstoupil už převlečen do světnice, nevěřila Chrystyna svým očím, zdálo se jí, že se to vrátil Pavel, jen kalhoty na něm splihle visely a sako bylo trochu velké. A v prsou se jí rozlilo teplo a bylo jí dobře.

Jakymacha seděl shrben u stolu a jedl brambory, namáčeje je do hrubé soli. Polykal hltavě, div se neudávil a vyprávěl při tom, jak se rozhodl skočit z mostu do vody, jak pod vodou plaval, jak se za ním hnali a jak jim utekl. Ženy o tom už věděly, ale poslouchaly ho pozorně. Domů se ovšem jít neodvážil, protože ho tam budou určitě hledat a v několika chalupách ho nepustili ani na práh, nikdo ani neotevřel dveře, nezeptal se, kdo je venku a co by potřeboval. Lidi se teď bojí všeho a toť se ví, že nejvíc nočních hostů. A tak ze strachu, že zmrzne, přiběhl až sem a odvážil se vejít dovnitř. Přece neumře na ulici ve své rodné vsi!

A pohlédl na Chrystynu tak, jako by ji očima prosil za odpuštění.

„Jsme přece svoji, jsme lidi," řekla Chrystyna a myslela přitom spíš na Pavla, že se potlouká bůhvíkde po světě a možná, že zrovna v této chvíli taky prosí někde u cizích dveří o nocleh; a ani na okamžik nezapomínala na Ilka

a myšlenka na něj bolela jako otevřená rána v srdci. Obrátila se k Viře: „Ať se schová v naši skrýši, ukaž mu, kde to je."

Snad každý si v jejich vsi za války vybudoval nějaký tajný úkryt. Někdo ho vykopal ve chlévě, jiný ve sklepě, ve světnici nebo v síni, někdo v zahradě nebo v rokli, příkopě či hliništi, bylo-li nablízku. Protože na začátku války museli lidé schovávat potraviny a teď byli nuceni schovávat se i sami. Těmto úkrytům, jámám, dírám, výklenkům, tmavým koutům a jeskyním vděčí mnoho lidí za život, ale mnozí v nich našli také svůj hrob.

Vira poklekla před postelí, na níž ležela Chrystyna, vsoukala se pod ni i s hlavou, něco tam přerovnávala, odsunula jakási prkna. Za chvíli vylezla celá udýchaná a pokynula Jakymachovi rukou – hotovo, můžeš jít.

Jakymacha se tam chystal vlézt tak, jak byl, ale Chrystyna ho vybídla, aby si oblékl přes šaty ještě také starý kožíšek, protože úkryt je ve vlhké zemi, je tam zima, nachladl by po té studené koupeli. Jakymacha rád poslechl, natáhl na sebe podávané hadry, na hlavu si narazil děravou čepici, z níž vylézaly kusy zčernalé vaty a soukal se pod postel. Překypoval něhou a vděčností k těmto ženám, které se nebály mu pomoci.

„Jen lež tiše," napomínala Vira. „Jako bys tam vůbec nebyl. Nebo nás přivedeš všechny do neštěstí."

Jakymacha se na ni podíval uraženě – jak si jen může myslet, že by chtěl přivést někoho do neštěstí? Díval se na ni, jako by se s ní loučil a zároveň jako by se svým pohledem ptal: je možné, že neví, jak je mu drahá? Což je jí docela lhostejný? Což by ho byla mohla vyhnat do mrazu, nechat ho zmrznout?

Vsoukal se do úkrytu a uvelebil se tam, jak se dalo. Slyšel, že nahoře nad ním Vira pokládala prkna, potom na ně nahrnula brambory. A zaradoval se: je to ale chytře vymyšleno. Dnes má mnoho lidí ve vsi brambory pod postelí nebo pod lavicí, aby nezmrzly, ale asi málo koho napadlo vykopat pod nimi úkryt. No, tady je v bezpečí, pobude tu

nějaký čas, než ho přestanou hledat a pak se vrátí domů a vypořádá se, s kým bude třeba.

Když ženám vyprávěl, co dnes prožil, neřekl všechno. Nepřiznal se, že zaklepal nejprve na Vířino okno a hezkou chvíli čekal jestli mu otevře; neotevřela, v domě bylo mrtvé ticho a jeho duši zachvátil zoufalý smutek, zdálo se mu, že ho Vira vpustit nechce. Cítil bolest v celém těle a už ani neměl chuť někam jít, hledat pomoc, přemohl se však a zamířil k Chrystyně. A když uviděl Viru, aniž věděl proč, byl hned přesvědčen, že tady mu pomohou, že ho nevyženou a nemýlil se.

Ale teď, když se ocitl v teple a spolehlivém úkrytu, ho stále naléhavěji začala trápit myšlenka, jestli měl vůbec právo přijít sem, do tohoto domu. Snažil se ji odehnat, ale nedařilo se mu to, zas a zas se k němu vracela, přehlušovala všechny ostatní. Je pravda, že tady ho budou nejméně hledat, protože ve světnici leží žena, která má každou chvíli rodit. Je pravda, že právě tady ho nikdo neudá protože Šulykovi jsou lidé spravedliví, poctiví, upřímní. Ale... Chrystyna je ženou Pavla, který je u partyzánů a každý ve vsi to ví. Ale... utekl, jak se ukázalo, i Ilko a mohou si sem přijít i pro něj. A jeho, Jakymachova přítomnost tady je nebezpečím pro to malé stvořeníčko, které ještě sice není na světě, ale o jeho život je třeba se bát už teď...

A ve světnici nad ním seděla u stolu bába Myhalka s hlavou podepřenou pěstí a mluvila, jako by se obracela k noci venku za zatemněným oknem:

„Nikdy jsem nikomu neudělala nic špatnýho. A kořalku piju proto, abych rozehnala mlhu v hlavě a abych se dívala na nemluvně veseleji. A co pijou takoví krkavci, co poletujou nad světovým spáleništěm? Krev pijou jejich dravčí zobáky, teplou krev a ta krev jim teče po volatech, kape... je to hrůza, hrůza. Už jsou tou krví opilí a pořád nemají dost, pořád je jim to málo, málo. Ale však oni se těmi mrtvolami jednou zalknou..."

Je už opilá, pomyslela si Vira.

„Tak je to na světě..."

Myna Nitej má ve zvyku spát s otevřenýma očima. Stává se, že usne někde ve světnici nebo v zahradě pod jabloní na slaměné rohoži, nebo na louce pod teplým štiplavým stohem, spí a oči má po celou dobu otevřené. Když se nad ním někdo skloní nebo kolem něho jen blízko projde, rázem se probudí a o všem ví, jako kdyby byl ani nespal.

Tady, v tom závodním skladišti, nemohl dlouho usnout. Snad všichni ostatní po celodenní dřině o hladu v nejistotě a strachu už spali, z různých stran se ozývalo přerývané chrápání nebo hlasité hvízdavé oddychování, jen on seděl v koutě vedle fukaru opřen ramenem o jeho železné kolečko, zíral do tmy a v hlavě se mu honily všelijaké nesmyslné myšlenky. Vysoko u stropu blikalo kalné žluté světlo jediné lampičky jako by kdosi sledoval zlým okem zmučené lidi. A když se na chvíli rozhostilo ticho, uslyšel starý Nitej někde za svými zády v hromadě ovsa politého benzínem docela podomácku pištět myši. Zdálo by se, že by mu to jejich pištění a šustění mohlo vrátit klid, ale neuklidnil se.

Přemýšlel o svém životě a zdál se mu tak kratičký jako... no, zrovna jako ten myší ocásek. Jako kdyby bylo teprve včera vysvitlo pro něj slunce a teď mu místo něho svítí tady to kalné blikadlo u stropu. Před očima se mu zjevily jabloně – co jen jich vysázel ve svém kolchoze, a nejen ve svém, zvali ho i sousední, aby jim vypomohl. A nebýt těch jabloní těch zahrad, neměl by teď vlastně ani nač vzpomínat, neměly by se jeho myšlenky čeho zachytit. A co se nachodil k lidem! Každý ví, že on, Myna, téhle věci rozumí nejvíc ze všech, každý chce mít ty nejlepší druhy, chce, aby byl strom zasazen co nejlíp. Viděl před sebou hned nádheru růžového jabloňového květu v jasné sluneční záři, hned mladá jablíčka, jak začínají na větvích teprve něžně červenat a potom dostávají krásné šťavnaté barvy, nalévají se voskem a vypadají jako hořící svíčky před ikonami.

A to všechno – vzpomínka na zahrady a jablka na větvích, ten šelest padajícího bronzového listí – to všechno bylo jako tichá truchlivá slavnostní modlitba, jakou beze slov děkoval svému životu a všemu, co v něm bylo dobré.

„Dědo! Spíte nebo nespíte?"

„Modlím se," odpověděl Myna Nitej.

Před ním stál Jakiv Pidlatajlo. Tenhle člověk se asi vztekal pořád a i teď to jednou jeho tváří cukalo a zdálo se, že mu užuž vystříkne pěna z úst.

„Copak na vás člověk pozná, jestli spíte nebo čarujete, když jste jako ten šilhavý zajíc, co kouká na všechny strany i ve spánku?"

„Jaký jsem, takový jsem," řekl přívětivě Myna.

„Podívejte se, čípak je tohle čepice? A je tu i nějaký uzlík a v něm hrst konopnýho semene. Sedím, vstrčím ruku do ovsa a nahmátnu to tam. Není to toho Šulykovic kluka? Ale kde je? Chodím z kouta do kouta, všude se dívám a není ho nikde vidět. Že by se byl zahrabal do ovsa? To přece ne..."

Myna si prohlížel čepici a zdálo se mu, že je to vskutku čepice Ilkova. Vyňal z uzlíku špetku semene, rozkousl je – v ústech měl sladkou příjemnou chuť a připomnělo mu to domov, Melanku, jak se otáčí kolem pece a něco smaží na konopném oleji... Ale kde je ten chlapec? Takový tichoučký, nenápadný a má, jak je vidět, filipa, je po tátovi, ten taky moc hluku nikdy nenadělal, ale zato byl rázný, nebojácný, nejedno děvče si ve vsi smutně povzdychlo, když se oženil.

Jakiv Pidlatajlo stál Mynovi nad hlavou a bručel:

„Přišel sem s námi, byl tady, to vím jistě, ale kam zmizel? Není to přece vzduch, škvírou se neprotáhne!"

„Však on se zítra najde."

„Jak to – zítra?" vytřeštil Pidlatajlo oči. „Nechal tu svou čepici, schoval uzlík... Kam se mohl podít? Co když se nás Němci budou ráno na něj ptát a odneseme to?"

„Ty to, Jakive, neodneseseš."

„A co když jo? Co? Proč bych já měl za něj zodpovídat? Svým životem, ne? Už jeden jim dneska uplách, jenže ten utek sám, bez cizí pomoci, hlídka viděla, jako skočil do vody. Ale tenhle? Kam se poděl tenhle? Co když řeknou, že jsme mu pomohli, že ho chráníme? A pak to odnesu i já, no ne?"

Procházel zas s čepicí a uzlíkem v ruce mezi spícími muži,

nakláněl se ke každému, každého si prohlížel. Tu a tam popadl některého za rameno, třásl jím a vzbudil ho. Nakonec se zas vrátil k Nitejovi.

„Není tady." Prudce oddychoval jako uštvaný kůň. „Utekl, holomek! Jak jen se mu to povedlo?"

Vysvětlit si tuto domněnku nedovedl a to ho ještě víc rozzuřilo. V němém přítmí měly jeho oči, rty, celý obličej výraz dravce.

„Že by se byl zapletl mezi ženské?" uvažoval. „Ale to by ho hlídka viděla a vrátila, stojej všude. Ne, já to tak nenechám, půjdu to oznámit, ať to vědí. Nevezmu si to na svědomí, zejtra bych na to doplatil."

„Jakive!" Nitej se už rozzlobil. „Když chlapec utekl, je to jeho věc. Zítra pustí i nás."

„Jó pustí! Čerta starýho. Akorát někoho pustí, když už přijdou každou chvíli sověti. A sověti pošlou každýho, kdo byl pod Němci, hned na frontu, rovnou do boje. Jako byste to nevěděl. Němci nejsou takoví hlupáci, aby nás pustili na svobodu. Postřílejí nás, všecky nás postřílej nebo zaživa upálej. Jen si čichněte k ovsu, co na něm sedíte. Proč myslíte, že ho polili benzínem a zahnali nás sem? Zamknou nás tady, hodí sem oheň a nedostanete se odsud, kdybyste dělal kdovíco. Ale co když já nechci!"

Shrbeně, překračuje nohy spících, zamířil ke dveřím, zabušil na ně a čekal, že se otevřou.

Myna si ani nestačil uvědomit, jak ho cosi vymrštilo vzhůru a jak se ocitl u Pidlatajla, popadl ho za rameno a smýkl jím. Pidlatajlo se zapotácel, málem že neupadl, ale pak strčil do Niteje tak prudce, že se v starci zarazil dech a začal lapat po vzduchu jako ryba na písku. Pidlatajlo si ho vztekle měřil, připraven vrhnout se na něj s pěstmi.

„Co to tam děláte? Proč se perete?" ozval se ospalý hlas a nad hromadou ovsa se zvedla čísi hlava.

„Ale, když on tady . . .," těžce ze sebe vyrazil Myna Nitej.

„Dejte k čertu pokoj a spěte už!" okřikl ho kdosi z kouta. „Vyvádíte jako blázni, jako byste toho neměli za celý den dost."

Pidlatajlo se vracel ke svému místu, oči mu planuly vztekem. Nitej nabral dech, přistoupil k němu a rychle mu vytrhl z ruky dětskou čepici s uzlíkem. Pidlatajlo se rozpřáhl, aby ho udeřil a vyrval mu to, ale Myna utíkal drobnými krůčky ke svému fukaru a teprve tady čekal útočníka.

Pidlatajlo si však patrně rozmyslel pustit se s ním znovu do hádky. Nebál se starce, ale ostatních mužů, mezi nimiž by se určitě nenašel nikdo, kdo by se ho zastal, i kdyby měl stokrát pravdu. Neměli ho rádi a on to věděl.

Nitej se třásl na celém těle. Chvíli ještě stál a čekal, potom si lehl. Ve skladišti se zas rozhostilo ticho, jen tu a tam zapištěla myš. Když se Mynovi zdálo, že Pidlatajlo už usnul nebo ho už přestal pozorovat, začal potichu zahrabávat čepici z uzlíkem hluboko do ovsa. A čím hlouběji ji zahrabával, tím níž se propadal, až se jeho prsty dotkly ledově studené cementové podlahy; zasouval čepici ještě dál stranou a šinul se zvolna za ní. Teď byla dobře schovaná. Myna se pomalu vrátil na své místo, opřel se zády o kolo fukaru a zahleděl se před sebe široce otevřenýma očima.

Strýc Andrij naslouchal Ilkovu vyprávění mlčky, s rukou na jeho rameni nebo koleně a chlapci bylo tak dobře, když cítil na sobě jeho dlaň a vnímal její váhu a teplo, že až mhouřil oči slastí. A když strýc Andrij vzdychal, bylo to jako soucitné pohlazení a Ilkova duše překypovala láskou.

Strýci se velmi líbil jeho nápad převléknout se do Myhalčiny sukně a kazajky a ovázat si hlavu jejím šátkem. Chraplavě se tomu zasmál, jeho ruka se zachvěla a pohladila ho po zádech.

„Musím se na tebe aspoň podívat, ty můj hrdino," řekl a rozsvítil baterku.

Malou jámu, v níž pololeželi přitisknuti k sobě, zaplnilo světlo. Stěny byly obloženy snopy, strop se černal hrudkami hlíny. Strýc Andrij si tento úkryt připravil pro každý případ asi hodně dávno, hned jak vypukla válka.

Ilko si strýce prohlížel a divil se, jak to, že je teď docela

jiný, než dřívější strýc Andrij? Ten dřívější byl nejen mladší, hezčí a jemnější, ale i veselejší, tenhle je podmračeně vážný, má pichlavé oči, a přestože jsou v nich teplé jiskřičky, dívají se tak nějak z dálky, z hloubi života, jaký mu ve válce osud určil a jaký si Ilko mohl jen stěží představit. Měl na sobě bílý ovčí kožich, na hlavě černou čepici a z toho všeho na chlapce vanula vřava bojů, kterých se strýc Andrij zúčastnil a o jakých mohl on, Ilko, jen snít.

Světlo zhaslo.

„Ale ty jsi pašák," řekl strýc Andrij a jeho hlas se zachvěl něhou – tak známou a drahou. A Ilko si pomyslel, že strýcovi zůstal snad jen ten jeho hlas, a když ho teď slyšel nad samým uchem, vrátil ho do minulých slunečných dnů dětství.

„Strejčku řekněte, zabil jste aspoň jediného Němce?" zeptal se. Usmíval se, měl radost, že ho strýc pochválil.

„Ve válce se může ledacos přihodit," vyhnul se strýc přímé odpovědi.

„A jestlipak jste taky vyřadil ňákej tank?"

„Ne, neměl jsem k tomu příležitost," přiznal se s úsměvem strýc Andrij. „Ale zato jsme zničili dva nákladáky."

„A jak?"

„Prostě . . . granáty."

„Já mám taky schovaný granáty. Maminka to neví. Kdyby to věděla, dávno by je našla a někam vyhodila."

„S granáty si, chlapče, nehraj," řekl přísně strýc. „Maminka má až dost starostí i bez takových hračiček."

„Ale když já . . .," zajíkl se Ilko a na chvíli zmlkl – tak ho to napomenutí zamrzelo. Byl si jist, že ho strýc za ty granáty pochválí, a zatím tomu bylo naopak. Za chvíli se zeptal: „Je to na vojně hrozné?"

„Hrozné, hochu," odpověděl strýc Andrij chmurně. „A copak ty ses nebál, když tě zahnali do toho skladiště a když jsi utíkal?"

„No, snad ani ne," chlubil se Ilko.

„Na vojně je to hrozné," opakoval strýc Andrij, jako by byl Ilkova slova přeslechl. A snad poprvé za všechny ty mě-

síce a léta zkoušek a krve si tak jasně uvědomil, že ve válce trpí i takové děti jako Ilko. Nebojují a neumírají jen vojáci na frontě a partyzáni ve svých oddílech, válka nemrzačí jen je. Válka ničí i takové chlapce, mrzačí jejich duše, vypaluje z nich to nejněžnější, co by se mělo opatrovat nejvíc ze všeho, protože to příliš brzy uvadá, umírá a už nikdy se pak nevzkřísí, nevykvete. Je to tedy také vražda – vražda toho, co je v dítěti nejoduševnělejšího, nejkrásnějšího, nejsladšího, hluboko v duši skryté výhonky, ve jménu kterých se možná lidstvo vyvíjelo celá tisíciletí, opatrovalo je, aby v budoucnu přijalo jejich tvář. Jaké budou tyto děti, které nepoznaly radostné, klidné dětství? Jakýma očima budou pohlížet na svět? Zlá doba neseżehne jejich lidský kořen, ale nahlodá ho, pokřiví, zničí ty nejcennější výhonky.

„Na vojně je to hrozné, hochu," opakoval znovu strýc Andrij. „Bijí se tam na život a na smrt. Ale ať je tomu jakkoli, Němcům naši zem nedáme. Němec zahyne, my budeme žít. A kdyby zabili i mě, zůstaneš tu ty."

„Kam vás to ranilo?"

„Nevypadalo to hezky. Nebýt Onysky, kdyby mě k ní nebyli přivezli uprostřed noci, kdoví, jestli bych to byl přežil."

„Uprostřed noci?" divil se Ilko. „A nikdo vás neviděl?"

„Nikdo. Když mě přivezli, byl hrozný nečas. Onyska se o mě pečlivě starala. A tvá matka jí pomáhala. A taky bába Myhalka."

„Moje maminka?" zaradoval se Ilko.

„Ano. Ostatně i tys mi pomáhal, nosils mi jídlo, děkuju ti."

„A viděl jste mého tatínka?" zeptal se se zatajeným dechem Ilko.

„Viděl," odpověděl strýc Andrij.

„Jak se mu daří?" čekal napjatě na odpověď, snaže se proniknout očima tmu, jako kdyby věřil, že uvidí slovo, jež slétne strýci z úst.

„Je to těžký život... Ale je živ a zdráv. Často na tebe vzpomíná, má o tebe starost, neví, co je s tebou."

„A zabil hodně Němců?"

„Nevím, nepočítali jsme to spolu," strýc Andrij se znovu

vyhnul přímé odpovědi.. „Ale jednou přivedl do lesa německého motocyklistu. Někam si to hnal a tvůj táta střílel po kolech, hezky po kolech, no a strefil se, motocykl se na místě zatočil a převrátil a táta motocyklistu chytil."

Ilko poslouchal pln zájmu a strachu. Živě si představoval, jak se to událo a byl na svého otce pyšný.

„Nemyslíš, že bychom měli už spát? Bude pomalu ráno," řekl strýc Andrij.

„A jak to víte, že bude ráno?"

„Jsem tady v té díře už dlouho, zvykl jsem si. Ty tu tak dlouho sedět nebudeš, protože přijdou brzy naši. A já už taky zas můžu trochu chodit a teď se už ničeho nebojím."

„Já tu dlouho nezůstanu," řekl Ilko. „Přečkám tu pár dní a vrátím se domů, teď mě už nikdo nechytí. Burdejnymu se zdaleka vyhnu."

„Vyhneš se Burdejnymu a narazíš na jiného prevíta. Pustíme tě odsud, až přijde čas."

„Já tady, strejčku, dlouho zůstat nemůžu."

„A pročpak?"

„Copak to nevíte? Moje maminka ... moje maminka bude rodit."

„No, když je to takové!" A Strýc Andrij se znovu usmál.

Onyska nemohla usnout.

Od té doby, co přivezli tajně v noci domů Andrije, od té doby, co se schovával v úkrytu ve sklepě, neměla chvilky klidu. Bála se každého, kdo šel kolem. Několikrát za noc vyskočila, běžela k oknu a naslouchala, protože se jí pořád zdálo, že někdo chodí okolo chalupy a slídí. Měla pocit, že jí křehne duše a srdce se propadá kamsi hluboko, nemohla vydechnout.

A teď se musela strachovat o dva – o Andrije a o Ilka! Co kdyby se, nedej pámbu, dítěti něco stalo, co by řekla Chrystyně? Jak by se jí mohla podívat do očí? Bylo to k zbláznění.

Štěstí, že mají spolehlivý úkryt. Sklep je sice vykopán pod

chalupou, ale úkryt není přímo pod ní, je trochu stranou. A je hluboký a snad nikdo ze vsi o něm neví, opatrnosti nikdy nezbývá.

Už je to tak, někdo tu chodí. Onyska napjatě naslouchá. Ach, kéž by se jí to jen zdálo, kéž by tu nikdo nebyl. Venku je ticho, asi tam opravdu nikdo není. Míjela vteřina za vteřinou. Onyska se bála vydechnout. A znovu se jí zdálo, že slyší kroky. A hned na to někdo zaklepal tichounce na okno. No, když je někdo tak opatrný, klepe na okno tak tiše, nebude to zlý člověk a nemusí se ho bát. Asi někdo ze svých Ale proč tak pozdě? Možná že jí přiběhla oznámit nějakou důležitou novinu Vira.

Chvějíc se strachem šla otevřít.

„Kdo je tam?" zeptala se a se zatajeným dechem naslouchala, ale nikdo neodpověděl. Přemáhajíc strach, otevřela dveře. Spatřila opodál tři mužské postavy.

„Kdo je tam?" zeptala se znovu a cítila, jak se jí chvěje hlas.

„Naši," zněla odpověď. Ale žádná z postav se nepohnula.

„Kdo – naši?"

„No přece naši!"

Konečně jí jedna z postav vykročila vstříc. Onyska se upřeně zadívala do cizí tváře, pochopila, koho má před sebou a celou ji zalila teplá vlna radosti.

„Pozvěte nás dál, nebojte se."

Přesvědčila se, že jsou všechna tři okna dobře zatemněna a teprve potom začala vykřesávat křesadlem oheň. Jiskra přeskočila do troudu, od něho chytl kousíček papíru, od papíru kahánek. Ten Onyska nenechala stát na místě, odkud ho bylo vidět, ale postavila ho do kameňáku, tak že světlo padalo na strop a ve světnici bylo žlutošedé chmurné přítmí, v němž se daly stěží rozeznat postavy tří bojovníků, sedících vedle sebe na lavici. Seděli u stěny, žádný se neposadil naproti oknu.

Už druhou noc byli na nohou. Předevčírem je velení po-

slalo na rozvědku. Podařilo se jim šťastně přejít frontu, splnili daný úkol a už se měli vrátit, ale náhle je opustilo štěstí. Na okraji jakési samoty, kde se Němců nejméně nadáli, se málem srazili s jejich hlídkou. Velitel skupiny četař Kadyrov však stačil dát povel, všichni se vrhli do sněhu a odplazili se do polí, kde je skryla noční tma. Nějakou dobu vyčkali, pak se dali směrem, kde měla být údajně vesnice, ale šli a šli a vesnice nikde. Teprve když se začalo rozednívat, pochopili že zabloudili. Po obou stranách bylo pole, vpředu se v ranním šeru černal les, nějakou vesnici viděli v dálce vpravo. Zamířili k lesu, ale zjistili, že pod ním vede příliš rušná silnice, a tak se skryli opodál v rokli zarostlé křovím a rozhodli se, že tu přečkají den. Vyryli si ve sněhu zákop a proleželi v něm do večera. Neustále pozorovali silnici. Pozdě v noci vyšli z rokle a vydali se k vesnici, kterou viděli ve dne z dálky. Jenže po nich začal někdo střílet – snad Němci, snad policajti, a tak se vesnici vyhnuli, šli polem a brzy se dostali sem, do Zbaraže, kde ťukali na okno v jedné, pak ve druhé chalupě, ale otevřela jim až ona, tady na samém okraji vesnice. Byli hladoví, vyčerpaní, rozmrzelí. Rozmrzelí, protože ještě na žádné rozvědce neměli takovou smůlu; protože zbytečně promarnili tolik času a měli už dnes být zpět u pluku. Asi by jim bývalo ještě hůř, kdyby s nimi nebyl mladý rozvědčík Bantylo, Polák pocházející z těchto míst, chlapec nezdolné energie a veselé povahy, který uměl obrátit všechno v žert a vysmát se každé těžké situaci, ba i vlastnímu nezdaru. Smál se, i když se mu chtělo plakat zoufalstvím, a přestože mu jeho druhové jen zřídkakdy odpověděli na jeho žerty a vtipy sotva slabým úsměvem, přece jen mu byli vděčni za jeho snahu rozveselit je. Třetím z jejích skupiny byl Maxim Ivanov, člověk uzavřený, málomluvný, který byl znám mezi kamarády svým stoickým klidem a železnou ukázněností.

„Nezlobte se, matičko," řekl Bantylo, „přišli jsme jenom na chvilečku."

Proč mi říká matičko? Vždyť jsem ještě mladá, nemám ani děti, podivila se Onyska.

„Povězte nám, jak to vypadá tady u vás i jak to vypadá v okolních vesnicích."

Dala jim nakládané okurky a každému po kousíčku špeku, oni vytáhli rychle svůj chléb, a pustili se do jídla. Onyska vyprávěla, co se děje u nich ve vsi i v okolí, muži jí pozorně naslouchali. Onyska si je přitom dychtivě prohlížela, vždyť od toho strašného památného léta, když procházeli Zbaražem skleslí, špinaví, ve vojenských blůzách zčernalých potem, viděla své vojáky poprvé. Nejvíc si prohlížela Kadyrova – ten asi není z našich a mluví tak, že jeden ani všemu nerozumí. Pleť má tmavou a černé oči mu svítí jako vlkovi, takového aby se bál každý, nejen Němec. Ten, co jí oslovil matičko, Bantylo, je určitě z jejich vsi, a když ne z jejich, tedy z některé sousední, protože je docela jako zdejší chlapci. Onyska ho určitě někde viděla, jen si vzpomenout kde. Nejpodivnější z nich je ten nemluva, ale nemusí to být špatný člověk, jistě má doma ženu a děti; ti dva jsou proti němu docela mladí, ačkoliv se chovají, jako by každý z nich byl velitelem.

Snažila se zapamatovat si každičký rys jejich tváří a sama se divila, že nemá nejmenší strach, že k ní takhle v noci přišli, sedí u ní ve světnici, když je ve vsi plno Němců. Měla radost, byla vzrušena, srdce se jí sladce svíralo jako děvčátku. Nejraději by byla každého objala a pohladila a v duchu se modlila, aby k nim byl osud milosrdný, aby se jim vyhnula každá kulka a střepina, až se zas vrátí do té strašné, nepředstavitelné válečné vřavy!

Když jim konečně všechno vypověděla, zeptala se Bantyla, usmívajíc se na něj jako na starého známého:

„Nejste vy z naší vesnice?"

Unaveně, ale přesto vesele – zamrkal:

„Z naší, matičko, z naší, protože naší vsí je celá Ukrajina!"

„Máte pravdu," souhlasila.

„Děkujeme vám, hospodyňko," řekl Kadyrov, zvedaje se z lavice. „Už zas půjdeme."

„Tak brzy?" vyhrkla překvapeně.

„Válka není hodná tetička, ta nerada čeká," znovu vesele zamrkal Bantylo a obličej se mu vyjasnil.

„Och, kdyby raději počkala . . ."

I Maxim Ivanov se těžce zvedl z lavice a narovnal si na rameně samopal. Za celou tu dobu nepromluvil jediné slovo.

„Budete na nás vzpomínat, hospodyňko?" zeptal se Kadyrov.

„Do smrti na vás nezapomenu," vzdychla Onyska.

„Přijdeme vás navštívit," sliboval Bantylo.

Kadyrov přistoupil ke kameňáku, v němž hořel kahánek a zhasl ho.

„Vyjdeme po jednom," nařizoval. „První půjde Bantylo."

„Provedu!" řekl Bantylo a se smíchem požádal: „Jen bych rád, aby mě hospodyňka vyvedla za ruku, protože bych si v té tmě mohl vypíchnout oči."

Onyska mu vskutku podala ruku a Bantylo ji držel za loket tak pevně, jako by se ho nechtěl nikdy pustit.

Vyšli na předsíň a první co jí kmitlo hlavou byl sklep. Vzala opatrně za kliku, naslouchala, neuslyší-li na dvoře něco podezřelého a potom tiše otevřela domovní dveře. Bantylo vedle ní chvíli postál, uvykaje noční tmě, pak překročil práh, když vtom vzplanulo v jednom i druhém místě u chléva ostré světlo a prořízlo tmu. Onyska ucítila bolest v prsou a v břiše právě v okamžiku, když k jejímu sluchu dolehly výstřely. Hroutila se a Bantylo, který bleskurychle skočil zpátky, ji zachytil do náruče.. Padli spolu na zem, Bantylo ji vtáhl do síně horečně uvažuje – je, či není také raněn? Ale snad není, nic necítí.

Přetáhl Onysku přes práh do světnice a položil ji vedle pece.

„Kde jste?" zeptal se do tmy.

„Tady," odpověděl Kadyrov někde od stolu u okna.

„Tady," ozval se Ivanov od truhly u druhého okna.

„Hospodyňko!" zavolal tiše Bantylo Onysce přímo do ucha. „Má vaše chalupa ještě jiný vchod, nebo nemá? Proč mlčíte? Slyšíte, teta?"

„Je mrtvá?" zeptal se ostře Kadyrov.

„Teta, no tak!" stále ještě naléhal Bantylo. „Má, či nemá vaše chalupa jiný vchod?"

„Hlupáku!" rozkřikl se na něho Kadyrov. „Chceš rozesmát mrtvé, nebo co? Jaký jiný vchod? Chalupa je obklíčená! Vyslídili nás! Nebo nás někdo zradil..."

„Zradit nás nemohl nikdo," zašeptal Bantylo. „Sami jsme do toho vlítli. Sami jsme vstrčili hlavu do oprátky."

Zahřměly výstřely, z oken se sypalo sklo. Ostrá střepina poranila Kadyrovi tvář, ale ani to nevnímal.

„Z chalupy ven nemůžeme," řekl. „Co budeme dělat?"

„Živí se jim nedáme," ozval se Ivanov.

„K tomu moc rozumu nepotřebujeme," vykřikl Bantylo.

„K tomu potřebujeme odvahu," řekl Kadyrov.

„Musíme se probít," mínil Bantylo. „Možná že se aspoň někdo z nás zachrání. Tady postřílejí všechny. Nebo spálí a to je stejně smrt. Vyrazíme ven a zaútočíme z chodu. Na to nejsou připraveni."

Lehli si na zem, protože do rozbitých oken neustále stříleli.

„Počkáme do rána," řekl Kadyrov. „Možná že se nám podaří vyjasnit situaci."

„Jestli se chceme zachránit, musíme se o to pokusit teď hned, dokud je tma," prudce namítl Bantylo. „Kdoví kolik jich tam je. A ráno jim přijde ještě posila."

„Dobrá," souhlasil Kadyrov. „Tak tedy: Jsou tu tři okna. Na můj povel vrhneme z každého z nich granát. Pak skočíte vy dva do síně, vrhnete domovními dveřmi další granát a vylezete rychle na půdu, je tam žebřík. Vytrhnete ze střechy pár došků a seskočíte na zadní dvorek. Tam snad hlídka nebude. Ale neutíkejte do polí, v poli by vám asi odřízli cestu. Utíkejte k sousední chalupě, pak k další a další a teprve potom do polí. Rozuměli jste?"

„Rozuměli," řekl Bantylo. „A co ty? Co budeš dělat ty?"

„Já budu krýt váš odchod!"

„Ale vždyť...," chtěl něco namítnout Bantylo.

„Žádné ale!" řekl ostře Kadyrov. „Někdo se musí vrátit k pluku a referovat o výsledku rozvědky. Jasné?"

„Jasné," vydechl těžce Bantylo. „Jestli to přežijeme, ještě se uvidíme."

Maximu Ivanovovi se vydral z prsou vzdech podobný vzlyku.

Na Kadyrovův povel vrhli z oken granáty, a když dozněl výbuch, byli Bantylo s Ivanovem už v síni. Neztráceje ani okamžiku, vrhli další granát ještě ze dveří, uskočili dozadu, Ivanov blikl baterkou a pak vystupovali jeden za druhým po žebříku na půdu. Bantylo byl první, rychle odsunul dvířka a už byl na seně, už rval ze střechy došky. Maxim Ivanov stál v okamžiku za ním a pomáhal mu. Střelba neumlkala a rozvědčíci se domnívali, že je zpozorovali, že střílejí po nich, ale brzy poznali, že se mýlí, stříleli jen do oken chalupy, kde zůstal Kadyrov, aby kryl jejich ústup. Kadyrov na střelbu odpovídal a jeho druhové měli radost, že je živ, a věděli, že se nevzdá. Bantylovi ho bylo najednou nesmírně líto, litoval, že nešel s nimi, a už se chtěl k němu dolů rozběhnout, ale vzpomněl si na rozkaz – vrátit se k pluku a referovat o splněném poslání.

Seskočili oba ze střechy a zapadli hluboko do sněhu, ale rychle vyskočili, jako by je vymrštila sama země. Vrhli se do dvora sousední chalupy, proběhli zahradou a Bantylo už věřil, že se se jim podařilo zachránit, že se jim podařilo nepřítele přelstít, když vtom se oddělila od stromu jakási postava – bylo ji jasně vidět v záblescích výstřelů. Bantylo uskočil stranou, ale ještě zahlédl, jak se Ivanov skácel . . .

Bantylovi jako by byla narostla křídla a unášela ho kupředu mezi stromy, za chvíli se střelba ozývala už daleko vzadu. To znamená, že se Kadyrov stále ještě brání, bije se do poslední patrony.

Bantylovi se přece jen podařilo probít se nepřátelskou obranou. Pochopil to, teprve když se ocitl v poli a když si dovolil nejen se ohlédnout, ale na okamžik se i zastavit. Střelba utichla. Chalupa hořela jasným plamenem. Bantylo naslouchal – nebylo slyšet nic podezřelého, nikdo ho nepronásledoval. Nadzvedl uši čepice ušanky, aby lépe slyšel; běžel kupředu, pak se znovu zastavil a naslouchal. Opravdu

oba jeho kamarádi zahynuli? Nechtěl na to ani myslet, nemohl to pochopit. Jak rád by byl věřil, že i jim se podařilo probít, že i oni se dostanou ke svým.

Kráčel nocí, vzpomínal, jakých chyb se dopustili, a uznával, že museli na svou neopatrnost doplatit. Myslel i na hezkou hospodyni, která je tak vlídně přijala a dostala za svou ochotu německou kulku. Nedovedl si ji představit mrtvou – stála před ním usměvavá a milá, s příjemným hlasem.

A stále nemohl uvěřit, že Ivanov a Kadyrov jsou mrtví a že on vděčí za svůj život jejich odvaze.

Vesnice probuzená střelbou od časného rána nespala.

Chalupa dlouho nehořela, krov se brzy zřítil a pak už jen doutnaly a rozhazovaly pršky jisker střešní trámy a latě a občas vyšlehly ze spáleniště jazyky jasného plamene, který jako by smutně vzdychal. Smutně vzdychali i lidé. Hořela sice cizí chalupa, ale zrovna tak mohla shořet i jejich a tak, mající pochopení pro cizí neštěstí, litovali i sami sebe, truchlili nad svým osudem, o kterém nemohli vědět, jaký bude.

Skoro všude se dohadovali – koho to potkalo takové neštěstí? Hořelo blízko hřbitova, ale tam je chalup víc. Nejvíc všechny znepokojovala střelba. Že by byli přišli partyzáni? Proč však trval boj tak krátce a nestřílelo se na území cukrovaru, ale u hřbitova?

A přestože venku střelba utichla, ozývala se jako ozvěna dál v každé chalupě, v každém srdci. Všichni čekali, až se rozední, aby se dověděli noviny a uviděli na vlastní oči, co se stalo.

Ležel na palandě s očima upřenýma na strop a naslouchal dunění vzdálených výbuchů. Děsily ho, otřásaly jeho tělem; posadil se a natáhl před sebe ruce, jako kdyby se chtěl dlaněmi ochránit před neznámou hrůzou, která měla vtrhnout do jeho studené chaloupky. Byla docela blízko, řičela, vyhledá-

vala oběti, protože byla nenasytná a on jí chtěl čelit jen svýma rukama, ztuhlýma napětím.

Potom slezl opatrně z postele a chvíli stál na hliněné podlaze tak nejistě, jako by čekal, že ho podvede, že mu vyklouzne pod nohama jako jankovitý kůň a shodí ho. Ale podlaha zůstala na svém místě, jeho obavy jí byly lhostejné a Juz se poněkud uklidnil, najednou mu bylo tepleji a celou jeho bytost ozářilo něco jako vnitřní úsměv.

Než však udělal další krok, ještě si podlahu pozorně prohlédl. Výbuchy a střelba utichaly, ale neměl z toho radost, ticho vyvolalo v jeho duši napjaté očekávání nějakého nového překvapení, které mohlo být ještě strašnější. Naslouchal tomu mrtvému tichu, v němž tušil němou hrozbu a tenoučká chapadla této hrozby se po něm vztahovala, jako by ho měla uchopit, sevřít jeho tělo, zadusit. A on, jako by se chtěl vyrvat z tohoto příšerného sevření, poskočil na místě a z prsou se mu vydral tlumený výkřik. Událo se to v jediném okamžiku a přineslo mu to úlevu. Cítil, jak ho opouští strach, a teď už ticho, kterému naslouchal, bylo obyčejným nočním tichem a nečíhalo v něm žádné nebezpečí.

Ve světnici bylo tma, osvětloval ji jen odlesk bílého sněhu venku, ale Juz přece jen nahmatal na okně střepinu zrcadla a pokoušel se rozeznat v něm svůj obličej. Ať jím však otáčel jakkoli, ať se namáhal sebevíc, viděl jenom cosi mlhavě neurčitého. A přesto byl spokojen i s tou rozplizlou obludou, jakou mu rozbité zrcadlo v ranním šeru vrátilo. Zdálo se mu, že vidí spojence a při setkání s ním nabyl jistotu, že není sám, že není opuštěný.

Chtěl se napít, ale vědro bylo prázdné, proto se rozhodl, že si dojde pro vodu ke studni. Vzduch venku byl zrovna tak studený jako u něho ve světnici, protože měl okna rozbitá a dveře nezavíral. Na jeho dvorku stál u samé cesty vrbový sloup, vysoký jako statný muž. Když se k němu Juz přiblížil, pozdravil ho:

„Dobrýtro!"

Zdravil ten pahýl stromu každý den a sám sobě odpovídal: „Dobrý den!"

Dřevěná studniční váha trčela do výšky v sousedním dvoře. Juz došel ke studni, zavěsil na tyč s hákem vědro a pomalu je spouštěl dolů. Za malou chvíli v něm zabublala voda. Juz je vytáhl tyčí vzhůru, postavil na roubení studně a pil. Ledová voda voněla, byla dobrá, sladká, a Juz cítil, jak její síla vlévá do celého jeho těla nové zdraví.

Uchopil vědro, ale nešel domů, dal se uličkou zarostlou blínem, nízko skloněným pod sněhem, z něhož vykukovala jen tu a tam pichlavá stébla. Šel tam, kam ho v této chvíli volala neurčitá touha, kam ho vedla bolestná nejistota, a z děravého vědra vytékala tenká stružka vody. Obvykle mu voda vytekla skoro všechna dřív, než stačil utišit u studny žízeň, poslední kapka ukápla vždycky už někde před prahem. I tentokrát nesl v ruce prázdné vědro, aniž si to uvědomoval.

Šel úzkou uličkou, odkud by už měla být vidět chalupa tety Onysky, a nechápal, proč ji nevidí, divil se, proč je tu cítit čmoud jako ze spáleniště. Když došel k vrbám u vrat Onysčina dvora, nejistě se zastavil, protože nemohl poznat ani chalupu, ani dvorek. Na dvorku se černaly jámy, sníh kolem byl pokryt hroudami hlíny a chalupa – celá ohořelá, nahnutá na stranu, bez střechy, která se prolomila – ho děsila.

Kolem nebylo živé duše.

Juz stál nehnutě a jako by čekal, že mu ta zpustošená chalupa vyjeví nějaké své tajemství, ale chalupa mlčela. Juz s vědrem v ruce vkročil na dvorek. Cítil, že se v něm cosi zlomilo, cosi se v něm tupě rozbolelo, zoufale rozplakalo. Našlapoval opatrně, jako by se bál, že mu země ujede pod nohama. Došel až k chalupě, dotkl se opatrně dlaní stěny a přitiskl na ni tvář; přitulil se k ní jako dítě k teplé tváři matčině. Stále ještě nemohl uvěřit.

Dveře kupodivu neshořely, byly jen ohořelé. Juz nahlédl bázlivě dovnitř. Čpělo to odtud kouřem, zetlelou slámou a přepálenou hlínou. Juz si neuvědomoval, že by na něho mohlo něco spadnout a překročil práh. Střecha v síni se zřítila, dveře do světnice zatarasil doutnající trám; bylo tu plno

hustého dusivého kouře; v koutě dohořívala jasným plamínkem jedna noha žebříku a plamínek přízračně osvětloval trosky. Juz se pokoušel odsunout trám, ale překáželo mu vědro a nenapadlo ho, že by je mohl postavit. Vzal za kliku a lehce ji vytrhl, jako kdyby ani nebyla připevněna; ze dveří vypadla zároveň i dvě prkna a dveře se pootevřely. Juz prostrčil skulinou nejprve hlavu, pak celé tělo.

I ve světnici se strop zřítil, podlaha byla zavalená hlínou a ohořelými trámy; i tady bylo plno kouře, který nestačil vyvanout vytlučenými okny. Juz se neodvážil mezi tu spoušť, vrátil se zpátky do síně a náhle mu bleskla hlavou tak nečekaná myšlenka, že si leknutím sedl. Pak přiskočil k hořícímu žebříku a začal odhrabovat hlínu a klacky. Konečně se jeho prsty dotkly poklopu, ale zvednout jej nemohl, protože na něm ležel jeden konec trámu, který zatarasil dveře. Pokoušel se trám odsunout, ale nešlo to. Teprve po delší námaze těžký železem pobitý poklop přece jen otevřel.

Sestoupit dolů se bál, jen naslouchal. Černý sklep ho děsil svým němým mlčením. I odtud mu dýchl do tváře těžký štiplavý kouř, slepým okem na něho zíralo nebezpečí.

„Brzy přijde svoboda," řekl strýc Andrij, když zůstali s Ilkem ve svém černém úkrytu sami a už k nim nedoléhal žádný šustot, žádný zvuk ani ze sklepa, ani z nitra země, v níž našli útulek. „Každý den už mohou přijít naši. Slyšíš, Ilku? Svoboda!"

„Svoboda," vydechl sotva slyšitelně Ilko. Při strýcových slovech ho polilo horko a začalo ho škrábat v krku. A nahlas řekl:

„Och, kdybysme nemuseli sedět tady v té díře! Kdybysme mohli pomáhat našim!"

„Však se dočkáme a pomůžeme. Teď je, Ilku ještě brzy, teď ještě ven nesmíme, protože já jsem mrzák, sotva chodím, a ty... ty toho ještě taky mnoho nedokážeš, s tebou jsou spíš starosti."

V strýcově hlase byla hořkost. Jistě ho trápí, že nemůže

nahoru, že tu musí tak nečinně sedět. On, který tolik měsíců – v zimě i v létě, za jakéhokoli počasí – strávil v lesích, nebál se vzít na sebe ani ten nejtěžší úkol, a i když se mu někdy nepodařilo jej splnit, byl vždycky připraven splnit další. Ilko cítil, jak se strýcova ruka na jeho rameni chvěje, a bylo mu ho nesmírně líto, byl by ho rád potěšil, řekl mu něco hezkého.

„Ale to nic, strejčku, ono to nějak dopadne," začal. „Jen mi je moc líto všech těch lidí, co zavřeli do skladiště. Co s nimi Němci asi udělají? Kdybyste tak vy a já... a taky Jakymacha, co se zachránil a někde se schovává... kdybysme my tři přepadli skladiště a vysvobodili je..."

Strýc Andrij neodpověděl a chlapec se vedle něho schoulil a také zmlkl. Uvažoval, jestli se mu podaří nebo nepodaří v téhle díře usnout a byl přesvědčen, že se mu to nepodaří. Protože nebyl zvyklý spát v černé zemi Je zajímavé, jestli se tady mohou zdát sny. Asi ne. Sny se lidem zdají asi jen ve světnici, v posteli nebo na peci, ale tady, v zemi... Snad aby se na to zeptal strýce Andrije, spí tu už hezkých pár nocí, měl by to vědět.

„Jestlipak víš, Ilku, co udělám nejdřív, až vyženeme z naší vsi Němce?" přerušil strýc Andrij napjaté mlčení a jeho hlas zněl měkce a přívětivě. Na chvíli zmlkl, jako by zkoušel Ilkovu trpělivost, pak řekl: „Ušiju mojí Onysce střevíčky."

„Střevíčky?" nesmírně se podivil chlapec.

„Střevíčky," odpověděl Andrij, jako by nepozoroval jeho údiv. „Dotrhala poslední, chodí v láptích z konopných provazů, hanba mluvit. A já jsem kdysi dovedl ušít botičky, že je obdivovala celá vesnice."

Myslí to strýc Andrij doopravdy? Nežertuje? Je taková zajímavá doba, ještě ani neskončila válka a on vyleze tady z té díry, posadí se a bude šít boty! To jeho, Ilka, žádná moc ve vsi neudrží, přidá se k nějakému oddílu, vždyť je už dost velký, třebaže nemá ještě léta, a dostane se na frontu. Ale musí o tom mlčet, protože jak by se to dověděla maminka, nepustila by ho.

„No, je čas spát," řekl po chvíli strýc Andrij.

„Dobrou noc."

„Přitiskni se ke mně, bude ti tepleji. A hezky se přikryj kožichem. Není to tu tak špatné, chlapče, někde to mají horší, musíš si zvykat."

„Ó, slyšíte?!" trhl sebou Ilko. „Slyšíte? Jako nějaký výbuch... Možná že už nastupují naši, co myslíte?"

Cítil, že se země slabě zachvěla. Nebo se mu to jen zdálo? K jeho uším dolétl jakýsi zvuk a zachytil se tam jako komáří bzukot.

Strýc Andrij zaraženě mlčel.

„Slyšíte?" chytil ho Ilko za loket. „Otřásá se zem, je to slyšet až sem."

„Počkej, počkej, chlapče," nadzvedl se strýc Andrij. „Tady mi něco nesedí. To neslyšíme naše, to se děje něco ve vsi."

A vtom k nim jasně dolehla střelba a Ilko poznal, že je to někde docela blízko, ohlas výbuchů dolétal sklepem až k nim do úkrytu hluboko v zemi. Že by nálet? napadlo strýce Andrije. Ale na nálet to nevypadá. Také se nezdá, že by vybuchovaly pumy. Horečně přemýšlel – co jen se to nahoře děje? Proč nesestoupí dolů Onyska a neřekne jim to?

„Je cítit kouř," zašeptal Ilko.

„Kouř," opakoval mechanicky strýc Andrij. I jemu se zdálo, že cítí jeho nahořklý pach. Blikl baterkou, odsunul stranou prkna, potom rohož – a teď už cítil kouř docela zřetelně, a dobře ho ve světle baterky i viděli. Hoří nám asi chalupa, blesklo Andrijovi hlavou. Ještě plně nechápal, co se stalo, ale už celou svou bytostí cítil: stalo se něco neuvěřitelného, nečekaného, hrozného, a ve strašném nebezpečí je i on a Ilko. Dohady se mu splétaly, myslel na všechno najednou – na svůj úkryt, na Onysku, střelbu a kouř, který pronikal až sem, plnil sklep, přestože byl přikryt poklopem a na tom měla stát díže – to všechno mu v mžiku prolétlo hlavou.

Hoří chalupa, pochopil i Ilko.

A z chaotické spleti dohadů a obav se náhle ozvalo jako zoufalý výkřik: Co je s Onyskou? Co se stalo s Onyskou?

Andrij nemohl déle nečinně čekat a vyhrabal se, jak mohl

nejrychleji z úkrytu. Ilko se protáhl za ním. Strýc – v jedné ruce baterku, v druhé pistoli – se dobelhal k žebříku a postavil nohu na jeho první, pak druhou příčku. Ilkovi nařídil, aby zůstal dole, aby se neopovažoval jít za ním; zhasl světlo, sehnul hlavu a zvedal rameny poklop. Onyska na něj asi zapomněla postavit díži, když tu byla naposled, protože poklop lehce povolil a Andrij vystrčil hlavu do síně.

Neviděli nic, síň byla zaplněna dusivým štiplavým kouřem, ale plameny sem ještě nepronikly, místnost osvětloval jen jejich slabý odlesk z pootevřených dveří do světnice. Strýc Andrij, stojící na žebříku po pás ve sklepě uvažoval, co má počít. Už věděl, že se stalo něco hrozného, vždyť jinak by byl neslyšel ty výbuchy a střelbu. A nehořela by chalupa.

Vyjít na dvorek nemůže, protože se tam střílí... Ale kde je Onyska? Jak to, že ji nevidí? Co je s ní? Co znamená ta vřava, tetn zmatek? Je možné, že přišli naši a vedle jeho chalupy se strhla bitka s Němci?

Sedl si a vtom uslyšel spěšný dupot a hned nato se vřítila do síně neohrabaná mužská postava. Teď už tu bylo nesnesitelné vedro, nebylo čím dýchat a v záři plamenů jasně plápolající chalupy bylo možno rozeznat mužův obličej.

Byl to Burdejnyj.

Andrij okamžitě pochopil. Od chvíle, kdy k němu Onyska přivedla do sklepa Ilka, se nahoře něco stalo. Ale co jen, co? Snad už není Onyska naživu. Co tady dělá ten Burdejnyj? Chce se asi přesvědčit, že ve světnici nikdo není. Ale kdo by tam měl být mimo Onysky?

Je možné, že se tam byl podívat už i někdo z Němců, chtějí si být jisti že v hořícím domě nikdo nezůstal, ale tenhle selský prodejný pes, který to má už stejně spočítané, protože dnes nebo zítra přijdou naši, chce předčit svou krutostí i Němce.

A osud Panasa Burdejnyho byl v okamžiku zpečetěn. Andrij zapomněl na opatrnost, na to, že odpovídá za malého Ilka. Slepá nenávist mu zatemnila mozek. Vzpřímil se a vystřelil jednou, dvakrát a tlusté Panasovo tělo u domovních dveří sebou škublo, ztratilo rovnováhu a nemotorně se svalilo

přes práh do síně. Andrij chvilečku postál, jako by čekal, jestli se Burdejnyj ještě nezvedne, ale uslyšel i přes silný praskot ohně docela blízko za stěnou hlasité německé brebentění a uskočil zpátky do sklepa. Sotva zavřel poklop, cosi na něj dopadlo – asi se zřítil strop. Dole ve sklepě se dýchalo lehčeji, ale i tady byl vzduch už suchý a horký, jako by se tu topilo.

Rozsvítil baterku. Ilko na něho upíral z kouta oči plné hrůzy.

„A teď honem do našeho úkrytu!"

„My neutečeme?" zeptal se žalostným hláskem chlapec.

„Co tě to napadlo? Vlezli bychom rovnou do ohně. Vždyť se už zřítil strop! A dvorek je plný Němců. Myslí si asi, že Burdejnyj uvnitř shořel... Tak honem!"

Když byli opět v úkrytu, když se tam zatarasili, svlékl strýc Andrij kožich a ucpal jím otvor. Pak se o něj opřeli ještě zády, aby k nim mohl pronikat kouř co nejméně a seděli mlčky. Náhle rozsvítil strýc Andrij baterku a posvítil si na Ilka, bledého jako smrt. Pokoušel se na něho usmát, ale ztuhlé rty se mu nepohnuly.

„Nic se nám nestane, Ilku, neboj se," řekl tiše, ale za okamžik pokračoval hlasitěji a živěji. „Nic se nám nestane, protože nechceme umřít, chceme žít! Slyšíš? Nejdůležitější je – nikoho se nebát, ať se nepřátelé bojí nás. Ať se třesou, ať si myslí, že zahynou oni, ne my. Víš, jak je to s lidmi? Někdy člověk začíná umírat už ve chvíli, kdy se mu v hlavě usadí myšlenka na smrt. Musíme takové myšlenky zahánět! Slyšíš, Ilku? A oheň se k nám nedostane, ve sklepě není nic, co by mohlo hořet. Ani vedro nám neublíží, jen se trochu ohřejeme, však jsme taky prokřehli. Náš úkryt není pod síní, není pod chalupou, je stranou. Kouř si sem nepustíme a vzduchu tu máme dost, neudusíme se. No tak, Ilku, dívej se na svět veseleji!"

Mluvil se zápalem, objímaje chlapce jednou rukou. Celé tělo mu zaléval pot. Nad ním hořel jeho rodný dům a on měl pocit, jako by mu zlé jazyky plamenů olizovaly rozpálený mozek.

„Viděl jsi za naším mlýnem vír? Jak tam klokotá voda? Zrovna do takového víru jsme se dostali teď my dva. Strhl nás na samé dno, ale neutopili jsme se, protože jsme se nevzdali a nikdy se nevzdáme. Člověk se ze všeho dostane, jen musí moc chtít. Domek brzy dohoří, je starý, co by v něm hořelo? No tak, Ilku, hlavu vzhůru, slyšíš!?"

I ráno zůstala bába Myhalka u Chrystyny. Očekávala, že každou chvíli musí začít porodní bolesti, když se nedostavily po celou tu příšernou vyčerpávající noc. Vira odběhla domů a chtěla se podívat k sousedům, uvidět nějakou živou duši a dovědět se, co se to ve vsi v noci dělo, kdo střílel a čí chalupa shořela. Před úsvitem vyšla několikrát ven a viděla, že někde za kopcem na opačném konci vesnice hoří. Srdce jí sevřela zlá předtucha, hlavu měla plnou černých myšlenek – komu a proč zapálili chalupu?

Došla zahradou na svůj dvorek a uviděla stát před vraty známou postavičku Stepana Jaska, nerozlučného Ilkova kamaráda. Rozběhl se k Viře – byl bledý, z jeho pihovatého obličeje bylo možno uhodnout, že má nějaké tajemství a hoří nedočkavostí, aby jí je mohl sdělit.

„Přiběh jsem k vám, klepu na dveře a nikdo mi neotvírá. Tak jsem zaťukal na okno a taky se nikdo neozval. Oj, tetičko Viro, kdybyste věděla!" A podepřel si rukou tvář a zakýval smutně hlavou jako to vždy dělala jeho matka.

„Tak povídej!" rozbušilo se Viře srdce strachem.

„Slyšela jste, jak v noci střídeli? Víte, že hořelo? To spálili chalupu vaší Onysce. Střídeli u ní na dvoře..."

Malý Jasko, oči hned zúžené, hned doširoka otevřené ještě něco drmolil, ale Vira ho už neslyšela. Ve spáncích jí bušilo, v uších hučelo a všechno kolem ní najednou zčernalo, jako by to přikryl popel. I sníh, na němž stála, i střecha její chalupy i stromy a cesta.

Nohy ji nesly samy. A malý Jasko běžel drobnými krůčky vedle ní a namáhal se podívat se jí do tváře. Stále ještě

něco vykládal, ona ho však nevnímala, protože ji celou pohltila černá tma, kterou protínala jako blesk myšlenka na sestru Onysku a na jejího manžela Andrije Kaljužného v tajném úkrytu ve sklepě. Určitě střílel i on, někdo ho vyzradil, vyslídili ho...

„Chalupa dočista shořela a v síni našli mrtvého policajta. Uhořel v tom ohni. Povídají, že je to Panas Burdejnyj," mlel malý Jasko. Chvíli šel vedle Viry, chvíli zůstával pozadu, nemohl jí stačit.

„Uhořel?" to bylo první slovo, na které se zmohla.

„Jo, uhořel," zatvářil se Jasko tajemně. „Ale jak se tam dostal, co? Do tý chalupy?"

„A víc tam nenašli nikoho?" zeptala se Vira.

„Ne," odpověděl chlapec. „Copak tam někdo byl? Lidi povídají, že k Onysce přišli naši rozvědčíci a někdo že je vyslídil a udal to Němcům. Že prej Burdejnyj." Jasko opakoval, co řekl Viře už prve, ale ona byla tak ohromena tou hroznou zprávou, že ho neslyšela. Teď poslouchala pozorně a se stále většími obavami. „Povídají, že se jednomu rozvědčíkovi povedlo utýct, ale ty druhé dva Němci zabili a jejich těla odvezli na vesnickou správu. Kdoví, co s nima udělají?" A Jasko předběhl Viru a znovu se snažil pohlédnout jí do očí, jako by chtěl v jejich temné modři nalézt odpověď na svou otázku.

„A ve světnici... ve světnici nenašli nikoho?"

Polykaje slova, začal jí malý Jasko znovu vykládat, že našli Burdejnyho, celého ohořelého, že ho sotva poznali. A jí se zmocnilo takové zoufalství, že nemohla promluvit.

Lidé stáli opodál, neodvažovali se blízko ke spáleništi. Jen několik dětí zevlovalo uprostřed dvora.

„Burdejnyho odvezli taky na vesnickou správu," řekl Jasko už docela tiše.

Spálený domek děsil zakouřenými stěnami a vytlučenými okny. V zahradě pod višní stál Juz, shrbený, se svěšenou hlavou, nehybný pohled upřený k zemi. A bylo tak nezvyklé vidět tohoto člověka stát nehybně jako strom, že se Vira odvrátila od spáleniště a zamířila k němu do zahrady.

Pod višní leželo cosi přikrytého bílou plachtou z domácího plátna, kterou už kdosi přinesl.

„Co je to?" zeptala se Vira a neslyšela svůj hlas.

Juz se ani nepohnul, malý Jasko se postavil vedle ní a mlčel. Rozhlédla se kolem. Lidé, stojící tiše u cesty, z ní nespouštěli oči.

Tušila, co by uviděla pod tou bílou plachtou, a neodvažovala se nadzvednout ani cípek. Jako by oněměla, jako by už nenáležela sobě, jako by ji pohltilo nesmírné zoufalství, naplnilo celou její bytost, spoutalo její myšlenky i pohyby, zatlačilo všechna přání.

A najednou ji polilo horko a málem že hlasitě nevykřikla – Juz plakal, po jeho ženský jemných, nikdy neholených tvářích mu stékaly slzy. A ty slzy jako by ji probudily ze strnulosti, mimovolně, mechanicky se sehnula nad plátnem, odhrnula cíp – a zprvu ten hrůzný pohled, jaký se naskytl jejím zkaleným očím ani nevnímala, ale pak pochopila, čí ohořelé vlasy to šednou na sněhu, čí ohněm zčernalý obličej se na ni dívá změtí popraskaných zorniček z očních důlků! Výkřik jí uvázl v hrdle, nemohla vydechnout a ta nevykřičená bolest byla ještě strašnější.

Malý Jasko vraštil žalostně obočí, popotahoval, ale jeho dětská tvářička byla jasná, bez mráčku, zdálo se, že chlapec nemůže postihnout celou hloubku neštěstí, které tu vidí a jen z chování dospělých vyciťuje, že se stalo něco hrozného.

Aby ji hrůza a bolest docela nepřemohly, odstoupila Vira od těla přikrytého plátnem, od ohárků, jež byly ještě nedávno životem, její milovanou sestrou, úsměvnou radostí a věrnou láskou Andrijovou. Lidé stáli tiše jako černé přízraky a pozorovali každý její pohyb a jí se ty pohledy zdály solí sypanou na její rány. Cítila je na sobě, bylo jí, jako by každý z okolostojících hodil po ní kamenem a zasáhl ji.

Nikdo se nepohnul z místa, nikdo se k ní nepřiblížil.

Stála tváří k chalupě, jež jí připomínala zmrzačeného tvora, kterému vzali zlovolně život. Konečně si dodala odvahy a vešla do síně, kde přímo nad hlavou viděla zřícením stropem nebe – a vrhla se, bořic se do závějí už vlhkého popele,

k otevřenému poklopu. Poklekla a zavolala do němé propasti sklepa:

„Andriji!"

Odpovědělo jí zlověstné mlčení.

Ohmatala rukama žebřík – zdál se pevný, neshořel, ačkoliv stál v místě, kde ještě před chvílí bylo všechno v jednom plameni. Rychle vstrčila nohu do otvoru a sestupovala do sklepa. Běžela do kouta kde byl, jak věděla, zamaskovaný úkryt. Všechno se zdálo být v pořádku, vchod zaházen bramborami. Vira je rychle odházela, neustále opakujíc Andrijovo jméno. Doufala, že se mu nic nestalo, vždyť až sem, dolů do sklepa, se plameny nedostaly. Odsunula rohož, horečně odhodila prkna – nikdo se neozval. Vztáhla ruce do tmy výklenku – byl prázdný.

Na okamžik ztratila rozvahu. Kde je Andrij? Co se s ním stalo, děsila se. Že by se byl přidal k těm rozvědčíkům, co sem v noci přišli a zahynul společně s nimi? Ne, ne, nezahynul, protože by to už všichni věděli a byli by jí to řekli. Jistě se mu podařilo uprchnout. Ale vždyť sotva chodí, sotva se belhá, jak by byl mohl utéci? Kde je?

Vystoupila ze sklepa, vyšla ven. Ženy stály na cestě jako dříve, jen jejich hlouček snad ještě vzrostl. Hleděly na Viru stále tak soustředěně, mlčky, jako by na ni vrhaly těžké kamení svého nesmírně bolestného soucitu.

Jak je možné, že nepláču? pomyslela si Vira.

Ze zahrady se k ní pomalu blížil malý Jasko a díval se na ni tak, jako by chtěl zachytit nejenom její pohled, ale nahlédnout jí přímo do duše, proniknout do nejskrytějších záhybů její bytosti. Jako zkamenělý stál pod višní Juz. Podobal se starému pni vysokého skáceného stromu, který už zjara nerozkvete, nezazelená se, protože mu osekali všechny větvičky.

„Babičko, řekněte mi, prosím vás, jak dlouho to může ještě trvat? Jsem z toho celá utrápená. Panebože, kdyby to už bylo odbyto!"

Chrystynina hlava leží na bílém polštáři – plný obličej, pokrytý nezdravými rezavými skvrnami, zduřelé rozkousané rty, oči vytřeštěné bolestí a očekáváním se zdají vykulené. Ani její ruce nenalézají klidu, přejíždějí neustále po pruhované pokrývce a vypadají jako vyplašení ptáci, kteří si nemohou najít bezpečné místo.

„Copak, holka, nevíš, jak dlouho to některým trvá? Jsou ženské, že dítě nedonosí, že se jim narodí o něco dřív, ale jiné to zas můžou třebas o týden nebo i o dva až tři přenosit."

„A díťátku to neškodí?"

„Proč by mu to mělo škodit? Copak je mu někde líp než v matčině těle? Ale u tebe to, holka, zatím nijak zvlášť dlouho netrvá, nějaký ten den, to nic není. A taky možná, že sis to spletla, ne?"

„Ne, ne, datum si pamatuju docela přesně."

„No, když to víš přesně, tak to víš přesně. Ale na dítě hartusit nebudeme, proč by mělo pospíchat, když se dějou takový věci? Dnes nebo zejtra přijdou už naši, vrátí se tvůj Pavel, no a zjeví se na bílý svět i ono a se všemi se přivítá."

„Jen aby!" A Chrystyna se celá rozzářila, jako kdyby se všechno už bylo stalo tak, jak si ona přála.

„No řekni, proč by mělo to dítě pospíchat?" opakovala Myhalka.

Opravdu, proč by mělo pospíchat do takového blázince, souhlasila v duchu Chrystyna. Pokud by záleželo na ní, copak by neudělala všechno, aby byl na světě klid, aby její dítě nepoznalo hned první den trápení? Ale co může ona?

Z mysli jí nešel Jakymacha – jak mu asi je v té díře? Požádala Myhalku, aby pozavírala dveře na všechny západy a zástrčky, aby vlezla pod postel, odházela hadry a brambory a zvedla prkno nad úkrytem, aby ji mohl slyšet a zavolala:

„Havryle, není ti tam špatně? Mohl bys na chvíli vylézt a nasnídat se s námi. Neboj se, jsme tu samy s bábou Myhalkou, dveře jsou zamčené."

Když se Jakymacha po chvíli z úkrytu vysoukal, zavrávoral a málem že neupadl – celé tělo měl ztuhlé, nohy i ruce

byly jako cizí. Mžoural očima, přivíral víčka a tvářil se tak divně, jako kdyby sem byl spadl z jiného světa.

Usadily ho ke stolu, pohostily vařenými bramborami a vykládaly mu novinky, ale samy vlastně nic nevěděly, nebyly v noci ani ráno venku, ani k nim za celou tu dobu nikdo nepřišel. A Virka se dosud nevrátila. Věděly jen, že se v noci ve vsi střílelo, a nejen to, shořela i něčí chalupa, a nemohou se dočkat, aby se dověděly, co se přihodilo. Kde jen se ta Virka tak dlouho toulá?

Jakymacha jedl brambory a chroupal cibuli a občas se zahleděl na bábu Myhalku, vrhl letmý pohled na Chrystynu nebo prostě bloudil očima po stole. Chrystyna vycítila, že se za tím jeho mlčením něco skrývá, že v něm snad dozrává nějaká myšlenka. Nebo že by byl, nedej pámbu, nemocný? Po té koupeli v ledové vodě by se to dalo čekat! Jen to ne, panebože, jen to ne!

„A já nemůžu a nemůžu porodit," řekla, tváříc se provinile, jako by za to mohla. „Hezky jsem si to vyvzpomněla, jen co je pravda – dítě v takovém blázinci! Lidi bijou Němce, nevědí, kam složit hlavu, bojujou za svůj život a já si vzpomenu rodit! Vždyť je mi to až hanba."

Při jejích slovech, že lidé bijí Němce, zvedl Jakymacha zase tak divně obočí. Přestal dokonce žvýkat a bylo vidět, že hluboce přemýšlí – o čempak asi?

„Kam šla Vira?" zeptal se po chvíli.

„Odběhla na chvilečku domů a nevrací se. Jen jestli se nepřihodilo něco zlého, teď na člověka číhá neštěstí na každém kroku."

„Děkuju za snídani. Už půjdu."

Řekl, že půjde, ale od stolu nevstal, seděl dál se smutně svěšenou hlavou, jako by byl k lavici přikován.

„Kam chceš jít?" nechápala Chrystyna.

I bába Myhalka, klímající u teplé pece, se probudila a zvedla udiveně hlavu.

„Děkuju, že jste mě schovaly," řekl přerývaně, jakýmsi cizím hlasem Jakymacha. „Ale mám svědomí a vím, co je a co není možné. Jdu domů."

„Havryle," slétlo Chrystyně překvapeně ze rtů.

A on, když už svůj záměr prozradil, byl zřejmě pevně rozhodnut. Položil obě ruce těžce na stůl a zvedl se. Teď nevypadal sklesle, sálala z něho odvaha a odhodlání k činu.

„Mockrát vám děkuju za vaši dobrotu, nikdy vám to nezapomenu," řekl. „Ale nemyslete si, že nemám v hlavě špetku rozumu. Když jsem ležel v tom vašem úkrytu, nemohl jsem spát a přemýšlel jsem, všechno jsem dobře rozvážil. Tvůj Pavel je u partyzánů, Chrystyno, viď? Sama kvůli tomu zkoušíš a jsi pořád ve strachu, že můžou přijít a sebrat tě jenom proto, žes jeho žena. Ještě kdybys nečekala dítě, ale takhle byste to odnesly oba – ty i to tvoje maličké. Je pravda, že dítě není zatím na světě, ale zítra tu už možná bude, nejsi tedy sama, jste dva. Myslíš, že nemám ohledy ani na Pavla, který strádá někde v lesích, ani na tebe, Chrystyno, ani na vaše děti? Že myslím jenom na sebe, na svou vlastní kůži a je mi jedno, když se trápí jiní? Myslíš, že jsem jako to zvíře? ..."

„Co to plácáš za hlouposti!" nechápala bába Myhalka. „Přišels k lidem a lidi ti pomohli."

„Vím, že jsem přišel k lidem," vzkřikl Jakymacha. „Jenže lidé nejsou stejní. Klepal jsem i u jiných, ale ti mě ani nepustili dovnitř. Vy jste mě schovaly a já bych vás měl za to vystavit všechny nebezpečí?"

„Jakému nebezpečí?" podivila se Chrystyna.

„Jak to – jakému? Nepřišel jsem k vám prostě na návštěvu, ale hledat záchranu, utekl jsem. Můžou si pro mě přijít, najdou mě tu a neodnesu to jenom já, odnesete to i vy."

„Tady tě nenajdou," řekla bába Myhalka. „Kdo by tě hledal v takový díře pod postelí? Nikdo tě nevyhání, tak mlč. A už si tam radš zas vlez, mohl by se doopravdy někdo přikodrcat."

„Ne," stiskl Jakymacha pevně rty. „Raději půjdu."

„Ale kam, prosím tě?"

„Domů."

„Copak nemáš doma matku? Máš," řekla Chrystyna.

„A máš taky sestru. I ony to za tebe odnesou, když tě policajti u nich najdou."

Jakymacha chvíli přemýšlel, pak řekl:

„Když mě najdou, seberou jenom mě, jim se nestane nic." Podíval se po sobě, prohlédl si oblek, který mu v noci ženy daly a řekl: „Půjdu ve vašem, brzy všechno vrátím."

Chrystyna zaraženě mlčela, ale bába Myhalka, která vždycky mluvila rozvláčně pomalu, spustila nezvykle překotně:

„Tak jdi zadem za chalupama, ať jim nepříjdeš na oči, nebo tě v tu ránu seberou. Kdyby tě chytili, nic dobrýho od nich čekat nemůžeš. Ani soudit tě nebudou."

„Jakýpak oni mají soud," odbroukl Jakymacha.

„Zůstaň tu, nechoď," znovu se Chrystyna pokusila přemluvit ho. „Jsem z toho celá pryč, jako kdybych si brala na duši těžký hřích, kdybych tě nechala odejít."

„Je to můj hřích, musím za něj zaplatit sám."

Bába Myhalka se najednou rozzlobila:

„Tak už konečně jdi a nežvaň! Nech už tu ženskou, chudáka, na pokoji! Copak jsi slepý, nevidíš, jak jí je?"

Jakymacha se dobrácky usmál a řekl smířlivě:

„Už jdu, už jdu . . ."

Když překračoval práh, odvrátila se bába Myhalka k peci, ale Chrystyna ho vyprovázela dlouhým pohledem i srdcem; byla by ho ráda zadržela, přála si, aby zůstal, aby nešel na jistou smrt. On však nevnímal její němou prosbu, nebo ji vnímal a nechtěl ji vyslyšet, protože byl přesvědčen, že musí odejít, aby zachránil tuto ženu i její dítě.

Sotva se ocitl venku, bylo mu najednou lehce a volně. Zprvu se mu trochu zatočila hlava z opojného zimního vzduchu, z čerstvého sněhu, ze zahrady, jež na něho dýchla křišťálovým chladem; i myšlenky se mu nějak popletly, ale pohodil prudce hlavou, setřásaje chvilkovou malátnost, probral se z mrákotného stavu – a náhle před sebou uviděl a celou svou duší pocítil svobodu a nesmírnou nekonečnost světa.

Nevěřil, že by na něj mohlo číhat nebezpečí, nemyslel na

to, že by měl být opatrný a bát se. A právě v této chvíli v něm uzrálo pevné rozhodnutí – zajde k Viře a všechno jí řekne. Nebude to déle nosit v sobě. Řekne jí to, vyzná se jí a odejde. Nic od ní nežádá, chce jen, aby věděla, jak ji má rád. Ne, nebude ji o nic prosit, nebude žebrat o lásku, ať zůstane všechno při starém, ať na něj nemyslí, ať se od něho i odvrátí, když ho ve vsi potká, nechce od ní docela nic, ale říci jí to musí a určitě jí to teď řekne, všechno jí vypoví a snad se mu pak uleví, snad se pak tou svou láskou nebude tolik trápit.

Neuvědomoval si, že odchod od Chrystyny byl nejšlechetnější skutek, jaký ve svém životě vykonal, že to byl velký duševní heroismus, vnitřní hrdinství, jakého nebude nikdy víc schopen. Neuvědomoval si to, protože celý svůj život snil o hrdinských činech, které by lidé viděli a ocenili, o nichž by mohli vyprávět desítkám a stovkám dalších lidí, kteří by jimi byli nadšeni a nikdy by na ně nezapomněli.

Byl v tak povznesené náladě, že by se byl v této chvíli ani nebál pohlédnout do očí smrti, že by se byl při setkání s ní nezalekl, nezachvěl, že by se jí byl nevzdal.

Dveře staré Vířiny chalupy byly zamčené – kde je? Touha vyznat se jí ho neopouštěla, nutila ho, aby lomcoval klikou, nahlížel do oken, seškraboval prsty jíní ze zamrzlých tabulek – snad usnula, snad se vzbudí?

Ale chalupa chmurně, nevlídně mlčela, neozvala se.

Sáně se zastavily uprostřed ulice, Nazar Ljasota z nich hbitě vyskočil, mávl bičíkem a už chtěl vkročit na dvůr, ale zarazil se a nechápavě civěl na hloučky lidí, stojících opodál spáleniště a pozorujících co se tam děje. Jeho širokým obličejem podobným nedopečené chlebové placce to škublo, jeho zapadlé oči jako by zapadly ještě hlouběji, ale zůstaly zdánlivě lhostejně klidné, po jejich ledově chladné šedi se nekmitl ani stín.

Díval se na lidi mlčky přezíravě a oni to vycítili a spláceli mu pohrdání pohrdáním. Bylo tu několik žen vyděšených

tak, že by se v nich krve nedořezal, poloslepý děda v roztrhaném kožichu, jehož šosy zametaly ulici a malí chlapci s bledými tvářičkami a červenými nosíky.

„Co tady děláte?" zeptal se chmurně Ljasota. „Dávno jste neviděli divadlo?"

Poloslepý děda něco odbroukl.

„Co jste to řekl?" vpil se do něho Ljasota přimhouřenýma očima.

Děda se schoulil a odvrátil se. Ljasota se prudce švihl bičíkem přes holínky, jako by tím chtěl vyjádřit svůj hněv a poroučel:

„Rozejděte se, tady nemáte co dělat! Zalezte někam a schovejte se dobře se svýma ustrašenýma dušičkama. Slyšíte? Nechoďte Němcům na oči, protože do večera budou ve vsi rudí, a víte sami, jaký Němec je, bude se mstít. No tak, co stojíte? Neslyšeli jste?"

Ljasota řekl pravdu, Němci ustupovali. Rudá armáda zahájila časně ráno útok, prolomila frontu a teď už ji nemohlo nic zadržet. Bylo pravděpodobné, že do večera bude v jejich vsi. A možná i dříve.

Uvěřili mu. Nejprve se oddělila od hloučku jedna žena a odcházela, za ní druhá. Poloslepý děda ještě chvilku přešlapoval, pak vtáhl hlavu mezi ramena a odcházel také. I chlapci se rozutekli, ale zastavili se pod bílými vrbami a vykukovali odtud jako hejno zvědavých vrabců.

A teprve teď vkročil Ljasota do dvora vypálené chalupy. Vrhl na ni letmý pohled a zamířil do zahrady, kde už z cesty zahlédl Viru a vedle ní bláznivého Juza a jakéhosi hošíka – nemohl si vzpomenout na jeho jméno, ale věděl, že je z jejich vsi, často ho potkával.

Stáli všichni tři pod višní. Ljasota se zastavil pod jabloní – neodvažoval se přistoupit blíž. Mlčel, i oni mlčeli. Po chvíli se přece jen ozval Ljasota:

„Viro!"

Přistoupila k němu – ledově chladné oči chorobně zkoumavé, jako by čekala, že se od něho doví něco nesmírně důležitého.

„Onysku... ti mohu odvézt," kývl na koně před vraty. „Chtěla bys ji asi dopravit k sobě domů, viď?"

„Tys tady v noci byl?" zeptala se místo odpovědi.

„Odkuds to vzala?" Neodvrátil oči, mluvil chraplavě těžce. „Vyčenichal je Burdejnyj a přivedl na ně Němce. Odnesl to. Chtěl se přesvědčit, jestli se nikdo v tom pekle neschoval a zůstal tam sám. Shořel. Ráno našli jeho ohořelé tělo a odvezli ho na vesnickou správu. Patří mu to."

„A ty... tys s nimi nebyl?" vydechla ztěžka.

„Vždyť ti říkám, že to byli Němci a že je přivedl Burdejnyj. To on ty rozvědčíky vyslídil."

Přiblížil se k nim Juz. A přesto, že bylo zřejmé, že se trápí, že chápe, co se stalo, nevyjadřoval teď jeho obličej docela nic, byl prázdný, bezvýrazný. Snad chtěl něco říci, snad přišel blíž prostě jen tak, ale Ljasotu to rozzlobilo, napřáhl proti němu ruku a Juz uskočil a začal se celý třást, i rty se mu chvěly.

„Jdi pryč!" křikl na něj výhružně Ljasota.

Juz se otočil a poslušně odcházel. I malý Jasko poodešel na konec zahrady a zůstal stát u třešně, na které v létě s Ilkem proseděli někdy celé půldne, trhali šťavnaté voňavé třešničky a nikdy jich neměli dost.

Nazar chtěl Viře zřejmě opravdu pomoci, protože zajel se sáněmi do zahrady těsně k bílé plátěné plachtě. Podložil nejprve její konce pod Onyščino mrtvé tělo, potom je na ni převrátil a rychle zabalil, aby se nemusel na mrtvou dívat. Kývl prstem na Jaska, který přišel poslušně blíž a když pochopil, co od něho Ljasota chce, pomohl mu uložit Onysku do saní.

Ljasota vyjel na cestu, houkl na koně a trhl opratěmi; koně se vesele, prudce rozběhli.

„Počkej!" vykřikla Vira, které se z tak rychlé jízdy udělalo nevolno .„Copak je možné takhle hnát koně? Nejedeme přece na svatbu!"

Zaraženě na ni pohlédl:

„Máme málo času, nesmíme to protahovat. Němci z vesnice utíkají, copak jsi to neslyšela?"

„Ať si utíkají. Jeď pomalu!“

A v jejím hlase bylo tolik bolesti, něco tak zoufale naléhavého, že poslechl; přidržel koně, vyskočil ze saní a šel vedle nich. Díval se pod nohy, mračil se, zřejmě o něčem uvažoval, pak řekl:

„Utíkají. Do večera budou asi pryč. A v cukrovaru vyvádějí až hrůza! Je tam plno kouře, něco tam pálejí.“

„A proč jsi ty ještě tady?“ zeptala se nepřátelsky. „Proč nejsi s nimi? Vždyť utečou a tebe tu zapomenou.“

„Viro!“ zvolal. „Což ty nevíš, proč jsem tady? Proč jsem u tebe?“

„Jen prosím tě, nic neříkej, jen o tom, prosím tě, nemluv, jsem i bez toho tak strašně nešťastná.“

Cestou, než dojeli k Vířině chalupě, už žádný z nich nepromluvil jediné slovo. Vrávorajíce donesli těžké břímě do světnice a položili je na lavici hned za policí s nádobím. Jen aby se o tom nedověděla Chrystyna, jen aby sem nepřišla, strachovala se Vira. Bála se i pomyslet, co by se mohlo stát, kdyby se sestra, která má každou chvíli rodit, nebo snad už porodila, dověděla že...

V síni se ozvaly kroky. Ljasota se zamračeně ohlédl – kdo by to mohl být?

Nakláněje nízko hlavu, jako by se bál, že se uhodí o veřeje, vstoupil Otto Lümetz. Viru ovanula ostrá vůně voňavky, cigaret, toaletního mýdla a cukrovinek. Ta vůně – a voněli tak všichni tihle vetřelci – se jí zdála odporná a nevhodná v téhle staré chaloupce s nízkým stropem a ještě k tomu ve chvíli smutku a tak velkého zármutku.

Když Otto Lümetz uviděl Nazara Ljasotu, nejistě se usmál promodralými rty a mrkl na mladou hospodyňku. Líbila se mu svou bezprostředností – všechny její pocity byly vepsány do její upřímné, svěží tváře. Ale jak ona, tak Ljasota mu odpověděli chmurným vyčkávavým mlčením. Otto Lümetz se zatvářil přísně, z jeho obličeje rázem zmizel přívětivý výraz. Udělal několik kroků a zůstal stát uprostřed světnice vedle Viry, sleduje její pohled plný bolesti. Jeho oči se zastavily na lavici. Zamyšleně svraštil vybledlé obočí,

snad se dovtípil, co na ní leží, protože se k lavici nepřiblížil, nenahlédl pod plachtu.

„Přišel jsem se rozloučit," řekl a bylo vidět, že si uvědomuje, jak nevhodnou si k tomu vybral dobu.

Dívka neodpověděla. Nikdy nedůvěřovala tomuto Němci, který nebyl v její chalupě dnes poprvé. Nevěřila v jeho zdánlivou upřímnost a opravdovost ani teď.

„Odjíždíme," řekl a mávl rukou – asi chtěl naznačit, kam že to odjíždějí.

Možná že i on byl v noci u Onysčiny chalupy, kmitlo Viře hlavou. Možná že ji zabila právě jeho kulka. Podmračeně ho pozorovala a cítila, jak celou její bytost zaplavuje nenávist, zatemňuje jí mozek jako černý mrak.

„Nebuď smutná, Viro, co nevidět přijde tvůj Ivan," Otto Lümetz se tvářil, jako by ji chtěl potěšit.

„A vy, jak se zdá, máte radost, že ten Ivan přijde," zabručel Ljasota.

Otto Lümetz dobře neporozuměl, co řekl ten nasupený policista, a zřejmě ho to ani nezajímalo. Otevřel dveře do nevytopené světnice, odkud na něho dýchl z vlhkých koutů těžký ztuchlý vzduch a zvědavě se rozhlížel. Dosud asi nezapomněl na velký tkalcovský stav, na němž tkávala Viřina matka i babička – vždyť byl ten stav starší než chalupa, byl patrně tak starý jako celý tento rod. Otto Lümetz si chvilku prohlížel hmoždíř, stojící vedle stavu, vyndal z něho odřenou oblýskanou paličku a zamlaskal. Pak vylezl na lavici a pokoušel se sundat ikonu Matky boží, visící v koutě. Nedařilo se mu to, z dřevěné ikony se sypala trouchnivina, na hlavu mu spadl svazeček stračky. Otto Lümetz škubl silněji a provázek, na němž ikona visela, se vytrhl zároveň s hřebíkem.

Z nevytopené světnice se Otto Lümetz vrátil poněkud rozpačitý, ale přesto se tvářil, jako by byl přesvědčen, že ho musí každý chápat. Ukázal žlutým kostnatým prstem na zachmuřenou tvář Matky boží, provrtanou v několika místech červotočem a řekl:

„Beru si to na památku." Upřeně se zahleděl na Viru, ale

v jejích očích poloslepých zármutkem a nenávistí nepřečetl nic, a tak jen zamumlal. „Děkuji, děkuji!“

Schoval ikonu pod vojenský plášť, přehlédl jasným bezmračným pohledem světnici a zasalutoval. Po hliněné podlaze odměřeně těžce zadupaly jeho boty. Odešel.

„Marodér!“ zasykl nenávistně Ljasota. „Pro něj není nic svaté, ukradne i ikonu! Copak se k ní chce modlit? Ani před nebožkou se nestydí!“

„Co?“ zeptala se Vira stále tak nepřátelsky. „Cos to řekl?“

„Že se nestydí ani před nebožkou,“ opakoval Ljasota.

Rozevřela rty, jako by lapala po vzduchu a z hrdla se jí vydralo něco jako tlumený vzlyk nebo těžký, sípavý smích.

„Ten že by se zastyděl před nebožkou?“ vyrážela ze sebe zmučeně. „Vždyť ji možná zabil právě on. A teď by se měl stydět?“ Zmlkla a přitiskla si ruku na prsa, jako by naslouchala svému srdci. A pak řekla už docela klidně, tiše: „Utec, Nazare, s nimi, protože přijdou naši a s tebou to nedopadne dobře.“

„Pojď se mnou do síně,“ požádal ji tiše. „Musím ti něco říct. Před mrtvou nemohu mluvit.“ A když mu vyhověla, doufajíc, že se ho tak rychleji zbaví, začal ohnivě: „Máš pravdu, za mé hříchy by mě tu čekal těžký trest. Ale jen mě, prosím tě, vyslechni... a dobře si všechno rozvaž... ty jediná mě můžeš zachránit, víc nikdo. Virko, sáně stojí na dvoře, vsedneme do nich a ujedeme z toho blázince, z toho zmatku. Mám v Salnyci strýce, nějakou dobu u něho pobudeme a pak se pustíme do širého světa. Což nenajdeme místo, kde bychom se ukryli?“

„Nevím, proč bych se já měla schovávat,“ řekla chmurně Vira.

„Nikdo tě nikdy nebude mít tak rád jako já, to ti mohu odpřisáhnout. Padnu před tebou na kolena, chceš? Kde bys našla takovou lásku?“

Ale Viře byla jeho láska lhostejná, jeho strach i jeho vášeň v ní vzbuzovaly jen odpor.

„A kdo by pochoval Onysku?...“ nedořekla, hrdlo se jí stáhlo, oči zastřela bílá mlha.

„Bez tebe zahynu, pochop to. Kdybys byla se mnou ty, snažil bych se zachránit, žít pro tebe, ale k čemu by mi byl život, když ty mě nechceš, když mě nikdo nepotřebuje? K čertu s takovým životem! Vrhnu se pod první kulku."

Chtěla mu říci, ať to tedy udělá, protože ona opravdu o jeho lásku nestojí a neví, kdo by o ni stál, když je tak poskvrněn cizí krví, lží a zločiny, ale neřekla nic, příliš jí třeštila hlava nezměrným žalem.

Nazar Ljasota domluvil a zadíval se jí do očí, doufal v nich nalézt aspoň jiskřičku soucitu, aspoň trochu zájmu, ale byly jako zastřeny mlhou a viděl v nich jen nesmírné utrpení.

„No, chápu, že dnes nemáš na mě náladu, a tak se nedá nic dělat, půjdu," řekl, jako kdyby kapituloval před její tvrdošíjnou lhostejností. „Nevím, jak daleko dojdu, ale snad se k tobě brzy vrátím. Protože tě nikomu nedám. Slyšíš? Když nechceš být mou, nebudeš ničí. Těmahle rukama zabiju tebe i sebe."

„Netrap mě, jdi."

„Jdu, ale pamatuj si, že tě najdu všude. I kdybys byla hluboko pod zemí."

„Nech si ty svoje řeči, jdi už, prosím tě!"

Ljasota se obrátil a vyběhl ven. Hned na to se ozvalo zapráskání bičem, vesele zaskřípěla sanice.

Vira stála v síni a vášnivě se v duchu modlila ... prosila, aby Ljasota nemusel na tu svou kulku dlouho čekat, aby ho zasáhla co nejdřív, aby ho ona už nikdy víc neviděla, aby o něm už nikdy víc neslyšela.

Hned ráno se shromáždily před cukrovarem ženy. Každá přinesla v uzlíku nějaké jídlo, doufaly, že když je pustili do skladiště včera, pustí je tam i dnes. Nepustili je však ani blíž k bráně, a tak stály v malých hloučcích po dvou po třech pod akáty na protější straně silnice. Za akáty se rozkládala velká školní zahrada s rozložitými jabloněmi, ale mnoho stromů bylo vykáceno. Němci, kteří byli před ne-

dávnem ubytováni ve škole, bezohledně ničili vzácné druhy na palivo.

Ženy se dlouho nemohly odhodlat k odchodu, stále věřily, že se nakonec přece jen k mužům a bratrům dostanou. Čas plynul pomalu, těžce; na závodním dvoře panoval zmatek, řvaly tam motory nákladních aut a motocyklů, Němci pobíhali sem a tam, zřejmě se k něčemu chystali, něco připravovali, ale nikdo nevěděl co. Ani na silnici, na jejímž okraji hloučky postávaly, nebyl klid – neustále po ní projížděla auta přikrytá plachtovinou a za některými se valila děla s dlouhými dravčími jícny; před očima žen se kmitaly unavené, zlé, cizí tváře nepřátel, kteří na ně hleděli jako z nesmírné dálky, z cizího světa, neznámého a krutého.

Ženy, vyděšené tím nezvyklým ruchem, tou hrozivou nejistotou vanoucí ze všeho, co bylo německé, se začaly pomalu rozcházet. Odnášely si v srdcích strach o své drahé, přestože se snažily zahnat myšlenky na to nejhorší. Odešly všechny, zůstala jen Melanka, zachumlaná do starého tlustého šátku tak, že jí byly vidět jen oči a nos. Poodešla poněkud stranou, dokonce prolezla mezi akátovými keři do zahrady a tvářila se jako by sem byla přišla nasbírat si chrastí – shýbala se, zvedala suché větvičky, ale nespouštěla přitom oči z brány – snad všechny někam zas povedou a ona uvidí svého Mynu, snad jí bude moci říct, co potřebuje a kam je vedou.

Hlavou se jí honily těžké myšlenky, vždyť už slyšela od lidí o Němcích všelicos. Věděla, jak řádí, když ustupují, a srdce jí svíral strach o Mynu, o kterém od včerejška nic nevěděla. Když už se má stát něco zlého, ať se to stane radši jí než Mynovi, protože on je přece lepší a hodnější než ona, celý život ji doslova nosil na rukou jako nějakou princeznu... Měla už plnou náruč chrastí a bylo nebezpečné se tu déle zdržovat, ze závodu ji mohli dobře vidět, a tak nerada pomalu odcházela. Šla zahradou a neustále se ohlížela, jestli snad nevyvedli někoho za bránu, jestli neuvidí někoho z vesnických mužů.

Nedaleko své chalupy div nevrazila do Kazandžijichy,

která bydlela na opačném konci ulice. Vyběhla proti ní nečekaně z houští čimišníku celá zmazaná, samý bodlák, a vylekaná, jako by ji někdo honil. Hleděla chvíli zaraženě na Melanku a Melanka na ni třeštila udiveně oči. Jak by se také nedivila, když se Kazandžijicha až prohýbala pod těžkým pytlem a v ruce vlekla napěchovanou tašku. Kazandžijicha chtěla běžet hned dál, ale najednou si to rozmyslela a řekla:

„Melanko, u řeky, co je můstek, dole v rokli se převrhlo německý auto... Němci ho tam tak nechali a utekli a já jsem to zmerčila první, a tak to asi patří mně, když jsem byla první, ale jdi si vzít taky něco, já ti to přeju."

„Co si mám vzít?" nechápala Melanka.

„Je tam plno všelijakejch konzerv a ňákejch balíčků... všechno se hodí... Ale běž honem, než to poberou jiní. Jdi a nezapomeň na mou dobrotu."

Melanka mlčela, jako by měla uzamčená ústa.

„Tak proč nejdeš? Běž!" naléhala netrpělivě Kazandžijicha. „Kriste pane, proč já se tu s tebou zdržuju!"

A rozběhla se tak rychle, jako by ji opravdu někdo honil. Melanka se za ní dívala, dokud nezahnula do svého dvora, a teprve pak vykročila i ona. Snad všechny mužské ze vsi sebrali, všichni teď sedí ve skladišti (jen, aby je pustili, jen aby to dobře dopadlo!), jediný Vasyl Kazandžij se z toho vyzul, jen jemu napadlo nechat si narůst dlouhou bradu, takže je chlupatý, až hrůza, jako by se byl celou zimu bratříčkoval v lese s vlky. Lehl si vedle svého starého nemocného táty, který se už nemůže ani pohnout, proležel vedle něho celou válku a přečkal tak ten blázinec. Je pravda, že nenechali na pokoji ani jeho, přišli si i pro něj, ale což ho mohli sebrat, když leží jako mrtvola a v chalupě je takový smrad, tak zatuchlý vzduch, že když tam zajde někdo cizí málem by se v tu ránu skácel? Toť se ví, že každý se chce dočkat svobody, aby mohl volně vydechnout, ale Kazandžijovi byli vždycky stejní – vyděšení, vylekaní, nežijou, ale třesou se strachy. Vždyť tohle není život, to je živoření. A přestože jsou tak ustrašení, urvou, co se kde dá, když je to

bezpečné, když vědí, že se jim za to nic nestane. Jako ta Kazandžijicha. A ještě si řekne, aby nezapomněla na její dobrotu.

Melanka s otýpkou chrastí nasbíranou ve školní zahradě, došla domů a teprve na svém dvorku jako by si uvědomila a uviděla, co to celou cestu vlekla. Hodila otep ke plotu jako něco nepotřebného, všechno jí bylo lhostejné. Myslela na svého Mynu, s kterým žila od svatby v dokonalé shodě, a teď jí bylo bez něho těžko a smutno. Měla pocit, že ji zaživa, se srdcem ještě vřelým, položili do hrobu, sepjali jí dosud teplé ruce na prsou, přitiskli na živá víčka chladný měděný peníz. Kdyby to bylo možné, šla by a prosila, aby zavřeli ji a Mynu pustili. Kdyby to bylo v její moci, dala by všechno své zdraví, chalupu, celé jejich ubohé jměníčko, jen aby byl volný, aby ho měla vedle sebe.

Stála u plotu, dívala se do zahrady, kde každý strom vlastníma rukama zasadil, opatroval a vypiplal její muž, a tváře jí zalévaly slzy, chvěly se jí v očích, a proto se jí zdálo, že se chvěje celý svět kolem ní a že je všechno zastřeno bílou mlhou. A i ten svět vypadal v té mlze bílý, neurčitý a neskutečný.

A muže vyvedli závodní branou teprve po poledni, když živou kůrou bílých mraků začaly pronikat zářivé sluneční paprsky a draly se k zemi, aby se mohly volně rozlít po polích, lesích a vesnicích. Vysoká oblaka nasákla prudkým světlem, jako zjara nasakuje vodou tající sníh, ostrým světlem byl nasycen i suchý chladný vzduch a zdálo se, že jen co se trochu, docela maloučko rozestoupí mraky, vystřelí na zemi z modrých trhlin v obloze jiskrně lesklé ostré sluneční šípy.

Skupina mužů, obklíčených Němci, vyšla na cestu, ale nevedli je do vsi, ani k lesu, kde kopali včera zákopy, hnali je na opačnou stranu do polí táhnoucích se do dálky hned za cukrovarem.

Muži jakžtakž proklímali černou noc, a ráno stále čekali,

že je zas poženou na zákopy. Bylo jim divné, že nespěchají, že nikdo nepřichází. Teprve k poledni, když se jich už začala zmocňovat nejistota, se otevřely dveře a do skladiště vhodili Havrylu Jakymachu.

Nejprve nevěřili svým očím, nemohli pochopit, že mají před sebou opravdu Jakymachu. Všichni na něho po celou tu dobu vzpomínali, záviděli mu – vida, nebál se skočit do ledové vody, neměl strach, že po něm budou střílet. Záviděli mu jeho odvahu, jeho smělost a mnohý se ptal sám sebe: byl bych toho schopen já? A musel si odpovědět, že asi nebyl, a proto se skutek Havryla Jakymachy zdál všem tak nádherný. Vždyť ho odměnou za odvahu a zmužilost čekala svoboda, bezpečí. Svoboda, bezpečí!

A najednou je Jakymacha zase mezi nimi. Jako kdyby nebyl býval skočil včera večer z mostu do vody. Jako kdyby byl strávil tu ošklivou noc ve skladišti tak jako oni.

Vyptávali se ho, jak se sem dostal a on nevesele odpovídal; hleděli na něho soucitně, protože se ukázalo, že zkusil mnohem víc než oni.

Jediný Pidlatajlo stál stranou, poslouchal a měl škodolibou radost, že je Havrylo tady. Jestlipak se zas otevřou dveře a stráže vstrčí do skladiště taky toho chytrouše, Ilka Šulyka, který bůhvíjak dokázal z téhle pasti vyklouznout? Ale proč se dveře tak dlouho neotvírají? Proč sem nikdo nevhodí ztlučeného Ilka Šulyka, proč sem ještě nevletěl ten kluk hlavou dolů a nepadl mu rovnou pod nohy?

Pak jim nařídili, aby se připravili a hned na to je pustili ven. Jakmile se ocitli za chmurnými kamennými stěnami, ožili, ale když je potom hnali do polí, zmocnila se jich znovu nejistota a strach tím spíš, že i tváře strážných byly zamračené a neslibovaly nic dobrého.

Havrylo Jakymacha šel uprostřed hloučku.

Když včera zaklepal Havrylo na dveře Vitiny chalupy a nezastihl ji, rozhodl se, že půjde domů. Nebál se, byl ve stavu, v jakém člověk může jít slepě i do ohně, potká-li ho cestou. Neschovával se, šel přímo, s hlavou hrdě vztyčenou a byl by tak asi došel ke své chalupě. Snad by se byl potom

dovedl i skrýt a byl by se zachránil, kdyby nebyl potkal Ottu Lümetze.

Otto Lümetz se proti němu řítil na motocyklu a málem by ho byl už minul, ale náhle se ohlédl, vrhl na něj krátký pohled a prudce zastavil. Motocykl se na místě zatočil, div se nepřevrhl. Jakymacha by byl měl utéci, vrhnout se do nejbližšího dvora, třebas by po něm stříleli, třebas by se za ním hnali, ale on si umínil, že nebude utíkat a šel klidně dál, jako by neviděl nebezpečí.

Otto Lümetz se mu postavil s motocyklem do cesty, a svíraje rukama v černých rukavicích řídítko, zvědavě si ho prohlížel – tak se díváme na zjevení nebo na šílence. Poznal toho odvážlivce, který se včera vrhl do vody, aby si zachránil život.

To je ale primitivní, barbarský národ, myslel si. Člověk nikdy neví, co může od nich čekat. Nejvíc ho překvapilo, že se Jakymacha před nikým neschovává, že jde prostě po ulici, nikoho se nebojí a je mu vidět na očích, že si sám sebe váží.

Tak vyzývavé chování se Otty Lümetze nepříjemně dotklo. Považoval se za člověka citlivého a dobrého a jindy by snad byl jel dál svou cestou patřičně oceňuje svou velkomyslnost, ale v této chvíli... v této chvíli poručil Jakymachovi, aby se posadil do přívěsného vozíku. Jenže Jakymacha mu, jak se zdálo, neporozuměl, protože se ani nepohnul, stál dál na okraji silnice a oči mu planuly nenávistí. A tak položil Otto Lümetz výmluvně jednu ruku na kožené pouzdro, v němž ležela německá automatická pistole, a na jeho dobrosrdečné tváři se objevil krutý výraz člověka vědomého si své síly a nadřazenosti. Jakymacha poslechl a po celou cestu do cukrovaru nejen že nepocítil zvířecí strach, jaký zbavuje člověka všeho lidského, ale byl na sebe dokonce pyšný, že se nepřítele ani trochu nebojí...

Nebál se ani teď, když kráčel uprostřed hloučku svých rodáků, přestože tušil, co je všechny za hodinu nebo dvě čeká. Strach docela pominul, myšlenky byly volné. Hleděl na bílé zasněžené pole kolem a bylo mu líto všech těch mužů z jeho vesnice, chmurných a sklíčených očekáváním nezná-

mého, protože – o tom byl přesvědčen – kdyby se vymanili ze svého strachu, cítili by se i oni svobodnými, svobodnými i v zajetí! A pomyslel si, že největší štěstí je – být svobodný, mít jasnou mysl, cítit se spravedlivým, ušlechtilým, dobrým člověkem dokonce před tváří smrti.

Vždyť co je život? uvažoval. Život je stálá naléhavá touha po svobodě a spravedlnosti; život je pochopit, že je možno zlomit tělo, zmrzačit ruce i nohy, zlámat páteř, ale dokud není zlomen tvůj duch, dokud hoří v tvém polámaném těle aspoň slabým plamínkem – nikdo tě nepřemohl, jsi vítěz, triumfuješ!

Tak uvažoval Jakymacha, jeho myšlenky se rozrůstaly, byly jasné a logické a on se ani nedivil, že dosud nikdy o tak prostých a samozřejmých věcech takhle nepřemýšlel. Vždyť snad celý svůj život podvědomě toužil dospět k tomuto závěru. A stalo se to právě teď, uprostřed zimního bílého podolského pole v hloučku nevolníků obklíčených nepřátelskými samopalníky, obklíčených tak, že není úniku.

Vedle Jakymachy se vlekl Myna Nitej. Když vycházel ze skladiště, vzal s sebou, aniž věděl proč, Ilkovu dětskou čepici a uzlíček s konopným semenem a měl to schováno na prsou pod svetrem. Snad si myslel, že dnes uvidí Ilka a vrátí mu to jeho bohatství, které ve spěchu ve skladišti asi zapomněl.

Vzduch v poli byl bílý od sněhu a také od slunce, ozařujícího shůry vláknitá oblaka. Myna šel po rozbředlé cestě a vzpomínal, že tady za roklí a jezírkem, za Hulovým jezírkem, jak mu ve vsi říkali, chtěli před válkou vysázet kolchozní zahradu, ale že to nestačili udělat. Od té doby se Mynovi vždycky zdálo, když měl cestu kolem jezírka, že vidí na té velké rovné ploše už vzrostlé, rozložité stromy budoucího sadu, vysázeného jeho rukama. I teď ty stromy viděl – vyvstaly před ním – pohroužené do zimního klidu a Myna se mimoděk usmál. Usmál se a stromy zmizely tak náhle, jak se mu zjevily, ale nerozteskni lo ho to, protože ho v srdci hřálo teplo tohoto úsměvu.

Tak šli a každý nesl své břímě. Když došli k úzkoko-

lejné dráze, vedoucí od stanice okresního města k cukrovaru, hnali je podle tratě po zasněžených pražcích. Nechtějí je snad hnát jako stádo až do města, naložit je tam do nákladního vlaku a odvézt bůhví kam?

Ale nehnali je do města. Úzkokolejka vedla kolem Psjarivky – malé vesničky, odedávna známé v celém kraji hrnčířskými výrobky. Skoro v každé chalupě tu vyráběli hezoučké hrnečky a krajáče, misky, talíře a džbánky a mnozí nechodili pro toto nádobí do města na trh, ale kupovali si je přímo u známého hrnčíře v Psjarivce. Tady, nedaleko úzkokolejky byla ve třicátých letech postavena prostorná zastřešená budova z pěchované hlíny. Snad to mělo být skladiště přímo u stanice, ale nějak se neosvědčilo a budova stála buď prázdná, nebo v ní míval psjarivský kolchoz uskladněný superfosfát nebo stavební materiál – co bylo zrovna třeba.

A sem je přivedli.

Poručili jim, aby vešli dovnitř, a muži mizeli jeden po druhém ve dveřích. A vtom začal Jakiv Pidlatajlo vřeštivě křičet, domáhaje se, aby ho okamžitě odvedli na městskou nebo vojenskou správu, protože toho ví hodně o partyzánech a chce tam všechno povědět. Tlustý Němec, který mu nerozuměl, ho udeřil samopalem do prsou a pak ještě pěstí do zad mezi lopatky. Jakiv upadl, ale hned vyskočil a pološílený, s vytřeštěnýma očima začal znovu křičet něco o partyzánech.

Muži, kteří byli ještě venku, se zastavili a udiveně na něj hleděli.

„Neřád jeden," šeptal Myna Nitej. Pidlatajlo byl snad první člověk na světě, kterého začal nenávidět a nenáviděl ho tak, že se mu dělalo špatně od srdce a tupě ho rozbolely skráně. „Vida ho, vzteklého psa, až mu huba naběhla krví." Setkal se s pohledem Havryla Jakymachy, který se octl vedle něho a řekl: „Takového jidáše není hřích uškrtit."

Jakymacha byl duchem někde daleko, snad ani nevnímal, co se kolem něho děje, v jeho skelných očích strnula jakási neznámá myšlenka.

„Červ jeden prašivej! Mrcha ničemná!" drmolil tiše Myna Nitej.

Chtěl si odplivnout směrem, kde sebou na zemi mlátil Pidlatajlo, ale v hrdle měl sucho, z úst se mu vydralo jen slabé zahvízdnutí.

Pidlatajla se zprvu pokoušeli zvednout pažbami, a když se jim to nepodařilo, uchopili ho dva Němci za ruce a vlekli ke dveřím. Kopali ho špičkami bot, postrkovali koleny a nakonec ho přece jen vhodili přes práh. Ležel na podlaze a každý, kdo vcházel dovnitř, ho musel překročit. Nehýbal se a vypadal, jako kdyby mu nebyli poškodili ranami a kopanci jen játra a srdce, ale i duši. Po chvíli se schoulil, nakrčil ruce a začal se pomalu zvedat. Díval se na všechny spíš nepříčetně než vyděšeně. Zdálo se, že se užuž vrhne zpět k východu nebo se bude drápat na stěnu.

Neudělal to však. Odplížil se, hryzaje si už do krve rozkousané rty, do nejzazšího kouta a opřel se tam ramenem o oprýskanou stěnu. Nenáviděl teď Němce, kteří si nevšímali jeho proseb a tak krutě ho zbili, zuřivě nenáviděl i všechny své rodáky, s nimiž tu musí sdílet svůj osud. Ještě nevěděl, jaký bude, ale tušil, že těžký a byl bůhvíproč přesvědčen, že to zavinili oni. Ano, oni, protože se před Němci nepokořili, poctivě jim nesloužili, nepomohli jim, aby se tu upevnili, zapustili tu kořeny. Oni, protože kdo mohl, odešel do armády nebo k partyzánům, a ti, co neodešli nikam, co zůstali doma, se taky nepokořili, čekali na návrat svých, mlčky sabotovali každé nařízení německé vlády. Kdyby byli pochopili, kdyby si byli uvědomili, že nový řád je síla, že když ty mu budeš sloužit věrně a oddaně, nezklame ani on tebe, kdyby se byli všichni tihle lidé dali upřímně a poctivě na německou víru, nebyli by teď tady, byli by volní a – co je hlavní – byl by volný on, Jakiv Pidlatajlo. Teď tu stojí v koutě a vykřikuje němým křikem svou nenávist, neboť smrtelně nenávidí všechny ty sedláčky a pasáčky vepřů za jejich tupou neústupnost, zkostnatělou tvrdohlavost, která je koneckonců přivede na šibenici. Kdyby mohl, sám by je všechny povraždil, vyhubil, takže by Němci nemuseli vzít zbraň ani do ruky. Protože kdyby byli všichni jako on, kdyby si všichni mysleli a dělali co on, nemusel dnes nikdo trčet

v téhle pasti a hlavně – nemusel tu být on, Jakiv Pidlatajlo, který si to vůbec nezasloužil.

Odněkud sem začal prosakovat kouř – zprvu jen lehký a docela příjemný, ale za okamžik zhoustl a dusivě zapáchal. Jakiv Pidlatajlo napjatě naslouchal, není-li něco slyšet zvenku, čichal, neklidně větřil jako dravé zvíře v předtuše smrtelného nebezpečí, potom se vrhl střemhlav ke dveřím pobitým plechem, vrazil do nich jedním, pak druhým ramenem, divoce zařval a jako by svým řevem probudil ostatní. Stáli dosud strnule netečně, ale naráz všichni ožili, pohnuli se, zbledli hrůzou, protože v tom okamžiku pocítil každý ledový závan smrti. Kouře přibývalo, bylo už zřetelně slyšet že hoří střecha; teď se vrhli ke dveřím mnozí a prosili o záchranu. Porazili Jakiva Pidlatajla, šlapali po něm a on se pokoušel vstát a doplazit se ke dveřím. Němci do nich vypálili dávku ze samopalů a muži uskočili, ale několik jich zůstalo ležet na zemi a mezi nimi – Jakiv Pidlatajlo.

Myna Nitej klečel uprostřed místnosti s rukama sepjatýma na prsou. Něco říkal, ale jeho slova se rozplývala v kouři, jenž oslepoval oči a spoutával myšlenky, on však mluvil klidně dál, jako by si byl umínil, že dopoví, co chce říci, jako by na tom záviselo všechno – i jeho život, i život celého světa.

Muži se znovu vrhli ke dveřím, znovu do nich bušili, ale výstřely ze samopalů se už neozvaly...

Stranou od ostatních ležel obličejem vzhůru kulkou zasažený Jakymacha. Jeho rty se ještě pohybovaly, jako kdyby chtěly vyslovit jakési nejpravdivější, nejtajnější slovo – moudré slovo o svobodě, které konečně našel právě tady uprostřed kouře, ohně a fašistických kulek, uprostřed výkřiků a bolesti, mezi svými umírajícími rodáky.

Bába Myhalka vyhlédla z okna a uviděla přicházet Juza. Neřekla Chrystyně nic a vyběhla rychle ven. Uvítala hosta na prahu, dávajíc mu celým svým zevnějškem najevo, že ho dovnitř nepustí. Juz se před ní zastavil, jeho dětsky jasné

oči na ni hleděly přímo, důvěřivě jako jindy, ale přece jen byly jiné, jako by poprášené jemným popílkem smutku a jako by se v nich zračila nejistota.

„Do světnice tě nepustím," řekla bába Myhalka.

Juz ji snad neslyšel, nebo jí nerozuměl, protože před ní stál dál lhostejně a mlčky a čekal, až mu ustoupí z cesty. Ale bábu Myhalku to ani nenapadlo. I ona stála lhostejně a mlčky a upřeně se na něj dívala. Juza však její odmítavý pohled nijak nedojímal a Myhalka se nakonec rozzlobila:

„Co stojíš jako beran? Neslyšels, co jsem řekla, zatracený člověče? Syp, odkud jsi přišel. Co to máš za zvyk běhat po cizích domech a otravovat lidi? Jako bys nevěděl, proč jsem tady! Víš to dobře, jen se nedělej. Hezky se seber a běž, protože já nechci, aby se na tebe Chrystyna dívala, když bude za chvíli rodit. No tak jdi, jdi, nebo se jí narodí takový nemehlo, jako seš ty, a co by si s ním počala, no řekni? Před porodem by měla ženská vidět něco hezkýho, něco kloudnýho, hned by se jí ulevilo, měla by snazší porod a přivedla by na svět hezký děťátko. Jdi, Juze, jdi, protože tě takovýho do chalupy stejně nepustím, to máš jistý. Já vím, že mi rozumíš, ale děláš jako že ne, protože nechceš poslechnout."

Juz na ni hleděl svýma zářícími očima a jí se opravdu zdálo, že všemu rozumí, že ze sebe blázna jen dělá. Má asi něco za lubem.

„Jak bych tě mohla pustit do světnice, ty nestydo, když tam budeme rodit?" rozkřikla se na něj. „Dyť by ti vylezly oči z důlků, kdybys na to koukal."

Juz poslouchal a mlčel a bábě Myhalce se udělalo nevolno, a zatočila se jí hlava, jako kdyby při pohledu do jeho očí na ni upřených, nahlédla do bezedné propasti.

„Jdi mi k šípku," zamumlala rozzlobeně, odplivla si do sněhu a rychle zmizela v síni.

Juz vešel do světnice v patách za ní. Chrystyna ležela v posteli – ve tváři bolestně truchlivý výraz šťastné trpitelky, matky-mučednice. Když ji Juz uviděl, rozhodil doširoka ruce, dávaje tak najevo svůj údiv a starost.

„Kdybys řekl aspoň slovíčko," bručela Myhalka. „Když chceš, tak mluvit umíš. Řekni, co bys rád, a neotravuj. Nebos přišel jen tak?"

Juz zavřel najednou oči a jeho bledá, nehybně bezvýrazná tvář vypadala jako tvář mrtvoly. Myhalka se lekla a vykřikla:

„Och, ty darebáku, ty taškáři, ty nám tu budeš hrát tyjátr!?"

Juz stál se zavřenýma očima, jako by spal, Chrystyna těžce oddychovala. Vrtalo jí hlavou, proč asi Juz přišel? Určitě ne jenom tak; určitě mhouří oči proto, že jí chce něco důležitého povědět, ale co?

„Tak mluv přece!" rozkřikla se na něj Myhalka.

Juz jako by se byl naráz probudil – trhl sebou, přiblížil se k Chrystyně, sklonil se nad ní a pokoušel se zvednout ji za ramena z postele. Chrystyna se na něj mdle usmála a dokonce se opřela o loket, jako by chtěla opravdu vstát, ale přiskočila k nim bába Myhalka a začala Juza od postele odhánět. On však jako by ji neviděl, hleděl upřeně jen na Chrystynu a v koutcích rtů se mu objevila žalostná hořkost – vypadal jako člověk, který se užuž rozpláče lítostí, že mu nikdo nerozumí.

Myhalka hubovala, odstrkovala ho, a tak konečně od postele odstoupil. Za malou chvíli se poněkud uklidnil a zdálo se, jako by se chystal říci, proč přišel.

„Tak promluv konečně, ty taškáři!" naléhala zlostně bába Myhalka. „Vrazíš do chalupy jako tatar, vylekáš lidi, vrtíš se tu jako káča a nehneš se odsud. Když chceš, umíš přece mluvit, tak proč tu teď vyvádíš jako cirkusák? Nám je akorát do smíchu, to víš . . ."

Juz ji neposlouchal. Postavil se doprostřed světnice a začal mávat rukama jako tonoucí, který se chytá stébla, aby se zachránil. Jeho pohyby byly děsivé, ale obličej zůstal dětsky nevinný a nevyjadřoval nic. Chrystyna byla přesvědčena, že jeho chování není podivínství, na jaké byla u něho zvyklá, ale že jím chce něco vyjádřit. Co jen, co? Kdyby se mu tak vrátila schopnost mluvit, pověděl by to, jenže on mluvil

velmi zřídka a teď jako by docela zapomněl, že i jemu byla dána tato možnost.

„Zaplať pámbu, že konečně jdeš!“ oddychla si bába Myhalka, když Juz přestal mávat rukama, zatvářil se dojatě, jako kdyby mu bylo prokázáno kdoví jaké dobrodiní, a vyšel ze světnice. Šel hlavu toporně vzpřímenou, jako by měl místo krku dřevěný klacek, prsa vypjatá.

„Je to s ním trápení,“ vzdychla zkormouceně bába Myhalka a přistoupila rychle k Chrystyně, která se vyčerpaně zvrátila na podušku. „Copak je, dceruško?“ zeptala se. „No, co mlčíš? Už to začalo, viď? Poděkujme Panence Marii! Jen se neboj a křič. Když máš bolesti, nehryzej si rty, ale křič. Tím, že si rozkousáš rty, si neulevíš, ale když budeš křičet, bude ti docela dobře, uvidíš.“

Myhalka ožila a byla hned laskavější. Pobíhala po světnici, připravovala se na chvíli, na kterou obě tak dlouho čekaly a která konečně nastala. Chrystyna nehledě na její radu, si hryzla rty, pak otevřela široce ústa, vdechujíc co možná nejvíc vzduchu, který se jí zdál najednou prázdný a kterého bylo málo.

Bylo vidět, že chce něco říci. Bába Myhalka se nahnula nad jejím bledým obličejem a uslyšela její přerývaný šepot:

„Juz... nám přišel... něco sdělit... a my... jsme ho vyhnaly...“

„Maminko.“

Slyší ve snu Ilkův hlas a zdá se jí, že ve světnici voní luční tráva, že se na zelených vlhkých stéblech třpytí jiskřičky slunce jako zlatí motýlci, že tu vydechuje jemnou vůni máta a Ilko stojí vedle ní, zeširoka, s pusou od ucha k uchu, se usmívá a jeho úsměv se tolik podobá úsměvu otcovu, že se jí chce štěstím až plakat.

„Maminko!“

V jeho hlase je plno radosti a světla, jako by se to náhle rozezvučely sluneční paprsky, jež vtrhly do světnice a pronikly do každé skulinky.

„Jsem to přece já, maminko, slyšíte?!“

Chrystyna namáhavě otvírá naběhlá ztěžklá víčka, dívá se před sebe a vidí, že před ní opravdu stojí Ilko; pohublý, až zelený z prožitých útrap, ale nezdá se, že by se cítil vinen, jeho oči ji neprosí, aby mu odpustila, že se tak dlouho toulal, že jí způsobil takové starosti, naopak, září štěstím. Ilko se směje a pusu má vskutku od ucha k uchu.

Matka si nevěří. Myslí, že se jí to pořád ještě zdá, ale zahlédne za Ilkovými zády Myhalku, usměvavou, dobrácky laskavou a konečně pochopí, že to není sen, že se Ilko šťastně vrátil domů. A bleskem jí prolétne hlavou – co asi ten chudák chlapec zkusil, co vytrpěl! – a je jí z toho smutno až k pláči, jako by před sebou neviděla své dítě živé a zdravé.

„Ach, ty můj uličníku!“ šeptají její zbledlé rty.

Také Ilko zesmutní, nechce, aby se matka rozplakala, a dívá se na ni prosebně, jako by říkal – neplač, neplač, prosím tě.

„Jak to, žes přišel? Kdes byl?“ ptá se matka.

„Nejdřív jsem se schovával u tety Onysky jako strýc Andrij, potom na půdě u Juza, vzal nás k sobě.“

„U Juza?“ podivila se matka.

„No jo!“ usmívá se zase tak zeširoka Ilko. O požáru, o strašném neštěstí s tetou Onyskou, o rozvědčících nemluví – stačil předtím ještě zaběhnout k Viře a ta mu nakázala, aby o tom pomlčel. Ale zdržel se stěží, tolik se mu chtělo zmínit se matce aspoň slůvkem hlavně o Panasu Burdejnym, jak byl zabit.

„Jen dej pozor, aby tě zas nechytli!“ napomíná Chrystyna. „Teď by tě už nepustili.“

„I pustili,“ směje se Ilko. „A kdyby něco, tak by mi zas pomohla bába Myhalka, viďte babičko? Tady jsem vám přines váš šátek. Kdybych byl neměl ten šátek, kdybych se byl do něj nezabalil, bylo by se mi to houbec povedlo.“

„Ale svou čepici sis tam nechal,“ zavyčítala Myhalka.

„Jen když má člověk hlavu, čepice se vždycky najde,“ řekl Ilko vážně jako dospělý a uvázal si matčin šátek.

„Teď už ale nikam nechoď, schovej se na pec a hezky tam seď," radila matka.

„Jó, to akorát! Proč bych se schovával, když není ve vsi ani jeden Němec?" divil se chlapec.

„Zaplať pánbu!" A matka pohnula rukou, jako by se chtěla pokřižovat. „Ale stejně seď doma. Nechali tu po sobě všelijaké hračičky, ještě na něco natrefíš."

„I nenatrefím!" a už ustupuje od matčina lůžka a pomalu se šine ke dveřím.

„Ilku!" zvolala. „Až se vrátí tatínek, všechno mu povím! Ten tě naučí poslušnosti, když nechceš poslouchat mámu."

„Tatínek mě má rád!" řekl Ilko už u dveří. Nic ho teď nemohlo doma zadržet. Němci z vesnice utekli, tak čeho by se měl bát, proč by se měl držet máminy sukně? Každou chvíli přijdou naši, copak může jejich příchod promeškat? Za nic na světě! „Hned se vrátím!" křikl ze síně a byl skoro rád, že matka nemůže vstát, chytit ho za límec a dát mu pořádnou herdu do zad.

„Takové jsou děti," říká dobrácky bába Myhalka. „Přivedeš je na svět, vychováš je, a oni se ti takhle odvděčí."

Ale Chrystyna se na chlapce nehněvá, ani lítost necítí. Snad proto, že Ilka, o kterého měla takový strach, viděla a ví že je v pořádku. Myslela si, že jeho hlas a smích slyší ve snu, že se jí o tom jen zdá a zatím je to pravda. A měla radost i z toho, že Ilko přinesl dobré zprávy.

Z těch dobrých zpráv měla zřejmě radost i bába Myhalka, protože stála u okna, dívala se rozzářenýma očima na ulici, jako by někoho nedočkavě vyhlížela a čekala a její pohled rozkvétal nádhernou jarní svěžestí.

Ilko se rozhlížel na všechny strany, toužil uvidět aspoň jednoho rudoarmejce, cesta však byla liduprázdná, i ulice byly němé, jako kdyby se přes ně převalil mor, vyděsil všechno živé a zahnal je do chalup. Ilko pobíhal kolem školky s mladými doubky z jednoho konce na druhý, shýbal se, díval se pod stromečky – co když tam uvidí něco zajímavého? ale

pak se rychle vrátil na svůj dvorek; vlezl do zemljanky přikryté slunečnicovou natí, chvíli tam něco hledal, neustále se opatrně ohlížeje, jestli ho někdo nepozoruje, vytáhl z jakéhosi kouta granát pak druhý a schoval je do kapsy. Myslel při tom na strýce Andrije – kde asi je, co je s ním? Šel od Juza rovnou na vesnickou správu, řekl, že se teď už schovávat nebude, že půjde bít Němce. A Ilko ho v duchu stále ještě viděl, jak se belhá po sněhu a jedno rameno má níž, jako by je měl kratší, jak se náhle zastavil, přitiskl si na čelo dlaň, chvíli přemýšlel a pak se vracel.

„Strejčku, kam jdete?" podivil se Ilko, který šel za ním.

„Musím se podívat nejdřív domů," odpověděl strýc Andrij. Krve by se v něm nedořezal, tak byl bledý, oči nevidoucí, jako by vyhaslé strachem a hrůzou.

Belhal se zpátky a jedno rameno mu klesalo ještě níž a druhé se zvedalo vzhůru.

Když spolu seděli v úkrytu v jeho chalupě, neřekl mu Ilko všechno. Mimo granáty měl v zemljance schovanou ještě také pušku s patronami. Teď ji vytáhl, cvakl nejprve závěrem, aby ji přezkoušel, pak ji uchopil oběma rukama a rychle vyběhl ze dvora. Protože granáty v kapse matka z okna neuvidí, ale pušku by uviděla hned.

Utíkal zadem zahradami, čvachtal se ve sněhu a teď zas myslel na Stepana Jaska – kam se poděl? Proč ho není nikde vidět? Sedí asi doma v chalupě, bojí se vystrčit nos ven. A sotva si to pomyslel, uviděl známou postavičku v dálce mezi stříbřitými topoly – mihla se a zmizela za šedou hradbou plotu.

„Jasko!" zavolal na něj Ilko, jak mohl nejhlasitěji.

Jasko ho uslyšel, nad plotem se vynořila jeho hlava. Chvíli si kamaráda prohlížel, zdálo se, že ho nemůže poznat; potom se k němu rozběhl a když se setkali uprostřed zahrady, hleděl na něj tak udiveně, jako by před sebou neviděl Ilka, ale nějaký zázrak.

„Proč máš na hlavě šátek?" zeptal se konečně.

„Když ho mám, tak ho mám!" mávl Ilko netrpělivě rukou.

„Povídali, žes utek, je to pravda?" zajímal se Jasko.

„Jo, pravda."

Ale nepustil se do výkladu o svém útěku, ani o dalších příhodách, ačkoliv kamarádovy oči hořely nedočkavostí. A Jasko se nedíval jen na něj, díval se i na pušku, kterou svíral Ilko v ruce, a bylo vidět, že docela ztratil náladu, protože toho neprožil tolik jako on a neměl ani zbraň.

„Tak jdeme!" zavelel Ilko, ačkoliv sám ještě dobře nevěděl, kam chce jít a proč s sebou vzal ty granáty a pušku.

Z boční uličky vyběhli chlapci na cestu a sotva udělali několik kroků, ozval se za nimi rachot. Ohlédli se a strnuli. Zalila je vlna nesmírné radosti, třásli se vzrušením – viděli, že se po silnici sunou tanky, a přestože byli přesvědčeni, že jsou to naši, přece jen se nemohli ubránit jakémusi radostně vzrušujícímu strachu, cítili v prsou nezvyklý chlad a měli pocit, že jim vstávají vlasy na hlavě.

Blížil se první tank a na jeho věžičce bylo dobře vidět červenou hvězdu. To už se Ilko nezdržel, zvedl vzhůru pušku a vykřikl:

„Naši! Hurá!"

I Stepan Jasko začal křičet „Hurá!" ale jejich hlasy zanikly v mohutném řevu tanků, které právě dojely až k nim. Chlapci je ohmatávali lačnými pohledy, snažili se zapamatovat si každou maličkost. A vítězní mohutní obři se plazili dál po vesnické cestě, drtili ji těžkými kolejovými pásy. Ve věžičce prostředního se otevřel otvor a objevila se v něm hlava v helmě – kulatý opálený obličej, usměvavé rty – nad věžičkou se zatřepotala ruka, zamávala radostně na pozdrav, ale než se chlapci zmohli na odpověď, zmizela hlava i ruka a tanky se sunuly kupředu jakoby samy bez tankistů. Teď už nebyla silnice prázdná a pustá, protože jakmile se ozval rachot tanků, vyběhly z chalup nejdříve děti a za nimi ženy, staré i mladé; některé stály na okraji cesty, jiné vyprovázely tanky za vesnici. I Ilko s Jaskem za nimi běželi, ale brzy zůstali stát a pozorovali z vršku u kostela, jak tanky vjíždějí na most za mlýnem a jak potom jedou po hrázi.

„Sedm!" vykřikl hlasitě Stepan Jasko, přestože tanky byly už daleko a jejich rachot ho nemohl přehlušit.

„Sedm," opakoval Ilko ohromeně, jako by právě spatřil nejpodivuhodnější zázrak ve svém životě. Zázrak, který byl skutečností, ale bylo těžké mu uvěřit.

Tanky přejely po hrázi a vyjížděly lehce na protější břeh: ten první už dojel k cihlovým domkům naproti stěně kolem cukrovaru, rychle je minul a mířil k bráně. Zahnou na závodní dvůr nebo pojedou dál? A třebaže chlapci věděli, že tanky jdou do útoku, že musí hnát Němce, přece jen si toužebně přáli, aby zůstaly ve vsi, když ne všechny, tedy aspoň jeden. Ale tanky se nezastavily, minuly vesnici a jeden za druhým vjížděly do čistého bílého pole.

„Odjely," vzdychl Stepan Jasko a bylo těžké rozeznat, jestli to byl povzdech smutný nebo šťastný. Tváře mu stále ještě hořely radostným vzrušením.

Ilko zkoumal pohledem cestu a všechny ulice, které bylo od kostela vidět, jestli se někde neobjeví naši vojáci, ale nikde nic neviděl. Vesnice sice ožila, ještě se však zvlášť neradovala – čekala na mohutnou vlnu rudého vojska, které se přivalí jako prudké jarní vody... A vtom Ilko strnul, zamrazilo ho – za chalupou stojící nejblíž u kostela se objevil Vasyl Kazandžij se svou ženou. Šli schýlení vedle sebe a táhli za sebou velké sáňky. Vezli na nich tři vysoké bedny. Byly zřejmě těžké, protože když vrchní z nich spadla do sněhu, dalo Vasylovi hodně práce, než ji zas naložil.

Ilko si vzpomněl, jak včera pozdě večer zaklepal na jejich dveře, jaký byl u nich ve světnici zápach, jak ležel Vasyl vedle svého starého nemocného otce, jak se všichni polekali, když ho, Ilka, uviděli, jak mu Kazandžijicha domlouvala, aby je politoval, a jak ho nakonec vyhnali do mrazivé noci – a ta vzpomínka mu zatemnila mozek tak, že se ke Kazandžijovým rozběhl, v mžiku stál u nich a křikl Kazandžiše přímo do tváře:

„Zatracená tetko! Kdy se už konečně nacpete tak, abyste praskli!"

Tetka mlčela, bylo vidět, že se bojí chlapcovy zbraně. Zato Vasyl Kazandžij přistoupil těsně k němu, nastavil mu loket a řekl:

„Co otravuješ, ty štěně? Maž z cesty, nebo ti zakroutím krkem!“

Kazandžij – zarostlý, s obličejem voskově žlutým, se špičatým nosem supěl vztekem. Kam se poděla jeho ustrašenost, kam se poděl jeho strach, vždyť je to silák, který by se snad mohl pustit do nepřítele i jen s holými pěstmi.

Ilko se však nezalekl. Nikoli proto, že měl v ruce pušku, ale proto, že byl zaslepen nenávistí k lidem jako Kazandžijovi, kteří myslí jen na sebe, na to, kde by co pro sebe urvali, sebrali, kde se co dá. Byl by jim rád vmetl do jejich tupých tváří, jak je odporné, že jsou tak chamtiví a kradou i v takový den, kdy přišli naši, ale pobledlý hněvem řekl pouze:

„Jen to zkuste! A co jste nakradli, odvezete zpátky!“

Vasyl Kazandžij trhl provazem, ale sáně se ani nepohnuly, jako by byly přimrzly. Jeho žena se sehnula, pevně se rozkročila a strčila do nich. Teprve teď se rozjely. Kazandžij nastavil proti Ilkovi špičatý loket, takže chlapec musel ustoupit k okraji silnice.

„Tady toho by nebylo vůbec škoda,“ řekl, když k němu přistoupil Stepan Jasko. „Proč takové Němci nepobili? Ale to je vždycky tak, vždycky to odnese ten hodný!“

„Takoví Kazandžijovi jsou horší než Němci!“

„Máš pravdu, jsou asi horší,“ souhlasil Ilko.

A najednou se všechno kolem změnilo. Na západě vyhlédlo slunce a vesnice v jeho paprscích omládla, byla hned veselejší, už nevypadala nasupeně, chmurně. Také Ilkův obličej se teď nezdál tak vyčerpaný a přepadlý, i Stepanovy tváře se rozjasnily. V zářivých slunečních paprscích jako by se všechno právě narodilo.

„Schovejme se!“ vykřikl náhle Stepan Jasko a bleskurychle uskočil za hromadu kamení u cesty.

Ilko nic neviděl, ale vtáhl hlavu mezi ramena a vrhl se za kamarádem; padl vedle něho do sněhu a teprve potom se opatrně rozhlédl.

„Ljasota,“ řekl Jasko. „Vidíš ho? Támhle jde. A vykračuje si jako páv.“

A vskutku, za řadou bílých topolů se vynořil Nazar Ljasota. Zdálo se, že nemá zbraň, ale možná, že si ji schoval do kapsy nebo zastrčil za opasek. Vida, nestačil utéct s Němčoury! No, teď už neuteče! Takové jako on, z vesnice nepustíme, protože takoví jsou horší než cizí přivandrovalci, než nejhorší nepřátelé.

„Kampak asi jde?" zašeptal Stepan.

„Ať si jde kam jde, od své smrti neuteče," řekl Ilko, zatínaje zuby a opatrně vysunul vpřed pušku.

Něco v jeho hlase Stepana přinutilo, aby zbystřil pozornost. Podíval se na něj úkosem a málem že kamaráda nepoznal – byl bledý a tak stroze vážný, jako by byl naráz dospěl. Jako by v jeho duši narůstala bouře a její slabý ohlas mu ošlehl rty, přižehl svým ohněm jeho pohled.

„Sbohem, maminko! Kdoví, jestli se ještě uvidíme, tak se na rozloučenou aspoň obejmeme."

Nazar přistoupil k matce a vztáhl k ní ruce – byly cítit tabákem, karabáčem, koňmi, střelnou zbraní, ostrým potem. Hafije před ním ucouvla a jeho ruce zůstaly chvíli strnule viset ve vzduchu, potom bezvládně klesly jako uvadlé.

„Nechci se s tebou loučit," řekla matka.

Byla vyhublá, kosti jí prosvítaly kůží; voskově žlutý obličej se leskl, jako by byl potřen olejem – takové stopy na něm zanechala bolest, všechno, co prožívala. A v synově srdci se ozval soucit.

„Utrápil jsem vás, maminko... chtěl jsem, aby se vám žilo líp a zatím..."

„Neodcházej, Nazare," zaprosila.

„Copak tu můžu zůstat? Musím odejít za ostatními." A hlas se mu třásl zlostí.

„Zůstaň tu se mnou," řekla, ale sama nevěřila, že by ji mohl poslechnout.

Nazara se zmocnila bezradnost, pobíhal po světnici, něco hledal, bál se, aby nezapomněl to, co si chtěl s sebou vzít, pak se najednou zastavil před matkou a udiveně se na ni

zadíval – řekla to opravdu nebo se mu to jen zdálo? Vždyť ho dřív naopak vždycky přemlouvala, aby odešel.

„Aby mě oběsili na prvním stromě?" zeptal se konečně.

„Neoběsí. Je pravda, že ses dal k Němcům, ale nikoho jsi nezabil, nikoho jsi neokradl, dělal jsi jen, co ti poručili." Slova jí slétala ze rtů jako hejno vyplašených ptáčat, mluvila rychle, snad se bála, že mu nestačí říci všechno. „Jiní mají ruce v krvi, tvoje jsou čisté."

„Čisté?" opakoval Nazar tiše. „Jak by mohly být čisté, když jsem se měl celé dva roky dobře z cizí práce?"

Ale jeho hlas zněl nejistě, zdálo se, že o tom všem přemýšlel už i sám, a Hafije to okamžitě postřehla a využila jeho nerozhodnosti. Padla před ním na kolena, sepjala ruce, a dívajíc se na něj ztrápeně, prosila:

„Nechoď! Prosím tě, nechoď! S kým bys šel? Zabijou tě tam, doma mezi svými zůstaneš živ. Poprosíš za odpuštění a odpustí ti. A kdyby tě konečně i zavřeli – vězení není fronta, tam se nestřílí. Copak někdo ví, kam až ty Němce poženou? A poženou s nimi i tebe pánbuví kam a už se nevrátíš. Nikdy se nevrátíš, někde tam zajdeš a já tě už víckrát neuvidím."

„Neplačte, maminko, i bez toho je mi těžko."

„Já vím, ale jen mě poslechni."

„A když vás poslechnu a zůstanu a oni mě oddělají – bude vám pak líp?"

„Zaplatíš svou vinu krví."

„Kdo stojí o mou krev..."

Hafije umkla. Ještě chvíli tak klečela, jen ruce spustila; v jejím pohledu už nebyla zoufale horoucí prosba jako prve, už neprosila. Snad si přece jen uvědomila, že synovi tu vskutku hrozí nebezpečí. Těžce se zvedla, ale záda měla stále shrbená, jako by ji přitahovala zem, jako by si chtěla zase kleknout.

„Necháš tu Viru, odejdeš, a kdoví kdo děvče dostane," řekla po chvíli. „Kdybys tu zůstal, byla by možná tvoje."

Nazar se začal třást, obličej se mu zkřivil vztekem:

„Nemluvte mi o ní, slyšíte?" zasípal. „Nebo si tady, ve

vlastním domě, vezmu život. Nezmiňujte se mi o ní, nechci o ní slyšet!"

Ale Hafije věděla, že chce-li synovi útěk rozmluvit, musí vzbudit jeho žárlivost, rozjitřit staré rány.

„Kdybys zůstal ve vsi, měl bys ji pořád na očích a ona by se bála s někým si začít, nezapomněla by na tebe, ale takhle... Jak odejdeš, zapomene, žes byl někdy na světě. Nemám snad pravdu? Víš dobře, že mám."

„Co je to platné, když mě nemá ráda," vzdychl chmurně.

„Protože jsi hloupý! Kdybys byl k lidem, kdybys byl jako jiní, taky by se do tebe zamilovala. Jsi ještě mladý, ještě není pozdě, rozmysli si všechno pořádně, abys jednou nelitoval."

„Nemám si co rozmýšlet!" Ale už bylo vidět, že váhá, už bylo vidět, že se ho zmocnily pochybnosti: nemá přece jen poslechnout matku? Vždyť i on by rád zůstal.

„Řekl jsi jí to? Jdi a promluv si s ní pořádně. Není na světě děvče, které by chlapec nepřesvědčil."

Nazar zaťal pěsti, uhodil jednu o druhou, vskutku si nevěděl rady. Byl si velmi dobře vědom toho, že to, co matka říká o Viře jsou pouhá slova nic víc, ale tolik si přál, aby měla pravdu. Možná že se dá dívka přece jen přesvědčit, vždyť není slepá, musí konečně pochopit, musí vidět, jak ji miluje. Cítil, jak v něm z té zoufalé beznaděje začíná narůstat ostrá duševní bolest, jak v něm sténá a užuž vybuchne, vydere se mu z hrdla hlasitým křikem.

A vtom k nim dolehl dunivý rachot. Nazar zachytil matčin tázavý pohled a řekl:

„Tak, a je po všem. Na útěk je pozdě. Přijely tanky... ve vsi jsou rudí. Teď je už opravdu pozdě."

Hafije pohlédla na svaté obrazy v koutě a pokřižovala se.

„Ať je tedy po vašem, maminko," a zamířil ke dveřím.

„Kam jdeš?" zastoupila mu cestu.

„Ještě jednou s ní promluvím a pak... pak se uvidí. Snad jsem, maminko, opravdu takový netvor, že se mne každý bojí? Snad mě vy jediná máte ráda, a potřebujete

mě, protože jste mě porodila a vychovala? A když jsem netvor, proč bych se měl o svůj život bát a proč bych měl u někoho žebrat o soucit, když vím, že by to stejně bylo zbytečné? Kdybych tak věděl, co mám dělat... Docela jste mi popletla hlavu... Na útěk je pozdě a ani se mi odsud nechce, zůstat bych tu taky neměl... Ech maminko, já na tu vaši lásku asi zajdu. Zabije mě."

Obešel ji a vyšel ze světnice.

Pod nohama mu vrzal sníh, ale necítil se při těch melodických zvucích dobře – ozývaly se v jeho duši ozvěnou strachu. Vesnice se mu zdála nezvykle tichá jako v napjatém očekávání, věděl, že ho za kterýmkoli plotem může čekat něco nepředvídaného. Měl pocit, že ho sledují tisíce očí. Skryly se v různých koutech, dívají se po něm štěrbinami, jejich pohledy ho bodají a pálí až je mu z toho nepříjemně mdlo. Tváří se, jako by se díval pod nohy, ale snaží se přitom vidět všechno kolem; jde a je mu tak těžko, jako by nesl na ramenou tíži svých i cizích provinění, mrtvou váhu zločinů, kterých se sám nedopustil, ale byl po dvě léta s těmi, kdo je páchali.

Šel, ačkoliv přesně nevěděl, kam jde a proč. Vesnice byla jako po vymření, sovětské tanky nikde neviděl. Koho má prosit za odpuštění, před kým se má kát, jak napravit svou vinu? Vira... Vzpomínka na ni zjasnila jeho chmurné roztěkané myšlenky, snažil se soustředit. Kdyby ho chtěla Vira, byl by zachráněn. Ničeho by se nebál. Zdolal by všechny překážky, odpykal by si trest, který zasluhuje, kdyby... kdyby mu svítila na cestu její láska.

Když uvidí, že jsem neutekl s Němci, když uvidí, že jsem zůstal ve vsi, že se nebojím trestu, snad mi i ona odpustí, snad mi řekne vlídné slovíčko. Nikdo nikdy ji nebude mít tak rád jako já. Nikdo nikdy by pro ni nedal v sázku své bezpečí, celý svůj život. Nemůže mě odkopnout, musí to přece uznat. Kdyby mi dala aspoň malou naději! Když budu mít naději – přežiju všechno, bez naděje – nemám odvahu žít. Sám od sebe bych se odvrátil.

Došel ke kostelu a tady ho zasáhl první výstřel. Kulka

mu projela nohou, ale přesto se mu v tom okamžiku zdálo, že to nestříleli po něm, zvuk výstřelu se tak nehodil do jeho myšlenek a citů, byl tak cizí. Zvedl hlavu, jako by se chtěl podívat, odkud se střílí, jako by uvažoval, kam se dát na útěk, když vtom ho druhý výstřel zasáhl do prsou a povalil tváří do sněhu.

Slunce se skrylo za mraky, nehybné Ljasotovo tělo přikryl stín a šířil se dál a dál, po dvorech a zahradách a zahalil v okamžiku celou vesnici flórem prchavého smutku.

A potom se rozšířila strašná zvěst, že všechny muže, kteří včera a předevčírem kopali zákopy a dnes v noci byli zavřeni v cukrovaru ve skladišti, přihnali odpoledne jako stádo do Psjarivky, zamkli je ve staré barabizně vedle úzkokolejky a spálili je tam. Zpráva se šířila po vsi rychle jako oheň v suché slámě a za malou chvíli už vybíhaly z chalupy ženy a děti a spěchaly do Psjarivky. Šly ty, které tam měly muže, syna nebo bratra. Ale ani ženy, jejichž mužové bojovali na frontě, ani ty, co muže neměly, nezůstaly doma, když vesnici potkalo takové neštěstí.

Vycházely z domů, ulic a uliček, šly jednotlivě, po dvou nebo po třech (nikde ve větších hloučcích) – černé schýlené postavy – vlekly se po cestě, polykaly slzy; tu a tam se ozval i hlasitý nebo tlumený výkřik a rozdíral každému srdce, plnil rozbolavělou duši zoufalstvím.

A právě když se po cestě valil ten truchlivý proud, vjelo do vsi několik nákladních aut s rudoarmejci v bílých pláštích. Někteří byli radostně vzrušeni, někteří nesmírně unaveni, všichni však ženy zdravili, volali na ně, vesele se smáli, mávali rukama a radovali se tak, jako by si byli vždycky přáli osvobodit právě tuto vesnici, jako by byli mysleli jen na ni. Ženy sklíčené hořem zvedaly hlavy, ale dívaly se na osvoboditele smutně; některé se na ně i usmály, byly to však úsměvy hořce truchlivé. Na prvním nákladáku se přehnul přes okraj mladý vojáček s ohrnutým nosem a červenými tvářemi s dolíčky a hlasitě se zeptal:

„Co se to tady stalo?“

Ženy, které šly právě vedle jeho vozu, mu neodpověděly, a tak se ptal dalších:

„Co se tu stalo?“

„Povraždili všechny mužské,“ odpověděl mu jakýsi malý chlapec.

A červenolící vojáček se posadil mezi kamarády a jeho úsměv pohasl; i kamarádi zesmutněli, jako zesmutní vojáci vždycky, když se doví o smrti svého pobratima.

Nákladní auta se sunula dál podél řídkého, ale nekonečného proudu žen, vojáci však už mlčeli a už se neusmívali, jako by se stali součástí toho smutného průvodu, postupujícího pomalu vesnicí a za ni polem.

Šla s ostatními i Melanka. Byla jednou z těch několika, které neplakaly. Neplakala, protože nemohla uvěřit, že její Myna už nežije, nedovedla si ho představit mrtvého. Viděla ho stále jak s ní rozmlouvá, jak vysazuje stromy, jak opatruje včely, jak je nakuřuje s obličejem schovaným za hustou síťkou. Nemohla uvěřit v jeho smrt, protože se jí zdál nesmrtelný, věčně živý, jako ty zahrady, které vysázel po celé vsi a které teď tiše přihlížely tomu nekonečnému procesí žen.

„Myno, můj Myno,“ šeptala. „Tys přece nemohl shořet v ohni, tebe přece nemohla zabít německá kulka, protože já jsem se celou tu dobu za tebe modlila, nenechala jsem tě ani na chvilečku samotného. Niteji, můj milý, můj nejdražší, tys nemohl umřít, protože sluníčko neumírá. To někdo schválně rozhlásil takovou strašnou zvěst, ale já tomu nevěřím. Kdybych uvěřila, samu sebe bych musela proklít, můj Myno, Niteji můj zlatej.“

Ilko s Jaskem šli zprvu pomalu s ostatními, ale brzy se jich zmocnila netrpělivost a předešli ženy. Potom už skoro utíkali. Ostatní děti je následovaly, jako by se bály zmeškat tu příšernou, ale vzrušující podívanou.

Ilko schoval svou pušku do sněhu vedle hromady kamení, granáty se mu pohupovaly v kapse. Vstrčil do ní každou chvíli ruku a ohmatával jejich chladná broušená tělíčka.

Dodávaly mu jistotu a sílu, měl pocit, že je bude určitě potřebovat ještě dnes a správně jich použije.

V uších mu dosud zněly výstřely a dosud cítil, jak ho pažba pušky bolestně udeřila do ramene. Několikrát se zastavoval a snad udiveně, snad plaše se ohlížel, jestli ho nikdo nesleduje. A když se přesvědčil, že ne, uklidnil se a pokračoval v cestě.

Jasko šel vedle něho a zdálo se mu, že se Ilko snaží nedívat se v jeho stranu, že odvrací pohled; a také se mu zdál Ilko najednou nějak cizí, uzavřený do svého vnitřního tajemného světa, do něhož je jemu, Jaskovi, prozatím přístup zakázán.

„Andriji, kdes byl tak dlouho?"

Chrystyna k němu vztáhla ruce, jako by chtěla vstát z lůžka. Její zmučený obličej slabě ozářil šťastný úsměv.

„Zašel jsem nejdřív k Viře a teď jsem u tebe," řekl hluše.

Stál uprostřed světnice – bílý ovčí kožich rozepjatý, v očích jakýsi nezvyklý nesmiřitelně ostrý výraz. Chrystynu ta krutost v jeho pohledu zneklidnila. Co je to s Andrijem? Tak dlouho se neviděli, dnes jsou všichni tak šťastni a on?

„Kde je Onyska?" zeptala se polekaně. „Proč jsi přišel bez Onysky?"

„Onyska nemohla," odbroukl a rty se mu zrádně zachvěly. „Až později... Tak copak se ti narodilo?"

Ale ani teď se neusmál, jeho obličej zůstal lhostejně zachmuřený.

„Chlapeček," odpověděla.

„Máme o jednoho řešáka víc, zaplať za něj pánbu," řekla bába Myhalka, kterou Andrijův příchod nijak zvlášť nevzrušil. Stála u pece a její dobrosrdečnou tvář ozařoval odlesk ohně.

„Je válka, tak se rodí chlapci," řekl Andrij. „A když se rodí chlapci, bude s Němci brzy konec. No tak mi přece toho svého junáka ukažte, rád bych ho viděl."

Ale v jeho hlase nebyla ani špetka zájmu. A Chrystyně se zdálo, že někdo Andrije vyměnil, že to před ní nestojí on, že je to nějaký cizí člověk, který sem přišel bůhví odkud. Byla by se ho ráda zeptala: Co se to s tebou stalo, Andriji? Kdes nechal svůj radostný smích, svou veselou povahu? Co se stalo s tvým srdcem, kterés měl vždycky jako na dlani? Proč mlčíš, proč neřekneš, jaký zármutek tě tíží?

„Ne," řekla bába Myhalka. „Dítě spí na peci, nemůžeme je budit."

„Jeho první sen?" zeptal se Andrij.

„Mhm, první sen v životě. Postav se tuhle na lavici a podívej se na něj, když se nemůžeš dočkat."

Andrij uposlechl a stoupl si na lavici. Musel se sehnout – sahal hlavou až ke stropu. Díval se na chlapce a Chrystyna trpělivě čekala, až se otočí – toužila uvidět v jeho očích radost. Ale když se konečně otočil, snažil se na ni nedívat, sklonil hlavu a byl zamračený a nepřívětivý jako dřív. Chrystynu to zabolelo.

„Chlapík voják!" řekl po chvíli, sestupuje těžce z lavice, a kývl povzbudivě na Chrystynu.

„Řekni mi, prosím tě, co se stalo?" zeptala se konečně. „Vždyť tě vůbec nepoznávám, vypadáš jako umučení."

„To se ti jen tak zdá," odpověděl tvrdě. „Ve vsi jsou naši a já bych měl vypadat jako umučení? Co sis to vymyslela?"

„Nic jsem si nevymyslela, vidím to," řekla hořce. „Přiznej se."

Její hlas se chvěl bolestí a Andrije bodlo u srdce.

„Můžeš mít radost," řekl. „Takového junáka jsi přivedla na svět! Těš se z něho, Chrysto – co může být krásnějšího než mateřské štěstí?"

A otočil se a belhal se ke dveřím. Chrystyna na něj chtěla zavolat, aby neodcházel, aby tu zůstal, ale zatajil se jí dech, a nemohla promluvit.

Andrij nešel kolem oken, aby ho náhodou nezahlédly ze světnice, odcházel zadem. Z očí se mu řinuly slzy, které po celou tu dobu potlačoval. Zastavil se pod topoly, setřel je,

ale lily se proudem dál, neviděl pro ně na cestu, polykal je, dávil se jimi. Aniž věděl proč, několikrát opakoval – „první sen v životě" a bylo mu při tom ještě hůř.

Všechno mu zastřel závoj slz, i Viru poznal, teprve když k němu těsně přistoupila a položila mu dlaně na rozhalená prsa. Čekala, až se vypláče. Setřel si slzy rychle rukávem kožichu a tázavě se na ni zahleděl červenýma očima, plnýma utrpení a otupělýma bolestí.

„Tak co, viděls maličkého?" zeptala se Vira.

Andrij zkřivil rty, namáhaje se zadržet další proudy slz, a řekl nejistě:

„Je to celý . . . celý Pavel."

„A já se nemohu odhodlat zajít tam, protože jak mě Chrysta uvidí, hned všechno uhodne. Nedovedu zatajit pravdu, nedovedu lhát."

„Ptala se na Onysku. Proč prý nepřišla Onyska."

Odvrátil se, ramena se mu zase roztřásla pláčem. Z topolu mu spadl na límec kožichu chomáček kyprého sněhu, zatřpytil se . . .

Bantylo požádal řidiče, aby zahnul vpravo, chce se prý podívat na domek, z něhož se mu minulou noc podařilo uniknout. Nezbylo z něj ovšem nic, ale stejně ho to tam táhne, stejně by rád viděl to místo nočního boje a tragédie. Řidič, který od něho už o té nebývalé příhodě slyšel, ochotně souhlasil, protože i on by byl to místo rád viděl a také ho zajímalo, jestli je Bantylovo vyprávění pravdivé.

Ale najednou zastavil v úzké uličce a prohlásil, že dál nepojede. Bantylo ho tedy požádal, aby tu na něj počkal, seskočil do hlubokého sněhu a dal se směrem, kde by měla být ona chalupa. Ale přesto, že měl dobrou paměť rozvědčíka, brzy pochopil, že ji sám nenajde. Zeptal se proto jakési ženy, kterou náhodou potkal, jak se dostane k domku, co v noci vyhořel.

Žena si ho zvědavě prohlédla a nejen že mu ukázala rukou, kudy má jít, ale ještě pak dlouho stála na místě a hle-

děla za ním, dokud jí jeho postava nezmizela za vrbovým houštím.

Vpředu se bělalo pole, na hřbitově se kupily šedé kříže a náhrobky. Bantylo pohlédl vlevo a uviděl mezi několika chalupami nedaleko hřbitovní zdi, prázdno – jedna chalupa neměla střechu, její stěny byly černé, vytlučená okna vypadala zlověstně strašidelně. Bantylu zamrazilo, roztřásl se ostrým vnitřním chladem; rázem si vzpomněl na všechno, co se tu včera odehrálo, jak se probíjeli z obklíčené chalupy, jak prchali před střelami clonou smrti. A jeho silné tělo se na okamžik celé schoulilo, jako kdyby to všechno nebylo už minulostí, jako kdyby se znovu mohly ozvat výstřely a on bude znovu muset házet granáty, lézt na půdu, skákat dolů, utíkat, aby se zachránil, hledat aspoň malou skulinku ve stěně bez oken a dveří – té stěně nebezpečí a hrůzy.

Nespouštěje oči ze zříceniny, vstoupil na dvorek a kráčel mezi trychtýři po granátech ke spáleništi. Věděl, že mu černovlasá hospodyňka nevyjde vstříc, a přesto se ho zmocnil vzrušující pocit, jistota, že se objeví na zdemolovaném prahu svého domu, vyčítavě na něj pohlédne hlubokýma krásnýma očima. A nebylo mu přitom dobře, trápil ho neurčitý pocit viny.

Došel k boční stěně... Pod touhle jabloní asi padl samotář Maxim Ivanov... Díval se na ten strom, jako by čekal, že mu prozradí tajemství posledních okamžiků odvážného kamaráda, věrného v přátelství a nenahraditelného v boji, prohlížel si místo, kde ho zasáhla nepřátelská kulka, kde upadl, aby už nikdy víc nevstal. A zas se mu zdálo, že to není pravda, že se Ivanovovi nic nestalo, že je živ a brzy se vrátí ke své divizní rozvědce.

Nahlédl do spálené chalupy, vstoupil dovnitř a rozhlížel se, jako by chtěl mít úplnou jistotu, aby pak marně nečekal a nedoufal, a když tam vskutku nikoho nenašel, nevydržel se déle dívat na to zničené obydlí a vyšel ven. Za skupinou višní uviděl stát jakéhosi muže, který se sem upřeně díval.

Byl holohlavý jen s malým chomáčkem řídoučkých svět-

lých vlasů na temeni, jeho oči jasně zářily ve světle nízkého zapadajícího slunce. Obličej měl mladý, skoro dětský, byl však poznamenán tíživým smutkem, který se vůbec nehodil k jeho mladé tváři s otevřeným jasným pohledem.

Když k němu Bantylo přistoupil blíž, spatřil, že drží v jedné ruce balalajku, v druhé německou foukací harmoniku.

„Kam odvezli mrtvé?" zeptal se ho Bantylo.

Holohlavý muž ani nemrkl. Díval se na rozvědčíka upřeně, ale jemu se zdálo, že ho nevidí. Jako by tu ani nebyl, jako by to tu bylo prázdné místo a ten podivín se díval někam skrze ně.

„Copak ty o ničem nevíš? Nic jsi neviděl?"

Ani teď se muž neozval, ale odvrátil se, pozvedl balalajku k očím a prohlížel si ji, jako kdyby se namáhal pochopit nějakou záhadu. A jeho obličej byl stále tak strnulý, se stopami tíživého smutku.

Bantylo vrhl na spáleniště poslední pohled, otočil se a odcházel. A vtom uslyšel lehoučký tlumený vzdech strun – obrátil se a viděl, že balalajka vypadla z ruky toho podivného mlčícího muže a žloutne na sněhu.

Blankytně modrýma očima hledí na mne jaro.

Je ještě mladé, něžné, svátečně se na mne usmívá a v jeho sotva slyšitelném dechu je vzrušující tajemství svěžesti a krásy přírody, která se vždy znovu obnovuje a probouzí.

Ještě tak nedávno se prohánělo po dněperských stráních jeseň jako zrzavá liška, hýřila pestrými barvami a z jejího prudkého letu do nenávratna vanul chlad; ještě tak nedávno jsem vdechoval trpkou vůni uvadlého listí – a dnes se mé oči koupou v hedvábně jemném jarním vzduchu a celá zem vyzařuje blahodárnou sílu, jež napomáhá růstu nejen trávy, květů a stromů, ale i lidských snů.

Jívy se pokryly něžným chmýřím a sklánějí se v božíhodovém vytržení nad modrým zrcadlem vod. Snad sní, snad okouzleně naslouchají čarovným zvukům stříbrných lesních

rohů, které vysoko v oblacích přinášejí na svých křídlech jeřábi, vracející se do rodného kraje.

Fialky na travnatém výsluní jsou jako drobné kamínky, které tu kdysi dávno ztratilo při hře čísi dětství, zaniklé v mlze let, poztrácelo je tu a nesebralo, a tak teď nepatří nikomu, modrají se a modrají a vyvolávají na mých rtech tichý úsměv. Vždyť to bylo možná moje dětství. Nebo dětství mého bratra?

Jarní vzduch je protkán zlatým teplem, jeho jemné předivo, jeho laskající vlákénka omotávají moje přání, prosvětlená nezvyklým jasem, jako by se nebyla zrodila v mém srdci, ale přímo ve vzduchu tohoto šťastného jara plného životodárné síly, moudrého svou zelenou něhou.

Cítím, jak mi v prsou bije srdce, těším se z jara, odhaluji mu celou svou duši – vejdi do mé bytosti a kraluj tam! – a začínám si myslet, že to tak volně a lehce tluče srdce jara mladé a plné radosti. Zamilované srdce jara, jež patří každé zelené rostlince, každému stromu, v němž se už probudila živá míza a proudí od kořenů k lesklým pupencům, které si v průzračném vzduchu nalézají sladký blahodárný posilující paprsek a pijí ho a pijí.

Tiše stojí jívy obalené zeleným listím a zdá se, že naslouchají lesním rohům jeřábů – průzračně křišťálovým, sladce vzrušujícím zvukům v nebeských výšinách.

Celou minulou zimu jsem cítil – něco se na tomto světě stane. A teď, když přišlo jaro, když jsem vdechl plnými plícemi všechny ty jeho nezapomenutelné první vůně, když ve mně všechno omládlo jako vrbové výhonky nad dněperskými vodami, už vím, co jsem tak toužebně očekával. Modré a zlaté jaro na dněperských stráních.

Svazek, jenž edici Próza sovětských národů zahajoval – Modravé věže Jurije Janovského –, představoval spisovatele, který stál na začátku dějin ukrajinské literatury sovětského období, u jejího zrodu. Výbor z díla Jevhena Hucala seznamuje s příslušníkem pokolení stojícího v jistém smyslu zatím „na konci" dosavadního vývoje ukrajinské sovětské prózy a svým způsobem tedy „rámujícího" pohled na cestu, kterou dosud urazila. Ovšemže už píší a publikují autoři mladší a nejmladší, ale jejich více či méně zdařilá „avíza" nebo dokonce pozoruhodné úspěchy jsou většinou pořád přece jen spíš jednotlivými přísliby, nadějnými debuty, dílčími rozběhy. Zatímco Jevhen Hucalo reprezentuje podobně jako kdysi Jurij Janovskyj pravě celé pokolení, *které se stačilo myšlenkově a umělecky plněji vybranit, celistvěji zformovat a vtisknout jak vlastní tvorbě, tak celé národní literatuře svou neopakovatelnou pečeť. Třebaže dnes už jeho příslušníci jdou každý svou vlastní cestou.*

Jedná se o pokolení tzv. šedesátníků, z nichž mnozí vystoupili sice už koncem padesátých let, ale výrazněji a kompaktněji se prosadili až v letech šedesátých, kdy vnesli do ukrajinské sovětské literatury natolik mocně nové kvality, že se jejich nástup rozhodující měrou spolupodílel dokonce na vzniku nepochybného periodizačního mezníku v literárním procesu. Ještě nedávno se tomuto pokolení říkalo „mladé" – mladá poezie, mladá próza... Dnes už čas posunul bývalé „šedesátníky", nebo chceme-li dnešní čtyřicátníky, abychom použili jiné, věkové hledisko, na místo generace „střední", která vstoupila do období zralosti a přes všechny někdejší výhrady, pochybnosti i přímo nedůvěru k její novátorské smělosti v obsahu a ve výrazu je uznávána, vážena a ctěna pro nesporně obnovitelské dílo, jež vytvořila.

Patří k tradicím ukrajinského písemnictví, že v něm ve všech etapách vedla zpravidla poezie. Rozdováděný verš Kotljarevského burleskní travestie Vergiliova starořímského eposu Aeneis dal vlastně novodobé ukrajinské literatuře počátek, geniální básnická múza Ševčenkova pak definitivně rozhodla její tíživou a v raném období přímo osudovou hamletovskou otázku, zda být či nebýt, a básnictví to také bylo, co v ní i potom, v každé další epoše představovalo hlavního mluvčího společenských a uměleckých snah té které doby. Próza do značné míry z poezie vyrůstala a v mnoha ohledech ji pak zůstávala poplatná, zejména většími či menšími „výpůjčkami" subjektivní lyrizace, jíž se bránila naturalizující epice, přízemní popisnosti, mravoličné plochosti, žánrismu.

I na vrcholku poslední generační vlny stanuli nejdříve básníci, a to hned celá plejáda vybraněných talentů tehdy „mladé poezie", jejíž jména by se dala počítat na desítky svou neotřelou poetikou a aktivním životaplným étosem hned na počátku šedesátých let rázem vtiskli dobovému pojmu „mladá poezie" ráz přelomového významu a charakterizační smysl. Kdežto soudobá „mladá próza" na Ukrajině dělala v té době teprve první nesmělé krůčky a její přínos v širším měřítku se přesvědčivě projevil později, až koncem šedesátých let. Nejdříve a nejčastěji právě v osobě a tvorbě Jevhena Hucala, což je pro ukrajinskou prózu a ráz jeho díla velice příznačné. Teprve postupně se k němu přidávali další (zdaleka však ne v takovém počtu jako básníci): věcně exaktní, soustavně experimentující, filozofující romanopisec a povídkář Jurij Ščerbak, jehož díla po zásluze už pronikla i za hranice Ukrajiny a Sovětského svazu, vynikající portrétista a strohý diagnostik venkova Hrybir Ťuťunnyk, který, po vzoru svého učitele V. Stefanyka, umí se vší expresivitou a lapidární hutností, v níž každé slovo těžkne „vyvoleným" významem, vyjádřit i ty nejvšednější jevy, dále dosti ojedinělý, programově „neorealistický urbanista" Valerij Ševčuk, vyznačující se zaostřeným viděním protikladů všedního dne moderního města, stejně „městská" autorka, rozená psycholožka Nina Bičujová, předvádějící s buninovskou precizností hlavně

konflikty mezi světem dospělých a dětí, ale se stejnou hloubkou a pronikavostí schopná zmocnit se i „odlehlých" látek historických, povídkář a romanopisec Volodymyr Drozd, prozrazující jak vyvinutý smysl pro drobný psychologický detail, tak sklon k „literatuře faktu", zvláště v životopisných románech. Opožděné vystoupení „mladých" prozaiků však neubírá nic na skutečnosti, že i v tomto literárním druhu, jako už předtím v básnictví, vznikla nová umělecká formace, *jak to postřehl a vyzvedl tehdejší nestor ukrajinské sovětské prózy, nedávno zesnulý Petro Panč v předmluvě k ruskému vydání výboru z Hucalových povídek, když poukázal, že každému pokolení jsou vlastní nejen „jeho" témata, ale i „jeho" vidění světa a „jeho" formální výraz, a Jevhena Hucala s celým jeho pokolením vysoce ocenil za to, že se „aktivně pustilo do obnovování ukrajinské literatury".*

Zprvu se některým kritikům zdálo, že mladí spisovatelé mají promyšlenější koncepci literatury než koncepci života. Jiní si naopak pochvalovali, že „mladá" próza má své kořeny cele v životě. Byly to krajnosti vytržené z dílčích postřehů a jevů v procesu zrání „mladé" prózy. Časem se stávala čím dál zřejmější náležitá syntéza, tj. existence koncepce literatury i života. Neboli že „mladá" literatura myslí, *přitom myslí* literárně. *A je jen přirozené, že se tato myšlenková koncepce literatury a života neprojevila v „traktátech" umisťovaných do literárních děl, nýbrž právě naopak v „traktování" skutečnosti, ve vidění, pojetí světa a jeho zobrazení.*

Koncepčnost vztahu „mladé" prózy ke skutečnosti našla svůj výraz v úsilí vyhýbat se hotovým, předem daným nebo zdánlivě objektivním či „objektivizovaným" pravdám a mířit naopak k pravdám individuálně objevovaným, byť někdy jen drobným, nepatrným, zato však přesvědčivým a nesporným. Mladí spisovatelé se v naznačeném zaměření někdy až úzkostlivě vyhýbali tradičním panoramatickým pohledům a „výrobním" námětům, koncentrovali se převážně na „komorní" zachycení duševních procesů, na problémy individuálních osudů. Jistěže to představovalo markantní zúžení spisovatelského zorného pole, ale plně pochopitelné: byla v tom oprá-

něná snaha vycházet především z empirie, z autopsie, z toho, co autoři sami ze své zkušenosti dobře znají, aby nezaplaněli v obecnostech. Dneska se už ovšem cítí v tomto směru natolik jisti, že si troufají i na daleko širší prostory jak života, tak prozaických žánrů.

Konkrétní realizace tvůrčího programu a koncepce „mladé" prózy byly a jsou přirozeně různé, závislé na vrozenosti uměleckých naturelů spisovatelských osobností. Jedno z řešení představuje tvorba zatím nejplodnějšího a patrně i nejvýznamnějšího jejího představitele Jevhena Hucala, který také nejlépe – a ovšem po svém, zrcadlí tendence a dosažené výsledky „šedesátnické" prózy.

Narodil se 14. 1. 1937 v rodině vesnického učitele, absolvoval pedagogický institut, neodešel však učit na školu, ale věnoval se novinářství, později působil jako nakladatelský redaktor, než se stal spisovatelem z profese. Debutoval roku 1959 básněmi, jimž se s přestávkami věnuje i nadále, zároveň začal psát prózu, která ho vynesla do popředí a proslavila. Ale už první sbírka povídek Lidé mezi lidmi, *vydaná v roce 1962, ještě sice poněkud učňovská, poplatná hlavně tehdy módnímu vlivu Oleksandra Dovženka, dosti průkazně svědčila, že originalita a síla nového talentu nebude ve větvení napínavých dějů, v mnohotvárné strhující fabulaci a v ostrých syžetových střetech, nýbrž v jemnosti a neopakovatelnosti niterných prožitků, ve smyslové a duchovní zkušenosti a v nezaměnitelném lyrismu. Plně to potvrdily další knížky, vycházející téměř rok co rok, takže k dnešnímu dni má Hucalo za sebou dílo ve srovnání s jeho vrstevníky nejrozsáhlejší. Kromě pěti svazků dětských próz přibyly za tu dobu povídkové sbírky* Jablka z podzimní zahrady *(1964),* Vykoupaná v laskavci *(1965),* Šátek zeleného hedvábí *(1966),* Vůně kopru *(1969),* Srpen, vzplanutí lásky *(1970),* Na koni přes louky a pole *(1972),* Jaro přestupného roku *(1974),* Bratr a sestra *(1975),* Podzimní svátek zemřelých *(1976),* Zoráno orly *(1977).*

Od roku 1964 se čím dál častěji objevují rozsáhlejší a epicky fundovanější novely – Dozrání, Mrtvá zóna, Ro-

dinný krb, Dvojice na svátku lásky, Bolest a hněv –, *z nichž některé vyšly i samostatně:* Předtucha radosti – Děvčata na vdávání *(1971),* Vesničtí učitelé *(1973),* Berežanské portréty *(1975),* Kantorský chlebíček *(1976),* Šťastná rodina *(1976, spolu s R. Sambukem),* Upáleni vstali z mrtvých *(1977). Zdálo by se tedy, že spisovatel tíhne, jak to v podobných případech bývá, k širším útvarům epickým a že se možná zanáší dokonce známou čechovovskou touhou povídkáře napsat román. Takovou domněnku by navíc mohla posilovat dokumentárnost, jejíž strohá věcnost jako by měla autorovi odpomoci od „přetlaku" lyrizace. Týká se to dvou posledních novel* – Šťastné rodiny, *líčící dnešní den jedné obce na Dněpropetrovsku, v níž žijí a pracují zástupci šestnácti národností, a k jejímuž sepsání si Hucalo přizval za spoluautora zkušeného vypravěče Romana Sambuka, proslulého prózami dobrodružnými až detektivními, a prózy* Upáleni vstali z mrtvých, *zaznamenávající „paměť" lidí, kteří přežili svou smrt, podobně jako známá kniha Jsem z vypálené vesnice od běloruských autorů A. Adamoviče, J. Bryla a U. Kalěsnika. Ale kritika přesně postřehla, že kýžená epičnost zde ustupuje naopak do pozadí, když se v prvním případě „její dokumentární přesnost s poetičností" a v druhém jsou epické záznamy úryvkovitých výpovědí pamětníků válečných ukrutností proloženy „lyricko-publicistickými komentáři autorovými, které poeticko-metaforickými prostředky povznášejí dokumentární materiál k obrazně filozofickému zobecnění". Čili určité subjektivní tendence k větší epice Hucalo v sobě patrně živí, každopádně zkouší své možnosti v tomto směru, kam ho neustále vybízí kritika, volajíc po zesílení „syžetovosti". Objektivně je však z dosavadního spisovatelova díla při vší jeho žánrové rozrůzněnosti patrno, že se v Hucalovi přece jen prosazuje původní a zřejmě* bytostný talent lyrika *se sklonem hlavně k menším prozaickým útvarům povídkovým, jak ho u nás už známe z českého výboru* Jablka z podzimní zahrady *(1965) a slovenského* Súmrak *(1974). Potvrzuje to i nejnovější a jakoby už trvalý návrat – po zkušebních sondách do rozměrnější epiky – k lyrizované povídkové tvorbě a rovněž k bás-*

nictví, jemuž se Hucalo v posledních letech znovu intenzívně věnuje.

A není tudíž náhoda, že zrovna on se dostal do čela svého pokolení, podobně jako kdysi stál v popředí svého pokolení Jurij Janovskyj. Oba jsou totiž představiteli lyrickoromantického stylu, z kterého na Ukrajině vznikla většina nejpozoruhodnějších děl ukrajinské sovětské prózy. Příznačně i nejvýznamnější mezigenerační spojnici od Janovského k Hucalovi tvoří dílo Olese Hončara, vyznavače stejných lyrickoromantických intonací a poetizačních tendencí.

Pochopitelně že se ovšem tito tři reprezentanti stejné stylové roviny podstatně od sebe liší individuálními rysy. Exponuje-li Janovskyj lyrismus až do poloh „všeobjímající" monumentality, zůstává Hončar svým klidným vypravěčským tónem a místy i podrobně realisticky propracovanými obrázky víc při zemi, byť zhusta obětuje „nemytost" života poeticky průzračné čistotě, z níž vysvítá stejná snaha postihnout části celek, a tedy rovněž jistá polyfónně zobecňující nadnesenost jako u Janovského. Hucalo je ve srovnání s Janovským a Hončarem přes veškeré „slovní cizelérství" neskonale prostší, „akvarelově" neokázalý, méně romantizující, a svým způsobem tedy i realisticky „uzemněnější".

Máme-li Hucala souhrnněji charakterizovat, bez váhání ho nazveme autorem všedního dne života. *Ze všeho nejvíc ho přitahují postavy a situace vysloveně „běžné", „obyčejné". Nejčastěji a zřejmě také nejraději se pohybuje ve sféře každodenního životního koloběhu, na první pohled nenápadného a nikterak pozoruhodného. Proto také u něho téměř nenajdeme vypjaté děje, krajní stavy a vyhrocené charaktery. Zpravidla jsou to spíš lidé, o nichž výstižně napsal Andrej Platonov, že patří k „oné tajemné, mlčenlivé, většině lidstva, která trpělivě a poctivě nese úděl své existence": lidé svým způsobem vyrovnaní, žijící svůj život tiše a nenápadně, ne sice s pasívní pokorou, nicméně jaksi moudře odevzdaně, prostě tak, jak jim ho osud přináší, připravuje, utváří – ať už svou běžností, „plynutím", souhrou náhod, nepředvídanými okolnostmi nebo momenty determinačními.*

Příznačně se v Hucalových prózách navenek také jakoby dohromady nic neděje; děj bývá omezen na nejnutnější míru, někdy dokonce jako když překáží, protože událost ležící v základech fabule sama o sobě zdánlivě nic pozoruhodného a rozhodujícího neznamená. V souladu s „obyčejným" obsahem a „obyčejnými" postavami jsou tedy jednotlivé prózy i zcela „neefektně" stavěny, bez dramatických zápletek a překvapivých rozuzlení. A také jaksi „neuzavřeně", často s tím, že se koncovka přenechává k domýšlení čtenářům, poněvadž autora víc než výsledky zajímají procesy, skutečnost spíš analyzuje, než aby hledal její syntetickou, víceméně uzavřenou podobu.

Zdrojem působivosti takto pojatých děl není událost, z níž se odvíjí děj, nýbrž hloubková a vysloveně niterně kreslená charakteristika postav, která plně nahrazuje „nedostatečnost" fabulace a syžetovosti. Trefně to vyjádřil autor doslovu k českému výboru ze spisovatelových povídek, když napsal, že člověk je u Hucala „poznáván přes psychickou intenzitu běžné situace, přes neobyčejně silnou a zaostřenou rezonanci světa v jeho duši".

Vytčené rysy Hucalovy tvorby jsou příznačné zejména pro povídky, v nichž spočívá jádro autorova díla. V zásadě však platí i pro rozsáhlejší prózy, přestože lyrický živel převládající v povídkách je zde zatlačován, nebo místy dokonce potlačen silnější epizací. A platí tudíž i pro tři novely obsažené v daném svazku.

Zvlášť průkazné v tomto směru jsou Vesničtí učitelé. *Rozsahem a šíří záběru by mohlo jít o román. Hucalo však v duchu svého pojetí literatury a světa nevytváří románový děj, který by stavěl do středu vyprávění nadřazenou hlavní postavu prezentovanou hrdinskými činy nebo sentimentálně provázenou odříkáním a osobním hořem. Autor se tomuto „klišé" vyhýbá už tím, jak zavrhuje „zákonitosti" románové fabule a syžetu a líčí několik měsíců života vesnické učitelky, její rodiny, přátel a sousedů, kolegů ze školy a kolchozníků ze vsi jaksi „zjednodušeně" kronikářsky. Po dočtení poslední stránky nemůžeme říci, že bude následovat nějaká nová etapa*

v životě hrdinky nebo že se třeba její život určitým způsobem „uzavřel", dospěl k nějaké románově epické výslednici. Prostě jen uběhlo něco času, během kterého se s hrdinkou a jejím okolím stalo hodně všedních i několik nevšedních věcí, ale nelze říci, že by se ona sama nebo někdo jiný z její blízkosti vyvinul „od něčeho k něčemu". Jen uplynul kus všedního života...

Děvčata na vdávání *jsou co do epické fabule a syžetu koncentrovanější. Prodavačka v kolchozním bufetu Kylyna mnohem silněji supluje románovou hlavní hrdinku než Olena Levkivna ve* Vesnických učitelích. *Ale syžetově i ona těsněji na sebe váže vlastně jen jednu z mnoha dalších postav, kolchozního agronoma Tuhaje. Ostatní jednající osoby se vyskytují ponejvíce zas jen epizodicky, jaksi volně přidružené, navlečené jako korálky vedle sebe na šňůru náhrdelníku. I rámující postava řidiče Pasjuhy, v souvislosti s níž se po určitou dobu vyprávění zdá, že by mohla vytvořit Kylyně epického „spoluhráče" a téměř do konce novely autor nechává čtenáře v mylném domnění, že se snad stane dokonce i jejím životním partnerem, se objeví na začátku příběhu a pak zase až na konci, a do syžetu nikterak hlouběji nezasáhne. Rovněž peripetie kolem vztahu Kylyny a Tuhaje nakonec vyústí svým způsobem do prázdna, když se Kylyna rozhodne zůstat svobodnou matkou a Tuhaj s manželkou se odstěhují ze vsi. Je tu opět stejná „otevřenost", nebo spíš „neuzavřenost" epického děje, zdůrazňující vlastně jen plynutí a uplynutí určitého času a kusu všehního života několika lidí, aniž jejich životní dráhy epicky „někam" dospějí.*

Podobně je tomu i v závěrečné novele Bolest a hněv, *vytěžené rovněž z vesnického prostředí, ale zastiženého tentokrát v okamžiku války. Tato okolnost vtiskuje líčeným událostem větší napětí ve srovnání s předchozími díly, ale jinak je próza pojata stejně: jako kaleidoskop osudů celé řady prostých lidí, z nichž nikdo není s to sehrát roli epického stěžně, protože si každý žije svůj přetěžký život jaksi sám a „na okamžik", a tudíž i v mimořádně tíživých podmínkách okupace neokázale, prostě, všedně, zato opravdověji.*

Vidíme tedy, že se tu vlastně jen prohlubuje a rozšiřuje prvopočáteční životní pocit, jehož základní akord byl udán už názvem první sbírky: lidé mezi lidmi.

Zasadíme-li zjištění o charakteru Hucalových próz do literárně-historického kontextu, snadno postřehneme, že tu jde o pozitivní a zdařilou reakci, ať už vědomě polemickou či „podvědomě" tvůrčí, na idealizovaného kladného hrdinu, nadnesený heroismus a patos monumentality poválečné sovětské literatury. Něco na způsob takové reakce se objevilo v souvislosti se změnou vnější situace už v polovině padesátých let, kdy se začala zdůrazňovat orientace na „prostého" člověka a „obyčejný" život. Jenže tehdejší protagonisté depatetizace literatury řádně nepromysleli, jak „nevšedně" se zmocnit „všedního" života a v podstatě dospěli jen k opačné krajnosti: tím, že někdy pouze módně obrátili naruby dřívější schematicko-ilustrační postupy, proměnili vlastně zobrazení obyčejného života v prachobyčejný kýč a prostého člověka v měšťáka. Naproti tomu Hucalo s úspěchem vyřešil problém, jak zobrazit zdánlivou malost *všedního dne takovým způsobem, aby si dílo podrželo vnitřní* velikost.

Nemalou zásluhu na tom má i druhý stěžejní komponent Hucalova umění: silný prožitek domova, *jenž prorůstá snad všemi autorovými tématy až v jakýsi leitmotiv. Domov je u Hucala dokonce jakýmsi středem, Archimedovým bodem, nepřetržitým zdrojem inspirace i hřejivým útočištěm. Zde se živí i prameny bujné Hucalovy senzibility. V „ráji domova" hledají hrdinové laskavé pohlazení po výpravách milostným „labyrintem srdce". I nitky ostatních motivů se sbíhají k domovu s jeho otevřenou náručí, s jeho barvami, vůněmi, zvuky i chutí. Po dlouhých letech „bez domova", kdy byli literární hrdinové nuceni žít neustále na pochodu (v bitvách za občanské a Velké vlastenecké války) nebo na cestách či daleko od domova za prací, s různými expedicemi apod. (v budovatelských prózách), představuje Hucalo nejen v ukrajinské, ale v celé současné sovětské literatuře jednoho z nejdůslednějších autorů „domova". Asi proto také jako snad nikdo jiný po Ševčenkovi věnuje tolik pozornosti ženě: matce, manželce,*

milé. Bytosti, která především kouzlo domova vytváří a udržuje.

Domovský leitmotiv jasně zní i v novelách tohoto výboru. Zejména ve Vesnických učitelích. *Ale vystupuje se svou konejšivou „zázemností" dokonce i za hrůzných a zrůdných situací válečných (nebo možná tím spíš), kdy je například třeba, aby nastávající matka ve vlastní chalupě skrývala před lidmi blížící se narození dítěte počatého otcem partyzánem. Místy je leitmotiv domova přehlušován kontrapunktickými tóny, jež mají tendenci i moc přeměnit domov v peklo, ale nikdy ho zcela nepřehluší. A to proto, že Hucalův prožitek domova je součástí jeho tvůrčí koncepce, stojí v centru spisovatelova světa velkých maličkostí, jimiž je u něho naplněn všední den života, který na pocitu domova stojí.*

Kdybychom šli po této stopě dál, zjistili bychom, že v prožitku domova se otvírá i průzor do spisovatelovy filozofie, spočívající v touze po harmonické vyváženosti života. *A ideálem, symbolem Hucalovy vize harmonicky vyváženého světa je právě domov, který představuje pro hrdiny (a patrně i pro samého autora) útočiště před veškerými „disharmonickými" strastmi života.*

Pro naznačenou vlastnost bývají Hucalovy prózy někdy označovány jako pastorely. *S čímž se dá souhlasit, pokud nádech idyličnosti, skrývající se v podtextu takového označení, není myšlen pejorativně. Protože jednak na tuto chorobu Hucalo nestůně a jednak co je vlastně špatného na* idyle jako žánru? *Jestliže se ji kdysi dávno literární historikové vysmáli spolu s průvodním sentimentalismem, neznamená to, že máme podléhat inerci myšlení a neustále zavrhovat žánr, který v sobě skrývá obrovské duchovní hodnoty: pocit vnitřního usmíření, klidu, přivtělení k harmonii kosmu, vědomí jeho velikosti, vyrovnanosti a prostoty. Zjevně bychom se tedy ochuzovali o plnost životních prožitků, kdybychom chtěli jednostranně vyznávat jen literaturu „rozhněvanou". Dojem „pastorálnosti" vzbuzuje spíš pouze autorovo umění dodávat „všednodenním" prózám nevšednosti a „obyčejným" hrdinům neobyčejnosti.*

I bez soustředěnějšího pohledu zblízka lze totiž poznat, že ve skutečnosti obyčejná běžnost situací je u Hucala plna hlubokého niterného smyslu, strhujícího životního prožitku. A podobně že prostí, obyčejní hrdinové nejsou zdaleka tak prostí a obyčejní, jak se nám sugeruje nebo jak by se mohlo povrchně zdát. Že jsou naopak neobyčejně „košatí" bohatstvím vnitřního života. Proto také Hucalovi hrdinové se nikdy necítí osamělí, opuštění, i když zůstávají sami: poněvadž vždy v sobě nesou emocionální štědrost, kterou rozdávají a která jim přináší pocit štěstí a naplněnosti života, třebaže na druhé straně myšlenkový svět autorův jednoznačně poukazuje, že život není zdaleka sváteční procházka, ale „těžká povinnost".

A jestliže je tedy Hucalovi někdy vytýkán „nedostatek sociálnosti", přehlíží se tím nastíněné hluboce humanistické jádro jeho díla. Bylo by krátkozraké popírat, že některé vyloženě lyrické prózy jsou do určité míry izolovány od širších sociálních aspektů a souvislostí. Ale po tom, co už bylo řečeno o celkovém rázu autorova díla, rovněž by jistě nemělo cenu rozvádět Hucalovy sociální pozice. Stejně jako by bylo zbytečné a pravděpodobně marné očekávat, že se z Hucala stane filozof. Jeho tvůrčí naturel je senzitivní, nikoli racionalistický. *A spisovatelovou doménou – nejen v krátkých povídkách, ale jak ukazuje i novelistický triptych tohoto svazku, také v rozsáhlejších útvarech – zřejmě zůstane zachycování a tlumočení* intenzívního citového prožitku. *Poněvadž Hucalova lyričnost není slovní, je to stav jeho nitra. I když častěji a raději přechází od poezie k próze, kde se asi cítí volněji a nesvázán rytmem a rýmem může dát svobodnější průchod sklonům k výpovědi sice stručné, ale zjevně přerůstající rámec a nosnost verše, zůstává v podstatě* básníkem. *Proto i jeho dějová tenze je a bude vždy vyloženě niterná, nedovolující, aby sociologie spisovatelových příběhů ležela na dlani.*

Václav Židlický

OBSAH

Vesničtí učitelé (Z. K.)
9

Děvčata na vdávání (Z. K.)
293

Bolest a hněv (V. A.)
395

Všední den života a svátek domova (doslov)
537

PRÓZA SOVĚTSKÝCH NÁRODŮ

JEVHEN HUCALO
PŘEDTUCHA RADOSTI

Z ukrajinských originálů Передчуття радості a Весна високосного року,
vydaných nakladatelstvím Дніпро, Kyjev 1972 a 1973,
vybral Václav Židlický.
Přeložily Zdenka Koutenská a Vlastimila Abžoltovská.
Doslov napsal Václav Židlický.
Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhl Jan Solpera,
kresbu na obálce a vstupní kresbu Milada Mikulová.

Vydal Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p.,
jako svou 3768. publikaci v redakci krásné literatury.
Praha 1979.
Odpovědný redaktor Kamil Chrobák.

Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, Český Těšín.
32,33 autorských archů, 32,92 vydavatelských archů. 604 22 856.
Vydání první. Náklad 4000 výtisků.

01-071-79 13/34
Váz. 26 Kčs

OTHAR ČILADZE
PŮJDU ZA SVÝM HNĚVEM

V roce 1972 vyšel v gruzínském literárním časopise Mnathobi román, který vyvolal literární senzaci. Kritika i čtenáři pochopili, že se objevilo dílo naprosto nevšedních kvalit. Překvapilo, že autorem nebyl některý ze známých prozaiků, ale básník Othar Čiladze (nar. 1933), který se předešlými sedmi sbírkami výrazně zapsal do současné gruzínské poezie. Román Půjdu za svým hněvem (Gzaze erthi kaci midioda) se zprvu opírá o argonautika, byť si s tímto tématem autor pohrává zcela volně, s lehkostí téměř hudební improvizace. Čiladze sleduje známou historii až do okamžiku, kdy Iásón a Médeia prchají se zlatým rounem a kdy do bájné Kolchidy vtrhnou Minóova vojska v čele s krutovládcem Okadžadem. Kde Eurípidés svou tragédii o Médeině zradě začíná, tam Čiladze končí. Přestává se zajímat o mytologická východiska, zaplňuje román smyšlenými postavami a historický román přechází v epicko-filozofickou poému. Protagonistou díla se stává idealistický snílek Pharnaoz, kameník a sochař, a jeho protihráčem – životní realista Kusa, Pharnaozův synovec a věrný králův služebník. Strýc je příliš inteligentní, aby se uměl beze zbytku rozhodnout, synovec zase příliš bez zábran, aby vůbec cítil potřebu se rozhodovat. Je nesnadné nalézt definující epiteton pro mnohovrstevný román, utkaný ze složitého přediva symbolů. Je to dílo historické i současné, filozofické i básnické. Hlavně však dílo nadané zvláštní magickou silou, s hlubokým obsahem a bohatým jazykem, kde se pod volně plynoucím vyprávěním skrývá dramatický děj, který v nadčasovém souboji odedávných lidských citů a vášní má svou platnost a naléhavost právě pro autorovy současníky.

Z gruzínštiny přeložil Václav A. Černý.

01-071-79
13/34
Cena váz. 26 Kčs

Jevhen Hucalo

PŘEDTUCHA RADOSTI